لەقەی شیعر و لەقەی ماین!..
سەدیق سەعید ڕواندزی

لە مێژووی ئەدەبی کوردی و مێژووی ژانری شیعریش بە تایبەتیدا، دوو نموونەی مێژوویی و زیندووی جوانی شیعریی هەن، کە شاعیرەکانیان دوای نووسینییان، تا هەتایە لە شیعر نووسین وەستان. ئەم دوو نموونەیەش (ئەحمەد هەردی) و (محمەد عومەر عوسمان) نن، کە هەر یەکە و تەنها کۆمەڵە شیعرێکیان چاپ و بڵاو کردۆتەوە و ئیتر جارێکی تر، نەچوونەوە سەر نووسینی شیعر. بێگومان ئەم دوو شاعیرە، دوو نموونە و دوو دەنگی دیاری شیعر و ڕێزگرتن و بە شکۆ سەیرکردنی شیعرن. ئەوان دڵنیابوون لەوەی هەر دەقێکی دیکە بنووسن، ناتوانن سنووری ئەو شیعرانە تێ بپەڕێنن، بۆیە نەکەوتنە کاوێژکردنەوەی وشە و خولانەوە بە دەوری وێنەی سواو و شیعری بێ ناوەڕۆك. بۆیە تا هەتایە (ڕازی تەنیایی) و (لە غوربەتا)، وەك دوو کۆمەڵە شیعری جوان و گەورەی ناو دنیای شیعری کوردی دەبینرێن و دەمێننەوە. هەر کاتێك شاعیرێك، کەوتە کاوێژکردنەوەی وشە و زمان و شیعر، ئیدی جوانترین داهێنان ئەوەیە، ڕێز لە خۆی و خوێنەرەکانی بگرێت و تخوونی شیعر نووسین نەکەوێت. سەردەمانێك، خانمە شاعیرێکی بوێر و دەنگ زوڵاڵ ، کە خۆی وەك شاژنی شیعر و دژە باو دەناساند، لە ناوەندی شیعری کوردیدا بوونی هەبوو. ئەو خانمە کە ئەوەندە خۆی بە دژە باو دەزانی ، تەنانەت ناوی بەرنامەکەشی نابوو (دژە باو!) وەك دەرکەوتەیەکی نوێ، لە دنیای فێمێنیزم و ئەزموونێکی جیاوازی شیعری ژنان دەبینرا و دەخوێنرایەوە.

ئەو خانمە شاعیرە، دوای ئەوەی لە پێناو ژیانی تایبەتی خۆی (کە مافی هەموو کەسێکە) پشتی کردە دایك و نیشتمان و هاوڕێ و شیعر و دژە باوییەکەی و دابڕاو و هەگبەی شیعری بەتاڵ بوو، ئێستا بە هەندێك شیعری سادە و دەردەدڵ و کرووزانەوە و پڕ لە پەشیمانی، دەیەوێت جارێکی دیکە بێتەوە بەو (دژە باوەی) لافی پێ لێ ئەدا و هەزاران ژن ئێرەیان پێ دەبرد. کە شاعیرێك نەتوانێت لە لوتکەدا بمێنێتەوە، بێگومان دێتە خوارەوە بۆ بنار. شاعیرێك کە نەیتوانی داهێنانی تازە و ئەزموونی تازە بێنێتە ئاراوە، باشترین کارێك بیکات بۆ ئەوەی ڕێز لە خوێنەرەکانی بگرێت ئەوەیە، واز لە شیعر نووسین بێنێت. بۆ ئەوەی ئەزموونە جوانەکانی ڕابردووی، بە ئەزموونە کاڵ و کرچ و نا شیعرییەکانی ئێستای نەسڕێتەوە. لە ناوەندی ئەدەبی کوردیدا، زۆرن ئەو شاعیرانەی هەگبەی شیعرییان لە

وشه و وێنه و دنیابینی شیعری به تاڵ بووه و شیعر وازی لەوان هێناوه، کەچی هێشتا ئەوان واز لە شیعر ناهێنن. وەك چۆن هەموو شتێك كۆتایی دێت، دەشێ شیعریش لای بەشێکی زۆر لەو شاعیرانە ، کە شتێکی نوێیان پێ نەماوە بۆ وتن، کۆتایی هاتبێت. لەو ڕوانگەیەوە، پێ دەچێت کانیاوی شیعری (حەمە سەعید حەسەن) یش (ئەگەرچی من بە ڕەخنەگرێکی دیاری دا ئەنێم نەك شاعیر) وشك ببێت، بۆیە ئەویش کەوتۆتە نووسینی شتی سادە و بێ بەهای وەها بە ناوی شیعرەوە، کە خوێنەر شەرم دەیگرێت، وشەی لەو شێوەیە، لە دەمی ئەو نووسەرە دیارە بێنە دەرەوە. حەمە سەعید حەسەن، شیعرێکی بۆ ڤاڵانتاین نووسیوە و لە شیعرەکەیدا دەڵێت:_

داوای یەك دوو ماچم لێکرد
بەم ڕۆژی ڤاڵانتایینە
دڵی ناسکی شکاندم
لەقەی لێدام ئەو ماینە
درۆیە کە گوتویانە
ژانی نییە لەقەی ماین
ئازاری هێندە بە سوێیە
کۆللێ تیای نامێنێ ئایین
شەرتە ئیتر تەکلیفی ماچ
نەکەم لە هیچ کچێ
نەهێڵم شکۆم زامدار بێ
بۆ سوکە مژینی لچێ

ئەم نووسەرە، کە ساڵانێکی درێژە، شەڕی ئایین و ڕەگەزی نێر و ئەرز و ئاسمان، بە تێگەیشتنی خۆی لە پێنا و دەستەبەرکردنی مافەکانی ژن و یەکسانییان لەگەڵ پیاودا دەکات، کەچی هەر خۆی شکۆی ژنی شکاندووە. شاعیر، ژن بە (ماین) دەچوێنێت و دڵ شکاندنیش بە (لووشکە) وەشاندن. هەمووشمان دەزانین لەقە و لووشکە هاویشتن، دوو ئیدیۆمن و بەمەبەستی کەمکردنەوە و نزم سەیرکردنی مرۆڤ بە کار دەهێنرێن و ئەو مانایەش دەدەن. بۆیە نووسەر، ناڕاستەوخۆ بە ناوی شیعر بۆ ڤالانتایین، لە کەسیەتی و شکۆی ژن دەدات و ژن وەك (ماین) دەبینێت. بێگومان ئەگەر ژنیش ماین بێت، ئەوا دەبێ پیاویش ئەسپ بێت. کەواتا ئەسپەکە سواری ماینەکە دەبێت. شاعیر!، دوای ئەوەی نائومێد دەبێت لەوەی ژنێك ماچی بداتێ، ئیدی ئەمجارەیان شکۆی پیاوبوونی خۆی تێختر دەکاتەوە و شێلگێرانەتر ژن بە بێ بەها و سووك دەبینێت و باس لەوە دەکات کە داوای ماچ لە هیچ ژنێکی تر

ناکات، چونکە خۆی وتەنی (شکۆی زامدار) دەبێت! دیارە شکۆی پیاوبوونیش لە کۆمەڵگەی ئێمەدا، تەنها یەك واتای هەیە ئەویش (پیاو) بوونە، کە ئاماژەیە بۆ زاڵبوون و باڵادەستی پیاو بە سەر ژن. چونکە شەهامەتی پیاوبوون لە کۆمەڵگەی ئێمەدا، زۆرجار بەوە لێك دەدرێتەوە کە نێرێك تا چەند حیساب بۆ ژن دەکات و کورد وتەنی (ئێمەر) نییە! حەمە خۆی زۆر لەوە گەورەتر دەبینێت، شکۆی خۆی بکاتە قوربانی داوای ماچێك. هاوتاکردنی ژن بە ماین و ناڕەزایەتی ژن بە لووشکە، ئەو پەڕی نەنگییە بۆ نووسەرێك کە خۆی وەك داکۆکیکەرێکی سەرسەختی ژنان پیشان دەدات و ڕای گشتی چەواشە دەکات. ئەم کورتە شیعرەی حەمە سەعید، جگە لەوەی ئەو ئاماژەیەی هەیە، هاوکات هیچ ڕەهەندێکی واتایی و ئستاتیکی نییە و لە پێناو هاوسەروا و کێشی شیعرەکەی، (ئایین) و (ماین) ی بە یەکەوە خستۆتە نێو ئەو چەند وشە سادە و ساکارو بێ مانایانەوە، کە لە هەموو شتێك دەچن لە شیعر نەبێت. ئەمە، نموونەیەکە لەوەی کە هەگبەی شاعیر بە تاڵ بوو، ئیدی شتێك نامێنێتەوە بە ناوی وشە و شیعر. شاعیرێك ژن وەك ئامرازی (سواربوون) و (وەچە خستنەوە) ببینێت، نازانم لەکوێوە، بەرگری لە مافی ژن و یەکسانییان لەگەڵ پیاودا دەکات؟ مەگەر ئەم دیدگا خێڵەکی و میللیی و پەتریاکییە، چ لەلای کەسانێك کە زۆرجار دەڵێن سەیری ئەو ژنە بکە دەڵێی (ماینە)، چ لەلای شاعیرێك کە سەدان کتێبی خوێندبێتەوە، چ جیاوازییەکی هەیە؟ ئەمە با خوێنەران سەنگی مەحەك بن لەوەڵامدانەوەی.

ڕوونکردنەوەی چەند پەراوێزێکی پێویست:_

*- ئەم شیعرەی حەمە سەعید حەسەن، لە دوا لاپەڕەی ڕۆژنامەی (هەولێر) ژمارە (2419) ڕۆژی 14/2/2021 بڵاوکراوەتەوە و تکا دەکەم خوێنەران بگەڕێنەوە سەر شیعرەکە و بیخوێننەوە.

**_ ماین، لە ڕەگەزی وڵاغە بەرزەکانە کە ئەسپ و ئێستر دەگرێتەوە و وڵاغە بەرزەکانیش چوار جۆرن.

یەکەم:_ (ئەسپ) کە دیارە و بە هێمای هێز و جوانی و خۆڕاگری ناسراوە،

دووەم:_ (ماین) کە مێیەکەیەتی و دەزێت و (جاشکۆکەی) دەبێت، دواتر کەمێك گەورەتر دەبێت و پێی دەگوترێت (جوانوو یان جووانە ماین)

سێیەم:_ (بارگیر)، ئەسپ دوای ئەوەی دەخەسێنرێت و تەنها بۆ بارکردن بە کاردێت، پێی دەوترێت (بارگیر) و هەندێ جار (یەختە) شی پێ دەگوترێت.

چوارەم:_ ئێستر، هەرچی (ئێستر) ە، لە ئەسپ و مایین بە هێزتر و بە تواناتر و بەرگەگرترە و زاوزێ ناکات و زۆر شەمووسە.
***_ ماین، دەبێ بە دوو پیتی (ی) واتا (مایین) بنووسرێت، چونکە لە کاتی گۆکردنی وشەکەوە، پیتی (ی) درێژدەبێتەوە. هاوکات لە نێوان (ا) بزوێن و(ی) بزوێندا، دەبێ (ی) ترهەبێت. چونکە نابێ دوو پیتی بزوێن بە دوای یەکەوە بێن.
****_ لەوانەیە نووسەر، ئەم شیعرەی خۆی، بە تەنز و ساتیر بزانێت، بەڵام وەك خوێنەرێك بڕوام وایە، ساڵانێکی زۆرە و تاکو ئێستاش، جگە لە (د- شێرکۆ عەبدوڵا) ، هیچ نووسەرێکی دیکەی بواری نووسینی تەنز لە ئەدەبی کوردیدا نییە و کەس شان لە شانی ئەو نادات. بۆیە ئەوەی حەمە سەعیدحەسەن، نە ساتیرە، نە تەنز.
*****_ هیچ نووسینێکی ئەم نووسەرە نییە، لە پەراوێزیدا وشە و دەربڕینەکان بۆ خوێنەر شینەکاتەوە، بەڵام لەو شیعرەیدا، نە باسی (مایین) و نە باسی (لەقە) شی بۆ خوێنەران نەکردووە، چونکە دەزانێت نەنگییەکی گەورەیە، ژن بە ماین و ڕەتکردنەوەکەشی بە لووشکە وەشاندن بزانین. بۆیە بە ئەنقەست نووسەر ئەمەی نەنووسیوە. بەڵام ئایا ئەمە بە سەر هەموو خوێنەرێك تێ دەپەڕێت؟.

ڕواندز_ کۆتایی شوباتی 2020

شاری شوێنەواری دەربەند، شاری ئەسکەندەری مەکدۆنی نییە!.. ڕەسوڵ بێسکێنی

تائێستاش هەندێك لەڕۆشنبیر و نووسەرانی خۆمان لەسەر ڕاگەیاندنی تیمی بەریتانی پشکنینی شوێنەواری دەربەند، شاری دەربەند بە پاشماوەی ئەسکەندەری مەکدۆنی ناودەبەن، بۆ ڕاستکردنەوەی ئەم بابەتە دەمانەوێت لێرەوە ئەوە ڕابگەیەنین، کە بەهۆی هەڵکەوتەی جوگرافی و کەشوهەوای لەبار، هەر لەسەرەتاوە ئادەمیزاد دەڤەری بیتوێنی کردووەتە نشینگەی خۆی و تێیدا جێگیربووە، تەنانەت تەها باقر شوێنەوارناسی گەورەی عیراق، دەڵێت: لەچیای کۆوەڕەشی پشتی

انیه، هەندك ئەشكەوت هەیە، مەنزگای ژیانی ئادەمیزادبووە، لەسەردەمی ئەشكەوت و ژیانی سەرەتاییدا، لەوساوە بەردەوام شونی مانەوەی ئادەمیزادبووە، هەر دەستە و كمەگایەش لەدوای خی پاشماوەی ژیانی خی بەجهشتووە، دەكرت ئستا ئەم سنوورە، وەك ئەرشیفكی شونەواری گرنگ دابننین، بیە هەمیشە جگای سەرنجی شونەوارناسانی خمانەو بگانە بووە، هەركات دەرفەتیان ب ەخسابێ، سەردانیان كردووەو كنەوپشنینیان تدائەنجامداوە، چەندین تیمی بیانی سەردانی ناوچەكەیان كردووە، دواجار لەهاوینی 2017 تیمكی شونەوارناسی مزەخانەی بەریتانی بەهاوكاری زانكی سەلاحەدین لەهەولێر، سەردانی شونەواری شاری دەربەندیان كردو بەشێك لە ئەنجامەكەیان بڵاوكردەوە.
لەسەر زانیاری ئەوان میدیا جیهانی و ناوخییەكان باسی دزینەوەی شار ونبووەكەی ئسكەندەریان كرد لەدەربەندی رانیە. بناونیشانی "دزینەوەی شاری ئسكەندەرییە" ئەم ناونیشانە ئەنجامی كاری تیمی كوردی ب هاوكاری و تیمی شونەوارناسی بریتانی، سەرەڕای زیان گەیاندن بێگەی زانستی خیان، دبێت شێواندنی مژووی شونەوارێكی گرنگی ئەم ناوچەیە و گاڵتەكردن بەچارەنووسی مرۆڤی كنی ئەم ناوچەیە، كە زرجاری تر لەلایەن تیمە بیانیەكان ئەمە ووی داوە.
هەواڵی دزینەوەی شارێكی كنی كوردستان لەلایەن ئەو تیمە شونەواریە، هەواڵكی دخشكەرەو مایەی دەستخشیە، بەڵام قبوڵكردنی ئەو پوپاگەندانەی بڵاویانكردەوە كارێكی ئاسان نیە، لە كاتی خیدا دكتۆر دڵشاد زاموا مامستای زانك و پسپۆی شونەوار، وەڵامی ئەو تیمە بەریتانیەی دایەوەو لەسەر زیادەییەكانیان ەخنەی لگرتن، كەچی ئستا هەندك لەنشنبیرانی خمان لەو بەرنامە جوان و كپكانەی بیان ئامادەدەكرت، لەسەر اگەیاندنەكەی ئەو تیمە شونەوارییە بەریتانیە دووبارە ناوی شاری دەربەند بەشاری ئەسكەندەر ناودەبەن، من وەك كەسێكی پەرشی مژووی نیشتمان و نەتەوەكەم، بەتایبەت ئەم دەڤەرە، بئەوەی زیاتر بابەتەكە وون بتەوە و مژوو و شارستانیەتی وڵاتی خمان نەدەین بەخەڵكی تر، دەمەو ئەوە وون بكەمەوە، سەرلەبەری ئەم زانیاریانە دوورن لەاستیەوە، تا ئستا هیچ بگەیەک نیی بیسەلمنت شونەواری شاری دەربەند، شاری ئسكەندەری مەكدنی بت و "قەاتگەی دەربەند" نئسكەندەرو نجنشینەكانی دروستیان نەكردوو. تەنانەت هیچ بگەیەكی مژوویی نیی، ئسكەندەری مەكدنی هاتبت ناوچەی رانیە، بەڵكو استیەكەی ئەوەیە كات ئەسكەندەر كەكەی هرشی ب زهەات كەوتەسەرو سوپاكەی

بەرەوڕۆژهەڵات ڕێگای گرتەبەر، لەشوێنێك بەناوی گوگامیلا لەباكووری هەولێر لەسەر ڕووباری خازر، هەردوو سوپای ئەخمینی و گریك، بەسەرکردایەتی داراو ئەسکەندەر بەیەکگەیشتن و بەیانی ڕۆژی یەکی تشرینی یەکەمی (331 پ.ز) ڕووبەڕووی یەك بوونەوە، لەئەنجامدا لەشکری ئەخمینی شکستی هێناو دارا ڕێگای هەڵاتنی گرتەبەر، بەمەش ئەسکەندەر بڕیاریدا شوێن دارا بکەوێ، بەرەو هەولێر، بەهیوای دەستگیرکردنی، کەچی کەئەسکەندەر گەیشتە هەولێر، دارا ڕایکردبووبەلای کێوەکانی کوردستاندا پاشەکشەی کرد، ئەسکەندەر کە بەدارا نەگەیشت، نەخەڵەتا بەرە‌و باکووری ڕۆژهەڵات بەناو بەرزاییەکانی میدیا، شوێنی دارا هەڵبگرێت، بەڵکو یەکسەر بەرەو بابل پێشڕەوی کرد تادەستبگرێت بەسەر گرنگترین مەڵبەندەکانی دەوڵەتی ئەخمینی، کەبریتی بوون لەبابل و سوسە و پرسپۆلیس و ناوچەکانی تر، لەترسی ئەسکەندەر دارا ڕایکرد بۆ هەرێمی باکتریا، کەلە دڵسۆزترینی لایەنگرانی بوون، بەڵام ئەوان کەبیستیان ئەسکەندەر بەدوایانەوە دارایان گرتو کوشتیان.

بەکوژرانی داراو ڕووخانی دەوڵەتی ئەخمینی، گریکەکان بەئاواتیان گەیشتن و ئەسکەندەریش نازناوی (گەورەی ئاسیا)ی لەخۆی ناوبووبە پاشای ئەو شوێنانەی داگیری کردبوون، بەمەش دەستی گرت بەشەر زۆربەی ئیمپراتۆریەتی ئەخمینی. ئینجا ڕووی کردە هند و پەنجاب و ئەو ناوچانە، کەدواقۆناغی لەشکرکێشیەکەی تا (327-325 پ.ز)ی خایاند، ئیتر سوپاکەی ئەسکەندەر بەگوێیان نەکردو لێیهەڵگەڕانەوە، ئەویش ناچار بڕیاری گەڕانەوەیدا، لەگەڵ ناڕەحەتیەکی زۆر بەرەو بابل گەڕایەوە، بەم جۆرە ئەسکەندەر گەورەترین ئیمپراتۆریەتی جیهانی پێکهێنا، کارێکی کرد کەس پێش ئەو پێی نەکرابوو، ئەویش شوێن پێکردنەوەی ڕۆژئاوابوو لەڕۆژهەڵات، بەڵام قەدەر نەیهێشت بەئاواتەکانی بگاو لەڕێگای گەڕانەوەی بۆ بابل لەساڵی (323 پ.ز) مرد و دەسەڵاتەکەی بۆ لایەنگرانی بەجێهێشت، بەم پێیە هیچ ئاماژەیەکی مێژوویی نییە باس لەهاتنی ئەسکەندەر بکات بۆ ناوچەی رانییە.

دەربارەی شاری دەربەند، وەك ئەو تیمە بەریتانیەکە ڕایانگەیاندووە، گوایە بەهۆی چەند گرتەیەکی قیدیۆیی سیخوڕی ئەمریکی لەشەستەکانی سەدەی ڕابردوو دۆزیویانەتەوە، ئەمەش جێگای سەرنجە، چونکە لەو مێژووە کۆنتر زانیاری لەسەر شاری شوێنەواری دەربەند هەبووە، چەند ساڵێك لەمەوپێش تیمێکی بیانی کنەوپشکنینیان لەبەشێکی تری شاری دەربەند دەکرد، کاك مەلا سمایل نورەدینی فەرمانبەری شوێنەواری ڕاپەڕین لەگەڵیان دابوو، من چوومە

سەردانیان، قسەم لەگەڵ کردن دەربارەی شوێنەواری شارەکە و هەردوو دیواری لێژبووەوە لەچیای ئاسۆس و کێوەڕەش بۆ سەر زێیەکە، وەك باوە لەسەر زێیەکەش دەرگایەکی گەورەی هەبووە.

لەبارەی شوێنەواری شاری دەربەند لەمارتی 1958 (ئی، ویڵدان براون) زنجیرەیەك قەڵای لەیەك نزیکی دۆزییەوە، بەکەڵەکەبەردی وشکی بیناکاری لەسەرلێواری زنجیرە چیایەك دروست کراون، پێیدەگوترێت (خاڵی دەربەند) لەخوارووی (دەربەندی ڕەمکان)، بەڵگە هەیە دەریدەخات، ئەم زنجیرە قەڵایە بەمەبەستی بەرگری کردن لەدژی هێرشی ڕۆژهەڵات دروستکراون، بەدەستنیشان کردنی شوێنی شارەکە، زۆر شتمان بۆ ڕوون دەبێتەوە، هەروەها مامۆستا (عبدالرقیب یوسف) دەڵێت:" ئەو شارەی لەگەڵ شورا لێژبووەکەی پاڵ چیاکەوە، نزیك دەربەند دۆزیومەتەوە و لەساڵی (1973ز) ڕاپۆرتێکم لەوبارەیەوە پێشکەش بە(بەڕێوەبەرایەتی شوێنەواری عیراق) لەوکاتەدا کردووە".
ئەو تیمە شوێنەوارییە بەریتانیە پشکنینی لەشاری دەربەندی ڕانیە کردووە، کەپێی دەگوترێت (قەڵاتگەی دەربەند) پاشماوەی بیناسازی و سکەوپەیکەری تێدادۆزراوەتەوە، بەڵام هیچ کام لەم شوێنەوارانە بۆ سەردەمی ئەسکەندەر ناگەڕێنەوە، بەڵکو بەپێی قسەی شارەزایان پێدەچێت هەموویان شوێنەواری سەردەمی ئەشکانییەکان بن، ئەو سکەیەش کەدۆزراوەتەوە سکەیەکی ئەشکانییە و یۆنانی نییە، هەروەها ئەو دوو پەیکەرەی دۆزراونەتەوە، یەکێکیان پەیکەری پیاوێکی رووتە و ئەوەی تریان جلی لەبەردایە، بەڵام سەرودەست و قاچی ئەو پەیکەرانە نەدۆزراونەتەوە، هەموو شوێنەوارناسێکیش دەزانێت دۆزینەوەی پەیکەری بێ سەر، دەستنیشانکردنی کەسایەتی پەیکەرەکە و سەردەمەکەی چەند سەختە!
تیمی شوێنەوارناسی ناوبراو ڕایانگەیاندبوو لەشاری ئەسکەندەرییە (شاری دەربەند)" فەیلەسوف و خەڵکی رووت شەرابیان دەدا بەڕێبواران" بەڕاستی ئەمەشیان جێگای سەرنجە، ئەوان بەچ بەڵگەیەك زانیان ئەوانە فەیلەسوف بوون، لەکاتێکدا هیچ بەڵگەیەکی نووسراویان نەدۆزیوەتەوە، ئەی بۆچ بەڵگەیەک ئەوان زانیان خەڵکەکە هەموو رووت بوون؟ بێگومان دۆزینەوەی پەیکەری ڕووت ئەوە ناگەیەنێ خەڵکەکەی بەڕووتی ژیانیان بەسەربردبێ، ئەمە بەشێکە لەدیدی ڕۆژئاوا، لەکەمکردنەوەی شارستانییەتی ڕۆژهەڵات و مێژووەکەی.
لەلایەکی تر ئەم تیمە بەریتانییە زۆر جەختیان لەشەراب کردووەتەوە، گوایە شوێنەواری دروستکردنی شەرابیان دۆزیوەتەوە لەقەڵاتگەی دەربەند، ئەگەر ئەمەش مانای وابێت دروستکردنی شەراب لەڕۆژهەڵات ببەستنەوە بە ئەسکەندەرو ڕۆژئاوا، بێگومان ئەوە شتێکی زۆر

بێمانایە، چونکە هەر لەزۆر کۆنەوە شەرابی ترێ لەکوردستان دروستکراوە و لەبەڵگەنامە کۆنەکان و نووسینە بزماری▯کاندا ئاماژەی پێدراوە، کەشەڕابی ئەم ناوچەیە بەناوبانگ بووە، بۆنموونە شەمشی ئەدەدی یەکەم(1813- 1781 پ.ز) پاشای دامەزرێنەری ئیمپڕاتۆری ئاشووری 1700 پێش ئەسکەندەر، کەتەتەرەکەی ئەو لەشمشارە لای (کوواری) فەرمانڕەوای دەڤەری ڕانیە لە(شمشارە)، ماوەتەوە‌، لەنامەیەکدا بۆ (کوواری) دەنووسێت:" کوشییا (Kušiya)، بۆچی ئەو لەوێ ماوتەوە، ڕێنماییەکان بەوبدەو بینێرەوە ….. پێویستە پارێزگاری لێ بکەیت(شەڕاب) و (نان)یشی بۆ دابین بکەیت" ئەمەش وەڵامێکی مسۆگەرە بۆ ئەو تیمە بەریتانیە، کەماوەیەکی زۆر بەرلە هاتنی ئەسکەندەر خەڵکی ئەم ناوچەیە شەڕابیان خواردۆتەوە‌. لەهەمووی بێماناتر ئەو وێنە خەیاڵیەی بۆ شوێنەوارەکە بڵاویان کردۆتەوە، کەوێنەی دەریاچەی دوکان دەردەکەوێت و کەشتی یۆنانی تێداهاتووچۆدەکات؟ لەکاتێکدا هەمووومان دەزانین دروستکردنی بەنداوی دوکان زۆرتازەیەو هەمووی 62 ساڵە ئاوەکەی گل دراوەتەوە، ئەگینا پێشتر تەنیا ڕووبار(زێ)یەك بوو، هەرباشە نەیانوتوە سوپای ئەسکەندەر بەسەر پردەکەی دەربەندا تێپەڕیوە، کەچەند ساڵێکە، لەسەردەمی حکومەتی هەرێمی کوردستاندا دروستکراوە.

ئەوەی ماوەتەوە بیڵێین ئەوەیە، زۆر بەڵگەی مێژوویی و شوێنەواری ئەوە دەسەلمێنن، کوردستان لانکەی شارستانیەت و ژیانی سەرەتایی

مرۆڤەو ئەوەش ساغ بۆتەوە کورد هەرلەسەرەتاوە لەم ناوچەیە نیشتەجێ بووە، هەموو شوێنەوار و مێژوو و شارستانیەتی ناوچەکە هی کوردە و ئەگەر کورد خۆی وەك نەتەوەیەکی کەم دەستو بۆ پشتوپەنا نەیتوانیوە لێکۆڵینەوە و بەدواداچوونی ورد بۆ ئەم شتانە بکات و شوناس و خاوەندارییەتی خۆی لەسەر مێژوو و کەلتور و شارستانیەتی ئەم ناوچەیە دابنێ، ئەوە ناگەیەنێ ئەوانە مڵکی کوردنین، ئێمە لاریمان لەداگیریکاری دوژمنەکان نییە، بەڵام بەوەنابن بەخاوەنی شاستانیەتی کوردستان، لەبەر ئەوە هەق وایە ڕۆشنبیرو شوێنەوارناسانی کورد، نەشارەزایانە یاخود شەرمنانە لەسەر بابەتەکان نەدوێن و کەلتورو مێژوو و شارستانیەتی کورد بەبێگانە نەبەخشن، لەبەرئەوەی ئەوان کوردستانیان داگیرکردووە و تێداماونەتەوە، بەڵکو ئەوان بوونەتە هۆی دواکەوتنی کوردستان و کەلەپوور و پاشماوەکانیشیان بەتاڵان بردووە، پێویستە داکۆکی لەم بوارە بکەین و کەلتورو شارستانیەت و مێژووی کۆنی ئەم نیشتمانە بەهی خۆمان بزانین و لەداهاتووشدا هەوڵ بدرێ شتە دزراوەکان بگەڕێنەوە، بۆ خاوەنی بنەڕەتی خۆی کەکوردە.

وێنەکان:

1- وێنەی هەرشەکەی ئەسکەندەری مەکدۆنی بۆ خۆرهەڵات، وەک دەبینین دوای شەڕی گۆگامیلا له ئەربەلا وه راستەوخۆ دەچێت بۆ بابل نەک بۆ رانیە.

2- وێنەی پەیکەرێك و درهەمی پاشای ئەشکانی.

3- وێنەی پەیکەرێک

4- وێنە خەیاڵییەکەی تیمە بەریتانییەکە و کەشتییە یۆنانییەکانی دەریاچەی دوکان.

دەربارەی چەکی ئەتۆمی ئیسرائیل چ دەزانی ؟.. فازیل شەوڕۆ

یەک: جوولەکە، لە ساڵی (١٩٥٠)، واتا هەر دوو ساڵ دوای دامەزراندنی دەوڵەتەکەیان، بەردی بناغەی یەکەم کارگەی چەکی ئەتۆمی دانا. گوتیان:"نابێ ڕێبدەین، جارێکی دیکە هیتلەرێکی دیکە لە نێو کوورەدا سوورمان کاتەوە."

دوو: لە ساڵی. ١٩٥٢، دەزگای هەواڵگریی ئەمریکا، لە ڕێی مانگی

دەستکردەوە، هەستیان بەو جموجۆڵەی جوولەکە کرد. بەڵام جوولەکە حاشای کرد کە هیچ بەرنامەیەکی وایان هەبێ.
سێ: هەموو ئەو مامۆستا و خوێندکارە جووانەی لە بواری چەکی ئەتۆمی لە زانکۆکانی ئەمریکاو ئەوروپا کاریان دەکردو دەیانخوێند، یەکسەر گەڕانەوە ئیسرائیل و دەستیان کرد بە جێبەجێ کردنی بەرنامەکەیان.
چوار: لە ساڵی (١٩٥٣)، شارە دیگۆلی سەرۆک وەزیرانی فەرەنسا، بڕیاری هاوکاریی کردنی جووی دا، بە بوونیاتنانی کارخانەی (دیمۆنا)، لە ساڵی (١٩٦٧) کارخانەکە تەواو بوو.
پێنج: جوو بە ئەم پڕۆژەیە، پێویستی بە (٨٠) ملیۆن دۆلار بوو، لە ماوەیەکی کەم، جوولەکە دەوڵەمەندەکان (٤٠) ملیۆن دۆلاریان پێشکەش بە حکومەتەکەیان کرد.
شەش: لە ساڵی (١٩٥٥)، ئەیزنهاوەری سەرۆکی ئەمریکا، پشگیریی خۆی بە جوو نیشاندا لە دانانی پڕۆژەی وزەی ئەتومی، دروشمەکی داهێنا:” ئەتوم لە پێناو هێنانەدی ئاشتی.”
حەوت: دوو ساڵی ڕێک، زانایانی جوو، لە وڵاتەکەیان کەوتنە گەڕان و پشکنین بە دوای توخمی یۆرانیۆم، لەژێر پەردەی گەڕان بەدوای بیرە نەوت. توانیان نەختەکەیەک وەدەست بێنن.
هەشت: جوو، سەرچاوەی توخمی یۆرانیۆمی لە وڵاتانی ئەفریقا و ئەوروپا، بەو پەڕی نهێنیی کڕی و گواستەوە.
نۆ: لە ساڵی (١٩٦٣؟) یەکەم بۆمبی ئەتۆمی لە سوود وەرگرتن لە پلۆتۆنیۆم ، دروست کرد، (٨) کێلۆ بە یەک بۆمب.
دە: ئەو کات جوو دەیتوانی ساڵانە یەک بۆمب دروست بکات بە بڕی (٢٦) میگاوات، بەڵام لە ساڵی (١٩٨٠) توانایەکەی گەیشتە (٧٠) میگاوات.
یانزدە: یەکێتیی سۆڤییەت، کە ئەوکات دوژمنی بابەگەورەی ئەمریکا بوو، زۆر تووڕە بوو بەوەی جوو بووە خاوەن چەکی ئەتۆمی. بۆیە لە ساڵی (١٩٦٧) بە نهێنی وەعدی دا جەمال عەبدوڵناسری سەرۆکی میسر، کە بچیت کارخانەکانی چەکی ئەتۆمی جوو بتەقێنێتەوە لە ڕێی فڕۆکەی جەنگییەوە، بەو مەرجەی فڕۆکەکان بە دزییەوە بێنە میسر، جا سوپای میسر هێرش بکاتە سەر جوو، لەو ئان و ساتەدا، فڕۆکەکانی سۆڤییەت، لە خاکی میسر هەڵدەستن و کارەکایان جێبەجێ دەکەن. دەزگای هەواڵگریی جوو، بەوەی زانی. لەنکاو هێرشێکی گەورەی کردە سەر سوپای میسرو هەرچی فڕۆکە و فڕۆکەخانەی میسری بوو تەفروتونای کرد.
سۆڤییەت خێرا کەشتییەکی ئەتۆمی بەڕێخست بەرەو میسر، فڕۆکەکانی جوو لێیاندا، (٣٣) کەشتییەوانیان لە کوشت و پتر لە (١٠٠)یشیان برینداركرد، هەر لەو کاتە ئەمریکا گەفی لە سۆڤییەت کرد، نەکشێتەوە، بە چەکی ئەتۆمی رووبەرووی دەبنەوە. پلانەکەی سۆڤییەت

پۆچەڵ بۆوەو، پاشاو پاش کەشتیەکە کشایەوە. ئەو شەڕە بە ناوی (نەکسەی ١٩٦٧) چووە مێژوو. سوپاسی جوو گەیشتە لێواری قاهیرەو دیمەشق.
سێنزدە: مووردەخای فانونو، زانای چەکی ئەتۆمی جوو. لە ساڵی (١٩٨٥) لە ئیسرائیل هەڵاتوو بووە مەسیحی و ددان پێداهێنا کە جوو پتر لە (١٠٠) بۆمبی ئەتۆمی هەیە. دوای (١٢) ساڵ مۆساد توانی بگرێت و بیباتەوە ئیسرائیل.
چواردە: بۆ خاپوورکردنی سێ گەورە شاری وەک، قاهیرا و ئەسکەندەری□ و جیزە، جوو پێویستی بە (١٢) بۆمبی ئەتۆم هەیە.
پانزدە: کە سەددام حوس□□ن، لە ساڵی (١٩٩١)، (٤٣) مووشەکی لە ئیسرائیل گرت، ئیسرائیل گەفی لە فەرنسا کرد، کە ئەگەر سەددام بە مووشەکی کیمیاوی لە ئیسرائیل بدا، ئەوا ئیسرائیل فەرنسا بە تاوانبار دەزانێ، چونکە ئەوان چەکی کیمیاویان بە سەددام داوە. یەکسەر فەرنسا، سەددامی لەوە ئاگادار کردو□ کە کەتنی وا نەکات.
بۆ ڕازی کردنی دڵی جووش، بریاری دا کە ژێردەریای□کی ئەتۆمی بفرۆشیتە جوو، کە توانای هاویشتنی چەکی ئە تۆمی هەیە. دواتر فەرنسا لە نێوەی نرخی غەواسەکە خۆش بوو کردیە دیاریی خۆی. پاش چەند ساڵی دیکە، فەرنسا دوو غەواسەی ئۆتۆمی دیکەشی فرۆشتە ئیسرائیل. جوو هەر ئەو سێ ژێردەریایە هەیە کە بە وزەی ئەتۆم کاردەکەن و موشەکی ئەتۆمیش هەڵدەگرن.
شانزدە: تاکو ئێستا جوو، بە حەرفێک لە زاری دەرنەچووە کە چەکی ئەتۆمی هەیە، بەڵام هەمیش□ د□□□□ن:"ئێمە یەکەم کەس نابین، ئەم چەکە وەدەست بێنین، لە ڕۆژهەڵاتی ناوەند."
ح□فد□: تاکو ئێستا جوو هیچ ڕێککەوتننامە و پەیماننامەوە و ڕەشنووسی خاوەنداریەتیی چەکی ئەتۆمی واژوو نەکردووە.
هەژدە: کەس بە ئەسەحی نازانێ، جوو ئێستا خاوەن چەند بۆمب و مووشەکی ئەتۆمیە... بە مەزەندە دەڵێن لە نێوان (٢٠٠ بۆ ٥٠٠) دانەیە. لە (٧٠٪) ی کڵاوەی موشەکی ئەتۆمیە و باقییەکەی فڕۆکەی تایبەت هەڵیان دەگرێ.
نۆزدە: جوو یەکەم بۆمبی ئەتۆمی بە هاوکاریی کۆماری ئەفریقای خوارو لە زەریا تاقیکردەوە، ئێستا خاوەنی (٧) کارخانەی دروستکردنی ئەم چەکەیە. (دەڵێن!)
بیست: مەودای مووشەکی ئەریحای ئیسرائیلی (١٤٥٠) کێلۆمەترە. مەودای نێوان تاران و تەلئەبیب (٢٤٢٧)کێلۆمەترە.
بیست و یەک: ئەو نەورۆزە بێتەوە، (٣٠) ساڵی ڕێکە کوردی باشوور دەسەڵاتی ڕەهای لەدەستە... نازانی کەی مووچەکە دەگات!

یەک: جـــوولەکە، لە ســـاڵی (١٩٥٠)، واتـــا هەر دوو ســـاڵ دوای دامەزرانـــدنی دەوڵەتەکەیـــان، بەردی بنـــاغەی یەکەم کـــارگەی چەکـــی ئەتۆمی دانا. گوتیان:"نابێ ڕێبدەین، جارێکی دیکە هیتلەرێکی دیکە لە نێو کوورەدا سوورمان کاتەوە."

دوو: لە ساڵی. ١٩٥٢، دەزگای هەواڵگریی ئەمریکا، لە ڕێی مانگی دەستکردەوە، هەستیان بەو جموجۆڵەی جوولەکە کرد. بەڵام جوولەکە حاشای کرد کە هیچ بەرنامەیەکی وایان هەبێ.

سێ: هەموو ئەو مامۆستا و خوێندکارە جووانەی لە بواری چەکی ئەتۆمی لە زانکۆکانی ئەمریکاو ئەوروپا کاریان دەکردو دەیانخوێند، یەکسەر گەڕانەوە ئیسرائیل و دەستیان کرد بە جێبەجێ کردنی بەرنامەکەیان.

چوار: لە ساڵی (١٩٥٣)، شارڵ دیگۆلی سەرۆک وەزیرانی فەرەنسا، بریـاری هاوکـاریی کردنـی جـووی دا، بۆ بوونیاتنـانی کارخـانەی (دیمۆنا)، لە ساڵی (١٩٦٧) کارخانەکە تەواو بوو.

پێنج: جوو بۆ ئەم پڕۆژەیە، پێویستی بە (٨٠) ملیۆن دۆلار بوو، لە ماوەیەکی کەم، جوولەکە دەوڵەمەندەکان (٤٠) ملیۆن دۆلاریان پێشکەش بە حکومەتەکەیان کرد.

شەش: لە ساڵی (١٩٥٥)، ئەیزنهاوەری سەرۆکی ئەمریکا، پشگیریی خۆی بۆ جوو نیشاندا لە دانانی پڕۆژەی وزەی ئەتومی، دروشمێکی داهێنا:" ئەتوم لە پێناو هێنانەدی ئاشتی."

حەوت: دوو ساڵی ڕێک، زانایانی جوو، لە وڵاتەکەیان کەوتنە گەڕان و پشکنین بۆ دوای توخمی یۆرانیۆم، لەژێر پەردەی گەڕان بەدوای بیرە نەوت. توانیان نەختەکەیەک وەدەست بێنن.

هەشت: جوو، سەرچاوەی توخمی یۆرانیۆمی لە وڵاتانی ئەفریقا و ئەوروپا، بەو پەڕی نهێنیی کڕی و گواستەوە.

نۆ: لە ســاڵی (١٩٦٣؟) یەکەم بۆمـبی ئەتۆمـی لە سـوود وەرگرتـن لە پلۆتۆنیۆم ، دروست کرد، (٨) کێلۆ بۆ یەک بۆمب.

دە: ئەو کات جوو دەیتوانی ساڵانە یەک بۆمب دروست بکات بە بڕی (٢٦) میگـاوات، بەڵـام لە سـاڵی (١٩٨٠) توانـایەکەی گەیشتە (٧٠) میگاوات.

یانزدە: یەکێتیی سۆڤییەت، کە ئەوکات دوژمنی بابەگەورەی ئەمریکا بوو، زۆر توڕە بوو بەوەی جوو بووە خاوەن چەکی ئەتۆمی. بۆیە لە ساڵی (١٩٦٧) بە نهێنی وەعدی دا جەمال عەبدوڵناسری سەرۆکی میسر، کە بچیت کارخانەکانی چەکی ئەتۆمی جوو بتەقێنێتەوە لە ڕێی فڕۆکەی جەنگییەوە، بەو مەرجەی فڕۆکەکان بە دزییەوە بێنە میسر، جا سوپای میسر هێرش بکاتە سەر جوو، لەو ئان و ساتەدا، فڕۆکەکانی سۆڤییەت،

لە خاکی میسر هەڵدەستن و کارەکایان جێبەجێ دەکەن. دەزگای هەواڵگریی جوو، بەوەی زانی. لەنکاو هێڕشیکی گەورەی کردە سەر سوپای میسرو هەرچی فڕۆکە و فڕۆکەخانەی میسری بوو تەفروتونای کرد.
سۆڤیەت خێرا کەشتیەکی ئەتۆمی بەڕێخست بەرەو میسر، فڕۆکەکانی جوو لێیاندا، (٣٣) کەشتییەوانیان لە کوشت و پتر لە (١٠٠)یشیان بریندارکرد، هەر لەو کاتە ئەمریکا گەفی لە سۆڤیەت کرد، نەکشێتەوە، بە چەکی ئەتۆمی رووبەرووی دەبنەوە. پلانەکەی سۆڤیەت پووچەڵ بۆوە، پاشاو پاش کەشتیەکە کشایەوە. ئەو شەڕە بە ناوی (نەکسەی ١٩٦٧) چووە مێژوو. سوپاسی جوو گەیشتە لێواری قاهیرەو دیمەشق.
سێنزدە: موردەخای فانونو، زانای چەکی ئەتۆمی جوو. لە ساڵی (١٩٨٥) لە ئیسرائیل هەڵاتوو بووە مەسیحی و ددان پێداهێنا کە جوو پتر لە (١٠٠) بۆمبی ئەتۆمی هەیە. دوای (١٢) ساڵ مەساد توانی بگرێت و ببیاتەوە ئیسرائیل.
چواردە: بە خاپوورکردنی سێ گەورە شاری وەک، قاهیرا و ئەسکەندەرییە و جیزە، جوو پێویستی بە (١٢) بۆمبی ئەتۆم هەیە.
پانزدە: کە سەددام حوسێن، لە ساڵی (١٩٩١)، (٤٣) مووشەکی لە ئیسرائیل گرت، ئیسرائیل گەفی لە فەرنسا کرد، کە ئەگەر سەددام بە مووشەکی کیمیاوی لە ئیسرائیل بدا، ئەوا ئیسرائیل فەرنسا بە تاوانبار دەزانێ، چونکە ئەوان چەکی کیمیاویان بە سەددام داوە. یەکسەر فەرنسا، سەددامی لەوە ئاگادار کردەوە کە کەتنی وا نەکات. بە ڕازی کردنی دڵی جووش، بریاری دا کە ژێردەریایەکی ئەتۆمی بفرۆشێتە جوو، کە توانای هاویشتنی چەکی ئەتۆمی هەیە. دواتر فەرنسا لە نیوەی نرخی غەواسەکە خۆش بوو کردیە دیاریی خۆی. پاش چەند ساڵی دیکە، فەرنسا دوو غەواسەی ئەتۆمی دیکەشی فرۆشتە ئیسرائیل. جوو هەر ئەو سێ ژێردەریایە هەیە کە بە وزەی ئەتۆم کاردەکەن و موشەکی ئەتۆمیش هەڵدەگرن.
شانزدە: تاکو ئێستا جوو، بە حەرفەک لە زاری دەرنەچووە کە چەکی ئەتۆمی هەیە، بەڵام هەمیشە دەڵێن:"ئێمە یەکەم کەس نابین، ئەم چەکە وەدەست بێنین، لە ڕۆژهەڵاتی ناوەند."
حەڤدە: تاکو ئێستا جوو هیچ ڕێککەوتننامە و پەیماننامەوە و ڕەشنووسی خاوەندارێتیی چەکی ئەتۆمی واژوو نەکردووە.
هەژدە: کەس بە ئەسەحی نازانێ، جوو ئێستا خاوەن چەند بۆمب و مووشەکی ئەتۆمییە… بە مەزەندە دەڵێن لە نێوان (٢٠٠ بۆ ٥٠٠) دانەیە. لە (٧٠٪)ی کڵاوەی موشەکی ئەتۆمییە و باقییەکەی فڕۆکەی تایبەت هەڵیان دەگرێ.
نۆزدە: جوو یەکەم بۆمبی ئەتۆمی بە هاوکاریی کۆماری ئەفریقای

خوارو لە زەریا تاقیکردوە، ئێستا خاوەنی (٧) کارخانەی دروستکردنی ئەم چەکەیە. (دەڵێن!)
بیست: مەودای مووشەکی ئەریحای ئیسرائیلی (١٤٥٠) کێلۆمەترە. مەودای نێوان تاران و تەلئەبیب (٢٤٢٧)کێلۆمەترە.
بیست و یەک: ئەو نەورۆزە بێتەوە، (٣٠) ساڵی [illegible] کوردی باشوور دەسەڵاتی [illegible]های لەدەستە… نازانی کەی مووچەکە دەگات!

واز لەکەم ئەندامان بێنن، پەرت پەرتیان مەکەن.. شارا موستەفا

بەسە، کە چارەنوس ژیان وجەستەو دڵ و روحی ئەوانی شکاندوەو خۆیان خەریکی کۆکردنەوەین بەهەرشێوازێک بۆ شانازییە بۆمن کەهاورێی، سەرجەم چین وتوێژەکانی کەم ئەندام، نابینا، نابیست،کورتەباڵا،تالاسیمیاو جۆرەکانی تری کەم ئەندامی بم.
ئەوان جوانترین وپربەهاترین سەرمایەی ژیانمن، کە زیاتر لە دەسالە وهاورێیەتی وهاوخەمی وخۆشەویستیان لەگەڵ بەش ئەکەم. لەگەل خۆشیەکانیان پێ ئەکەنم و لەگەڵ ئازارەکانیان ئەگریم.
تەنها لەشارێک وناوچەیەک نەوەستاوم وهەموو ئەوانەی هاورێیەتی منیان پێویست بوەو قبولیان کردوم من زیاتر هەنگاوم بۆ ناوە.
هەڵبەت ئەوە بەهەریەکە کەخوای جوانی بەمنی بەخشیوە ئەو هەموو مرۆڤە جوانە ژیانی منیان بەشێوەیەک ئاوەدان وقەلەبالغ کردوە لەناشیرینیەکانی ژیان بەدوریان خستوم وتەنها فریای ئەو دنیا پر خۆشەویستیەی ئەوان ئەکەوم.
کاتی بیرکردنەوەم نیە دروست کردنی گروپەکی شاخ رەوی بۆئەوچین وتوێژە لەخەوەو لەماوەیەکی کەم بەبێ پلان وبەرنامە نەبوە، لەئەنجامی ئەوماوە زۆرەی پێکەوە بونمان کەتەواو شارەزای هەموو هەڵس وکەوت وکردارو تواناو هێزو بوێریان بووم، ئینجا ئەو هەنگاوە قورسەم بەخۆم رابینیوە، هەرچەن من بەتەنیاو بەبێ هاوکاری کۆمەڵە هاورێ لەشاخەوانەکان نەبوایە هەرگیز نەم ئەتوانی ئەو هەموو گەشتە جوانەی کە لەمێژوی هەریەکەیان هەند جێگیرە، بەردەوام لەچاوەرێی راگەیاندنی گەشتی داهاتودان.
تەواو ئاوەتەی سروشت وبون وئەمە بەجگە لەوەی هاورێیەتیان لەگەل

شاخەوانەکان بەردوام لەفراوانی دایەو بەهەردوولا بەهای خۆی هەیە. پێشتریش وتومە هەرکەسێک دوای من هەستی بەوکارە رێزوستایشی ئەکەم وهاوکارو هاورێی ئەبم وئەو پەری دل خۆشیمە کە هاورێکانم زیاتر بێنەوە کۆمەلگا بەهەر هەنگاوێک بێ، بەڵام لەپیرۆزی ئەم کارە کەم نەکرێتەوە، چونکە ئەم کارە شکۆو پیرۆزی وبەهایەکی زۆر جوانی مرۆڤایەتیە بەئاگاکان تێی ئەگەن. بەداخەوە گروپێک بەهەمان (copy paste)کارەکەی من دووبارەی کردۆتەوە بەس هیچ دڵ و دەرونی پر هەستی ئەوانی بۆ گرنگ نەبوە لەدەرکەوتن وراگەیاندنی کەناڵە و هەوڵ دان بۆ پڕ کردن وجیاکاری بەشێوەی راگەیاندنی گەشت بۆ رێکخراوێک وکارکردن لەسەر رێکخراوەیی

لەکاتێکا من ئەمەوێ خۆشەویستی وهاورێیەتی بەشێوەی گرپێک دور لەهەموو لایەن و رێکخراو حیزب وتەنانەت حکومەت و کەسایەتی تایبەت بە بەداخەوە لەم مەملەکەتە بەردەوام جوانیەکان ئەشێوێنرێ بە مەرامی کەسی وناوو ناوبانگ وپۆست وپلەو پایە هیوادارم ئەم دیاردەیە دورخەنەوە لەهاورێکانی من ئەوان خۆشەویستیان پێویستە ئازار روحیان مەیەن خۆیان لەسەر حسابی ئەوان دەرمەخەن وبەکاریان مەهێنن ئەوان مرۆڤی جوان وپاکن و چارەنوس وژیانیان خۆیان وقبول کردوەو بەرەنگاری ژیان ئەبنەوە لەگەڵ بەهرەکانی خۆیان.

شارا موستەفا

لە دووا چوار تاقیکردنەوە.. سامانی وەستا بەکر

“هاژەک”مووشەک بارانەکەی هەولێر، سزادانی ڕۆژنامەنووس و چالاکوانەکانی بادینان، چاوپێکەوتنەکەی ڕەغدی سەدام حسێن و کۆنگرەکەی کۆمەڵە.
لە مانگی دووا چوار تاقی کردنەوە لەسەر ئاستی ناوخۆ، هەرێمی و دەرەکی، ئەگەرچی هیچ یەکێ لەو تاقیکردنەوانە ڕاستەوخۆ پەیوەندی بەیەکەوە نیە بەڵام ناڕاستەوخۆ هەموویان پەیوەستن بە داهاتووی عێراق بەگشتی و کوردستان بە تایبەتی کە ئەکرێ بە هەر یەکێکیان

هەڵوەستە و لێکۆڵینەوەی جدی لەسەر بکرێ.

مووشەک"هاژەک"بارانەکەی هەولێر:

لە موشەک"هاژەک" بارانەکەی هەولێرا ئەو وڵات و لایەن حیزب و ڕێکخراوەی لە پشتی مووشەک بارانەکەوە بوون هەوڵیانا بە بەردێک دوو چۆلەکە بکوژن، بەجۆرێک کە لە یەککاتا ئامادەباشی و هەڵوەستی بەرەوبەرایەتی نوێی ئەمریکا و توانا و هێز و چاودێری سنورەکانی هەرێمی حکومەتی هەرێم تاقی بکەنەوە.

سەرەتا بۆ ئێران زۆر گرنگە دڵنیابێ لە هەڵوەستی بەرەوبەرایەتی "ئیدارة"ی نوێی ئەمریکا و بەراوردێکی بکات بە بەرەوبەرایەتیە پێشووەکەی ترەمپ تا بزانێ چۆن مامەڵەی لەگەڵا بکات، بە ئەو جۆرە سەرکەشییەش عێراق و هەرێمی کوردستان باشترین شوێنە کە ئێران بە ئامانجی بگرێت چونکوم لە ئێستایا عێراق بە خاوەنترین و پەرش وبڵاوترین ناوچەیە و هەرێمی کوردستانیش لاوازترین و بێ پشت وپەناترین شوێنە کە کەس لەسەری نایەتە وەڵام، لەبەر ئەو دوو هۆکارە و بۆ پەستانخستنە سەر ئەمریکا تا بێمەرجی ئێران بگەڕێتەوە سەر مێزی گفتوگۆ سەبارەت بە چەکی ناوەکی گروپی 5+1 و ئێران ، ئەو وڵاتە خواستەتی ئەمریکا زۆربەی گەمارۆ ئابورییەکانی لەسەر هەڵبگرێت پێش دەستپێکردنی هەر گفتوگۆیەک، هەربۆیە ئێران بە ئاڕاستەکردنی چەند هاژەکەک لەلایەن بریکارەکانییەوە پەیامی خۆی بە ئەمریکا نارد و ئێستاش هەموو چاوەکان لەسەر وەڵامی ئەمریکایە بەرامبەر ئەو کارەی ئێران.

بەڵام هەرچی گرووپە شیعی و بریکارەکانی ئێرانە مەبەستێکیتریان هەبوو لە ئاڕاستەکردنی ئەو هاژەک"مووشەک"انە، ئەوانیش:

یەکەم تا پەیامێک بە دەسەڵاتدارانی هەرێم بنێرن و بڵێن باشترە لەگەڵ ناوەند بگەنە ڕێکەوتن بەو مەرجەی شیعەکان دایانڕشتووە ئەگەرنا ئەوە هەندە پارێزراونین و لە ئەگەری ڕێکنەکەوتنا ئەکرێ کێشەکە بەزەبری هێز چارەسەربکرێت.

دووەم تا بزانن هێزی بەرگری و ئامادەسازی و هەواڵگری و کاردانەوەی هەرێمەکە لەچ ئاستێکایە و لەئەگەری هەر ڕووبەڕووبوونەوەیەکا، هەروەک چۆن مەبەستیان بوو بەڕوونی بە هەرێم و دەسەڵاتدارەکانی دوو حیزب بڵێن ئەتوانین بەئاسانی سنوورەکان ببڕین و لەناوخۆی هەرێمەوە هەڕەشە بکەینە سەرتان.

سێیەم دواین شتیش ئەیانەوێ بزانن کە ئایا کەسێک یان وڵات و لایەنێک ماوە لەسەر هەرێم بێتە وەڵام؟

سزای چالاکوان و ڕۆژنامەنوسەکان:

سزادانەکەی پێنج چالاکوان و ڕۆژنامەنوسەکەش تاقی کردنەوەی شەقام بوو لەلایەن دەسەڵاتدارانی هەولێرەوە. ئەم کابینەیە کابینەیەکی هەواڵگرییە بە تێڕوانین لەوەی سەرەکی حکومەتەکە پێشتر سەرۆکی دەزگایەکی هەواڵگری حیزبی بووە کە هەمیشە کێشەی نەیارەکانی بە کوشتن و هەڕەشە و دەسترێژی کردنە سەر ئابڕو و پیرۆزییەکان و خێزانی کەسانی نەیار چارەسەر کردووە.

سەرەکی دەسەڵاتەکەی هەولێر بەڕوونی پەیامی خۆی بەبێ شەرم و سڵەمینەوە ئاراستەی هەموو ڕەخنەگر و نەیار و ڕۆژنامەنوسەکی ئازاد کرد کە ئەم کەسێکی جیاوازترە و ڕەخنە بە سزا وەڵام ئەیاتەوە خۆ ئەگەر بەدەردەکەی “سەردەشی عوسمان”یشیان نەبات.

جیاوازییەکی زۆر هەیە لەوەی سەرۆکی دەزگایەکی هەواڵگری حکومی و دەوڵەت بیت، وەک لەوەی سەرۆکی دەزگایەکی هەواڵگری حیزبی بیت، بۆ نمونە ڤلادمیر پۆتن سەرۆکی دەزگایەکی هەواڵگری حکومی و دەوڵەت بووە، بۆیە ئەبینی تەسفیە کردنی نەیارەکانی شێوەیەک لە نهێنی بوونی تیایە، ئەگەرچی کەی وڵاتانی دیموکراتیخواز کەکیشبن لەسەر ئەوەی کە ئەوە ڕوسیا و سەرۆکەکەیەتی نەیارەکانی ژەهرخوارد ئەکات بەڵام هیچ بەڵگەیەک نیە بۆ سەلماندنی، لەوەوە بۆمان دەرئەکەوێ کە دەزگای هەواڵگری زلهێزێکی وەک ڕوسیا حساب بۆ ناوبانگ و ئابڕوی سیاسی خۆی ئەکا و بوارێک بۆ کارکردن ئەهێڵێتەوە و بەهەر شێوەیەک بێت لە هەوڵایە دەسەڵاتی دادوەری سەربەخۆ بناسێنە، جیاواز لە دەزگایەکی هەوڵگری حیزبی کە نەیارەکانی بەبێ تاوان زیندانی ئەکا و بەبەرچاوی کەی خەڵکی هەرێم و دراسێ و جیهانەوە بێ شەرمانە تۆمەتیان بۆ دائەتاشێ و بۆ ترساندنی خەڵک و ناساندنی دڵڕەقی وچاوسورکردنەوەی سەرۆکی حکومەت کە کەسێکی هەوڵگری و شەڕاوە لە بەزییە. پێنج چالاکوان و ڕۆژنامەنوس بەتاوان ئەکا بە نمونە بۆ ترس خستنە دڵی هەرکەسەکەوە کە ڕەخنە لە دەسەڵات و حوکمەکەی بگرێ. بە پشتبەستن بەمێژووی حوکمڕانی هەموو ئەوانەی بەوجۆرە حوکمیان کردووە زۆربەی کۆتایی ئەو کارە ناشرین و زوڵم و ستەمکارەنەیان بەکۆتای ژیانی خودی خۆان بووە.

ڕەخش یان جێکەرەکەی سەدام

چاوپێکەوتنەکەی ڕەغدی سەدام حسێنیش تاقی کردنەوەی کەی عێراق بوو بە دوو ئاستە.

یەکەم پەیامێک بوو بۆ ئێران کە لەکاتی پێڕاکێشانی زیاتر و دەستخستنە ناو کاروباری عێراق و هاندانی میلیشیا و گرووپە چەکدار و بریکارەکانی ئەو وڵاتە لە عێراق و ناوچەکە دژی ئەمریکا، ئەوا پێویستە ئێران لەجارێک زیاتر بیربکاتەوە چونکە تا ئێستاش

خەڵکانێک ماوون کە ببنە هەڕەشەی جدی بۆ سەر دەسەڵات و حکومڕانی شیعەگەرایی لە عێراق.
ڕەغد لە چاوپێکەوتنەکەیا چەندین جار ئەیووت برا و خوشکانی عەرەب و لەوەش گرنگتر ئەیووت کە پشتیوانییەکی زۆر ئەکرێ لەلایەن سەرۆک و شا و ئەمیر و سەرکردەی وڵاتانی عەرەبەوە بەبێ ناو هێنان، لەوەشا مەبەستی بوو کە بە ئێران و حیزبە شیعییەکان و تا ئاستێکیش بە کوردیش بڵێ کە ئەو پشتیوانی ئەکرێ لە ئەگەری هەر جوڵەیەکا بۆ گۆڕانکاری سیاسی و گەڕانەوەی ڕژێمی پێشوو ئەگەر لەژێر ناوێکی تریشا بێت دوور لە حیزبی بەعس.
دووەم تاقی کردنەوەی شەقامی عێراقی بوو تا چ ئاستێک لە حوکمڕانی ئێستای عێراق بێزان و تا چەن ئامادە و پشتیوانی ڕەغد و دارودەستەی ڕژێمی پێشووی عێراقبن ئەویش لەڕێگەی گرنگیدانی مەدیا و ئەو ژمارە زۆرەی کە گرنگیان بەو چاوپێکەوتنە یاوەو تەماشایان کردووە بەجۆرێک لە مێژووی کەناڵی “العربية”دا هەرگیز ژمارەی تەماشاکەرانی نەگەشتووە ئەو ئاستە بەجۆرێک کە پێشبینی کراو نەبووە بۆ خودی کەناڵەکەش.

کۆمەڵەی ئیسلامی “کۆمەڵەی دادگەریی کوردستان – عێراق”

سەرەتا ئەبێ ئەوە بووترێ کە کۆمەڵەی ئیسلامی پێشووتر و کۆمەڵەی دادگەریی کوردستان – عێراق لە ئێستایا زۆرترین بوێری هەبووە و کەمترین سڵەمینەوەی هەبووە لەبەستنی کۆنگرە بەراوورد بە حیزبەکانیتر لە ناویشیانا پارتی و یەکێتی و گۆڕان کە بەراوورد بە تەمەن و ژمارەی کۆنگرەی ئەو حیزبانە ئەمان زیاتر پابەندبوون بەبەستنی کۆنگرە و پرەنسیپ و دەستوری حیزبەکەیانەوە هەرچەنە کۆنگرەی حیزبی کوردی لەناوەڕۆکا هەریەکە و هیچ گۆڕانکارییەکی جۆری ناهێنێتە کایەوە.
بەگۆڕینی ناوی حیزب و داماڵینی پاشگری ئیسلامی و گۆڕینی ئەمیر بە سەرۆک، کۆمەڵەی داگەریی ئەیەوێت شەقام و دەنگدەری هەرێمی کوردستان تاقی بکاتەوە کە تاچەن ئامادەن لەو حیزبە ناوەڕۆک ئیسلامی و ڕووکەش مەدەنییە نزیک ببنەوە، ژمارەی دەنگدەرەکانیان تاچەن زیائەکا، ئایا ئەوە بەسە کە ببنە هێزی دووەم یان سێیەم ئەگەر نەشتوانن ببن بەیەکەم، یان نەخێر شەقامی کوردی هەرێمی کوردستان پێشتر بڕیاری خۆیاوەو هەمیشە لەکاتی دەنگدانا هەموو شتێ لەبیرئەکرێ و هەروەک پێشوو دەنگئەیەن.
ئەم مۆدێلە سەرەتا لە تورکیاوە سەریهەڵاو پاشان لە تونس و ئیتر تا بێت حیزبە ئیسلامییەکان کۆپی ئەکەن بەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە لەو دوو وڵاتەیا حیزبە ئیسلامییەکان لەژێر پەردەی ناو گۆڕین و

لێکردنەوەی پاشگری ئیسلامی توانیوویانە بگەنە دەسەڵات ئەگەرچی لەناوەرۆکا هەر حیزبە ئسوڵییە سەلەفییە ئیخوانییەکەشن.

بەداخەوە لە کوردستان حیزب بۆ کەسێک دروست ئەکرێ، حیزبی کوردی تا ئێستا نەبۆتە پرۆژەیەک بۆ بەڕێوەبردن بەڵکو ئامرازێکە بۆحەزی تاکە کەسی چەن کەسێک کە تا کۆتایی ژیانیان ئەبێ سەرۆکی حێزبەکەبن هەڵبەتە ئەمە بۆ کۆمەڵیش ڕاستە.

بۆ سەرۆکایەتی حیزب سەرۆکی کۆمەڵ ئەڵێ (نەبۆی ڕائەکەم نە لێی ڕائەکەم) کە ڕاستییەکەی ئەوەیە پۆستی کەسی یەکەم (بەس بۆ خۆیەتی و هەم تاپۆیەتی) کت و مت وەک حیزبەکانیتر.

سامانی وەستا بەکر

٢٠٢١-٢-٢٥ سوید-ستۆکهۆڵم

رژام وەک دڵۆپە فرمێسکێک لە چاوی خودا.. ستیڤان شەمزینی

بەر لەوەی خۆر
لەنێو برژانگەکانمەوە هەڵبێ
شەوەکان لەلای پرشنگی رۆحم
سکاڵا لە پێستە تاریکەکانیان دەکەن
دەیانەوێت ئەرزوحاڵیان بگەیەنمە خودا
کە چەندە تاوان لە دڵیاندا بە بێدەنگی دەکرێ
ئەوان بێزارن لەو هەموو گوناهەی، مرۆڤ
لە ژێر پرچی رەشی شەودا ئەنجامی ئەدا
کەچی ئەوان نازانن ساڵها یە
رژاوم وەک دڵۆپە فرمێسکێک لە چاوی خودا
بەرلەوەی خۆر
لەودیو سێبەرەکەمەوە ئاوا بێ
پۆستەچییەک بە هەناس□ک□ دێت و
بوخچەی سەدان نامەی غەمبار
ل□ بەردەم رەشەبای دڵما هەڵدەڕژێ
نامەی یەکەم، نامەی عارفێکە

هەمیشە روو لە قیبلەی یار و
دەست بەدەستنوێژی عەشق
بە خەتێکی درشت
لە کۆتا دێڕدا نووسراوە
لە کڕنووش بردن بۆ تۆدا ئەمرم و
کەچی دەچەمە چاڵە دۆزەخییەکانی دڵت
نامەی دووەم، نامەی سۆزانییەکە
هەرچی پیاوی سیاسیی هەیە
لە دەفتەری بیرەوەرییەکانیدا
ناویان تۆمارە و
هەرچی بازرگانە چاوچنۆکەکانە
دەستێکیان لە باخەڵیدا جێماوە
دێڕەکانی نامەکە هێشتا تەڕ بوون
بە فرمێسکی دوای سەرجێی نوسرابوون
لە سەرەتاوە بەم شێوەیە دەستی پێکردووە
چی لە نیشتمان بکەم
کە وەک من کراوەتە سۆزانییەک و
سیاسەتمەداران بە رۆژی روون
لاقەی دەکەن؟
چی لەو خەونانەی خۆم بکەم
کە بوونەتە مۆتەکەی هەموو شەوانێکم
کاتێ لە باوەشی گورگە پیاوێکدا دەنووم
نامەی سێهەم، نامەی دایکی شەهیدێکە
هێشتاش بۆنی مێخەک و رەیحانەی لێدێ
بە خەتێکی رەش وەک کراسەکەی بەری
لە سەرەتاوە تا کۆتایی
تەنیا ئەمەی نوسیبوو
کەس لە نهێنی مەلوولیم تێناگات
کۆترێکیش لە ژوورە نسرمەکەم هێلانە ناکا
کەس نازانێ
ئەم بەلوعەی خوێنە کەی دەگیرێتەوە و
درەختی ئاواتەکانمان کەی چرۆ دەکات؟
نامەی چوارەم، نامەی نیشتمانفرۆشێکە
بە مرەکەبی خیانەت لەسەر لاپەڕەکی رەش
بەو پ□□□ی خوێنساردییەوە لەسەری نوسیوە
نیشتمان کەلاوەیەکە بۆ فرۆشتن
بەهای وڵات

لە مەزادخانەی ئێمەدا چەند تمەنێکە
نامەی پێنجەم، نامەی شاعیرێکی گەدایە
بە پێنووسی جوانیی و بە دڵی پەپولەیەکەوە
یەک کۆپلە شیعری تێدا نووسیوە
بەر لە هەزاران ساڵ رۆحم لە جەستەی
هەڵۆیەکی کوێستانەکانی وڵاتدا بوو
ئەوێ رۆژێ لوتکەی سەدان چیام بڕی
نەمبینی هیچ چیانشینێک دیلی دەستی
رەشماڵنشینێکی نێو غوباری سەحرا بێت
نەمبینی پەتی رزیوی سێدارەی بیابان
بۆ مل و گەردنی بەرزی چیا بێت
نامەی شەشەم، نامەی عاشقێکە
بە خوێنی ئاڵی خۆی نوسیوویەتی
پاکیزەکانی ئەم چەرخە
ل□ نێو دەڵاڵخانەکانی لەشفرۆشی کەوتوون
عاشقەکانی ئەم زەمەنە
ل□ نێو شێتی و خۆکوشتندا بزر بوون
جاڕچییەکانی خۆشەویستی
بۆ مشتێ پارە کڕ و کپ بوون
نامەی حەوتەم، نامەی رێبوارێکە
بیرەوەریی رۆژانی خۆی نوسیوە
لە گۆشەیەکی نامەکەدا
ئەمەم خوێندمەوە:
بە وڵاتێکدا گوزەر ئەکەم
جاران ئاوی کەوسەر و
هەوای جەننەت بوو
جاران شام شەکر و
ئەم وڵاتە شیرینتر بوو
ئێستاکە ئاوی لێڵە و
هەوای گڕەی ئەهواڕەکانە
هەنووکە شام زەقنەبووت و
ئەم وڵاتەش کاولستانە
نامەکان زۆربوون و
هەموو بۆ ئەوە نێردرابوون
من بیگەیەنمە عەرشی مەزن
کەچی ئەوان نازانم ساڵها یە
رژاوم وەک دڵۆپە فرمێسکێک لە چاوی خودا

بەر لەوەی مانگ
لە نێو لەپی دەستەکانمەوە هەڵبێ
لە وەرزی کۆچ و گەرمیان و کوێستاندا
مەلێکی لە پۆل جێماو،
دەریایەک فرمێسکی بەسەردا رشتم
گوتی هەر دڵۆپە فرمێسکێک
حکایەتێکی غەمگینی خۆی هەیە
یەک یەک بیانخوێنەوە و
رازیان بگەیەنە بە خودا
دڵۆپە فرمێسکی یەکەمم خوێندەوە
بە خەتێکی بزماری لەسەری نوسرابوو
ئەی عەشتار، دەنگم پێت ناگات و
ئازارێکم هەیە تۆش لێی تێناگەیت
چاوم لە کاتی مردنیشدا هەر کراوەیە
چون هەمیشە لە چاوەڕوانی هاتنی یاردام
فرمێسکی دووەم
لە کوچەی غەریبان هەڵگیراو□ تەوە
ئەوەندە حەزینە
ئەڵێی تەمبورێکی شکاوی لالشە
هەر ئەوەندە تێگەیشتم لێی، ئەڵێ
من فرمێسکی دێرینی کوردم
لەسەردەمی غەزاو□ تەوە رێچکەم بەستووە
بە روخاندنی ئاتەشگاکان و
کورژاندنەوەی ئاگری ئاهورامەزدادا تێپەڕیووم
بە شەڕی میرنشینەکان و
ئەنفال و هەڵەبجەدا گوزەرم کردووە
نە خودا گوێی لە خوڕەم بوو
نە جەلادەکان دەستیان هەڵگرت
لە جۆگە هەڵبەستن بۆ شەپۆلی بریندارم
فرمێسکی سێهەمم
بە مەستیی خوێندەوە
بە فۆنتێکی هێرۆگلیفی لەسەری نووسرابوو
من ژنێکم کۆتی دەستی کولتوور
لەسەر بۆنکردنی گوڵێکی گەش لە باخی ئەوین
وەک دارکونکەرە لەشیان کردم بە بێژنگ
خوێنم بووە ئاوی شتنەوەی ئابڕووی تکاو
رۆحم بوو بە باڵی هەڵکڕوزاوی پەپولەیەک

فرمێسکی چوارەم
قەترەیەک بوو لە بارانی غەم
لە چاوی برسییەک رژابوو
هەر ئەوەندەم بۆ خوێنرایەوە
هەرچی ئومێدم هەبوو
بە مردوویی لە دایکبوون
هەرچی خۆزگەم هەبوو
کرانە گرێچنی ئەو سێدارەیەی
ناوی هەژاریی بوو
فرمێسکی پێنجەم
بەندی گۆرانیبێژێک بوو
بە بەرگی شادیی رووپۆشکرابوو
هەرچەند قووڵ بوومەوە نەگەیشتمە هیچ
جگە لە زامی قووڵی نیشتمانێکی گریاو و
هەلاهەلابوونی پەیکەری ئەویندارێکی بێ پەروا
فرمێسکی شەشەم
فرمێسکی عاشقێک بوو
ئۆپێرایەک بوو لە بێدەنگی و
بێدەنگییەک بوو لە کۆژانی چاخی مەحیبەت
یەک شت تێگەیشتم لێی
لە دایکبوونی عەشق
کەوتۆتە دوای مەرگی عاشق
فرمێسکی حەوتەم
خودی خۆم بووم
بە خێرایی بیرم کەوتەوە
من دەمێکە
وەک فرمێسکێک ر ژاوم لە چاوی خودا و
وازم لە خوێند□و□ی فرمێسکەکانی تر هێنا.

لە دەرەگـــای دۆزەخـــت ئەدەم..
شیعر/ کاوە عوسمان عومەر

با ووتی،
کام سەرەگوزشتەت..
بۆ جێبھێڵم،،
لەسەر پەڕی ئەو گوڵە شینانەی..
بۆ کۆچت وەرین
کەشتی تێپە□ بووش،،
لە نەمانی ئاوێنەیەکی..
خەیاڵی تری بوونت،،
یاداشتێکی جێ نەھێشت،،
ھەموو نامەکان،،
لە خەوە نامۆکان..
بە جیھانێک لە سەرابەوە دێن،،
نەورەسە ڕەشە سەرگەردانەکان …
لە نەبوونی دەروازەی کۆتا،،
لە دیواری..
زەریای مۆری ..
تەنیایی ئەدەن،،
چی سەرەگەردانیەکە، ئازیز،،
وشە..
لمە،
سەمفۆنیای توانەوەیە،،
ئێسک و پروسکی خۆشبەختی..
ڕائەماڵێ،،
نۆتای ئافاتم بە، تۆش..
لە باھۆزێکا وەرە،،
بڵێسە ئەڤینێکی..
ھەناسە سارد..
بەردە لە قامیشەڵانی وشکی..
ئەو ڕۆژە تەرمئاسایانەی…
لە بێ تۆییدا،،
بوونەوە چنگێک لە حەسرەت،،
تاوانە مانەوە لەم دۆزەخستانە،،

بێ ئەوەی کە ڕێژنە شیعرێکت…
بەسەرما ببارێ،،
مەرگ ئەوکاتە جوانە،،
لە نێوان تەرمی هەڵواسراوی..
کا تژمێرەکانا…
یاری بە پەلی دارە زڕەکانی…
باخچە هەڵواسراوە ،،
سپیەکانی چارەنوسی …
خۆت کەی!، گەرچی..
عیشقیش پێکێکی کەمی..
نەمریە!
ئیتر لەو ڕۆژەوە فێرت ئەکا،،
بە شەپۆل قسەکەی ..
لە هاوینا باران..
ببارێنییت،،
خواوەندێ بیت،،
عەرشت شیعرە و..
جەستە ش هەورێکی..
مەست لە نەفرەتی بوونا..
ڕێژنە شیعرێتی!
با بگەیتە ئێرە ..
شەوێک..
نێوانی هەزاران..
خۆری تەنیا ،،
دوو مەلی…
تەرە لە دوو کەنار،،
ئەی جادووی ڕەشی خۆشبەختی!
ئێستا چاوەڕێم،،
لە بیابانی سپی ئەشکەنجەی ڕۆحا !
دڵ بتەقێتەوە ..
بۆ هەزاران ئەستێرەی…
یاخی لە مەلەکوتی پەرادیسێکی وون!
کەی کازیوەی ئ□قینێکی ڕەها دێ!
ئەی ئەهریمەنی..
ڕوخسار قەترانی شیعر؟!
با ئیتر ئازادی لە هەزاران …
مەرگا بێ!

کوا خوێنی ڕژاوی..
خۆرئاوا بونێک،،
کا نیەک ،،
لە ئەفسونی…
دڵا بتەقێنێ،،
بەڵام ڕێگاکان وەک ئەوسا،،
ناچنەوە دەروازە…
قەشەنگەکانی..
شیعری بەد!
ئەی ڕۆح،،
شیبەرەوە…
بۆ تنۆکە نمە ئەرخەوانیەکانی..
پێش بوون..
نەفرەتێکی قەشەنگە..
کاتێ لێوی ئاڵی …
فریشتەی شینپۆشی دەریا،،
بە جەنجەری دەستە مرواریئاساکانی..
خوێنی لازووردی لێ ئەتکێ،،
هەر ڕەنگاڵەی ئێوارەیەکە،،
لە هاتنتا خۆی ئەسوتێنێ!
وەکو سوتماک،،
با بای فەنا بمبا،،
شەوی کۆچ…
ئێستا پڕن لە چۆڵەوانی ،
پڕن لە جەستەی ڕەنگین و..
مرداربووی ..
تاوسە پەمەییە کوژراوەکانی غوربەت،،،
بەڵام پێش داپۆشینی زەریا،،
بە پۆشاکی پەمەیی پاییز،،
لە خەوێکی ترا ..
نوێژ ئەکەمەوە،،
ل□ بەردەم میحرابی…
مانگێک لە نوورت،،
تا جارێکی تر ،،
وەک گەوهەرێک،،
لە نێو مشتێ ..
لە ئەستێرەی ئ□قین…

بتبینمەوە،،
من لە ئاو دروست ئەبمەوە،،
با پەیکەرە هەتاوی خەیاڵت..
درەنگانێ لە شەوە شیعری..
پرچ ئەرخەوانی ئاڵ!
مەستم کاتەوە،،
بە هارمۆنیکای بارانەوە ،،
ئەگەمە بێستانە دڕندەکانی ژێر..
ڕێژنە چاوە ئەستێرەکانت!
بۆ دۆزینەوەی ڕووت،،،
لە دەرەگای دۆزەخێک…
لەخۆر ئەدەم،،
هەڵۆی ڕەشی هیچ،،،
ڕۆژێکی یاخی…
پەی پێن□ بردبێ،،
..………………………………………………………………
وێنەکە تابلۆیەکی نیگارکێشی ئینگلیزی
William Turner
”“Yellow Dream

کڵاو.. نارین ڕۆستەم

باوکم ویستی خەمۆکییەکەی بشارێتەوە،
کڵاوێکی چەرمی کردە سەر و
بوو بە شاعیر.

برایەکەم بە مووسی خراپ پرچی دەتاشی
سەری لوول دا و فڕێی دایە ناو بازنەی کڵاوێکی ڕەش،
دەیویست برینەکانی سەری بشارێتەوە
بوو بە ئیماندار.

من کڵاوێکی جادوویيم لەسەر نرا و بزر بووم.

ئەو کڵاوەی باوکمی کرد بە شاعیر،

لە چەکمەجەی دەبابەکە پاڵکەوتووە.

کڵاوی برام بوو بە قیر و
بە سەریەوە نووسا.

من بەدوای کڵاوە جادوویەکەدا دەگەڕێم:
بزری کردم و بزر بوو.

کوردستانی عێراق لەسایەی پارتیدا: بەرەوکوێ؟.. عەدنان کەریم

هیچ گومان لەوەدا نیە کە پارتی، وەکوو هێزێکی سیاسی و وەکوو حیزبێك، لەدێرزەمانەوە نوێنەرایەتیی ڕەوت و توێژە هەرە کۆنسەرڤاتیڤ و دواکەوتوەکانی کۆمەلگای کوردستان ئەکات. ئەم هێزە سیاسیە کوردستانیە لەبوارەکانی بیرو باوەڕ، بەرنامە، پراتیك، هاوپەیمانیەکانی لەئاستی کوردستانی وعێراقی وناوچەیی وجیهانی، کارو کردەوە ومێژووەکەی و …، تاد، سەرجەم گەواهیدەری ئەو قسەیەی سەرەوەن.
پارتی نە حیزبی خەبات کردنە بۆ لابردنی ستەمی نەتەوەیی لەسەر کورد، نە تێئەکۆشێت بۆ مافی دیموکراتی وئازادیی گەلی کورد و نە بە خۆشگوزەرانی و باشبژیویی خەڵك. ئەم هێزە سیاسیە هەرچیشی گوتبێت سەبارەت بەو مەسەلانە ئەوا لە ناوەڕۆك دا و بەکردەوە شتێك نەبوون جگە لە مشتە دروشم بۆ خۆگونجاندن لەگەڵ ویستەکانی خەڵك و فریودانی ئەوان یا دوانەکەوتن لەڕەوتی ئاڵوگۆڕەکانی ناو خەڵك و داخوازیەکانیان یاخود خۆگونجاندن و پێشبڕکێ لەگەڵ هێزە سیاسیە نەیارەکانی خۆی. بەکورتیەکەی پارتی دەیان سالە نەك نوێنەرایەتی هیچ دیاردەیەکی پرشنگدار یا ڕەوتێکی ڕوولەپێش ناکات لەکۆمەڵگای کوردستانیدا، بەڵکوو ڕێگر، دەست وپێگر، بەربەست و دوژمنی خوێنەخۆری هەر ئاڵوگۆڕێکە بەقازانجی خەڵک لەهەربوارێکدا بووبێت.
بۆ ئەوەی بچمەسەر هەڵدانەوەی لاپەڕەکان و وێستگەکانی تەمەنی ئەم دیاردە سیاسیە پرلەخەمەی مێژووی ئێمە، ئەمەوێ تەنها زەمی قسەکانم

لەسەر یەك پرسی چارەنووسسازی ئەمڕۆی گۆڕەپانی سیاسیی کوردستان ڕاگرم: ڕووگەی هەڵوێست و سیاسەتکردن و ئاراستەی ئێستای پارتی، بەو مێژووەیەوە، لە ئێستادا ڕووی لەکوێیە و سەرچاوەی ئەم هەڵپە و پەلەقاژە سیاسییەی ئەم قۆناغەی ئەم هێزە کۆنسەرڤاتیڤ بەڵام خاوەنی هێز و دەسەڵاتە زۆر و ترسناکەی کۆمەڵگای ئێمەی چییە و چۆنە؟
سەرکوت و دژی ئازادی بوون خەسڵەتی لەمێژینە و پایەداری پارتی دیموکراتی کوردستانە. بەشێکە لە شوناسی ئەو هێزە سیاسییە. لاپەڕەکانی مێژووی پارتی بەخوێن و چەواشەکاری نووسراون. هێزێك کە مێژووی ٧٥ ساڵەی تەمەنی پڕ لە تاوانی بەرانبەر هەر دەنگێکی ئازادیخواز و خەڵکپەروەر، لەلایەن کوڕ و باوکەکەوە سەرکردایەتی کرابێت و پاوان کرابێت لەسەر خێزانێك کە خاوەنی سادەترین ئاستی هۆشیاری و ڕۆشنبیری بن و خاڵی بن لەهەر بەهایەکی مەعریفی لەهەموو بوارەکاندا وهەشتا بەمەنتیقی خێڵ و بنەماڵە و تیرە بڕوانە هەموو کایەکانی ژیان و لەپیشیشیانەوە کایەی ئاڵۆز و کێشەهەڵگری سیاسەت لە دونیای مۆدریندا، ناتوانن ببن بە نوێنەری نوێگەرایی و ئازادیخوازی و مافدۆستی و مرۆڤپەروەری و دیموکراتی ت[illegible]بیی گەلێك بەتایبەتیش لەم سەردەمەدا.
بەڵام هەنگاوەکان و ئاراستە سیاسییەکانی ئێستای پارتی بەتەنها بە مێژووی ئەوان و سروشتی خێڵەکی ودژە ئازادیی سەرکردایەتیی ئەو حیزبە و بەتایبەتی ماڵەی بارزانی لێکنادرێنەوە. ئەو میتۆدە بە ناسینی کاروکردەوەکانی ئێستای ئەم هێزە سیاسییە ڕەنگبێ تووشی گومڕاییشمان بکات.
ئێمە بەدیاریکراوی لێرەدا قسە لەسەر پارتی دیموکراتی کوردستان ئەکەین بەو باکگراوەندەوە بەڵام لەسەروبەندی ساڵانی بیستەکانی سەدەی بیستویەکدا. لەسەردەمی دەرهێنان و فرۆشتنی نەوت لەکوردستان و دەسەڵاتدارێتیی ئەو هێزە ناوبراوە لەژێر دەمامکی پەرلەمان و شەرعیەتی هەڵبژاردن و دیموکراتی و لەژێردروشمی یەکڕیزی ناوماڵی کورد. لەسەردەمێکدا کە ١٨ ساڵە ڕژێمی بەعس ڕووخاوە و٢٩ ساڵ تێپەڕ ئەبێ بەسەر دامەزراندنی حکوومەتی هەرێمی کوردستاندا.
ڕەوتی تا ئێستای دەسەڵاتدارێتیی پارتی و هاوپەیمانیەتیی ئەو لەگەڵ یەکێتی و پاشان لەگەڵ گۆڕان و هەروەها هاوپەیمانیی دوورودریژیان لەگەڵ هێزە ئیسلامییەکانی ناوخۆدا، پارتیی گەیاندووە بەئاستانەی قەیرانێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری لە کوردستاندا کە لە بەرانبەریدا تا هاتووە ڕێگە کۆنەکانی لەبەرانبەر ئەم هێزەدا تەسکتر کردۆتەوە.
نموونەکانی ئەم قەیرانەی پارتی دەرگیری بووە بەمجۆرەیە:
١/ جگە لە توێژی کادر و سەرکردە و مفتەخۆرەکانی حیزب، پارتی

ئیعتیبار و پایگای لەناو جەماوەری بەرینی خەڵکدا بەتەواوی لەق بووە.
نەوتاری کوردایەتیی پڕبریق و باق، نە شین و شەپۆڵی ڕیفراندۆم و هەوڵی گوێزانەوەی ئاکامە شوومەکانی ئەو پیلانە بۆ ئەستۆی یەکێتی بەتەنها و نە هەوڵی دەمەزۆردکردنەوەی گوتاری کوردایەتی لەڕێگەی قووڵکردنەوەی ئەنقەستی کێشەی مووچە و مەلەفی نەوت لەگەڵ بەغدا، هیچیان تا ئێستا نەیانتوانیوە فریای سەرکردایەتیی پارتی بکەون بە ژیاندنەوەی شین و شەپۆڵی کوردایەتی و گومڕاکردنی خەڵک و بەرهەمهێنانەوەی هەژموونیی خۆیان و شەرعیەتدان بە هەڵوەستی پارتی لەو بوارانەی پێشوودا.
/٢ گەر تا ٤ ساڵ لەوەوبەر پارتی شانازیی بەوەوە ئەکرد کە بە پێکهێنانی هەر کابینەیەک لە بەغدا ئەبوایە سەرانی هێزە سیاسییەکانی شیعە و سوونە سەرەتا بهاتنایە بۆ سەری ڕەش بۆ وەرگرتنی مۆری پشتیوانی، ئێستا بە پێچەوانەوە پارتی لای نزیکترین دۆستەکانی جارانی لە عێراقدا ئیعتیبار و بڕوا و متمانەی پێناکرێت.
/٣ لە ئاستی هەرێمدا هاوپەیمانیی پارتی لەگەڵ یەکێتیی نیشتیمانی کە جەلال تاڵەبانی بە فەلتەی بەدەسهێنانی پۆستی سەرۆک کۆماری عێراق بردیە ئاستێکی ستراتیجی، ئەمڕۆ شۆڕبۆتەوە بۆ ئاستێکی پڕ لە کێشەی دابەشکردنی نفووز و دەسەڵات وپارە و وابەستەیی ناوچەیی جیاوازی ئەم دوو جەمسەرەی دەسەڵات.
لەدوای لێدان لە باڵی پڕۆپارتیی ناو سەرکردایەتیی یەکێتی لە کۆنگرەی چوارەم و گەیشتنی باڵی لاهوور تاڵەبانی بە ترۆپکی دەسەڵات، پارتی زەربەیەکی کاریگەری خوارد و ئەو تابووری پێنجەمەی جارانیان لەناو لووتکەی دەسەڵاتی یەکێتیدا، کەنارخران.
لێرە بەدواوە ئاستەنگی زۆر بە نفووزی پارتی لە زۆنی سەوز پەیدابوو و ئەوەش یەکڕیزیی ناو دەسەڵاتی لەرزۆک کرد و تواناکانی پارتیی شلۆق کردەوە لەبەرانبەر سەرجەم فایلەکانی سیاسەتی چەواشەکارانە و هەژموونگەرایی بەناوی یەکڕیزیی ناو ماڵی کوردەوە.
ئێستا پارتی ناتوانێ وەک جاران وەکوو نوێنەری گەلی کورد و حکوومەتی هەرێم لە بوارەکانی دیبلۆماسیی دەرەکی و پەیوەندی لەگەڵ بەغدا هەڵسوکەوت بکا و ئەوەش بواری مانۆرسازیی لە سەندۆتەوە.
/٣ لەسەر بناغەی خاڵی پێشووش ئیتر پارتی ناتوانێ بە کێشە وەکوو جاران پەرلەمان بکا بە سەکۆی تێپەڕاندنی مەرام و سیاسەتەکانی بەو شێوەیەی کە خۆی ئەیەوێت. ئێستا ئیتر گۆڕان و ئیسلامییەکانیش لە ترسی ڕەسوایی زیاتر و نەبوونی یەکدەستی لەناو خۆیان وترسی لەتوپەتبووندا، ناتوانن بەئاسانی تەسلیم ببن بە هەموو خواستەکانی پارتی و ئەوە ڕیسکێکی مەترسیدارە بۆ ئەوان بەتایبەتی

لەوسەروبەندانەدا كە ناڕەزایەتی و هۆشیاریی خەڵك ڕوولەسەرەوە ئەكات.
٤/ پاراتی لە ئاستی هەرێمی و لای ئەوروپا و ئەمریكاش وەكوو هێزێكی گوماناوی وبەچاوی ناباوەڕی و بە متمانەیی چاوی لێئەكرێت.
سەرباری ساڵەها خۆش خزمەتی و ناردنی دەیان پەیام بۆ ئێران و دەستەمۆكردنی ئۆپۆزیسیۆنی كوردستانی ڕۆژهەڵات و ڕامكردنیان وخامۆشكردنی بەرەی كوردستان ئێران لەبواری چالاكیی چەكداریی هێزە سیاسییەكانیان لە سنووری هەرێم – ئێران، هێشتا ئێران پارتیی خستۆتە ژێر دەیان جۆر لەفشاری سیاسی و دیبلۆماسی و میدیایی و لەڕێگە هاوپەیمانە شیعییەكانییەوە لە عێراقدا تەنگی زیاتر بە پارتی هەڵئەچنێت.
٥/ لەبواری زۆربەی مەلەفەكانی تری وەكوو ئاسایش، ئیدارەدانی مەلەفی نەوت، گوزەرانی خەڵك و مووچە و خزمەتگوزارییەكان، پەرلەمانی كوردستان، پەیوەندی لەگەڵ میدیا و ڕۆژنامەنووسان، سیستمی ئیدارەدانی خۆجێی و دەیان فایلی تردا، پارتی ڕووبەڕووی بارودۆخێكی قەیران بۆتەوە لەكوردستاندا كە نموونەی لە ١٥ ساڵی ڕابووردوودا كەمە.
سەرجەم ئەو ئاڵنگاریانە بەرۆكیان بە دەسەڵاتی هەرێم گرتووە و پارتیش وەكوو سووكان بەدەستی ئەو دەسەڵاتە بۆتە جێی زۆرترین ناڕەزایەتی لەناو زۆربەی خەڵكی هەرێمی كوردستاندا.
ئێستا جۆرێك لەكەشوهەوای سیاسی زاڵە بەسەر كوردستاندا كە تیایدا نە هێزی یەكەمی دەسەڵاتدار كە پارتییە ئەتوانێت بەبێ سەرئێشە درێژە بە ملهوڕیی سیاسیی خۆی بدات بێ ئەوەی بكەوێتە بەرنەفرەتی شەقامی كوردستانی و نەخەڵكیش ئامادەیی لەوەزیاتریان هەیە بە ملكەچكردن بۆ ئەو شێوازە لە حوكمڕانیی تا ئێستا و گەر تا ئێستاش ملیان دابێت ئەوە لەبەر بێتوانایان بووە لەبەرانبەر لەشكری سەركوت و كوشتاری دەسەڵاتدارێتیی حكوومەتی هەرێمدا.
تەرازووی هێزی سیاسیی نێوان خەڵك و دەسەڵات لە ئێستادا بەقازانجی دەسەڵات لاسەنگە ئەویش بەهۆی ئاستی نزمی ناڕەزایەتی خەباتی خەڵك و پەرش و بڵاوی و قەتیس مانەوەی ناڕەزایەتییەكان لە زۆنی پەرش و بڵاو و خامۆشیی هەندێ ناوچەی تر وزۆر فاكتەری دەرەكی و ناوخۆیی تر. بەڵام ئەوەی گومانی تیا نییە ئەو ڕاستییەی كە چیتر زۆربەی خەڵك ئەم دەسەڵاتە نەك بە هی خۆی و بەرهەمی خەبات و قوربانیی خۆی ناژمێرێت بەڵكوو تینووی ئەوەیە كە لە یەكەمین وەرچەرخان و فرسەتدا و لەگەڵ هاتنەدی ئاڵوگۆڕێكی ناوخۆیی، ناوچەیی و جیهانیدا هەڵبكوتێتە سەر ئەم دەسەڵاتە و تەڵەی ٢٩ ساڵ تەفرەدان و چەوسانەوە و دزینی سەرخان و ژێرخانی وڵاتیان لێ بكاتەوە.

ئێستا لەڕووی کۆمەڵایەتی و سیاسییەوە ئەم وڵاتە دابەش بووە بەسەر دوو بەرەدا:

یەکەمیان : بەرەی دەسەڵات و حیزبەکانیان و دەزگاکانی پاراستن و ئاسایش و سەرکوت و کۆمپانیا و هێزە مشەخۆرەکانی دەوروبەریان کە پارتی کاپتنی کەشتیی ئەم بەرەیەیە.

بەرەی دووەمیش پێکهاتووە لە ملیۆنەها خەڵکی کوردستان کە بەدەست دەیان کێشەی وەکوو هەژاری و بێکاری و بێدەرەتانی و نەبوونی مووچەوە ئەناڵێنن و لەکاتی دەربڕینی هەر نارەزایەتییەك و داواکردنی سادەترین مافیشیاندا ئەبن بە نیچیری دەزگا داپڵۆسێنەرەکانی پارتی و حزبەکانی تری بەشدار لەدەسەڵاتی وەکوو یەکێتی و پاکانە هێنانەوەکانی گۆڕان و درۆ ودەلەسەکانیان سەبارەت بە چاکسازی و خواستی تێکنەدانی یەکڕیزیی نیشتیمانی و دەیان جۆر دروشمی فریوکارانەی تری لەو چەشنە.

پارتی وەکوو هێزی یەکەمی دەسەڵاتدار خۆی بە قۆناغێکی تری دەسەڵاتی تاکلایەنە ئامادە ئەکات کە پێ ئەچێ سیما سەرەکییەکانی بەم شێوەیە بێت:

یەکەم: بە درێژەدان بە تاڵان و بڕۆی سامانی وڵات و گەر بەغدا بەدەنگی داواکارییەکانیەوە نەیات سەبارەت بە مەلەفی نەوت و مووچە، پارتی زەمینە خۆش ئەکات بۆ گەڕانەوە بۆ بژاردەی بەناو "سەربەخۆیی ئابووری".

پێ ئەچێت ئەوە پلانی هاوبەشی پارتی – تورکیا بێت چونکە پارتی کۆنترۆڵی بەسەر فایلی نەوتدا نەماوە و تورکیا بڕیاردەری سەرەکیی ئەو فایلەیە و پارتی دەوجامەیەکە کە تورکیا و کۆمپانیا نەوتیەکانی هاوبەشی پارتی بەکاری دەهێنن لە دژی عێراق.

ئەم بژاردەیە جگە لەوەی ڕێگە بە پارتی وائەکا کە درێژە بە تاڵانی داهاتەکانی فرۆشتنی نەوت بدات و پەردەکانی سەرئەو فایلە پڕ لەگومانە ئەستوورتر بکات بەناوی ئاسایشی نەتەوەییەوە، لەهەمان کاتدا دەرفەتی فریودانی زیاتری بۆ ئەڕەخسێ بەناوی بەرگری لە بژیو و مووچەی خەڵک لە بەرانبەر بەغدا و دیسانەوە دروشمە بەش و فووتێکراوەکانی کوردایەتی و بەرگری لە چارەنووسی کورد دەمەزەرد ئەکاتەوە.

دووەم: بژاردەی پێشوو لەبەر ڕسوابوونی لای خەڵك و لە ئەگەری شکستی پارتی بۆ گردکردنەوەی یەکێتی و گۆڕان لەدەوری، پەیوەستی بە ئاڵوگۆڕێك ئەبێ لە لەخەریتەی دابەشبوونی دەسەڵات لەنێوان زۆنی سەوز و زەرددا و هەروەها بردنەسەری ئاستی تاکڕەویی دەسەڵاتی پارتی و گوێنەدانی زیاتر بەو هاوپەیمانانەی.

سێیەمیش: ئەنجامدانی ئەم سیاسەتە نوێیەی پارتی هەندەی تر

ناکۆکییەکانی لەگەڵ زەربەی خەڵکدا ئەباتە ئاستێکی تووندتر و هەموو پردەکان لەو بوارەدا ئەپسێنێت چونکە ئیتر تەفرەدان و چەواشەکاری لەژێر دروشمی نەتەوەیی وبەرگری لە هەرێمەکە و چی و چی کاراییان نامێنێت.

چوارەم: بەوجۆرە و لەسایەی دیمەنێکی سیاسیی لەوجۆرە و گەشەگیر بوونی پارتی لە ئاستی خەڵک و هێزە سیاسییە هاوپەیمانەکانی، تەنیا بژاردەی سەرکوت و دەسەڵاتی ڕاستەوخۆی پاراستن و ئیرهابی سیاسیی ڕاستەوخۆی بە ئەمنەتەوە بە درێژەدان بە دەسەڵاتی تاکڕەوانەی خۆی و بەرگری لەوهەموو ئیمتیازاتە داراییانەی ژێر دەستی.

زیادکردنی نفووزی تورکیا و گەچەڵ بە پەکەکە و سەرکوتی توند وتیژی هەموو دەنگێکی ئازاد و سەربەخۆ لەهەموو کوردستان و بەتایبەتی لەناوچەکانی ژێردەسەڵاتی خۆی، کە تازەترینیان دادگاییە مەهزەلەکەی هەولێر و ڕەوانەکردنی شیروان شیروانی و هاوڕێکانی بە کونجی زیندان و سەرجەم کەمپەینە سیاسی و میدیاییەکانی پارتی، هەنگاوەکانی یەکەمن بۆ تەداروکی پێویستییەکانی فەرمانڕەواییەکی تۆتالیتاریی ئاشکرا و دەسەڵاتی ئەمنیی بێپەردە.

پارتی چەند شانسی سەرکەوتنی لەو بژاردەیەدا هەیە هێندەش دەست ئەبات بە قومارێکی گەورە کە ڕەنگ بێ سەری خۆشی تیادابنێت.

عەدنان کەریم/ سیدنی

شوباتی ٢٠٢١

ئەفسانە لە دیدی فەیلەسوفی فەرەنسی کلۆد لیڤی شتراوس. ئەردەڵان عەبدوڵڵا

هەتاوەکو ئەستاش هەر کە باسی فەلسەفەی بوونیاتگەریی بکەین، یەکسەر مێلی هزرمان بۆ چەند ناوێک دەڕوات، یەکێکیش لەو ناوانە فەیلەسوفی فەرەنسی ”Claude Lévi-Strauss کلۆد لێڤی شتراوس” ئەم پیاوە لە جیهاندا کەم[illegible]ک نازناوی هەیە لەوانە:” شێخی بوونیاتگەراکان، یان سەرمەشقی بوونیاتگەراکان” هۆکاری ئەمەش بۆ

کاروبەرهەمەکانی دەگۆڕێتەوە، کە لەم بوارەدا نووسیویەتی، بەتایبەتی لە رووی ئەنترۆپۆلۆژیاوە. کلۆد لیفی شتراوس" یەکێکە لە فەیلەسوفە ناودارەکانی فەرەنسا و جیهان. لە ساڵی 1908 لەدایک بووە و لە ساڵی 2009 کۆچی دوایکردووە. شتراوس چ لە بواری کۆمەڵناسی و فەلسەفیدا، ڕۆڵێکی بەرچاوی هەبووە، بەتایبەتی لە کۆتاییەکانی سەدەی بیستەم، یەکێک بوو لەو ناوانەی کە لەناو بازنەی فکر و فەلسەفی جیهاندا پێگەی تایبەتی خۆی هەبوو. خاوەنی کۆمەڵێک کتێبی گرنگە لەوانە: تۆتەمیزم لەمڕۆدا، ئەنترۆپۆلۆژیای بوونیاتگەری، رەگەزومێژوو" جگە لە کۆمەڵێک کتێبی گرنگی تر لە بارەی ئەفسانەوە.
یەکێکیش لە کتێبە گرنگەکانی " ئەفسانە و مانا"یە کە لە ساڵی 1978 دا بە زمانی ئینگلیزی نووسیویەتی. ئەم کتێبەش لە لایەن برای وەرگێڕمان " سەلاح حەسەن پاڵەوان " کراوە بە کوردی و دەزگای جەمال عیرفان چاپی کردووە. دیارە وەرگێڕانی کتێبەکانی شتراوس کارێکی ئاسان نییە، بەڵام بە حوکمی ئەوەی کاک سەلاح ماوەیەکی زۆرە لە بواری فەلسەفە و ئەفسانەدا کار دەکات، بۆیە باش توانیویەتی دەقەکە بۆ خوێنەری کوردی بگەیەنێت. جگە لەوەش کتێبەکەی لە زمانی ئینگلیزییەوە کردووە بە کوردی، واتە لە زمانی یەکەمەوە وەریگێڕاوە بۆ سەر زمانی کوردی.
لێرەدا هەوڵ دەدەم تیشکێک بخەمە سەر ئەم کتێبە گرنگە و کەمێک بە خوێنەری کوردی بناسێنم.

ناوەڕۆکی کتێبەکە

شتراوس یەکێکە لەو فەیلەسوفانەی کە گرنگی باشی بە ئەفسانەکان و رۆڵیان لە ناوکۆمەڵگە داوە، هەربۆیە ماوەیەکی زۆر خەریکی لێکۆڵینەوەو پشکنین بوو لە ئەفسانەکانی جیهان، ئەم کتێبەش بەرهەمی ئەو چەند ساڵەی لێکۆڵینەوەیەتی. لەم کتێبەدا خوێندنەوەی خۆی بۆ ئەفسانەکان، ماناکان و پەیوەندییان، هەروەها پەیوەندی ئەفسانە بە " زمان و هونەر بەگشتی و موزیک بەتایبەتی و مێژوو" باسکردووە. لەهەمانکاتیشدا ڕۆڵی ئەفسانەکان بەسەر کەسایەتی تاک دەرخستووە .

وەکو وەرگێڕیش دەڵێت:

نووسەر لەم کتێبەدا هەوڵ دەدات لە کەناردا بمێنێتەوە، لەوەوە بگەڕێت بۆ دوای ڕەچکەیەک و لەوەوە بڕێک زانیاری بخاتە زەینی خوێنەرەوە، ئەو دەزانێت خوێنەر بەم کەمە زانیارییە تینوێتی ناشکێت و ناتوانێت هەموو درز و کەلێنەکانی بیری ئەفسانەیی دابڕاو

لە ناخی مرۆڤ پێ بکاتەوە، بەڵام هەوڵ دەدات. ل 12
هەروەها نووسەر دوو بابەتی زۆر گرنگی تریشی باسکردووە، ئەوانیش قسەکردن لە بارەی ئەو گەلانەی کە زمانی نووسینیان نییە، کە زۆرجار بە ناڕەوا بە گەلانی سەرەتایی” زۆرجاریش دواکەوتوو، وەحشی” وەسفکراون، بەڵام شتراوس دژی ئەم بۆچوونە دەوەستێتەوە. هەروەها شتراوس بەوە ناسراوە، کە خاوەنی پڕەنسیپێکی تایبەتە لە بواری پێناسەکردنی ” کولتوور” دا، لەمەشدا تێڕوانینەکانی زۆر هومانیست و نا غەربزادەییە، چونکە غەربزادەکان هەمیشە ڕۆژئاوا بە سەنتەر دادەنێن و نکووڵی لە کولتووری نەتەوەکانی غەیرە ئەوروپی دەکەن، شتراوس دژی ئەمەشە، هەربۆیە ئەم فەیلەسوفە بۆچوونەکانی لای من مایەی ڕێزو خۆشەویستین.

ئەفسانە
نووسەر لەم کتێبەیدا بە چڕی باسی ئەفسانە و ڕۆڵی بەسەر مرۆڤ و کۆمەڵگەوە دەکات. لە پێشەکی کتێبەکەیدا دەڵێت: ئەفسانەکان لای مرۆڤ بیرۆکەکان بەرجەم دەهێنن، بەبێ ئەوەی مرۆڤ خۆی هەست بەمە بکات ل21
دەڵێت: ئەفسانە دەبێت لە هەمووو لایەکەوە بناسرێتەوە، مانای بونیادی ئەفسانە لە زنجیرەی یەکبەدوایەکی ڕووداوەکاندا خۆی حەشار نەداوە، بەڵکو لە کۆی گشتی هەمووو ڕووداوەکان جێگەی تێگەیشتنە،،ئەفسانە کەم تا زۆر دەبێت وەک تەنای ئۆکسترایەک بخوێنرێتەوە، نەک خوێندنەوەی پارچە پارچە، بەڵکو دەبێت هەمووی پێکەوە بناسرێت،،ل87
دواتریش هەر ئەمەش وا دەکات نووسەر قسەی زیاتر لە بارەی پەیوەندی و نزیکایەتی ئەفسانە و موزیک بکات.

پەیوەندی موزیک و ئەفسانە
بابەتێکی گرنگی تر کە نووسەر قسەی لە بارەوە دەکات، پەیوەندیی و نزیکایەتی نێوان ئەفسانە و موزیکە. بە تایبەتی لە ڕووی تێگەیشتن و خوێندنەوەوە، نووسەر پێی وایە ئەم دووانە زۆر لە یەکتریەوە نزیکن. شتراوس دەڵێت: لە نێوان ئەفسانە و موزیکدا نەک یەک پەیوەندی هەیە، بەڵکو دوو پەیوەندی جیاواز هەیە: یەکێکیان پەیوەندی نزیکایەتییە، هاوسێیەتی” Contiguity, ” ئەوی تریان هاوشێوەیەتییە ” Similarty ” هەروەها ئەوەشم بۆ ئاشکرا بوو کە ئەم دوو پەیوەندییە لە بناغەدا یەکن، بەڵام لەسەرەتای کارمدا لەم شتە بێ ئاگا بووم. ل 86
خاڵێکی سەرنجراکێشی تریش بەلای منەوە، پەیوەندی بە خوێندنەوەی

دەقی ئەفسانەیی و موزیکەوە هەیە.
شتراوس دەڵێت: ئەفسانە لە چەپەوە بۆ راست ناخوێنرێتەوە، بەڵکو دەبێت وەکو نۆتای ئوکسترایەک لە سەرەوە بۆ خوارەوە بخوێنرێتەوە، تەنها بەمشێوەیە دەتوانین بەتەواوەتی لە مانای ئەفسانەکە بگەین. ل 88

پەیوەندی ئەفسانە و موزیک و زمان

بابەتێکی گرنگی تر پەیوەندی ئەفسانەیە بە زمانەوە، ئەمەش پانتایی باش لەو کتێبەکە داگیر دەکات و نووسەر بەوپەڕی زانستییەوە هەوڵی شرۆڤەکردنی ئەم بابەتەی داوە. بەتایبەتی پەیوەندی نێوان زمان و ئەفسانە و موزیک زۆر بە جوانی باسی دەکات. شتراوس پێی وایە: موزیک و ئەفسانە هەردووکیان لە زمانەوە سەرچاوەیان گرتووە، بەڵام لە چەند رێڕەوێکی جیاواز و پارچەوە پارچە گەڕانیان بەسەردا هاتووە، لە حاڵەتێکدا موزیک جەخت لەسەر لایەنی دەنگ دەکات کە ڕەگی لە زمانەدایە، کەچی میتۆلۆژیا جەخت لەسەر لایەنی هەست دەکاتەوە، کە ئەویش لە نێو زماندا ڕەگی داکوتاوەو لێی جیا نابێتەوە. لە موزیکـــــدا ڕەگەزی زاڵ دەنگە و لە ئەفســـــانەدا ڕەگەزی زاڵ مانایە،،ل101-102
دواتریش دەڵێت: کاتێک زانیم کە موزیک و ئەفسانە هەروەک دوو خوشکن و لە زمانەوە سەرچاوەیان گرتووەو هەریەکەشیان بەلایەکدا ڕۆیشتووە، ل103

زانست و ئەفسانە

شتراوس بە پێچەوانەی بەشێکی زۆری فەیلەسوفان و کۆمەڵناسانەوە پێی وایە کە زانست و ئەفسانە دژی یەکتر نین، شتراوس دەڵێت: لە ڕاستیدا زانست و ئەفسانەکان لە یەکتری جیا نین، تەنها ئەم بارەی ئێستای نەو زانستە کە ئەو توانایەمان پێ دەبەخشێت تا ئەوەی لە ئەفسانەدا هەیە لێی تێبگەین،ل 50
دواتریش هۆکاری ئەم بۆچوونە دەخاتەڕوو و دەڵێت: لە ڕاستیدا ئەم دابڕانە لە سەدەی حەڤدەهەم و هەژدەهەم ڕووی دا، ئەوکاتە لەگەڵ بیکۆن، دیکارت، نیوتن و کەسانی تر ڕووی دا، بۆ زانست پێویست بوو بە شێوەیەکی پتەو پایەکانی خۆی دابکوتێت بە ئەوەی سەخت بێت لە ڕووبەڕووبونەوە بەرانبەر بە بیرکردنەوەی کۆنی وەکو بیرکردنەوەی ئەفسانەیی و جادووگەری ،،ل 33

بیرکردنەوەی زانستی

بابەتێکی گرنگی تر کە شتراوس قسەی زۆری لە بارەوە دەکات مەسەلەی زانســـت و بیرکـــردنەوەی زانســـتە، لەهەمانکاتیشـــدا پەیوەنـــدی بە

ئەفسانەوە. نووسەر پێی وایە ئەفسانە جۆرێکە لە ڕێکوپێکی، زانستیش بەهەمانشێوە. شتراوس دەڵێت: هەموو دەستکەوتە عەقڵییەکانی ڕەگەزی مرۆڤ بەو جۆرەی لە سەرانسەری جیهاندا پارێزراوە، هەمیشە سەر بەیەک شتی هاوبەش بوون و ئەو شتەش پیشاندەری جۆرێک لە ڕێکوپێکی بووە.ل34

دواتریش لەبارەی کامڵی زانستەوە دەڵێت:

من ناتوانم مەزندەی ئەوە بکەم ڕۆژێک دێت، زانست دەبێتە زانستێکی کامڵ و دەگاتە هەموو شتێک، هەمیشە گرفتی نوێ دەردەکەون، زانست هەرگیز ناتوانێت هەموو وەڵامەکان بداتەوە، ئەوەی دەتوانین هەوڵی ئەنجامی بددەین، ئەوەیە زۆر بە هێواشی ژمارە و جۆرایەتی وەڵامەکان زیاد بکەین،ل 36

باشترین بەڵگەش بۆ ئەم قسەیەی شتراوس، ڤایرۆسی کۆرۆنایە، بینیمان مرۆڤایەتی ماوەی ساڵێکە خەریکە بەم ڤایرۆسەوە هێشتاش زانست نەیتوانیوە بەشێوەیەکی تەواوەتی بەسەر ئەم ڤایرۆسەدا زاڵ بێت، جێگەی ئاماژەیە شتراوس ئەم قسەیەی پێش 43 ساڵ کردووە، هێشتا ئەم ڤایرۆسە پەیدا نەبووە، بەڵام ئەو وەکو فەیلەسوفێک زانیویەتی کە ئەو قسانەی دەکرێت بە ناوی زاڵبوونی مرۆڤ بەسەر سروشتدا، یان زاڵبوونی زانست بەسەر کێشەکان، قسەیەکی ڕاست و دروست نییە.

مانا واتای چییە؟

هەر لە ناونیشانی کتێبەکەوە دیارە کە " مانا" پانتایی باش لەم کتێبە داگیر دەکات، نووسەر هەوڵ دەدات کە پێناسەیەکی تایبەت بە "مانا" بکات، لەهەمانکاتیشدا پەیوەندی لەگەڵ: ئەفسانەدا دەردەخات. نووسەر دەڵێت" وشەی "مانا" واتە توانای هەر جۆرێک لە زانیاری بکرێت بە زمانی هەمەچەشن وەربگێڕدرێت، مەبەستم لە زمانی هەمەچەشن فەڕەنسی یان ئەڵمانی نییە، بەڵکو مەبەستم وشەی جیاواز لە ئاستی جیاواز ل33

کەلتوور

وەکو لە پێشیشدا ئاماژەم پێدا، شتراوس یەکێکە لەو فەیلەسوفانەی کە گرنگییەکی زۆری بە کەلتوورەکانی جیهان داوە، بگرە ئەو توانی پێناسەیەکی نوێ بە کەلتوور دابنێت کە دەتوانین بڵێین تاڕادەیەکی زۆر هومانیست بوو، هەروەها چیتر تەنها کەلتووری ئەوروپی بە سەنتەر دانانێت، بگرە بەچاوی ڕێزەوە سەیری کەلتووری جیهان دەکات. لە هەمووشی گرنگتر ئەوەیە، دان بە بوونی جیاوازی کەلتوورەکانی جیهان دادەنێت و بەکارێکی باشیشی دادەنێت.

شتراوس دەڵێت: تۆ ناتوانیت یەک جار هەموو توانا عەقڵییەکانی

هەموو مرۆڤایەتی گەشە پێ بدەیت، دەتوانیت سوود لە بەشێکی بچووکی وەربگریت و ئەم بەشەش بە پێی کەلتوور یەکسان نییە،،،

دواتریش دەڵێت: بڕوا ناکەم کەلتوورەکان بە شێوەیەکی سیستماتیک یان بە میتۆدی تایبەت هەوڵی ئەوەیان دابێت خۆیان لە یەکتری جیابکەنەوە، لەڕاستیدا ئەوەی لە ماوەی سەدان هەزار ساڵ گرووپگەلی مرۆیی بچووک لە گەشە و جەنگەکانی جیهان بە دابڕاوی لەسەر ئەم زەوییە دەژیان، بۆیە ئاسایی بووە تایبەتمەندییە تایبەتییەکانی خۆیان گەشە پێ بدەن و لە یەکتری جیاواز بن ، ئەمە شتێک نەبووە بە دەستی ئەنقەست کرابێت، بەڵکو ئەوەی رووی دا دەرئەنجامی ئەو بارودۆخە بووە کە بە ماوەیەکی زۆر دوورودرێژ بەربڵاو بووە.ل45

پاشانیش باسی خاڵێکی گرنگی تر دەکات کە ئەویش پەیوەندی بە ” ڕەسەنایەتی کەلتوورەکان” هەیە، لەمبارەیەوە دەڵێت: لە پەناوی ئەوەی کەلتوورێک ڕەسەنیی خۆی بپارێزێت و لە هەمانکاتیشدا بەرهەمهێنەری شتێکیش بێت، دەبێت کەلتوور و تاکەکانی ئەو کەلتوورە بڕوایان بە ڕەسەنی خۆیان هەبێت، تەنانەت تا ئەو ڕادەیەش بڕوایان بە باڵادەستی کەلتوورەکەی خۆیان هەبێت بەسەر کەلتوورەکانی تردا ،ل46

هەرچەندە تەفسیری خراپیش بۆ ئەم قسەیە دەکرا، گوایە شتراوس هانی فاشیزم بدات، بەڵام لەو باوەڕەدا نیم کە شتراوس مەبەستی هاندانی فاشیزم بێت، چونکە ئەو دژی زاڵبوونی یەک کەلتوور بووە بەسەر جیهاندا، شتراوس دژی ئەم بۆچوونەش دەوەستێتەوە دەڵێت: من بڕوا ناکەم ئەمە روو بدات،چونکە ئارەزووە ناچوونیەکەکان هەمیشە لە ئارادان و کاری خۆیان دەکەن، لە لایەکەوە بەرەو یەکشێوەیی و لە لایەکی ترەوە بەرەو جیاوازی نوێ دەڕۆن. تا زیاتر شارستانییەکان بەرەو یەکشێوەیی بڕۆن، ئەوە زیاتر خاڵە ناوخۆییە جیاوازەکان ئاشکراتر دەبن، ئەوەی لە ئاستێکدا بەدەست دێت، یەکسەر لە ئاستێکی تردا لەناودەبرێت.ل 46

نەتەوە سەرەتاییەکان

بەشێکی زۆری کۆمەڵناس و فەیلەسوفەکانی ئەوروپا بە چاوێکی کەمەوە سەیری ئەو گەلانەیان دەکرد کە زمانی نووسینیان نییە، ئەمانەیان بە نەتەوەی سەرەتایی زۆرجاریش بە دواکەوتوو یان وەحشی وەسف دەکرد، لێ شتراوس بەشێوەیەکی زانستیانە دژی ئەم بۆچوونانە دەوەستێتەوە.

شتراوس دەڵێت: شێوازی بیرکردنەوەی لە نێوان ئەو خەڵکانەی کە ئەمە هەمیشە بە هەڵە پێیان دەڵێن ” سەرەتایی” یان ئەو نەتەوانەی نووسینیان نەزانییوە یان بێ نووسین بوون، چونکە من بڕوام وایە لە ڕاستیدا ئەمە ئەو فاکتەرەیە ئەمە لەوان جیا دەکاتەوە، بەدوو

شێوازی جیاواز لێکدراوەتەوە، بە بڕوای من هەردوو شێوازەکە بەهەمان رادەی چوونیەک هەڵەن. ل 37

نووسەر

پاشانیش باس لە ڕۆڵ و کاریگەری نووسەر دەکات بەسەر خوێنەرەوە، لەمبارەیەوە دەڵێت:
هەر نووسەرێک، بەهەر شێوەیەکی تایبەت کە بیردەکاتەوە یان دەنووسێت، ڕوانینێکی نوێ بە ڕووی مرۆڤدا دەکاتەوە. ل20

دوا قسە

بە دەنیاییەوە ئەم کتێبە هەرچەندە لە ڕووی قەبارەوە بچووکە، بەڵام لەڕووی مانای فەلسەفی و فکرییەوە، زۆر گەورەیە و بە یەکێکیش لە کتێبە گرنگەکانی شتراوس دادەنرێت، لەهەمانکاتیشدا ئەم کتێبە ئاشنایەتیمان دەکات بە بەشێک لە بیرکردنەوەی ئەم فەیلەسوفە.
لێرەدا جێگەی خۆیەتی دەستخۆشی لە کاک سەلاح پاڵەوان بکەین بۆ وەرگێڕانی ئەم دەقە فەلسەفییە گرنگە و هیوای کاری باشتری بۆ دەخوازین.

سەرچاوە:

کلۆد لیڤی شتراوس. ئەفسانە و مانا. لە ئینگلیزییەوە: سەلاح حەسەن پاڵەوان. دەزگای ڕۆشنبیری جەمال عیرفان. چاپی یەکەم.سلێمانی. 2020

ئیسلامی سیاسیی وەک دوژمنی دیموکراسی.. ستیڤان شەمزینی

نووسەری ناوداری عەرەب “د.عەلی حەرب” هەردوو زاراوەی موسڵمان و ئیسلامیی لە یەکتر جیا دەکاتەوە و پێیوایە، “ئیسلامیی موسڵمانەکی فەندەمینتالیستە کە ژیان لەسەر بنچینەی ئاینێک ڕێکدەخات”. حەرب لەو بڕوایەدایە “ئیسلامییەکان: نیشتمان، کۆمار، دیموکراسیی، یاساکان، بەرژەوەندیی گشتیی، ژیانی هاوبەش ڕەتدەکەنەوە. تەنانەت

هەندێکیان دەوڵەت وەک چەمک ڕەتدەکەنەوە و لە بری ئەوە زاراوەی خیلافەت بەکار دەهێنن". عەلی حەرب، نموونەی سەرکردەیەکی ئیخوانی میسریی بە بیر دەهێنیتەوە کە لە بەرامبەر پرسیاری ئەوەی لە خیلافەتدا هەیە نامیسرییەک حوکمی میسر بکات؟ وتی: میسرم بە لاوە گرنگ نییە، چوونکە خیلافەت لە هەموو شتێک لە پێشترە.

ئەزموونی ئیسلامی سیاسیی بە درێژایی مێژوو، ئەو راستییەی نیشانداوین، ئەم ڕەوتە بە هەموو پێل و باڵەکانییەوە، بە توندڕەو و میانڕەوییەوە، هێزێکی ئەنتی دیموکراسییە و هەوڵی بێوچان دەدات، لە پێناوی گەڕانەوەی ڕەوڕەوەی مێژوو بۆ چەندین سەدە بەر لە نهە، بۆ کارێکی لەم چەشنە نەک دەبێت دیموکراسی ڕەتبکاتەوە، بەڵکو دەبێت بە هەموو شێوەیەک دوژمنایەتیشی بکات. لە رووی فکریشەوە ئیسلامی سیاسیی وەک هێزێکی کۆسمۆپۆلەتیست، بڕوای بە خیلافەتی ئیسلامیی هەیە، کە ئەم جۆرە دەوڵەتە تیۆکراتییە بە پێی پێناسەکانی سەردەم، جگە لە دەوڵەتێکی سەرکوتکار و تۆتالیتاریی شتێکی زیاتر نییە.

ئیسلامییەکان، ئەگەرچی سوود لە فەزای کراوەی کۆمەڵگەکان، یان دیموکراسیی وەردەگرن، بۆ بەهێزکردن و پتەوکردنی پێگەی سیاسیی و جەماوەرییان، بەڵام لە کۆتاییدا ئامانجیان لەناوبردنی هەموو فەزایەکی دیموکراسییە، بە تایبەت وەختێک دەگەنە دەسەڵات “وەک ئەوەی لە نموونەی میسری ئیخوانیدا بەرجەستە ببوو”، پاشەکشە بە هەموو ئەو دیاردە و بنەمایانە دەکەن، کە سەرئەنجام وەک ئەسپێک کۆمەڵگە بەرەو دیموکراسی رادەکێشن. بۆیە هێزە ئیسلامییەکان وەک دوژمنێکی باوەکوژی دیموکراسیی دەبینرێن و ئەزموونی ئەوان لە هەموو شوێنێک، ئەزموونی شەڵکردنە لەگەڵ فینۆمینەکانی دیموکراسیی.

ئیسلامی سیاسیی هێزێکە، بەرگەی فرە حزبیی، پلۆرالیزم، ئازادیی را دەربڕین و بۆچوونی جیاواز، خۆ تەرحکردنی ئەویتر، ناگرێت. ئیسلامی سیاسیی بڕوای بە دەستاودەستی دەسەڵات، ئازادییە سەرەتاییەکان و مافە مەدەنییەکانی هاووڵاتیان نییە، تەنانەت بڕوای بە ئیتنیک و گروپە کەمایەتییە جۆراوجۆرەکان نییە، بەڵکو دەیەوێ هەموویان لە چوارچێوەی تێفکرینی خۆیدا لە قاڵبدا، بە پێچەوانەشەوە دەبنە قوربانی ستەمکارییەکی رووپێشکراو بە ئاین. ستەمکارییەک کە ئەوروپا لە سەدەکانی ناوەڕاست گیرۆدەی ببوو، ئەوەش قوربانییەکی ئەوەندە بێشوماری لێکەوتەوە، هەرگیز مێژوو نەتوانێت لە یادی بکات.

“عەبدولڕەحمان راشد” گەشەنووسی ڕۆژنامەی “شەرقولئەوسەت” وردتر دیدی ئیسلامی سیاسیی لە هەمبەر دیموکراسی روون دەکاتەوە و دەنووسێت: لە هەندێک ئەزموونداً ئیسلامییەکان دیموکراسییان قۆستەوە

ب□ ئ□و□ی ر□ژ□ق□کانی خۆیان بسەپێنن، هەروەک ئەوەی لە کوەیت روویدا، کاتێک ئیخوانییەکان و سەلەفییەکان و شیعەکان کتێبیان قەدەغە کرد، ئاهەنگ و چالاکی هزرییان یاساغ کرد، ئەمەش بۆ خۆی تۆقاندنێکی فکرییە. من دژی بەشداریکردنی حزبە ئیسلامییەکان نیم لە کاری سیاسیدا، ئەگەر ئامادەبن رێزی دیموکراسی بگرن، بەڵام هەروەک روونم کردەوە، ئەمە بۆ تەنیا جارێکیش روویند□داوە. پێویستە لەسەرمان دەرک بەوە بکەین سروشتی حزبە ئایدۆلۆجییەکان و گروپەکانی ئیسلامی سیاسیی لە هەردوو لایەنی تاکتیکی و فیکردا بە جۆرێکە، حزبەکانی دیکە رەتدەکەنەوە، هەرچەندەش باسی لێبوردەیی و هەرسکردنی دیموکراسی بکەن.
بە کورتی و کوردیی، ئەزموونی ئیسلامی سیاسیی لە ئەفغانستانی تاڵیبانەوە تا میسری سەردەمی فەرمانڕەوایی ئیخوان، ئەزموونێکە تەرجومەی ئەوە دەکات، ئیسلامی سیاسیی هێزێکە دژ بە هەموو سترۆکتۆرە دیموکراسییەکانە.

ستوکهولم – سولنا

مرۆڤ چۆن خوداکانی درووستکرد.. ئاراس سەعید

“خودا مرۆڤ درووستناکات، ئەوە مرۆڤە خودا دروستدەکات”
کاڕڵ مارکس

ئەم وتارە بە میتۆدێکی ماتڕیالیزم نوسراوەتەوەتەوە و هەوڵمداوە، لە فاکتە دەرەکییەکانی مێژووەوە، خوێندنەوە بۆبابەتەکان بکەین.
لێکۆڵینەوە ئەقڵانییەکانی مرۆڤ داب□ش□د□بن بەسەر دوو جۆر لێکۆڵینەوە(زانستی و فەلسەفی) لێکۆڵینەوە فەلسەفەیەکان بە میتۆد و تیۆرێکی گەردونی لە بابەتەگشتیی□کانی وەکو (بوون، جیهان، سروشت، مۆڕاڵ، عەدالەت). هەروەها کاری زانست، بریتیی□ لە لێکۆڵینەوەی تاکایەتی، بۆ دروستکردنی ڕیسا و میتۆدێک بۆ گریمانەکردنی ئەنجامەکانمان و کۆنتڕۆڵکردنی شتەکان. بەڵام مرۆڤ وەکو سوبێکت،

ناچێتە ژێر میتۆدی زانستیی و گشتیەوە، بەڵکو لە ڕێگەی زمانەوە شوناسی مرۆڤ ئاشکرادەبێت. مرۆڤ ئۆبێکتیڤی زمانە، وەکو ئارێنت دەڵێت: "زمان ئامڕازێکە بۆ ئاشکراکردنی شوناسی مرۆڤ"، زمان جگە لەوەی ئامڕازێکە بۆ پتەوکردنی پەیوەندیی نێوان تاکەکان، ئامڕازێکە بۆ ئاشکراکردنی ئەو فاکتە ڕاستەقینانەی، کە لە پشت ڕەفتاری مرۆڤدا خۆیان شاردۆتەوە.
زمان یارمەتی پڕۆسەی دیالێکتیک دەدات لەنێوان (زیهن و خود) سوژە و ئۆبژە. بۆیە لەم نوسینەدا دەگەڕێنەوە بۆ ئەو فاکتە مێژویانەی خودای تێدا دروست دەبێ لەزیهنی مرۆڤدا، وە لەناو زماندا ئەو فاکتانە دەدۆزینەوە، کە ئاین وەکو ئۆبێکتیڤی ماتریالیزم فەرامۆش دەبێت. مێژوونوس توانای دۆزینەوەی فاکتە ڕاستەقینەکانی مێژووی نیە، کە لەپشت کردەی مرۆڤەکانەوە خۆی شاردۆتەوە، بەڵکو دیالێکتیک و زمان هاوکارن بۆ دۆزینەوەی فاکتەکان بە هاوکاریی میتۆدی ئابوری و سۆسیۆلۆجی و مێژوویی.
......

مرۆڤ چۆن خودا دروستدەکات:

ئارگۆمێنتە مێژووییەکان ئەوەمان بۆ پشتڕاست دەکەنەوە، کە مرۆڤی سەرەتایی سەرەتا لە جەنگەڵ و دارستانەکاندا ژیاون و بە پڕکردنەوەی پێداویستیەکانی ژیانیان پشتیان بە سروشت و جەنگەڵ بەستووە. بەڵام بەهۆی لاوازی مرۆڤ بەرانبەر سروشت و شتەکانی دەوروبەریەوە، بەگشتی کاتێک مرۆڤ درکی بەجیهان و شتەکانی دەوروبەری کردووە تۆشی ڕامان و ترس بووە، کەبێ توانایە بەرانبەر هێزە سروشتیەکان، بۆیە پەنای بردووە بۆ دروستکردنی هێزێکی باڵاتر لەخۆی ئەویش دروستکردنی خودایە. دیڤد هیۆم فەیلەسوفی ئەزموونگەرایی سەربارەت بە ئادیای زگماک دەڵێت: "هیچ ئادیایەکی زگماک بوونی نیە، بەڵکو هەموو زانیارییەکانی مرۆڤ، لە ڕێگەی ئەزموونکردنەوە یە"، وەکو ئەزموونگەراکان دەڵێن:" زیهنی مرۆڤ وەکو کاغەزێکی سپی وایە، لە ڕێگەی ئەزموونکردنەوە زانیاریەکان تۆمار دەکات". بۆیە مرۆڤ سەرەتا ئەو شتانەی بەتەوتەم گرتوون، کە ڕۆژانە بەری کەوتوون، وەکو ترسان لە ئاژەڵی دڕندە و کارەساتی سروشتی و هەور و بارانیان کردووە بە تەوتەمی گروپەکەیان. لێرەوە ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە پەیدابوونی خودا لەزیهنی مرۆڤدا، ئایدیایەکی پێشینی نیە، بەڵکو لە ڕێگەی ئەزموونکردنی شتەکانەوە، لەیادگەیدا ماونەتەوە و فۆڕمی خودایان لێ دروستکردووە. بەنموونە: فریشتە لە ئاینە ئاسمانیەکاندا، تێکەڵەیەکە لە ئایدیا ئەزموونکراوەکانی مرۆڤ، وەکو باڵدار و پیاوێکی گەورە و هەموو ئەم زانیاریانەی لە پێشودا ئەزموونکردووە.

ناو و فۆڕمى خودا، بريتيە لە ئۆبێكتيڤى زيهنى مرۆڤ، مرۆڤ خوداكان بەو شێوە بەرهەم دەهێنى، كە لەزيهينى خۆيدا هەن. بۆيە بوونى خوداكان لە شوێنێكەوە بۆ شوێنێكى تر جياوازە. لە ناوچەكانى دۆڵى دوو ئاوان و سۆمەرييەكان، خوداى دايك پەرستراوە، لەبەر ئەوەى مرۆڤ لەو چركەساتەدا، پێويستى بە نەوەخستنەوە بووە، بۆ كارى كشتوكاڵ، كەچى لە ميسر خوداى خۆر و لە ئەفريقا تەوتەم و ڕوەك. دواتريش خودايى ئايينە ئيبراهيميەكان، كە سيفەتەكانى هەمان ئايديا پێشينيەكانى زيهنى مرۆڤن. وەكو: ناوەكانى خودا لە قورئانى ئيسلام.

گەزنەفۆن دەڵێت؛ “حەبەشييەكان خوداكانيان لەسەر فۆڕمى خۆيان دروستدەكرد، خوداكانيان لووتيان گەورە و ڕوخساريان پانبوو، ئەگەر ئاژەڵەكانيش خودايان دروستبكردايە لەسەر فۆڕمى خۆيان دروستيان دەكرد”.

مرۆڤ لەقۆناغى سەرەتايى ژياندا، بەهۆى مامەڵكردنى لەگەڵ كەرەستە و شمەكەكانى ساكارەكانى سروشت و شێوازى مات□رياڵى و چۆنێتى ژيانى خۆى، خوداكانى لەزيهينى خۆيدا بەرهەمهێناون.

مرۆڤ لەبەر ئەوەى كاهينێكى كۆمەڵايەتيە و بە گەلى دەژين، خوداكانيان وەكو ڕۆزى بەخش و هێز و توانايى گروپەكەيان تەماشاكردووە، وەكو كۆمەڵگايى تەوتەميزم، ئەمەش وەكو نەريتێكى بۆماوەيى گوازراوەتەوە بۆ نەوەكانى ئايندەش.

ئايين نەرتێكى كۆمەڵايەتى بۆماوەييە، كە پەيوەندى نێوان هێزێكى باڵاو و مرۆڤە، كە مرۆڤ دروستى دەكات بۆ پاراستن و دورخستنەوەى مەترسيەكانى لەخۆى. هەروەها ئايين ئامڕازێكى كۆمەڵايەتيە بۆ دروستكردنى پەيوەنديە كۆمەڵايەتيەكان.

ئايينەكان چير□كێكى ئەفسانەين، كە دەرهاويشتەى زيهنى مرۆڤەكانن، كە پەيوەندى بە ژيانى ڕۆژانەيانەوە هەيە. بۆ نمونە: هينديەوسورەكان لە حەوزەكانى ئەمازۆن، بۆ پڕكردنەوەى پێداويستيەكانيان پشتيان بە ڕاوشكار و كۆكردنەوەى خۆراك لەناو جەنگەڵەكان بەستووە. وەكو جۆن كريچەر دەڵێت؛ هينديە سورەكان باوەڕيان بە ژيانى دواى مەرگ هەبووە، بەڵام لەديدى ئەمانەوە چيرۆكێكە جياوازە، ئەوان پيانوايە، مرۆڤ دوايى مەرگ، زيندووبۆيەوە بەنەمرى لەجەنگەڵدا دەژيت و دەستدەكات بەڕاو كۆكردنەوەى سەرەتايى. بەڵام مەسيحيەكان، كە باوەڕيان وايە، مرۆڤ لەدواى مەرگ دەچێتە بەهەشت و لە پەرداخى زێڕدا شەراب دەخواتەوەو بەهەشتەكەيان پڕە لە كۆشك و تەلارى زێڕين. وەكو يۆڤاڵ نوح دەڵێت؛ “ئايين دروستكردنى چيرۆكێكە، كە هەر گروپێك بەشێوازێك دروستى كردووە و هەريەكەيان دەيەوێت قەناعەت بەوانى تر بهێنێت، كە

چیـــرۆکەکەی خۆی تەواوە” زۆربەی جەنگە ئایینیەکـــان لە ئەنجـــامی باوەڕنەهێنانی یەکتری بە چیرۆکە جیاوازەکانەوە خوڵقاوە. بۆنمونە لە کۆتاییەکانی لەسەدەی چواردەهەمدا، کاتێک ئەمریکا دۆزرایەوە لەلایەن پورتوگالیەکان و ئیسپانیەکانەوە. مەسیحیەکان نەیانتوانی باوەڕ بە هیندیە سورەکان بهێنن، کە لە ژیانی دوای مەرگ مرۆڤ لەکۆشک و ڤیلای زێڕیندا شەڕاب و گۆشتی برژاو دەخوات، چونکە ئەوان چیرۆکێکی تریان بۆخۆیان دروستکردبوو، کە جیاوازبوو لەوەی ئەوان و پەیوەندی بەژیانی ماتڕیاڵی ئەوانەوە نەبووە. هیندییە سورەکان نەیان دەزانی پەرداخی زێڕ و ڤیلا چیە.
ئایین نەریتێکی کۆمەڵایەتیە، کە مرۆڤەکان خۆیان دروستی دەکەن. بەڵــام ئەم نەریتە لەگەڵ پێشکەوتنـــی شارســـتانیەت و دۆزینەوەی کشتوکال□دا، دەبێتە ئامڕازێک بۆ فریودان و ڕامکردنی مرۆڤەکان. لە ئایینی مەسیحیدا چیتر پاشا دەبووە نوێنەری خودا و دەبوو هەمووان گوێڕایەڵی بکەن، لە ئایینی ئیسلامیشدا پاشا وەلی ئەمرە و لادان و گوێڕایەڵ نەبوونی تاوانە. ئایینە ئاسمانیەکان هێزەخودیەکانی مرۆڤ دەچەپێنی و وابەستەیی، بانگی دەکات بۆ پشتگوێ خستنی ژیان و ماددە، لەکاتێکدا دروستبوونی ئاینەکان ئۆبێکتی ماتڕیاڵیزمە، بەڵــام ئـــاین وەکـــو ئـــامڕازێک مرۆڤـــی نـــامۆ درووســـتدەکات لە هێزەخودیەکانی خۆی و کار لەسەر ڕێخستنی ژیان و کۆمەڵگا ناکات. ماکس ڤێبەر وتەنی:” تەنها جەخت لەژیانی دوای مەرگ دەکاتەوە”.

ئاراس سەعید

چـــووین شـــوورا دامەزرێنیـــن، چینەکەشمـــان لە دەســـتدا!؟.. عبـــدالرحمن محمـــد(مەلا ڕەحمـــان ئاوارەکان)

(زیاتر ڕووی دەمم لە چەپ و کۆمۆنیستەکانە)

بەقاڵەکەی گەڕەکی ئێمە، کاری وایی دەکرد، مرۆڤی دەهێنایە پێکەنین

تا ڕادەی بوورانەووە.سەردەمانی شەڕی عێراق-ئێران بوتڵی غاز دەستنەدەکەوت، حاجی ئەفەنی دەیگوت: هەر بتڵێک غاز دەبێت کیلۆیەک مێخەکی لە گەڵدا بکڕی! دەوڵەتیش پێ دەچوو لەو کاتەدا، کاتێک شتوو مەکی هاوردە دەکرد لە هند و وڵاتانەووە، ئەو مێخەکەیان بە سەردا ساغ کردبێتەووە، لە کۆتاییدا، خۆی لە ملی دایک و خوشکەکانی ئێمەدا دەبینیەووە،وەک ملوانکە!

من، ئێمە، هەموومان، کەم و زۆر لە بزووتنەووەی چەپ و کۆمۆنیستیدا کارمان کردووە، مارکس و کۆمۆنیزم و زێدەبایی و ماتریالیزمی دیالکتیکی و مێژوویمان وەک ناوی خۆمان لە بەرە!؟ بۆ نموونە؛ لە زانکۆ بووین، جارێکیان، مامۆستایەکمان پرسیارێکی لە تاقیکردنەووە هێنابوو،ئایا ماتریالیزمی مێژوویی چیە؟ بڕوا بکەن، لە قوتابیە؛ ئیسلامیەکان و نەتەووەیەکان و چەپ و کۆمۆنیستەکانەووە، بە تایبەتی قوتابیە کوردەکان ، هەمومان ٪ ۹۰مان هێنابوو!؟ مامۆستاکە دەیگوت، ئەم قوتابیانە دەبوایە ٪۱۰۰ وەرگرن، بەڵام نابێت، چونکە ئەو کاتە وەک کارل مارکس، دەبن بە فەیلەسوف!؟

با بێینە سەر بەقاڵەکانی سیاسەتی کوردی و کەمێک هەڵیانسەنگێنین، چونکە تا ئێستا هەر ئەوان ئێمەیان هەڵسەنگاندووە، هەندێک جار، هەندێک هاوڕێمان پێش ئێمە وویستبوویان هەڵیانسەنگێن، یا لە زیندان توندکراون یا کوژراون، بەڵام بێدەنگیش سنووری هەیە!؟، کۆمەڵەی ڕەنجدەران، کۆمەڵەیەکی مارکسی لینینی بوو، دەتوان بڵێم ڕۆژێک لە ڕۆژان نیوووەی کورد لە ڕێکخستنەکانیدا بووا ب□□ام ڕابەرەکەی و سکرتێرەکەی نەوشێروان موستەفا، لە کۆتایی تەمەنیدا دەیگووت، هیچ کاتێک مارکسی نەبوومە!؟ بەڵکوو، لە گەڵ مەلا و خەڵکە مەزهەبیەکاندا زیاتر نزیک و دۆستایەتی هەبوو!؟ لە کاتێکدا هەزاران کەس بە بێ بڕوایی چونک□ گ□□□ووە لە سەر دەستی بەرنامەکەی ئەو بووو!؟ بزووتنەوەی گۆڕانی دامەزراند، کە زۆربەیان، بێ دەستنوێژ هەڵگرتن؛ سیاسەتیان نەدەکرد!؟ ئەو پێشمەرگەیە چی لێ دەکەن، چی پێ دەڵێن؛ کەوتبووە شەڕێکەووە، هاواری دەکرد دەیگوت: ئێستا چیبکەم، بەردێک نیە خۆم بدەمە پاڵی، لای خوا و پێغەمبەریشیان لێم بڕیوەتەووە تا لێیان بپاڕێمەووە و ڕزگارم بێت و فیشەکێکم بەرنەکەوێت لەم شەڕەدا!!؟

مەلا بەختیار،ئەندامی حیزبێکی س□□شیال-دیموکرات، دابڕانێکی داناووە، کە کۆمەڵیک مر□قی بێ باوەڕ ڕابەرایەتی دەکەن، دژی هەموو باو□□کی مەزهەبیە، بە تایبەتی ئیسلام، بەڵام ئێستا دەڵیت: من سونیم و بڕوام بە هەموو پێغەمبەران و قورئانی پیرۆز هەیە!؟ وە هەروەها گۆشتی بەرازیش ناخۆم! لە کاتێکدا ئاڵای شۆڕشی دامەزراند، کە کۆمۆنیزمێکی عەیارە ٢٤ بوو!؟ جا خۆ، ئێستا کۆمەڵە و یەکێتی

نیشتمانی دەتوانن مەلا بەختیار سزا بدەن بە تاوانی، تابووری پێنج، بە ئیسلامیەکان، وەک لە چاوپێکەوتنەکەیدا دیارە، چەند پەرەش و لایەنگری ئیسلامە!؟ بە ڕاستی تا دەمرین، شتی سەیر و سەمەرە دەبینین!؟

حیزبی شیوعی عێراقی، یەکەم حیزبی کۆمۆنیستیە لە عێراق(ئەوەی باشە زۆری خەڵک نازانن شیوعی و کۆمۆنیست هەر یەک مانایان هەیە، لە سەر بزووتنەوەی کۆمۆنیستی ناژمێردرێن!)، وەک بینیمان لە خوارووی عێراق لە گەڵ سەدر و شیعەکاندا یەک لیستیان هەبوو لە هەڵبژاردندا!؟ ئێستاش سەریان بڕوات نوێژیان ناڕوات!؟ پێ دەچێت ئەمان لێیان تێک چوبێت، لە جیاتی مانیفێستیان خوێندبێتەوە، قورئانیان خوێندبێتەوە!؟

حیزبی کۆمۆنیستی ئێران و کۆمەڵەی سازمانی کوردستانەکەی دامەزران، زۆربەمان کەوتینە ژێر تەئسیریەوە، زۆربەی کۆمۆنیستەکانی عێراق پەیوەست بوون پێوە و لە دەورەی ئامۆژشیەکانیاندا بەشداریان کردووە، دوایی هەر مەنسوور حیکمەتی سکرتێری،کە کەسی یەکەمی حیزبەکە بوو، بە خۆی و قەڵەمەکەیەوە لێی دەرچوو و حیزبێکی تری دامەزراند، ئیتر تەشکیلات و ڕێکخستنەکانی لە نێوو کرێکاراندا چی بە سەر هات، کێشەی خۆیانە!؟ لەو کاتەوە ئەو بزووتنەوەیە لە ناوچەکەدا، تووشی سەرە سوڕمێیەک بووە، خۆی بە پێوە ناگرێت!؟

کۆمەڵەی سازمانی کوردستان، ئێستا هەر کۆمۆنیستە، بەڵام لەو زەنگۆڵەزە دایانیشاندووە، دەسەڵاتی ناسیۆنالیستی باشووری کوردستان دەبێت ڕێگەیان پێ بدەن، تا کارێک بکەن!؟لە بەر ناسکی و ساوایی بارودۆخی هەرێمی باشووری کوردستان، ئەم کۆمەڵەیە، پێ دەچێت نەوڕەت و جورئەتی ئەوەی نەبێت بەڵێت و پرسیار بکات، ئایا باشوریەکان، ئەوەوە کەی لە ساوایی دەردەچن؟! بەڵام بە ماوەی چەندین ساڵە گوێم لە هیچ کار و چالاکیەکیان نەبووە، هەر خەریکی ئینشیعابن(ئینشقاق) جیابوونەوەن بە دیالێکتەکەی خۆیان!؟ گوێم لێ نەکات، ئیتر بەگەن دەکات!؟

کۆمۆنیزمی کرێکاری عێراق، هەر مەنسوور حیکمەت، دامەزرێنەر و فەیلەسوف و هیدایەتکەری بوو، ناشوکری نەبێت، ئێستا خاوەن 5 پێنج حیزبین ئەگەر زیاتر نەبێت!؟ چونکە بەنم کردووە، دوو سێ نەفەرەکی تریش خەریکی دانانی پلاتفۆرمی کاری ڕێکخراوەکی ترن!؟، کە هەمووی لەم حیزبەوە دابەش بوون!؟ بڕوا بکەن، ڕیزی خەڵکانی ناڕازیی و چەوساوەیان وا پەرش و بڵاوکردەتەوە، دەسەڵاتی کوردستان، هەندە بە منەت بووە لەو چینی کرێکارە، بە دوومانگ جارێک مووچەیان دەداتە، بە لەبیرینەوە!؟ بە مانایەکی تر، ئەم کۆمۆنیستانە، چزووی چینەکەیان دەرهێناوە، تا خۆیان لێکلا دەکەنەوە!؟ بە شوورا

ڕۆیشتین! چینەکەشمان خستە سەری!؟
کۆمۆنیزمی نوێ، هاوڕێیەکمان لەم ڕۆژانەدا، پەرتوکێکی بۆ چاپ گەیاند، لە ژێر ناوی کۆمۆنیزمی نوێدا، بە گوێرەی داتاکان بێت، ئەم هەمووە کە باسمان کردن، لە ژێر چەترێکدا کۆ بکاتەووە!؟ ئێستا من بە خۆم، چاوەڕوانی ئەم کۆمۆنیزمە نوێیەم، دەڵێم بەڵکو ئەمەیان دوا پەرتوووک بێت و بکەوینە سەر ڕێچکە!؟
من بە مافی ڕەوایی هەر کەسێک و گروپێکی دەزانم، کە بۆ خۆی ئازاد بێت لە ڕێکخستن و هەڵبژاردنی ڕەوتی سیاسی خۆیدا، بەڵام تەئسیرات و لایەنە نەگەتیڤەکانی سەر ئەو لێکترازانە سیاسیانە لە سەر کۆمەڵگا و چینی کرێکار و زەحمەتکێشی کۆمەڵگا بە تایبەتی، دەبێت لە بەرچاو بگیرێت!؟ لە گەڵ هەر دابەشبوونێکدا، سەدان مانگرتنی چاوەڕوانکرا و توشی شکست دەبێت!؟ دەیان مرۆڤی شۆڕشگێڕ سارد دەبنەووە!؟ سەدان یەکەتی ناوەندەکان، دەبنە دژ و بگرە دوشمنی یەک!؟ دەیان ڕێکخراوی جەماوەری دەتوێنەووە ، لە کاتێکدا هەزاران خەڵکی ستەمدیدەی کۆمەڵگایان گرتبووە خۆیان!؟ دیان سالە چوونە دواووە، تا جارێکی تر ، کۆمەڵێکی تر، نەوەیەکی تر، دەن ودەبنە خاوەنی بزووتنەووەکە!؟
زۆرێک لە ئەمە ومانان، کە ڕێکخراوبووینە، خاوەنی ڕێکخراوی خۆمان بووینە،ئەندامی گروپێک بووینە، دەزانین و هەستی پێ دەکەین، کە چۆن پشتت دەشکێنێت ئەو هەموو دابەشبوونە!؟ کە چۆن هاوڕێکەی دوێنێت لە دەبێتە دوژمنی ئەمڕۆ!؟ کە چۆن هەزاران،خەڵکی ئاوارە و منداڵ و ژنانی چەوساوە و کرێکارانی بێکار و مامۆستایانی بە مووچە سەرگەردان دەبن و نازانن ڕوو لە کوێ بکەن!؟
لە ئەوروپا کە دەبینین، سەرێک حیزبێک، ڕێکخراوێک، وەزیرێک، یانەیەکی فەتبالە، لە شکستێکدا، دەست لە کارکێشانەووەی خۆی ڕادەگەیەنێت و دەڵێت: با کەسێکی تر جێگەی من بگرێتەووە!؟ من نازانم، چۆن شەرم ناکات سکرتێری پارتیکی سیاسی بە تایبەتی چەپ و کۆمۆنیست، کە دەڵێت ئەوە بە سێهەم و چوارەم جار بە سکرتێر و بەرپرسی کۆمیتە ناوەندی و مەکتەب سیاسی هەڵبژێردرایەووە،لە کاتێکدا دەسەڵات و تەجرووبەی ستالین و شاوشیسکۆمان بینیووە!؟، لە کاتێکدا، لەو هەموو کاتەدا، کارەکانی تەنها بستێک نەچوتە پێش!؟ ئەگەر بچوایە پێش کارەکانی، سەدان کەسی تر، دەستیان هەڵدەبڕی و خۆیان هەڵدەبژارد بە سەرکردایەتی ئەو حیزبە!؟ دەنا، زۆربەی حیزبەکانی کوردستان، سەرکردەکانیان، بە تێکڕایی دەنگ هەڵدەبژێردرێن(با بەین خۆمان بێت، عەیبە وڵاتانی بیانی با پێمان نەزانن!)
دەڵێت من بڕوام بە مەزهەب و پرەنسیپە ئاینیەکانە، بەڵام هێشتا

خۆی بە ڕابەر و موفەکیری ڕێکخراوەکی بەباوەڕ دەزانێت، ئامادەش نیە بەرپرسیارێتیەکە چۆل بکات بۆ یەکێکی تر!؟ برا بۆچی لە حیزبەکی مەزهەبی ناوت بنووسەوە و ببە ئەندام!؟کەسی وا هەیە؛ دەیان جیابوونەوە و ئینشقاق بە هۆی کەلە ڕەقی ئەوەوە ڕوویداوە لە حیزبەکەیدا، هێشتا ئامادە نیە، چۆنی بکات!؟ ئەی ئیتر دەسەڵاتی دیکتاتۆری چۆنە!؟

هەموویان لە بەقاڵەکەی گەڕەکی ئێمە دەچن، غاز و مەخەک پێکەوە دەفرۆشێت! ئارد بکڕێت دەبێت کیلۆیەک بزماری کەوشیشی لە گەڵدا بکڕێت! بە ڕاستی مرۆڤی کورد، ئەگەر بە ساتێک، مەشکی ئاسوودە بکات و کەمێک لاپەڕەکانی مێژووی ژیانی خۆی هەڵبداتەوە، دەبینێت لە چی، نیفاقێکدا ژیاوە، چۆن چەواشەکراوە!؟

کۆمەڵێک هاوڕێ لای پەنجەرەکەوە ڕاوەستابوون، بانگمیان کرد، مەلا رەحمان، مەلا رەحمان، وەرە ، تەماشاکە، ئەو مانگایە دەفڕێت! منیش بە پەلە ڕامکرد بۆ لای پەنجەرەکە، تا ببینم بزانم مانگا چۆن دەفڕێت، ئەوان(مەبەستم سیاسیەکانە) دایانە قاقای پێکەنین بە من، گوتیان :

بڕوات کرد، مانگا دەفڕێت؟

منیش گوتم: لە بەر ئەوەی ئێوەم بە ڕاستگۆ دەزانی!

عبدالرحمن محمد(مەلا ڕەحمان ئاوارەکان)

azzady22@gmail.com

22/02/2021

مانەوەی سەربازی ئەمریکی لە ئەڵمانیا و ئێراق.. فەرەیدون کونجرینی

ئەگەر ئێراقیەکان بە ڕابووردووی نەتەوە وڵاتەکەیاندا بچنەوە مێژوویان پڕە ئازارو نەهامەتی و جەنگ□□□کەیەو شەڕو ڕەویان زۆرترە لە گەشتوگوزارو ئاسودەیی ، گەر هەشیارنەبنەوەو بەهاوشێوەی مێژوویان گوزەربکەن' بە هەمیشە لەو ڕوداوانەدا دەمێنەوە کە پ□□□ لە

چیرۆکی تراژیدیاو نەهامەتی.

لە دوای جەنگی جیهانی دووەم تا ئێستا هەزاران سەربازی ئەمریکایی لە وڵاتی ئەڵمانیا بوونی هەیە و ئەڵمانەکان خۆشحاڵی و سپاسگوزاری دەردەبڕن لە مانەوەیان" ئێراقیەکانیش" خۆیان بە ئەمریکاییەکاندا دەتەقێنەوە و داوا دەکەن وڵاتەکەیان جێبهێڵن" گەر ناتۆ و" سەربازی ئەمریکایی نەبوایە دەسەڵاتی بەعس و مانەوەی سەدام حسێن بەردەوام دەبوو، هیچ هێزێك نەی دەتوانی ڕژێمی بەعس لەدەسەڵات لابەرێت " تەنانەت ڕاپەڕینی بەهاری 1991ی باشوری کوردستان ڕووی نەئەدا . واتە بونی ناتۆ" بەتایبەت ئەمریکا کاریگەریی خۆی هەیە" بەربەستە بۆ حوکمی دیکتاتۆری و دروستبونی گروپی تیرۆرست.

لەگەڵ دەسپێکی پرۆسەی ڕزگارکردن ئێراق ساڵی 2003 لەماوەیەکی کورتدا حکومەتی کاتی دامەزرا و پاش سێ ساڵ هێزی ئێراقی بە ئاستێکی پەروەردەی دەیان وڵات بۆ پارێزگاری ئێراقییەکان لەژێر ناوی فیدڕاڵی ڕێکخرا" بەڵام ئێراقیەکان جۆری پارێزگاریکردنەکەیان دابەشکردوە بەسەر ئاین و ڕەگەزپەرستی و بەرژەوەندی چەند گروپێک و نەیانتوانیوە گەشە بەپڕۆژەکانی نوێنەری ئەوکاتی ئەمریکا برێمەر لە ئێراق و تا ئێستا بێنن.

ئاماری سەربازە ئەمریکاییەکان لە ئێراق کە بۆ پارێزگاری ماونەتەوە زیاتر لە 40 هەزار ە، کاتێکیش ئەو وڵاتە جێدەهێڵن دۆخی مەترسیداری تێپەڕاندبێت ، هەندێك جار باس لەکشانەوە دەکرێ (تەنها هەواڵێکە ناچێتە بواری جێبەجێکردنەوە) خۆ ئەگەر هێزی ئەمریکا لە ئێراق نەمێنێت ئێراق دەچێتە دۆخی زۆرخراپ و جەنگی ناوخۆیی بەجۆرێك لە 100 " 20 کەس ڕزگاری نابێت. ئەم گوتە ئەوەمان بیر دەهێنێتەوە کە یەکەم جەنگی خوێناوی سەر پەڕاندن لە سەردەمی حوسێن کوڕی ئیمام عەلی لە نەجەف ڕویداو لە 2014 دووپات بویەوە بەناوی دەوڵەتی ئیسلامی لەعێراقو شام "داعش" ئەگەر هێزی ئەمریکاو هاوکاریی نێودەوڵەتی نەبوایە تەواوی ئێراقیان داگیردەکەرد، بەجێهێشتنی هێزی ئەمریکایی لە ئێراق ئەو وڵاتە دەبێتەوە بە مەیدانی شەڕی هێزو ئایین و گروپە تیرۆرستەکان.

لەگەڵ کۆتاهی هێنان بە داعش دۆناڵد ترەمپ بڕیاریدا هێزە ئەمریکاییەکان بکشێنێتەوە لە ئێراق ، زۆرێک لە حزب و ڕێکخراوو هاوڵاتیان کەوتنە ئاهەنگ و سەما گێڕان و خۆشی بەوەی داگیرکار وڵاتەکەیان جێ دەهێڵێت و داوایان دەکرد نوسینگەو سەفارەتی ئەمریکا لەو وڵاتە نەمێنێت، لە لایەکی ترەوە" ترەمپ لە ناوەڕاستی

ساڵی 2020 بڕیاریدا کە بەشێک لە سەربازەکانی وڵاتی ئەڵمانیا بکشێنێتەوە” بەو پێیە ژمارەی سەربازەکانی ئەمریکا لە ئەڵمانیا لە ٣٤ هەزار و ٥٠٠ کەسەوە بۆ ٢٥ هەزار کەم بێتە” لە هەمانکاتدا ڕەخنەی لە ئەڵمانیا گرتبوو کە بە پێی پێویستە بەشداری لە ناتۆدا ناکات، بەمەش بەرلین نیگەرانی خۆیی و هاوپەیمانەکانی دیکەی ناتۆی لێکەوتەوە و ترسی ئەوەیان هەبوو کە ڕووسیە بەهێزدەبێت، واتە سەربازی بێگانە لە ئەڵمانیا” پەیوەندیان بە ناتۆوە نەبوو بەڵکو بۆ پارێزگاریکردن بووە لە خاکی ئەڵمانیا” وەک بەربەست لە هەستانەوەی نازییەکان.

لە وڵاتی ئەڵمانیا
ساڵی 2006 تەواوی سەربازە ئەمریکاییەکان 72.416 سەربازبووە،
ساڵی 2009 کەمکراونەتەوە بۆ 56،680 سەربازی ئەمریکایی ،
ساڵی 2014 ئاماری سەربازە ئەمریکی 42.450 سەربازبووە،
ساڵی 2016 کەمراوەتەوە بۆ 35.800 سەرباز ،
ساڵی 2020 تا ئێستا 34.500 سەربازی ئەمریکایی لە ناوەڕاست و باشوری ئەڵمانیا بونیان هەیە. لە کاتێکدا ئەڵمانیا لە دوای 1960 بەدواوە ئارامی و سەقامگیری ئاسایشی ئاسایی بۆتەوەو پڕۆژەکانی نوێژنکردنەوە بەسەر کەوتویی بەڕێکراون و بەهۆی پشتیوانی وڵاتانی جیهان ئەو وڵاتە تەواو ئارام بویەوە، پرسیارەکە ئەوەیە بۆچی ئێراقییەکان نایانەوێ ئەمریکا پاسەوانیان بکات !؟

دەیانجار نوێنەری لایەنە سیاسییەکان لە پەرلەمانی ئێراق و ڕێکخراوەکان خۆپشاندانیان ئەنجامداوەو داوایانکردووە کە هێزی ئەمریکا لە وڵاتەکەیان بچێتە دەرەوەو خۆیان پارێزگاری لە خاکی ئێراق دەکەن. ئەم جۆرە داواکارییە لە پێشنیاری کەسانێکدا هاتوە کە خۆیان بە سیاسی و راوێژکارو شارەزا لە بارودۆخی ئێراق دەزانن و بە ئاگان لەوەی لە سایەی ناتۆو ئەمریکا بوو حوکمی سەدام حوسێن کۆتایی هات.

لە داوی جەنگی جیهانی دووەم و نەمانی شەڕو ئاسایی بونەوەی دۆخەکە تا ئێستا زیاتر لە 100 هەزار هێزی سەربازی ڕوسی” بەریتانی” ئەمریکی” فەڕەنسی ” هۆڵەندی ” کەنەدا” بەلجیکی لە وڵاتی ئەڵمانیادا هەیە لە پێناو پارێزگاری، با ئێراقییەکان ئەڵمانیا بکەن بە نمونە” بە هەمیشە سپاسی ناتۆو ئەمریکابکەن کە پارێزگاریان لێ دەکەن و لەگەڵیاندان.

نەخشەی وڵاتی ئەڵمانیا” ئەو ناوچانەی هێزی بێگانەی تێدا

ماو□ت□و□.

پ□تای ه□□گیرسان□و□ی ج□نگ .. مارف عوم□ر گو□

ب□رد ه□□ناس□ت□ س□ر □پ

ه□رچی گیا ندار□ □ا یا نکردو□

ه□رچی □ب □گیا ن□ □ک□وتون□ت□ خ□یان

چ□ن □ب گژ □ئ□م □□شابای□دا بچین□و□ !

ئ□م نیشتیمان□ □گوی□ □ب □د□نگی باران ه□□خستو□

ز□وی وشکه□□اتوو □ل □پ□شوازیدای□ ،

هەرچی گیاندارە وا ئەم ناوە چۆڵ دەکات

بەرد هەڵناسێتە سەر پێ

بەگژ ئەم ڕەشەبایەدا بچێتەوە

دار و درەخت چەماوەتەوە

کەس ناتوانێت سەر هەڵبڕێت

ئیتر بە چاوی کوێرەوە

باسی جوانییەکانی ناشیرینی دەکەن

لەسەدەی بیست و یەکەمی ژیاننامەی مرۆڤدا

دەبێ هیچ شتێک بە ناوی خۆیەوە

بانگ نەکرێت !

دەبێ بە نەرگزە جاڕ بووترێ کەڵەگەی تلیاک

بە چیمەن و گوڵ ئاو بڵێن باروتبەند و قەدەغە

بەزیندان بڵێن شوێنی حەوانەوە

بە ژیانیش بڵین ، بازاڕی چەوسانەوە .

چۆن هەناسە بدەین لە سایەی

دەوڵەتدار و حوکمدار و فەرماندار و

قەمەی دەستی ژەندرمەدا ؟

چۆن هەناسە بدەین لە سایەی

شەڕژان و بازاڕدار و

چی دار و ، دارو.. داردا

لە بەرامبەر سێبەر و هەتاو و بەهاردا

دونیا بۆتە پەتا ..

پەتای پەتا.. پەتای پیلان

پەتای هەڵگەڕانەوەی فەرهەنگی زمان

پەتای هەڵگیرسانەوەی

جەنگی دەرەشە تەرنەخەرەکان !!

سلێمانی

٢٨/٤/٢٠٢٠

کاری خەم لابەری هونەری کاریکاتێر.. هەندرێن خۆشناو

ڕۆژنامەی خولاو بە شێوەیەکی گشتی و ڕۆژنامەی گشتگیر بە شێوەیەکی تایبەت، هەروەك ڕۆژانی هەفتە وایە، شەش ڕۆژ ئیشکردنە و ڕۆژێك پشووە، واباوە کە ڕۆژنامە لە چەندین لاپەڕەی پڕ لە بابەتی دڵکاری جیاواز، و یەك لاپەڕەی خەم لابەر پێکدێت، کە دوالاپەڕەیە، کە چەندین هەواڵی سوکی ناوەڕۆك خۆش، یان چەندین گەمەی جیاوازی وەکو وشە یەکتربڕەکان و وشە ونبووەکان و یارییە هاوشێوەکانی تر، یان چەندین نیگاری کاریکاتێری پێکەنیناوی لەخۆدەگرێت، لەم لاپەڕە کاریکاتێرییە، ئەو کاریکاتێرانە تێیدا بڵاودەکرێنەوە کە مەبەست لێیانەوە پێکەنینە و هیچی تر نا.

کاریکاتێری بڵاوکراوە لە لاپەڕەی کات بەسەربردن و خەم لابردن، دەبێت بابەتەکەی وا نەبێت گران بێت لەسەر خوێنەران، هەتا خوێنەر خۆشی بەدەست بێنێت، نەك سەرچاوەیەکی دیکە بۆ هزر ماندووکردن، ئەمەش مانای ئەوە نیە کە ڕۆژنامەگەریی نابێت کاریکاتێری دڵکاریی بڵاوبکاتەوە، کە هەندێك وا بە هەڵە تێگەیشتوون، ئەم کاریکاتێرانە شوێنی تایبەتی خۆیان هەیە لە ڕۆژنامەگەریدا، بەڵام ئەگەر مەبەست لە کاریکاتێرەکە پێکەنین و خەم لابردن بێت، نابێت بابەتەکەی دڵکار و ئاڵۆز بێت، چونکە ئەو بابەتانە جێگایان لەم لاپەڕەیە نیە، کات بەسەربردن و گوزەرانی کاتێکی خۆش شتێکی لاوەکی نیە لە ژیانی

مرۆڤدا، بەڵکو شوێنێکی گرنگی هەیە لە کاتی مرۆڤدا، مرۆڤ هەرچەند کاتەکانی پڕ بن لە کار، پێویستیشی بە حەوانەوە و حەسانەوە و رابواردن و خەم لابردن هەیە، کە مرۆڤ لە کاریکاتێری پێکەنیناوی دەستی دەکەوێت، ئەمە نابێتە هۆی کات بەفیڕۆدانی و گەمە و کات بەسەربردن ببێتە سیفەتی ژیانی، بەڵکو بە پێچەوانەوە وایلێدەکات ژەمێکی نوێ لە چالاکی دەست بکەوێت لە کاتی دەست بەتاڵیدا، بەمەش لەلایەك کاتە دەست بەتاڵیەکەی کوشت و لەلایەکی دیکەشەوە تاموچێژێکی دەروونی دەستکەوت، لەلای سێیەمیشەوە حەوانەوەیەکی هزری دەستکەوت، بۆیە تەماشاکردنی خەملابەری وەکو شتێکی لاوەکی بەڕای ئێمەوە دیدگەیەکی هەڵەیە.

سەرەڕای ئەمە کاریکاتێری پێکەنین لە لاپەڕەکانی خەملابەریدا، لە جۆرەکانی تری یارییە خەملابەرەکاندا بەکاردێت، وەکو یاری دۆزینەوەی جیاوازییەکان، سەرەڕای ئەوەی کرداری خەم لابردن، یارمەتی تاقیکردنەوەی خێرایی بیرکردنەوە و بەهێزی تێبینیکردن دەدات، بەمەش کارێکی دیکە بێجگە لە خەملابردن جێبەجێ دەکات، ئەویش تیژکردنەوەی زیرەکی و راهێنانی هزر و چەندین شتی تر.

چەندین شێوەی یاری دۆزینەوەی جیاوازییەکان هەیە، بەناوبانگترینیان ئەوەیە کە دوو نیگاری بەتەواوەتی هاوشێوەی یەکن، لە چەندین وردەکاری ورد نەبێت، کە دەبێت خوێنەر لە ماوەیەکی دیارکراودا لە خولەکێك یان دوو خولەك ئەو جیاوازیانە بدۆزێتەوە، بە گوێرەی ژمارەی جیاوازییەکان لە نێوان هەردوو نیگارە هاوشێوەکاندا، یان چەند وێنەیەك بڵاودەکرێتەوە لە هەندێك شت بەیەکدەچن، بەڵام دووانیان بەتەواوەتی بەیەکدەچن، و خوێنەریش دەبێت ئەو دووانە بدۆزێتەوە لە ماوەیەکی کورتی دیارکراودا، چەندین یاری خەملابەر و تاقیکردنەوەکانی خێرایی تێبینی تریش، کە بەشێوەیەکی فراوان لە رۆژنامەکاندا بڵاون.

دووبارە دڵنیاتان دەکەینەوە کەوا ئەو ئەرك و کارانەی کاریکاتێر، بەتەنیا پەیوەست نیە بە کاریکاتێرەوە، بەڵکو هاوبەشە لە نێوان کاریکاتێر و جۆرەکانی تری هونەریی و ئەدەبی و شێوەکاریدا، جێبەجێ ناکرێن بەبێ ئەم جۆرانەی تر، بۆیە ئەم دابەشکردنەی ئەرك و کارانە ڕێژەییە، لەوانەیە چەندین ئەرك و کاری دیکەش هەبن کە بەلاوەمان ناوە، چونکە پێمان وابووە کە گرنگ نین، یان لەوانەیە رەگەزەکانی ئەرك و کارمان تێدا نەدیتوون.

دە ساڵ بەسەر شۆڕشی تونس و میسردا، ئەی دەربارەی گۆڕانکاری شۆڕشگێڕانە لە ئەستادا چی؟.. موئەیەد ئەحمەد

دە ساڵ بەسەر شۆڕشی میسردا تێدەپەڕێت، کە لە (٢٥)ی کانونی دووەمی (٢٠١١)دا بەرپابوو، وە زیاتر لە مانگێک پێش ئەمیش، شۆڕشی تونس ڕووی دابوو. ئەم دوو شۆڕشە بە زەربەی وڵاتانی "جیهانی عەرەبی" و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا بڵاوبوونەوە، بە تایبەت لە سوریا و یەمەن و عێراق و هەرێمی کوردستان و لیبیا و بەحرەین و وڵاتانی دیکەی ناوچەکە، و جموجوڵی ناڕەزایەتی و ڕاپەڕینی جەماوەری، بە پلەی جیاواز لە هێز و تەوژم، دژ بە ڕژێمەکان و دژی هەژاری و بێمافی و بێکاری لەم وڵاتانەدا سەریهەڵدا.

ئەزموون وەرگرتن لەم شۆڕش و ڕاپەڕینە جەماوەریانە و تێگەیشتن لە داینەمەی گۆڕان و پرۆسەی شۆڕشگێڕی بەگشتی لەم ناوچەیەدا، بۆ بزوتنەوەی شۆڕشگێڕانە و پڕۆلیتاریای سۆشیالیست زۆر گرنگە.

ڕووداوە شۆڕشگێڕیەکانی تونس و میسر بەتایبەتی، بەرجەستەی بوونی پرۆسەیەکی گۆڕانی شۆڕشگێڕانە بوون، کە لە ئەنجامی پەرەسەندنی ناکۆکیە ئابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسیەکانی سیستمی سەرمایەداری و ململانەی چینایەتینی کۆمەڵگەکان سەریانهەڵدا.

سیستمی نەودەوڵەتی و پەیوەندیەکانی سەرمایەی جیهانی، بە تیکڕا، وە لە بناغەدا، پێکەوە بەستراون و لەکهەڵپێکراون لە ئاستی جیهانی و ناوچەییدا، هەر بۆیە پێش، ڕووداوە مێژووییەکانی ئەو ماوەیە لەناو ئەڵقەکانی ئەم زنجیرە جیهانی و ناوچەییە پێکەوە بەستراوە ئابووری و سیاسیەدا ئەگوزەرا و بەرەو دەچوو.

ئەم ڕووداوانە لەناو دڵی دنیای سەردەم و ناکۆکیەکانی و پەیوەندیەکانی سەرمایەداری هاوچەرخدا سەریان هەڵدا ، بەڵام لە ناوچەیەکدا کە تایبەتمەندی سیاسی و کۆمەڵایەتی هەیە، کە بۆرژوازی قەومی و ئیسلامی و ڕەوتە سیاسی و فکریەکانی و ڕژێمە ئیستبدادی و سەرکوتگەرەکانی زاڵ بوون، وە لە ئیستاشدا زاڵن، بەسەر ڕەوەندەکانی ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوری و سەربازی و

ئایدۆلۆژی ئەم ناوچەیەدا. ئەم شەپۆلە شۆڕشگێڕانەیە لە تونس و میسر، بە سروشتی، پێکهاتەی سیاسی و کۆمەڵایەتی و فکری سەروەری بۆرژوازی قەومی و ئیسلامی و نیۆ- لیبراڵی لە تەواوی ناوچەکەدا لەرزاند، و ڕاپەڕین و ناڕەزایەتی لە چەندین وڵاتدا سەریهەڵدا.

کارەکتەر و سروشتی گشتگیرانە و ناوچەگیرانەی پڕۆسەی گۆڕانی شۆڕشگێڕانە، و سروشتی ئینتەرناسیۆنالیستی خەباتی چینایەتی پرۆلیتاریا دژی تەواوی سیستەمی سەرمایەداری و ئەو ڕژێمە سیاسیانەی کە لە ناوچەکەدا دەیپارێزن، بە ئاشکرا لە گرنگترین وێستگەی ڕووداوە شۆڕشگێڕییە جەماوەرییەکانی سەردەمدا خۆیان دەربری، کە لە ماوەی چەند هەفتەیەکدا دوو ڕژێمی ئیستبدادی لە تونس و میسر هێناخوارەوە. کاریگەریەکانی شەپۆلی شۆڕشگێڕی لە ناوخۆی ناوچەکەدا نەوەستا، چونکە لە ئەوروپا و ئەمریکاشدا ڕەنگیدایەوە، وە ناڕەزایەتی جەماوەری لە دژی تۆیژیکی بۆرژوازی مشەخۆری حاکم سەری هەڵدا، کە ژیانی جەماوەری لەم وڵاتانەدا کۆنتڕۆڵ کردووە، وە بزوتنەوەی لاوان دروست بوو بە دژی مشەخۆرانی بۆرژوازی ١٪ و کۆنترۆڵیان بە سەر ژیان و چارەنووسی ٩٩٪ دانیشتوان.

ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و وڵاتانی "جیهانی عەرەبی" تەنها ئەڵقەکانی سەرمایەی جیهانی سەردەم و تۆڕە فرە پەیوەندیەکانی نین، بەڵکو ناوەندی ململانێی جیۆ-ستراتیجی و جیۆ-سیاسی نێوان دەوڵەتە ئیمپریالیستیە جیهانیەکان و زلهێزە ناوچ□یی□کانیشن. ئەوە ئەم ململانێ جیۆ-پۆلەتیکی و ستراتیژیە جیهانی و ناوچەییەیە کە عێراقی کردە ناوەند و مەیدانێک بۆ ئەنجامدان و بەردەوامی بەرژەوەندی سیاسی و ستراتیژی هێزە ئیمپریالیستییەکانی ڕۆژئاوا بە ڕابەرایەتی ئەمریکا، بە دیاریکراوی لە دوای جەنگی یەکەمی کەنداو و گەمارۆدانی ئابووری و پاشان جەنگی دووەمی کەنداو و داگیر کردنی عێراق لەلایەن ئەمریکاوە.

سەیرێکی بارودۆخی سیاسی و ڕەوندە ئابووریەکان و جوڵەی سەرمایە لە ناوچەکەدا، لە دەساڵ لەمەوبەرەوە و تا ئەمڕۆ، بە ڕوونی بۆمان دەردەخات کە ئەم ناوچەیە تەنها یەکێک نیی□ لە مەڵبەندە گرینگەکانی سەرمایەی جیهانی و ناوچەیی و سەرچاوەیەکی سەرەکی دابینکردنی نەوت لە ئاستی جیهانیدا، بەڵکو شۆینێکە کە پەیوەندی توندوتۆڵی پرۆسەی سیاسی و ململانێێ جیوستراتیژی سەردەمی ئیمپریالیزم بە پرۆسەی کەڵەکەی سەرمایە و جیۆ-ئابووریەوە نیشان ئەدا. لە توندترین قەیرانی وەرچەرخانی سیاسی و سەربازیدا کە ناوچەکە لە ماوەی دە ساڵی ڕابردوودا بەخۆیەوە دیووە، سەرمایە لە گەشە و کەڵەکەبوون بە ڕێژەی بەرز نەوەستاوە بەتایبەت لە ناوچەی کەنداودا.

بەرژوا دژە شۆرشی ناوخۆ و ناوچەیی و ئیمپریالیستی، توانیان ئەو بزووتنەوە شۆڕشگێڕە جەماوەرییەی ڕۆژھەڵاتی ناوەڕاست کە دە ساڵ لەمەوبەر دەستی پێکرد، پاشەکشە پێبکەن و لە زۆر وڵاتدا بیخنکێنن، و توانیان سوریا و یەمەن و عێراق بکەنە گۆڕەپانی ململانێی جیۆ-پۆلەتیک و جیۆ-ستراتیژی وێرانکەر، کە سەدان ھەزار گیانی بێتاوان وبریندار و چەندین ملیۆن ئاوارەی لێکەوتەوە. عێراق و سوریا بوونە گۆڕەپانی دەسەلاتداری و تیرۆر و کوشتاری فاشیزمی ئیسلامی داعشی و قاعیدە، کە داعش لە ماوەیەکدا، کۆنترۆلی خۆی بە سەر یەک لەسەر سێی خاکی عێراق و بەشێکی زۆری سوریادا سەپاند.
دەوڵەتی بورژوا ئیمپریالیستی ڕوسیا دەستیوەردایە ئەم ململانێ جیۆ-پۆلەتیکی و ستراتیژییە بە قازانجی خۆی و ڕژێمی ئەسەدی تاوانبار. ھەروەھا ململانێی نێوان جەمسەرە ئیقلیمییەکان، ئێران و سعودیە، چڕتر بووەوە و کارەسات و کوشتاری گەورەی دروستکرد لە یەمەن و سوریا و عێراق. تورکیاش، کە یەکێکە لە کۆڵەکەکانی فاشیزمی داعش و قاعیدە، دەستی وەردایە سوریا و لیبیا و کوردستانی عێراق و شوێنەکانی تر. بەکورتی، ململانێی جیۆ-پۆلەتیکی و ستراتیژی و ئیمپریالیستی و ناوچەیی، وڵاتانی ناوچەکەی نقوم کرد بە ناو ڕوبارێک لە خوێن و دەریایەک تراژیدیای کۆمەڵایەتی گەورە، لەوانە کۆیلەکردنی ژنان و لەناوبردنی یەزیدییەکان بە شێوەیەکی وەحشیانە کە وێنەی کەمە لە مێژووی ھاوچەرخدا.
پاش دە ساڵ ھێشتا ھێزە بەرژوا-ئیمپریالیست و ناوچەییەکان و ململانێکانیان، و ڕژێمە ئیستبدادییەکان و فاشیزمی ناسیونالیستی و ئیسلامی، کۆنترۆڵی ژیانی ئینسانەکان و دۆخی ناوچەکە دەکەن. لە ناو ئەو ھەموو کۆنەپەرستییە سیاسییە، خنکاندن، فاشیزم، ڕژێمە سەرکوتگەرەکان ومیلیتاریزم و شەڕەکان، ئەڵقەیەکی تریش تەواوکەری ئەم تابلۆیەیە، ئەویش ڕەوتی ئیسلامی تیرۆریستی داعش و ئەلقاعیدە و ئەوانی ترە کە دەکی ژەھراوین لە کەلەکەی کۆمەڵگە ھاوچەرخەکانی ڕۆژھەڵاتی ناوەڕاستدا، وەلەلایەن دەسەڵاتی ئیمپریالیستی و ناوچەییەوە، بەتایبەتی سعودیە، قەتەر، ئیمارات و تورکیاوە بەھێز ئەکرین و پوڵ و پارەیان پێئەدرێ. ئەمە جگە لە چەتە میلیشیای ئیسلامی سیاسی شیعی و ئەو کوشتارانەی لە عێراق و سوریا و ئێران و لوبنان و یەمەن ئەنجامی دەدەن کە لەلایەن کۆماری ئیسلامی تاوانبارەوە دارایی و ئیمکانیاتیان دەرخواردەدرێن وە سەرپەرشتی ئەکرێن.
بەڵام ھەموو ئەم تابلۆ تاریکە، دیاردە سیاسی و سەربازی و فیکرییەکان و دیاردەکانی ململانێی نێوان ھێز و جەمسەرە جۆراجۆرەکان و ڕەنگدانەوەی واقیعی سیستمی سەرمایەداری و

ناکۆکیەکانیەتی کە کەنترۆڵی ژیان و چارەنوسی چەند سەد ملیۆن کەسی دانیشتووی ئەم ناوچەیەی کردووە. پرۆسەی گۆڕانکاری کە دەساڵە لەمەوبەر دەستی پێکرد، هیشتا لەژێر وێرانەی ئەو هەموو وێرانکارییەدا، کە بورژوازی ئیمپریالیستی و بۆرجوازی ناوچەیی و ناخۆیی فەراهەمیان هێنا، بەشێوەی جۆراوجۆر بەردەوامە و ناوەستێت. ناوەستێت چونکە پڕۆسەیەکی میژوویە و بەرهەمی پەرسەندنی ناکۆکیە چینایەتیەکانی سیستەمی ئابوری و کۆمەلایەتی سەرمایەداری و بەریەککەوتنی، هەر ڕۆژ و ساتەی، پەیوەندی سەرمایە و ستراکچەرە ساسیە سەرکوتگەرانەکەی و خنکاندنە فیکریەکەیەتی، لەگەڵ ژیانی سەدەها ملیۆن ئینسانی ئەم ناوچەیە، کە بە دەست هەژاری و بێکاری و برسێتیەوە هەراسان بوون، وە بە دەست زۆڵم و زۆری ڕژێمە سیاسیەکان و هێزە تیرۆریست و میلیشیایی و ستەمکارەکانیانەوە، دەناڵێنن.

خۆپێشاندانەکانی ساڵانی ٢٠١٥ و ٢٠١٨ و دواتر ڕاپەڕینی ئۆکتۆبەری ٢٠١٩ ی عێراق، وە ناڕەزایەتی لە لوبنان، ئێران، سودان و جەزائیر، و دووبارە بوونەوەی ناڕەزایەتی لەم ڕۆژانەدا لە تونس، هەمووی وێستگەی زیندووی پرۆسەی بەردەوامی گۆڕانکاری شۆڕشگێڕانەیە لە جەرگەی زاڵی فاشیزم و ئەو پاشەکشە مادی و مەعنەویەی کە هێزەکانی بۆرژوازی دەسەلاتدار بەسەر کۆمەڵگەکاندا سەپاندوویانە.

هەروەک پێشتر جەختمان لەسەری کرد، سروشتی گۆڕانی شۆرشگێڕانی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەراست و ووڵاتانی "جیهانی عەرب"، لە بنەڕەتدا ناوچەگیرە، بە هۆکاری زاڵی پەیوەندی سەرمایە و رژیمی سیاسی قەومی و ئیسلامی و ململانی جیۆسیاسی و ستراتیژی نیوان زلهیزە ئیمپریالیستی وناوچەیەکان، وە بە هۆی ئەوەی کە هیزەکانی پرۆلیتاریای سەردەم و پێگەیان لەنێو ئەم سیستمە ئابوری و سیاسی و فیکریەی سەرمایەدا، ئەوە ئەخوازێ کە لە هەمانکاتدا خەباتی ڕزگاریخوازانەیان لە هەر ووڵاتیکدا بەرەوپێش ئەبەن، لە هەوڵی بەرەوپێشبردنی خەباتی ئینتەرناسیۆنالیستیان بن، بە تایبەت لە سەر ئاستی ناوچەکە، و ئەو تیوریە شۆرشگێڕانەیە بگرنەدەست کە واقعی ئنتاگۆنیستی چینایەتی سەردەم ئەخاتە بەر ڕەخنە، و خزمەت بە خەباتی ڕزگاریخوازانە و سۆشیالیستی و ئینتەرناسیۆنالیستی پرۆلیتاریا ئەکات لەم ناوچەیەدا.

چینی کرێکار و سەرجەم زەحمەتکێشان و گەنجانی شۆڕشگێڕ و ژنانی پرۆلیتاری و ئازادیخواز و یەکسانیخواز و خەباتیان بە دژی سەرمایەداری نیولیبرالیزمی سەردەم و رژێمە ئیستبدادی و ڕەوتە سیاسی و فکریەکانی بۆرژوازی، ئەو هێزە چینایەتی و کۆمەڵایەتیەی ئەمڕۆن، کە بە تەوژمێکی بەهێزترەوە پڕۆسەی گۆڕانی شۆڕشگێڕانە لە ناوچەکەدا بەرەوپێش دەبەن و نوێی دەکەنەوە. چەکداربوونی

بزوتن□و□ی ش□ش□گ□□ان□ ل□ ناوچ□ک□دا ب□ ئاس□ و ئا□ای س□شیالیستی و مارکسیستی □زگاری ل□ پ□یو□ندی س□رمای□ و سیستمی س□رمای□داری، کلیلی کردن□و□ی د□رگای گ□ش□کردن و س□رک□وتنی بزوتن□و□ی ش□ش□گ□□ان□ی□.

و□لاتانی □ژ□م□کانی بن ع□لی و موبار□ک، ل□ تونس و میسر، ب□س ن□بوون ب□ س□رک□وتنی ش□□ش ل□و دوو و□□ات□دا، چونک□ تایب□تم□ندی گ□□انی ش□□شگ□□ان□، ب□ ه□ی پ□یو□ندی□ ئابوری و سیاسی و ک□م□ای□تی□کانی س□رمای□داری زا□□و□، ب□ستراو□ت□و□ ب□ □اد□ی ئ□و□ی ک□ چینی ک□□کار و ج□ماو□ری ز□حم□تک□ش چ□ند بو□ت□ ه□ز□کی سیاسی □یکخراو و س□رب□خ□ی چینای□تی و سنووری خ□ی ک□شاو□ ل□ ب□رامب□ر بورژوازی و ب□رژوازی بچووک، و ستراتیژی و ئاس□ و ب□رنام□ی ئابووری و سیاسیان، و□ چ□ند ئاس□ی ئابووری س□شیالیستی خ□ی، د□ر□و□ی چوارچ□و□ی سیستمی کاپیتالیزم ب□رزکرد□ت□و□، و ل□خ□باتی د□ستب□ج□دای□ ب□ ئ□نجامدانی. ک□پیتالیزم ب□ ه□ی یاساکانی جو□□ی خ□ی ل□ دژای□تی□کی چار□ه□ن□گردای□ ل□گ□□ ب□رژو□ندی□کانی کریکاران و ن□دارن و ز□حم□تک□شان، و□ ل□م ناوچ□ی□شدا ب□توانای□ ونای□و□ت سادیترین □یف□رمی ئابووری و سیاسی و ک□م□لای□تی ئ□نجام بدات.

سروشتی گ□□انی ش□رشگ□□ان□ ل□ جیهان و ناوچ□ک□دا ئ□و□ ب□رج□س□ت□ ئ□کات□و□ ک□ خ□دی م□ژووی جیهانی هیناوی□تی□ پ□ش□و□، ئ□ویش ئ□و□ی□ ک□ جیهانی ئ□م□ر□ ب□ ت□واوی ئامادیی□ ب□ ش□رشی س□شیالیستی پ□□لیتاری، و□ □ووداو□ ش□□شگ□رکان ل□ ه□ر ش□ین□کی جیهاندا، کار□کت□ری ئ□م واقعی□ت□ س□شیالیستی و میژوویی□ی□ی پ□□س□ی گ□□انی ش□رشگ□□ان□یان ه□ی□. ئ□نجامدانی ئ□م ش□□ش□ س□شیالیست□□ش پ□ویستی ب□ پ□ر□پ□دانی ئامادی□ سیاسی و فیکری و □یکخراو□کانی چ□نی کریکار و ی□کخستنی خ□باتیان□ ل□ □□کخراو□ ج□ماو□ری و س□شیالیست□ ش□رشگ□□□کانیان، تا بتوانن س□رکردای□تیکردنی ت□واوی پر□س□ ش□□شگ□□ان□ ئ□نجام بد□ن و ه□ر ب□م پ□□ش فاکت□ر□کانی پ□شک□وتنی ش□□ش و س□رک□وتنی دابین بک□ن.

ئ□و وان□ی□ی ک□ ز□ور□ پر□لیتاریا و ت□ی□ژ□ ز□حم□تک□ش و چ□وساو□کان و□ریبگرن ل□ یادی د□سا□□ی ش□رش□کانی □□ژه□لاتی ناو□رست، ئ□و□ی□ ک□ ناتوانن س□رک□وتن ب□د□ستبه□نن ل□ خ□باتی ش□□شگ□□ان□یان، ب□ب□ □یکخراوبوونی ریزی س□رب□خ□ی خ□یان و و□لاتانی و□هم ب□ ب□رژوازی و ووردی بورژوازی و ب□□□نی در□ین□یان، و □زگاربوون ل□ ک□ت و ب□ندی فیکری لیبرالیزم و ناسیونالیزم و ئیسلامیزم. و□ ناساندنی ئ□و □استی□ ب□ ج□ماو□ری ب□رینی پ□□لیتاریا و ک□م□لگ□، ک□ ب□رژوازی ب□باک□ و نای□و□ت داخوازی□ ئابوری وسیاسی

و کۆمەڵایەتییەکانی جەماوەری کریکار و زەحمەتکێش وەلامبداتەوە و بەتوانایە هەر ڕێفۆرمێک کە شایستەی ئەوە بێت پێی بووتری ڕیفورم ئەنجام بدات.

هەموو ئەم بینا گەورەیەی ستەمکاری و ماڵوێرانی و کوشتار و تیرۆر، تایبەتمەندیەکانی حوکمی سیاسی چینایەتی بۆرژوازیە و فۆرمی سیاسی پارێزگاری پەیوەندی سەرمایە و سیستمی سەرمایەداری و دریژەدانە پێی. ڕزگاربوونی جەماوەری چەوساوە و ستەمدیدەی ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و سەرکەوتنی پرۆسەی شۆڕشگێڕانەی جەماوەریی، پەیوەستە بە هێز و توانا وەرگرتنی پرۆلیتاریا و بەرزڕاگرتنی ئاڵای سۆسیالیزم و ئینتەرناسیۆنالیزم بە پێشڕەوی گۆڕانکاری شۆڕشگێڕانە و بەسەرکەوت گەیاندنی شۆڕشی کۆمەلایەتی ورزگاریخوازانەی چینی کریکار.

موئەیەد ئەحمەد
۲۰۲۱-۱-۲۷

21ی شوبات ڕۆژی جیهانی زمانی دایك.. ژوان باقی

(بەخەربەن بۆ ئەو سەردەمەی، کە هەموان ڕۆژێکی گرنگ دەگێڕین، لە لەناوبردنی زمانی دایك)

دروشمی یادکردنەوەی ئەم بۆنەیە، بۆ ساڵی (2021)، "پتەوکردنی فرەزمانی لە پێناو فێرکردنی گشتگیر و تێکەڵبوون بۆ کۆمەڵگە"یە. زمان قورسایيەکی ستراتیجی گرنگی هەیە، لە ژیانی مرۆڤدا، چونکە یەکێکە لە بنەما سەرەکییەکانی ناسنامە و پردێکی بنەڕەتی (پەیوەندیکردن و تێگەیشتن و تێکەڵبوونی کۆمەڵایەتی و فرەبوون و گەشەسەندنە).

فرەبوونی هەر زمانێکی نوێ، ئاشنا بوونە بە کلتور و فەرهەنگێکی نوێ، بۆ گرنگی دەزانم لەگەڵ فرەبوونی هەر زمانێکی نوێ زمانی دایك لەیاد نەکرێت، و گفتوگۆی پێ بکرێت، لە نێوان خێزانەکاندا گەشەی پێبدرێت. وەك دەزانین (زمان هەمیشە لە گەشەسەند و نوێ بوونەوە و ونبووندایە)، زمانێکی نوێ دروست دەبێت و زمانێکی دی لەناودەچێت،

زمانی کوردیش بێ بەش نییە لەو مەترسییە، لە بەردەم لە لەناوچوونی، دایکان و باوکان، بەرپرسانی بواری پەروەردە، هۆکاری سەرەکین لەم مەترسییە. جیلی نوێ یاخود (نەوەی نوێ) لە کوردستان ئەو (جیلەیە کە کوردە، بەڵام کوردی نازانێ).
لەماوەی ڕابردوو بینەری ڕاپۆرتێك بووم لە سۆشیال مێدیا، چەند منداڵێك باسیان لەوە دەکرد کە زمانی دایك بەباشی نازانن، ناتوانن گفتوگۆی پێ بکەن.
منداڵانی کورد لە بەردەم ئەم مەترسییەگەورەدایە، ڕەنگە نەوەیەك بەرهەم بێت، بێ ئاگابێت لە کلتوری نەتەوەیی، زمانی کوردی دایك، مێژووی کوردی، فەرهەنگی کوردی)، دایکان و باوکان خەریکن منداڵەکانیان دەکەنە قوربانی، دووریان دەخەنەوە لە دنیای ڕاستی، لە پێناو ئەوەی منداڵەکەی زمانێکی جیهانی فێربێت، پەیوەندیان بە (زمانی دایك، کلتور و فەرهەنگی دایك) دەپچڕێنن.
ئاشنایان دەکەن بە جۆرە سیستەم و پەروەردەیەك منداڵ لە زمانی دایك هەڵدە بەرەو ئەو جیهانە نوێیەی خاڵییە لە سۆز و خۆشەویستی بۆ زمانی دایك.
ئەگەر بێت و ڕێگە چارە و سنورێك بۆ ئەم دیاردەیە دانەنرێت لە داهاتوودا زمانی کوردیش وەك هەر زمانێکی زیندوو کە ئێستا لەناوچووە، بۆ هەمیشە لەناودەچێت.

یونسکۆ لە ساڵی (2000)ەوە بەفەرمی ڕۆژی (21ی شوبات)ی وەك “ڕۆژی جیهانی زمانی دایك” ناساندووە، لە هەوڵی بێوچانی پتەوکردنی پێکەوەژیانی(7 هەزار) زمانی زیندووە، کە خەڵکی سەر زەمین پێی دەدوێن، لە کاتێکدا هەر (دوو هەفتە) جارێك زمانێکی زیندوو لەناو دەچێت.
نزیکەی (43%)ی ئەو زمانانەی، کە ئێستادا لە جیهاندا، قسەیان پێدەکرێت، لەژێر هەڕەشەی لەناوچووندان.
ئەو زمانانەی بە کردارییی بایەخیان پێدەدرێت، لە سیستەمی خوێندن و پەیوەندییە گشتییەکاندا ژمارەیان، لە چەند سەد زمانێك تیپەڕناکات، ئەو زمانانەش کە لە جیهانی ژمارەییدا بەکاردێن ژمارەیان لە سەد زمان کەمترە.

ژوان باقی

لەقاڵبدانی دەسەڵاتی چوارەم لەلایەن یەکێتی و پارتیەوە.. گۆران هەڵەبجەیی

هەموومان ئەو حەقیقەتە تاڵە دازانین کە میدیاکاران و دەزگاکانی ڕاگەیاندن لەژێر سایەی یەکێتی و پارتیدا لە چ دۆخێکی دژواردا کاردەکەن.
لێرەدا مەبەستم دەزگاکانی دەرەوەی ئەو دوو حیزبەیە، نەک ئەوانەی سەر بە دەسەڵاتن وکاروپیشەیان تەنها جوانکردنی دەسەڵاتدارانە .
لەژێر هەژمونی ئەم ئیدارە سەرکووتکەرەدا ،میدیاکاران ڕووبەڕووی جۆرەها کاری ناڕەواو نائینسانی بوونەتەوەو دەبنەوە ،لەوانە هەڕەشەی کووشتن،هەڕەشەی ئەخلاقی ،سکاڵاو دادگایی،گرتن،لێدان،سوکایەتی تادەگاتە ئاستی کووشتن، بۆ نموونەی سەردەشت عوسمان، کاوە گەرمیانی،ویداد ،سەرانی مامە حەمەو چەندین میدیاکاری دیکە.
ئەم دوو حیزبە دۆخێکی وا مەترسیداریان بۆ میدیاکاران درووست کردوە کە کارکردن زۆر زۆر ئەستەم بووە.وای لەهاتوە ڕۆژنامەنووسێک بەر لە نووسینی بابەتێک،ئامادەکردنی ڕیپۆرتاجێک،دیدارێک و هەر کارێکی میدیایی ،گەرە سەدجار بیربکاتەوە لە ئەنجامدانی ،بەوەی نەکا لەدێڕێکدا ،لە بڕگەیەکدا ،لە قسەیەکدا ،لە شوێنێکدا جووت حیزب بە سوکایەتی یا هێرشی بزانن بەسەرخۆیان و بەهەیەوە گەچەڵەی پێبگرن و کێشمەکێشی سکاڵاو دادگای بۆ درووست بکەن.
ئەوەی تووشی شۆکی کردم و پاڵنەرم بوو بۆ نووسینی ئەم بابەتە ،ئەوەبوو کە دووسێ ڕۆژ لەمەوبەر نوێترین بابەتی خۆم بە ناوی{پارتی حیزبێکی ڕەفتار فاشی} نارد بۆ چەند ماڵپەڕێک، کە لە هەرێم بەڕێوە دەبرێن، بەداخەوە هیچیان بڵاویان نەکردەوە، لەبەرامبەردا ئەو ماڵپەڕانەی لە هەندەران دەردەچن بڵاویان کردەوە.
تا ڕادەیەک دەمزانی هۆکار چییە ،بەڵام بەباشم زانی لە زاری هەندێک لە سەرنووسەری ئەو ماڵپەڕوو ڕۆژنامانەوە هۆکار بزانم،بۆیە تەلەفۆنم بۆ سەرنووسەری دوو لە ماڵپەرە خاوەن سەنگەکان کرد کە پەیوەندیم باشە لەگەڵیاندا. ئەوەی کەباسیان کرد حەقیقەتی زۆر زۆر ناخۆش و سەختە،بەجۆرێک مرۆق لەناخەوە ئازار دەچێژێ.
یەکێکیان گووتی {بابەتەکەت جوانە لەوە جوانتر ئەو خاڵانە بەراوردکارانەن کە بابەتەکەت پێ بەهێزکردوە کە جێگەی گومانی

ن هشتوتو و کس ناتوانت نکولیان لیبکات، بام ئم
ناتوانین باوی بکینو ،لبر ئوی دنیام پارتی سکامان
لسر تمار دکات و اپچی دادگام دکات.خت باش دزانیت ک
پارتی چی بوت دیکات ،تنانت هر خیشیان جری سزاک و
مبلغک دیاری دکن ،نک دادور.من تا ئستا چندین دسیم
بسردا ساغ بووتو ،وای ئم بردوام مانگان مبلغک
پاردم لسر سکایکی کنی پارتی و تا ئستاش چند
دسییکم لدادگا کتاییان نهاتو،جا گر ئم بابتم
باوبکرداتو جگ ل سکا بدووری نازانم هشی کووشتنیشم
ل بکن} .
جا با بم سر قسکانی سرنووسری دووم ک گووتی{دخی
کارکردنمان زر ناهموار ،بردوام لژر فشاردا ین سکای
دووحیزب زربوون لسرمان، هربابتک بدیان نبت خرا سکا
تمار دکن،بهی ئوی دزگای دادوریش ب دستات ئیدی
چنیان بوت وادکن،چند جارک اپچی دادگای هور و دهک
کراوم ، بغرامی چندین ملین سزادراوم ،جا باستی ماندووبووم
و نامت چیتر بگی هولر و دهکو بم} .پرسیم کارکی
جوان ک ئوی میدیاکار ز ل یاسادگرن و ئامادی بردم
دادگا دبن،ئی گر نچن یا دوابکون چی وودات؟ گووتی{ پلیس
دنرن و قبستمان دکن و پاشان ئابوومان دبن بوی زی
یاسامان نگرتو} .ئی گر کسک میدیاکارک سکا ل پارتیک
بکات یا لکسکی میدیاکاریان ،ئو چن ؟گووتی ئوش وویداو
بام پارتی گنادات کسک لزنی سوز سکای لسر بت
ئامادی دادگابت، بتایبت گر اگیانکار یا برپرس یا
ئندامیان بت،دیار مبست لمش بنرخ کردنی دستاتی زنی
سوز .پرسیم ئی یکتیش ب [المعامل بالمثل] ناکات و
گنادات سکالسرکراوکان بتایبتی میدیاکاران بچن
بردادگاکانی ژر دستاتی پارتی؟ لو امدا گووتی [یکتی
ئوکار ناکات چونک نایوت بشکی خی لداهاتی نوت ک پارتی
دیدات لبرخاتری ژنامنووسک ببت،جگ لو هردووکیان
هاهوستن لدژایتی کردنی میدیاکانی دروی خیان].
جا خونری بز گر ئم حای دستاتی چوارم بت باستی
کارسات.لجیهانی پشکوتوودا بو ئازدیی ب دزگاکانی
اگیانـدن دراوه ،کاری مزن و کاریگر ئنجام ددن، چندین
حکومتیان ووخاندو ،چندین گندیان ئاشکرا کردو،چندین
وزیریان ناچار ب دستلکارکشانو کردو ،چندین کسی
هستیاریان جواندو.بکوورتی میدیا سنگ و قورسایی خی هیو

دەسەڵاتداران ڕێزیان لێدەگرن و هەندێک جار لێشیان دەترسن، کەچی لەهەرێمی وێرانەدا و پاش ٣٠ ساڵ دەسەڵاتی خۆماڵی دۆخی میدیای کوردی لە ئەو پەڕی پاشەکشەدایە و کارکردنی ڕۆژنامەنووسان هێندە مەترسیدارە وەک چوونیان بۆ بەرەی جەنگ وایە.ئاخر لە کوێی جیهاندا بووە میدیاکار لەسیاسی گەندەڵ بترسێت و بەردەوام دەستی لەسەردڵی بێت؟

بەشێکی زۆری ئەم دۆخە دەگەڕێتەوە بۆ سەندیکای ڕۆژنەمانووسان کە بووەتە گەمەیەی دەستی چووت حیزب بەتایبەتی پارتی،وە تا ئێستا مشەخۆرانی ئەم سەندیکایە کارێکیان نەکردوو□ جێگەی دەستخۆشی و ڕەزامەندی میدیاکاران بێت، بۆیە هەڵوەشاندنەوەی باشترە لەبوونێکی بێ جوڵە.

گەر کار وا بڕوات ئەوە پێدەچێت لە ئایندەدا پانتاییەک بۆ کاری ڕاگەیاندنی سەربەخۆ یا لە دەرەوەی حیزبەکان نەمێنێت. یا لەوانەیە شتێک نەمێنێت بەنێوی دەسەڵاتی چوارەم،خۆ گەر بشمێنێت ئەوە بێ کاریگەرو بێ پەڕوباڵ دەبێت. ئەوەی دەمێنێتەوە ڕاگەیاندنە بێ ڕۆح و بێ ناو□□ک□کانی دەسەڵاتدارن□ ،کە لە پروپاگەندەی نەشازو بێتام بۆ دەسەڵاتداران بەولاوە هیچی کەی تێدا بەدی ناکرێت.

قوتوو..: شیعر نارین ڕۆستەم

قوتوویەکی بێسەرە ماڵەکەمان
هەندێک جار شەکری تێ دەکرێت و
زۆر جاریش خوێ.

کە خوشکم چووە ناو جلی بووکێنییەوە،
ما□□مان شەکردان بوو.
«ناگەینە کۆتایی، شەکردانەکە بەشی خواردنەوەی پیاڵە چاییەکیشی
تێدا نامێنێ».

ئەو ڕۆژەی بەلووعەی تانکی ئاوەکەم لە دەست پەڕی و
خوێن بە دەماری تانکییدا هاتە خوارێ
قوتووەکە پڕ ببوو لە خوێ
دەرمانخانەکان لە جیاتی دەرمان، بلیتی یانەسیبیان دەفرۆشت.

بانگدەر (أكبر)ـەكەی (اللە)ی قووت دایەوە.

لە ناوەڕاستی ئەم قوتووەدا،
ئاسمان پارچە ڕایەخێكی موتفەڕكە، هەڵواسراوە
هەر پەڕەهەورێكی چڵكنی بكەوێتە سەر،
دایكم بە گەسك لایدەبات.
«ئەوە دەشارمەوە كە دایكم بە قەرەوێڵەیەكەوە نووساوە و پەڕەهەورە چڵكنەكان دەژمێرێ».

بە سواری گەسكەكە بەسەر قوتووەكەدا دەفڕم،
باوكم…
پێكێك عەرەق هەڵدەدا و
فوو بە فانۆسەكەدا دەكات
من لە گەسكەكە بەردەبمەوە و
بەناو قاپی جاجیكدا دەكەوم،
تەباغەكە كوژاوەتەوە
بەشی ساڵێكی دیكە نەگبەتی كوڕاوە.

درەوشانەوەی (ئەدەب) لە چاخی (زانست)دا.. فازیل شەوڕۆ

هەنگاوە گەورە و خێراو چاوەڕوان نەكراوەكانی زانست و تەكنەلۆژیا، لەو سێ چوار دەیەیی دوایدا، وەهمێكی لە دیدی هەندێ كەسدا دروست كردبوو، كەوا چەرخ و ڕۆژگارو سەردەمی ئیمپراتوریەتی (ئەدب) لە ئاوابوونە، لە ئایندی نزیكدا دوایین (فاتحە)ی بۆ دەخوێندرێ. ئەم سەردەمە سەردەمی تەكەلۆژیای نانۆ و مایكڕۆچیپس و هابەڕكانە. سەردەمی خەیاڵ و خورافات و خەون دەبێ زیندە بەچال بكرێ!
لێ، چونكە (ئەدەب ڕۆحی، رۆحی بوون و بەردەوام بوونە)، ئاوابوونی لەگەڵ ئاوابوونی یەكجارەكی مرۆڤ لەسەر ئەم زەمینەدا، زۆر بوێرانە و سەركەوتوانە، توانیویەتی ڕێگەی سەخت و دژوار، شان بە شانی زانست و تەكەلۆژیا ببڕی و ببنە دوو دەستەخوشكی نازدار و نەشمیل و دڵارام.

لە ڕۆژی 18 ی شوباتی 2021، گالیسکەی گەڕۆکی پێرسەڤیرەنس
ی Perseverance ب□ م□ر□ق، ب□ سەرکەوتووی لەسەر رووی مەریخ،
نیشتەوە و لە هۆڵی چاودێری پەیمانگای تەکنەلۆژی لە کالیفۆرنیا،
تێکڕای زاناکان لە خۆشیان کەوتنە چەپڵە لێدان و پیرۆزبایی کردن
لە یەکدی.
ئەگەر جوان دیقەت لە شتەکانی نێو ئەو هۆڵە بدەن، دەبینن، لەسەر
ڕووی لادیوارێکی بە خەتێکی گەورە نووسراوە
.(Dare Might Things)
ئەم نووسراوە چییە و بۆچی لەوێ زەقکراوەتەوە؟
ئەمە ناونیشانی ڕۆمانێکی زانستییانەیە کە خاتوو (Heather
Kaczynski) لە ساڵی ٢٠١٧ چاپی کردووە. ناوەڕۆکی ئەم ڕۆمانە
ئەوەیە کە کیژۆڵەیەکی نەبەرد و بوێر و سەرکێش، دەیەوەێ ڕووبەڕووی
گەورەترین بەڕەنگاربوونەوە و مەترسی ببێتەوە، بەو هیوایەی بگاتە
شوێنێک لەم گەردوونە کە پێشتر کەس جورئەتری نەکردووە پێ بنێتە
سەر خاکەکەی. ئەو چەند مەرجێکی بۆ ئەو قارەمانە داناوە، کە
دەیەوێ ئەو کارە مەزنە بگرێتە ئەستۆ و ناوی خوای لێ بێنێ و بەرەو
ئەو جێگەیە بفڕێ یان بچێ!
ناونیشانی ڕۆمانەکە بە کوردی دەبێتە (بڕۆ بەرەنگاری شتە
مەزنەکان ببەوە!)
جا ئەو تیمە گەورەی زانایانی بۆشای ئاسمان کە نەخشەدانەرو
داهێنەر و جێبەجێکاری ناردنی (گالیسکەی گەڕۆکی پێرسەڤیرەنس)، ئەو
ناونیشانەیان کردە (دروشمی کارەکانیان) و بە خەتێکی گەورە، لەسەر
دیواری نێو تاقیگەکەیان نووسی. دواترکە گالیسکەکە بە سەرکەوتووی
لەسەر ڕووی مەریخ نیشتەوە، لە ناو هۆڵە هاوریان کرد؛
(Dare Mightier Things)
واتا (بڕۆن بەرەنگاری شتە مەزنترەکان ببنەوە!)
ئەمە نموونەیەکی سادە بوو، بۆ دڵنەوای ئەو کەسانەی کە تارمای لە
نێوچوونی (ئەدەب)یان ل□ بەرچاو ئارایشتکراوە. با نەترسێن و دڵنیا
ب□ن، کە هەمیشە (ئەدب) زیندووە. لێرە مەبەستمان لە (ئەدەبی
ڕەسەنە)
نموونەیەکی. دیکەی، کە زیندوویی(ئەدەب) لەم سەردەمە ئاوسە بە
تەکنەلۆژیایە دەسەلمێنێ، لە نێو هۆڵی سەرەکی فڕۆکەخانەی (دوبەی)،
لە شێوەی بازنە، لە دەوری بنمیچیەکەیدا، لەو ئاسمانە، شریتی
نووسراوی ئەلیکترۆنی دەخوڵێتەوە، کە جوانترین دێرە شیعری عەرەبی
و جیهانیین، بە چەندان زمانی زیندوو. ئەمەش تێهەڵکێشەکردنێکی
دیکەی ئەدەب و تەکەلۆژیای زانستیی سەردەمە.
بۆ زانیاریتان:

خاتوو (Heather Kaczynski)، دەرچووی بەشی زیندەزانییە لە زانکۆی ئەڵەبامە، لە ئەمەریکا. (٧) ساڵ لە کتێبخانەیەکی سەربازی کاری کردووە، ئەو کتێبخانەیە تایبەتە بە ئاسمان و گەشتی ئاسمانی بە دەرەوەی فەزا و و گەردوون و هەسارەکـــان. ڕۆمـــانەکەشی هەر بە هەرزەکاران نووسیوە. یەک ڕۆمانی زانستی دیکەشی چاپ کردووە. ئێستا ئەو ژنە لە گەڵ هاوژین و دوو منداڵەکەی هەر لەو شارەدا دەژین.

فازیل شــەوڕۆ – دوبلن

تەمبردوو.. شیعر/ کاوە عوسمان عومەر

تەمبردوومی
ئازیز
چیتر لە ژێر پرچی
زیوی مانگ نەبە..
ڕوخسارم ،
نا پریشکە..
تەمبروومی
ئازیز..
لە گزنگێک
خوێنی ئەرخەوانی
ئێوارەیەکی خەکوژی
لەئێتکە،،
ساتەوەختەکە،
لە سیحری هاتنت..
هاکا
ڕۆح پڕبوو
لە تنۆکە فرمێسکی
ژەهرینی باران،،
بگەرێ
دەریاچەی دڵ، ئازیز..

ب□س□یەک بە
لە نیگای بریقەداری
مانگێک پچڕاو
لە ملوانکەی گەردونێک
لە ئەستێرە شەیداکان..
بگەرە کەنار، ئازیز
لەوانەیە بە دوا
پروشەی زستانێکی قەترانی
ڕانەگەین..
بگەرە کەنار،،
ببینەجوانی خۆسوتانێ
لە ژێر پرچی..
زیوی مانگێکا
زەریای بوونتە،..
ئازیز..
لە شەوەزەنگی ..
وڵاتێ ڕەنگ و..
نۆتای خنکاو..
ئەندێشەم ئەبا..
بۆ ئەو زەمەنە
ئەفسونیەی
گوڵە سپیەکانی
عیشقمانی تیا نە ژاکا
جەستەم لە تەمە ئازیز
چرپەکانی لێوت
ئەمجارە
لەوانەیە
فریادڕەسی
وەرینم نەبێ
تەمبردوومی ئازیز
ببینە بڵێسەی
خۆرەکانی چاوم
لە کزیدان
گەر نەگەیتە کەنار..
ئامێزی ساردی
ڕەهێڵەی زەریا
ئەمشەو ئەمبات

وون ئەبم
تەمتومان ئەمبا

منم ژەنەراڵی عەشق. ستیڤان شەمزینی

منم ژەنەراڵی عەشق
ئەوە منم هەموو رۆژێ بە کلیلی عەشق
دەرگای ژەنگگرتووی دڵەکان ئەکەمەوە،
ئەوە منم بە تێشوویەک شیعری رۆمانسییەوە
بێ پشوودان بێستوونی عەشق هەڵدەکۆڵم
ئەوە منم هەموو رۆژێ وەک دەریا فێ دەمگرێ
کەفوکوڵم بە یەک نیگا هێور هێور ئەبێتەوە
ئەوە منم خوێن لە زامەکانمەوە دەچۆڕێ
“نای” هەناسەم بە پەنجەی “با” ئەژەنرێ
ئەوە منم وەک زریان بەسەر شارەکاندا ئەدەم
کوخە کۆنەکانی کولتوور لەگەڵ خۆما ئەبەم
ئەوە منم بە پۆشاکی خەمەوە بە تەنیا رێ ئەکەم
سروودی فیغان لەسەر جەستەی دێوانەیەک ئەنووسمەوە
ئەوە منم دەستی گەڵاکان ئەگرم بەرەو بەهار
شمشاڵی غەریبیم ئەگاتە گوێی فریشتەکان
ئەوە منم وەک ژەنەراڵی عەشقێکی ناکام و نامراد
سترانی فیراق لەسەر تەرمی خۆم ئەچڕم
ئەوە منم بە کوچە تاریکەکانی سۆزا گوزەر ئەکەم
لە ئەشکەوتی دابڕاندا چرای دەستم بەرئەبێتەوە
ئەوە منم لە کۆتا خاڵی گەردوونەوە دەنگی گریانم دێ
کاسە شەرابی بوون و خۆشبەختیم لێ ئەڕژێ
ئەوە منم حکایەتی وەرینی سەوزترین گەڵا بۆ پایز ئەگێڕمەوە
نە پایز تێدەگات و نە بەهار گەڵاکەم پێ ئەبەخشێتەوە
ئەوە منم ژەنەراڵی عەشقێکی بێ پایان و بێ بن
نەرگسیترین رۆح و هەستێکی لە شەونم نەرمترم هەیە
ئەوە منم زیانم بە کۆڵێ دەردیسەریی گەمارۆ دراوە

لە باکووری زەوی□وە تەمبور بۆ ئازارەکانم لێ ئەدەم
ئەوە منم بە فڕینی پۆلە ریش□□کان تا شێتی شاگەشکە ئەبم
لەگەڵ رنوە بەفردا تا ئەودیوی سنووری خەیاڵیش چووم
ئەوە منم بە لاشەیەکی سستەوە جەنگی عەشقم هەڵگیرساند
بۆ یەکەمجار من بووم مۆرفینم خستە قاوەی تاڵی ئەوینەوە
ئەوە منم تاکە ژەنەراڵی ئیمپراتۆریای خاپووری دڵ
سەدان سەربردەی نەبیستراو و مەحاڵ ئەبەمە ژێر گڵەوە
ئەوە منم هەزاران شیعرم لە ستایشی خۆشەویستیا هۆنیوەتەوە
ئەوە منم چاکەتێکی شڕ و سەرێکی پڕ ئێش و ژانم هەیە
هەموو سامانم دڵێکی گەش و دیوانێک و پێنج ئیرۆیە
ئەوە منم سبەینان س□ساو بۆ فریشتەکان ئەسەنمەوە و
ئەمەوێ رۆژێ لە ناو ئەو پۆلە فریشتەدا بتدۆزمەوە
ئەوە منم ئەندێشەکانم زۆر ئاڵۆزن و لە تالووکەدان
ئاوێنەی شکاوی دڵم وێنای رووخسارمی شێواندووە
ئەوە منم یەک جار دێم و هیچ کات دووبارە نابمەوە
هەر منم تا هەتایە لە ژووری خەونەکانت نایەمە دەرەوە
ئەوە منم خاوەنی ژوورێکی سارد و بێ جۆش و شەوق
وەک پەڕاگەندەیەکی تۆقیو خۆم لەپشتی سێبەرەکەمەوە شاردۆتەوە
ئەوە منم پێ بە پێ، هەنگاو بە هەنگاو، لە ماراسۆندام بەرەو مەرگ
پێش مەرگم ئەمەوێ لە وەنەوزێکی کورتتدا لە دایک بمەوە
ئەوە منم پێک لە دوای پ□ک ق□دگای خەستی عەشق ئەخۆمەوە
بە مەستی شانامەی جوانیت بۆ هەموو جیهان ئەخوێنمەوە
ئەوە منم خۆم داوەتە بەر خۆرەتاوی وەرزی ئەڤینداری
لە جیاتی ئامێزی گەرم، سەرقاڵم بە چنینەوەی دووریت
ئەوە منم تەماشای دەریاکانم ئەکرد کە پێکەوە وشکیان کرد
بینیم ئەستێرەکان بە کۆمەڵ بەرەو فەلەکێکی تر کۆچیان کرد
ئەوە منم شایەتم لەسەر خۆکوشتنی مانگ لە نیوە شەودا
نە توانیم ئەم چیرۆکە بۆ زەوی و نە بۆ خودا بگێڕممەوە
ئەوە منم سەیری هەرەسی گاش□ بەردی دڵڕەقیم ئەکرد
لە تاودا سەرم خستە باوەشی دڵی نەرمی خۆمەوە
ئەوە منم لەودیو قەفەزەکانەوە بۆ بولبولەکان شین و زاریم بوو
نە توانیم دەرگای قەفەز بکەمەوە و نە گۆرانییەکەیان بسەنمەوە
ئەوە منم دەرگای هەموو ئاڵۆزیی و سەختییەکانم کوتیوە
جگە لە پەنجەرەی عەشقێکی سەرابئاسا هیچی ترم بەرووودا نەکراوە
منم ژەنەراڵی عەشقێکی قووڵی بێکۆتایی و سەرکەشانە
ژیان هەمووی تۆوی مەرگە، تەنێ عەشق هەموو ژیانە
من ژەنەراڵی عەشق

دادگای مەدەنی، یان دادگای خێڵ وجەنگەڵ!؟.. تاهیر عیسا

لەدرێژایی مێژووی ململانێ چینایەتییەکانی کۆمەڵگای ئینسانیدا، هەمیشە ڕێساو یاساو دادگاکان، لەپاڵ پۆلیس و سوپاو زیندان و دام و دەزگای سەرکوتگەری دیکەی دەوڵەتی چینی فەرمانڕەوادا، پایەو کۆڵەکەکانی زوڵم و زۆرو چەوساندنەوەی سەر چین وتوێژی خوارەوەی کۆمەڵگایان ڕاگرتووەو زۆرینەی کۆمەڵگایان، ملکەچی یاسا دۆگماو بەرژەوەند پارێزەکانی خۆیان کردووەو هەر ئاڵ وگۆڕێکیش لەیاساو ڕێساو دادگاکان بەقازانجی چینی ژێر دەست ومەزڵوم، بەرەنجامی کەم وزۆری خەبات و تێکۆشانی خەڵکی کرێکارو زەحمەتکێش و بەرەنجامی ئاڵ وگۆڕێک لە پارسەنگی هێزی ناو ئەو هاوکێشە پڕ لەململانێیەی کۆمەڵگادا بووە کە لەهەندێ بڕگەی مێژوویدا، بەقازانجی خوارەوە پێچەوانەش بۆتەوە!

کوردستانیش، وەک بەشێک لەو مێژووە و لەناو ئەم ململانێ پڕ لەهەوراز و نشێوەی خۆیدا، دادگا و یاسا و پۆلیس و دام ودەزگا داپڵۆسێنەرو پارێزەرەکانی دیکەی ئەم سیستەمە، کە خۆی لەباڵادەستی بنەماڵە “ئەلیگارش”ییە ملیاردلەرەکاندا دەبینێتەوە.

(*ئەلیگارشی؛ ترۆپکی دەسەڵاتی سەرمایەدارییە، کە لە کەمینەیەکی خاوەن پول و سامان وسروەتی بێشوومار پێکهاتوون و قۆرخی تەواوی جومگەسەرەکیە ئابووریی و سیاسی وکۆمەڵایەتی و میدیایی و سەربازیەکانی کۆمەڵگایان کردووە)

کە لە ژێر هەیمەنەو هەژموونی زاڵمانەی ئەم هێزە خێڵگەرایانەدا، سیستەمی دادوەرییش شتێک واوەتر لەیاسای غابات و حوکمەکانی، کەلەسەر بنەمای بەهێزو بێهێزدا سەرچاوەدەگرێت، واوەتر ناچێت، کە لەدژی هەر دەنگێکی ناڕازی کۆمەڵگا و خواست و داواکاریە بەرحەقەکانی چین وتوێژی مەحڕومی کۆمەڵگادا، بە بێدەنگکردن و سەرکوتکردنیان دەستی داوەتە، لەنموونەی چالاک و هەڵسوڕاوانیی وەدەنگهاتوو لەزوڵم و زۆرە بێپەردەکانی دەسەڵاتدارانی زەنی زەرددا، کە بەتاوان وتەمەتی بەبنەمای هەڵبەستراو، بە شەش ساڵ بڕیاریی زیندانییان بەسەردا درا، ئینسان دەتوانێت لەوەها هەل ومەرجێکدا، بەو حوکمە”قەرەقووش” یە پێشوەختەی بەسەریاندا دراوە

تەزقاڵێک سەرسام وشەکگرتوو نەبێت !

(*قەرەقــووش، دادوەرو کاربەدەســتەکی دەســتڕۆیشتووی بەڕەگەز تورکزمانی دەوڵەتی ئەیوبییەکان بووە لەمیسر، لەسەردەمی سەلاحەدینی ئەیوبیدا. دەگێڕنەوە جارێک جووتیارێکی میسر، لەلای قەرەقووش، شکایەتی لەسەربازێک کردووە کە زلەیەکی لەژنەکەی داوەو منداڵەکی حەوت مانگی لەبارچووە، قەرەقووشیش، فەرمانی دەرکردووە کە سەربازەکە ژنی جووتیارەکە بەماوەی حەوت مانگ بباتە لای خۆی و هەموو خەرجیەکانی بکات ، جووتیارەکە نەیهێشتووە، حاکم قسەکانی تەواو بکات دەستی ژنەکەی گرتووەو ڕایکردووە)

بەچاوگێڕانەوەیەکی خێراو گەڕانەوەی بەگەیەکی کورتی مێژووی مشتێک لەخەروارێکی وەحشیگەریەکانی حیزبی خێڵ و بنەماڵەی خێڵ، لەنزیکەی نیو سەدەی ڕابردووی بزووتنەوەیەکی خێڵەکیانە وکەنەپەرەستانە لەکوردستاندا، کە تائەمڕۆش بەهەمان ڕۆحی ڕابردوویان نەوەکانی ئەم خێڵگەرایییە، بە پارێزگاری لەپێگەی زاڵمانەی خۆیان کە تەزقاڵێک لەسەر ڕێچکەی باوک و باپیرانیان لایان نەداوە و وەفادار ماونەتەوە!؟ ئەگەر لەلایەک نیشانەی تەکچنراویی و لەکهەڵپەکراویی بەرژەوەندیی سەرمایەو هەرچی دواکەوتوویی و پەخێڵواتیی خێڵچەتی و عەشیرەتگەرایی لەکوردستاندا بگەیەنێت، لەلایەکەی تریشەوە بەڕێگەی نەبوونی بزووتنەوەیەکی ڕادیکاڵانەی خەڵکی کرێکارو زەحمەتکێشە لەکوردستاندا نیشان دەدات، کە لە هەموو مێژووی ململانێکانی خۆیدا، نەیتوانیوە هێزێکی شەلگیر و هاودەنگ و هاوڕەنگ بێت، کە بتوانێت لە بەتەی ڕێکخراوبوونی سەربەخۆی چینایەتیانەی خۆیدا توابێتەوەو لەبەرامبەر چینی فەرمانڕەواو حیزب وبنەماڵەکانیاندا وەستابێتەوەو مۆری خۆی لە تابلۆی ژیان و تابلۆی مافە سەرەتاییە بێچەندو چوونەکانی کۆمەڵگا دا بێت .

لەوەها دۆخێکیشدا، دادگا و ڕێسا و یاساکانیش، هەر لە خزمەت سیستەم وسەرمایەو پارێزگاریی لە خاوەندارێتی تایبەتی و کاری بەکرێدا دادەڕێژرێن و هەر داوەرییەتەکیش، لەسەر تاوانبارو بەتاوان، لەچوارچێوەی یاسای جەنگەڵ و یاسای دڕندە و نێچیر دا یەکلادەکرێتەوە.

پارتەک، واتە پارتی دیموکراتی کوردستان، کە لە ناو خێڵچەتی و بەپیرۆزاگرتنی بنەماکانی خێڵگەراییدا، لەلایەن بنەماڵەیەکی تایبەتی کە بەرژەوەندیەکانیان، لە لێکدان و ئاوێتە بوونی دین وخێڵ وبەپیرۆزکردنیاندا دەدۆزییەوە و دواتریش خێڵ لەسەرووی هەڕەمی قەومی و نەتەوەییدا بە پارێزگاری لەهەمان پێگەو جێگاو ڕێگای بنەماڵەیی و نوێنەرایەتی کردنی پاشماوەی قوناغی دەرەبەگایەتی کەخۆی

لە ئاغاو دەرەبەگەکانی ناوچە جۆراوجۆرەکانی دیکەدا، دەدۆزیەوە و لە بزووتنەوەیەکی ناسیۆنالیستی وقەومگەراییدا توانی درێژە بەمانەوەی تەمەنی خۆیدا بدات.
کە هەتا ئەمڕۆش، هەیمەنەی خۆی لەناو پارتیدا بەهەموو کاریزماییەکانی خۆی بەسەر ئەو پارتەدا لەوپەڕی بەهێزی خۆیدا ماوەتەوە!
لەژیکی خێڵ، شەڕی خێڵ وعەشیرەتەکانی دیکەیە لە سەر پارێزگاری لە نفوزی خێڵ و شەخچەتی و مەڕعاو ئاوو پاوان و …هتد.
لەو پێناوەشدا، دەرکەوتن و گەشەو سەرهەڵدانی هەر خێڵ وعەشیرەتێکی دەورو بەریان، بەهەڕەشە لەسەر زەمینەی مانەوەی خۆی دەزانێت.
حەمەد ئاغای مەرگەسەری کە خاڵی مەلامستەفای بارزانی بوو، یەکێ لە کەسایەتیە ناودارەکانی تیرەی شەروانی بوو.
وە کوڕەکانیشی لە ڕۆشنبیرە هەڵکەوتووەکانی ئەوسای ناوچەکە بوون، بەتایبەت "فاخیر" کەسێکی ڕۆشنبیرو خوێندەواربووە و بیرو بۆچوونی هاوچەرخ و پێشکەوتوو خوازانەی هەبوو، وەک دەڵێن زۆر گەلدۆست و نیشتمان پەروەربووە، ئەمە وای لە فاخیر کردووە خۆی لەناو حیزبی شیوعیدا بدۆزێتەوە، بەڵام بەهۆی ئەوەی حیزبی شوعی لەمەڕ مەسەلەی میللی خەڵکی کوردستاندا بێهەڵوێست بووە، وای لە فاخیر کردووە دووچاری دەدەنگی بێت و لەنێوان پارتی و شیوعیدا ئەمبەرو ئەوبەربکات.
وە هەروەها بەهۆی ئەوەی لە نزیکیشەوە پارتی و تواناو بیرکردنەوەو و پێکهاتەی خێڵەکیانەی ڕێبەرەکەی لەخێڵەکانی تر باشتر ناسیوە، نەیتوانیوە لەناو ئەو پارتەشدا دڵی ئاو بخواتەوەو لەنێوان پارتی و حیزبی شوعیدا پێتپێتەنی کردووە.
بەتایبەت لەناو خێڵی بارزاندا چوونە ناو حیزبی شیوعی وەک هەڵگەڕانەوەو یاخی بوون لەخێڵی بارزان حیسابی لەسەرکراوە، ئەمە ڕقی مەلا مستەفای لەفاخیر هەڵساندووە. وەهەروەها بەهۆی ئاستی ڕۆشنبیریەکەی مەترسی ئەوەی لێدەکرا لەناو بارزانیەکاندا ڕێی ڕێبەرایەتی بگرێت و بکەوێتە ڕکەبەرەکەی مەلامستەفاوە، ئەوەش مەترسی مەلا مستەفای لەزیادتر دەکرد.
فاخیر، هەتا لەناو حیزبی شیوعیدا بوو، نەیانتوانی دەستی بۆ بەرن، وەزۆریشیان هەوڵ لەگەڵدا هەتا بیهێننەوە ناو پارتی، دواجار لەڕێگای کەمێنێک ئیمتیازی حیزبیەوە هێنایانەوە ناو پارتی، هەر بۆیە باوکی فاخیر، بەم هەنگاوەی کوڕەکەی نیگەران دەبێت و بەکوڕەکەی گوتبوو هەتا لێیان دوور بووی پێمان نەدەوێران، بەڵام لەمەو دوا ناتانهێڵن.
ڕەفعەت ناوێک، کە لە تورکمانەکانی هەولێر بووە، بەلێری لەنێوان

هەولێرو گەڵاڵەدا باری گواستەتەوە، لەلایەن دەزگای پاراستنی پارتیەوە پارەی پێدراوە بۆ کوشتنی "جەوهەر" ی برای "فاخیر" . دوای ئەوە لەهاوینی ١٩٧١ دەفعەت جەوهەر تیرۆر دەکات.
دوای ئەم کارەی، ئیدریس بارزانی، دەفعەت بانگهێشت دەکات و بەناوی باوکیەوە مەبلەغێکی دیکەی پارەی لەپاداشتی کارە تیرۆریەکەیدا پێدەدات.
لەپرسەی جەوهەردا بووە، کە حوسێن برای جەوهەر لەپرسەکەیدا گوتوویەتی ئەگەر دەستی مەلا مستەفای تێدا نەبێت، ئێمە دەزانین، چۆن تۆڵەی خۆمان دەکەینەوە.
زۆری پێناچێت، لەڕێگای یەکێ لەکوڕە شێخەکانی بارزان، بنەماڵەی حەمەد ئاغا چیرۆکی کوژرانی کوڕەکەیان بۆ ڕوون دەبێتەوە.
دوای ئاشکرابوونی ناسنامەی بکوژەکە، ڕۆژێک حوسێنی برای جەوهەر، خەبەری ئەوەیان پێدا کە دەفعەت بکوژی جەوهەر لەگەڵ کوڕە پوورێکیدا لە گوندەکانەوە بەرەو هەولێر دەچێت، ئەویش لەگەڵ چەکدارێکی تری نەناسراودا لەنزیک کەسپی سپی، ناوچەی پردی حافیزیان، جادەی لەدەگرێت و ڕایدەگرێت، دەفعەت هەر زوو دەزانێت مەسەلەکە چییەو بەکوڕە پوورەکەی بەتورکمانی دەڵێت: (سەنگەرت مانن ئەلدەرەر) واتە؛ "تۆ بڕۆرەوە منیان کوشت
" حوسێن وچەکدارەکەی تر دەفعەت دادەبەزێنن و کەمێک دوور لەو جادەیە دەیکوژن.
دوای ئەوە کەس و کاری سەرەتا تەرمەکەی دەبەنە گەڵاڵە، کە بارەگای بارزانی لێبوو، پێش ئەوەی تەرمەکەی ببەنەوە هەولێر چوونەتە لای مەلاو ئەویش پێی گووتبون ئەو گولەیەی بەدەفعەت کەوتووە بەمن کەوتووە.
حوسێن کە هەڕەشەی مەلا مستەفا دەبیستێتەوە پەنا دەباتە بەر شێخ عوسمان لەبارزان، چونکە لەناو بارزانیەکاندا واباو بوو هەرکەسێکی تاوانبار پەنای بردبا بەر ماڵی شێخی لەتاوانەکەی دەبووران و عەفویان دەکرد، بەڵام بەپێچەوانەی داب ونەریتی خۆیان، دوای ئەوەی ئیدریس بارزانی دەچێت و هەڕەشە لەشێخ دەکات، حوسێن ڕادەستی ئیدریس دەکەن و لەشوێنێکی نادیار دەیکوژن.
هەر لەهەمان کاتیشدا، "فاخیر" دەگرن ، دوای ئەویش حەمەد ئاغای باوکی، هەرچەندە زۆریش بەتەمەندا چووبوو زیندانی دەکەن.
فاخیر، لەزیندانی ڕایات زیندانی کرا، چەند جارێک هەوڵیان دابوو بیکوژن بەڵام سەرکەوتوو نەبووبوون.
زیندوو مانەوەی فاخیر، ئەقڵی لەمەلا دەبڕێت وترسی ئەوەی دەبێت لەزیندانەدا ڕابکات، هەتا ڕۆژێک لەسەرەتای هاوینی ١٩٧٢ ئاگاداری مەسعودی کوڕی دەکاتەوە کە دەبێ فاخیر بکوژن.

ئەویش ئاگاداری کەریم سنجاری دەکات، هەتا کەسێکی گونجاو بۆ ئەم کارە تەرخان بکەن، "حەمەدەمین پێشکۆ" کە دانیشتووی ناوپردان دەبێت و سەرلقی بارەگای مەکتەبی سیاسی پارتی بووە و بۆ ئەم کارە ڕادەسپێرن، ئەویش شەوێک دوای ئەوەی خەوی لێدەکەوێت لەزینداندا تیرۆری دەکەن!
باوکیشی واتە حەمەد ئاغا، دوای هەرەسی شۆڕشی ئەیلول لەزینداندا ئازاد دەکرێت و هەر ئەو ڕۆژە لەلایەن کەسێکی بارزانییەوە ئەویش تیرۆر دەکرێت… پوختەی ئەم ڕوداوەم بە کەمێک دەستکارییەوە لە نامیلکەی مێژوویی" بارزان و ڕێچکەی بارزانیان" وەرگرتووە، کە لەنوسینی "مامخان شەروان"یە.
ئەمە دیوێکی سیناریۆکانی بارزانی باپیر بوو، هەر بۆیەش کوڕانی بارزانی و نەوەکانی، لەپێناوی پارێزگاریی لە هەیمەنەی خۆیان سڵیان لەدەستبردن بۆ هیچ کارێکی وەحشیگەریانەی هاوشێوەی مەلای باوکیان، کە تەنها لەکارەساتی هەکاریدا، حەوت سەد پێشمەرگەی یەکیەتی بە جارێک ئەوەی دەکوژرێت، ئەوەیشی دەگیرێت لەسەر بڕیاری مەلا بە گوڵەی ئارپێجی گوڵەباران دەکرێت.
لە دوای ڕاپەڕین وخڕۆشانی خەڵکی کوردستان و گەڕانەوەشیان لە کەرەج وتارانەوە بەرەوکوردستان، هەر لە دەستپێکی ئەزموونەکەیاندا، قێزەونی و ناشیرینی خۆیان لەتیرۆری دەیان وسەدان کەسایەتی چەپ و کۆمۆنیست و شۆڕشگێڕی بادینادا نیشان داو بەو پێیەی بێ بەزەییانە هەر دەنگێکی نارازییان لە ناوچەی جێ نفووزی خۆیاندا سەرکوت وبێدەنگ و خەڵتانی خوێن دەکرد.
شەڕی بەپاساوی ساڵی ١٩٩٦ ی عەشیرەتی سورچی و پارتی پارێزگاران، لەکەڵەکین و کوژرانی حوسێن ئاغای سورچی و چەندین کەس لەخەڵکی مەدەنی کە مناڵیشی تێدا بووە، بەشێکی دیکەیە لە عەقڵیەتی خێڵگەرایی ئەو حیزبە ، کە کورتەی چیرۆکەکە بەو شێوەیەیە:-
لەگەرمەی شەڕی ناوخۆیی پارتی و یەکیەتیدا، پارتی پارێزگاران دەوری نێوبژیوانی لەنێوانیاندا دەگێڕاو کۆبوونەوەکان بۆ گەیشتن بە ڕێککەوتن لەنێوان پارتی و یەکیەتیدا لەبارەگای پارتی پارێزگاران ئەنجامدەدرا، کەڵەکین، سنووری سۆران وبادینانی لەیەکتر جیا دەکردەوە، لەگەرمەی سەرکەوتنەکانی یەکیەتیدا، پارتی لەو خاڵە بەگومان بوو، ترسی ئەوەی هەبوو، یەکیەتی لەڕێگای کەڵەکینەوە بەرەو بادیان بپەڕێتەوە، بۆیە کەوتە بیانوو هەڵبەستن، بە پارتی پارێزگاران، ڕۆژێک لەگەڕانەوەی حوسێن ئاغادا، بۆ کەڵەکین، بازگەی پارتی وەک بەڕێزی دەیهێننە خوارەوە، دواتر، مەسعود بارزانی پەیامیان بۆ دەنێرێت و دەڵێت ئەمە لەگەڵ حوسێن ئاغادا براین و بەیانی لای ئەوە دەعوەتم، دەعوەتی مەسعود بارزانی

بۆ ماڵی حوسێن ئاغا، پەلامارو وەحشەت و کوشتن و بڕین و تاڵانی بوو.
چیرۆکێ تڕاژیدیا ئامێزەکانی دیکەی مێژووی ئەم ئاخیرەشیان کۆلێ تیرۆری وەک سەرانی مامەحەمەو تاهیر عەبدول ستار شەریف و سەردەشت عوسمان و ویداد حوسێن و چەندان چالاک هەڵسوڕاوی دیکەش بەشێک بوون لە هەوڵەکانی ئەم دەسەڵاتە بۆ بێدەنگکردن و کپکردنی دەنگە ڕەخنە ئامێزەکانی دژی ئەم دەسەڵاتە.. دیارە زۆنی سەوزو دەسەڵاتە ئۆلیگارشیە بنەماڵەییەکانی ماڵی تاڵەبانیش لەم دەسەڵاتەی زۆنی زەرد کەمتر بەناڕازیی و نەیارانی خۆیان نەکردووە، بەڵام لەڕەدا بابەت بڕیارەکەی دادگای هەولێرو ئیدانەو شەرمەزارکردنی حوکمی شەش ساڵ زیندانیە بۆ شەش کەس لە هەڵسوڕاوانی مەدەنی و ڕۆژنامەوانی ژێر حوکمڕانی دەسەڵاتی زەرد.

تاهیر عیسا
22.02.2021

لە دولکانەوە بۆ پشتاشان.. ئەحمەد رەجەب

وانەکانی ژیان :
لە کۆتایی مانگی نیسانی 1982 بارەگای حزبمان { حزبی شیوعی عێراق} لە دێی دولکان بوو من هاوڕێ نەسرەدین عابید هەورامی پێکەوە بووین و ڕۆژێکیان نامەیەکی سەرکردایەتی هات و نەسرەدین نامەکەی کردەوەو وتی لە سەرکردایەتی داوات ئەکەن بە زووترین کات بگەیتە پشتاشان و، لە پاش یەك دوو ڕۆژ کەوتمەڕێ بەرەو نێکان و، لەوێ لە گەڵ هاوڕێ ابراهیمی سۆفی (بابی تارا) یەکمانگرتەوەو ئەویش داواکرابوو، شەو لە نێکان نووستم کە ڕۆژ بووەوە کەوتینەڕێ ، من و سێ چوار هاوڕێ و دیلێك بە پیادەو بابی تارا بە سواری هێستر لە بەر ئازارەکانی قاچی کە لە شەری سنە تووشی بوو، بۆ ئێوارە گەیشتینە پشتاشان و، لەوێ هاوڕێ بابی تارا بوو بە لێپرسراوی جولە پێکردنی سەربازی (حرکات عسکریە) و، منیش بۆ ڕاگەیاندنی ناوەندی ـ بە شی سەربازی { پێشمەرکاتی} لە گەڵ هاوڕێیان شاعیری گەورە

گەلەکەمان ئەحمەد دێزارو ئەفراسیاو سدیق شاوەیس { حەمە رەشید} و هاوری سەلیم ئیسماعیل (ابو عوطف) ئەندامی کۆمیتە ناوەندی بوو بە بەرپرس.

لە گەرمەی هاویندا لە سەرەتای مانگی ئاب 1982 کۆمەڵێك لاوی هەولێرو دەورو بەری هاتن بۆ پێشمەرگایەتی و، ئەو کات هاوری بابی سەلام { بەهادین نوری} بەرپرسی سیاسی هێزی پێشمەرگە بوو هات بۆ لام و وتی : خەلکێکی زۆر پەیوەندییان کردووەو پێویستە ببیت بە لێپرساوی سیاسی و، وتم ئەی ئیشەکەی راگەیاندن یەکسەر بەبێ وەستان وتی ئەبێ هەردووکیان ئەنجام بدەیت و جاریکی تر وتم ئەی هاورێ ابو عواطف بەرپرسم رازی ئەبێت ؟ وتی خۆم قسەی لە گەڵدا ئەکەم.

سکرتێرو ئەندامانی مەکتەبی سیاسی و ناوەندی و بەشی سەربازی و راگەیاندن پێکەوە بووین و، خێوەتی ئەوانەی لە هەولێرەوە هاتبوون زۆر نزیك بوون و ئێمە 3 هاورێ بووین بۆ یارمەتیدانیان : ئەحمەد رەجەب { سیروان} بەرپرسی سیاسی، مولازم حامد بەرپرسی عەسکەری و عبودە رەش بەرپرسی ئیداری.

لە مانگی ئاب (ئۆگۆستی) کۆبوونەوەی فراوانی کادری حزبیی (سیاسی و سەربازی) کراو، لە کۆتاییدا هاورێیان گەرانەوە بۆ سەر کاروباری خۆیان و منیش ئەو دەرفەتەم قۆستەوەو داوام لە هاوری بەهاءالدین کردو وتم : گەر بکرێت بۆ یەك مانگ مۆڵەت وەربگرم و برۆم بۆ شارباژێرو هەوڵبدەم هەواڵی خێزانەکەم و کەسوکارم بزانم ، هاورێ وتی برۆ بەڵام هەوڵبدە زوو بە زوو بگەرێتەوە.

لە پشتاشان هاورێ سلیمان یوسف ئیستیفان {ئەبو عامل} بەرپرسی سەربازی پێشمەرگەکانی حزب وتی ئەم دوو هاورێیە لە گەڵ خۆت ببە بۆ شارباژێرو لەوێ بیاندە بە دەست هاورێیانی بەرپرسی رێکخراوەکانی شارەکان (مەدەنی) لە ناوچەکەداو، بەیانی زوو دوو هاورێکە ئامادە بوون : عەلی عێدە ئەلعەقابی { ئەبو پراقدا} 1 و، سامی عەبدولرەزاق ئەلجبوری { ئەبو عادل}2 و، کەوتینەرێ بەرەو نۆکان و شەو لەوێ لای هاورێیان ماینەوەو، لە رۆژی دواتر بەرەو دولکان رێگامان گرتەبەرو ئێوارەگەیشتین و لەوێ دوو شەو ماینەوە.

هاوری ئەبو پراڤدا بۆ یەکەمین جار ئەو رێگا سەختانە ببێنێت و، زۆر هیلاك بوو ، لە پاش دوو رۆژ ئێوارەیەکی درنگ گەیشتینە دێی چۆمە خەزێنەو، خۆشبەختانە تەراکتۆرێك شتومەك و کاڵای ئێرانی بارکردبوو بەرەو سنووری چوارتا ئەرۆیشت و ئێمەش بە سواری تەراکتۆر گەیشتینە شوێنێك و تراکتۆر پەکیکەوت و، هەواڵی هاورێیانمان پرسی یەکێك خەڵکی ناوچەکە وتی ژمارەیەکی زۆر لە هاورێیانتان بەرەو چنگیان ئەرۆیشتن و، ئێمەش نزیك بووین هەر

چێنێك بوو لە نیوە شەودا گەیشتینە چنگیان و روومان کردە مزگەوت و هاوڕێی پاسەوان بەدەنگێکی بەرز وتی: کێی زەلام ؟ منیش وتم هاوڕێ خۆمانین و دەنگی یەکترمان ناسی و هەندێ هاوڕێ هاتن بە پیرمانەوەو، چوون بەتانیان لە ماڵێك بۆ هاوڕێیان ئەبو پراڤداو ئەبو عادل هێناو منێش لە گەڵ هاوری { مامۆستا خالد) 3 پشتمان نا بە پشتی یەکترەوەو نووستین و کە ڕۆژ بووەوە نان و چای پەیانیمان خواردو هەردوو کادریرەکەی حزب تەسلیم بە هاوڕێ خالد کردو وتم نامەیان پێیەو، منیش هەواڵی ماڵی هاوڕێ نەسرەدینم پرسی وتیان لە باراوەو پاشان من بەرەو باراو کەوتمەرێ و هاوڕێیانم بەحێهێشت و گەیشتمە باراوو لەوێ بە یارمەتی هاوڕێیان لە پاش دوو ڕۆژ دایکم هات.

دوای دوو ڕۆژ من و هاوڕێ شیخ رەسول لە باراو بەرەو دێی بەزێنان کەوتینەری بۆ ئەوەی فریای ئۆتۆمبیل بکەوین و دایکم بگەرێتەوە بۆ سلێمانی ، لە نزیك دێی شوکێ دوو هەلیکۆپتەر دەرکەوتن زوو من و شیخ رەسوڵ چووینە بن دارێکی بچوك و بە دایکم وت تۆ بەردەوام بەو برۆ ناو دێ و خۆت بکە بە ماڵێکداو بەڵێ دایکی پێشمەرگەم و،هەلیکۆپتەرەکان دوو دەسترێژی لە دەوروبەری دێی وەندرێنە کردو ناوچەکەیان بە جێهێشت و ئێمەش { من و دایکم و شێخ} بە سەلامەتی گەیشتینە دێی بزەینان و لەوێ ناچار بووم و بە پیکاپێکی پر لە بار دایکم ناردەوە بۆ سلێمانی و خۆشم لە گەل شیخ رەسوڵ بەرەو دێی گورگەیەر رۆیشتین و لەوێ مامەوە و کاکە شیخ ژورێکی لە ماڵێك بە کرێ گرتبوو، لە پاش هەفتەیەك چوومە دێی سیتەك بە یارمەتی و چاوساغی هاوڕێیان ئارام عەلی و شەهید ئاسو نایب و مەفرەزەیەك لە پێشمەرگەکانی حزب بە سەلامەتی لە جادەی سلێمانی ــ چوارتا پەرینەوەو شەو لە دێی خەمزە نووستین و دوای خواردنی نان وچای بەیانی کوتینەری بەرەو گاپیلۆن و دێێی جافایەتی و شەو لە مالومە ماینەوەو لە پاش نیوەرۆ لە دێ دەرچووین و بۆ ئێوارە گەیشتینە ولاغ لوو شەو لەوێ ماینەوەو لە پاش خواردنی قاوەڵتی بە چەمی سەفرەو زەرون شۆربووینەوە و گەیشتینە سەر ئاوی زێی بچوك و پەرینەوە بۆ دێی هەرزنەو چووینە دێی ئەشکان ولە پاشان دێی بۆتێش و من لە مەفرەزەکە جیابوومەوە چووم بۆ بارەگای حزب لە دێی دولکان.

لە دولکان بیستم هێزی پێشمەرگەی حزب دابەش کراوە بە سەر سێ مەڵبەند { بادینان ، هەولێر ، سلێمانی و کەرکوك و هاوڕێ بەهاءالدین نوری بووەتە بەرپرسی مەڵبەندی سلێمانی و کەرکوك و، هاوڕێ بەها وتی لێرەبەو مەرێ بۆ پشتاشان و وتم حەز ئەکەم لیرە بمێنمەوە بەڵام ئایا هاوڕێیان لەوێ رازی ئەبن و، هاوڕێ وتی خۆم

چارەسەری ئەکەم. { ماویەتی}.
تیبینی :
1 ـــ عەلی عۆدە ئەلعەقابی { ئەبو پراقدا} کادرێکی لێهاتوو ، بوو بە ئەندامی کۆمیتەی حزبی شیوعی عێراق. هاورێیەکی ئازاو پێشمەرگەیەکی چاونەترس جوامێرو لەخۆبوردو هەمیشه ئامادە بوو خزمەتی خەڵك بکات و لە رووی ئەکادیمییەوە بەڵگەنامەی دکتۆرای هەبوو مامۆستای زانستە سیاسییەکان بوو لە کۆلیجی زانست لە زانکۆی موستەنسرییە و، لە پاش نەخشییەکی سەخت کۆچی دوایی کرد.
2 ـ سامی عەبدولرەزاق ئەلجبوری { ئەبو عادل} کادرێکی پێشکەوتوو لێهاتوو قسەخۆش و پێشمەرگەیەکی ئازاو یە ساڵی 1978 چەکی مەردایەتی دژ بە رژێمی دیکتاتری سەدام حسەێن و حزبی بەعسی عەرەبی هەڵگرت و لە سوید کۆچی دوایی کرد.
3 ـ مامۆستا خالد { سلاح الدین حەسەن} ئەندامی مەکتبی محەلی پاریزگای سلێمانی و کادری بە تواناو پێشمەرگەیەکی ئازاو چالاك و یەکێك بوو لە قارەمانەکانی داستانی قزلەرو، لە پاش پرۆسەکانی ئەنفالی چەپەڵ و بۆ راپەرندنی ئەرکەکانی حزب لە ناو شاری سلێمانی گیراو شەهید کرا.

بەبۆنەی ڕۆژی جیهانیی زمانی زگماکەوە.. دادیار ئازاد

ڕۆژی جیهانیی زمانی زگماکی، پێشینەی ستەمی نەتەوەی سەردەستە بەسەر نەتەوە بندەستەکاندا. بۆیە ئەم ڕۆژە و یادکردنەوەی ئەم بۆنەیە، پتر بە کەڵکی ئەو زمان و نەتەوانە دێت، کە تارمایی و هەژمموونی زمان و نەتەوەی باڵادەستیان بەسەرەوەیە.
زمانی کوردی هەر لە باشووری کوردستاندا، لە دەستوری دەوڵەتدا وەک مافێک بۆ کوردی ئەو بەشەی عێراق جێگیرکراوە، دەنا هێشتا لە بەشەکانی دیکەدا، ئەم زمانە، چوارچێوەیەکی یاسایی لە سنوری دەوڵەتدا نییە.
کەواتە ئەم بۆنەیە بۆ کورد، پێویستە هەڵگری واتا و گوزارشتێکی جدی بێت، بۆ دەستگرتن بە زمانەکەی.
لە پەنای ئەم ڕۆژەدا، چەند سەرنجێک دەخەمەڕوو:

١- هیچ زمانێک لە زمانێکی دیکە، باشتر و پێشکەوتووتر نییە.
ئەمە ڕاستییەکی زمانناسییە. سۆسێر هەر زوو درکی بەو ڕاستییە کردووە، چەمکی پێشکەوتن و دواکەوتنی داوەتە پاڵ نەتەوە، نەک زمان. گوتوویەتی:
ئەرکی سەرەکیی بابەتی زمانەوانی ئەوەیە، لە هەموو ڕواڵەتەکانی ئاخاوتن بکۆڵێتەوە؛ جا ئەو زمانە لەلایەن نەتەوەیەکی پێشکەوتوو بەکاربهێنرێت، یان لەلایەن نەتەوەیەکی دواکەوتووەوە.
لە ئەوە هەیە: کە زمان پێویستە خزمەتی بکرێت، تا گەشە بکات و پێویستییەکانی خۆمانی لێ وەدەستبخەین، دەنا سیس و بێبەر دەبێت.
٢- ڕەخنەی زمانی، بۆشایی و کەلێنێکی گەورەی دونیای نووسینی ئێمەیە.
کتێب و توێژینەوەکانمان، هەڵەیان تێدان، هەڵەکان پاتەدەبنەوە، نەقشیان گرتووە، ناشکێرێن؛ کە پێویستە بشکێنرێن.
زانیارییەکانی نەویان، سنووردارن، نەژێنەکراونەتەوە، پێویستە پڕشنگی دراوە زمانناسییە تازەکانیان بەربکەوێت.
لە غیابی ڕەخنەی زمانیدا، نووسینی باش و بەکەڵک تێکەڵبوونە و، خراپ نووسین نەبووەتە عەیبە؛ کە پێویستە ببێتە عەیبە و تاوان.
٣- برەودان بە کۆکردنەوە و تۆمارکردنی داتای ئەلکترۆنیی بە نووسین و وشەی کوردی، تا ببنە کۆرەسە و سەرچاوەی توێژینەوە، بەتایبەت لە ناوەندە جیهانییەکانی تایبەت بە هەڵسەنگاندن و چاودێریی زمانان.
هاوکات برەودان بە هۆکاری دیگیتاڵی بە زمانی کوردی، تا بە شێوەیەکی ئاسان و ڕاست بخرێتە بەردەستی بەکارهێنەران و، داتاکانی زمانەکەشمان لە هەڵەی زۆر و زەوەند بپارێزین.
٤- بوونی ئەکادیمیای کوردی ئاماژەیەکی باشە، کە ئەو زمانە مشورخۆرێکی هەیە. بەڵام پێویستە باشتر بە کار و ئامانجەکانی خۆیدا بگات و ئەندامەکانی کۆشش بکەن، ئەکادیمیا مافی بەکارهێنانی دەسەڵاتەکانی هەبێت. سەرباری ئەوەی پێویستیی بە پێداچوونەوە و نوێبوونەوە هەیە.
٥- باشە دەستەواژەی "زمانی دایک"، بە جێی بە "زمانی زگماک" لەقکرد! تێناگەم ئەمە لە بێئاگاییەوەیە، یان سۆزدارانە لەبەر خاتری ناوی "دایک" ئەمە وای لێ کراوە؛ یانیش باندەری وەرگێڕانە!
پێم وایە، دەستەواژەی "زمانی زگماک" لەڕووی بەکارهێنانەوە، لەمەوپێش لە "زمانی دایک" بە هەرمەنتر بووە و، من بە خۆم لە نووسینی "هەژار و عەلی حەسەنیانی و دیلان"ـدا گەلێک جار بینیومە.

گۆڕان.. شیعری: فەتاح حەسەن

ئەوسا
خەمەکانت کەم
شادیەکانت زۆر،
ئێستا
شادییەکانت کەم
خەمەکانت زۆر.

ئەوسا
گەشبینییەکەت
چرای ڕۆشنکەرەوی
بەستەڵەکی بیری تاریکی
هاودەمانت بوو،
ئێستا
تروسکەیەك بەدی ناکەی
بەدوی چرای ئەم و ئەودا
ڕێگە دەکەی.

ئەوسا
چرپەت ئاوازێك بوو
بەبیستنی.. هاودەمانت
دڵیان ئاوی دەخواردەوە و
دەکەوتنە جۆش و خرۆش،
ئێستا..
نوزەی ئەستەمە.
دڵی خۆشت ببزوێنێ.

ئەوسا
چاوەکانت
لەڕۆژگاری بێ ڕەنگیدا
پەلکەزێڕینەی پاش بارانی خۆر بوو،

ئێستا
چەشنی پیرەك
ڕەشکەوپەشکە دەکا.

ئەوسا
بریقەی بسکت
ڕەونەقی چاوی دەبردو
ئاوەزانی ئاوی دەکرد،
ئێستا
زبر و ئاڵۆزە
لەگەڵ پێتکدا، شەڕ دەکا.

فەتاح حەسەن
دانیمارك/ ڤالبی

پیس کردنی ژینگەی دێ.. شیعری : نەوزاد بەندی

ئەسپی دێ ،
ئینجانەیەکە و ..
لەلای خواوە ،
هەندێ گوڵی
خۆڕسکی تیا ڕوێنراوە ..
ئەوە خەمانین گوڵەکان
ووشک ئەکەین و
دەک ئەڕوێنین لەملا و لاوە ..
دێ ،
شوشەیەک عەتری
ناو کانی و گوڵزارە ..
ئەوە خەمانین
کردوومانە بە دەخیلە و
هەوە ئەدەین

ڕۆمان لەنێوان جەماوەر و خوێنەردا.. کاروان عومەر کاکەسوور

(کۆندێرا) لە کتێبی (هونەری ڕۆمان)دا دەنووسێت: (لای من دامەزرێنەری سەردەمی نوێ، تەنیا دێکارت نییە، بەڵکوو سێرڤانتسیشە). دەیەوێت بڵێت ئەوەی ڕۆمانووس لە چاوی خۆیەوە دەیبینێت، هەمان ئەو دنیایەیە، کە فیلەسۆفیش دەیبینێت، بۆیە ئەوەی (سێرڤانتس)ی ڕۆمانووس، نووسەری (دۆنکیشۆت) لە ڕووی ئێستاتیکاوە بەرهەمی هێناوە، کەمتر نییە لەوەی (دێکارت)ی فیلەسۆف لە ڕووی فەلسەفییەوە پێی گەیشتووە.

ڕۆمان لە دوای بڵاوبوونەوەی بە دوو ئاڕاستەدا دەڕوات: یەکەم، ئاڕاستەی جەماوەر و دووەم، ئاڕاستەی خوێنەر. پێویستە بزانین جیاوازیی نێوان جەماوەر (Audience) و خوێنەر (Reader) چییە. جەماوەر ئەو زۆرایەتییە دەگرێتەوە، کە بە ڕێکەوت و لە بۆنەکاندا دەبنە بینەری چالاکییەک. مەبەستی دیاریکراویان هەیە و ئەوانە هەڵدەبژێرن، لێیانەوە نزیکن و دەتوانن ئارەزوویان تێر بکەن. شەڕەکەڵەشێر، یاریی فوتبۆڵ، کۆنسێرت و شتی لەم بابەتە سەرنجیان ڕادەکێشن و هەستی خۆیان، کە زۆربەی کات ئەو هەستە کاتییە، لە ڕێی چەپڵە، فیکە، قیژە، قاقای پێکەنین، گریان، هەلهەلە و هیی دیکەی لەم شێوەیەوە دەردەبڕن. دڵنیاییەکی زۆر لە قەرەباڵغیدا وەردەگرن، بۆیە هەمیشە خۆیان لەو شوێنانەدا دەبیننەوە، کە تێیاندا زۆرایەتی پشتگیریی هەست و بۆچوونیان دەکەن. هەر بەو هەستەوە دێنە ناو دنیای خوێندنەوەوە، بگرە هەندێکیان دەبنە نووسەر، نووسەری ناسراویش، بەوەی هەمان ئاستی جەماوەریان هەیە.

ئەو بەرهەمانە سەرنجیان ڕادەکێشن، کە ئاسانن. ئەمەیش مانای وایە لەوێشدا ئەو زۆرایەتییە دەدۆزنەوە، بەوەی زۆرایەتی لە دەوری شتە زەقەکاندا کۆ دەبنەوە. جەماوەر لە خوێندنەوەدا بە دوای ئەو نووسراوانەدا دەگەڕێن، کە یاساکانی وەک هیی شەڕەکەڵەشێر ڕوونن. ئەوەیان لا گرنگە تێگەیشتنەکەیان هەمان تێگەیشتنی ئەوانەی تر بێت، تا دڵنیا ببن لەوەی پێوەندیان پێکەوە ماوە. نووسەرە سادەنووسەکان دەچنە دڵی جەماوەرەوە، بەوەی هەمان تێگەیشتنی ئەوانیان هەیە و گوتەکانیان گوتەی خۆیانن. مەدیای حیزبی و ناحیزبییش لێرەدا ڕۆڵی خۆیان دەبینن، چونکە خودی ئەو مەدیایانە جەماوەرین.

بەڵام خوێنەر چییە؟ خوێنەر بوونەوەرێکی تاکانەیە. تێگەیشتنێکی جیاوازی هەیە و لە ڕێی ئەو تێگەیشتنەوە دنیایەکی دیکەی سەربەخۆی دروست کردووە. لەناو ئەو دنیایەدا خاوەنی سیستەمێکی دیکەی زمانەوانییە، بۆیە نەک هەر مانا ئاشکراکانی تێپەڕاندووە، بەڵکوو بە یەک ڕێگەی لێکدانەوەی ماناکانی دنیای خۆیشی ڕازی نییە. دەستی لە بڕیاردانی پێشوەختە هەڵگرتووە و متمانەی تەواوی لەسەر تواناکانی خۆیەتی. خوێنەر ئەو چەمکەیە، کە لانی کەم لە پەنجاکانی سەدەی ڕابردووەوە تا ئەمڕۆ فیلەسۆف و ڕەخنەدەزانی بە خۆیەوە خەریک کردووە، بەڵام ناکرێت ئەوە لە بیر خۆمان ببەینەوە، کە بە گشتی ڕێبازە فەلسەفییەکان لە کۆتایی سەدەی نۆزدەمەوە ڕێگەیان بە لەدایکبوونی چەمکی خوێنەر خۆش کرد. بۆ نموونە لە بیرۆکەی (مەرگی خواوەند)ی (نیتشە)وە بیرۆکەی (مەرگی نووسەر) لای (بارت) و (فۆکۆ) دەتەکایەوە، کە (بارت) لە کتێبی (مەرگی نووسەر)دا دەڵێت پێویستە لەدایکبوونی خوێنەر لەسەر حیسابی مەرگی نووسەر بێت. لە کتێبی (چێژی تێکست)دا پێی لەسەر دادەگرێت، کە خوێنەر ئەو بوونەوەرەیە لە جیاتیی ئەوەی ببێتە بەکاربەری تێکست، دەبێتە بەشدارێکی چالاک لە بەرهەمهێنانیدا. پێوەندییەکەی بە تێکستەوە وەک پێوەندیی دڵدارە بە دڵبەرەکەیەوە. (بارت) بەم شێوەیە خۆی وەک خوێنەر پێناسە دەکات: (من عاشقی زمانم، کەواتە عیشقی خۆم بۆ نووسراو ڕادەگەیەنم). خوێنەر لە ڕێگەی چێژەوە یاخی دەبێت و لە یاسا دەردەچێت، بەوەی خاوەنی خوێندنەوەیەکی جیاوازە. بۆیە چێژ دەبینێت، چونکە تاکە و خاوەنی جەستەی خۆیەتی.

سەرەڕای ئەو بایەخە گەورەیەی (بارت) بە خوێنەری دەدات، کەچی هێشتا لای تیۆریستانی تیۆریی وەرگر (Reception theory) ئەو بایەخە کەمە، بەوەی زیاتر بە تێکست ئاڕاستە کراوە. لێرەوە کەمەڵێک

ڕەخنەدەزی وەک (یاوس)، (ئایزەر)، (ڕیفاتێر)، (ئیکۆ) و هیی دیکە پێوەی خەریک دەبن و لەم ڕووەوە چەند چەمکی وەک (خوێنەری ناوەکی)، (خوێنەری نموونەیی)، (خوێنەری باڵا)، (خوێنەری ڕاستی) و زۆری تر دەنێنە کایەوە. هەر لەم نێوەدا ناکرێت چەمکی هەڵوەشاندنەوەی (دێریدا) فەرامۆش بکەین، کە ئەو فیلەسۆفە بە شێوازی خۆی بایەخ بە خوێنەر دەگەڕێنێتەوە. مەبەستم نییە بە درێژی لەبارەی ئەو تیۆرییانەوە بنووسم، کە پێشتر نووسیومە، بەڵکوو تەنیا دەمەوێت وێنەیەکی چەمکی (خوێنەر) بە دەستەوە بدەم، تا جیاوازییەکەی لە ئاست چەمکی (جەماوەر)دا دەربکەوێت.

ئایا بەچوونی جەماوەر لە هەڵسەنگاندنی چەمکەکەی وەک ڕۆماندا بایەخی هەیە؟ بەر لەوەی خەم بە وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارەوە خەریک بکەم، پێویستە بپرسم ئایا (جەماوەر) چەمکێکی چەسپاوە و چوارچێوەی کۆنکرێتبەندیی هەیە؟ دەکرێت بەڵام بەشێکی ئەوانەی ئەمڕۆ خوێنەرن، دوێنێ جەماوەر بوون. هەر کاتێ تاکێک دەست لە بڕیاری پێشوەخت هەڵدەگرێت و لە ڕێی پرسیاری خۆیەوە ڕووبەڕووی تێکست دەبێتەوە، بەو مەبەستەی مانای شاراوە بدۆزێتەوە و لێکی بداتەوە، ئەوە لە ئاستی جەماوەرەوە دەچێتە ئاستی خوێنەر.

ئەگەر بە دەربڕینەکەی (کۆندێرا) بگەڕێینەوە و لە گۆشەیەکی دیکەوە بیخوێنینەوە، ئەوەیشمان بۆ دەردەکەوێت، کە ڕۆمان وەک فەلسەفە لە گۆشەکردنی بەردەوامدایە. با (نیتشە)، (فرۆید) و (بێرجسۆن) بە نموونە بهێنینەوە، کە هەرسێکیان لە نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەیەمدا دەردەکەون و گۆڕانی گەورە لە بیرکردنەوەدا دەکەن. کاریگەریی ئەوانە هەر خێرا لە ئەدەب بە گشتی و لە ڕۆمان بە تایبەتیدا دەردەکەوێت. خاڵی هاوبەشی هەرسێکیان، ئەوەیە، دەروونی مرۆڤ هەڵدەکۆڵن و مانای دیکەی تێدا دەدۆزنەوە. مەبەستم نییە بە وردی باسیان لێوە بکەم، لە کاتێکدا پێشتر کردوومە و ئەگەر پێویستیش بکات، بۆیان دەگەڕێمەوە، بەڵکوو تەنیا ئەو کاریگەرییەیان دەردەخەم، کە لەسەر ڕۆماندا جێیان هێشتووە. چەمکی (کات) و (زمان) وەردەگرین، کە لای ئەوان گۆڕانی گەورەیان بەسەردا دێت. ئەو دوو چەمکە ڕۆمانی نوێیان لەسەر دامەزراوە. بە هۆی ئەو دووانەوە گۆڕانە دەگاتە ئاستێکی تر، کە بەرهەمەکانی (جۆیس)، (پرۆست)، (ڤێرجینا ۆلف)، (فۆکنەر) و زۆری دیکە دابڕانی گەورە لەگەڵ هیی پێش خۆیان دروست دەکەن. لەمەوە وێنەی ئەدەبی لە ئاستی دیار (Visible)ـەوە دەچێتە ئاستی نادیار (Invisible).

بە مانایەکی دیکە، ماناکان ئەوە نین بە زەقی هەن و لە خوێنەر

دیارن، ب□کوو لە ناوەوەن و تێکچڕژاون. وێنەی بێچوارچێوەن و سنووریان دیار نیی□، ب□کوو ئەوە خوێنەرە لە ڕێی خوێندنەوە و لێکدانەو□ وە پێکیان دەبەستێتەوە، لە کاتێکدا ئەو پر□س□ تایبەتە بەو خوێنەرە، بە ڕادەیەک هەم لە هیی نووسەر جیاوازە و هەم لە هیی خوێنەرێکی دیکەیش.

لێرەدا پرسیار ئەوەیە، ئایا ئەو ڕۆمانەی جەماوەری ئێمە، نەوەک خوێنەرمان هەڵیدەسەنگێنن و پێی شاگەشکە دەبن، لەبەر ئەوە نییە هەمان ئاستی خۆیانی هەیە؟ ئایا من دژی ئازادیی ئەو جەماوەرەم؟ نەخێر، بەڵام قسەم هەیە، کاتێ ئەو حوکمەی جەماوەر دەگاتە لای ڕەخنەگری میللی و هەندێک لە مامۆستایانی زانکۆ، کە بایەخی فڵان ڕۆمان لەوەدا دەبیننەوە جەماوەر پەسەندی کردووە. زۆری لێ فرۆشراوە و زۆری لە بارەوە گوتراوە.

- ئەگەر مەبەست□ زیاتر لەبارەی ئەم چەمکانەوە بخوێنیتەوە، دەکرێت بۆ ئەم بەرھەمانەم بگەڕێیتەوە:
  _ گەڕانەوەیەکی کاتی بۆ دایەلۆگێکی بەردەوام.
  _ منداڵێک بە دزییەوە کتێب دەخوێنێتەوە.
  _ لە (ڕەخن□گ□ر کێیە)وە بۆ (ڕەخنە چییە). بۆ تەوەرەی (ڕەخنە)ی (ژنەفتن) نووسراوە.
  _ کات وەک پرسیارێکی شەڕانگێز لە ئەزمoوونی مندا. (گێڕانەوەی ئەزمoوونی خۆمە لەبارەی چەمکی کاتەوە، کە لەم نزیکان□ گ□قاری گێڕانەوەناسی ب□□اوی دەکاتەوە).

توندوتیژیی فیزیکیی دژی مێینە.. نووسینی: ستیڤان شەمزینی

خەتەنە وەک نموونە..

بە سەرنجدان لە مێژووی کۆن و نوێی مرۆڤ لەسەر زەوی، توندوتیژییان زەبروزەنگ بەشێک بووە لە سروشت و رەفتاری رۆژانەی. ئەم توندوتیژییە هەر بەوەوە نەوەستاوە لە بەرامبەر ئاژەڵ یان سروشت

ئەنجام بدرێت، بەڵکو لەگەڵ گەشەکردنی ژیار و پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی، توندوتیژیی پێچەوانەوە بووەتەوە بە نێو خودی مرۆڤەکان خۆیان. مرۆڤی سەرەتایی بۆ پەیداکردنی ژەمە خواردنێک لە پێناوی مانەوەیدا ناچاربووە لە رێی زەبروزەنگەوە ئەو ژەمەخواردنە مسۆگەر بکات، ئەویش لە رێی راوشکارەوە. بە پێی میتۆلۆجیاش توندوتیژیی (زەبروزەنگ) هەر لەگەڵ مرۆڤدا سەریهەڵداوە و هەتا هەنووکەش هەر لەگەڵیدا دەژی و نەشونما دەکات. بە وتەی (میشێل ڤیڤیۆرگا)ی سەرۆکی رێکخراوی ئەنتەرناسیۆنالی سۆسیۆلۆژیی “..ئەوەی ناویدەنێین زەبروزەنگ لە نێو زەمەنە جیاوازەکاندا بە چەندین شێوەی جیاواز خۆی مانیفێست دەکات”. بە پێی میتۆلۆجیای ئیسلامیی هەر لە سەرەتای جێگیربوونی مرۆڤ لەسەر زەوی، کوڕەکانی (ئادەم) ممارەسەی توندوتیژییان کردووە، هەر بەپێی ئەو میتۆلۆجیایە دوای ئەوەی خواوەند قوربانیی هابیل وەردەگرێت و بە پێچەوانەوە ئەوەی قابیل رەتدەکاتەوە، قابیل هەڵدەستێت بە کوشتنی هابیل!، ئیدی ئەمە سەرەتای یەکەم توندوتیژیی مرۆڤە بە پێی میتۆلۆجیای ئیسلامیی.

هەندێک لە زانایانی دەروونناسیی لە ئەنجامی تاقیکردنەوەکانیان و لێکۆڵینەوەی وردیان لەمەڕ سروشت و ئەدگار و سایکۆلۆژیای مرۆڤ گەیشتوونەتە ئەو باوەڕەی توندوتیژیی بەشێکە لە سایکۆلۆژیای مرۆڤ و لە رێی جیناتەوە نەوە لە دوای نەوە دەگوێزرێتەوە. بە روونکردنەوەی زیاتر ئەم تیۆرە، پێویستمان بە خوێندنەوە و سەرنجدان لە هەڵهێنجانەکانی (سیگمۆند فرۆید)ی خاوەنی قوتابخانەی دەروونشیکاریی هەیە. بە بڕوای فرۆید لە هەر مرۆڤێکدا دوو رەمەکی جیاوازی دژ بە یەک لە ئارادان کە هەر یەکێکیان بەرپرسیارە لە جۆرێک لە رەفتاری مرۆڤ، ئەو دوو رەمەکەش لای ئەو زانا سایکۆلۆجییە بریتین لە (تاناتۆس و ئیرۆس)، یەکەمیان بەرپرسیارە لە هەست و رەفتاری شەڕئەنگێزانەی مرۆڤ و ئەویتریشیان بە پێچەوانەوە بەرپرسە لە هەستی ئیرۆتیک و ژیاندۆستیی مرۆڤ.

رۆشنبیری ناوداری ئێرانی “د.کاوس سەید ئیمامی” دەربارەی ئەم بیردۆزەی فرۆید دەڵێت (تیۆری کلاسیکی فرۆید یەکێک لە تیۆرە گرنگەکانی دروونناسی کۆمەڵایەتییە سەبارەت بە توندوتیژیی. فرۆید یەکێک لە بەستێنە گرنگەکانی توندوتیژیی بەبوونی پرنسیپێک بە ناوی غەریزەی مەرگ یان تاناتۆس لە دەروونی مرۆڤدا دەزانێت. بە بڕوای فرۆید، ئەم پرنسیپە دژ بە پرنسیپی ژیان یان غەریزەی سێکسە. لە راستییدا فرۆید لەسەر ئەو باوەڕەیە کە ئەنگیزە و ویستی سێکس مەیل بە ژیان لە مرۆڤدا بەهێز دەکات و سەرچاوەی سەرهەڵدانی چالاکیی و ئینێرژیی پۆزەتیڤە لە مرۆڤدا. لە ئاست ئەوەشدا غەریزەی مەرگ،

مەیل بە توندوتیژیی و رووخاندن لە مرۆڤدا بەهێز دەکات).

ئەگەرچی توندوتیژیی دێرین (ئەوکاتەی هێشتا مرۆڤ لە قۆناغی کۆمەڵەی سەرەتاییدا بوو) بە جۆرێک بووە مەگەر بەدەگمەن پێچەوانە بووبێتەوە بە ئاستی خودی مرۆڤەکان. بەڵام هەروەک پێشتر وتمان لەگەڵ گەشەکردنی ژیار و بەجێهێشتنی قۆناغی کۆمەڵەی سەرەتایی، توندوتیژیی پێدەنێتەوە قۆناغێکی نوێوە، کە دەکرێت لە پوختەترین دەربڕیندا بەڵێین قۆناغی توندوتیژیی بەرنامە بۆ داڕێژراوە، ئەو توندوتیژییەی سیستەم و رژێمە کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسیی و ئاینییەکان بۆ پاراستنی خۆیان و بەرژەوەندییەکانیان چوارچێوەیەکی شەرعیی یاخۆ یاساییان پێبەخشیوە. وەلێ دەکرێت لەڕووەوە لە چەند روانگەیەکەوە پێناسەی چەمکی توندوتیژیی یاخۆ زەبروزەنگ بکەین:
ڕۆشنبیری ئێرانیی "د.محەمەد زەیمەران" پێیوایە (لە ساکارترین پێناسەدا دەکرێت بووترێت توندوتیژیی بریتییە لە هاویشتنی جۆرێک زیان یان کپکردنی ئەویدی لە رێی کوشتن یان زیان گەیاندنی رۆحی. هەندێک لە بیرمەندان پێیانوایە دەتوانرێت ئەم چەمکە تا دەقەری "هەڕەشە"ش بگشتێندرێت و درێژ بکرێتەوە. واتە ئەگەر کەسێک هەڕەشەی توندوتیژیی لێکرا، بۆ وێنە هەڕەشەی مەرگ، یان هەڕەشەی زەبربەی جەستەیی و رۆحیی رەنگە بکرێت بە توندوتیژیی دابنرێت). ئەم پێناسەیە جەخت لەوە دەکاتەوە توندوتیژیی بەشێوەیەک لە شێوەکان بریتییە لە زیانگەیاندن بە ئەویدی. بێگومان ئەم زیان گەیاندنە تەنێ ڕوویەکی ماددیی نییە بەڵکو دەکرێت دیوێکی مەعنەویشی هەبێت "وەک توندوتیژیی رۆحی و دەروونی و ئابووری و سێکسیی".
"ج.فروید" پێیوایە (زەبروزەنگ بەو هێزە دەوترێت کە راستەوخۆ هێرش دەباتە سەر کەسانی تر و ماڵ و سامانیان، چ وەک تاک یان وەک دەستە و گروپ، بە مەبەستی زاڵبوون بە سەریاندا لە رێگەی لەناوبردن و تێکوپێکدان و هێنانە چۆک و تێکشکاندنیانەوە). بە کورتی توندوتیژیی دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی- سیاسییە و لە بەرەبەیانی مێژووەوە تا بە ئێستا دەگات لەگەڵ مرۆڤدا تەریب لە ئارادا بووە و لەگەڵیشدا پێ بە پێی پێشکەوتنەکانی مرۆڤ ئەویش پێشکەوتووە و فۆرمی نوێ و جیاوازی بەخۆگرتووە.

توندوتیژیی فیزیکیی دژ بە مێینە

ناتوانین مێژوویەکی دیاریکراو دەستنیشان بکەین وەک سەرەتای پیادەکردنی کردەی توندوتیژیی لەلایەن رەگەزی نێرەوە لە دژی مێینە. ئەوەی ئەمە لە چیرۆکی مرۆڤایەتی دەیزانین، قۆناغی سەرەتایی ژیانی مرۆ لەسەر زەمین، قۆناغی دەسەڵاتی ژن یان دایک بووە (ماتریاکی).

بەڵام دوای ئەوەی کشتوکاڵ لەلایەن ژنانەوە دۆزرایەوە و جێگۆڕکێ روویدا لە رۆڵی هەریەک لە هەردوو رەگەزەکەدا، ئیدی هێدی هێدی خاوەنداریەتی بەروبوومەکان لەلایەن نێرینەوە کۆنترۆڵکرا، ئەم مۆنۆپۆڵکردنە پێویستیی ئەوەی هێنایە کایەوە پیاو شۆڕشێک لە دژی پێگەی بەهێزی ژنان بەر پابکات، بێگومان پیاو توانی دەسەڵاتی خۆی بەسەر مێینەدا بسەپێنێ و کودەتایەک بکات بەسەر رۆڵی ئەودا، هەر لەم نێوەندەدا بوو پیاو ئاینەکان و یاسا داهێنراوەکانی خۆی کردە زرێی بەرگریی و درێژکردنەوەی دەسەڵاتەکەی لە بۆ کۆنترۆڵکردنی زیاتری مێینە. بێگومان مێژوو گەواهیی ئەوەمان بۆ دەدات یەکێک لە میکانیزمەکانی بەچۆکداهێنانی مێینە لەلایەن ئەویتری نێرینەوە بریتی بووە لە زەبروزەنگ، ئیدی ئەم کردەیە لە ئازاری جەستەیی و لەنێوبردنەوە درێژ دەبێتەوە تاکوو دەگات بە گوشاری دەروونیی و رۆحیی.

مێژوو پێماندەڵێت چەرخی دەسەڵاتی ژن یان کۆمەڵگای سەرەتایی زۆر کورتبوو، لەوە بەدواوە دەسەڵاتی پیاو هات، جگە لەوەی نەهامەتیی بۆ رەگەزەکەی دیکە هێنا، لە هەمان کاتدا بووە مایەی ناهەمواریی و ئازار بۆ سەرجەمی مرۆڤایەتی بە هەردوو جێندەرەوە. لەو رێکەوتە بە دواوە ژن هەمیشە لە ژیانی کۆمەڵدا بە میکانیزمی توندوتیژیی کەنار گیرکراوە و لە چەندین ماوەی مێژوویشدا ژن بە ئەندازەیەک چەوسێنراوەتەوە و تووشی زەبروزەنگ بووە کە هەرگیز سڵ لە کوشتنی سەدانیان لە یەک چرکەدا نەکراوەتەوە. چون لە دیدگای هەندێک کۆمەڵگەی ئەو کاتەی مرۆڤایەتیدا تەنانەت گومانیش لە مرۆڤبوونی خودی مێینە کراوە. ئەگەر سەرنج بدەینە شارستانەتییە کۆنەکانی وەک یۆنان و میسرییە دێرینەکان و بابلی و سۆمەریی و ئەکەدییەکان و…هتد، دەبینین هەمیشە پلە و پایەی مێینە لە خوارەوە بووە و هەمیشە بە رێگای توندوتیژیی رێگە گیراوە لەهەر هەوڵێکی ژن لە بە گەڕان دروستکردن لە جێگە و رێگەکەیدا.
لەوە زیاتریش چونکە مێینە وەک مرۆڤ تەماشا نەکراوە، وەک دەرعەک بەکارهێنراون یان لە کاتی جەنگەکاندا بە کۆمەڵ لەنێویان بردوون تا خۆراک بەشی پیاوان وەمێنێتەوە. “هیرۆدۆت” باسی بابلییەکان دەکات و دەنووسێت “بابلییەکان لە کاتی گەمارۆدانیان دا، بۆ ئەوەی خۆراکی زۆر لەناو نەچێت، ژنەکانی خۆیان دەخنکاند”. دواتریش ئاینەکان رۆڵی نەرێنیان گێڕا لە شەرعییەتدان بە چەوساندنەوە و نواندنی زەبروزەنگ لە دژی مێینە. ئەگەر کەمێک چاو بە سفرەکانی تەوراتدا بگێڕینەوە ئەوسا بە روونی دیارە ئاینی یەهوودی چەندە سووک تەماشای مێینە دەکات و هەرواش ئاشکرایە چلۆن شەرعییەت دەدات

بە بەکارهێنانی توندوتیژیی و لێدان لە بەرامبەریان. لە زۆربەی ئاینەکانی دیکەشدا بە هەمان شێوە ڕەوایی بەخشراوە بە نێرینە "چ لە شێوەی باوک ، چ لە شێوەی برا، چ لە شێوەی هاوسەر" توندوتیژیی دژ بە مێینە ئەنجام بدات. بۆ وێنە لە ئاینی ئیسلامیدا لە نێو تێکستەکانی قورئان و لە ممارەسەی ڕۆژانەی ژیانی موسڵمانەکاندا ئەم ڕەواییدانە بەدی دەکەین.

ئەوەتا لە ئایەتی "34"ی سورەتی "النساء" بەم جۆرە ڕەوایی دراوە بە لێدان و بەکارهێنانی زەبروزەنگ لە دژی مێینە: "الرجال قوامون على النساء بما فضل الله بعض على بعض وبما انفقوا من اموالهم فالصالحات قانتات حافظات للغيب بما حفظ الله واللاتي تخافون نشوزهن فعظوهن واهجروهن في المضاجع واضربوهن فان اطعنكم فلا تبغوا عليهن سبيلا ان الله كان عليا كبيرا". . مامۆستای شەهید "عەبدولخالیق مەعرووف" لە کتێبەکەیدا "ئادەمیزاد لە کۆمەڵەی کوردەواریدا" دەربارەی هۆی هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتە دەڵێت (بەیزاوی دەڵێ "هۆی هاتنی ئەم ئایەتە دەڵێن سەعدی کوڕی ئەلڕەبیع کە یەکێک بووە لە گەورە پیاوانی ئەنساری ژنەکەی "حەبیبە" ناو کچی "زەید" کوڕی "ئەبو زوهەیر"بووە و نافەرمانی کردووە و ئەویش زللەیەکی لێداوە و باوکی ژنە، ژنەی هەڵگرتووە و چووە بۆ لای پێغەمبەر"د.خ". پێغەمبەریش گوتوویە "با تۆڵەی لێبسەندرێتەوە" پاشان ئەم ئایەتە هاتە نووسین و پێغەمبەر "د.خ" فەرموویە "ئێمە شتێکمان ویست و خواش شتێکی تر، ئەوەی خوا ویستوویە چاکترە"). جگە لەمەش هەندێک لەو کەسانەی تەفسیری ئایەتی "نشوز"یان کردووە، ڕێبازێکی توندیان گرتۆتەبەر و تەنانەت وشەی "واهجروهن"یان بەمانای پەل و پێ بەستن بەکارهێناوە، لەو ڕوانگەیەی کە وشەی "الهجر" ئەو پەت و گوریسە دەگەیەنێ حوشتری پێدەبەسترێتەوە. (تەبەری) لە تەفسیرەکەیدا بەمجۆرە لێکیداوەتەوە.

کۆمەڵەی کوردەواریش وەک کۆمەڵەیەک کە هێشتا هەردوو نەریتی ئیسلامیی و خێڵەکیی بوونی کارایان لە نێویدا هەیە، بێبەش نییە لە پیادەکردنی توندوتیژیی دژی مێینە، بە پێچەوانەوە یەکێکە لە چەوسێنەرترین کۆمەڵەکانە سەبارەت بە ژنان و ئازاردانی ئەویتری مێینە. ئامارەکانی چەند ساڵی ڕابردوو بۆ ئێستاشەوە لەمەڕ کوشتن و چەوساندنەوە و خۆسووتاندنی ژنان و لێدان و سووکایەتیکردن بە مێینە شایەتی ئەو ڕاستییەن. تەنانەت لە کۆمەڵەی کوردەواریدا توندوتیژیی و بێحورمەتیکردن بە مێینە بە ئەندازەیەکە تاکی مێ خۆی پەنا دەباتە بەر خۆکوشتن و خۆسووتاندن، ئەم جۆرە لە کوشتنی

مێینە هەم بەشێکە لە پرۆسێسی سپیکردنەوەی ئابڕووی بنەماڵە و لە هەمان کاتدا ئەویتری پیاو کە خوازیاری کوشتنی تاکی مێینەیە، بەبەریی دەبێت لە ئەنجامدانی ئەو تاوانە. بە بڕوای (ئادلەر)ی زانای دەروونناسیی (خۆکوشتن هەموو کاتێک توندوتیژترین بیرکردنەوەیە لە توانج تێگرتن لە خودی خۆ و تۆڵەکردنەوەیە لێی). کۆمەڵگەی شەرەفپارێزی کوردەواریی دۆخێکی بۆ ژنان خوڵقاندووە لەگەڵ بچووکترین ممارەسەی رەمەکێکانیان بە تایبەت رەمەکی سێکس خۆیان وەک تاوانبار و گوناهبار بێتە بەرچاو، هەر بۆیە ناچارن رەخنە لە خودی خۆیان بگرن بۆ ئەو لە رێگە لادانەیان لە کولتووری باوی کۆمەڵگە و رووشاندنی شەرەف و نامووسی بنەماڵەکانیان، بەم هۆیەوە هەوڵی تۆڵەکردنەوە لە خۆیان دەدەن و پەنا دەبەنە بەر خۆکوشتن، چ لە شێوەی خۆسووتاندندا، چ لە شێوەکانی تری خۆ لەناوبردندا.

لێرە لە کوردستان چەمکی شەرەف ئەو کۆنسێپتەیە رۆژانە ژیانی مێینە لووشدەدات و رەوایی و کوتەک دەداتە دەستی پیاو بۆ تەمێکردن و لێدان و ئازاردانی جەستەیی و رۆحی مێینە. چەمکی شەرەفیش هەروەک “نەزەند بەگیخانی” دەڵێت “لەلای کورد وشەی نامووس راستەوخۆ گرێدراوەتەوە بە ژن و سێکچوالێتی ژنەوە”. ئەم چەمکە وەک چەمکێکی ئاکاریی لە کۆمەڵی ئێمەدا لە پێش هەر پاساوێکی ترەوە رەوایی بەخشیوە بە کوشتن و چەوساندنەوە و بەکارهێنانی توندوتیژیی لە دژی ژنان. ئەم کردەیە نەک هەر لەلایەن کولتوور و نەریتی خێڵەکییەوە پشتیوانی لێدەکرێت، بەداخەوە ئاین و یاساکانیش (یاساکانی باری کەسێتی وەک نموونە) بە شێوەیەک لە شێوەکان بۆی بوونەتە پاڵپشتێکی شەرعیی و یاسایی بۆی. جیا لەوەش هەنووکە و لە سەردەمی پێشکەوتنی کۆمەڵی مرۆڤایەتی، لە پێشکەتووترین کۆمەڵەوە تا دواکەوتووترینیان هێشتا لێدان و بەکارهێنانی مامەڵەی رەق و زەبروزەنگ لە دژی مێینە لە ئارادایە.

بە پێی “ئامارەکانی سازمانی بیهداشتی جیهانیی WHO لە ئاکامی لێکۆڵینەوەیەک کە لە سەر زۆربەی کۆمەڵگاکانی جیهانیی بووە. ئاماژە بە ئەوە دەکات کە 16-25% ژنانی جیهان بە دەست هاوسەرەکانیانەوە تووشی ئازاری جەستەیی بوون. نزمترین رێژەی ئەم ئامارانە وڵاتگەلی پێشکەوتوو و زیاترین رێژەی لە هیند و مالیزی و نیگاراکوا بووە. هەروەها ساڵانە چوار ملیۆن ژن لەلایەن مێردەکانیانەوە تووشی ئازاری جەستەیی دەبن و 28% پیاوانی جیهانیش لە ژنەکانی خۆیان دەدەن و 17% ئەو ژنانەی تازە شوویان کردووە لەلایەن مێردەکانیانەوە تووشی توندوتیژیی دەبن”. توندوتیژیی دژی ژنانیش

هەر بەوەش نەوەستاوە تەنێ لە سنووری لێدان و کوشتن و ئازاردانی جەستەییەوە بمێنێتەوە بەڵکو ئەم زەبروزەنگە تێپەڕیوە بۆ توندوتیژیی ئابووری و ڕۆحی و دەروونی و سێکسیی. ئاخر سێکسفرۆشیی چیتر نییە جگە لە جۆرێکی زۆر هەڤانەی توندوتیژیی ماددیی و مەعنەوییی دژی تاکی مێینە، ئێستاش کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی لە دۆخێکدایە هیچیتری پێ نییە بۆ بەگژاچوونەوەی دیاردەی لەشفرۆشیی، جگە لە سەرژمێریی و باج خستنەسەر لەشفرۆشەکان، کە وەک وتمان ئەم دیاردەیە ڕوویەکی هەرە بەرجەستەی توندوتیژییە دژ بە ژنان لە کۆمەڵگە پێشکەوتووەکانەوە تا دەگات بە پاشکەوتووەکان.

دیاردەی خەتەنە

توندوتیژیی فیزیکیی دژ بە مێینە هەر بەوەوە نەوەستاوە کاردانەوەی پیاوێکی نەریتیی بێت دژی بەرخودێکی کۆمەڵایەتی تاکی مێینە بێت، بە وێنە زۆربەی جار کوشتنی مێینە دوای ممارەسەکردنی هەندێک ئازادیی دێت کە لە دیدگای خێڵەکیی و نەریتیی کۆمەڵەی ئێمەدا تێپەڕینە لە هێڵی سوور و بەزاندنی سنوور و پەرژینەکانی کولتووری چەقبەستووە. بەڵام بە حاڵەتی خەتەنە، توندوتیژییەکە شتێکی جیاوازە، چوونکە ئەم پیادەکردنەی زەبروزەنگ لە دژی تاکێکی مێینەی تازە لە دایکبوو یان منداڵە، بەشێک نییە لە کاردانەوەی کولتووریی لەلایەن ئەویتری پیاوەوە. بەڵکو زەبروزەنگێکی بە پاساوە و نەریتی کۆمەڵایەتی بەسەرچوو وەک بەشێک لە هەوڵەکانی بە سنووردارکردنی “توانای سێکسیی” ئافرەت پیادەی دەکات!!. چوونکە بە پێی تێگەیشتنی کۆمەڵایەتی و فەرهەنگیی کۆمەڵگە ڕۆژهەڵاتیی و ئیسلامییەکان، ڕەهەندی سێکسواڵێتی ژن سەرچاوەی گشت ئاشووب و ناکۆکییەکانە و سنووردارکردنی ڕەمەکی سێکسیی ئەو ڕەگەزە لە یەکێک لە ماناکانیدا بریتییە لە سنووردارکردنی راددەی ئاشووب و ناکۆکی و نەهامەتیی لە کۆمەڵدا!!.

خەتەنەکردن کە ترادیسیۆنێکی هەرە دێرینی شارستانێتییە سەرەتاییەکانی ئەم ناوچەیەیە، هێشتاش لە سەردەمی گلۆبالیزەیشن و گەشتنی مرۆڤایەتی بە قۆناغی پێکەوەبەستن و پێشکەوتنی ئەلکترۆنیی و زانستیی، درێژەی هەیە و لە زۆربەی کۆمەڵگە ڕۆهەڵاتی و ئیسلامیی و پاشکەوتووەکاندا ئەنجام دەدرێت. کەم نین ئەو ژنانەی ڕۆژانە دەکەونە بەر ڕەحمەتی چەقۆی خەتەنە، کەم نین ئەو مێینانەی هێشتاش تەواوی ئەو ئازارە لە بن نەهاتووەیان لە بیر نەچووەتەوە. خەتەنە ناوەکە یان کردارەکە وەک سێبەرێکی ترسناک تەنانەت هەڕەشە لە نەوەکانی ئایندەی زۆرینەی کۆمەڵگە ڕۆژهەڵاتیی و ئیسلامییەکان دەکات. خەتەنە کردەیەکە هێشتا نەوەی نوێی مێینەی لە ترسەوە

ئاڵاندووە و دەئاڵێنێت، لەگەڵ ئەوەی خەباتی فەمینیستی و ئازادیخوازیی زۆر رێگا و هەنگاوی بڕیوە و زۆر دەستکەوتی بۆ ژنانی جیهان دابین کردووە، کەچی تا بە ئەمڕۆ دەگات نەیتوانیوە سنوورێک بۆ پیادەکردنی ئەو نەریتە زۆر ترسناکە دابنێت، یان بەمانایەکی تر لەگەڵ ئەوەی بزووتنەوەی ژنان زۆر هەنگاوی ناوە، بەڵام خەتەنەکردنی رێژەیەکی بەشوومار و سەرسووڕهێنەری مێینە، مانایەکی پێچەوانە نیشان دەدات.

مێژووی خەتەنە

لێرەوە هەوڵدەدەین دوای پێناسەکردنی کردەی خەتەنە، مێژووی سەرهەڵدانی بناسێنین، بە تایبەت وەک دەبینرێت رەگوریشەی ئەم نەریتە لە نێو کولتووری رۆژهەڵاتیدایە. بە پێی زۆرینەی پێناسەکان:
خەتەنەکردنی مێینە بە ئینگلیزیی بە”female genital mutilation” ناسراوە و بە”FGM” کورت دەکرێتەوە و بریتییە لە بڕینی قیتکە (clitoris)، بەشێک یان هەموو لچی گەورە و بچووکی ئەندامی سێکسیی مێینە Labien” ” ئەم وشەیەش لە زمانی عەرەبیدا “ختن” لە رووی زمانەوانییەوە فرمانی رابردووە و مانای “بڕی” لە خۆ گرتووە. بەگومانیش مەبەست لەو بڕینە، بڕینی بەشێکە لە ئەندامی زاوزێی مرۆڤ “چۆک و قیتکە”. “ویڵ دیورانت” لە نووسینە بەناوبانگەکەیدا “چیرۆکی شارستانی – قصة الحضارة ” ئاماژە بە ئەوە دەکات، خەتەنەکردن نەریتێکی کۆمەڵایەتی باو بووە و لە سەردەمی میسرییە کۆنەکاندا فیرعەونەکان پەیڕەویان کردووە و لە کاتی دەسەڵاتی عیبرانییەکان و سەهەڵدانی ئاینی “جو”دا بۆ عیبرانییەکان گوێزرایەوە و لە رێگەی ئەوانیشەوە بۆ نیمچە دوورگەی عەرەبیی گوێزرایەوە. هەروەها “مانتەگازا”ی مرۆڤناسی ئیتالی ساڵی 1885 نووسیوویەتی”خەتەنەی ژنان لە میسردا داکەوتووە، چوونکە پیاوانی میسریی پێیان خۆش نەبوو لە کاتی جووتبووندا ژنان بەشی هەوەس و ئیشتایان بەدەستەوە بێت”. بەڵام یەکەمین ناوهێنانی دەگەڕێتەوە بۆ هیرۆدۆت “Herodotus”ی مێژوونووسی گریکیی لە سەدەی پێنجەمی پێش زاین، بە بڕوای هیرۆدۆت، میسرییە کۆنەکان و بەشێکی سەرەکی دانیشتوانی مەکسیک “المایا” کە بریتین لە کۆنترین شارستانێتییەکانی جیهان، هەروەها کەنعانییەکان و دانیشتووانی نیوە دوورگەی عەرەبیش لە پێش هاتن و سەرهەڵدانی ئاینی ئیسلامدا پێی ئاشنا بوون.

هەندێک لە سەرچاوە مێژووییەکان شەمانەی ئەوە دادەنێن ئەم

دیاردەیە لە200 ساڵە پێش لە دایکبوونی مەسیحەوە سەریهەڵداوە، بەڵام هەندێکی تریان لە چەشنی "دیورانت"لەو باوەڕەدان مێژوویەکی دێرینتری هەیە و دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی دەسەڵاتی فیرعەونەکان لە میسری کۆندا. سەبارەت بە دەرکەوتنی سەرەتای ئەم دیاردەیەش هەروەک دەستنیشانکردنی مێژوو و ساتەوەختی سەرهەڵدانی خەتەنە دیار نییە و چەندان سەرنج و رای جیاواز جیاوازی لەسەرە. بەشێک لە مێژوونووسان بۆ ئەوە دەچن لە کیشوەری ئەفریکادا سەریهەڵداوە، وەک هیرۆدۆت کە لە کتێبە بەناوبانگەکەیدا "مێژوو" جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە خەتەنە لە نزیکی رووباری نیل واتە میسر سەریهەڵداوە. بەڵام هەندێکی تر بۆچوونیان بە پێچەوانەوەیە و پێیانوایە ئەم نەریتە لەنێو گەلە رەچەڵەک سامییەکاندا لە نموونەی عەرەب سەریهەڵداوە و دواتر گەشەی کردووە و پەڕیوەتەوە بۆ نێو کولتوور و ترادیسیۆنی کۆمەڵگاکانی دیکە.

نووسەری داکۆکیکار لە مافی ژنی کورد "مەرزیە جەوانمەرد" بە پشت بەستن بە هەندێک شێمانە لەو بڕوایەدا خەتەنە لەنێو عەرەبەکاندا سەریهەڵداوە. ئەو دەنووسێت (زۆر کەس دەڵێن ئەم کردەوەیە لە نێو سامییەکاندا داکەوتووە، لەبەرئەوەی کە عەرەبەکان زۆر پابەندبوون و ئێستاش یەکێک لەهەرە لایەنگری خەتەنەکردنن. "کوڕی دایک خەتەنە نەکراو" پیسترین جنێوە کە کەسێک دەتوانێت بە کەسێکی تری بدات. ئەو ئەنگیزانەی عەرەبان سەبارەت بە خەتەنەی ژنان دەیڵێن، هەروەک ئەنگیزەکانی دەورانی هەرە کۆن سەبارەت بە خەتەنەکردنی پیاوان، جۆراوجۆرە. هۆی سەرەکیی باس لە پاکیی ژنانە). بە کورتی ئەوەی دەکرێت لە ئەنجامی راڤە و بۆچوونی مێژوونووسان و پسپۆرانەوە تێبگەین، بریتییە لەوەی، خەتەنە دیاردەیەکی کۆنی کۆمەڵایەتییە و مێژوویەکی هەزاران ساڵەی هەیە، وەک ئاشکراشە دەگەڕێتەوە بۆ چەندین سەدە پێش زایین، لەگەڵ ئەوەشدا ئەم دیاردەیە زادەی هەڵقوڵاوی نەریتی کۆمەڵگە رۆژهەڵاتییەکانە، جا لە کیشوەری ئەفریکا یان راستتر بڵێین میسر سەریهەڵدابێت یان لەنێو عەرەب و نەتەوە سامییەکاندا، هیچ لەو راستییە ناگۆڕێت کۆمەڵگە ناخۆرئاواییەکان دەزۆرەوەی خەتەنەن. هەر لەبەر ئەم فاکتەرە زۆر سادەیەش دەبینین ئێستاش زۆرترین رێژەی خەتەنەکردن لەم جۆرە کۆمەڵانەدا رۆژ لە دوای رۆژ بڕەوی هەیە!.

جۆرەکانی خەتەنە

بێگومان خەتەنەکردن وەک نەریتێک کە مێژوویەکی زۆری بڕیوە و لە چەندان کۆمەڵدا لە ئارادا بووە و هەیە، تەنیا یەک تاکە جۆر نییە، بەڵکو لە شێوازی پیادەکردن و چۆنێتی لێکردنەوە لە ئەندامی زاوزێی

مێینە جیاوازیی زۆر لەنێوان هەرێک لە جۆرەکاندا هەیە. بەشێکی بەرچاو لە دەزگا پسپۆڕەکان و مێژوونووسان چەند جۆرێکیان لە خەتەنەکردن دەستنیشانکردووە هەر لە ڕۆژگاری دێرینەوە تا ساتەوەختی ئێستامان. لەوانە:

1-خەتەنەکردنی نیوە دوورگەی عەرەبیی: لەم شێوەی خەتەنەکردنی پیاوەوە نزیکە، لەم جۆرەدا هەڵدەستن بە بڕینی سەری پێستی قیتکە بەبێ ئەوەی ئازارێکی ئەوتۆی خەتەنەکراوەکە بدەن.

2-خەتەنەکردنی "بیکەر براون" ئامانجی بڕینی قیتکەیە.

3-خەتەنەکردنی فیرعەونی: ئەمەش وەک خەساندنی پیاوان وایە، تیایدا هەموو ئەندامە دەرەکییەکانی سێکسی ئافرەت لێدەکرێتەوە "قیتکە و هەردوو لێوەکانی ناوەوە و دەرەوە" پاشان برینەکە بە تەواویی دەدوورنەوە و تەنیا کونێکی زۆر بچووک نەبێت ئەویش بۆ دەرچوونی میز و خوێنی مانگانە. پاشان تەداوی دەکرێت و ئافرەتەکە ناچار دەکرێت بۆ ماوەی "40" ڕۆژ لە جێگادا بکەوێت تا برینەکەی ساڕێژ دەبێتەوە. ڕێکخراوی تەندروستی جیهانیش "WHO" لای خۆیەوە و دوای لێکۆڵینەوەی ورد چوار جۆری دیاریکردووە:

1-لابردنی بەشێک یان هەموو میتکە (clitoris) کە پێی دەوترێت "CLITORIDECTORY".

2-لابردنی میتکە لەگەڵ لابردنی بەشێک یان هەموو لچی گەورە و بچووک کە پێی دەوترێت "EXCISION".

3-لابردنی هەموو ئەندامی دەرەوەی کۆئەندامی زاوزێ، لەگەڵ دوورینەوە بە تەواوەتی، جگە لە هێشتنەوەی کونی میز و خوێنی سووڕی مانگانە.

4- ئەمجۆرە سووکترین جۆریانە کە خۆی تەنیا لە کونکردن و سمینی ئەندامەکانی زاوزێدا دەبینێتەوە.

بەشێوەیەکی گشتیی هەر یەک لە فۆرمەکانی خەتەنەکردن لە ئاسانترینیانەوە تاکو دەگات بە ناڕەحەت و دژوارترینیان چیتر نییە جگە لە دیوێکی تری مامەڵەی هەڤانەی فەرهەنگی باوکسالاریی لە دژی مێینە، هەر کام لەو شێوە و شێوازانە بگریت بۆ نەرێی خۆی کاریگەریی نەرێنی هەیە لەسەر تەندروستی و کەسێتی تاکی مێینە، کە لە دواتردا دەبینە سەر باسی زیانە تەندروستی و ڕۆحییەکانی ئەو کردارە. بەڵام گرنگترین مەبەست لە پوختەترین دەربڕین و قسەدا ئەوەیە، خەتەنەکردنی ژنان بە هەموو فۆرمەکانییەوە ڕوویەکی تری توندوتیژیی پیاوسالارانەیە لە بەرانبەر بەویتری مێینە.

لێکەوتە نەگەتیڤەکانی خەتەنە

بە پێی بۆچوونی پزیشکەکان و پسپۆڕانی دەروونی، خەتەنەکردنی مێینە

چەندین دەرئەنجامی نەگەتیفی هەیە، هەم بە سەر باری تەندروستی و هەم بە سەر باری دەروونی تاکی مێ. تا ئەو ئەندازەیەی بە گوێرەی لێکۆڵینەوە سوێدییەکان خەتەنەکردنی مێینە دەبێتە هۆی ناپیتی. لەم ڕووەوە لێکۆڵینەوەیەکی سوێدیی ڕوونیکردۆتەوە خەتەنەکردنی مێینە دەبێتە هۆکارێکی سەرەکیی بۆ ناپیتی کچان. پسپۆڕەکان بە مەبەستی تاقیکردنەوەی زانستیی و سەلماندنی ئەم ئەنجامە بە شێوەیەکی زانستیی لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ “300” ئافرەتی سودانی ئەنجامداوە کە بەشێک لە ئەندامی زاوزێیان لێکراوەتەوە، لە ئەنجامدا ئەوە دەرکەوت ڕێژەی ناپیتی لەم ژنانەدا پێنج بۆ شەش جار زیاترە بە بەراوورد لەگەڵ ئەو ئافرەتانەی خەتەنە نەکراون. لەوەش ترسناک و مەترسیدارتر ئەوەیە هەندێک توێژینەوەی زانستیی دەریانخستووە، خەتەنەکردن دەبێتە هۆی تەشەنەکردنی ڤایرۆسی نەخۆشیی ئایدز. لەو بارەوە هەندێک لە پسپۆڕان خەتەنە بە یەکێک لە هۆکارەکانی گواستنەوەی ڤایرۆسی ئایدز بۆ ژنان دەزانن. گۆڤاری لەنسێت “lancet”یش ئاشکرایکردووە خەتەنەکردنی مێینە یەکێک لە کاراترین هۆکارەکانی تووشبوونی ئافرەتان بووە بە نەخۆشیی ئایدز. هەروەها ڕوونیکردۆتەوە هەر خەتەنە یەکێکە لە هۆیەکانی چێژ وەرنەگرتنی ئافرەتان لە ممارەسەی سێکس بە تایبەتی لە دوای پرۆسەی هاوسەرگیرییەوە.

بە شێوەی گشتیی زیان و لێکەوتە نەرێنییەکانی کرداری خەتەنەکردن لە ڕووی تەندروستییەوە دەکرێت لەم حاڵەتانەدا چڕ بکرێنەوە: خوێن بەربوون و هەوکردنی بەردەوام و درێژخایەنی زایەند"مهبل" و منداڵدان، پەشێوییەکانی بۆری میزکردن و دەرکەوتنی کیس یان دوومەڵ کە لەوانەیە ببێتە هۆی داخستنی بۆری میزکردن یان کونی زاوزێکردن و هەندێکجار بەردەوامبوونی خوێنی مانگانە بۆ چەند ڕۆژێکی زیاتر لە سروشتی خۆی و مانەوەی بەشێک لە خوێنی پیس لە ناو لەشدا، هەروەها چەندان کێشەی تری هەیە کە لە کاتی منداڵبووندا ڕوودەدەن. لە زۆربەی حاڵەتەکاندا خەتەنەکردنی مێینە یان دەبێتە هۆی نەزۆکیی یان تووشبوون بە ئازارێکی زۆر و دژوار لە کاتی دووگیانیی و منداڵبووندا. هەروەها دەبێتە هۆی تورەکەکردن لە ناو پێستدا و کۆبوونەوەی کێم و گرێی پێست، هەندێک جاریش دەبێتە فاکتەری نەخۆشیی ئەقڵیی و تێکچوونی مێشکی مێینە.
بەشێوەی مەیدانیش گۆڤاری لەنسێت “lancet” لەگەڵ چەندان ژن گفتوگۆی لە نزیکەوەی کردووە کە خەتەنە کراون، پشکی زۆری ئەو ژنانە بە دەست ئازاری زۆر، میز بەخۆداکردن، نەزۆکیی، برینی قووڵ لە ناوەوە و گیروگرفتی دەروونییەوە دەناڵێنن. ئەمە جگە لەوەی

ژمارەیەکی زۆر لە کچانی منداڵ لە ئەنجامی ئەو کردەیەوە گیان لە دەستدەدەن، چ لە ئاکامی کاریگەریی برین و ڕێژەی لەکردنەوە لە میتکە، چ لە بەرئەنجامی خراپیی ئەو ئامێر و چەقۆ و کەرەستانەی بەکاردەهێنرێن بۆ ئەو کردارە، یان بەهۆی نەزانینی دوورینەوەی ئەو برینەی دروست دەبێت. لە ڕووی دەروونییشەوە خەتەنەکردن دەبێتە هۆی پەشێویی دەروونی و ڕۆحیی، هەروەها دەبێتە هۆی خەمۆکی و نائارامیی و دڵەڕاوکێ و ڕەشبینی و زوو هەڵچوون و تووڕەبوونی بەردەوام و بێ هۆکار و بێزاریی بەردەوام. هەر لەم بوارەدا هەندێک تاقیکردنەوەی زانستیی دەیسەلمێنن: ئەو ئافرەتانەی لە کاتی خەتەنەکردنیاندا بێهۆش نەکراون، دووچاری بارێکی ناهەموار دەبنەوە، ناتوانن لە ئەندامی زاوزێی خۆیان نزیک ببنەوە و لە کاتی جووتبووندا تووشی هیستریا دەبن و لەبەرەوەش ئەو ئافرەتانە ناتوانن ئارەزوو و حەزی سێکسیی خۆیان و پیاوانی خۆیان تێر بکەن.

ئیسلام و خەتەنە

بەڵگە مێژووییەکان سەلماندوویانە خەتەنە دیاردەیەکە پێش هاتنی ئاینی ئیسلام لە نیوە دوورگەی عەرەبی، سەریهەڵداوە و بڵاوبۆتەوە. تەنانەت سەرچاوە مێژووییەکان دیرۆکی خەتەنە دەگەڕێننەوە بۆ رابردوویەکی زۆر دوورتر و هەندێکیان پێیانوایە بۆ هەزاران ساڵ پێش زایین ئەو کردەیە لە میسردا ئەنجامدراوە. بەڵام ئەوەی خەتەنە لە ئیسلامدا چۆنە و حکومەکانی چین؟ رایەکی کۆنکرێت نییە لە بارەیەوە و موفەقیهەکانی ئیسلام را و سەرنجی جیاوازیان لە بارەوە هەیە. هەمووان کۆکن لەسەر ئەوەی خەتەنەکردنی نێرینە بریتییە لە یەکێک لە فەرزەکانی ئاینەکەیان یان هیچ نەبێت ئیسلام ڕێگریی لەناکات، ئەوەی دەمێنێتەوە ناکۆکی شەرعناسەکانە لەسەر خەتەنەکردن و جۆری خەتەنەکردنی مێینە بە پێی شەریعەتی ئیسلامیی. بێگومان لە ناو تێکستەکانی قورئاندا هیچ تێکستێک نابینین فەرمان یان نەهی کردبێت لە ئەنجامدانی خەتەنەکردنی مێینە. ئەم ئاماژە پێنەکردنەی قورئان بووەتە هۆی ئەوەی شەرعناس و موجتەهیدەکان لە نێو فەرموودەکانی پێغەمبەردا بەدووی ڕەوایی یان پێچەوانەکەی خەتەنەی ئافرەتاندا بگەڕێن.

بە گوێرەی ریواتەکی بەهێز “متفق علیە” دەگەڕێننەوە پێغەمبەر وتوویەتی “اذا جلس بين شعبها الاربع – اي اطرافها- ومس الختان الختان فقد وجب غسل” ئەم حەدیسە هەم لە ئەبو هورەیرەوە و هەم لە عائیشەی هاوسەری پێغەمبەرەوە ریوایەت کراوە و بە گوێرەی زانستی فەرموودە “علوم الحديث” بە فەرموودەیەکی سەحیح ناسێنراوە. واتەی فەرموودەکە ئەوە دەگەیەنێت هەر کاتێک هەردوو جێگەی خەتەنەکراوی

ژن و پیاو بەریەک کەوتن ئەوە خۆشواردن فەرز یان پێویست دەبێت. لێکۆڵەرەوانی فەرموودە لە مانای ئەم ریوایەتەدا ئەوەیان لێکداوەتەوە: چونکە پێغەمبەر وتوویەتی جێگەی خەتەنەکراوی ژن و پیاو، ئەمە بەڵگەیەکە بۆ ئەوەی پێغەمبەر نەهی نەکردووە لە خەتەنەکردنی مێینە. هەندێکی تر لە شەرعناسان پێیانوایە ئەم فەرموودەیە نابێتە بەڵگەیەکی شەرعیی بۆ واجبوونی خەتەنەی مێینە. بەڵکو هێنانەوەی دوو جاری وشەی " الختان" مەبەست لەوە نییە هەردوو لا خەتەنەکراون، بەڵکو ئەو وشەیە لەوێدا بۆ "تغلیب"ە واتە دوو شت ناوێکیان لێبنرێت. بۆ نموونە "القمران" واتە "قمر- شمس" یان "العمران" بریتین لە هەریەک لە"عومەر و ئەبوبەکر".

ئەمە لەلایەک و لەلایەکی ترەوە ئەو فەرموودەیەی "ئەبوداود" لە زمانی "ئوم عەتیە" گێڕاویەتییەوە کە ناوبراو دەڵێت: ژنێک هەبوو لە مەدینە خەتەنەی کچانی دەکرد و پێغەمبەر بە لایدا ڕێتدەبێت و پێیدەڵێت زۆر دەست دامەگرە...، بۆ فەرموودەیەکی لاواز دەدانرێت و بەپێی بنەماکانی "ئسولی فیقه"یش هیچ فەرموودەیەکی لاواز نابێتە بنەمای حکوم. ئەبوداود خۆیشی کە فەرموودەکەی ریوایەت کردووە دیسان بە لاوازی داناوە بەو هۆیەی "محەمەدی کوڕی حەسان"ی تێدایە. هەروەها ئەو فەرموودەیەی لە"حەجاج"ەوە گێڕدراوەتە، گوایە پێغەمبەر وتوویەتی "الختان سنە للرجال، مکرمە للنساء" هەردوو ئیمامی "بەیهەقی و قورتووبی" جەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە بە حکومی ئەوەی "حەجاج" پیاوێکی نەراست بووە و هیچ متمانەیەکی لەسەر نەبووە، ئەم فەرموودەیە بە بەهێز دانانرێت، بۆیە حسابی لاوازی لەگەڵدا دەکرێت. جیا لەم فەرموودانەش کۆمەڵێکی تر هەن، بەڵام زۆربەیان فەرموودەی لاوازن و وەک لە پێشتریشەوە وتمان هیچ فەرموودەیەکی لاواز بە هیچ بیانوویەکەوە نابێتە بنەمایەک بۆ دەرکردنی هیچ حکومێکی شەرعیی. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ناکۆکیی و رای جیاواز لەنێوان شارەزایان و پێشەوایانی فیقهی ئیسلامیدا هەیە لەمەڕ خەتەنەکردنی مێینە.

لای ئیمامی شافیعی خەتەنەکردنی ژنان هەروەک خەتەنەی پیاوان فەرزێک و پێویستییەکی ئاینییە. لەم رووەوە ئیمامی "نەواوی" وەک یەکێک لە شوێنکەوتووانی مەزهەبی شافیعی و دووەم ئیمامی ئەو مەزهەبە دەڵێت" رای راست ئەوەیە کە ئیمامی شافیعی فەتوای لەسەر داوە و تەواوی زانایان فەرموویانە کە لەسەر ژن و پیاو فەرزە". بەشێوەیەکی گشتیی حەنبەلییەکان پێیانوایە: بۆ پیاوان سوونەتە و بۆ ژنان پێویست نییە. حەنەفیی و مالیکییەکان پێیانوایە: بۆ ژن و پیاو سوونەتە، خۆ ئەگەر دەرکەوت خەتەنە لە بەرژەوەندیی ژناندا نییە و نەکرا،

هیچ سەرپێچی و گوناهەکی تێدا نییە. هەر لەو راستایەدا شەرعناسی ناودار “سەید سابق” لە کتێبی “فقە السنە”دا پێیوایە کە ئەو فەرموودانەی دەربارەی خەتەنەکردنی ئافرەتان ریوایەتکراون هەموویان لاوازن و سەحیحیان تێدا نییە.
ئەمەش دەبێتە بەڵگەیەک بۆ ئەوەی ئیسلام خەتەنەکردی ئافرەتانی بە فەرز نەزانیوە. شێخ ئیبنو عوسەمین دەربارەی خەتەنەی ئافرەتان دەڵێت “خەتەنەکردنی پیاوان، بەرژەوەندیی پیاوەکانی تێدایە، چوونکە بە نەبەینی ئەو پێستەی سەر گۆپکەی چۆکیان مەرجەکی نوێژ نایەتەدی کە بریتییە لە پاکژیی ئەندامانی لەش، چوونکە لە کاتی هەبوونی ئەو پێستەدا میزی تێدا کۆدەبێتەوە، بەڵام بۆ ئافرەتان وانییە”. دەتوانین بڵێین بە پێی بنەماکانی فیقهی ئیسلامیی خەتەنە بابەتێکی مشتومڕئامێزە و رای پێچەوانەوە و جیاوازی لەسەرە، سەبارەت بە خەتەنەکردنی نێرینە جیا لەوەی جیاوازیی هەیە لە بۆچوونی زانایاندا بەڵام کارەکی نەهی لێکراو نییە، هەرچی پابەندە بە خەتەنەکردنی ژنانەوە جگە لە مەزهەبی شافیعی بە لای زۆرینەی موفەقیهین و مەزهەبەکانی ترەوە کارەکی پەسەند نییە و هیچ بەڵگەیەکی بەهێز لە قورئان و سوونەتدا لە بەردەستدا نین ئەوە بسەلمێنێت خەتەنەکردنی مێینە کردارێکی ئایینیی یان شەرعییە.

خەتەنە و جیهانی سەردەم

لەگەڵ ئەوەی خەباتی بزووتنەوەی ژنانی جیهان چەندان وەستگەی گرنگیی دەستەبەری مافەکانی مێینەی بڕیوە، بەڵام هێشتا چەندان جۆر لە توندوتیژیی دژی ئافرەتان لە برەودایە، یەکێک لەهەرە دیارترینیان خەتەنەیە کە ئەمڕۆ وەک دیاردەیەکی جیهانی سەیری دەکرێت و بوونی هەیە. رۆژانە و هەفتانە و مانگانە هەزاران کچی منداڵ لە ناوچە جۆراوجۆرەکانی ئەفریکا و رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەندێک لە وڵاتە دواکەوتوو و ئیسلامییەکان ئەم کردەیەیان بەسەردا پراکسیس دەکرێت و لە بەشێک لەو جێگایانە وەک نەریتێکی ئایینیی و لە هەندێکی تردا وەک کەلەپوورێکی دێرین و نەریتێکی کۆمەڵایەتی بەڕێوە دەچێت. هەرچەندە بە دەیان رێکخراوی جیهانی و لۆکاڵی لە خەباتدان بۆ بەرەنگاربوونەوەی خەتەنە و نەهێشتنی ئەم دیاردە توندوتیژ و دژە ژنە، بەڵام وەک ئەوەی لە رێی ئامارەکانەوە دەیزانین هێشتاش ئەو کردارە بەشێکی دانەبڕاوە لە فەرهەنگ و مامەڵەی زۆرێک لە کۆمەڵگەکان.

رێکخراوی تەندروستیی نێودەوڵەتیی “WHO” رایدەگەیەنێت سالانە نزیکەی دوو ملیۆن منداڵ لە چەندان دەوڵەتی جیاجیا خەتەنە دەکرێن.

هەروەها بە پێی هەندێک سەرژمێریی و ئاماری رێکخراوە پەیوەندیدارەکان هەر ئێستا لە جیهاندا زیاتر لە 135 ملیۆن ئافرەتی خەتەنەکراو هەن. ئەو ئامارانە ئەوەش دووپاتدەکەنەوە 85% رێژەی خەتەنەکراوەکان دەکەونە کیشوەری رەشەوە" ئەفەریکا". هەرچی لەکۆڵینەوە سوێدییەکانە روونی دەکەنەوە ئەو نەریتە لە زیاتر لە 30 وڵاتی جیهاندا لە نموونەی وڵاتانی وەک "ساحل ئەلعاج، غانا، کینیا، چاد، کامیرۆن، عەرەبستانی سعوودی، میسر، سودان، مالیزیا، ئەندەنوسیا، ئوردون، ئێراق، ئێران، سووریە و هتد" پەیڕەو دەکرێت. بەداخەوە رەوەندەی بێگانە لە چەقی خۆرئاواو وڵاتە ئەوروپییەکان و ئەمەریکادا هەڵدەستن بە خەتەنەکردنی منداڵەکانیان بەبێ هیچ رێگرییەکی ئەوتۆ، چوونکە لە بەشێک لە وڵاتە ئەوروپییەکاندا سیاسەتی فرە کولتووریی بۆتە بەڵایەکی گەورە و رەوەندە جیاجیاکان چەندان کاری ناپەسەند و نایاسایی بەو ناوەوە ئەنجام دەدەن، ئێستاکە تازە بە تازە ژمارەیەک لە دەوڵەت ئەوروپییەکان بیریان لە قەدەغەکردن و رێگرییکردن لەم جۆرە کردەوانە کردۆتەوە، لەم بارەوە حکومەتی فینلەندیی خەتەنەکردنی منداڵان بە تاوان دەزانێت و لێپێچینەوە بە پێویست دەزانێت لەگەڵ بکەرەکانیدا.

هاوشان لەگەڵ ئەمەدا دەیان رێکخراو و کۆڕ و کۆمەڵەی جیهانی و لۆکاڵی لە کارکردندان بۆ نەهێشتن و کەمکردنەوەی رێژەی خەتەنە، زۆرێکیش لە رێکخراوە جیهانییەکانی وەک "ئەمنستی" بڕیاریان داوە وەستانەوە بەرەو رووی خەتەنەکردن بکەن بە ئەجیندای کاری رێکخراوەکانیان و لەسەر ئاستی بەرفراوان و جیهانیی کەمپین و هەڵمەتی جۆراوجۆر ساز بدەن بۆ کەمکردنەوە و نەهێشتنی ئەو دیاردەیە. نووسەری ئێرانی "نوشین غەبرایی" دەربارەی فۆرمی کاری ئەم رێکخراوانە بە تایبەت لە کیشوەری رەش دەنووسێت "بەپێی راپۆرتی WACC لە26 ئاوریڵی ئەمساڵدا، نیل فۆرد سەرۆکی بەشی خەبات بە نەهێشتنی خەتەنەی ژنان لە ئەفەریکا لە رێکخراوی یۆنیسێف، سیاسەتێکی تازە و سەختی بە خەبات دژی ئەو کردەوەیە، گرتۆتە پێش و لەگەڵ رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەگان و زۆر رێکخراوی تری ناحکومیی و فێمینیستییەکان بۆ مافی لە دەستچووی ژنانی ئەو ناوچانە دەستیان داوەتە هەندێک کاری بە پەلە، بۆ نموونە رێکخراوەکانی RAINBO NOCIRC، PRB TOSTAN، FGC، WOWORC، PRB و سەدان ئۆرگان و رێکخراوی ناحکومیی دیکە بە خەبات بۆ نەمانی خەتەنەی ژنانیان کردۆتە سەر فەسڵی کاری خۆیان و هەوڵی جیددی بۆ دەدەن. تەواوی کارناسان، کۆمەڵناسان و دەروونناسانی پسپۆر لەو بارەیەوە لەسەر ئەو باوەڕەن خەباتەکە نابێ تەنیا بەشێوەی فیزیکیی و ترسان لە گیروگرفتی قەزاییەوە بێ، بەڵکو لە پێنا ئەو سەختگرتنانە و بەڕێوەبردنی یاسا

و لە بەرچاوگرتنی سزای قورس بۆ سەرپێچیکاران و سزادانیان بە پارەیەکی زۆر، دەبێت هەوڵبدرێت بۆ گۆڕینی بیر و بۆچوونی خەڵک".

خەتەنە لە کۆمەڵی کوردەواریدا

بە نووسینی ئەم باسە و دۆزینەوەی سەرەداوی مێژووی ئەو دیاردەیە لە کۆمەڵەی کوردەواریدا، زۆر گەڕام بە دوای سەرچاوە مێژووییەکاندا، تاوەکو سەرچاوەیەکم دەست بکەوێت، بەڵام بەداخەوە هیچ کڵافەیەکی داوی ئەو مێژووەم بەردەست نەکەوت. ڕەنگبێ یەکێک لە هۆیەکان بۆ ئەوە بگەڕێتەوە ژن لە مێژووی کۆمەڵی ئێمەدا شایانی ئاوڕلێدانەوە نەبووە، یان بە مانایەکی تر کتێبی مێژووی ئێمە تەنیا بریتییە لە گێڕانەوەی ڕەفتار و بەسەرهاتی پیاوەکان، ئەمەش وا دەکات مێژووی ئێمە مێژوویەکی تەواو پیاوانە بێت. بە هەرحاڵ خەتەنەکردن لە کوردستان ئەگەر مێژوویەکی زۆر کۆنیشی نەبێت بە بەراوورد بە کۆمەڵەکانی تر، ئەوە هیچ کات گومان لەسەر ئەوە نییە، خەتەنە بە پێی تێپەڕین و پیادەکردنی لە مێژووماندا بووە بە جوزئێک لە ترادیسیۆن و نەریتی کۆمەڵایەتیمان. بێگومان هەر کام لە شار و شارۆچکەکانی کوردستان بگریت خاڵی نییە لە پیادەکردنی ئەو کردارە، ئەوەی دەگەڕێتەوە تەنیا گۆڕانە لە ڕێژەدا، چوونکە بە پێی زۆرێک لە داتا و ئامارەکان دەرکەوتووە خەتەنەکردنی کچان لە ناوەندی شارەکان بە بەراوورد بە ناوچەکانی کەنار "گوند و شارۆچکەکان" ڕێژەکەی کەمترە. جگە لەوەش بە پێی کولتووری شارەکانیش گۆڕان و جیاوازیی هەیە لە ڕێژەکاندا.

بە پێی ڕاپۆرتەکانی ڕێکخراوی جیهانیی لەشساغیی 60% ژنانی باشووری کوردستان خەتەنە کراون. هەروەها بە گوێرەی زانیارییەکانی "نەشین غەبرایی" تەنیا لە ئاوایەکی باشووری کوردستاندا لە کۆی 1544 ژن و کچ، 907 کەسیان خەتەنەکراون. هەروەها بە گوێرەی لێدوانی "فەلاح مرادخان" ڕێکخەری گشتیی ڕێکخراوی وادی ئەڵمانیی خەتەنەکردن لە کوردستان بەشێوەیەکی مەترسیدار و بەربڵاو و پەیڕەو دەکرێت و ڕێکخراوەکەشیان هەستاوە بە ئەنجامدانی ئامارێک لە 201 گوند و شارۆچکەی سەر بە پارێزگاکانی هەولێر و سلێمانی و دهۆک و کەرکوک لە نێوان ساڵانی 2005-2007 بە مەبەستی زانینی ڕێژەی خەتەنەکراون، لە ئەنجامدا دەرکەوتووە، لە کۆی 5628 ئافرەت 3502 یان خەتەنەکراون، ئەم ڕێژەیەش دەکاتە 62% سەرجەم ئەو ژنانە. "8". ئەم ڕێژەیە واتای ڕەوشێکی مەترسیدار بە مێینە لە کوردستان مانیفێست دەکا، ئەم ئامارە دەیسەلمێنێت لە کوردستانیش ژنان لە ژێر توندترین شێوەی توندوتیژییدا ژیان دەگوزەرێنن. لە ئاوها حاڵەتێکیشدا کە یاسای خەتەنە لە پەرلەمانی کوردستانە و چەندان

ڕێکخراوی داکۆکیکار لە مافی ژن و مافی مرۆڤ هەزاران واژۆیان بۆ قەدەغەکردنی ئەو دیاردەیە کۆکردەوە، پەرلەمان هیچ دەنگێکی ئەوتۆی نییە و بە گوێرەی وتەی هەندێ لە ڕۆژنامەکانیش پەرلەمانتارە پیاوەکان شەرم لە تاوتوێکردن و گفتوگۆی ئەم پرسە دەکەن!!.

بێگومان شەرمکردن و پشتگوێخستنی ئەو پرسە خۆی لە خۆیدا جگە لە سووک سەرنجدان و تێڕوانینی ئاکارییانەی پەرلەمانتاران بە کەسێتی ژن، جۆرێکیشە لە پاڵپشتیکردنی ئەو نەریتە ڕزیوە و کۆنە لە دژی ژنان. بچووککردنەوەشی دیسان تاوانە، چوونکە بە وتەی یەکێک لە پەرلەمانتارە ژنەکان، زۆرێک لە پەرلەمانتارانی کوردستان پێیانوایە دیاردەکە شتێکی ئەوتۆ نییە تاوەکو پێویستی بە دەرچوونی یاسایەک هەبێت بە بەرەنگاربوونەوەی. دواجار تەنیا هەر ئەوەندە دەڵێین ئەو چەند ڕاپۆرت و بەدواداچوون و ئامارەی لە ڕۆژنامەکانی کوردستان لەمەڕ خەتەنە بڵاوکراونەتەوە بەسن بە ئەوەی بزانین ڕێژە و قەبارەی ئەو تاوانە چەندە و چەنیش ژنانیش لێی تووشێن و بێزارن؟. بەسیشن بە ئەوەی لە کوردستان لە ڕێگەی هەڵمەتێکی نیشتمانی سەرتاسەرییەوە و بە یەکخستنی وزەی ڕێکخراوەکان و حکومەت کۆتایی بهێنرێت بە پیادەکردنی خەتەنە.

ئەنجامگیریی

ئەوەی لەلای هەمووان لایەکمان ڕوونە، خەتەنە جگە لەوەی نەریتێکی کۆن و دواکەوتووانەیە، کۆمەڵێک ئیفرازاتی نەگەتیڤیشی بە سەر تاکی خەتەنەکراو هەیە. بەڵام تاکە شتێکی گرنگ لەم نێوەندەدا بریتییە لە سنووردارکردن و هەوڵدان بە بنبڕکردنی ئەو دیاردەیە، ئەم کارە چەند میکانیزم و ڕێگەیەکی خۆی هەیە، لەوانەیە دوو لە گرنگترینیان لەم دوو میکانیزمەدا خۆیان ببیننەوە:

لایەنی یاسایی: پێویستە دەوڵەت و دەسەڵاتی یاسادانان لە ڕێگەی تێکستێکی یاسایی ڕوون و ئاشکراوە هەم خەتەنە قەدەغە بکات، هەم سزای یاسایی "ماددیی و مەعنەویی" بۆ سەرپێچیکاران دابنێت. ئەم یاسایە بە فۆرمێک دابڕێژرێت هەموو بڕگە و لایەنەکانی ئاشکرا بن و هیچ لوغزێکیان تێدا نەبێت، بەمەش یاسا دەبێتە هۆیەکی بنەڕەتیی بۆ پاراستنی تاک لە توندوتیژیی کرداری خەتەنە.

لایەنی هۆشیاریی کۆمەڵایەتی: ئەم ڕێگایە بریتییە لە هۆشیارکردنەوەی تاکەکانی کۆمەڵ و دامەزراوەی خێزان، تا نەبنە هۆکاری خەتەنەکردنی منداڵەکانیان. ئەم ڕێگەیەش خۆی لە خۆیدا بەهۆی چەند میکانیزمێکی ترەوە دێتەدی، لەوانە: بوونی سیستەمێکی

پەروەردەیی مودێرن و شارستانی و لیبرال، پاڵپشتێکی میدیایی کارا، ریفۆرمی کۆمەڵایەتی و ئاینیی و…هتد. ئەم ڕێگەیە وا دەکات فەزایەکی وەها بێتەدی، لە پێش دامودەزگاکانی میرییەوە خودی خێزانەکان ڕێگریی بکەن لە خەتەنەکردنی منداڵەکانیان "بە تایبەتی منداڵە کچەکانیان". بێگومان ڕێگە و میکانیزمی تریش هەن بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی خەتەنەکردنی مێینە، بەڵام ئەو دوو لایەن و میکانیزمەی لە سەرەوە باسکران، لە گرنگترین و کاراترین ڕێگە و ئامڕازەکانی ڕێگەگرتنن لەئەنجامدانی ئەو کردارە، خۆ ئەگەر هاتو ئەو دوو میکانیزمە لە شوێنی خۆیاندا بەکارهێنران هەرگیز دیاردەیەک لە کۆمەڵدا نامێنێت ناوی خەتەنە بێت.

نووسینی: ستیڤان شەمزینی
ستۆکهۆڵم

بڵاوکراوەی بە پێشەوە ژمارە 92

[بۆ خوێندنەوەی ژمارە 92ی بە پیشەوە کلیکی ئێرە بکەن .....]

با (کۆبوونەوەی مامۆستایان)، (کۆبوونەوەی مامۆستایان) بێ!.. فازیل شەورۆ

"داینەمەی کۆبونەوەی مامۆستایان، بەڕێوەبەرێکییەتی." ف. ش.

پاییزی گەڵازەرد و ژاکاو هاتوە، جارێکی دی دەرگای قوتابخانە و خوێندنگاکان کرانەوە، ڕۆژانە دەستە دەستە ئەو فێرخوازە چاوگەش و

پەنجە ناسکۆڵە وکۆڵمە سووتاوانە، پۆشتەوپەرداغانە، بە جانتا و بە باوەشە کتێب و دەفتەری بن هەنگڵیان، ڕێی دوور و نزیک دەبرن و بە خەندە و ئومێد و شەوقەوە دەچنە پۆلەکانیان. مامۆستاکان چست و چالاکانە، بە قاتی نوێ و ئوتوکراو و بۆیانباغی جوان و مەچەک بە بەندی سەعاتی ئۆمیگا و ستیزن و دەست بە کتێب، هەنگ ئاسا، بەرەو پۆلەکانیان گورج گورج هەنگاو هەڵدەگرن. سەرەتایی ساڵی خوێندن، یەکجار خۆشە، وەک یەکەم بارانی سەرەپاییزە، بۆن و بەرامەیەکی خۆشی هەیە، هەمووان بەیەکەوە ئاشنا دەکاتەوە و هاوڕێیەتی و خۆشەویستییەکان، وەکو چ□قو تیژکردنەوە، تیژ تیژ دەکاتەوە.
بیست و پێنج ڕۆژێک بەسەرکردنەوەی قوتابخانەکان تێپەڕی بوو، مامۆستا و قوتابی و خوێندکارەکان، دەهات وردە وردە لەیەکتری شارەزابن و جۆرە موحیبەتێک و پەیوەندییەکی ڕۆحی لەنێویاندا چەکەرە بکات. تەرۆزی ئاویژە و دنکە هەناری مێخۆشی بەر دەرگای مەکتەب، دەهات تام و چێژی جارانیان لەدەست بدەن! تازە زەنگی پشووی دەرسی سێیەمی لێیدابوو، هێشتا هەموو مامۆستای پۆلەکان نەگەیشبوونەوە ژوورەکەی خۆیان، کە یاری□د□رەکەمان هاتە نێو دەرگای ژووری مامۆستایان و قاچێکی لە ژوورە و ئەوی دیکەی لە دەرەوە، سەری بەسەر ژوورەکە داگرت و بە هێمنی، گوتی:"مامۆستایان، دەرسی پێنجەم، کۆبونەوەی مامۆستایانمان هەیە."
وەک، ئاگر و پووش، خەبەرەکە نەک هەر بە نێو مامۆستایاندا بڵاو□ب□وە، هەموو قوتابی و بەردەست و کارگوزارو ئیشپێکەری مووەلیدەکەش پێیانزانی!
لە خۆشی ئەوەی دەرسی پێنجەم، دەچنەوە، قوتابییەکان دەرسی چوارەمیشیان کردە ڕۆژی عارفە. مامۆستا هەبوو پێش ئەوەی کۆتازەنگی دەرسی چوارەم لێدا، قوتابی و خوێندکارەکانی ڕەوانەی مال□□و□ کردبوو. بە گوێرەی جرپ و جۆپی بەردەست و کارگوزارەکان، دیاربوو کۆبونەوەکە لە ژووری مامۆستا ژنەکان بەرێوەدەچێ، چونکە نەختێ فراونتر بوو و کورسیشی پتر تێدابوو.
مامۆستاکان، دوای ئەوەی کە یاری□د□رەکە بانگهێشتی کردن، یەک لە دوای یەک ڕێچکەیان بەست و چوونە ژوورە. مامۆستا پیاوەکان کورسییەکانی لای ڕاست و چەپیان گرت و ڕیزی ناوەندیش بۆ مامۆستا ژنەکان مایەوە، بەرامبەریشیان (٥) کورسی و مێز بۆ بەڕێوەبەرو یاری□د□ر و توێژەری کۆمەڵایەتی و دوو سێ مامۆستای بەتەمەن داندرابوون.
ژوور، پڕ بوو، کورسییەکان قەپات بوون، لەناو دەرگا، پێنج شەش مامۆستا گیریان خواردبوو، نە شوێن مابوو نە کورسی. مامۆستا ژنەکان بانگی دوو لە دەستە خوشکەکانیان کردو گوتیان، "وەرن، جێمان دەبێتەوە، لەسەر کۆشمان دانیشن!" کە بەڕێوەبەر وستافەکەی هاتن، بووە فرمان دەرکردن، بەسەر بەردەست و کارگوزارەکان، کە زوو بچن کورسی پەیداکەن. هەر بەردەست بوو، چوار قاچی کورسی بۆ ئاسمان هەڵبڕی بوو، هێواش هیواش بەسەر سەری مامۆستاکان دەیان هێنایە

ژوورەوە. ئاخیری، هەر سێ مامۆستا لەسەر دوو کورسی جێگەی خۆیان کردەوە.
دەمێک بوو، بەڕێوەبەرەکەمان، دەفتەرەکەی دەستی لەسەر مێزەکە کردبۆوە و تەماشای مامۆستاکانی دەکرد، دەیەویست دەست بە کۆبونەوەکە بکات، تا یاریدەرەکەی بە دەنگێکی بیستراو، نەیگوت، "مامۆستا....، فەرموو دەست پێبکە!" هەر دەنگ دەنگ بوو.
جۆرە هێمنییەک باڵی بەسەر ژوورەکەدا کێشاو، بەڕێوەبەر، بە دەنگێکی پڕ لە حەماسەتەوە گوتی:
"مامۆستایانی بەڕێز، ئەم کاتەتان باش، خۆشحاڵم، کە لەیەکەمین کۆبونەوەی ساڵی نوێ خوێندندا، لەگەڵ ئێوەی ئازیز دادەنیشم و ئەو بەند و بابەتانەتان بۆ ڕوون دەکەمەوە، وەک لە پڕۆگرامی خوێندندا نەخشەم بۆ داناوە. لەڕاستیدا، دەبوویا زوو زووتر ئەم کۆبونەوەمان ئەنجام دابوایە، بەڵام خۆتان دەزانن، کە چەندە سەرقاڵم....جا یەکسەر، مامۆستایەک، هاتە دەنگ و گوتی:"مامۆستا، ئێمە هەموومان تەقدیری زروفی تۆ دەکەین، بەڕاستی ئەتۆ هیچ تەقسیرت نەکردووە، ئێمەش هاوکارو پشتیوانی تۆین، ان شاللە بە دڵی تۆ دەبێ "

بەڕێوەبەر، تەماشای دەفتەرەکەی بەردەمی کردو گوتی:”جا، با ئێستا یەک یەک خاڵەکانتان بۆ بخوێنمەوە، بەڕاستی، ئەمساڵ من بریاریم داوە لە جددی جددیتربم، هیچ شتێکی نەشیاوی ساڵی پاڕ دووبارە نەبێتەوە. خۆتان دەزانن، ڕێزگرتن لە کات چەند بایەخدارە، بە تایبەتی بۆ دەرسی یەکەم، جا تکاتان لێدەکەم، کە پابەند بن، بە خشتە و کات و دەم و سەعاتی دەوام کردنتان”
مامۆستایەکی ژن، یەکسەر، قسەی بە بەڕێوەبەرەکە بڕی و هەڵیدایە:”جا، مامۆستا، کێ هەیە مولتەزیم نەبێ، ئەگەر مەبەستت ئەمنە، ئەوە هەموو دەزانن، هەموو پارەکە ئەمن (۳) ڕۆژان دوانەکەتووم، هەمووشتان دەزانن کە دایکم چەند نەخۆش بوو زرووفی من چۆن بوو!”
بەڕێوەبەرەکە، دیسان تەماشای دەفتەرەکەی بەردەمی خۆی کردەوەو بەردەوام بوو:”سوپاس بۆ خودا، ئەمساڵ میلاکی مامۆستایان زۆر باشە، هەر مامۆستای کیمیامان بۆ پۆلی (۱۱) پێدەوە، ئەویش سەرپەرشتیار قەولی پێداوم کە هەوڵمان بۆ بدا…”
یەکێک لەو سێ مامۆستایەی کە لەسەر دوو کورسییەکە دانیشتبوو، بە دەنگێکی پڕ لە ئومێدەوە گوتی:” مامۆستا، من قسەم لەگەڵ مامۆستا فلان کردووە، کە هەرچونێک بێ بێت و وەک وانەبێژ هاوکاریمان بکات”
ئەو قسەی تەواو نەکرد، یاریدەدەرەکە گوتی:”جا، خۆ مامۆستا زۆرە، ئەوەتا کچی پورم، باشترین مامۆستایە، من دەتوانم ئیقناعی بکەم، بۆ وەک وانەبێژ دەرسەکەمان بۆ پێکاتەوە…”
بەڕێوەبەرەکەی ویستی چاوێک لە دەفتەرەکەی بەردەمی بکات، ئەو

مامۆستایەی کە لە دەستپێکی کۆبونەوەکە دڵسۆزی و هاوکاریی خۆی بۆ بەڕێوەبەرەکە نیشاندا، دەستی هەڵبڕی و گوتی:” مامۆستا، بەیارمەتیت، ئەوا وەستای سپلیت هاتووە، کەسیشمان لە ماڵ نییە، دەبێ ڕێم بدەی بچم دەرگایان بۆ بکەمەوە، من بەخۆم دەرسی پێنجەمم نەبوو”

بەبێ ئەوەی، بەڕێوەبەر بڵێ لەل، ئەو هەستا و دەستی دایە جانتایەکەی و گوتی:… ئەوە بڕیارتان لەسەر چیدا، من ڕازیم، سبەینێش، دەفتەرەکە واژوو دەکەم، جارێ، خوا حافیز”

ئەوجارەی، بەڕێوەبەری دەست عاسی بوو لە هیزێ، گوتی،”با بێنە سەر لێژنەکانی ئەمساڵ. لە خودا بەزیاد بێ، هەمووتان مامۆستاکانی ساڵی پارن، جا من وای بە باش دەزانم، هەر یەکێکتان، ببێتەوە ئەندام و سەرۆک لێژنەی ساڵی پار، کت و مت وەک خۆی….”جەنابی بەڕێوەبەر دەیەویست، درێژە بە خاڵەکەی بدا، مامۆستایەکی ژن، لە جێگەی خۆیەوە، بەبێ وەرگرتنی ئیزن و مۆڵەت، گوتی:”نا…نا…نا… تکایە مامۆستا، لەبیرتە، پارەکە کە چووینە سەفەرەکە، لەسەر ئەو دوو قوتابییەی لەگەڵ یەکدی بەشەڕهاتن، چتان لەمن کرد؟ نا، دەخیلتم، ناوی من لە لێژنەی گەشت و سەیران بسڕەوە….”

ئێستا، کاروباری دابەشکردنی لێژنە و لێژنەکاری تەواو نەبوو بوو، دەرگا کرایەوە و مام سابیری بەردەست هاتە ژوورێ و بە دەنگێکی دەشتەکییانە گوتی:”ئەری مامۆستاینە، دەستە چایەکتان بۆ بێنم؟”

ژوور بووە، چایخانەی مەچکە، یەک دەیگوت، با بێ، یەک دەیگوت، مام سابیر، کوا وەختی چایە؟ یەک دەیگوت: بابە، ئەمن دوو منداڵم، ئێستا لەبەر دەرگا دانیشتوون، تکایە، زوو تەواوی کەین و بچینەوە، کوا کاتی چاخواردنەوە ماوە؟!”

دیاربوو، مامۆستایەکیش، چووە بن گوێی بەڕێوەبەرو فسکە فسکێکی لەگەڵ کردو ئەویش دەستی دایە جانتایەکە و کۆبونەوەکەی جێهێشت. بەڕێوەبەریش بە دەنگێکی لەرزۆکەوە گوتی:’خوشک و برایان، بۆ خۆتان زرووفی مامۆستا فلان دەزانن چۆنە، دوعابکەن بڕۆن، کەس منداڵە ئۆتیزمی نەبێ….!”

بەهەر شێوەیەک بوو، کۆبونەوەکە، خێرا خێرا تەواوکرا، هەر مامۆستا بوو، تەماشای سەعاتەکەی دەستی دەکرد. ئەو (٤٠) دەقیقەیە ببووە (٤٠٠) دەقیقە و کۆتایی نەدەهات. دیار بوو یاریدەدەر و توێژەری کۆمەڵایەتیش قسەیان هەبوو، بەڵام دەرفەتیان نەدانێ، پێیان گوتن،” چیتان هەیە، سبەینی دەتوانن پێمان بڵێن، خۆ ئێمە هەر لێرەین”.

ئەوجا، دەفتەری بەردەمی بەڕێوەبەری، وەک چێلەکەی نێو مستی منداڵان، کەوتە بەر دەستی مامۆستایەکان و خێرا خێرا، بە بێ ئەوەی کەس وشەیەکی نێو ئەو دەفتەرە بخوێنێتەوە، ناوی خۆی دەنووسی و

واژووی لەسەر دەکرد. ئێستا بەڕێوەبەرەکە لەسەر کورسییەکەی خۆی هەڵنەستابوو، نیوەی مامۆستاکان نەو دەرگایان گرتبوو، وابزانم، لە کۆتایی هەر بەڕێوەبەر و یاریدەدەرەکەی مانەوە، تا دەفتەرەکە وەرگرنەوەو ئەوانیش کۆتایی بە یەکەمین کۆبونەوەی ساڵی نوێ خوێندن بێنن. لەم کۆبونەوەیە، منیش قسەیەکی دوو دەقیقەیم هەبوو، هەر دوو سێ ڕستەم لەزار دەرنەچوو بوو، مامۆستایەک قسەکانی پێبڕێم، دوای فرمانی پیدام کە بەردەوام بم، کە دەستم کردەوە بە قسەکردن، دیسان مامۆستایەکی دیکەی قسەکەی پێبڕێیەم، کە لە قسەکانی خۆی بەوە، پێگوتم، فەرموو مامۆستا قسەکانت تەواو بکە… بەڵام من هەرچەندی کردیان زارام نەقڵیشاو نووقەم لەوە نەهات… دیار بوو، هەندێکیان لەم ڕەفتاتەم لالووت بوون.

لە تەمەنی مامۆستایەتی خۆمدا، لە خوێندنگەی ناوەندی و دواناوەندی و ئامادەیی و پەیمانگا و زانکۆدا، دەتوانم بڵێم، شانەگەری(کۆبونەوەی مامۆستایان) بە شێوەیەک لە شێوەکان، هەر لەم شانەگەرییە دەچوون کە لەسەرەو نمایشمکرد. جیاوازییەکان یەکجار بچووک بوون، نەخشە و پەیام و بەڕێوەبردنەکانیان لێکدەچوو. ئەمە شانەگەری نەبوو، وێنە و گرتەی چەند کۆبونەوەیەکی مامۆستایان بوو، کە تێیدا خۆم بەشداربووم، ڕۆژێ لە ڕۆژان… .

قوتابخانە و خوێندنگە و مەڵبەندەکانی فێرکردن، هەر ناو و نازناو و پلەبەندییەکیان هەبێ، لەیەک دەچن، بە قەد سەر دەرزییەک جیاوازیان نییە لەوەی کە، هەر یەکێک لەوان، بە خۆی هەرێمێکی سەربەخۆیە: سەرۆک هەرێم و سەرۆک وەزیران و چەند وەزیر و وەزارەت و پەرلەمان و دام ودەزگا و جەماوەری خۆ هەیە بە بەڕێوەبردن و ڕایی کردنی ئەرک و ئیش و کارەکانی و گەیشتن بەو مەرامەی کە ئەو هەرێمە نەخشەی بۆ کێشاوە.

پەرلەمانی ئەم هەرێمە و کۆبونەوەی زووری سەرۆک وەزیرانی، کۆبونەوەی مامۆستایانە.

کۆبونەوەی مامۆستایان، بۆ؟

قوتابخانە و خوێندنگە، وەک مەکۆی فێرکردن و پەروەردە، کۆمەڵگەیەکی سەربەخۆ و تایبەتە. جا بە بەڕێوەبردن و ڕێکخستن و چاودێری و ڕابەرایەتی و ئەنجامدانی ئەرکەکانی بە مەبەستی جێبەجێکردنی ئەو نەخشە و خشتە و پرۆگرامەی لە پێناویدا ئەو دەزگایە دامەزراوە، پێویستە ناوە ناوە کۆبونەوە ئەنجامبدرێ لە نێوان ستافی بەڕێوەبەر و دەستەی مامۆستایان و کۆمەڵەی قوتابی و خوێندکاران و باوان و بەخێوکەرەکانیان… .

مێژووی کۆبونەوەی مامۆستایان هاوتەریبە لەگەڵ مێژووی کردنەوەی دەرگای یەکەمین قوتابخانە. کەواتە لەگەڵ پێشکەوتن و

گۆڕانکارییەکانی کە بەسەر خوێندن و پەروەردە داهاتووە، کۆبونەوەی ماm□ستایانیش، شێواز و پەیام و پرۆگرامەکانی خۆی گۆڕیەوە و لە یەک جێگەو لە یەک خاڵدا چەقی نەبەستووە.

دەکرێ بایەخ و ڕۆڵی کۆبونەوەی مامۆستایان، لە (١٠) خاڵی بنەڕەتیدا چڕکەینەوە:

١) ڕەشنووسی نەخشەیەکی دیاریکراو بۆ ئەرک و کارەکانی ئاین□ ئامادد□ک□ات، کە تاڕادەیەکی زۆر پێشبینی و بەرچاو□ووونی ئەگەرەکان دیاری دەکات، ئەمەش بارئاسانی و شیاواندن ئاسانتر دەکات بۆ تەواوی ئەندامانی ئەم دەزگایە.

٢) دەرفەتی دوبارەبوونەوەی هەڵە و ساتمە و هەڵخلیسکانی ساڵەکانی ڕابردوو، لە جێبەجێکردنی بەرنامە و پڕۆگرامەکان کەمتر دەکاتەوە، یان هەر بن بڕیان دەکات.

٣) ئامانجەکانی تێدا دیاری دەکرێ و ڕبە و تەروازوو بۆ هەڵسەنگاندنی بڕگەکان و چاودێری کردنیان دەست نیشان دەکرێ.

٤) کێشە و گرفت و کۆسپ و تەگەرەکان، بە شەفافی و بێ ترس و بێ شەرم دەست نیشان دەکرێن و پێش وەخت دەخرێنە بەرچاو، تا هەر ئەندامێک بە گوێرەی کارانەیی و شارەزای و ئەزمoوونی خۆی بیر لە چار□س□رکردنیان بکاتەوە. ئەمەش وا دەکات سەرهـ□دانێ کێشەیەک نەبێتە موفاجەئەو هەموویان قەڵەمیان نەشکێت و بتوانن ڕووبەڕووی ببنەوە.

٥) پڕۆژەی کارو ڕێنمای پێویست بۆ مامۆستایان ئامادد□ دەکات و دەستی ئەوانە د□گ□ر□ ک□ ک□م ئ□زمooون و تازە دامەزراون و ئامانجەکانیان نیشان دەدا.

٦) ئاست و توانا و سەنگی حەقیقی خۆیان هەڵدەسەنگ□□ن و دەتوانن بزانن چییان پێدەکرێ و چیان پێناکرێ، تا قەرەی خۆیان لەو شتانە نەدەن کە بۆیان مەیسەر نابێ. ئەمەش ڕەنج و کات و مەسرەفیان بۆ دەگەڕێنتەوە و تووشی نائومێدیان ناکات.

٧) گفتوگۆ و ئالۆگۆڕی بیروڕا ئەنجامدەدەرێ لەسەر ئەو بریار و ڕێنمای و فرمانە نوێیانەی کە لە لایەن وەزاڕەت و بەڕێو□ بەرایەتییەکان دەرچوون.

٨) دەست بە (کات) ەوە دەگیریت. هەموو ئەزمooون و چالاکی و کاروبارەکانی ئەم دەزگایە، سەعات و ڕۆژ و مانگی خۆیان بۆ دەستنیشان دەکرێ و کارەکان بە هەڕەمەکی و گۆترە ئەنجام نادەرێن. نەخشەی ئاین□یان ل□ بەردەست دەبێ.

٩) ئەم کۆبونەوانە، دەرف□تک□ کە بەڕێوەبەر و یاری□د□دەر و مامۆستا، هەر یەکێک، بە گوێرەی پێگەو سەنگی خۆی، کەسێتیی و کارامەیی و ئەزمooون و توانا و بەهرەی خۆی تێدا نیشان بدا.

١٠) دەکرێ، ئەم دانیشتنانە، ناڕاستەوخۆیانە، ببنە سەکۆی ئازادی ڕادەربڕین و فیربوون لە ڕیزگرتنی ڕاوبۆچوونی هاوپیشەکانیان و تۆکمەکردنی خۆشەویستیی نێونیان و جۆشدانی ڕۆحی حەماسی بەیەکەوە کارکردن. ببێتە خوولی فێرکردنیش بۆ بەڕێوەبەر و یاریدەدەرەکانی ئایندە.

جۆرەکانی کۆبونەوەی مامۆستایان:

١) کۆبونەوەی وەرزی:

مەبەست لەو دانیشتنانەیە کە پێش وەخت کاتی بەستنی دەستنیشان کراوە، ساڵانە لە مانگ و وەرزی خۆیدا ئەنجامدەدرێن، بە گشتی ساڵانە دەبێ بەلانی کەم، (٣) لەم جۆرە دانیشتنە بکرێ: سەرەتایی ساڵی نوێی خوێندن، ناوندی ساڵ، پێش کۆتایی سەر ساڵ.

٢) کۆبونەوەی ڕێنماییکردن:

بۆ ئەوەیە بەرچاوروونی و ڕاڤەکردن و شیکردنەوە، بۆ ئەو ڕینمایانە بکرێ کە لایەنی بەرپرس بریاریان لەسەرداوە و پێویستیان بە ڕوونکردنەوە هەیە. وەک کۆبونەوە بۆ ڕاڤەکردنی ڕێنمایەکانی خوێندن لە بارودۆخی بڵاوبوونەوەی پەتایەک.

٣) کۆبونەوە بۆ بریاردان:

هەر چالاکی و بەرنامە و ئەرک و پڕۆژەیەک، پێویستی بە بریاردان یان بریاروەرگرتنی کۆی دەستەی بەڕێوەبەر و مامۆستایان هەبێ، پێویستە لە کۆبونەوەدا بریاری لەسەر بدرێت. بۆ نموونە گۆڕینی (شتفت) و کاتی دەوام کردن و ئەزموونەکان و پێشەنگا کردنەوە نواندنی چالاکی و کێبڕکێ و یاری… .

٤) کۆبونەوەی لێژنەی تایبەت:

وەک لێژنەی سزادان، بۆ بریاردان لەسەر کەیسێکی دیاریکراو، لە ئاکامی ڕوودانی کارێکی نەخوازراوەدا.

٥)کۆبونەوەی ناوخت:

ئەمەش، تایبەتە بە هێندێ بارو دۆخ و کێشە و قەیرانی چاوەڕوان نەکراو، کە دەخوازێ کۆبونەوەی لەسەر بکرێ و پێشتر پێشبینی ڕووداوی نەکراوە، وەک ڕوودانی لافاو و □وخانی خانوبەری قوتابخانە و ڕێگیران …. تاد.

ناو□□کی کۆبونەوەی مامۆستایان:

(٣) لە بنەماکانی کۆبونەوەکان بە گوێرەی (جۆر)ی کۆبونەوەکە دەستنیشان دەکرێن:)ناو□□ک و پرۆگرام، کاتی ئەنجامدان، ماوەی پێویست بۆ ئەنجام دانەکە(. لێ، کۆبونەوەکە هەر جۆرێکیان بێ، پێوەیستە پێشوەخت، کۆبەنەوەگێڕەکە، دەستنیشانی بڕگەکانی بکات، ئامانجەکان دەست نیشان بکات. بڕگەکان لە چوارچیوەی ئەو ئامانجە بن کە کۆبونەوەکەی بۆ دەبەسترێ. کاتە تەرخان کراوەکە پڕ بە پستی

پێشکێشکردن و گفتوگۆیەکان بێ. پێشوەختیش، بڕگەکان بە نووسراو بەرس□□ر کۆی بەشداربووانی کۆبونەوەکە دا بەش بکرێ بەو مەرجەی دەرفەتی ئەوەیان بدرێتی جوان پێداجوونەوەی بۆ بکەن. دەکرێ داوا لە بەشدابووانیش بکرێ، ئیزافەی هەر بڕگەیە و خاڵێک بکەن کە بە باش و بایەخدارەی دەزانن.

بنەما بنەڕەتییەکانی کۆبونەوەی مامۆستایان:
بەڕێوەبەر، سەرۆک وەزیرانی قوتابخانە و خوێندنگەکەیەتی، باری قورس و برياری یەکلاکەرەوە لە ئەستۆی ئەو دایە. بە بەرنامەی جوان و پڕۆگرامی وردبینیبۆکرا، بە هاوکاری ستافەکەی، دەتوانێ نەخشە و پلانی تۆکمەی کۆبونەوەکانی دابڕێژێ. بۆ نموونە بۆ یەکەم کۆبونەوەی سەری ساڵی نوێ خوێندندا، کە دەبێ لە حەفتەی یەکەمیدا ئەنجام بدرێ، بڕگەکانی کۆبونەوەکەی دادەڕێژێ، واقیعبینانە هەل و مەرجەکان لەبەرچاو دەگرێ، ئەوجا بە نووسراو، بەسەر کۆی مامۆستایاندا دابەشی دەکات و ئەگەر ئەوانیش بڕگە و تەوەرەیان هەبوو دەکرێ ئیزافە بکرێ. بەلانی کەم (٣) ڕۆژ پێێ کۆبونەوەکە، بە نووسراوێکی نیشاندار لەسەر تابڵۆی ئاگادارییەکان، مامۆستاکان لە کات و شوێنی کۆبونەوەکە ئاگادار دەکرێنەوە – بۆ ئەوەی ئەزموون و ئەرک و چالاکییەکانی خۆیان پێش وەخت ڕێکبخەن و بەرنامەکانی ڕۆژانەیان لێ تێکنەچێ. کۆی مامۆستایان بتوانن بەشداربن.
ما□□ی دیاری کراوی کۆبونەوەکە، بەگوێرەی کەم و زۆری و کورت و درێژی بڕگەکان دەستنیشان دەکرێ، کاتی گفتوگۆ و تاوتوێکردنیان لەبەر چاو دەگیرێ. واتا هەر بڕگەیەک چەند دەقیقەیەکی بۆ تەرخان دەکرێ – نەکو نیوە کۆبونەوەکە لەسەر یەک خاڵ بێ و بڕگەکانی دیکە بسووتێنێ.
ژوور و هۆڵی کۆبونەوەکە پێشوەخت بە هەموو داپێویستییەکان ئامادەکاری بۆ دەکرێ، لە کورسی و مێز و کاغەز و قەڵەم و نەخشە و تابلۆ و کتێب و نووسراو و کلینیکس و(ئامێری داداشۆ و سکرین و کۆمپیوتەر و لاپتۆپ ئەگەر هەبوون). هۆیەکانی گەرمی و فێنککردنەوە و ئاو و خواردنەوە و پاک و خاوێنی. ئەگەر بکرێ ئارایشت و دیکۆڕی سەرپۆشی مێز و پەردە و دارودیوارو ڕۆناکی جوانتر بکرێ، ئەوا شوێنەکە پتر ئارامبەخش و دەروون هیورکەرەوە خوێ دەنوێنێ. دەبێ لەسەر دەرگاکە، لە دیوی دەرەوە، تابڵۆیەک هەڵواسرێ، کە کۆبونەوە لەم ژووردەدا هەیە، پێویستە هێمنی و بێدەنگی شوێنکە بپارێزن.
کاتی بەڕێوەچوونی کۆبونەوەی مامۆستایان:
یاریدەدەر، یان دەکرێ مامۆستایەکی بە ئەزموون و چست و چالاک، لە بەردەم ژوورەکەدا، پێشوازی لە مامۆستایان بکات و شتە

پێویستییەکانیان لە کاغەز و نووسراوو نامیلکە… بخاتە بەردەست، جا کە هەمووان لە شوێنی خۆیان دانیشتن وئەجا بەڕێوەبەر ـ یان کەسی کەبونەوەگێڕەکە، بە ویقار و هێمنی دیتە ژوورەوە و بە گەرمی سڵاوی خۆی لە ئامادەبووان دەکات.

لە کەش و هەوایەکی هێمن و ئارامدا، بڕگەکانی کەبونەوەکە دەست پێدەکات. لە پێشدا، یاریدەدەر، بە دوو دەقیقەیەک بەخێرهاتنیان دەکات و خوێندنەوەیەکی سەر پێی بە سەرەقەڵەمی بڕگەکانی کەبونەوەکە دەکات.

ئەوجا جەنابی بەڕێوەبەر، یەک یەک، بە گوێرەی نەخشە و پلانی پێشوەختی خۆی بڕگە و بەرنامەکانی دەخاتە ڕوو. مامۆستاکان، هەر تێبینی و خاڵەکیان هەبێ لە لای خۆیان تۆماری دەکەن. کە بەڕێوەبەر، بە گوێرەی کاتی دیاریکراوی خۆی، لە قسەکانی بۆوە، هەر مامۆستایەک، ڕابووچون و پێشنیارو پێشنازی خۆی بە چڕوپڕی، بەبێ درێژدادڕی، بۆیان دەکات. بەڕێوەبەر دەتوانێ ڕاستەوخۆ وەڵامداتەوە یان، چاوەڕوان بکات، دوای تەواو بوونی قسەی هەموو مامۆستاکان شتەکان تاوتوێ بکات. نابێ لە کەبونەوەدا بڕگە و تەوەرێ دووبارە بکرێنەوە و دەبێ ڕاستەوخۆ شتەکان بخرێنە سەر مێزی گفتوگۆ بەبێ تەمومژی و لەڵە و گلەیی و گازندە و توانج.

پێش ئەوەی مامۆستایان، بڕیارەکانی ئەو کەبونەوەوە واژوو بکەن، باشتر یاریدەدەر بۆیان بخوێنێتەوە ،ئەگەر دواتریش هەر مامۆستایەی کۆپییەکی بدرێتێ باشترە تا بتوانێ لە کاتی پێویست پێداچوونەوەی پێ بکات.

باشتر، ماوەی کەبونەوەکە درێژ نەکرێتەوە بە گوێرەی کاتی دیاری خۆی کۆتایی پێ بێت.

ئیستراتیژیەتی بەڕێوەبردنی کەبونەوەی مامۆستایان:

ئیمڕۆ، لە کایەیی پەروەردە و فێرکردندا، هەرگیز بەڕێوەبەری قوتابخانە و خوێندنگە هەر وەک مامۆستا سەیرناکرێت، بەڵکو مامۆستایەکی سەرهەنگە، نەک هەر چارەنووس و ئایندەی دەیان و سەدان قوتابی و خوێندکار لە ئەستۆی ئەو دایە، بەڵکو ئایندەی وڵات و نەتەوەش لەملی ئەوە. ئەو سەرهەنگە بەرپرسی یەکەمە لە سەرکەوتون بەسەر نەزانین و نەخۆشی و دواکەوتن. هەمیشە ئەو (٣) نیشانەی بایەخداری لەبەردەمە کە دەبێ بەجوانی بیان پێکێ: پێشەنگیی و پێشکەوتن و سەرکەوتن.

جا ئەو کایانەی کە تێیاندا بەڕێوەبەر دەتوانی، کاریزمایی و لێهاتوویی و کارامەیی خۆی نیشاندا، تا ڕادەیەک سنووردارن، یەکێک لەو کایە گرنگانە کەبونەوەی مامۆستایانە. کەواتە ئیستراتیژیەتی بەڕێوەبردنی کەبونەوەکان مەحەک و سەنگی سەرکەوتن و بنکەوتنی ئەو

سەرهەنگە دیارەی گۆڕەپانەکەیە.
یەکەم نیشانەی کۆبونەوەی سەرکەوتوو ئەوەیە، کە بەڕێوەبەر و ستافەکەی باوەڕیان بە بایەخ و قیمەت و کاریگەری کۆبونەوەکەیان هەبێ. واتا دەبێ بەلانی کەم، (١٥) ڕۆژێک پێشتر ئامادەکاری بەبکرێت، بە گەڕان بەدوای زانیاری و توێژینەوەی نوێ بە هەر بەڵگەیەک کە دەبێتە پاژێک لە دانیشتنەکەیاندا، داتای ورد و سەرچاوی باوەڕپێکراو و زانیاریی دروست کۆکەنەوە و لەبەر دەستیان بێ.
هەوڵ بدرێت بە پێی توانا، داهێنان لە شێوازی پێشکەشکردن و وەڵامدانەوە و هەڵسەنگاندنەکاندا بکرێت. ئەمەش دەبێتە جڵەوی ڕاکێشانی سەرنج و هۆش و هزری ئامادەبووەکانیان.
لێرەدا (٣) خاڵی زێڕ درەوشاوە هەیە:
١) دەبێ بەڕێوەبەر شارەزایی و ئاشنایەتییەکی باشی لەگەڵ زانست و تیۆر و بنەماکانی سایکۆی پەروەردە و فێرکردنی سەردەمیانە هەبێ.
٢) دەبێ ئەو زانیاری و مەعریفەی دەربارەی هەر یەک لە ڕشتەکانی مامۆستاکان هەبێ. بۆ نموونە، دەبێ بزانێ مامۆستای ئینگلیزی (٣) کتێبی هەیە و ئەوەندە (Unit) بە ساڵێکی خوێندن دەستنیشان کراوە. بە شێوازەکانی وانەگوتنەوە ئاشنا بێ. لە تاقیگە و یاریگە و هۆڵی مۆزیک و شێوەکاری و داپێویستییەکانیان بزانێ.
٣)خوێندنەوەیەکی واقیعبینانەی بۆ ئاست و توانست و ئەزموون و باری دەروونی هەر یەک لە مامۆستاکانی کردبێ، ئەمەش وادەکات هاسانتر لەیەکتری حاڵی بن، یان بەدوور بن لە بەریەککەوتن و گوریس ڕاکێشان.
زمانی ئاخاوتن و هونەری گفتوگۆکردن و شێوازی گۆڕینەوەی ڕاوبۆچوونەکان، یەکجار بایخدارە. کە ئاخاوتن، کەرەستە سەرەکییەکەی کۆبونەوە بێ، لێرەدا، زمانشیرینی و ڕۆحسووکی و قەردزانی بەڕێوەبەر بەدیار دەکەوێ. واتا، تێکەڵ بوونی ئەو لەگەڵ ڕۆحی کەلتوورو داب و نەریت و ئاستی کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیریی کۆمەڵەکەی خۆی نابێ فەرامۆش بکرێ.
لەنێوان هەموو مامۆستا و ئەندامانی ستافەکەی خۆی، دەبێ بەڕێوەبەر یەک مەودا و مەسافە وەرگرێ، مل لارکردنەوە بۆ لایەک لەسەر حیسابی لایەکی تر، داڕوخانی کەسێتیی خۆی بەدواوەیە.
بەڕێوەبەر دەبێ هەمیشە هەقبێژبێت و بێلایەن بێ لە تەرەفگیرییدا.
ئەگەر، ساردییەک یان خاڵێکی ناکۆکی دیاریکراو هەبێ، بەڕێوەبەر پێشوەخت بزانێ، ئەو خاڵە ڕەنگە ،لە کۆبونەوەکە بتەقێتەوە شتی نەخوازراوی بەدوادا بێ، ئەوا پێش کۆبونەوە، دەبێ بە ئەزموون و فەلسەفەی خۆی، بەهەر ڕێگایەک بێ، ئەو ساردی و خاڵەی یەک

لایکردبێتەوە. بەواتایەکی دیکە، هەموو ئەوانەی ئامادەی کۆبونەوەکە دەبن، لە بارێکی دەروونی و هزری و دەماریی ئاسایی دابن.
ئەگەر، قوتابی هەبێ، ناوی بێتە سەرمێزی ئەو کۆبونەوەیە، دەبێ بەڕێوەبەر، پێشوەخت زانیاری وردی لەسەر ئەو فێرخوازە کۆکردبێتەوە، تا بتوانی هاوسەنگانە، شتەکان هەڵسەنگێنی — ناکرێ بڵێ، ئەو قوتابییە کێێە، من زانیاریم لەسەری نییە — بۆ نموونە.
توانا و ژیریی لەدەست نەدانی جەڵەوی کۆبونەوە، لەەدایە کە بەڕێوەبەر بتوانی بڕگە بە بڕگە لەگەڵ پڕۆگرامەنی بڕوات و ئەگەر، یەکێک، ویستی بەلاڕیی دابدا، یان لە بازنەی بāب□ت دەرچێ، زوو جەڵەوەکە ڕآکێشێتەوە و ئەسپیەکەی بهێنێتەوە سەر □□ و □□□ر□وەی خۆی.
کە ئەو هەموو بنچ و بنەوانی کۆبونەوەکەی تاووتوێ کردبێ، پێشوەخت وەڵامی بۆ ئەو پرسیارە قورسانە ئامادەکردوە، کە دەزانێ ڕووبەڕووی دەبێتەوە.
قوتابخانە، دەزگایەکە، بەزۆر دامودەزگای ترەوە پەیوەستە، وەک بەڕێوەبەرایتیی پەروەردە و نەخۆشخانە و ئاگرکوژاندنە و شارەوانی و پۆلیس و ڕێکخراوەکانی وەرزش و شێوەکاری و ڕاگەیاندن و بۆنەکان…تاد، کەواتە دەبێ بەڕێوەبەر ئاشنایەتی و زانیاریی پێویستی د□رбارەی ئەوانە هەبێ، بۆ کاتی پێویست.
کەسێتیی بەڕێوەبەری کارامە لەوەدایە، کە وەلامی بۆ هەموو پرسیارێک لە ناو مستە و شت دواناخات بۆ کاتی نادیار و قسەی هەمووان بە هەند وەردەگرێ و هەمیشە ئەوەی لە بێرە کە ئەو (سەرهەنگە دیارەکەیە) لەو کۆبونەوەدا. ڕاگرتنی ئارامی و هێمنی دانیشتنەکە لە ئەستۆی ئەو دایە. ئەو وەعد و بەڵێنانەی دەیدات، ئەوەندەی بۆی دەکرێت جێبەجێیان دەکات و ئەگەر بۆی نەکرا خۆی لێیان نادزێتەوە ڕاشکاوانەی دەیان درکێنێ.
ئەو ساڵانەی مامۆستا بووم، لەدیدی مندا، ئەو کۆبونەوانە سەرکەوتوو بوون، کە لەوێدا بەڕێوەبەر بووەتە مامۆستاو، هەموو مامۆستاکان بوون بە فێرخواز، بەبێ ئەوەی هیچ لایەنێکیان پێبزانێ.
لە کۆبونەوەی مامۆستایان، جەوهەری توانا و ژیریی و بلیمەتی بەڕێوەبەر بەدیار دەکەوێ و بۆنەیەکی باشە بۆ بانگخوازی و خۆنمایشکردن و بەهرە بەدیارخستن.
ئەگەر هەستکرا، بابەت و داواکاریی ئەوتۆ دەخرێتە بەردەم، کە پێشتر چاوەڕوان نەکراوە و ئامادەکاری بۆ نەکراوە، ئاساییە، کە بەڕێوەبەر، لەکاتی خۆیدا، پەیوەندی بە سەرپەرشتیار و لایەنی بەرپرس بکات و دواتر، بێرو بۆچوون و سەرنجی خۆی دەرбب□□.
دوایین، خاڵ کە دەمەوی لێرەدا، ئاماژەی پێبکەم ئەوەیە، کە چەندە

بەڕێوەبەر خاکی و سادە و شەفاف و دەپاکی خۆی بنوێنێ، ئەوا کۆبونەوەکەی سەرکەوتووتر دەبێ. پێچەوانەکەشی ڕاستە.
هەر کۆبونەوەیەکی مامۆستایان، ئامانجدار نەبێ، یان نەبێتە مایەیی گۆڕانکاری، ئەوا کۆبونەوەیەکی نەزۆکە.
بەڕێوەبەر، داینەمەی داگیرساندنی مێشک و دڵ و دەروونی بەشداربووانی کۆبونەوەی مامۆستایانە، هەر گرفتێک لەو داینەمەیە هەبێ یان ڕووبدا، کاردانەوەی نەرێنیی بەدوادادێ.

بۆچی کۆبونەوەی مامۆستایان تا ئێستا کەم بایەخە لە هەرێم و ئیراقدا؟
هۆیەکان زۆرن، زۆر بە چڕیی، ئەم خاڵانە تۆمار دەکەین:
لەوەتەی یەکەمین قوتابخانەی فەرمی لەم وڵاتە کراوەتەوە، لە ساڵی (١٩٢١)وە، کۆبونەوەی مامۆستایان، ئەکادیمیانە نەخراوەتە بەردەستی پەروەردەکاران. ئەوەی هەیە ئەزموونی کەسی مامۆستاکان خۆیانن.
بەڕێوەبەری کۆبونەوەکان، نەیانتوانیوە، مەقام و پایە و سەنگێکی قورس بەو کۆبونەوەکانیان بدەن، ئەوەی لە نووسینگەی بەڕێوەبەرو لە ژووری مامۆستایان دەگوترێ، لەوێ دووبارە دەکرێتەوە.
بەڕێوەبەرەکان نەیانتوانیوە، یان نەیانویستووە، بەهرە و توانا و جددیەتی خۆیان لەوی نیشان بدەن و وابکەن ئامادەبووان متمانە بە وتە و بریارو بەندەکانی بکەن.
زۆر بەدگمەن، هەڵسەنگاندن بۆ بریارو بەند و خاڵەکانی کۆبونەوی پێشتر دەدرێ. ئەو جێبەجێکراو نەکرا دەچنە یەک تای تەرازوو.
دووبارەکردنەوەی قەوانە سوواوەکانی کۆبونەوەکانی پێشتر، وایکردووە، ئامادەبووان، بەکەم بایەخی سەیری ماجەڕای ئەو دانیشتنانە بکەن.
تاکو ئێستا، بە کتێب و نامیلکە و سیمینار و کۆڕ ومەزگەرد، نەک لە لایەن بەرپرسانی پەروەردە، لە لایەنی میدیاکارانیش ئەم بابەتە بەجددی بەسەرنەکراوەتەوە و بەقەد بایەخیەخۆ کاریگەرەکانی گرنگی پێنەدراوە.
ڕەنگ بێ ــ لەم ڕۆژگارەدا، هەموو بەڕێوەبەرەکان، ئارەزوومەندانە و بە توانست و لەهاتووی خۆیان پۆستی بەڕێوەبەرایەتیان وەرنەگرتبێ.
بەڕێوەبەرهەبوو، لەبەر لاوازی کەسێتی، هەرگیز کۆبونەوەی مامۆستایانی نەکردووە، هەر لە نووسینگەکەی خۆی دوو دوو، سێ سێ لەگەڵ مامۆستایەکانی کۆبۆتەوە.
کە بڕیار و بەندەکانی کۆبونەوەکان، نەبنە بەردی بناغە و چەخماخەی گۆڕانکاری و داهێنان و پێشکەوتنی و چارەسەرکردنی کێشەکان، بەستن

و نەبەستی لە لای مامەستا هەر وەکو یەکە، بەیە ئاسایە (بەڵێ، من سەبەینە دەمەوە و دەفتەرەکە واژووی دەکەم و چیتان بریاردا مـن ڕازیم و بە دە پەنجە بۆتان مۆردەکەم.)
باش گوێگرتن لە مامەستاو ڕێزگرتن لە ڕاوبۆچوونیان و جێبەجێ کردنی داخـوازییە ڕەواکانیـان، نـەوـەی سـەرکەوتنی کۆبونەوەکـانە، کە بەداخەوە، کەمیان وانە.
خوێنەری بەڕێز، خودا یاربێ، لێرە، لە ژمارەیەکدا، زانستییانە قسە لەسەر (کۆبونەوەی باوانی قوتابی و خوێندکاران)یش دەکەین.

فازیل شـەوڕۆ ـــ دوبلن

ناسـینـە - زەبـر و سـەرپەرشتی کـــردن.. وەرگێڕانـــی لە ئینگلیزییەوە: خولیا حسەن

[بۆ خوێندنەوەی ئەم بابەتە بە فۆرماتی پ د ف کلیکی ئێرە بکەن ....]

لەم نووسینەدا چەند خاڵێکی سەرەکی لەسەر پێکهاتە و گەشەکردنی مێشک و کاریگەری زەبر(توندوتیژی) لەسەرگەشەکردنی مێشکی منداڵ و زانیاری سەبارەت بە چۆنیەتی سەرپەرشتی کردنی منداڵی زەبرخواردوو دەخەینە بەر چاوی خوێنەر. بەو هیوایەی سوودی هەبێت
دکتۆر گۆردین هۆداس لە ئۆفیسی پێنسیلڤێنیا بۆ تەندروستی دەروونی و شارەزا لە کاریگەرییەکانی زەبر لە سەر ژیانی منداڵاندا بڕوای وایە “زەبر “توند وتیژی” هۆکاری سەرەکی کێشەکانە”
زۆرێکیش لە سەرپەرشتیاران پێیان وایە کە ئەزموونی توند و تیژی کێشەیەکی تری تاکە نەک خودی کێشە سەرەکیەکە. با لەو نووسینەدا خۆمان بڕیار بدەین و بزانین زەبرو زەنگ هۆکاری سەرەکی کێشەکانە یاخود توند و تیژی و زەبر کێشەیەکی تری تاکەکانە.
بنیاتی مێشک و کاریگەری “تراما” زەبر لەسەر گەشەکردنی مێشکی

منداڵ.
سیفەتی بە ماوە"گین" تەنها بنەما سەرەکییەکانی مێشک دابین دەکات. زۆربەی خانەکانی مێشک لە دوای لەدایک بوونی منداڵ گەشە دەکەن.مێشکی منداڵ یەکجار لاستکییە و ڕێکخستنەوەی دەمارەکانی زۆر ئاسانە و بەراورد ناکری لە گەڵ مێشکی کەسی پێگەیشتوو"گەورە". منداڵ لە تەمەنی دەساڵییدا بەهای سیستەمی مێشکی بە تەواوی پێگەشتووە .لەگەڵ گەورە بوونیدا مێشکی زیاتر جێگیر دەبێت و لاستیکی نامێنێتەوە و زۆر تەکمە دەبێت. ئەگەر منداڵێک ئەزموونی توندو تیژی چێشتبێت و پشتگوێ خرابێت. ئەو ڕووداوانە کاریگەریان دروست کردووە لەسەر بەهای سیستەمی ڕوانینی.

بەهای سیستەم چیە؟
ئەو منداڵەی لەگەڵ دایک و باوکێک ،یان لەژێر چاودێری سەرپەرشتیارێک گەورە بووە کە خۆشەویستی پێ بەخشراوەو بەرپرسانە ڕەفتاریان لەگەڵی کردووە. ئەوە ئەو منداڵە وا فێر دەبێت کە خەڵک باشن و دنیا سەلامەتە و بێ ترس دەچێتە دەرەوە وتێکەڵی خەڵکیش دەبێت. چونکە مێشک لە ڕێگای ئەزموونەکانی فێر دەبیت. ئەدی ئەگەر ئەو ئەزموونانە پڕ بوون لە ئازار و کارەساتی وەکوو توندوتیژی ناو ماڵ، ئاڵوودە بوون بە کحوول و تلیاک، جیابوونەوە، توند و تیژی سیکسی، زیندانیکردنی دایک و باوکیان یاخود پشتگوی خستنی لەڕادەبەدەر؟.
زەبر دەتوانێ پێکهاتەی مێشک بگۆڕی لەکاتی گەشە کردنیدا. زانست پیشانی داوە کە ئەشکەنجەدانی منداڵ لە ساڵەکانی گەشەکرنی ژیانیدا، کاریگەری زۆری دەبێت لەسەر دروستبوون و گەشەکردنی مێشکی. ڕوانینی ئەوکەسە دەگۆڕێت کە چۆن لە خۆی و لەژیان و لە کەسانی دەورو بەری دەڕوانێت. کاتێک کە ئەزموونی منداڵ لەگەڵ دایک و باوک و سەرپەرشتیارەکانی توند و تیژی و پشتگوێ خستن وگرنگی پێ نەدان بێت لەکاتی تەنگانەدا. ئەوکاتە مێشکی ئەو منداڵە وا بینا دەبێت و باوەڕ دەکا کە" هەر خۆم و بەس خۆم دەتوانم خۆم بپارێزم". لەکاتێکدا کە منداڵ لەناو خەم و پەژارە و گرفتەکانی ژیان چاوی بکاتەوە و گەورە ببێت. ئەوا مێشکی ئەو منداڵە پڕ دەبێت لە هۆرمۆنی خەم و دڵە ڕاوکێ و نیگەرانی. ئەمەش دەبێتە هۆی ڕەفتاری هەڵچوون و بزێویەکی زۆر کە منداڵەکە کۆنترۆڵی سەنتەری سیستەمی دەمارەکانی خۆی پێ ناکرێت.

ئەنجامی زەبر"تراوما
ئەو منداڵانەی ئەزموونی زەبر و گوشاری دەروونی بەردەوامیان

چێشتووە لەوانەیە تووشی ئەو دیاردانەی خوارەوە ببن.
-ورووژانی زێدە: دەستنیشانی غەریزەی ڕزگاربوون دەکا: شەڕکردن، هەڵاتن، سڕبوون. لەوبارەدا مرۆڤ هەست بە هێز و نیگەرانی و ترسێکی یەکجار زۆر دەکات. بۆ نموونە؛ لەوانەیە ئەوبارە دەروونیە کاربکاتە سەر ئەوەی کە توانای ئەوەی نەبێت هەست بە ئارامی بکات، خواردنی پێ هەزم نەکرێت و دەسەڵاتی بەسەر جوولەی جەستە وهەڵس و کەوتی ئاسایی خۆیدا نەبێت.
-سستبوونی زێدە: دەستنیشانی حالەتی پەککەوتنی مێشك و جەستە دەکا.
ئەم حالەتە زۆر جار لە دوای وروژانێکی زیدەی درێژخایەن ڕوودەدات.
لێرەدا ئەوکەسە دادەبڕێت لەدەورو بەری و سڕ دەبێت و وەک تەختەی لێدێت. بینینی ڕووداوە نەرێنیەکانی ژیان سنووری بەرگەگرتنی مرۆڤ دەپچڕێنێت. بۆنموونە ؛ بیرلەوە بکەوە کە کاریگەری ئەزموونی سەرەتای ژیانی هەرزەکارێک کە دووچاری زەبرو ناخۆشی بووە وهەرەڕژەی بردراوەتە ماڵێک و شوێنێک کە ئارامی تێدا هەست پێ نەکردووە. بەبێ ئەوەی هیچ پەیوەندیەک بیانبەستێتەوە لەگەڵ سەرپەرشتیارەکانیان . ئەوبارە ناهەموارە بێتە بەرتەسک بوونەوەی پەنجەرەی بەرگەگرتنیان. بۆیە ئەمە وادەخوازێت کە ئەو هەتیوخانەو ئەو ماڵانەی ئەم منداڵە زەبرلێکراوانەی تێدا بەخێو دەکرێن بەگوێرەی پێداویستیەکانی ئەوان ڕێکخرابێت و کارمەند و سەرپەرشتیارەکانیش دەبێت هۆشیارانە مامەڵەیان لەگەڵدا بکەن.
-زۆر بەزۆر شێوە کاریگەری دەخاتە سەر ڕەفتاری زەبرلێکراو

لەقۆناغی ورووژانی زێدەدا، مێشک و جەستە دەگەڕێنەوەکاتی کارامەیی بنچینەیی خۆ ڕزگارکردن کە ئەوانیش: شەڕکردن، هەڵاتن، سڕبوون. ئەو وەلامە بنچینەییانە ڕەفتاری منداڵەکە بەڕێوە دەبەن و زۆر جار وا بیندراوە کە ڕەفتارەکە زێدەڕۆیی بووە لە بەراورد لەگەڵ چوارچێوەی ئەوڕووداوەی بێتە هۆی ڕەفتارە نەشیاوەکە.
نیشانەیەک کە زێدەهەستیاریە، هەتا بە مەترسیەکی بچووکیش بیر لەومنداڵە بکەوە کە کێشەی خوێندنەوەی هەیە و زوو نیگەران دەبێت “کە منداڵەکانی تر داوایان لێ دەکرێت بەدەنگی بەرز بخوێننەوە”ئەو منداڵە حەزناکات تەمبەڵ دەرکەوێت لەناو هاوپۆلەکانیدا. لێرەدا ورووژانی زێدە، لەوانەیە بەرەو وەلامدانەوەی زێدەڕۆیی ببات.”ئەومنداڵە کێشەی خوێندنەوەی هەیە”لەوانەیە سڕ بێت- “لەجوولەکەوتن” یان هەستێت و بڕوات “هەڵاتن” یاخود شەڕەدەم بکات و ئاژاوە بنێتەوە “شەڕکردن”
-لەکاتی زێدە ورووژاندا: مێشک فۆکەس دەخاتە سەر ئەوەی کە کەسەکە”خود” خۆی بپارێزێت و بەسلامەتی بمێنێتەوە. ئەمەش لەوانەیە

دەرئەنجامی ئەوەی لێبکەوێتەوە کە زانیاری گرنگ نەبینێت.
لەم سیناریۆیەدا: "منداڵەکە هەستی کرد سەلامەتی کۆمەڵایەتی لەژێر هەڕەشەدایە"کێشەی خوێندنەوەی بەدەنگ بووە هۆکاری وەڵامەکانی هەڵاتن، سڕبوون، شەڕکردن. ئەو ڕەفتارانەی ئەو منداڵە لەرێدا کردی ئەوە زۆر لەوە زیاترە کە ئەو منداڵە هەرلەخۆیەوە بەد رەفتاربووبێت.
پوختەی ئەم باسە ئەوە دەسەلمێنێ کە زەبر و توند و تیژی لەسەرمندالان شێوەی کارکردنی مێشکیان دەگۆڕێ.
-کاریگەری دادەنێت لەسەر گەشەکردنی ئاسایی مەعریفی وهەست و سۆزی.

▪ دۆخێکی عاتیفی وای بۆ دروست دەکا کە زۆر بەتینترە لەوەی بتوانێت ڕاگیری بکات.
 -بەدەسەڵاتی زیاد دەکات و ویستی کۆنترۆڵکرنیش بەهێز دەکات .

لاوازی ڕاگیر کردن و بەڕێوەبردنی هەست و سۆز
زەبر دەبێتە هۆی لاواز بوونی کۆنترل کردنی غەریزەی عاتیفی کە ئەمەش چەند رافتارێکی خراپی لێ دەکەوێتەوە کە ئەم خاڵانەی خوارەوەن:

▪ بەکارهێنانی مادە هۆشبەراکان
▪ خواردنەوەی کحوولی زۆر
▪ توندوتیژی و ئازاردانی خود لە ڕێگای بڕینی جەستەی
▪ خۆخستنە مەترسی
▪ خراپبوونی ڕۆڵی دایک و باوکایەتی و نابەرپرسی بەرامبەر منداڵەکانی.

ئەزموونەکانی ژیان نەخشەی مێشک بنیات دەنێن
ئەزموونەکان و ژینگە ئەوە دیاری دەکەن کە کامە لە پەیوەندییەکان زیاتر بەکار دێن. ئەوپەیوەندیانەی زیاتر بەکار دێن ، بەهێزتر دەبن و بنچینەیەکی تۆکمە تر دادەمەزرێنن. بیر لەومنداڵانە و ئەزموونەکانیان بکەوە کە تۆ ئیشیان لەگەڵ دەکەی و دەیانناسی. لەوانەیە ببینی کە چۆن ئەزموونەکانیان بناخەی مێشکیانی دروست کردووە. وەک ئەو منداڵەی کە پەرچەکرداری شاڵانگەزی هەیە کە کەسێک خۆی پێدا دەکێشی لە خوێندنگا. زۆر ئاسانە کە ئەو منداڵە سزا بدەی لەسەر شاڵانگەزییەکەی. بەڵام ئەوە هیچ لەوە ناگۆڕێی کە مێشکی ئەو مندالە چۆن وەڵام بە هەڕەشەی مەترسی دەداتەوە. چونکە ئەو مێشکانەی کە زەبری توند و تیژیان چێشتووە زۆر خێرا

پەرچە کردارییان دەبێت لەهەر کاتێک کە هەست بە بوونی مەترسی دەکەن. هەتا لەوکاتانەشدا کە هیچ مەترسیەک لە گۆڕێدا نیە.
بەنە پێش چاوت کەلەناو دارستانێکدا بیت و ورچێکت لەبەرامبەر بێت. جەستەت وا گۆشکراوە کە دەبێت خۆی بپارێزێت. وەڵامی شەڕکردن، هەلاتن یان وشکبوون وەک کاردانەوەی بنچینەیی خۆپاراستن دەکەوێتە کار. هەستکردن بە هەر مەترسیەک دەتوانێت ئەو وەڵامە بخاتە کار. مێشک ڕاستەوخۆ ئەو کارە دەکات. مێشک توانای ئەوەی هەیە خۆی (لەکاربخات)دابڕێت لە کاتێکدا ئەزموونەکان یەکجار توند و جەرگبڕبن.
چی ڕودەدات ئەگەر ئەو ورچە هەمیشە لەگەڵت بێت. بەنە پێشچاوت کە ئەزموونی ژیانی منداڵێک تەژی بووبێت لە توند و تیژی و زەبر. لەوانەیە ئەو منداڵە یەکێک بێت لەوانەی کە تۆ کاری لەگەڵدا دەکەیت. بیر لەوە بکەوە کە منداڵێک خاوەنی ئەزموونی تاڵی ژیانی زۆر بەرزە و ئەو منداڵە یەکێک بێت لەو منداڵانەی تۆ کاری لەگەڵدا دەکەیت. لەوانەیە کاردانەوەی شەڕکردن، هەڵاتن یان وشک بوونیان هەمیشە لەکاردا بێت. لەوانەیە ورچەکەیان مامۆستاکەیان بێت، سەرپەرشتیارەکەیان بێت، ماڵە نوێیەکەیان بێت، برادەرێکیان بێت، یان تۆ بیت. تۆ کە کاری لەگەڵدا دەکەیت و سەرپەرشتی دەکەی. زۆر گرینگە بە ئێمە کە ئەوکاردانەوە و وەڵام بە مەترسیەکانیان وا ببینین کە گریانێکە بۆ یارمەتی نەک وای دابنێین کە منداڵێکی خراپە. هەر لەبەرەو لەوکاتەدا ئیمە دەتوانین دەست بەوە بکەین کە ئەزموونێکی جیاواز لەوەی پێشوویان پێ ببەخشین و پێیان نیشان بدەین کە ئێمە بەهەندیان هەڵدەگرین و لێیان تێدەگەین و ئێمە ئەو شوێن و ماڵە سەلامەتەین بە ئەوان کە دەتوانن بێ ترس تێیدا ژیان بکەن.

▪ **-جا ئێمە چی دەکەین؟**

یەکەم هەنگاو لە کاتی پەیڕەو کردنی ناسینە- زەبر ئەوەیە کە هەڵسەنگاندن بکەی و دڵنیایی سەلامەتی دابین بکەی.
-ڕێسا گرینگەکان: ئەو پرسیارە بگۆڕە کە دەڵی "کێشەت چیە؟" بە "چیت بەسەر هاتووە؟"
-کەلتوورێکی هەستیار بەرامبەر بە زەبر دروست بکە کە نیشانەکان و هەڵس و کەوتەکانیان وەک کارامەییەکانی خۆڕزگارکردن چاولێ بکات.
-ئەزموونێکی جیاوازیان پێ ببەخشە.
-ژینگەیەک لە میهرەبانی ناسینە- زەبر دابین بکە.
" پرسینی کێشەت چیە ؟" ئەوە دەگەیەنێت کە کەسەکە وەک

کەسەکی “نەخۆش و خراپ” دەبینی. لەجیاتی ئەوە بپرسی” چیت بەسەرهاتووە ؟ چونکە پرسیار کردنەکە بە و جۆرە نرخی ئەوە دەگرێت کە ئەزموونەکان کاردانەوەیان هەیە لەسەر هەست و کەوتی کەسەکە”

ئەوە تازە نیە کە بە ڕاستیەکی سیاسیانە بیر لە ڕەفتار بکەینەوە. ئەوە گۆڕانکاریەکی فەیلەسووفیە. لە جیاتی وای دابنێین کە ئەو منداڵە بە ئەنقەست هەوڵدەدات “خراپ” بێت.دەبێت بزانین ئەوان لەسەر ئاستی زانیاری خۆیان هەست و کەوت دەکەن و خۆیان دەپارێزن تەنها بەو ڕێگایەی کە دەزانن چۆن. وشە و ناو ناتۆرە زۆر بەهێزن و کاردەکەنە سەر شێوەی چۆنیەتی بیرکردنەوە و هەستکردنمان.

پیداچوونەوە:

١. لێکۆڵینەوە نیشانی دەدات کە زۆربەی خەڵک دووچاری زەبر و زنگ و توند و تیژی زۆر بوونەتەوە لە ژیانی منداڵیاندا.

٢. بە پشت بەستن بە فاکتەرێکی زۆر سەلمێندراوە کە کاردانەوەی توند و تیژی زەبر تراما ی لێدەکەوێتەوە و کاریگەری نەرێنی دەخاتە سەر گەشەکردن و چالاکی مێشک.

٣. زەبر چێشتن کاردەکاتە سەرچۆنیەتی بیرکردنەوەمان بۆ نموونە: زۆر بیرکردنەوە، چۆنیەتی هەستکردنمان، نیگەرانی، خەمۆکی، ناڕەکی هەست و سۆز و چۆنیەتی هەڵس و کەوتمان.هەروەها زەدە هەستیاری بەرامبەر دەور وبەرو ژینگە و داڕشتنەوەی یاسا و کۆنترۆل کردن.

٤. وەڵامەکانی شەڕکردن، هەڵاتن و سڕبوون ئەو ڕێگایەن کە مشک دەیان گرێتە بەر بۆ بەکارخستنی کارامەیی خۆڕزگاردن لەوکاتەی کە لە دۆخی زەدە ورووژاندایە.

هەندێک لەو کاریگەریانەی کە زەبری چارەسەرناکراو لەسەر مرۆڤی زەبرچێشتووی بەجێ دەهێڵێ ئەمانەن :کێشە دەروونیەکان ،ئاڵوودەبوون، بێخانەولانە بوون، زیندانیبوون و بازرگانی کردن بە مرۆڤ. لەسەدا هەشتای ئەوکەسانەی زیندانی کراون مێژووی زەبرلێ کرنیان هەبووە.(مەبەست لەوکەسانەیە کەلەسەر کاری خراپ زیندانی کراون-وەرگێڕ)

هەڵوەستەیەک لەسەر زەبری ڕێکخراوەیی

زەبر و زانینی سەرپەرشتی کردن پیداویستیەکی سەرەکیە بۆ هەموو پەیوەندیەکان. پەیوەندی لەگەڵ بەڕێوەبەرەکان، کارمەندەکان، هاوڕێکان و کارخوازەکان. با بزانین ئەمە چ پەیوەندیەکی هەیە بە شوێنی کارمان. دکتۆر ساندرا بڵووم هاوداهێنەری مۆدێلی

ئارامگە پێی وایە؛ هەوڵدان بۆجێبەجێکردنی تیۆری مەشقە پزیشکیە تایبەتەکانی تراوما بەبێ جێبەجێکردنی ناسینە-زەبری کەلتووری ڕێکخراوەیی، وەک ئەوە وایە کە تۆو بە نیازی چاندن فڕێ بدەیتە سەر زەویەکی وشکەڵان. ئەگەر ئێمە ڕێژەک لە ڕێژان ببینە زەبر ناسی ڕاستەقینە دەبێت هەموومان لە ڕێکخراوەوە دەست پێبکەین. ئەمەش بە ڕابەری دەست پێدەکات.

بنیاتنانی کەلتووری سەلامەتی

کە کە لتووری سەلامەتی بنیات بنرێت، دەبێت کەلتوورە سەلامەتی بێت بۆیەکسانی، بۆ هەمووان. ئەمە گرینگە تا ببێتە ڕێکخراوەکی ناسینە زەبر و سەربەرشتی کار. بەدەستهێنانی ئەو کەلتوورەش بە رابەری و دەستپێشخەری دەست پێدەکات. با بزانین کەلتوور لە چ پێک دێت؟
کەلتوور ئەو شتانەیە کە هەموومان دەیزانین: ئەوبەهایانەیە کە هەموومان هاوبەشین لێیان، ئەو وشانەیە کە هەموومان ئاخافتنی پێدەکەین و لێیان تێدەگەین، ئەو شتانەیە کە هەموومان دەیکەین.

بنیاتنانی کەلتوورێکی ناسینە- زەبر

ئەوشتانەی هەموو دەیزانین ئەمە تیۆری زەبرە. هاوبەشی کردنی زانیاری سەبارەت بە ناسینە زەبر و سەرپەرشتیکردن بە گەشەپێدانی بناخەی زانیاری بنچینەیی دەست پێدەکات.
ئەو بەهایانەی هەموومان هاوبەشین لێیان: فەراهەم کردنی ئارامی و سەلامەتی بۆ هەمووان دەبێت ئەوا بێت –
”traumatize and retraumatize ” کە نە زەبریان لێ بکەین و نە دووبارە تووشی زەبریشان بکەینەوە.
دەبێت بیر بکەینەوە لە هەڵس و کەوت و کاردنمان کە بەو ئاراستەیە بڕوات کە سەلامەتی و ئارامی دەروونی، کۆمەڵایەتی، ئاکار و جەستەیی فەراهەم دەکات. ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە ئێمە هەموومان شتی جیاوازمان بەسەر هاتووە لە ژیان” باش یان خراپ” ئەمەش لەوانەیە کار بکاتە سەر هەڵس و کەوتمان. کە دوور نیە ئەو ئەزموونانەی خۆمان لەگەڵ خۆمان بهێنینە ناو شوێنی کارکردنمان.
ئەو وشانەی هەموومان ئاخافتنی پێدەکەین و لێیان تێدەگەین: بە خوێندنەوەی سێلف\ی پێدەڕۆن و S.E.L.F ئەم بابەتە کە مۆدێلی ڕێگای گفتوگۆیەکی ڕوونە کە هەموومان دەتوانین بە ئاسانی لێی تێبگەین
(ئەم مۆدێلە لە پیتەکانی زمانی ئینگلیزی دروستکراوە بەڵام وەرگێڕانی بە کوردی پیتەکان دەگۆڕێت و مانای ئەم مۆدێلە لەدەست دەدات. بۆیە لێرەدا ماناکەی وەک خۆی دادەڕێژمەوە -وەرگێڕ-)

ئەو شتانەی هەموومان دەیکەین: لەکاتێکدا کارمەند و کارخواز" ستاف و کلایەنت" لە مێژووی زەبرخواردنی یەکتر تێبگەن، بپرسن چیت بەسەرهات ؟ لە جیاتی ئەوەی بڵێین کێشەت چییە؟ . فەراهەم کردنی سەلامەتی بۆ هەمووان و بنیاتنانی هێز لەسەر ئاستی توانای بنچینەیی. هەروەها هەڵبژاردن و هاوکاری و پەیوەندی هەموو ئەوکارانەن ئەمە دەیکەین، کە ئەنجامەکەی پاڵپشتییە بۆ کردارەکانی ناسینە زەبر. پەیڕەوکرنی ناسینە زەبر و سەرپەرشتی کردن هەموو کەلتوورێکە دەگۆڕێت. تیۆری ناسینە-زەبر و سەرپەرشتیکردن پەیڕەوە نەریتییەکان دەبات و هەڵیاندەوەشێنێتەوە و سیستەمی بەڕێوەبردن ناچار دەکات کە دووبارە بیر بکاتەوەو بەرنامەو پەیڕەوەکانی سەر لە نوێ دابڕێژێتەوە.

ئەگەر بمانەوێت لە زەبری ڕێکخراوەیی تێ بگەین دەبێت یەکەمین جار مۆدێلی سێلف فێر ببین. (س بۆ سەیفتی واتا سەلامەتی- ئی بۆ ئیمۆشنەل واتا هەست و سۆز- ل بۆ لۆس واتا لەدەستدان- ف بۆ فیوچەر واتا دواڕۆژ)دکتۆر ساندرا بڵووم مۆدێلی سێلفی وەکوو ڕووگای چاکبوونەوە پێناسە کردووە و پێیوایە ڕێگای بەرەو چاکبوونەوە لە زەبر ڕێگایەکی دوور و درێژە بۆ تاکەکان و بۆ ڕێکخراوەکانیش .

هەروەها ساندرا دەڵێت: کە مرۆق ون بووبێت وا باشە کە ڕووگایەکی هەبێت و دەڵێت ئەو ڕووگایە مۆدێلی سێلفە بەرەو چاک بوونەوە.

هەروەها دەڵێت: ئەو مۆدێلە لە چوار(پیت) وشە پێک هاتووە کە هەموومان بە ئاسانی تێییان دەگەین. کاتێک کە ئەو مۆدێلە بەکار دەنین وەکوو ڕووگا، یارمەتیمان دەدات کە زەین بخەینە سەر هۆکاری کێشەکان. بگەینە سەر ڕەگی هۆکاری کێشەییەکان باشترە لەوەی ون بین و گیر بخەین لە شوێنێکی وەکوو هەست و سۆز یان سەلامەتی.

هیچ کاتێک خۆت دۆزیوەتەوە لەناو گفتوگۆیەکی سۆزاوی و هەڵچوون ؟ کە گفتو گۆیەکە بەسەر دەچێت. لە خۆت دەپرسی. بۆچی وا سۆزیان هەڵچوو لەسەر ئەو شتە؟ ئەدی من بۆچی هیندە هەڵچووم و تووڕە بووم لەسەر ئەو شتە؟

ڕوونکردنەوەی خود: سێلف S.E.L.F

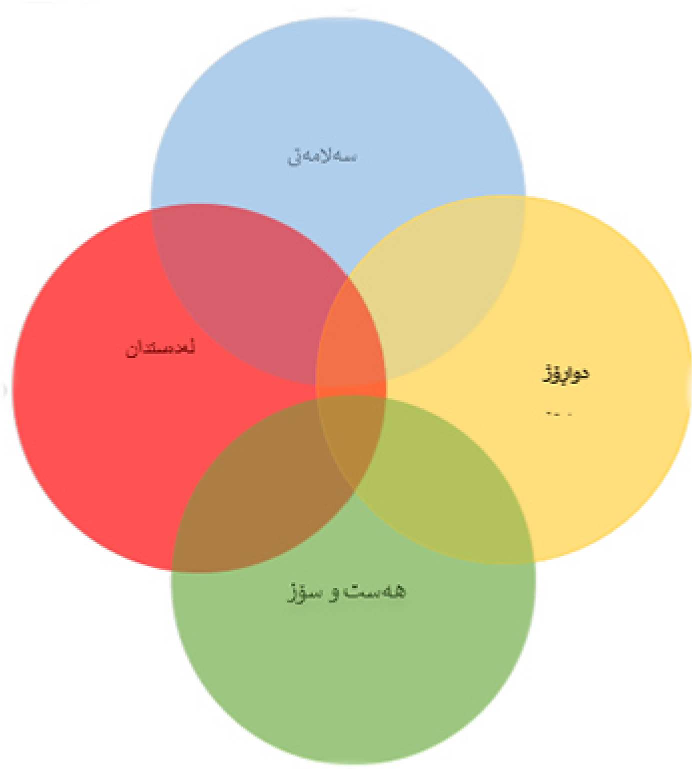

سەلامەتی: چوار لایەنی سەلامەتی دەگرێتەوە کە جەستەیی و دەروونی و ئاکاری و کۆمەڵایەتین. هەر کاتێک کە تاک هەست بە سەلامەتی ناکات لە یەکێک لەو چوار بوارەدا. ئەوا ناتوانێ بیرکردنەوەی مێشکی بەکار بێنێت. واتە ناتوانێت دروست بیر بکاتەوە بۆیە لایەنی سۆزی مێشکی بەکار دێنێت.

هەست و سۆز: پێناسەی ئەوە دەکات کە ئەوەی هەمووان ل□ بارودۆخێکدا بەشدارن کە هەستکردنە.

لەدەستدان: قسە لەسەر گرانکاریەک دەکات کە یان وەڵامەکانی سۆز د□وروژێنێ یان والە تاک دەکات هەست بەسەلامەتی نەکات لە یەکێک لەو چوار بوارەی سەلامەتیدا. ئەو لەدەسدانانە زۆر جار پەیوەستن بەو ئەزموونە تاڵانەی کاتی منداڵی یاخود هەر ئازارێکی تر کە تاک لە ژیانیدا چەشتوو یەتی.

دواڕۆژ: باس لە هەبوونی توانای بیرکردنەوە لە هەنگاوی داهاتوو دەکات یان چارە کردنی گرفتەکان. ئەوکەسانەی ئەزموونی ز□ربریان چەشتووە، ئەوا ناتوانن بیرکردنەوەی دروستی مێشکیان بەکار بێنن. بۆیە تەنها خەیاڵکردن لە دواڕۆژێکی جیاواز بۆ ئەوان دەبێتە کارێکی زۆر ئەستەم.

سەلامەتی جەستەیی: ئایە جەستەم سەلامەتە لە ئازاردان؟ چیت دەکرد ئەگەر ئەو ورچە دایکت، هاوسەرت، بەڕێوەبەرت یاخود هاوکارت بوایە لەسەر کار؟ دەکرێ ئێمەش ورچمان هەبێت هەروک ئەو منداڵانەی کە سەرپەرشتیان دەکەین و کاریان لەگەڵدا دەکەین. زۆر جار ئەمە

یەکەمین شوێنە کە مێشکمان بۆی دەچێت کاتێک پرسیارمان لێدەکرێت کە ئایا هەست بەسەلامەتی دەکەین. سەلامەتی جەستەیی زۆرجار بەرجەستەترە. ئایە لێم دەدرێت؟ هێرشی جەستەییم دەکرێتە سەر؟ هێرشی سێکسیم دەکرێتە سەر؟ ئەوەیە مەبەستمان کە زۆر جار نموونەی هێرش کردنی ورچ دەبینینەوە. زۆربەشمان لەسەر ئەوە کۆکین کە هێرشکردنی ورچ کاریگەری لەسەر سەلامەتی جەستەییمان دەبێت.

سەلامەتی دەروونی، ئایە سەلامەتم لەگەڵ خۆمدا؟

سەلامەتی دەروونی بینینی ئاسان نییە و دەگەڕێتەوە بۆ توانای ئەرێنی تاک لە باوەڕ بە خود. لە کۆنترۆڵکردنی خود. لە دیسپلین کردنی خود و لە توانای خۆ پارێزی خود. سەلامەتی دەروونی دەکەوێتە بەر هەڕەشە لە کاتێکدا کە تاکێک بە کەم بزاندرێت و لە شوێنی خۆیان کەمتر لە کەسانی تر چاویان لێ بکرێت. یاخود نرخ بە ئەزموونەکانیان دانەندرێت. ئەمانە دەکرێت ڕوو بدەن لە بە نزم سەیرکردن و هەڕەس و کەوتی ڕاستەوخۆ یان لە کاتی نیشاندانی شەڕانگێزی بچووک لە ڕێگای قسە و نیشاندانی هەڕەس و کەوتی نەرێنی، کە هێڕش کردنن بە سەرخودی تاک. بە پێچەوانەوەش. نیشاندانی خۆشحاڵی لە بەرامبەر سەرکەوتنەکان. هەتا ئەگەر سەرکەوتنی بچووکیش بن. ڕێگایەکی زۆر باشە بۆ هاندان و پاڵپشتیکردنی تاکەکان بە بەدەستهێنانی ئارامی و سەلامەتی دەروونی. ئەو هەڵوەستە ئەرێنییە وا لە تاکەکان دەکات تێبگەن و هەست بکەن کە ئەوانیش دەتوانن هاوکا ر و بەشدار بن لەهەر شتێک کەلە ئارادایە و ئەوانیش بە نرخن و کۆنترۆڵییان هەیە.

سەلامەتی کۆمەڵایەتی: ئایە سەلامەتم لەگەڵ خەڵکدا؟

سەلامەت بوون لەناو خەڵکدا گرینگە. خەڵک بەشێکن لە کۆمەڵگا و زۆر بە راستی حەز دەکەن شوێنیان هەبێت لەگەڵ ئەوانیتردا. ئەمە دەبێت دەنیا بین لە و پەیوەندیە کۆمەڵایەتییانە و بزانین کە پەیوەندی سەلامەتن و دوورن لە خراپ بەکار هێنان و توند و تیژی و ئازاردان. کە بیر لە شێوەی بینابوونی مێشک دەکەینەوە، دەبینین ئەگەر هاوپیشەیەکمان لە شوێنی کارەکەماندا لە مێژووی ژیانیدا زەبری کۆمەڵایەتی چەشتبێت. ئەوە مومکینە کاریگەری دانابێت لەسەر ڕوانینی لە خەڵک و کاردانەوەی دەبێت بەرامبەریان. لەوانەیە باوەڕ بە خەڵک نەکات و وەک هاوکارێک متمانەیان پێنەدات. ئەنجامی ئەمەش لەوانەیە ئەو هاوپیشەیەمان لە ئیش خۆی بە دوور بگرێت و بڵێت نەخۆشم و نەیەتە ئیش. یان گرفتی هەبێت لە ئەنجامدانی کارەکانیدا. بنیاتنانی کەلتوورێکی ئەرێنی کە دابینی سەلامەتی کۆمەڵایەتی دەکات ئاسان نییە. بەڵام پێویستە. بنیاتنانی دەستە و

تاقم لە بری تاکگەرایی و ئاهەنگگێڕان بە سەرکەوتنەکان ڕێگای دروستن بە یارمەتیدان.

سەلامەتی ئاکار: ئایە هەست بەسەلامەتی دەکەم کە کارێکی ڕاست دەکەم؟
کە کارێک دەکەین، مەرج نیە هەمیشەگری هەمان باوەڕ و بەها بین تاوەکوو ئەم کارە ئەنجام بدەین، یاخود هەمان تێگەیشتنمان هەبێت لەسەری. بەڵام هەرچۆنێک بێت هەوڵدەدەین کە هەمان ئامانج بەدەست بهێنین. کاتێک کەسێک زۆری لەدەکرێت کە شتێک بکات و هەستدەکات کە کارەکە لەبنەڕەتەوە هەڵەیە. ئەوکاتە هەست دەکات کە ئاکاریان سەلامەت و پارێزراو نیە. لەم بارەیەوە دکتۆر ساندرا بلووم دەڵێ: ژینگەیەکی سەلامەت لە ڕووی(ڕەوشت) ئاکارەوە ئەو جێگایەیە کە دەتوانی کاری تێدا بکەی و هەست بە شکۆی خۆت بکەی. چونکە هەست کردنت بەو شتەی کە دروستە دابینکراوە لەلایەن ئەو ڕێکخراوەی کە تۆ کاری تێدا دەکەیت و لەلایەن ئەو کەسانەشەوە کە بەڕێوەبەرایەتیت دەکەن.

هەست و سۆز: ئەمەی مرۆڤ هەرگیز بێ هەست و سۆز نیە. لەوانەیە هەست بە شادمانی بکەین کە خێر دەبینین، دڵتەنگ دەبین کە کەسێکمان لەدەست دەدەین. یاخود دیق دەکەین کە شتەکان بەو ڕێیەوەدا ناڕوات کە خۆمان ویستوومانە. هەست و سۆزمان زۆر جار هەڵسەنگاندنەکانمان لێڵ دەکەن. زیرەکانە بەکار هێنانی هەست و سۆزمان یارمەتیمان دەدات فێربین چۆن هەست و سۆزمان کاردەکاتە سەر خۆمان و ئەوکەسانەی دەوروبەرمان. هەروەها چۆن هەست و سۆزی ئەوانیش کاردەکاتە سەر هەست و سۆزی ئێمە. مەدەی ناسینە-زۆربەر ڕووبەڕوومان دەکاتەوە لەگەڵ ئەوەی کە وشە بەدیینە هەستەکانمان: بۆ نموونە: تووڕە، دڵتەنگ، ترساو، دڵشاد، شەرمەزار، بێئەوەی خەڵک بە هەڵە لێکدانەوە بۆ ڕەفتارەکانمان نەکەن.

(هەروەک ئەو منداڵانەی کە سەرپەرشتیان دەکەین) ڕەفتارەکانیان ڕەنگە ئەوە نەگەیەنن کە مەبەستیانە.
لەدەستدان: دانپێدانان و دەرەقەتهاتنی لەدەستدانە هەمەجۆرەکان لە ژیاندا گرنگە. چونکە لەکاتی خۆیدا دان بەو لەدەستدانەدا نانێین و خەفەتبار نابین بۆیان، بۆیە دواڕۆژمان ئاسان نابێت.

- ژیان و لەدەستدان بەیەکەوە دێن.
- هەموو گەڕانکارییەک لەدەستدانێکە.
- مێژووی زۆربەر لەدەستدانی زیاتری لەگەڵدایە لە بەراورد لەگەڵ ژیانێکی ئاسایی.

لەدەستدان هەندێک جار بەندە بە سەلامەتی. گرینگە کە دەستنیشانی لەدەستدانەکان بکەی و بزانی کە هەست و سۆزت بەستراوەتەوە بەو لەدەسدانانە.
مۆدێڵی سێلف(S.E.L.F) ڕێگامان پێدەدات لەدەسدانەکانمان بناسین و هەست و سۆزمان پشتگوێ نەخەین. بێنە پێش چاوت کە بەرنامەیەک لە ژیانتدا دەگۆڕێ (ئەمە لەدەستدان دەنوێنێ) ئەوکەسەهەست دەکا کە لەڕووی ئاکارەوە هەڵەیە. ئەم گۆڕانکاریە دەکرێت کاریگەری لەسەر سەلامەتی هەبێت. لەوێوە کەسێک لەوانەیە بچێتە ناو دۆخی شەڕکردن، هەڵاتن، یان سڕبوون کە دەبێتە هۆی وەڵامدانەوە هەڵچوونیەکان. ئەگەر ئەو مۆدێڵە باکار نەهێنین، لەوانەیە وای دابن□ین کە ئەوان بەره□ستکاری گۆڕانکارین و نایانەوێت شتی تازە بێتە کایەوە.
دواڕۆژ: کە گەورە بوویت دەتەوێت ببیت بە چی؟ دوای ئەوە دەتەوێت بگەیتە کوی؟ ئەمڕۆ چی دەکەیت؟ ئەوانە هەوویان شتی ئاساین و پرسیاری سادەن. بەهەرحاڵ بۆ هەندێک کەس ئەم پرسیارانە تۆقێنەرن. ل□ بەر ئەوەی زۆریان لێکراوە کە بیر لە دواڕۆژێکی بەدەست ن□ه□اتوو بکەنەوە. بۆ ئەوانەی کە زێدەهەڵچوون، پرسیارێکی سادەی ئاوا زەحمەتە. چونکە ناتوانن بیرکردنەوەی داهاتووی مێشکیان بەکار بێنن. لەم دۆخەدا دەچیتە باری شەڕکردن، هەڵاتن، یان سڕبوون. لەگەڵ پەیڕەوکردنی سەلامەتی، هەست و سۆز و لەدەستدان، دەرگای دەست گەیشتنت کراوەتەوە بەڕووی مێشکی بیرکردنەوەی چارەنووسساز.
بۆ ئەوەی فۆکەس بخاتە سەر دواڕۆژ.

بۆئەوەی ببیتە بیرکەرەوە لە دواڕۆژ. دەبێت ئەو توانایەت هەبێت ئەوبەشەی مێشکت بەکار بێنی کە بەرپرسە لە نەخشەدانان و بیرکرنەوەی گرینگ. ئەوکەسەی کە گیریخواردووە لە دۆخی شەڕکردن، هەڵاتن، یاخود سڕبوون.توانای ئەوەی نیە بیر لەو هەنگاوانەی داهاتووی بکاتەوە. لەکاتێکدا مر□ق س□لامەتە لەهەر چوار بواردا
(جەستەیی، دەروونی، کۆمەڵایەتی، ئاکاری) ئەوسا دەتوانێت بەشی مێشکە بیرکردنەوەی دروست بەکار بێنێت و دواڕۆژ بێنێتە بەرچاوی و نەخشەی بۆ دابر□□ژ□ت.

-چ□ن م□د□لی س□لف (S.E.L.F) پ□ی□□وی بک□ین ؟ : و□ک پ□شتر باسمان کرد. م□د□لی س□لف □ووگای□ک□ د□توانر□ت پ□ی□□و

بکرێت بۆ ئاسانکردن و ڕێ نیشاندان لە هەندێک ڕەوشی قورس و ئاڵۆزدا.

بێنەوە یادی خۆت کە ڕۆژێک لە ڕۆژان لەگەڵ دەستەیەک لە هاو هاوپیشەکانت، یان کارخوازێکت، یان هەر بەتەنها لەگەڵ خۆتدا گریمان لەوێدا هەست کردنت بە دڵتەنگی و تووڕیی ئامادە بوو. ئێستا بیر لە ناوەڕۆکی مۆدێڵی س□□□ف بکەوە. سەرەتا بە سەلامەتی، لەدەستدان، هەست و سۆز، یان هەر کامێک لەوانە کە ی□ک□د□گرێتەوە لەگەڵ ئەو باروودۆخەی تۆ لە وکاتیدا. بۆ نموونە: با بڵێین یەکەم جار پێناسەی بکە و دەستنیشانی هەست و سۆزە کە (هەڵچوونەکە) بکە "هەستم بە دڵتەنگی دەکرد، دیقم کردبوو، بێزار بووم، تووڕە بووم." دوایی بە بیر خۆتی بێنەوەو بزانە هۆکارەکە چی بوو، ئایە لەدەست دان بوو گۆڕانکاریێک بوو. ئایە لەدەستچوونەکە\ گۆڕانکاریەکە کاریگەری هەبوو لەسەر ئاکارت، لەسەر جەستەت، لەسەر دەروونت یاخود لەسەر سەلامەتیت؟ ئەگەر وابوو، ئایە هیچ ڕێگای بەدەستهینانەوەی سەلامەتیت لەبەردەم دا هەبوو؟ ئەمەیان بیرکردنەوەیە لە دواڕۆژ.

گوشاری بەردەوام کاریگەری نەرێنی دەکاتە سەر دام و دەزگاکان وەک چۆن کاریگەری دەکاتە سەر مرۆڤ

دام و دەزگاکانیش وەکوو مرۆڤەکان بێهێزن بەرامبەربە گوشار. بەتایبەتی گوشاری قووڵ و بەردەوام. زۆرێک لە دام و دەزگاکان دووچاری کارەساتی قووڵن. کارەساتێک چارە دەبێت و گرفتێکی تر بەدوای ئەودا سەردەردێنێ. هەروەها، دەرئەنجامی گوشاری دەروونی ڕێکخراوەیی قورسایی دەخاتە سەر هەست و سۆزی ئەوکەسانەی لەناو ئەو ڕکخراوەیەدا کار دەکەن و لە توانایان کەم دەکاتەوە. هەموو کەرمەندەکان ناتوانن بەشدار بن لە پرۆسەی ب□ی□اردان و لەبەرەو ڕوو بوونەوەی کێشەکان، بە شێوەیەکی بنیاتنەرانە و چارەسەر کردنی گرفتەکان بەیەکدەستەیی. بە بیرخۆتی بێنەوە کەلەسەرەتای ئەم باسەدا گوتمان کە ز□ب□ر کاریگەری دەخاتە سەر مێشک. گوشاری درێژخایەن لەناو رێکخراودا نزیکە لەوە. کاتێک کە مرۆڤ هەست بە سەلامەتی ناکات بەهۆی گوشاری بەردەوام. هەست و سۆزی خۆیان بە ڕێکی پێ ڕاگیر ناکرێت. ئەمەش باری دەروونی کەسەکان لەوە گرژتر دەکاتەوە کە بتوانن تەندروستانە ئاراستەی بکەن.لەو باروودۆخانەدا وای دەبینن کە دەسەڵاتیان بەسەر هیچ شتێکدا ناشکێت و هەموو شتەکان لەبار یەکتر هەڵدەوەشێنەوە. بەرەبەرە خەڵک و ڕێکخروەکە هەست بەوە دەکەن

کە بێ پشتیوان و بێ چارەن. لەو دۆخەدا هەوڵ دەدەن تا بتوانن دەست بەسەر هەر هەموو شتەکاندا بگرن. چونکە وا هەست دەکەن هیچ کۆنترۆڵیان نییە.

.دەرئەنجامی گوشاری بەردەوام کاردانەوەی شەڕکردن، هەڵاتن و سڕبوونی لێدەکەوێتەوە. چونکە لەکاتێکدا کە ڕێکخراو سەلامەت نەبێت. کرێکار و کارمەندەکانیش هەست بە سەلامەتی خۆیان ناکەن و کارخوازەکانیش لەوانەیە بە هەمان شێوە هەست بە سەلامەتی خۆیان نەکەن. ئەمەش بەو شێوەیەی خوارەوەی لێدت: شەڕکردن: کێشەکانی شەڕی دەسەڵات دەست پێدەکات، سیاسەتی بەڕێوەبردن دەگۆڕێت، سزادان بەربڵاو دەبێت، کێشەکانی سەندیکاش فراوانتر دەبێت .هەروەها ڕێژەی شەڕانگێزی کارخوازەکان زیاتر دەبێت و پێوانەکانی خۆتێهەڵقورتاندن زیاد دەبێت.

هەڵاتن: لەو دۆخەدا کاتی نەخۆشی و داوای پشوو زیاد دەکات (واتە خەڵک خۆی لەچوونە سەرکار دەدزێتەوە) بێزاربوون و هیلاکی لەناو کارمەندەکان گەشەدەکات و دیکۆمێنتەکان بزر دەبن و ڕاپۆرتکردن دوادەکەوێت. کارخوازەکان نایەن بۆ سەردان ومەوعیدەکانیان. ئەگەر دەریشبکەون بەشێکی سەرپەرشتی وخزمەت وەرناگرن.
سڕبوون: پەیوەندی و گفتوگۆ ڕادەوەستێت. پرۆسەی دیمۆکراتی لە بەین دەچێت. خەڵک وا هەست دەکەن کە دۆخەکە هەرگیز باشتر نابێت و سەرلێشێواوی لە بەڕێوەبردن زیاد دەکات. کارمەندەکان ڕیپۆرتەکان ون دەکەن ولەیەک کاتدا دوو مەوعید دادەنێن یان بە پێچەوانەوە مەوعیدی کارخوازەکانیان لە بیر دەکەن.

پرۆسەی هاوتەریب

پرۆسەی هاوتەریب ڕووداوەکە یان کارلێککردنە، کە دەگوزەرێت بەدەر لە دەسەڵاتی کارمەند و کرێکارەکان و ڕاستەوخۆش کاردەکاتە سەر ئەوکارانەی ئەوان دەیکەن. ساندرا بەلووم لەباسی پرۆسەی هاوتەریب لە ساڵی ٢٠١٠ دا دەڵێت: دەرهاوێشتەی ئەو کارلێککردنە ئاڵۆزیەی لە نێوان کارخوازە زەبر چێشتووەکان و کارمەندەکانی ژێر گوشاری دەروونی و ڕێکخراوە زەختلێکراوەکان. هەروەها ژینگەی کۆمەڵایەتی وئابووریش زۆر جار دژی ڕێگا چارەی چاکسازین لە دەرهاوێشتەکان هەندێک جار پێچەوانەی مەبەستی ویستراو بووە. هەروەک لەو خشتەی خوارەوە دەبینن کە گوشاری هەر یەکێک لە

ستوون□کان کارد□کات□ س□ر دوو ستوونی تر.
پر□س□ی هاوت□ریب د□توان□ت ل□ه□ر ی□ک□ک ل□ کارخواز، کارم□ند
یاخود ل□ □□کخراو□و□ د□ست پ□ بکات

<u>پرۆسەی هاوتەریب دەتوانێت لەهەر یەکێک لە کارخواز ، کارمەند یاخود لە ڕێکخراوەوە دەست پێ بکات</u>

کارخواز	کارمەند	ڕێکخراو
هەستبەسەلامەتی ناکات	هەست بەسەلامەتی ناکات	سەلامەت نیە
تووڕەیە\شارانگێزە	تووڕەیە\شارانگێزە	سزادەرە
یارمەتی نیە	نائومێدە	چەقیوە
نائومێدە	نائومێدە	بێ جوولەیە
زیندەوڕوژاوە	زیندەوروژاوە	کارەسات ئامێزە
پارچە پارچەیە	پارچە پارچەیە	پارچەپارچەیە
لەژێرگووشاردایە	لەژێر گوشاردایە	لەژێرگوشاردایە
سەرلێشێواوە	سەرلێشێواوە	بێ بەهایە
خەمبارە	بێ رەوشت بووە	ئاراستەی نیە

ه□موویان ب□ی□ک□و□ تاقی د□ک□ین□و□

□□بازی ناسین□ ز□برک□لتوور□ک ل□ س□لام□تی دروست د□کات ک□ ب□ر□نگاری گوشاری قوو□ی ناو □□کخراو□کان د□ب□ت□و□. چونک□ پ□ی□□و کردنی تی□ری ناسین□ ز□بر هاند□ر□کی ئ□ر□نی□ و ب□ر□و□ پ□ش□و□یان د□بات، ل□کات□کدا گیریان خواردوو□و ج□قیون ل□ شو□نی خ□یان. ب□ی□ د□ب□ت م□د□□ی س□لف ب□کار ب□نن ب□ چار□س□ر کردنی ک□ش□کانیان. د□ب□ت ن□خش□ی□ک داب□□ژن ک□ یارم□تید□ر ب□ت ب□ ت□گ□یشتن ل□ مانای ل□د□ستدان و وشکبون□و□ی ه□ست و س□ز و ل□پرسی س□لام□تی ت□بگات و کار ب□ ب□د□ست ه□نانی بکات. تاکوو ب□ ن□خش□ی□کی ت□ندروست ب□ر□و دوا□□ژ ه□نگاو بن□ت.
□□کخراو□کانیش م□د□□ی هزری و باو□□ی بنچین□یيان ه□ی□. ب□ی□ و□ک چ□ن بیر ل□ کارخواز□کانمان د□ک□ین□و□. د□ب□ت ب□ه□مان ش□و□ ب□□ین پرسیار ل□ □□کخرا و□ک□ و ل□ هاوپیش□کانمان و ل□ هاو□□کانمان بک□ین و ب□□ین: چیت ب□س□ر هاتوو□ ؟ل□ بری ئ□و□ی پ□يان ب□□ین ک□ش□ت چی□؟

پیاچوون□و□

١.ک□لتوور- ژینگ□ی□، □□فتار□کانمان□، ش□و□ی ئیشکردمان□، ب□هاکان و ه□□و□ست□کانمان□. ه□رو□ها گریمان□ بنچین□يي□کانی باو□ر□کانمان□.
٢. □□کخراو□کانیش و□کوو تاک□کان ب□ه□زن ب□رامب□ر ب□ گ□شار. ب□تایب□تی گوشاری قوو□ و ب□رد□وام.
٣.ز□ر جار ب□باو□□ی ل□ ن□وان کر□کاران و ب□□و□ر□کان د□ب□ت□

هۆکاری کەمکردنەوەی بەرهەم و خراپ بەڕێوەچوونی ڕێکخراوەکە.
٤. بەیەکەوە دەبێت هەوڵبدەین لە پێناوی گۆڕینی مۆدێڵی هزر و باوەڕی بنچینەیی و دەبێت پرسیارەکە ئاوا بکەین: چیت بەسەر هاتووە؟ لە بری کێشەت چییە؟.

جەختکرنە سەر سەلامەتی بۆ هەمووان
خۆت بناسە: بەهاو باوەڕ و دەرککردنیش کاریگەرییان هەیە لەسەر چۆنیەتی کارکردنمان لەگەڵ گەنجاندا. باوەڕی خود سەبارەت بە ڕەفتار و بەرەنگار بوونەوە دەتوانێت کاریگەری توند دابنێت لەسەر چۆنیەتی کردار و کاردانەوە. بۆیە گرینگە شێوازی پرسیارکردنەکەت بگۆڕی لە چ هەڵەیەکت کردووە ؟ بۆ چیت بەسەر هاتووە؟ ئاگاداربوونت لە مێژووی زەبری منداڵەکانی سەرپەرشتیان دەکەی، یارمەتیت دەدات لە تێگەیشتنت لە دۆخی ئێستای منداڵەکە. ناسینی خودی خۆت کلیلی ئامادەبوونتە بۆ بەرەنگاربوونەوەی کارەسات.

هەست بە چی دەکەم؟
هەموو مرۆڤێک کاردانەوەی دەبێت بە گوێرەی مێژووی ئەزموونی خودی خۆی. ئەو پرسیارە (هەست بەچی دەکەم ؟)لەخۆدی خۆت بکەی گرینگە چونکە وەڵامەکانی شەڕ کردن، هەڵاتن یاخود سڕبوون کارمەندەکانیش لەجوولە دەخات هەر بەو شێوەیەی کە گەنجانی زەبر چێشتووی سەرپەرشتیکراو لە جوولە دەخات. هەروەها بۆ کارمەندەکانیش دەبێتە هۆی وەڵامدەرەوەی نەگونجاوی وەکوو: تووڕەیی و شەڕانگێزی و ورووژانی زێدە. تووڕەییش دەبێتە هۆی هەڵسەنگاندن و حوکمدانی نادروست . درک کردن بەوەی کە بیرۆکەکان تووڕەیی دەتەقێنتەوە. هەروەها پێشبینی کردنی ئەو دۆخە گوشار ئامێزانە یارمەتی تاکی کارمەند دەدەن کە ئارامی خود بەدەست بهێنینەوە.

گرینگیدان بەخود\ ئاگا لە خود بوون
کارکردن لەگەڵ منداڵانی زەبر چێشتوو فیشاری زۆری لەگەڵە. لەوانەیە کاریگەری زۆر نەرێنی و درێژخایەن لەسەر کارمەندەکان بەجێ بهێڵێت. کارمەندەکان هەندێک جار هەست دەکەن زەختی زۆریان لەسەرە و بێ ئومێد دەبن و دەترسن. زەخت لەسەر ئەوە کراوەتەوە کە دەبێت چاودێری ئاستی پەستانی دەروونی خۆیان بکەن و شێوازی ژیانێکی تەندروست بەدەست بهێنن و هەمیشە چاودێری پرۆفێشناڵانە بکرێن.(واتە دکتۆر و ڕاوێژکاری دەروونی ببینن-وەرگێڕ)

گەنجەکە\ منداڵەکەی سەرپەرشتی دەکەی بناسە
مێژووی ژیانی گەنجەکە بزانە و لە نموونەکانی ڕەفتاریان و شێوەی

وەڵامدانەوەیان بۆ گوشارەکان ئگاداربە. بزانە ڕەفتاری چاوەڕوانکراوی ئاسایی بۆ گۆشەی ئەو تەمەنە چەنە. زۆرجار ئەو ڕەفتارانەی لە منداڵەکە دەبیندرێت ئەوە ستراتیجی خۆپارێزی وەهەوڵی مانەوەیەتی لە ژیان.
گەنجان ڕاهێنان و و پشتگیریان پێویستە کە ڕووبەڕووی کارەساتەکان دەبنەوە. لەهەمان کاتیشدا ئەو ڕاهێنان و پشتگیریەی پێیان دابین دەکرێت، نابێت ڕەخنەئامێز و بە زەخت بەسەریاندا بسەپێندرێت. بە زمانێکی تر بڵێین؛ دەبێت نەرم بین لەگەڵیان. بە و جۆرە یارمەتی ئەو منداڵانە بدەین بە باشترین شێوە کە لەگەڵ بنیاد و دۆخی ئەوان بگونجێت. تا سوودمەند بن لەو ڕاهێنانە پەروەردەییانەی بۆیان تەرخان کراوە. بە گشتی، شێوازی پیشاندانی هاوخەمی و ڕەوایپێدان و میهرەبانی دەتوانێت ببێتە ڕێگایەکی باشتر بۆ وەرگرتن و سوودمەند بوونیان لەو ڕاهێنانەی ڕاهێنەرەکان پێشکەشیان دەکەن.

(ماسلۆ لە١٩٦٩ دەڵێت: ڕەفتار دەربڕینی داواکاریە)

بۆئەوەی وەڵامی دروستمان هەبێت. دەبێت لەوە تێبگەین کە چ شتێک بۆتە هۆکاری تەقینەوەی ڕەفتارە شەڕانگێزیەکە. بزانە کە گەورەبوون لەناو ژینگەیەکی گوشاراوی دەبێتە هۆکاری چەسپاندنی کاردانەوەی وەڵامەکانی شەڕکردن، هەڵاتن یاخود سڕبوون. کە لەوانەیە زۆر نەگونجاو بێت بۆ بەرامبەربە دۆخەکە. ئەوکەسە وافێر بووە کە تائەوپەڕەی بڕوات تا داواکاریەکانی بەدەست هێناوە. ئەو ڕەفتارەی دەیبینین ئەوە چەکی خۆپارێزی ئەو منداڵەیە. تەنها بە بنیاتنان و فەراهەم کردنی ژینگەیەکی سەلامەت، ئەو منداڵە لەتوانایدا هەیە چەکەکەی دابنێت و بتوانێت کارامەیی و شتی نوێ فێر بێت.
دامەزراندنی دۆخەکان(دامەزراندنی دۆخەکان هەمووئەو شتانە دەگرێتەوە کە دەبنە هۆکاری ڕوودانی زیاتر یان کەمتری ڕەفتاری شەڕانگێزی یان ڕەفتاری نەگونجاو. سەلمێندراوە کە شێوەی دامەزراندنی ژینگەی منداڵان دەورووژێنێی. یاخود بە پێچەوانەوە ئارامیان دەکاتەوە.

دۆخیدەرەکی: ژوورێکی گەرم ، پیس ، ناڕێک.

دۆخی ناوەکی: مێژوویەکی زەبراوی\ تراماتیک\ نەخۆشی و دەردەداری، گۆڕانیکاری لە دەرماندا.
پرۆگرامی سەرنجدراو و پەیوندیدار بە کارخواز: سنووورداری و ورووژێنەری زۆر و ناڕێکی و کەمی کارمەند.
پەیوەندیەکان: گرووپی نەگونجاو، داینامیکی هێز و کۆنترۆڵ(کارمەندەکان لەدژی ئەوان)

دیاری کردن و ڕێکخستنی دۆخەکان بە پێی پێویست دەبێتە هۆی کەمردنەوەی ڕوودانی هەڵس و کەوتی خراپ. فۆکەس کردنە سەر ئامادەبوون و پێشەکی نەخشەدانان کاریگەری دەبێت لەسەر کەمکردنەوەی ڕێکخسنی دۆخەکان. کە ئەمەش دەبێتە هۆی دروست کردنی ژینگەیەکی ئەرێنیتر.

تێگەیشتنی وەڵامە هەڵچوونیەکان\ ڕەفتاری ئاسای پێش قەیران

(مۆدێلی گوشاری قەیران ڕێگایەکە پێشبینی قۆناغەکانی تاک دەکات کە لەکاتی ڕووبەڕووبوونەوەی کاراساتدا هەستی پێدەکات و پەیدا دەڕوات.) هێڵی بنچینەیی پێش قەیران چییە؟ هێڵی بنچینەیی پێش قەیران ئەو ڕەفتار و هەڵس و کەوتانەیە کە منداڵێک یان گەنجێک لەکاتی ئاسایی و ئارامیدا نیشانی دەدەن. لە کاتی سەرپەرشتی کردنی منداڵ یان گەنجانی زەبر خواردوو. دەبێت بزانین هێڵی بنچینەیی واتە ڕەفتاری ئاسایی منداڵێکە یان گەنجێکە چۆنە. تاوەکوو ڕەفتارە ئاساییەکانیان تێکەڵ نەکەین لەگەڵ ئەو رەفتارانەی لەکاتی قەیران کە بە شێوەی وەڵامە هەڵچوونیەکان نیشانی دەدەن. ناسینەوە و لەیەکتر جیاکردنەوەی ڕەفتاری ئاسایی و رەفتاری نائاسایی ڕێنماییمان دەکات کە باشتر ئەو زانیاریانەی کە فێری بووین لە ڕێبازی ناسینە- زەبر پەیڕەوی بکەین. کاتێک ئەو منداڵانە هەست بەسەلامەتی ناکەن لە ناو هەموو ئەو بوار و بارودۆخانەی کە تێیدا دەژین. دەچنە ناو مۆدێڵی \ شەڕکردن\هەڵاتن\ سڕ بوون. مۆدێڵی قەیرانیش زەخت لەسەر گرینگی ئەوە دەکاتەوە کە بپرسین چیت بەسەرهاتبوو؟ لەبری ئەوەی بپرسینکێشەت چییە؟ دەبێت ئەو منداڵە و گەنجانە بناسین کە ئیشیان لەگەڵدا دەکەین تاوەکوو شارەزای هێڵی بنچینەیان ببین. نموویەک لە هێڵی سەرەکی هەڵس وکەت و ڕەفتاری منداڵێک
منداڵێک دەبینین کە بەردەوام دێت و دەچێت، دەست وپەنجەی خۆی دەگووشێ و دەقترێنتەوە و لە بەرە خۆی ورتە ورت دەکات. لەوانەیە ئەوڕەفتارانە لەزۆربەی کاتەکان بۆ ئەو جۆرە منداڵانە هێڵی بنچینەیان بێت. بۆ منداڵێکی تربە پێچەوانەوە لەوانەیە نیشانەی پەرێشانی و خەمباری بێت. بۆهەر کەسێک هێڵی بنچینەیی بە گوێرەی ئەزموونی ژیانییەتی و جیاوازە لەوی تر.

پێش ڕوودانی قەیران- لە کاتی هێڵی بنچینەیی- چی بکەین؟

دەبێت گفتوگۆ لەگەڵ هەموو کارمەندەکان بکرێت و ئاگادار بکرێنەوە سەبارەت بە هێڵی بنچینەیی منداڵێکە. لەکاتی شیفت گۆڕین و لە کاتی کۆبوونەوەکانی پلانی سەرپەرشتی و بەخێو کردن و لەناو چوارچێوەی

پلانی سەرپەرشتی کردنیش دەبێت ئاماژەی پێبدرێت.دەبێت پێناسەی هەڵەی بنچینەیی منداڵەکە بە ڕوونی نووسرا بێت. هەروەها کارمەندەکان دەبێت هەمیشە وریارو ئامادە بن و لەسەر خۆت بن لەگەڵ هەست و سۆز و ڕەفتاری منداڵەکان. لەوکاتانەدا کە لەژێر گوشاری دەروونی نین. سەرپەرشتیارەکان دەبێت ئاگاداری مەرجەکانی ڕێکی ژینگەکە بن کە بگونجێت و یارمەتیدەر بێت بۆ کەمکردنەوەی یان نەهێشتنی ڕووداوی ڕەفتاری نەویستراو. گرینگە بۆ کارمەندەکان هەوڵبدەن پەیوەندی لەگەڵ کارخوازەکاندا دروست بکەن لە ڕێگای هاندان و ستایش کردنیان. هەروەها بە نەرمی ئەرکەکانیان بیربخەنەوە و ئەگەر پێویست بوو لە تەواوکردنی ئەرکەکانیاندا یارمەتیان بدەن.

ورووژێنەری ڕووداو

ورووژێنەری ڕووداو دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ڕووداوەی کە دەوری هاندەر\ورووژێنەر دەبینێت لەسەر ڕەفتار. ڕەفتاری هەر منداڵێک لەکاتی ورووژێنەری ڕووداو جیاوازە لەوی تر. هەر وەک ئەوەی کە هەڵەی بنچینەیی هەر منداڵێک جیاوازە لەوی تر. بۆ نموونە، هەندێک منداڵ لەکاتی ورووژێنەری ڕووداو جێبەخۆی نەگرێت\ بێ ئۆقرە دە بێت و هەندێکی تریان لەوانەیە جنێو بدەن. هەندێک نموونەی ورووژێنەری ڕووداو ئەم هۆکارانەی خوارەوەن. گاڵتەپێکردن، زۆرلکردن، بیستنی هەواڵێکی ناخۆش، یان بێ ئومێد بوون لە شتێک. هەروەها ژینگەیەکی پڕخەڵک و سەرقاڵیش زۆر جار دەبێتە هۆکاری ورووژانی ڕووداو. لەوکاتانەدا هەبوونی شارەزایی لەسەر منداڵەکە گرینگە ودەبێت بزانیت ئەو منداڵە چۆن ڕەفتار دەکات لەهەموو قۆناغ و دۆخەکاندا.

چی بکەین لەکاتی ورووژانی ڕووداو؟

دەبێت درک بەوە بکەین کە رەفتاری منداڵ ستراتیجی خۆگونجاندنیانە لەگەڵ ئەو بارودۆخەی لەئارادایە. بەدەست هێنانی زانیاری گرینگە لەسەر ئەو شتانەی کە یارمەتی هێور بوونەوەی منداڵەکە دەدات لەکاتی کارلێکردنیدا.زۆرگرینگە کە هەتا دەکرێت زووتر پەیڕەوی ستراتیجیەکان بکرێت لەکاتی بەرزبوونەوەی دۆخی ورووژانی منداڵ یان گەنجەکە. بۆ نموونە، نیشانی بدات کە هەناسەی قووڵ هەلکێشێت یان گوێ لە مۆسیقا بگرێت هتد.دەبێت سەرپەرشتیکارەکان ئەوە بزانن کە منداڵەکە لەکاتی هەڵچوونیدا، یان کە هەست دەکات سەلامەتی دەوروبەری لەژێر هەڕەشەدایە. لەوکاتەدا ئەو منداڵە ناتوانێت بیربکاتەوە و وەڵامی عاقلانی دروست بۆ ڕووداوکان بداتەوە.

قۆناغی هەڵچوون

لەقۆناغی هەڵچوونی گەنجەکەدا بە وریایی چاوبدە نیشانەکانی

زیادبوونی نیگەرانی و شکست هێنانی لەوەی کە بتوانێت ڕەفتارەکانی کۆنترۆڵ بکات لەبەرامبەر ئەو دۆخە فیشارئامێزەدا. بۆیە لەوانەیە سەرقاڵ بێت و جنێو بدات.
لەگەڵ توندبوونەوە و دەمارگیری ڕەفتارەکاندا گوشاریش زیاد دەکات. ئەگەری ئەوە هەیە کە وەلامدانەوە و بیستنی ئەو قسانەی دەیکەی لەلایەن گەنجەکە کەمتر بێتەوە.

لەقۆناغی هەڵچوندا چی بکەین؟
گرینگە بەردەوام ئاگاداری خۆت و کردار و قسەکانت بیت بەرامبەر بە ڕووداوەکە و لەخۆت بپرسیت: ئایە دەتوانم لە هەستەوە هۆشیار بم و بتوانم بیرکردنەوەی عاقڵانی خۆم بەکار بێنم؟ خاڵێکی تریش کە گرینگە لەوکاتەدا کە ئاگاداری سەلامەتی ژینگە و دەورو بەر بیت و ئەو منداڵانە بگوازیتەوە کە لەوناوەن دووریان بخەیتەوە.هەروەها زیاتر گوێ بگرە لەوەی کە قسە دەکەیت. پەیڕەوی پرۆسەی گوێگرتنی چالاک بکە. ئامانجت ئەوە بێت ڕەوایی بە هەستەکانیان بدەیت و سۆزت وشک بکەیتەوە بەبێ ئەوەی وا نیشانبدەیت کە بەباکی لەو دۆخەی ئەوان.

قۆناغی تەقینەوە
لە قۆناغی تەقینەوە ڕەفتار بەرزبێتەوە بۆ ئاستی هەڕەشە بەسەر سەلامەتی. لەم کاتەدا پێویستە ناوبژی کردن و دەستێوەردان تەنها فۆکەس بێت لەسەر سەلامەتی. لەم ئاستەدا قسە لەگەڵ کردن دەبێت زۆر کەم یان هەر نەکرێت. چونکە گەنجەکە لە ئاستێکی زۆر تەنگانەدایە کە دژوارە بتوانێت پرۆسەی قسەکان بکات. دەبێت بزانین کە نابێت بەراوردی ئاستی هەڕەشەی جدی سەر سەلامەتی لەگەڵ هەڕەشەی کەمتری سەر سەلامەتی بکەین. دەبێت هەموو هەڕەشەکان بە هەند وەربگرین. چونکە ئەو بەراوردە کاریگەری دەبێت لەسەر دەست تێوەردان و ناوبژیمان. لەوکاتەدا کارمەندە سەرپەرشتیارەکان دەبێت کەمترین قسە لەسەر دۆخەکە بکەن و شوێنێکی دوور و سەلامەت بۆخۆیان پەیدا بکەن و ئاگاداری دەور و بەر و ژینگە بن. بۆ نموونە ، دەبێت هەموو ئەوکەل و پەلانە دوور بخرێنەوە کە لەوانەیە کەسەکە وەکوو چەک لە دژی کارمەندەکە بەکاری بهێنێت. یان دەستی بداتە و خۆی پێ ئەزیەت بدات. لە بیرت بێت دەبێت پەیڕەوی پرۆتۆکۆلی خۆپارێزی و سەلامەتی ڕێکخراوەکەت بکەی کە پێشتر مەشقت لەسەری کردووە و خۆت لە ڕێگای بەکار هێنانی شارەزای . بارودۆخەکە هەڵسەنگێنە و ئەگەری هەڕەشەی هێرشی جەستەیی درک پێ بکە . دەست تێوەردان و ناوبژیکردنت ڕێکخراوە بە گوێرەی پێویست و خۆت بپارێزە لە بریندار بوونی

جەستەیی.

قۆناغی چاکبوونەوە

لەدوای قەیران و تەقینەوە دەروونییەکە. گەنجەکە بەرە بەرە، بەرەو ئارام بوونەوە دەچێت و ئاستی گوشاری دەروونی بەرەو کەمبوونەوە دەڕوات. لەوانەیە هەست بە ماندووبوون بکات. لەگەڵ ئەوەشدا هەندێکیان لەو ئاستەشدا دەکرێ هێشتان هەر نائارام وشێواو دەربکەون.

لە قۆناغی چاکبوونەوە چی بکەین؟

دەبێت چاوەڕوان بکەین تا منداڵەکە دەگەڕێتەوە دۆخی هێڵی بنچینەیی و باری ئاسایی دەروونی. ئنجا بیرۆکەی تازەی بخەینە بەردەست و فێری کار و کارامەیی تری بکەین کە چۆن بتوانێت بەکارامەیی هەڵس و کەوت لەگەڵ کێشەکانی بکات لە بری هەڵچوون و تەقینەوە. قسە کردن لەگەڵ کەسێکە پێش ئەوەی بگەڕێتەوە سەر هێڵی بنچینەیی خۆی. لەوانەیە دووبارە بیباتەوە دۆخی هەڵچوون و بیتەقێنێتەوە. لەوکاتەی کە منداڵەکە ئارام دەبێتەوە. زۆر گرینگ و پێویستە کە کارمەندەکە دووبارە پەیوەندی تەندروست لەگەڵ منداڵەکە یاخود گەنجەکە بنیات بنێتەوە.

منداڵەکە بناسە

نەخشەی دانانی پێشوەخت لەسەر ئاستی تێگەیشتن لە هەڵس و کەوتی ئاسایی منداڵەکان و دۆزینەوەی چارەسەری دروست بۆ کێشەکان و وەڵامدانەوە بۆ ویست و نائومێدییەکانی منداڵەکان. دەتوانێت هەمووان باشتر ئامادە بکات بۆ بەرەو ڕوو بوونەوەی قەیران.

نەخشەی سەرپەرشتی قەیرانی تاک

ئەم کلێشەیەی دەبینن لە خوارەوە نموونەیەکە، کە دەبێت ئامادە بکرێت بۆ ئەو منداڵ و گەنجانەی تازە دێنە ناو ڕێکخراو بۆ سەرپەرشتی کردن و بەخێو کردن. ئەم ئامرازە دەبێت دەستکاری بکرێت لە هەر کاتێک ستراتیجی سەرپەرشتی تاکەکان گۆڕانکاریان بەسەر دادێت بە پێی گۆڕانی هەلس و کەوت و ڕەفتار و گەشە کردنی تاکەکان. ئەم ئامرازە دەبێت وەکوو ئامرازی گفتوگۆ لە نێوان سەرپەرشتیاران و کارمەندەکانی ئەو ڕێکخراوەی کاری پێ بکرێت. دەبێت سەرپەرشتیار و کارمەندەکان لەسەر ئاستی ئەم زانیاریانەی لەو نەخشەیەدا دەستنیشان کراوە و داڕێژراوە سەرپەرشتی منداڵەکان و گەنجەکان بکەن.

نەخشەکە:

١.توانای مێشک و دەستنیشانکردنەکانی تر

☐ خاوەن پێداویستی تایبەتی ژیری ☐ ژیری ناسایی ☐ هێشتان دەستنیشان نەکراوە

-بەشەکانی دەستنیشانکردن دیاری بکە:------------------

لەنگبوونەکانی تری تەندروستی:----------------------

٢. مەترسیەکانی سەر جەستە دیاری بکە لەکاتی ڕاگیرکردندا

☐ لەنگبوونەکانی ناپەیوەند بە تەندروستی ☐ لەنگیەکانی پەیوەند بە تەندروستی

☐ نەزاندراوە ☐ نەخێر

☐ دیاری بکە:-----

٣. مێژووی زەبر:

☐ بەڵێ ☐ نەخێر ☐ نەزاندراوە

٤. ڕەفتارەکانی- مەترسی زۆر

☐ شەڕانی بەرامبەر کارمەند ☐ شەڕانی بەرامبەر خەڵک ☐ چەک بەکارهێنان

☐ چەوساندنەوەی زایەندی\ دەستدرێژی ☐ گاڵتە پێکردن ☐ هەڵاتن و ونبوون

☐ ئاگرکردنەوە ☐ شتی تر ☐ بێ بەهرەیی خۆپاراستن

☐ تازەترین دەست تێوەردانی کۆنترۆڵکردن:

☐ تکایە ڕوونی بکەوە

هۆکارەکانی تووڕەبوون و تەقینەوەی؟ تەیبەتمەندی تاکی؟ خێزان،؟کۆمەڵگا؟

نەخشەی سەلامەتی :

نەخشەی سەلامەتی ئامرازی ئامادە باشیە بۆ کارخوازو بۆ خێزانەکانیان و بۆ کارمەندەکان.

بۆچی بۆ کارمەندەکان پێویستە؟ کارمەندەکانیش هەروەکوو گەنجەکان لاوازن لە بەرامبەر گوشار و هەڵچوونەکانی سۆز لە ژینگەیەکی گوشاراویدا. بەشێک لە کارەکانی دروستکردنی کەلتووری ناسینە-زەبر ئەوەیە کە ببێتە ڕابەری ڕێکخستنی هەست و سۆزی کەسانی تر.

نەخشەی سەلامەتی چییە؟

نەخشەی سەلامەتی لیستێکە لە چالاکی. ئەو چالاکیانە ڕێگامان نیشان

دەدەن کە ھەست و سۆزی خۆمان نەبینە. تاکووبەخۆمان ڕێک بخەین. ھەکاری ناسەلامەت. مرۆق دەتوانێت کەمێک وەربگرێت لە ستراتیجێیەکانی لیستی سەلامەتی لە کاتێکدا ڕووبەڕووی گوشار و کارەسات دەبێتەوە. دروستکردن و بەکارھێنانی نەخشەی سەلامەتی بە یارمەتی کەسانی تر ھەستی پەیوەست بوون بە کۆمەڵگا بەھێز دەکات و پەیوەندی تەندوست بنیات دەنێت. نەخشەی سەلامەتی دەبێت ئەو ستراتیجیانە لەخۆ بگرێت کە دەتوانی لە ئێستادا بەکاریان بێنی و ئاسانکاری بکات لە نێوان چاودێری خود و ھاوسەنگی بەرپرسیارێتی کار و چاوەڕوانییەکان.

پێنج ھانگاوی نەخشەی سەلامەتی

پێنج شت ڕیز بکە لە لیستێکدا کە دەتوانی بیانکەی لەکاتی ھەستکردن بە نائارامی. ئەو لیستە دەبێت ھەموو کات ڕەچاوی ئەگەری سەرنەکەوتنی تەکنیکەکانی سەلامەتی تێدا بێت. بۆیە دەت ژمارەی بنکەی فریاکەوتن. ژمارەی ڕاوێژکاری دەروونی (تەرەپیست)یان ئەندامێکی خێزان بۆ پەیوەندی کردن لەبەردەستدا بێت. ئەو شتانە لیست بکە کە زۆر بە ئاسانی دەکرێن بەبێ ئەوەی بیرکردنەوەی زۆری بوێت. چونکە لەکاتی ناھەمواردا مرۆڤ توانای زۆر بیرکردنەوەی نییە. بۆیە دەبێت لیستەکە زۆر سادە بێت و لەھەمان کات پەیڕەو کردنی ئاسان بێت. ئەو لیستە لە ناو جانتات یان گیرفانتدا ھەڵبگرە. لەسەر سەلاجە یان لەسەر ئاوێنە بیچەسپێنە. لەکاتی ڕاوێژکردنت لەگەڵ دکتۆر و ڕاوێژکارەکاندا لیستەکەیان نیشان بدە. تائاگاداری نەخشەکە بن و لەگەڵتدا پەیڕەوەی بکەن لەکاتی پێویست.

نموونەیەک لە لیستی نەخشەی سەلامەتی کارخواز

١.گوی گرتن لە مۆسیقا

٢. ڕۆیشتن بە پیاسە

٣.ھەناسە ھەڵمژین و دەردانەوەی

٤.تەلەفۆن \پەیوەندی کردن بە ھاوڕێیەک

٥.تەلەفۆن \پەیوەندیکردن بە ئەندامێکی خێزان ھتد

پیاچوونەوە:

١.بەھا و باوەڕەکانمان، تێڕوانین و ھەستەکانمان کاریگەری ھەیە لەسەر شێوەی کارکردنمان لەگەڵ گەنجەکاندا. بیر و باوەڕی خۆت لەسەر ھەڵس و کەوتی بەرەنگاری دەتوانێت کاریگەری بەھێز دابنێت لەسەر کردار و کاردانەوەکانت. بۆیە گۆڕینی ڕوانگەکە لە کێشەت چیە ؟ بە چیت بەسەرھاتووە؟ زۆر گرینگە.

٢. پلاندانانی پێشوەخت بۆ تێگەیشتن لە ڕادەی ئاسایی چالاکی مندالەکە و چارەسەرکردنی کێشەکان بە ھۆشیاری و وەڵامدانەوە بە

ناخۆشی و نائومێدییەکانیان دەتوانێت هەمووان باشتر ئامادە بکات بۆ بەرەنگار بوونەوەی کارەساتەکان.

٣. چوار جۆری سەلامەتی

- جەستەیی
- دەروونی
- کۆمەڵایەتی
- ڕەوشتی

٤. مۆدێڵی سەلف S.E.L.F مرۆڤەکان ئاراستە دەکات تا هەست و سۆزی خۆیان بناسن ولەکاتی پێویست وشکیان بکەن. تا بزانن چۆن هەست و سۆزیان کاریگەر دەبێت بە لەدەستدان. یان هەستیان چۆن دەبێت کە هەست بە سەلامەتی ناکەن. لە کۆتایشدا بیان هێننە ئەو شوێنەی کە بتوانن بیر لە دەواڕۆژ بکەنەوە.

سەرچاوە: CPRI Child & Parent Resource Institute

پارتی حیزبێکی ڕەفتار فاشی.. گۆران هەڵەبجەیی

پێدەچێت لەکن هەندێک خوێندەر ئەم مانشێتەی بەلاوە سەیربێت، یاخود لەوانەیە بڕێک بڵێن گۆران زیادەڕەویی دەکات.

گرنگە بزانین فاشیزم چیەو ڕەفتارەکانی دەسەڵاتێکی فاشی چین ؟ئەوجا بەراوردیان بکەین لەگەڵ ئەم جۆر دەسەڵاتەی پارتیدا ، ئیدی دەگەینە ئەو قەناعەتەی کە پارتی بە ئیمتیاز دەسەڵاتێکی فاشیە.

هەوڵدەدەم خاڵە جەوهەریەکانی فاشیەت بخەمە ڕوو بە تایبەتی ئەو خاڵانەی کە لە پارتیدا بوونیان هەیە.

خەسڵەتەکانی فاشیەت:

١- فاشیەت ڕەوتێکی فکری ئەوپەڕی ڕاستڕەوە، کە تێیدا سەرۆک تائاستی پەرستن پیرۆزدەکرێت.

٢- ڕەتی هەمووجۆرە دەوڵەتێک یا کیانێکی دیموکراتی دەکاتەوە.

٣- هەوڵی یەکگرتنی نەتەوە[خەڵ]دەدات و دەوڵەتی شمولی پێک دەهێنێت.

٤- چەسپاندنی هەیبەتی [دەوڵەت]،خۆشەویسکردنی بەسنووری سەرکردەکان.
٥- تووندوتیژی سیاسی یەکێک لە میتۆدەکانی دەسەڵاتی فاشی.
٦- چەوساندنەوەی بەرهەڵستکاران.
٧- حیزب و دەسەڵاتی فاشی بەهێز ،مافی کۆنترۆڵی لایەنە لاوازەکان و لەناوبردنیانی هەیە.
٨- ئەندامەکانیان پۆستە سەرەکی و گرنگەکان دەگرنە دەست.
٩- سەرەکی حکومەت دەسەڵاتی ڕەها وەردەگرێت کە کەسێکی چەوسێنەرە و دیکتاتۆرە و کەس بۆی نییە ڕێگری لە بڕیارەکانی بکات.
١٠- ئەندامانی حیزبەکە دەسەڵات و پێگە گرنگەکان بەخۆیان قۆرخ دەکەن ،ڕێگەنادەن حیزبی دیکە مونافەسەیان بکات ،یا ڕەخنە لەسیاسەتیان بگرێت.
١١- کۆنترۆڵکردنی زۆربەی کایە ئابورییەکان ،هاندانی درووستکردنی کەرتی گشتی بەقازانجی خۆیان واتە ئەندامانی حیزب .
١٢- بەخشینی پارەو ئیمتیازات و دیاری بە کڕینی ئەندام و لایەنگر.
١٣- نەمانی ئازادی تاکەکەس و نەبوونی دەرفەت بۆ دەربڕینی ڕای جیاواز.
١٤- چاودێری خستنە سەر تاکەکانی کۆمەڵگاو بڵاوکردنەوەی ترس لە وڵاتدا.
١٥-گومان خستنە سەر هەندێک کتێب و بڵاوکراوە وسانسۆری تووند بە سەر چاپکراوەکان.
١٦- هەیمەنەکردن بەسەر دەزگاکانی ڕاگەیاندن و ئامرازەکانی کۆمەنیکاشیەندا .
١٧- قەدەغەی سەفەر لە سەر هەرکەسێک گومانیان لێی هەبێت.
١٨- داخستن و مسادەرەکردنی میدیای ئۆپۆزسیۆن ،تەنها بەوەهمی مەترسیان بۆ سەر حیزب یا دەوڵەتی فاشی.
١٩- زیدەڕۆیکردن لە بەرزکردنەوەی درووشمی نەتەوەیی ونیشتمانیدا.
٢٠-سەرکوت کردنی بێڕەحمانەی نەیارەکان.
٢١- پەیوەست کردنی گەنجان و مێردمنداڵانەوە بە ڕێکخراوە شوبهە سەربازییەکانەوە کە سەر بە حیزبن وحیزب بەرنامەیان بۆدادەنێت وەک دیدەوانی و مالیشای گەنجان وهاوشێوەکانی.
٢٢- سەرکووتکردنی بێبەزەییانەی هەر بەرەنگاربوونەوەیەک و لەناوبردنیان لەلایەن پۆلیسی نهێنیەوە.
٢٣- بڕوانەبوون بە یەکسانی لەنیوان خەڵکدا ،هەم وەک چین هەم وەک ڕەگەز.
٢٤- بڕوابوون بەوەی کە چینە باشەکەی کۆمەڵگا بۆی هەیە بەرپرسیاریەت وەربگرێت ،کە لە بەرژەوەندی خەڵک کاردەکەن، بۆیە

پێویستە تاکەکان ببنە قوربانی بۆ ئەو نوخبەیە.
٢٥- بەناوی حکومەتەوە بۆیان هەیە مداخەلەی ژیانی تایبەتی تاک بکەن.
٢٦- ئیلغاکردنی مافی تاک ، ژیان ، کەرامەت وە تایبەتمەندیەکانی دیکە.
٢٧- هەوڵدان بۆ بەهێزبوون لەسەر حسابی ئەوانی دیکە.
٢٨-کۆکردنەوەی دەسەڵات لەدەستی چینێکی دیاریکراوی [نایاب]دا.
٢٩- ئامێتەکردنی حیزب و دەوڵەت بەجۆرێک حیزب ڕۆڵی دامەزراوە فەرمیەکان دەبینێت و بە پێچەوانەشەوە.
٣٠- پروپاگەندەی بەردەوام بۆ سەرکردە و حیزب وەک باشترین سەرکردەو دڵسۆزترین حیزب.

ل□ بەر ئەوەی زانیاریەکانم لە دوو سەرچاوەوە وەرگرتوە،جا پێدەچێت هەندێک لە خاڵەکان دووبارە یا هاومەبەستبن، بەڵام ئەوە کەماسی نیە و لەوانەیە با بەتەکە دەوڵەمەند بکەن..

جا خوێنەری هێژا تکایە وەک بێلایەنێک ئەو خاڵانەی سەرەوە بەراورد بکە لەگەڵ سیاسەت و ڕەفتارەکانی ڕۆژانەی پارتی و سەرۆک و سەرکردەکانی بزانە زیاد□□یم کردوە یا نا؟ گەر پارتی تەنها لە دووخاڵیشدا لەگەڵ بەرنامەو خەسڵەتەکانی فاشیەتدا یەکبگرنەوە ئەوە بەدڵنییەو□ ش□ورو□ی و نەنگیە بۆ حیزبێک درووشمی{دیموکراتیەت}ی بەرزکرد بێتەوە بەڵام لەواقیعدا بەرنامەی فاشیەت جێ بەجێبکات.

بە ئومێدی زیاتر بەرچاوڕوونی و بۆ ئاسانکاری تیشک دەخەمە سەر چەند خاڵێکی گرنگ لە ئایدۆلۆجیای فاشیەت و لەگەڵ هەندێک بەرنامەی هاوشێوەی پارتیدا بەراوردیان دەکەم.

خاڵەکانی [٥-٦] زۆر بەڕوونی ل□ بەرنامەی پارتیدا هەستی پێدەکرێت.

خاڵەکانی[٨-٩-١٠] بەجوانی لای پارتی بەرجەستە بووەو بەردەوامیش ک□□ک□کانی بەهێزتر دەبن.

خاڵەکانی [١٣-١٤-١٦] ئەو دۆخە پۆلیسیەی پارتی لەژێر دەسەڵاتی خۆیدا بەرھەمی هێناوە ،ڕێک لە خاڵی [١٣] ی بەرنامەی فاشیەت وەریگرتووە.

بڵاوبوونەوەی ترس و تۆقاندن لەنێو ئەندامانی خۆی و کۆمەڵگادا لە خاڵی [١٤]دا دەیبینین وهەستی پێدەکەین.

بوونی ئەو ژمارە زۆرەی دەزگای ڕاگەیاندن و هەیمەنەکردنی پارتی بەسەریاندا لە خاڵی[١٦] بەدی دەکرێت.

خاڵەکانی [١٨-١٩-٢٠] لە کارەکانی ڕۆژانەی پارتین و بەردەوام لەلایەن ئەندامانی پارتیەوە مومارەسە دەکرێن .
بەوانەبون بەیەکسانی نێوان نێرو مێ و بەکەم سەیرکردنی مێینە ،هاوکات تێڕوانینیان بۆ چین و توێژەکانی کۆمەڵگا ، تێڕواینێکی عەشایەریانە و ڕەفتارکردن لە تەکیاندا وەک خەڵکانی خوارتر لەخۆیان ،هاوتایە بە خاڵی[٢٣].

باشترین و نایابترین توێژ یا چین کە خاڵی [٢٨] ئاماژەی پێداوە بە کۆکردنەوەی دەسەڵات لەدەستیدا ، ئەوە پارتی لەسەر خۆی جێبەجێی کردوە ئەو مافەی بەخۆی دەستەبەرکردوە.

خاڵی [٢٩] خاڵێکی زۆر زۆر گرنگە، بەوەی پارتی یاهەر ئەندامێکی پارتی گەر پۆستێکی ئیداریشی نەبێت ئەوە وەک بەرپرسێکی ئیداری هەڵسوکەوت دەکات و کەسیش ڕێگری لێناکات.ئەم حاڵەتە هێندە دووبارە بووەتەوە وەک شتێکی ئاسایی لێ هاتوە.لەم ڕووەوە تەنها دوو نمونە دەهێنمەوە،[کۆبوونەوەی بەرپرسی پارتی لەهەولێر لەگەڵ کارمەندانی نەخۆشخانەیەک. یاخود کردنەوەی وێستگەیەکی کارەبایی لە لایەن {بابە} کوڕە بچوکی مەسعود بارزانیەو.]

دواخاڵ کە خاڵی {٣٠} کە پەیوەستە بە پیرۆزکردنی سەرکردە،ئەمە بوەتە بنێشتە خۆشەو هاوکات بوەتە کاری بەردەوامی کادەران و میدیاکانی پارتی ، بەتایبەت نیشاندانی مەسعود بەرزانی وەک فریادڕەس و عەبقەری و سیاسەتمەداری بلیمەت و کەم وێنە لە ڕەوانبێژیدا .گاڵتەجاری گەشتە ئەوەی دکتۆرا لەسەر ڕەوانبێژی لەقسەکانی مەسعوددا بەدەن.هەموومان {شیشەی شیرو باربیمان} لەیادماوە هەهە.

لەکۆتایدا دەڵێم هیچ حیزبێک یا سەرۆکێک لە خۆڕا نابێتە فاشی و دیکتاتۆر و چەوسێنەر ،گەر زەمینە و بارودۆخ هاوکارو لەبار نەبن.
کەواتە گەشتنی پارتی بە حیزبێکی ڕەفتار فاشی و سەرکووتکەر کەبچوکترین حساب بۆ خەڵک وحیزب و لایەنەکان ناکات ، ئەوە هۆکاری خۆیان هەن. بە پلەی سەرەکی و یەکەم بێدەنگی، بێ هەڵوێستی، ترسنۆکی یەکێتی و گۆڕانە،ئەوجا حیزب و لایەنەکانی دەرەوەی دەسەڵات هۆکاری دووەم بێدەنگی زۆربەی هەرەزۆری خەڵکی هەرێمە کە ئەمە تەنها یا بەترسنۆکی یا بەخەمساردی لێکدەدرێتەوە.
جا تا گۆڕانکاری بەسەر ئەم هەڵوێستانەدا نەیەت ، ئەوە دەبێ چاوەڕێی خراپتر لەپارتی بکەین. گەر گۆڕانکاری ڕوونەدات بەدووری نازانم پارتی کارەسات بەسەر خەڵکی کوردستاندا بهێنێت.

سەرچاوەکان/
{ حول الـفاشيـە } کتێبێکی زۆر کۆنی [دار الـتقدم]ە .
]ویکی پەدیا [wikipedia □ب دانمارکی

-___________________

▪ وێن□ک□ □ل□ فەیسبوکی کاک ئاسۆ دیلان وەرگیراوە.. دەنگەکان

ڕۆمـــان: ئـــاشوبی ســـین و کۆڕی شین.. نووسینی: عومەر سەید

[بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێر□ بکەن …]()

https://dengekan.info/wp-content/uploads/2021/02/OmarSaid_AshubiSin.pdf

---

لە هەمبەر شیعـــر و شـــاعیریی.. ستیڤان شەمزینی

1

من لە ژیانمدا هێندەی بە شیعر سەرسامم زانست ئەوەندە سەرنجم راناکێشێت. ئەوەندەی لە شیعر تێدەگەم لە زانست تێناگەم!. رەنگبێ ئەمە پەیوەندیی بەوەوە هەبێت من هێشتا لەناو دنیای بێ خەوشی منداڵیدا هەناسە دەدەم، چوونکە ماقووڵ نییە لە چەرخی زانست و زانیارییـــدا هۆشـت لای جیهـــانی خەیـــاڵ و فەنتـــازیا بێـــت و نقـــوومی ئەندێشە مەحاڵەکانی خۆت بیت!. ئەمە رێک نەریتی هەر کەسێکی تریشە ئولفەتی بە شیعرەوە گرتبێت.

2

هەر كات شيعر قسەى كرد، واتە خەياڵ قسە دەكات، هەموو شتێك لە خەياڵدا كراوەيە و هيچ شتێكيش قەدەغە و تابۆ نييە. ئەوەش دەزانم زانست زۆر لە دواى شيعرەوەيە، هەرچەند هەردووكيان دواجار بەرهەمى خەياڵن، بەڵام ئەوەى لە شيعردا دەستمان پێى را دەگات هێشتا چارەگ بگرە يەك دەر سەدى ئەوە زانست بۆى دەستەبەر نەكردووين، لێ زانست چەكێكى دوو سەرە و پێكهاتەيەكە لە هەردوو جەمسەرى خێر و شەڕ “پۆزەتيف و ن□گ□تيف” ب□□ام هەرچى شيعرە خاڵييە لە رەهەندى نێگەتيف، ژبەر ئەوەى شيعر مامەڵەيەكى راستەوخۆيە لە تەك جوانى.

3

يەكێك لەو كەسانەم هەستەكيم نەك ئەقڵانى، ديارە دوو فاكتۆر ناهێڵن ئەقڵانى بم ئەوانيش ئەشق و شيعرن!. زۆرجار هێندە تاڵە موويەكيش جياوازيى لەنێوان ئەشق و شيعردا نابينم، چوون هەردووكيان مر□ف ل□ ژيانى رياليتە دادەبڕن و سەوداسەرى دەكەن بە كۆمەڵە خەونێك كە رەنگە هيچ كات و زەمانێك مومكين نەبێت بێنەدى، بەڵام هيچ كاتێكيش ناتوانين دەستبەرداريان بين!. ئەزموونى خۆم وابووە بێ ئەو خەونانە ناتوانم يەك هەناسەى زياترى ژيان بدەم.

4

شتێك كە هەميشە ئازارم بدات ئەوەيە شيعر قەڵايەكى بێ پاسەوانە و زۆر بە ئاسانيى فس فس پاڵەوانەكانيش دەتوانن ئاڵاى خۆيانى لەسەر هەڵبكەن، بەڵام ئەوەى لە هەمان كاتدا دڵخۆشم دەكات ئەوەيە دواجار ئەم قەڵايە بۆ كێ دەمێنێتەوە.؟. رەنگە من كە خاوەنى ئەم رستانەم نەتوانم ئەوەندە رووقايم بم ئاڵاش هەڵبكەم لەسەر قەڵاى شيعر چچاى ئەوەى ببمە يەكێك لە ميراتگرەكانى ئەو قەڵا فەنتازيكە.

5

شيعرم خۆشدەوێ، هيچ شتێك لەم جيهانەدا بۆ من هێندەى شيعر مايەى دڵخۆشيى نييە. تەنيا كاتێك بێزار دەبم لێى كە كاڵفامەكان سوارى پشتى ئەم ئەسپە شێيە دەبن. ئاخر سوارچاكى لە شيعردا كارێك نييە بە هەموو كەس بكرێ. زۆرجاريش تريش بەوە بێزار دەبم بە پاساوى ئيرۆتيك، شيعر بكرێتە ماركێتين و پۆرنۆسازيى، ئاخر ئيرۆسي□ت لە شيعردا پۆرنۆگرافى نييە، بەپێچەوانەوە پۆرنۆ زۆر لەوە زبرترە بخرێتە چێوەى شيعرەوە.

شيعر تەرجەمەى هەستە لە رێى وشە نووسراوەكانەوە. ئەو شيعرە كورديانەى بەناوى شيعرى ئيرۆتيكەوە دەيانبينم چيدى نين جگە لە نيشانەكانى گرێى دەروونى و چەپاندنى سێكسيى كە ئەمە شوورەيى نييە بۆ تاكەكەس بەڵكو شەرمەزارييەكى گەورەيە بۆ تراديسيۆنە كۆمەڵايەتييەكانمان كە مرۆى كورد ناچار دەكات تەنيا لە رەهەندى

سەکسوالەتییەوە لە ئەویتری ژن بەوانەت و تاوانێکی گەورەتریشی پێ ئەنجام بدا بەوەی پەرنە بخاتە بازنەی تەکستەکەوە کە ناچارن بە شیعری ئیرۆتیکی پێناسەی بکەن.

6

هیچ کات هەوڵم نەداوە وێنایەکی جوانی خودی خۆم پێشکەش بکەم، ئەمە دواجار کارێکە ڕەگەت لێ دەگرێ جوانی دەرەوەی خۆت ببینیت. هەموو هەوڵێکم لەوەدا چڕ کردۆتەوە لە گەشەیەکەوە لە مرۆڤ و دنیا بڕوانم کە لایەنی جوانی ببینم هەر بۆیە جۆرێش جوانیم لە شیعرەکانمدا تەوزیف کردووە. من شیعر دەنووسم و پێویستە بە دوای جوانیدا بگەڕێم وەک چۆن ئارکیۆلۆجیستەکان بەدوای پاشماوەی شارستانییەتە دێرینەکاندا دەگەڕێن. پێویستە بە چاویلکەی ئیستاتیکاوە لە هەموو شت بڕوانم، کارم ئەوەیە کەلاجی پارچە ناشرینەکانیش بکەم لە پێناوی بەرهەمهێنانی جوانییەکی تازەدا. لە پێناوی لە دایکبوونی مانا و فۆرمی نوێ لە شیعرەکانمدا.

تێبینی: ئەم نووسینە پێشەکییەکی کورت بوو بۆ کتێبی شیعری “دەستنووسێکی کۆنی عیشق” کە لە بەهاری 2017 لە چاپ هاتە دەرەوە و کەوتە بەر دیدی خوێنەران.

دوو جار ژنێک یا دوو جار دەسەڵاتێک دەبێت لە سێدارە بدرێت!؟.. عبدالرحمن محمد (مەلا ڕەحمان ئاوارەکان)

فوئادی پورزام، یادی بە خێر، تەنهاچەند جارێک بینیبووم، لە بەغداد دەژیا، کابرایەکی سیاسی و قسە خۆش بوو، زۆر لە من بە تەمەنتر بوو، بەڵام ئەو چەند جارەی کە دەمبینی، سەرگوزشتەی زۆری پێبووو، بە تایبەتی زمان زان بوو، وەرگێڕانی بە زۆر کەسانی بیانی کردبوو لە ساڵانی حەفتاکاندا، ئیتر بیرووبۆچونی ئەوان و کۆمەڵگای خۆمانی بەراوەرد دەکرد، جیاوازی نێوان زەوی و ئاسمانی هەبوو، لە

یەکێک لە باسەکانیدا کە خۆی وەرگێڕی دانیشتنەکە بوو گوتی:
شارەزایەکی بیانی لە بوارێکدا(لە بیرم نیە بوارەکە چی بوو، ببورن) هاتبووە عێراق و کۆڕێکی بە کارمەندان و شارەزایانی ئەو بوارە ڕێکخستبوو، بە تاوتووێی لایەنە جۆراوجۆرەکانی ئەو زانستەی کە دەیانەوێت پێشی بخەن و پەرەی پێ بدەن، دیارە هەزارەها ئەگەر ملیۆنەها نەبێت ،خەرجی هێنانی ئەو بیانیانەیە بۆ وڵات!
دەڵێت؛ لە درێژەی کۆڕەکەدا، کابرایەکی عەگاڵ(مەبەستم گاڵتە کردن نیە بە عەگاڵ بە سەر، بەڵکوو گاڵتە کردنە بە شۆڤینێستەکی-مەزهەبی دەسەڵاتداری عێراقی) بە سەری، دشداشە لە بەر، کەشی لە سەرووی سەد کیلۆووە دەبوو، لە سەر کورسیەکە، جێگای نەدەبووەووە دانیشێت، لە قسەکانیدا دیار بوو، کەلە بەتاڵێکی قەومی، مەزهەبی بەعسی بوو، دەستی هەڵبڕی و پرسیاری هەبوو، گوتی:
پێی بڵێ، ئێمەی عێراقی، پێویستمان بە مامۆستا و تەمە و زانیاری ئەو نیە!، ئێمە پارەمان هەیە، دەتوانین، سەدان و هەزارانی وەک ئەو بکڕین، تا بێن خزمەتمان بکەن!
فوئاد دەڵێت: سەرم هێنا و سەرم برد، حەپەساوم، چۆن ئەم قسەیەی ئەم کابرایە وەرگێڕم! بەڵام هیچ چارە نەبوو بە دەست ئەو مرۆڤە لە خۆبایی و ناڕۆشنبیرانەووە! ئیتر وەرمگێڕا بە شارەزا بیانیەکە و ئەویش وەڵامی دایەوە:
شارەزا بیانیەکە: پێی بڵێ(بە کابرای عێراقی)؛ من بەڵێنی دەدەمێ، زۆر بە دڵنیایەووە، خاوەن قسەی خۆمم، کە ڕۆژێک دێت، دەگەڕێنەووە ناو ئەشکەوتەکان بۆ ژیان، هیچ سیمایەکی شارستانی بەم وڵاتەووە نامێنێت! دەزانم ئێمە دەتوانن من بکڕن، بەڵام من هەموو ڕۆژێک دەست ناکەوم بە فرۆشتن!
فوئاد گیان، تۆ نەماویت، بەڵام من شایەتی قسەکانت دەدەم؛ هەرچی کۆمپانیای مایەپووچکراوی جیهانیە، لەو عێراقەدا پشکیان هەیەوو بوژاونەتەووە، ئێستا کۆنتراکت و گرێبەستی ٥ پێنج ساڵە نیە؛ بووە بە ٥٠ پەنجا ساڵە! ئێستا خۆمان جێگەمان نابێتەووە، لە هەندەرانین، جێگەکانیشمان هەموو کڕدراون! ئێستا منداڵ بە خێو ناکرێت؛ ژنان دەیخەنە نێوو ڕووباری دیجلەووە لە بەر نەبوونی کار و پارە! ئێستا ئەفەنی و پانتۆڵ لە پێ دەسەڵات ناکەن؛ هەمووی بووە بووە بە جبە و عەمامە لە سەر! ئێستا خەڵکی لە ناوخۆ چارەسەر ناکەن، دەڕۆن بۆ وڵاتانی بیانی بۆ چارەسەر، چونکە دکتۆر و شارەزاکان باریان کردووە بۆ هەندەران! ئێستا لای خۆمان، تەنها قەبرسانەکان ئاوەدانن، باخ و گوڵو گوڵزاریان تێدا دەچێنن هەر حەز دەکەی بمریت و لەوێ بژێیت، هەستی پێ ناکەیت لە قەبرستانەکەی لای تۆ!؟ جادەیی بە تاسە نەماووە، ئێستا بە ڕێگای کەلار-دەربەندیخان-

سلێمانی دەڵێن، ڕێگای مەرگ لە بەر تاسە و وەرگەڕانی ئۆتۆمبێل! ئێستا ژنانی سەر ڕووت و تەنوورە لە پێ، بە دەگمەن دەست دەكەوون، هەمووی مانتۆ و پەچەی ئێرانی و سعودیەیە!

فوئاد گیان؛ ئێستا دادگا سەرو خوار بووەتەووە، تاوانبار دادگایی بێتاوانـان دەكەن! لە م چەنـد ڕۆژە دا لە بەغـداد، ئـافرەتێك دوو مندا□□ی خۆی خستە دیجلەووە، لە بەر هۆكاری خێزانی، خۆت دەزانی هۆكاری خێزانی، یا بێ ئیمكاناتی و هەژاریە، یا كێشەی نایەكسانی ژن و پیاووە لە ماڵەووە!؟ ئەویش لە كۆتاییدا، دەسەڵات بەرپرسیارە لەو كێشەیە، ئەگەر بێكاری بێت، یا نایەكسانی ڕەگەزی نێر و مێ بێت! دەستوری كۆنەپەرستانەی پیاوسالاری، بینا قاقای ژنانی گرتووە، بە ڕادەیەك ناهێڵێت بە ئازادیش هەناسە بدەن! بەڵام لە بری یا جیاتی ئەوەی دەسەڵات و دادگا لە سێدارە بدرێن ،ژنەكە دوو جار بڕیاری لە سێدارەدانی بۆ دەرچوو، هەرچەندێك ئێمە دژی یاسایی لە سێدارەدانین. ئەو دەسەڵاتەی كە ژنان تەنها وەك كاڵایەك تەماشا دەكەن، تەماشایی ئامارەكانی ژن كوشتن و بە زۆر بە شوودان و چەند ژنەیی و لەشفرۆشی بكەیی ، دەڵێیت: شارەزا بیانیەكە لە سەر حەق بوو !؟ هیچ لە جێگەی خۆی نەماووە!

لە هەولێـر و بادینـان، لە سـەر ئیمۆجیەك، یـا كۆمێنتێـك، لە فەیسبووك، شەش ساڵ زیندانی بڕایەووە بۆ پێنج كەس! فوئاد گیان ،دەزانم كاتی تۆ ئیمۆجی و كۆمێنت و فەیسبووك نەبوو، بەڵام ئەم ئیمۆجی و كۆمێنتانە نە چەكن و نە فڕۆكەی جەنگی و نە ناپاڵم و نە ئەتۆم، تەنها كۆمەڵێك دەربڕینی ئەلكترۆنیە بۆ شتەكانی بەرامبەر بە نەخێر یا بەڵێ!، بەڵام دەسەڵاتەكان ئەمڕۆ ئەوەندە دڵیان ناسك بـووەتەووە و جیقڵـدانەیان تەسـك بـووەتەووە، بەرگەی پێكەنینێـك ناگرن، لە هەموو شتێك سڵ دەكەنەووە و باری نائاسایی ڕادەگەیەنن، وامان لێهاتووە ،خەریكە دەگەڕێینەووە كاری ژێرزەمینی جاران! ، بەڵام دەڵێن: ئێوەی مردوو ئاگاتان لە ئێمەیە، بۆیە من دەزانم، تۆ ئەم نووسینەی من دەخوێنیتەووە، هەرچەندێك پێی دڵتەنگ و ئیزعاج دەبیت، بەڵام دەمانەوێت خۆمان شارەزایی خۆمان بین، خۆمان زانایی خۆمان بین، خۆمان ڕابەر و خاوەن خۆمان بین، لە سەر قسەكانی تۆ، با زیاتر ماندووت نەكەم، چونكە ئێمەی زیندوو، ئەوەندە كێشەمان هەیە، پەـنا بۆ كـردار و گـوتەیی مردوەكـانیش دەبەیـن، ئەگەر هەر بۆچونێكتان هەیە یارمەتیمان دەدات، بۆمان فاكس بكەن، بەڵكوو لای ئێووە، لەم جەهەنمەی ئێمە باشتر بێت، بە دەست ئەم دەسەڵاتانەووە.

كەواتە، كابرا بیانیەكە، داهاتووی ئێمەی لە پێش چاو بووە، دیارە چوەتە نێوو لەوح مەحفوزەكەی(لوح المحفوظ: ئەو شوێنەیە كە دەڵێن، خودا هەموو كارەكان و پێشهاتەكانی مرۆڤی تیادا نووسیووە تا ڕۆژی

مـردن) عـێـراقەوە و زانیاریەکـانی زانیـووە، یـاخود زانسـتیش لە پێشهاتەکان ئاگادارت دەکەنەووە، بۆیە با ئێمەش هەوڵدەین، خۆمان ببینە خاوەن زانست، نەک زانا و خاوەن زانستەکان بە کرێ بگرین تا زانستمان بۆ بسەپێنن.

azzady22@gmail.com 18/02/2021

دادی بێـــداد، داد وبێـــداد!..

عەبدوڵا ساڵح

داواکـاری گشتـی، لەو ووڵاتـانەی یاسـا تیایانـدا سـەروەرە ، پەناگایەکە دەکرێ لە تەنگانەدا هانای بۆ بەری بۆ سەندنەوەی مافێک کە پێتوابێ لێت زەوتکراوە، یا بۆ سکاڵا لەدەست ناداد پەروەریەک کە پێتوابێ بەرامبەرت کراوە. یا خود بەرگری لە مافێکی گشتی کە پێتوابێ لە ناو کۆمەڵگادا زەوت کراوە .

سـەربەخۆیی سیسـ□ـتمی دادوەری پ□ـ□ـو□ر□ک□ ، وو□اتـ□ـانی پێ هەلدەسەنگێردرێن لەمەڕ پاراستن یا پێشێلکردنی مافەکانی مر□ق، دادوەر لەوێدا نمونەی عەدالەت پارێزیە . لێرەدا مەبەستم ئەوەنیە هەندێک ووڵات شایستەی گوڵباران بن و هەندێکیش …… باران ، چونکە پێم وانیە پاراستنی مافی مر□ق، ئ□و مافە سروشتیانەی ڕەوایە هەموو زیندەوەرکی سەر ئەم گۆی زەویە لێی بەهرەمەند بێ، لە هیچ کونجێکی ئەم جیهانە سەد لەسەد پەیڕەو کرابێ ، بەڵام کاتێک بێدادی و پێشێلی، تەنانەت سەرەتایترین مافی مر□ق، د□بێتە بڕیار ویاسای ب□دادەتاشرێ و دادوەریش دەکرێتە ئامرازی جێبەجێکار، ئیتر هیچ نامێنێتەوە ، ئەگەرچی دڵنیام بەشێکی بەرچاو لە دادوەران ماون کە ویژدانی خۆیان کردۆتە ڕەقیب بەسەر خۆیانەوە ، بەڵام یا لە مەوقعیەتی دەسەڵات وبڕیاردانا نین یا لە ژێرفشاردان . لە ڕاستیدا چەـتـری داد لە کوردسـتانـدا بەو شێـوەیە نیە کە ئەگەر مـن ، وەک هاوڵـاتیەک، کـاتێک بـبینم زو□ـم لێـدەکرێ پەـنـای بۆ بەرم تـاکو مافەکەم بۆ وەرگرێتەوە، ئەوەش نیشانەو زەنگێکی ترسناکە بەداخەوە لە کوردستان لێدەدرێ . بارو دۆخەکە ناچارمان دەکا ئەو پەندە کوردیە بێنینەوە کە دەڵێ: خۆراک بۆ ئەوەی نەگەنێ خوێ دەکرێ ، ئەی

کە خوێ خۆی گەنی !!؟
لەم شانۆگەرییەی دوێنێ ڕویدا، من لەمەی دەسەڵات ناکەم ، چونکە کار لە لەمە دەرچووە ، بەڵام دڵم بۆ ئەو دادوەرانە دەسوتێ کە بەزۆر یا بە خواهیشت ئەوکارەیان پێکرا ، نەک تەنیا ئەو کارە، بگرە ئەمڕۆ ئەنجومەنی دادوەری لە بەیاننامەیەکدا پاساویشی بۆ هێنایەوەو سەرزەنشتی ئەم پشتگیرییەی کرد کە لەو پێنج چالاکوانە بێتاوانانە کرا لەلایەن خەڵک و هەندێ ڕێکخراوی سیاسی و کەسانی مرۆقدۆست و ئازادی خوازەوە کاتێک دەڵێ : ((ئەم هەڵوێستە دەچێتە چوارچێوەی دەستێوەردان لە کارو باری دەسەڵاتی دادوەری)) !!
لەکاتێکدا ، لە وڵاتێک باڵاترین دەزگای یاسادانان کە گوایە “ هەڵبژێردراوی “ خەڵکە و ناوی پەرلەمانە، سێکتەرێکی حزبی بێ ، لەهەمان کاتیشدا کەی حزب فەرمانی دا هەموو دەسەڵاتەکان بێدەنگ، قڕوقپ، تەنیا جێبەجێکردنیان لەسەر بێ ، ئاستی بەرەنگاری زوڵمیش لەلایەن جەماوەرە بەم شێوەی ئێستا لە خوارەوە بێ ، ناچار دەبێ بڵێین (ئەی داد وبێداد).

2021 – 2 – 17

دوور لە خوا.. پشکۆ ناکام

(ئەو ڕۆژە قوڕ کرا بەسەر مریشکا کە ڕێوی کرا بە حاکم… ” پەندێکی چینی”)

…. دوا بە دوای گاڵتەجاڕییەکەی دادگایی. کردنی چەن کەسێک گوایە ئەمانە ویستویانە ئارامیی پشێوێنن وسەقام گیری هەرێم!! بخە ژێر مەترسییەوە کە مەترسییەکانی لەوەی ریفراندۆم وو ئابووری سەربەخۆ گەورە تر بوون ، ئەو راستییەی سەلمانەوە کە دەزگای قەزایی هەروەک پارلەمان و حکومەتیش جگە لە دەزگایەکی کارتۆنی دابڕاو لە بڕیاری سەربەخۆ هیچی تر نین ، حکومەتەکەی سەر بە والی هەولێری تورکیا بەو هەموو هێز و میلیشیانەیەوە : هێزەکانی هەشتا ، زێرەڤانی ،پولیس ، پاراستن، هێزی شەو…ببورن ڕۆژ ،، هێزی تایبەتی سەرانی بنەماڵە ، سیخوڕە خۆ بەخشەکان ، چەکدارەکانی ماڵەوە و لە سەروو هەموویانەوە میت و سوپای تورکی لە ناوچەکە بێخەبەر بووو لەو

پیلانە گەورەیە و والی هەولێیری تورکیا کە زۆر شانازی بەوەوە
ئەکات کە لە سایەی سەری بنەماڵەکەیەوە هەرێم مێش بەلایا بڕوا
ئەوان ئاگادارن و چۆن شەنگالیان پاراست ئاواش هەرێم ئەپارێزن !
دەرکەوت کە چۆن بۆ مەبەستە سیاسی□کانی خۆیان هەرچی سیناریۆ و
کەڵەکەبازی هەیە ئەنوێنن و لە بیریان چۆوە ئەمجارەش وەک ئەوانی
پێشوو لای خەڵک بوە نوکتە و گاڵتە پێکردن ، ......
لەسەر ئەم کەونە گەورەیە و بە هەموو عورف و عاداتێکی یاسایی هەر
کەسێک تۆمەتێکی خرایە پاڵ بێ تاوانە تا ئەو کاتە دادگا بە پێی
یاسا کەتنەکەی ئەسەلمێنێ یان گومانەکە بەتاڵ ئەکرێتەوە یان حوکم
ی تاوانەکەی وەرئەگرێ ، ئەو□یفک□ دیمان ڕێک پێچەوانەی ئەوەوە بوو
، پێشتر والی خۆی بە زاری خۆی ووتی ئەوانە تاوانبارن !! واتا پێش
دادگایی کردنیان بڕیار هەیە کە ئەوانە تاوانبارن و دادگایی
کردنیشیان دوای بڕیارەکەی والی هەولێر بۆ ئەوە بوو ئایا ئەوان
گومانیان هەیە لە فەرمانی والی ؟ ڕێک پێچەوانەی پرۆسەی یاسایی
باو: یەکەم جار حوکم ، دووەم گومان کردن لەتاوانەکە ، ئەمەش خۆی
لە خۆیا داهێنانێکی تری دیمکراتیەکەی سوکرات و ئیفلاتۆنە لە
هەرێمی کوردستانی نیمچە ئینتدابی تورکیا،،،،،
گۆڕینی ژمارەی ئۆتۆمبێل. ، میسینجەر گۆڕینەوە ، رەسم گرتنی مەطار
، ئەندام نەبوون لە نەقاب□ی □□زنامە نووسان ، ئەم تاوانە ئەچنە
خانەی تاوانی نەت□و□ی□وە وەک
31/ی ئاب بۆیە نابێ بە ئاسانی تێپەڕێ ، ئەو تاوانبارانە
ویستبویان بێ حورمەتی بکە ن بە کوردستانی هەر لە زاخۆوە تا
حەمرین وبە خوێنی شەهیدان و بە ڕووبارێک لە خوێن ، جگە لەوەی کە
ئەوانە دیوارێک..ب□ورن دەستێکیان لە پشتەوە بوە کە تا ئێستا
نازانرێت بە دەستکێشەوە بوە یان بێ دەستکێش !!
کۆمیدیای دادگاکەی ویلایەتی هەولێری تورکیا ئەوەی دووپات کردەوە
کە بە ناو دادپەروەر و دادگاکانی سەر بە بنەماڵە لە باشترین
حاڵەتا کادیری حیزبی یان فەرمانبەرێکی گوێ ڕایەڵن ، چۆن کادیرێک
ئەبێ بە ئەندامی لق بۆ تەقە کردن لە خەڵک ، چۆن کادیرێکی تر
ئەکرێ بە بەرپرسی" ناوچە" بۆ رفانی نەیارێکی بنەماڵە چۆن کەسێک
ئەبێ بە وەزیر هەر بۆ درۆ کردن، ئاواش چەن نەفەرێک ئەخرێنە
دەزگای باڵا و لە باڵاش کورت تری قەزائی بۆ جێ بە جێ کردنی
بریارەکانی د□س□ات لە تەسفیە کردنی دەنگە ناڕازی و بە جورئەت و
سەربەخۆکان لە رێگەی دادگایەک بە سپۆنسەری خودی دەسەڵات... ئەمەش "
محكمة الثورة" ی بەعسمان بیر ئەخاتەوە ، بەڵام بەعس بە ئاشکرا
تۆمەەتەکی پێ ئەووتیت کە تۆ دژی سەددام و حیزبی بەعس و سیخوڕی
ئیسرائیلیت ، لە لقی هەولێری هەمان دادگا جورئەتیان نیە بڵێن تۆ

دژی سەرۆک ! و بنەماڵە و دیکتاتۆرییەتی ، سیناریۆی میسینجەر و ئۆتۆمبیل و سیخوڕی بە لایەنەکی ئیقلیمی ئەهێننەوە ، هەقی خۆیەتی بپرسین میسینجەرێک حوکمەکەی شەش ساڵ بێ ، ئاخۆ دزینی 27/ملیار دۆلار لە قوتی خەڵک حوکمەکەی چۆن بێ..؟

لاتین ئەمریکەکان ووتەیەکیان هەیە کە ئەڵێ ” موسیبەتی ئەمە ئەوەیە کە لە ئەمریکا نزیک و لە خواش دوورین..” جێ ی خۆیەتی ئەمەش بڵێین ” موسیبەتی ئەمە ئەوەیە کە لە بنەماڵە نزیک و. لە خواش دوورین..”

ڤالێنتینا تریشکۆڤا یەکەم ئاسمانگەڕی ژن لە جیهان.. رەزا شوان

ڤالێنتینا تریشکۆڤای رووسی، یەکەم ژن و بچووکترین ژن لە تەمەندا، بە یەکەم جار لە مێژووی جیهاندا. لە تەمەنی (٢٦) ساڵیدا، لە رۆژی (١٦/ یۆنیۆ/١٩٦٣) دا، لە بنکەی ئاسمانی (بایکۆنور) لە (کازاخستان) بە کەشتی ئاسمانی سۆڤیەتی (فۆستۆک ـ ٦) بە تەنیا چووە خولگەی زەوی لە ئاسماندا. لە ماوەی (٣) رۆژ مانەوە لە ئاسماندا (٤٨) جار بە دەوری زەویدا سووڕایەوە. تا ئێستا یەکەم ژن و تەنیا ژنە لە مێژوو و لە جیهاندا، کە گرنگییەکی وای ئەنجام دابێت. ئەو چوار ئەمریکییکەی کە پێش ڤالێنتینا تریشکۆڤا بە دەوری زەویدا سووڕانەوە، تەنیا (٣٦) جار سووڕانەوە. ڤالێنتینا لە پێش گەشتەکەی بە ئاسمان چاوی بە (نیکیتا خرۆشۆف)ی سەرۆکی یەکێتی سۆڤیەت کەوت. خرۆشۆف زۆر دڵشاد بوو، بە هەڵبزاردنی ڤالێنتینا تریشکۆڤا بۆ ئەو گەشتە مێژووییە زۆر گرنگە. کە کچێکی ئازا و دلێر و گەشبینی رووسی دەچێتە بۆشایی ئاسمان و بە دەوری زەویدا دەسووڕێتەوە. شایەنی باسیشە، ڤالێنتینا زۆر بە نهێنی راهێنان و مەشقی دەکرد. تەنانەت ماڵەوەشیان نەیاندەزانی. دایکی و خوشک و براکەی لە رادیۆدا گوێیان لە هەواڵی گەشتەکەی بە بۆشایی ئاسمان بوو.

ڤالێنتینا دوای تەواوبوونی گەشتەکەی لە ئاسماندا، لە ڕۆژی (١٩/ یەنیەی/١٩٦٣) لە بەرزی (٢٠٠٠٠) هەزار پێ، بە پەڕەشوت خۆی هەڵدایە ئاسمان و هەواش هەواش هاتەخوارەوە بەسەر زەوی. لە ناوچەیەکی نزیکی سنووری نێوان کازاخستان و مەنگۆلیا و چین لە باشووری سیبەریا، بە بەوەیی لەسەر زەویدا نیشتەوە. کە لادێیەکان بینیان یارمەتیان دا و بە نانخواردنی ئێوارە بانگیان کرد. نانی لەگەڵیاندا خوارد. دوایی لیژنەی پزیشکی لەمەیان کرد، کە پێشێلی یاسای کردووە، کە پێویست بوو لە پێشا پشکنینی پزیشکیان بۆ بکردایە. وەکو خۆی دەیگێڕێتەوە، کە گەیشتبەوە سەر زەوی. کەچی روانگەی چاودێری لەسەر زەویدا، وایاندەزانی کە هەشتا هەر لە خولگەی زەویم و بە دەوری زەویدا دەسووڕێمەوە و نەگەڕاومەتەوە بۆ سەر زەوی.

لەو ڕۆژەوە (ڤالێنتینا تریشکۆڤا) بە (پاڵەوانی یەکێتی سۆڤیەت) ناوی دەبەن.
(ڤالێنتینا فلادیمیرۆفنا تریشکۆڤا) لە ڕۆژی (٦/ ئادار/ ١٩٣٧) دا، لە گوندێکی بچووک کە ناوی (بەلشویا ماسلینیکۆڤا) یە، دەکەوێتە سەر ڕووباری (ڤۆڵگا)، سەر بە هەرێمی (یارۆسلاڤل) ە، کە (٢٧٠) کیلۆمەتر لە باکووری ڕۆژهەڵاتی (مۆسکۆ) ی پایتەختی ڕووسیایە، لە خێزانێکی جووتیار لەدایکبووە. ڤالێنتینا دووەمین منداڵی خێزانەکەیەتی، دوو خوشک و برایەکەن. باوکی ناوی (فلادیمێر تریشکۆڤا) یە. لە پێشا جووتیار بوو، تراکتۆری کشتوکاڵی لێدەخوڕی. لە کاتی جەنگی جیهانی دووەمدا، بە بەرگری لە وڵاتەکەی، بوو بە شوفێری زرێپۆشی جەنگی، لە سوپای یەکێتی سۆڤیەت. لە شەڕەدا لە لایەن نازییەکانەوە کوژرا. بە پاڵەوانێکی سۆڤیەت هەژمارکرا. ئەو کاتە تەمەنی ڤالێنتینا دوو ساڵان بوو. بەخێوکردن و دابینکردنی بژێوی ژیانی خێزانەکەیان، کەوتە ئەستۆی دایکی کە ناوی (ئیلینا فیودورۆفنا تریشکۆڤا) یە. بە دەزینەوەی کارێک باریان کرد بۆ شاری (یارۆسلاڤل).
دایکی لە کارگەی چنینی قوماشدا کاری دەستکەوت. ڤالێنتینا لە تەمەنی (٨) یان (٩) ساڵییدا، لە ساڵی (١٩٤٥) دا، چووە قوتابخانە. قوتابییەکی زۆر زیرەک و لەهاتوو بوو. لە ساڵی (١٩٥٤) دا، لە تەمەنی (١٧) ساڵییدا، خوێندنی تەواوکرد.
ماوەیک شۆفێری تراکتۆر بوو. بۆ ماوەیەکیش لە کارگەیەکی دروستکردنی تایەی ئۆتۆمبێل کاری کرد. دوایی لەگەڵ دایکیدا، لە هەمان کارگەی چنیندا کاری دەکرد.

قا□نتینا ئارەزوومەندی خۆهەڵدان بە پەڕەشوت بوو. بۆیە چووە یان□ی□□کی راهێنانی ئاسمانی لە شارەکەیدا، بۆ خۆهەڵدان بە پەڕەشوت. لەو یانەیەدا مەشق و راهێنانی دەکرد. لە رۆژی (٢١/ مایۆ/ ١٩٥٩) دا، کە تەمەنی (٢٢) ساڵ بوو، بۆ یەکەم جار لە فڕۆکەیەکی پەڕەشوت هەڵدانیدا، بە پەڕەشوت خۆی هەڵدایە ئاسمان و بە سەرکەوتوویی لەسەر زەویدا نیشتەوە. ل□و ر□ژەوە ترسی شکا لە ساڵی (١٩٥٥) تا ساڵی (١٩٦٠)، (٩٠) جار بە پەڕەشوت لەناو فڕۆکەوە خۆی هەڵدایە ئاسمان. وەکو پاڵەوانێکی پەڕەشوت ناوبانگی دەرکرد. بەڵام هێشتا لە کارگەی چنیندا کاری دەکرد. بە ئێواران دەوامی کۆلیژی دەکرد، تا لە ساڵی (١٩٦٠) دا، بڕوانامەی بەکالۆریۆسی لە کۆلێژی پیشەسازییە سووکەکاندا وەرگرت. لە ساڵی (١٩٦٠- ١٩٦١) سکرتێری یەکێتی لاوانی شیوعی بوو لە (یارۆسلاقل). لە ساڵی (١٩٦٢) دا، بوو بە ئەندامی حیزبی شیوعی.

بەهۆی ناوبانگ دەرکردنی لە خۆهەڵدان بە پەڕەشوت، لە ئەکادیمیای (زۆکۆڤسکی) ی هێزی ئاسمانی جەنگی سۆڤیەتدا وەرگیرا، بۆ خوێندن و مەشقکرن لە بەشی راهێنانی کەشتیوانانی ئاسمانی سۆڤیەتی. قا□نتینا لە (١٩٦٩) دا بە سەرکەوتووی و بە پلەی (نایاب) تەواوی کرد. وەکو ئەندازیارێکی بۆشایی ئاسمان، پلەی ئەفسەری (مولازم) یان پێیدا. دواییش لە ساڵی (١٩٧٧) دا، لە دوای پێشکەشکردنی زیاتر لە پەنجا لێکۆڵینەوە و باسی زانیاری، بڕوانامەی (دکتۆرا) ی، لە زانیاری ئەندازیاری تەکنەلۆژیادا وەرگرت.

رکەبەریەتییەکی توند لە نێوان ئەمریکا و سۆڤیەتدا، لە بواری باڵادەستی ئاسمانگەڕیدا هەبوو. بە تایبەتیش دوای گەشتەکەی (یوری گاگارین) لە ساڵی (١٩٦١) دا، کە بۆ یەکەم جار بە دەوری زەویدا سووڕیایەوە. ئەمریکا تووشی ش□ک و ترس بوو. (نیکۆڵای کامانین) کە بەڕێوەبەری راهێنانی کەشتیوانە ئاسمانییەکانی یەکێتی سۆڤیەت بوو. لە میدیاکانی ئەمریکاوە، ئەوەی زانی کە فڕۆکەوانی ئەمڕیکی مەشق و راهێنان بە ژنان دەکەن، بۆ ئەوەی ببن بە کەشتیوانی ئاسمانی.

نیکۆڵای لە بیرەوەری□کانیدا نووسیوێتی و دەڵێت:" ناکرێت رێ بەوە بدەین، کە یەکەم کەشتیوانی ئاسمانی ژن ئەمریکی بێت، ئەمە دەبێتە لۆمەکردن بە هەستی نیشتمانی ژنانی سۆڤیەت" لە دوای چەندین تاقیکردنەوەی قورس و پشکنینی وردی جەستەیی و دەروونی بۆ چوار ژنی رووسی بۆ گەشتێکی ئاسمانی کە ژنێک بنێرن، لەم چوار ژنە پاڵیوراوە، لەبەر چەندین خەسڵەت و مەرجی پێویست،

ڤالێنتینا تریشکۆڤایان هەڵبژارد.

ڤالێنتیا تریشکۆڤا کە لە ساڵی (١٩٦٣) دا، کە چووە ناو کەشتی (ڤۆستۆک ـ ٦) بۆ هەڵدانی بەرەو ئاسمان، دەیزانی کە گەشتەکەی زۆر ئاسان نییە و چارەنووسسازە. بەڵام گەشبین و متمانەبەخۆ بوو، وتی:"ئەی ئاسمان شەبقەکەت لەسەر داکەنە.. وا من بەرەو لات دێم" گەرچی لە سووڕانەوەی بە دەوری زەویدا، تووشی ئەڵەجدان و رشانەوە بوو، بەڵام خۆڕاگربوو. دوای سەرکەوتن و گەڕانەوەی بۆ سەر زەوی، چێژ و خۆشی و خۆشەویستی گەشتەکەی زیاتر لا شیرین بوو، وتی:" هەرکەسێک کاتێک لە بۆشایی دەرەوەدا بەسەرببات، بە درێژایی ژیانی خۆشی دەوێت. خەونی منداڵییم لە ئاسماندا هەڵنایەدی" ئەم سەرکەوتنە مەزنەی تریشکۆڤا، بوو بە مایەی شانازی بۆ رووسیا و بە سەرجەم مرۆڤایەتی، بە تایبەتیش بۆ ژنان. ڤالێنتینا تریشکۆڤا بە کرداری سەلماندی، کە لە هەموو بوارەکاندا، تواناکانی ژنان لە تواناکانی پیاوان کەمتر نین. ئەو کارانەی بە پیاوان دەکرێن، بە ژنانیش دەکرێن. پیاوان و ژنان تەواوکەری یەکترین.

ڤالێنتینا دەڵێت:" ئەستێرە کە باڵندە بێ یەک باڵ بفڕێ.. گەشتە ئاسمانییەکانی مرۆڤیش بەبێ بەشداری چالاکی ژنان، پێشناکەون" ڤالێنتینا دەشڵێت:" ئێمە لە بەردەم گەڕانەوە بۆ سەر مانگ و دۆزینەوەی هەسارەکان داین، ئێمە رووبەڕووی مەریخ دەبینەوە، لەو بڕوایەدام، کە مەریخ لە پیاوان نابوورێت، گەر ژنان لەناو تیمەکانیاندا نەبن" ئێمە داوایەکی روون و ئاشکرای تریشکۆڤایە، کە پێویستە ژنان پەراوێز نەکرێن و لە گەشتە ئاسمانییەکان و دۆزینەوەی هەسارەکاندا بەشداربن.

ڤالێنتینا تریشکۆڤا خەون بە هەسارەی (مەریخ) ەوە دەبینێت و بە جوانترین هەسارەی دەزانێت. لە ساڵی (٢٠٠٧) دا، لە یادی جەژنی لەدایکبوونیدا، کە ڤلادیمیر پوتین سەرۆکی رووسیا، ئامادەی بوو، وتی:" گەر پارەم ببوایە، حەزدەکەم گەشتێک بۆ سەر مەریخ بکەم.. گەرچی لەو بڕوایەشدام کە چوونە سەر مەریخ گەڕانەوەی نییە. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، ئامادەم گەر بمنێرن بۆ سەر مەریخ" وتیشی:"مەریخ هەسارە جوانەکەمە، بەڵام سنووری ئادەمیزادیش دەزانم.. بەلای ئێمەوە هەشتا خەونە"

لە ساڵی (٢٠١٥) دا، کە کەشتی (ڤۆستۆک ـ ٦) ئەو کەشتییەی ڤالێنتینا پێی چوو بۆ بۆشایی ئاسمان و بە دەوری زەویدا پێی سووڕایەوە، لەگەڵ چەند کەشتییەکی تری ئاسمانی و چەند دەزگایەکی تری ئاسمانی رووسی بۆ نمایش کردن خرانە (مەزەخانەی

زانیاری لەندەن) ی پایتەختی بریتانیا. ڤالەنتینا تریشکۆڤا بە کردنەوەی ئەو مەزخانەیە بانگ کرابوو، لە وتەیەکیدا بەو بۆنەیەوە، بە خۆشەویستییەوە باسی لە کەشتییەکەی (سپەتینگ ـ ٦) کرد و بە خۆشەویستەکەی ناوی برد و وتی:" خۆشەویستەکەم، جوانترین و باشترین هاوڕێم، جوانترین و باشترین هاوسەرم"

ڤالەنتینا تریشکۆڤا لە ڕۆژی (٣/ نۆڤەمبەر/١٩٦٣) دا، لەگەڵ کەشتیوانی ئاسمانی (ئەندریان نیکۆلایڤ) دا، هاوسەرگیری کرد. (نیکیتا خرۆشۆف) سەرۆکی یەکێتی سۆڤیەت و سەرۆکی حیزبی شیوعی و سەرکردەی باڵاکانی حکوومەتی سۆڤیەت لە (مۆسکۆ) دا، ئامادەی ئاهەنگەکەیان بوون. لە (٨ / یەنیەر/ ١٩٦٤) کچێکیان بوو، بە ناوی دایکییەوە ناوە (ئیلینا). تەنیا کچە لە جیهاندا کە دایک و باوکی کەشتیوانی ئاسمانی بن. لە ساڵی (١٩٨٢) دا، ڤالەنتینا و ئەندریان نیکۆلایڤ لەیەک جیابوونەوە.

ڤالەنتینا بە جاری دووەم لەگەڵ لیوای پزیشکی، دکتۆر (یولی شابەشنیکۆڤ) کە بەڕێوەبەری پەیمانگای نەشتەرگەری بوو، هاوسەرگیری کرد. پێکەوە ژیان تا لە ساڵی (١٩٩٩) دا، یولی هاوسەری کۆچی دوایی کرد.

ڤالەنتیا لە ساڵی (١٩٦٩) دا وەک ڕاهێنەر و مەشقپێکەر لە بەرنامەی ئاسمانی یەکێتی سۆڤیەتدا مایەوە. ڕاهێنانی بە کەشتیوانە ئاسمانییەکان دەکرد. وەکو ئەندازیارێکی تەکنەلۆژی ئاسمانی لە سوپای یەکێتی سۆڤیەتدا، درێژەی بە خزمەتکردنی وڵاتەکەی دا. لە ساڵی (١٩٩٧) دا پلەی (لیوا) ی سەربازی لە سوپای سۆڤیەتدا وەرگرت. بەڵام جارێکی کە نەچووە بە ئاسمان.

ڤالەنتینا تریشکۆڤا، ئەندامێکی چالاک و باڵای حیزبی شیوعی سۆڤیەتی بوو، لە ساڵانی (١٩٦٩ـ ١٩٩١) ئەندامی ناوەندیی حیزبی شیوعی رووسیا بوو. گەلی پلە و پایەی سیاسی جیاوازی وەرگرت، لەوانەش لە ساڵی (١٩٧٤ ـ ١٩٨٩) ئەندامی ئەنجوومەنی باڵای یەکێتی سۆڤیەت بوو، کە دوایی (هەڵوەشێنرایەوە). ئەندامی ئەنجوومەنی ئاشتی جیهانیشە.

لە (١٩٨٧ ـ ١٩٩٢) سەرۆکی فیدراسیۆنی کۆمەڵەکانی هاوڕێتی و پەیوەندی ڕۆشنبیری بوو لەگەڵ وڵاتانی بیانی لە جیهاندا.

ڤالەنتینا تا ئەمڕۆش، وەکو چالاکوانێکی باڵای سیاسی ماوەتەوە. کەسایەتی و ڕێز و پێگەیەکی تایبەتی خۆجێی و

نێودەوڵەتی هەیە.
ساڵی (١٩٨٩) بوو بە نوێنەری هەرێمی (یاروسلاڤل ئۆبلاست). لە ساڵی (٢٠١١) دا، وەکو نوێنەری پارتی رووسیای یەکگرتوو بوو بە ئەندامی ئەنجوومەنی دەومای نیشتمانی.
لە ساڵی (٢٠١٦) دا، دووبارە هەڵیان بژاردەوە.
لە ساڵی (١٩٦٨ــ ١٩٨٧) سەرۆکی لیژنەی ژنانی سۆڤیەت بوو، لە ئەنجوومەنی باڵای یەکێتی سۆڤیەتدا.
لە گەڵ کۆنگرێ و بۆنەی جیهانیدا وەک نوێنەری رووسیا بەشداری کردووە. گەلێ لە وڵاتانی جیهانیش گەڕا بۆ ریکلام کردن بە باڵادەستی و تەکنەلۆژیای ئاسمانی رووسیا.
لە دوای (٢٠) ساڵ لە گەشتەکەی ڤالێنتینا. لە ساڵی (١٩٨٣) دا، یەکەم ژنی ئەمریکی کەشتیوانی ئاسمانی (سالی کریستین راید) لە تەمەنی (٣٣) ی ساڵیدا بە کەشتی ئاسمانی (چالینجەر) ئەمریکی، چوو بۆ بۆشایی ئاسمان و خولگەی زەوی.
بە رێکەوتیش لە دوای (٤٩) ساڵ لە گەشتەکەی ڤالێنتینا، ژنە کەشتیوانێکی چینی لە رۆژی (١٦/ یۆنیۆ/٢٠١٢) دا بە کەشتی ئاسمانی (شنتشو ــ ٨) چووە بۆشایی ئاسمان.
(ڤالێنتینا تریشکۆڤا) لە رۆژی (٣٠/ ئەپریل/١٩٩٧) دا، کە تەمەنی بوو بە (٦٠) ساڵ، بە بڕیاری سەرۆکی ئەو کاتەی رووسیا (بۆریس یەلتسن) خانەنشین کرا.
ئەمساڵ تەمەنی (٨٤) ساڵە، تەندروستی باشە.
زۆرن ئەو خەڵات و رێزلێنانەی کە لە رووسیا و لە وڵاتانی تری جیهاندا، پێشکەشیان بە (ڤالێنتینا تریشکۆڤا) کروون:
١ــ لە لایەن (نیکیتا خرۆشۆف)ی سەرۆکی یەکێتی سۆڤیەت و سکرتێری حیزبی شیوعی سۆڤیەتی، لە رۆژی (٢٢/ یۆنیۆ/ ١٩٦٣) دا، نازناوی (پاڵەوانی یەکێتی سۆڤیەت) ی پێبەخشی.
٢ــ لە لایەن یەکێتی سۆڤیەت و چەند وڵاتێکی تری جیهانەوە، چەندین نیشانەی ئازایی و ئافەرین و رێزلێنانی سەربازی و مەدەنییان، لە یەخەی ڤالێنتینا تریشکۆڤا هەڵواسی.
٣ــ لە لایەن نەتەوە یەکگرتووەکانەوە، (میدالیای ئاشتی) یان پێبەخشی.
٤ــ دوو جار (میدالیای لینین) ی زێڕینیان پێبەخشی.
٥ــ بزافی ژنانی جیهانی (سمبا) خەڵاتێکی زێڕینی بەنرخیان پێشکەش کرد.
٦ــ لە مانگی (ئۆکتۆبەر/٢٠٠٠) دا، لە لەندەن خەڵات و نازناوی (باشترین ژنی سەدە) یان پێبەخشی.
٧ــ کەشتییەکی ئاسمانی سۆڤیەتی کە بەرەو مانگ ناردیان، وەکو

ڕێزلێنانێک بە ناوی (ڤالێنتینا تریشکۆڤا)ەوە بوو.
٨- ناوی ئەو گوندەش کە لێی لەدایکبوو، لە گوندی (بەلشویا ماسلینیکۆڤا)وە گۆڕیان، ناوی بووە بە گوندی (ڤالێنتینا تریشکۆڤا).
٩- ناوی یەکێک لە چاڵەکانی سەر مانگ بە ناوی (ڤالێنتینا تریشکۆڤا)وە ناونراوە.
١٠- لە ساڵی (١٩٦٧) دا، ئەستێرۆکەیەکیان بە ناوی (ڤالێنتینا) وە ناو ناوە.
١١- ئەم وڵاتانەش وەکو ڕێزلێنانێک. میدالیای زێڕیان پێبەخشی (چیکۆسلۆڤاکیا، ڤێتنام، مەنگۆلیا) چەندین وڵاتی کەش. سەرجەم (١٢) میدالیای زێڕیان پێشکەش کرد.
١٢- لە رووسیادا، وێنەی ڤالێنتینا تریشکۆڤایان لەسەر پوولی پۆستدا داناون.
١٣- لە یادی (٥٠) ساڵەی گەشتەکەیدا، سەرۆکی رووسیا، فلادیمێر پوتین، خەڵاتی (ئەلێکساندەر نیڤسکی) ی پێشکەش کرد.
١٤- چەندین شەقام و قوتابخانە و کۆگا و لە مەسکۆ و لە شارەکانی تری رووسیا بە ناوی (ڤالێنتینا تریشکۆڤا) وە ناونراون.
١٥- میدالیای زێڕینی (جۆلیۆ کۆری) یان پێبەخشی.
١٦- تیپی موزیکی بەریتانی (کۆمپیوتەر) لە ساڵی (١٩٩٨) دا، گۆرانییەکیان بە ناوی (ڤالێنتینا) وە تۆمارکرد. ئەلبوومی گۆرانییەکانیشیان هەر بەم ناوەوە دەرکرد.
١٧- فلمێکی دیکۆمێنتاریان لەسەر ژیاننامەی و گەشتە ئاسمانییەکەی دەرکردووە.
١٨- بووە ئەندامی شانازی شارەوانییەکانی (١٠) لە شارە گەورەکانی جیهان.
ڕەزا شوان
نەرویج: ١٨/ فێبروەر/ ٢٠٢١

عەیشە گروکە .. فازیل

شـــەوڕۆ

دیسان دەرێم،
ئەوڕۆکر بەرێ سبیانێ، وا زەینی خۆتانی بدەنێ
وەک بە پێش دەرکی مارێ هاوڕێ حەیرانێ دادەهات
بەرێ سبیانێ،
دەرێم ڕاوەستابوو
لە دەرکی خۆشناوان گەلەک گەلەک بە سەربڵندی
دەرێم بە پۆتینەکی چەکمە ک□یانی
بە چارۆگەکی پەنجەی عیفەتێ
هەڵڵا هەڵڵا گەرەک شیرینن□ ل□ بەر عایشەگورێ
خودا دەیزانێ.

+ + ▪

دەوجا گوتم عەیشەگورێ
گۆبەندی ک□یان گەلەک خۆشە
ئەوەلی مانگی دەرێ بوهاران
لە دەشتی کاولە هاموونێ
لە ناو مێرگ و ڕەشمار و حاجیلە و بەیبوونێ
زاڵم، تۆ چاوێ گوڕێ، با غائینی دەست ڕەش پێ نەزانێ.

+ + ▪

حەیران دەرێم … بابە، دەرێم حەیران،
گازدەکەم، دەرێم لەسیلەی دروێش خدری
ئەمن لۆیە گەلەک سەردارێ وا گورج و گۆر و چاو بە کلی گەردن
ک□یمە
دەریم لە سیلەی دەروێش خدری
ئەمن دەچمە سەر گردی میرسەیدی حاجی تۆفیقی
دەڕۆمەوە ئەشکەوتی ئاوەگردی خۆمان
ئەوا لە گێی منی خانەوێرانێ
گەلەک گەلەک خۆش دێ
دەنگی قازو قورینگان
لەگەڵ لاوکی هاوڕێیان
بۆیە عەیشەگور دەرێ
بریا من باجگر و خەنجەرچینەی سەنگەران بوومایە
هەموو فەسلێ دەری بوهاران
برام لە دەرکی قیسەری

لە پانکی سەر سەرایە
لە کلکەی چنارۆکی بڵباسان
لە جووتە مەرقەدی
باپیر فەقێ ئەحمەدی و
شێخی جامی
برا ئەمن دەرێم لە پیرە هەولێرێم.
+ + ▪
حەیران دەرێم … بابە، دەرێم حەیران
چەندی گازدەکەم و گازدەکەم
دەرێم گورێ، شۆڕەگورێ
دەتۆ سەری خۆتم لۆ برندکە گەردەنێ
خەریتە و فیشەکدان دێنەدەرێ
ئەمن سوندەکم خواردیە
لەپاش بەژنی گەڵەگەت و
قەدو دەمانچەی کاکە محەمەدی
لەدنیایە چیدی ناکەم سەفەرێ.
+ + ▪
حەیران دەرێم … بابە، دەرێم حەیران
سەرێ من چەند دێشی
دری منی بەخانەوێرانێ بە لێوەلێوە
ئەمن هەموو فەسڵی بوهاران
بۆخۆم دێمە دەوری تۆپزاوا و هەرمۆتەی خارە سێوە
چیبکەم گروکە و حاجیلە و بەیبوون
هەمووی هەستاینە پێوە
جانگۆ نازانن سەبارەت بە چاوێ بەژنی بڵند و
قەد ودەمانچەی محەمەدی
در منی خانەوێرانێ گەلەک پەشێوە.
+ + ▪
حەیران دەرێم … بابە، دەرێم حەیران
دەوڕۆکە بەری ئێوارێ عایشەگور دەرێتە
هاوڕێ حەمەلاوە
ئەتو سەرێ چەند سارا نە شاری قۆچە شامێت
کووتاوە
مارت وێران بی
خەناوکەی بە مۆری و مەرجانت لەمن چاوە
حەمەلاو دەڵێ
توخوا دایە

سەبرم لێبگرە تا جارێ دەچمە وراتی قۆچە شامێ
دەمانچەی لە قەدان دەفرۆشم لۆت
دەدەم بە سوورە مەرجانێ
قیرسی خەنجەری دەبانیم دەفرۆشم
لۆت دەدەم بە قەنەفرێ
عەیشەگور دەرێ
وەی چاوی دایکت کۆربی، ئەمن نامەوێ
ڕەبی لێم بەمیرات بی مۆری و مەرجان
قەنەفر بە کفنم داکرێ.
+ +▪
حەیران دەرێم … بابە، دەرێم حەیران
حەمەلاو دەرێ
گەر سەر سەفینی بەسەر مارە دیاناندا دەڕوانێ
دەمگۆتە بەژنێ شینبۆوەی بەدارو شوولکی جەلادانی
دائیرەی ئەمنی هەولێرێ
دەبێ قەفی زنجیران بپچڕینم
لە زیندانێ بەعسیان وەدەرێنم دایە عەیشەگورێ
دەتۆ وەرە ئەوجا هاوین گەلەک گەلەک گەرمایە
لەبۆ خۆمان ئەمن کەپرەکی
لۆتو دەکەم لەسەری کۆسارێ.
+ +▪
حەیران دەرێم … بابە، دەرێم حەیران
حەمەلاو دەرێ
بناغەی کەپرێ دادەنێم لە سۆتکەی
دیواری دەکەم بە قەنەفرێ
کاریتەی داوێمی لە باسکی خۆم و ڕۆستەم و بەشدارێ
سەری دەگرم بە چەکووشی خۆم و داسی سەپانێ
خۆرەئاوی دەکەم بە سوورمەی بن پێی کاوێسی
مارنجی دەکەم بەخاسە ڕەنگی سۆڕاوێ
دەیرشێنم بە گوروای بن بسکی فریشتە نازدارێ
ئەوجا شەوێ
لە سێ بارێ نیوەشەوێ
دەستی بەژنی ئەوی شۆڕە شەهیدی دەگرم
دەیبەمە ناو کەپرە سوورێ، شەوبای شەوانی ل□□دا
چاوەکەم بۆنی بڕوا
بەسەر وراتی کۆیە و هەولێرێ
حەیران،

لە خۆم در کزێ
بەژن برینداری سەرە نێزێ
ئەمن هەموو فەسڵی بوهاران
ل□ بۆخۆم ببام ئێشکچی
مارەکەی عەێشەگرۆکێ
لە پێش و پشتی سەر تەمتومانێ
لە زارکی باواجی
ن□و□□ا لە سەر هەیبە سوڵتانێ
حەیران دەرێم
لە لوانی کانی سۆرکێ
لە سپیلکی گردە سپیانێ
هەروا دێنە خوار
بسکشۆری ک□یان و
چاوبەڵەکی کافرۆشیان
فەسلەکی دەرێم هاوینە لەسەری کۆساری
لەسەر کانی کانیە قەرە و ئۆمەرخوچانی
بە دەستەکی تارای سوور هەڵدەدەن و
بە دەستەکی ئاڵای کوردستانێ
لەسەر گڵکۆلەی عەیشەگروکەی
شێرەژنێ
شۆڕەژنێ
ک□ی□ژنێ
خانزادی شەڵال خوێنی زیندانێ.

٦ / ٢ / ٢٠٢١ دوبلن

کاری کات بەسەربردنی هونەری کاریکاتێر.. هەندرێن خۆشناو

کاری کات بەسەربردنی کاریکاتێر جیاوازە لە کاری خەم لابەری، خەم لابەری کارێکی سەربەخۆی کاریکاتێرە، کە دواتر باسی دەکەین، کاریکاتێر بە مەبەستی دڵکاریی هەڵدەستێت بە کاری کات بەسەربردن،

زۆرجاریش مەبەست لێیوە ماوەدانە بە خوێنەر بۆ تێگەیشتن و وەرگرتنی زیاتر، کاتێك خوێنەر بەشێکی گرنگی بابەتە ڕۆژنامەوانیە دێکارەکان دەخوێنێتەوە، واباوە کە لە خوێندنەوەی ئەم بابەتە وشکانە خوێنەر توانای تێگەیشتنی بە پلەیەکی زۆر کەم دەبێتەوە، بۆیە لە کۆتایی بابەتەکە بەتەواوەتی بێزار دەبێت و چیدیکە توانای تێگەیشتنی نامێنیت، لێرەدا ڕۆڵی چالاککاری کاریکاتێر دێتە پێشێ، کە خوێنەر لە کاتی دیتنی کاریکاتێرەکە خۆڕسکانە حەوانەوە و ئاسودەیی دەستدەکەوێت، کە وای لێدەکات چالاکانەتر بتوانی لە خوێندنەوەی بابەتەکانی دیکەش بەردەوام بێت، ئەو نیگارە کاریکاتێریانەش بە قەبارەیەکی مام ناوەندی لەنێو ستونەکانی بابەتە نووسراوەکاندا بڵاودەکرێتەوە، خوێنەر لە کاتی خوێندنەوەی ئەم بابەتانە کاریکاتێرەکانیش دەبینێت، نەك لە پێش یان لە دواوەی بابەتەکانەوە، لە بابەتە درێژەکانیشدا دەتوانرێت چەند کاریکاتێرێك بڵاوبکرێتەوە، کە دەبنە چەندین وێستگەی حەوانەوە بۆ خوێنەرەکانەوە، حەوانەوەش لێرەدا تەنیا حەوانەوەی دەروونی نیە، بەڵکو حەوانەوەی بینینیشە، چونکە چاوی خوێنەریش ماندوو دەبێت، شان بەشانی بارگرانی دەروونیەوە، کە لە کاتی خوێندنەوەی بابەتە نووسراوەکان تووشی دەبێت، کە ناوەڕۆکێکی وشك و سەختیان هەیە، بۆیە توانای خوێندنەوەی خوێنەر بە بوونی کاریکاتێرەوە زیاتر دەبێت، کە دەبنە هۆی کۆکردنەوەی توانا و بەردەوامبوونی لە خوێندنەوەدا، بۆ ئەوەی کاریکاتێرەکانیش ئامانجی پێویست بەدەست بێنن، دەبێت ئەوانیش جێی حەوانەوەی چاوی خوێنەر و ڕۆشن بن، هەتا واز لە بابەتە نووسراوەکە نەهێنێت، و خەریکی لێکدانەوەی ناوەڕۆکی کاریکاتێرەکان بێت، لەوانەیە باشتریش بێت کە کاریکاتێرەکان لە ناوەڕۆکی بابەتەکانەوە هەڵهێنجرابێت یان نزیکی بابەتەکانەوە بن، هەتا ڕێڕەوی بیرکردنەوەی خوێنەر نەگۆڕن، لەو هێڵەی کە بابەتە نووسراوەکان لەسەریەوە دەڕۆن.

دەتوانرێت وێنای کاریگەری کاریکاتێر لەسەر تواناکانی تێگەیشتن و وەرگرتنی خوێنەران، بەم هێلکارییەی خوارەوە بکرێت:

بەم شێوەیەش توانای تێگەیشتنی خوێنەر لەوپەڕی دەبێت کاتێك دەست بە خوێندنەوە دەکات، دوای ماوەیەکی کەم لە خوێندنەوە هەندێك کەم دەبێتەوە، دوای ماوەیەکی درێژتر کەمتر دەبێتەوە و بەم شێوەیە، کاتێك چاوی خوێنەر دەکەوێتە سەر کاریکاتێرێك ئەم توانایەی سەرلەنوێ بەرز دەبێتەوە، دوای خوێندنەوەش سەبرسەبر نزم دەبێتەوە، کاتی دیتنی کاریکاتێرێکی دیکە سەرلەنوێ بەرز دەبێتەوە، بەم شێوەیە بەردەوام دەبێت، بێ گومان کاریکاتێر توانای تێگەیشتنی خوێنەر ناگەڕێنێتەوە ئاستی سەرەتای دەستکردن بە خوێندنەوە، بەڵام

بەرزتری دەکاتەوە لەو ئاستەی کە تێیدابوو پێش دیتنی کاریکاتێرەکە، لەخراپترین حاڵەتیشدا کاریکاتێر ئەگەر نەتوانێت ئاستی تێگەیشتنی خوێنەر بەرزتر بکاتەوە، ئەوا دەیپارێزێت لە دابەزین بۆ ئاستێکی نزمتر.
گرنگ پاراستنی هاوسەنگیە، کەوا کاریکاتێر لە ژێرەوەی بابەتەکان دانەنرێت، یان زۆریی نیگارە کاریکاتێرییەکان زاڵ بن بەسەر بابەتە نووسراوەکاندا، دەبێت بەشێوەیەکی وا کاریکاتێر و وێنەکان دابەش بکرێن، کە لەگەڵ بابەتە نووسراوەکان یەکەیەکی تەواوکار پێکبهێنن.

بیرەوەریەکی نێوان من و عبدالمهیمن بارزانی لە سەر برسێتی وهەرەشەکانی سەر هەولێر.. عبدالرحمن محمد (مەلا ڕەحمان ئاوارەکان)

تەمەنم لە بیستەکاندا بوو، هێشتا هەر کەسانی لە خۆم گەورەترم، بە باوک و خاڵ و مام و مامۆستا دادەنا! شەرمم لە ڕیشی سپی دەکرد! وامدەزانی هەموویان دەسەزن بۆ من و خاک و خەڵکەکەم! لاڵ دەبووم ئەگەر کەسێکی بە تەمەنتر قسەی لە گەڵمدا بکردایە! ئەکادیمستێکی بواری ئابووری بووم، وامدەزانی بەقاڵەکەی سەر کۆڵانەکەمان، لە ئابووری لە من شارەزاترە! باوکم و باپیرەکانمان، هێندە بێدەنگی و سەرکزی و شەرم و کەمدوویان بە پیرۆز و ڕێز دادەنا، بەرەنگاری و ڕووبەڕووبوونەوەیان بە شەرمهێنەر و بێ ئەدەبی لە قەڵەم دەدا! بەڵام کاتێک برسی و ڕووت و ڕەجاڵ و بێ خانوو و لانەکانم بینی، جیهانی بێ شەرمیم هەڵبژارد و چوومە گژی هەموو ناڕەواییەکدا، ئەگەر باوکم و مامۆستاکەشم بێت، با درێژەی پێ نەدەین و بەرەوو لای دەسەڵاتێکی هەولێر بچین و پێش ٢٩ بیست و نۆ ساڵ!
کۆتایی ساڵی ١٩٩٢ ز، سەردانێکی هەولێرم کرد بۆ بینینی کەس و کارم، بینیم لە بارودۆخێکی زۆر نەگونجاودان، نان و خواردن نیە،

سووتەمەنی نیە، کار نیە، پەنجەرەکان بە نایلۆن داپۆشراون ،لە جیاتی شووشە ! کۆڵان و بان هەمووی قوڕە لیتەیە، تا ئەژنۆت دەچێت بە قوڕدا! خەڵکی کۆمەڵگای بنەسڵاوە(بنەسڵاوە کۆمەڵگایەکی زۆرەملێ بوو، زۆرێک لە کەرکوکیەکانیان لە کەرکوووکەوە بە زۆر لە زەمانی بەعسدا گواستبووەوە بۆ ئەوێ) داوایان لە من کرد کە سبەی بێم لە گەڵیاندا و لای پارێزگار هەندێک قسەیان بۆ بکەم، ئەوە بوو منیش دڵیانم نەشکاند و سبەی بە نزیکەی هەزار ١٠٠٠ نەفەرێکەوە کەوتینە ڕێ بۆ لای پارێزگار کە ئەو کاتە ئەو بەڕێزە بوو عبدالمهیمن بارزانی(دیارە نامیلکەیەم بە دەستەوەیە لە سەر ئەو ڕۆژە بە درێژی) بەڵام ئێستا تەنها باسی ئەو جەدەل و ووتووێژەی نێوان من و کاک عبدالمهیمن بارزانی دەکەم.

بە هەزار کەس□و□ گەیشتمە بەردەم پارێزگای هەولێر، میدیا و ڕادیۆم لێ کۆ بووەووە، پۆلیس و ئاسایش وەک کاری هەمە ڕۆژەیان بە دەورماندا کەوتنە ئامادەباشیەووە، گوتیان چیتان دەوێت:

منیش گوتم: جەنابی پارێزگار

دوایی ماوەیەک جەنابی پارێزگار، بە خۆی و دارو دەستەیەووە هاتە خوارەووە و هاتە لامان، بارانیش بووو، کەسێک چەترەکەی بۆی هەڵگرتبوو، دابووی بە سەریدا تا تەڕ نەبێت

پارێزگار گووتی: بڵی، چیتان دەوێت؟

منیش گوتم: بەڕێز، ئێمە لە کۆمەڵگای بنەسڵاوە، نە نانمان هەیە، نە سووتەمەنی، نە کار، هاتووینە بەڵکو، چارەسەرێکان بکەن؟ (زۆر بە بەزەیانە و پ□اندنەوەوە قسەم دەکرد)

پارێزگار گوتی: ئێووە تابووری پێنجن!(تابووری پێنج لە کاتی فرانکۆ، لە شەڕی ناوخۆی ئیسپانیادا هاتە کایەووە، فرانکۆی دیکتاتۆر چوار لەشکری هەبوو، دەیگووت، لەشکری پێنجەمم هەیە، بەڵام نهێنیە لە ناوخەڵکانی ناڕازیدایە، پێی دەگوترێت تابووری پێنج)

منیش گوتم: جەناب، ئەو تابووری پێنجە لە ئەنجامی برسێتی و بێ سووتەمەنی و بێکاری خەڵکەووە دروست دەبێت!

جەنابی پارێزگار، لە قسەکان تووڕە بوو ڕۆیشت، لەو ڕۆژەووە ئیتر نە گەورە ، نە ڕیش سپی، نە مامۆستا، کو□انە لای من قەدریان نەما!

قسەیەکی کرد، من تێنەگەیشتم، بەڵام دارو دەستەکەی گوتیان دەڵیت؛ با نوێنەر بن□□رنە سەرەووە

نوێنەرم هەڵبژارد لە سێ ژنی ش□□ر هەڵکەوتوو، لە گەڵ پیاوێکی گەرمیانی قا□□ ل□ شۆڕشدا ، لە ماڵەووە نامەیەکم نووسیبوو، داواکارییەکانم تیادا بەیان کردبوو، گوتم قسە نەکەن، تەنها ئەم

کاغەزەی بدەنێ!
نامەکەم بە تایتڵێک یا ناونیشانێک دەست پێ کردبوو، کاتی خۆی تایتڵی نامەیەکی لینین بوو بۆ قەیسەری ڕوسیا! کە دەڵێت: ئەی باوکی میللەت!(نازانم سەرچاوەکەی کامەیە ببورن)
نوێنەرەکان کاتێکی زۆریان پێچوو، لە بەر باس و خواستی نامەکە نەبوو، بەڵکوو لە سەر ئەووە بوو ، کە کێ نامەکەی نووسیووە!؟
ئەوان خاوەنی نامەکەیان دەویست!
دوایی گەڕانەوەی نوێنەرەکان، کە بەڵێنی دابوو، سووتەمەنی و خواردنیان بۆ بنێرێت، جارێکی تر نوێنەرم ناردەووە، تا هەفتەیەکی تر بە دەستمان نەگات دێینەووە! ئەوە بوو هات و ئیتر خەڵکی بە بەرنامە خواردنی پێ دەگەیشت.
با جارێکی تر بیری دەسەڵاتی کوردستانی بخەمەووە، ئەگەر دڵسۆزن و بە ڕاستی کێشەی ئەمن و ئاسایش و ژیانی خەڵکی کوردستانیان هەیە، دەبێت خەڵکی مووجە و جێگەی نیشتەجێبوون و کاری بۆ دابین بکرێت، بە ڕێک و پێکی و مانگانە لە کاتی خۆیدا، نا بێت هیچ منداڵێک بێ شیر بێت، هیچ دایک و باوکێکی پیر لە سەر جادە خەوتبێت و سواڵ بکات، نا بێت هیچ بێوەژنێک بێ دەرەتان و بێ مووچە بێت، نا بێت هیچ نەخۆشێک بێ داو دەرمان و ئۆکسجین بێت. هەر ئەو چینی کرێکارو زەحمەتکێشەیە کە ئێوە و دواڕۆژی نەتەوەیەکیان گەیاندە ئەم ڕۆژە، بەڵام خەریکە لە بیر دەکرێن! بەڵام هەموو کاتێک ئەوان سەنگی مەحەکن و بڕیاردەرن لە سەر گوزەران و ئاسایش و دواڕۆژی هەموو کۆمەڵگا، با لە بیریان نەکەین.
ئەگەر ئەمانە چارەسەر کران و خەڵکی خۆشگوزەران بوون، ئەووە، هەموو تاکێکی کورد لە، دورترین خاڵی باشوور کە دەکاتە حەمرین، لە ڕۆژهەڵاتەووە کە دەکاتە گۆخڵان و بیارە و پێنجوێن، ، لە ڕۆژئاواوە دەکاتە شەنگال،لە باکورەووە کە دەکاتە زاخۆ دەبێتە چاوساغی ئەو نیشتمانە،دەبێتە قەڵغانی، ئامad□ی□ شەو ڕۆژ بە دووربینێکەووە وەک پۆلیسی نهێنی، جاسووس و بەدکاران ئاشکرا بکەن، دزو قاچاخچیەکان بگرن، پیاو کوژان داڵدە نەدەن!
بۆردوامنکردنی پایتەختی هەرێمی کوردستان بۆ چەندین جار، ئاماژەیە بۆ بوونی، کەسانی دژ بەم هەرێمە و دەستی ناپاکی گرێدراو بە دوژمنانەووە، بوونی تابووری پێنج، بۆ مستێک پارە، یا خەڵاتێک!
چونکە چاویان بە ئازادیەکدا هەڵنایات کە خەریکە تاکی کوردی دەگەیەنێتە سەر ڕۆخی ژیانێکی ئازاد و بەخت□و□ر. با هەموومان کار و موڵکو پارەکانمان لە گەڵ یەکتردا بەش بکەین، تا ڕق و کینە لە نێوا نماندا، بوونی نەمێنێت، تاکە چارەسەری ڕزگار بوون و بەرگریە.
لەم ئەوروپایە، لە کاتی ئەم کەرەنتینەدا، دراوسێکان هەواڵ بە

پۆلیس دەدەن، ئەگەر کەسێک میوانی بێت و پێشێلی یاساکانی خۆپارێزی بکات، هەر کارێکی نەشیاو خەڵکی ئەم ووڵاتە خۆیان پۆلیسن، دەزگای نهێنیـن، بۆیە ئاسایش و سەقامگیری کۆمەڵگا مەرجە سەرەکیەکەی تێرییە، دەنا، کەس بەرژەوەندی دەسەڵاتێک، نیشتمانێکی ناوێت، ئەگەر برسی و بێکار و بێ خانەولانەی ب□، هیوادارم دەسەڵاتی کوردی لە گەڵ هاونیشتمانیەکانیدا ئاشت ببێتەووە و بتوانرێت ڕێگا لە کەسانێک بگیرێت مووشەک و کاتیۆشا ئاڕاستی□ ف□□کەخانە و جێگەی نیشتەجێبوونی هاوڵاتیان بکەن.

azzady22@gmail.com 16/02/2021

ناوی کتێب: گەمەی شەیتان.. نووسینی: ستیڤان شەمزینی

ناوی کتێب: گەمەی شەیتان، خوێندنەوەیەکی گەمە سیاسییەکان لە رۆژه□□اتی نێویندا
بابەت: وتار و شرۆڤە
نووسینی: ستیڤان شەمزینی
دیزاین: هەرێم عوسمان
چاپ: چاپخانەی کارۆ
تیراژ: 1000 دانە
نرخ: 5000 دینار
ساڵی چاپ: 2018
شوێنی چاپ: سلێمانی – هەرێمی کوردستان
نۆبەتی چاپ: چاپی یەکەم

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێر□ بکەن ....

ئەمە بۆچی عاجزین لە گەیاندنی پەیام و فكرمانا؟.. زاهیر باهیر

دیارە لەوەدا زۆر هۆكار هەیە، من هەر پێنجە بۆ 3 دانەیان ڕادەكێشم:
یەكەم : كولتورە ، كە كولتوری كۆمەڵایەتییە: ئیسلامی بێت ، خێڵەكی بێت یاخود بازاڕ-ئازاد، بمانەوێت و نەمانەوێت بەربەستن . هەر ئەمەشە كە كردنی شۆڕش لە بواری كولتورییەدا بە قەدەر شۆڕشی ئابووریی گرنگە . هەر شتك كرا بە كولتوور زۆر زەحمەتە كە دەی پەیبدەیت، كولتور بەربەستێكی گەورەیە . گەلێك لە ئەمە ئەوەندە میكانیكیانە پەیوەندی نێوانی ژێرخانی كۆمەڵ [ئابووریی] و سەرخانی كۆمەڵ [كولتور، فەرهەنگ ، سیاسەت ، ڕۆشبیریی …. تد] دەبینین، ئیتر وا دەزانین كردنی شۆڕشی ئابووری كافییە و سەرخانەكەش ئۆتۆماتیكی دەگۆڕێت .
بەڵام ئەوە وا نییە ئەو سەرخانە بە ماوەیەكی زۆر ڕەگو ڕیشەكەی لە ناخی نەوەكانی ئەو سەردەمەدا دەمێنێتەوە، دەبێت كاری بۆ بكەین و كاری لەسەر بكەین. ئەگەر كار لەسەر ئەوە نەكرێت ئەو عەقڵیەتەی كە هەیە لە مەدایەكی كەمدا ناگۆڕێت و وردە وردە دەچێتەوە سەر هەمان ڕێچكەی پێشوو و بەڕۆڵەی خۆشی كار لەسەر ژێرخانەكە دەكاتەوە و هەوڵی گۆڕینی دەداتەوە.
دووهەم: سەرەڕای ئەوەی كە كولتوور تا ڕادەیەك ڕێگرە لەمان، هاوكاتیش ئەمە فكرمان بە حیزبیانە كردووە كردوومانە بە سیاسەتەكی تەواو ، نەك جەماوەریكردنەوەی. كەی توانیمان فكرمان جەماوەریانە بكەین ئیتر ئەمە پێویستمان نە بە حیزب و نە بە هیچ جۆرە ڕێكخراوەكی قووچكەیی نامێنێت ، بەڵكو كاركردنە لەسەر جەماوەر و جەماوەریش بە دەوری خۆی كاردانەوەی لەسەر ئەمە كە بەشێكین لێی، دەبێت، ئەو كاتەش ئەمە بە گوێرەی ئەوەی كە بارودۆخەكە یارمەتی دەدات هەڵدەسوڕێین ئاوێتەی جەماوەر دەبین.
سێیەم: لاوازی گەیاندنی پەیامەكانمانە: ئەمە لاوازین لە گەیاندنی پەیامەكانماندا، ئەمە نازانین چۆن گفتووگۆ لەگەڵ خەڵكیدا بكەین و

پەیوەندیان لە تەکدا ببەستین، واتە کەمینەکەیشنمان ، لاوازە.
ئەم شێوازی بەخوردی موسڵمانان و خەڵکانی ئاسایمان ، نادرووستە:
هێرش دەکەینە سەر موسڵمانانی ئاسایی، جەدەل لەسەر بوونی خودا دەکەین ، جەدەل لەگەڵ ئەواندا لەسەر ئاسمان و ئەو دونیا دەکەین ، ئەم لەبری ئەوەی کە بەرەو یەککەوتن لەگەڵ ئەواندا بڕۆین و داوایان لێبکەین و جەدەلی ئەوەیان لەگەڵدا بکەین کە کێشەکانی ئەم لەسەر زەوین، هەروەها حەلەکەشی ، کەچی دێین دووریان دەخەینەوە دەیانخەینە بەرەی نەیارەوە، دێین قسە لەسەر شتێك دەکەین و دەمانەوێت ئەوەی پێبسەلمێنین کە خودا نییە ، بەهەشت و دۆزەخ نییە ، ئەگەر هەبێت 72 تان، تەنها کارتان دانی لەزەتی جنسییە بۆ پیاوێك. ئەم نەفی ئەوان دەکەینەوە کە کاریان لەگەڵدا بکەین سەبارەت بە پرسە بناخەییە هەمە چەشنەکانی ڕۆژانە کە کارایی لەسەر ژیانی ئەوان زۆر زیاترە تاکو هەندێکمان.
لە ڕاستیدا ئێمە ناکۆکی سەرەکیمان لەگەڵ ئەوان و دینەکەیانا هەیە نەك لەگەڵ سیستەمەکە، دین بە ئەسڵی نەخۆشیەکە دەزانین، نەك ئەعرازەکانی. ئێمە دەبێت کار لەسەر هەڵوەشاندنەوەی سیستەمەکە بکەین کە دین و هەموو پووچگەراییەکی دیکە لە ئیفرازاتی سیستەمەکەیە.
ئێمە دەبێت دژ بە دەوڵەت و هەموو جۆرێکی دەسەڵات بین ، چونکە هەمیشە دەسەڵات و دەوڵەتن لایەنگری دین و پوچگەرایین وەڕای ئەوەی کە گوایە دینیان لە دەوڵەت جیاکردۆتەوە. بریتانیا زیاتر لە 30 دادگای شەریعەی ئیسلامی هەیە ، بەشێکی زۆر لە ئەندامانی خانەی لۆردان کە بڕیارەکان دەکەنە یاسا ، ئیمتیازی لۆردایەتی بەوان بەخشراوە و ڕۆڵیان هەیە لە چەسپاندنی یاساکانا ، دەیاها قوتابخانەی دینی هەیە کە هیچ پەیوەندییەکیان بە دامەزراوەی پەروەردە و ڕؤشنبیریئ ئەم ولاتەوە نییە ، ڕۆژانە هەر بە تەنها بی بی سی زیاتر 10 خولەك پەیامی دینی بڵاو دەکاتەوە بۆ نموونە بی بی سی ڕادیۆ 4 لە پێش 6 ی بەیانییەوە پەیامێکی دینی ئیدی ئیسلامی یا مەسیحی یا دینی جووەکان بڵاو دەکاتەوە.
ئەمەیە خاڵە لاوازە سەرەکییەکانی ئێمە ، دەبێت کاریان لەسەر بکەین ، ئەگەر نەیکەین، شکست بە دوای شکستدا دەچنینەوە.

Zaherbaher.com

زاهیر باهیر

15/02/2021

خەرمانێک لە عەشق "شیعری لیریک".. ستیڤان شەمزینی

دەمم لە نێو شیرینی دەمی تۆدا بە ئەبەد ئەتوێتەوە
ڕەحم چرۆیەکی وشکە لە باخی مەمکتا ئەڕوێتەوە
کاتێک دێیتە باوەشم گیانی مردووم زیندوو ئەبێتەوە
هەستی خامۆشم وەک ژیلەمۆ سەرلەنوێ ئەگەشێتەوە
دەستی لەرزۆکم لەناو دەستی تۆدا هێزی بۆ ئەگەڕێتەوە
چرای کوژاوەی دڵم بە خوێنی عەشقت هەڵئەکرێتەوە

چاو ببڕە چاوی تارم بە تیشکی گلێنەت ڕۆشن دەبێتەوە
وەرە جەستەی گەرمت با لە لەشی ساردم نەبێتەوە
ڕێژنەی ماچت بەسەر لێوی وشکما بە لێزمە ببارێنە
ئازیزم، ڕۆحی شەیدام لە نێو مێرگی سینگتا بەوێنە
بە یەک نیگای جادوویت خەیاڵی شیعرم ببزوێنە
جوانیت ئەبێ بە قەسیدە، خەیاڵیشت ئەکەم بە وێنە

خەونەکانت بخە واقیعی منەوە، ئەتگەیێنمە بەهەشت
خەیاڵت بهێنە بۆ ناو دڵی منی ئیمپراتۆری هەست
بە خوێنی قەسیدە، درێژترین داستانت بۆ ئەنووسمەوە
هەستت بڕژە ناو هەستم، بە ئەبەد بمێنە لە تەنیشتمەوە
پەیمانێکت پێ ئەدەم ژیانم بۆ تۆ، مەرگم بۆ خۆم
تۆش پەیمانێک بدە و بڵێ بە هەمیشە من بۆ تۆم

لە ڕەحما تۆ ئەژیت و منیش تنۆکێکم لە باران
تۆ فریشتەی زەویت و منیش ئەستێرەی ئاسمان
جوانیت هێندە ناوازەیە دەستەوەستانە زمان
وەک تابلۆیەک پڕت کردووم لە خەیاڵ و ڕامان

هیچ ناوێک بۆ تۆ شک نابەم، فریشتەی جوان!
خۆت ون مەکە، تۆ بۆ من بووی بە هەموو ژیان

ئۆکتۆبەری 2016
ئەڵمانیا – کۆڵن

شیعری: ستیڤان شەمزینی

عـەدۆ.. فازیل شـــەوڕۆ

حەفتا و دوو فریشتەی چاو ڕەشی
بسک ڕەشی گەنم ڕەنگ
سەریان لە دەرگای بەهەشت دەرهێناوە و
یەک کۆڕاڵ
بە هاژەی بولبول و
چەهچەهەی سۆلاق و
بە زایەڵەی خودا
بانگ دەکەن:
عـــەدۆۆۆۆۆۆ … عـــەدۆۆۆۆۆۆ … عـــەدۆۆۆۆۆۆ …
عـەدۆ، هەر خەریکی پاککردنەوەی
بەر دەرگای بەهەشتە
بە برژانگان گەسکی دەدا
بە فرمێسکان دەیڕشینی
بە ئاهی سەردی گولاوپژێنی دەکا
حەفتا و دوو فریشتە
یەک کۆڕاڵ
بە ڕێژنەی شەماڵ و
بە شنەی باران و
نەغمەی خودا
بانگ دەکەن:
عـــەدۆۆۆۆۆۆ … عـــەدۆۆۆۆۆۆ … عـــەدۆۆۆۆۆۆ …
عـەدۆ دەستێکی لەسەر دەرگای بەهەشتە و

دەستێکی لە سەر شۆستەکەی ئاکرێ
عـەدۆ دەڵێ
من بچمە بەهەشتێ
ئەدی کێ
گەسکان لە ئاکرێ دەدا؟

عەدۆ ئەو کەناسەی شاری (ئاکرێ)یە کە لە کاتی پاککردنەوەی شەقامی ئەو شارە، ئۆتۆمبیل لێیداو کوشتی. (١٩/١١/٢٠٢٠)

فازیل شـــەوڕۆ

رۆڵـــــی ســــــینەما چیـــــە لەبەرەنگاربوونەوەی تیرۆردا؟.. حەیدەر عەبدولڕەحمان

لەماوەی چەند ساڵی رابووردوودا لەگەڵ پەرەسەندنی تەوژمی تیرۆرکاری دژ بەهزرو شارستانیەت و مر□قایەتی لەزۆربەی وڵاتانی جیهاندا، وای لە سینەماکاران کردووە کە روو بە رووی پرسیارێك ببنەوە، ئەویش ئەوەیە ئاخۆ لەو هەلو مەرجە تراژیدییە پڕ لە تەم و مژە رۆڵی سینەما چی دەبێت بۆ ئەوەی لە پاڵ ئامرازەکانی دیکە شوێنی تایبەتی خۆیان هەبێت لە پەردە لادان لە رووی هەقیقەتی ئەوانەی بازرگانی بەئاینەوە دەکەن و لەپاڵ ئەو ئاینەدا نیازە نەگریس و دواکەوتووەکانی خۆیان پەرتو بڵاو دەکەنەوە؟
سینەما کاران لەهەوڵی ئەوە دادەبن بەدەسەڵاتە هونەرییەکانی خۆیانەوە، بەرەنگاری ئەو تەوژمە رەشەی تیرۆر ببنەوەو لەچەندین گۆشەی جیا جیادا بەرجەستەی تاوانە رەشەکانی تیرۆر بکەن.
دیارە کە سینەما هەمیشە چەکێکی کاریگەرو ئەکتیف بووە بۆ دژایەتی کردنی ئەو تەوژمە کە بەچەندین شێواز هەڕەشەی ریشەکێش کردنی ئاشتی و لەباربردنی ئارامی وئازادی کۆمەڵگاکان دەکات.
لەو پێو دانگەوە حکومەتی ئەو وڵاتانە چەند ئەوەندەی بەدوای دابین کردنی ئاسایش و هوشیار کردنەوەی خەڵکو چڕ کردنەوەی پۆلیسن، ئەوەندەش بە تەنگ ئەوە وەن کە ئایدۆلۆژیایەك بۆ بەگەڕ خستنی

سینەما دابنێن، بۆ ئەوەی سینەماکاران بەکامێرا ریسوای تیرۆر بکەن و فیستیڤاڵی سینەما ساز بکەن بۆ ئەو ئامانجە .

سینەمای کوردی و تیرۆر

کوردستانیش بەهەموو پارچەکانییەوە، لەو هەرێمانەیە کە بۆتە ئامانجی تیرۆرستان و بە چەندین شێواز تیرۆرستان قەستی بریندارکردن و شێواندنی ئارامی تێدا دەکەن، لەو پێودانگەشەوە کوردستان بەشاڵاو خوێنی رشتووە، هەمیشە هەوڵی داوە، رێ لەو تەوژمە رەشە بگرێ.

بەڵام ئایا سینەماو شانۆی کوردی تاچەند توانییویانە ئەو تراژیدیاو مەرگە ساتانەی روو بە رووی کوردستان بۆتەوە بەتایبەت لەشەنگال و کۆبانی و قاتوقڕ کردنی مەسیحی و یەزیدیەکان و تەقاندنەوەی مەزارگەو موزەخانەکان و لەناوبردنی کولتوورو شوێنەوارە پیرۆزەکان بە هونەریی خۆیان بەرجەستەی بکەن، لەسینەما ودراما، لە شانۆ و فۆتۆ، لەشێوەکاری و پەیکەرتاشی، لەموزیك و گۆرانی و سرود؟

ئەمە پرسیارێکەو رووبەرووی هونەرمەندانی ئێمە دەبێتەوە، بەتایبەت سینەماکاران.

رەنگە ئەوانیش وەك ئێمە دڵیان بەئەنجامەکەی خۆش نەبێت، نکۆڵی لەوەدا نەکەن کەلە ئاستی پێویست دانەبووینە، بەڵام ئەگەر بشپرسین بۆ؟ ئەوە دیارە ئەوانیش پاساوی خۆیان هەیە کە من لێرەدا تیشك دەخەمە سەر هەندێکییان:

1.دەسەڵات دارانی ئێمە تائێستا نەگەیشتوونەتە ئەو باوەڕە کەسینەما چەکێکی هونەریی ئەکتیفە بۆ شەڕی تیرۆر و دەتوانێت کاریگەری خۆی لەسەر گۆڕینی رای گشتی بگێڕێت و کەشفی ئەوراق بکات و دەست نیشانی بیرو باوەڕە چەوتەکان و هێڵە پیلانگێڕیەکان بکات، بەزمانێکی سینەمایی، بۆیە پشتگیریی کردنی بۆ سینەما وەك پێویست نەبووە .

2. هەلو مەرجی ئابووریی کوردستان کۆسپێکی گەورەیە لەبەردەم سینەما کاران، بۆ ئەوەی ئەو پرۆسە سینەماییانەی هەیانە بەپراکتیف بکەن، لەهەمان کاتیشدا، هەر ئەو هەلو مەرجە رێگر بووە لەبەردەم سازکردنی فیستیڤاڵی سینەمایی .

3.سینەمای کوردی ئەو ئامادە باشییەی نیە لەرووی هونەرییەوە بتوانێت لەئان و ساتی خۆیدا پرۆژە سینەماییەکان بەئەنجام بگەیەنێت، بەتایبەت لەرووی ستافی هونەرییەوە .

3. ئەزموونی سینەماکارانی ئێمە بۆ سینەمای جەنگ و سینەمای دژ

بەتیرۆر ئەزموونێکی ئەوتۆ نیە کە بتوانێت لەو بوارەدا ئەو ئەزموونە بەرجەستە بکات .

5.لەرووی سیناریۆو کارە هونەرییەکانەوە، سینەماکارانی ئێمە دەسەڵاتێکی دیاری کراویان هەیە و پڕ کردنەوەی ئەو بۆشاییە کارێکی ئاسان نیە، زۆر جارانیش کەخۆمان لەقەرەی ئەو جۆرە سیناریۆ سەرپێیانە دەدەین بەهۆی لاوازی هونەرمەندانی ئێمە لەنووسینی سیناریۆدا لە زمانی سینەما دوور دە کەوینەوە و زۆتر پەنا بۆ دروشم و دیاردەی زەق دەبەین .

6.ئاراستەیەکی دیاری کراوی ناوەندی بۆ سینەما نیە لەلایەن هیچ سەنتەرێکی رۆشنبیریی و هونەریی کەخاوەنی نەخشەو پلانێك بۆ سینەماو تەلەفزیۆن و دراماو شانۆ دابنێت کە بە چ ئاراستەیەك ئەو کەرەستە هونەرییانە بەرجەستە بکات بۆ چەند ئامانجێکی دیاری کراودا.

ئەوەش کە تائێستا دراماکارو سینەما کارانی ئێمە لەپێودانگی ئەو رووداوانەدا بینیوویانەو بیستوویانە لەسینەمادا بەرجەستەیان کردووە، دەتوانین بەنەبوونی دابنێین ، بەڵام ئەوەش هەمدیسان خاڵی کۆتایی نیەو دەکرێت وەزارەتی رۆشنبیریی پلان و بەرنامەیەکی هەبێت بۆ ئاراستە کردنی سینەماکارانی ئێمە و ساز کردنی فیستیڤاڵی سینەمایی.

رۆڵی حکومەت بۆ شانۆو سینەمای دژ بەتیرۆر چیە؟

لەهەمان کاتدا پێویستە حکومەت لەو بوارەدا پشتگیریی خۆی هەبێت بۆ سینەماو شانۆ، چونکە هەر پشتگیرییەکی حکومەت بۆ سینەماو شانۆ وەك پشتیگیریی کردنی پێشمەرگەیە بە چەك بۆ بەرەنگار بوونەوەی تیرۆر، ئەوەتا شەڕی زۆربەی ئەو کۆمەڵگایانە لەگەڵ تیرۆردا هەر تەنها شەڕی مەیدانی و شەڕ بەچەك و زری پۆش و فڕۆکە نیە، بەڵکو شەڕی دەروونی و شەڕی هزری لەشەڕە سەربازییەکان کاریگەرترن بەسەر روخانی مۆراڵ و داڕمانی دەروونی.

لەو حاڵەتانەدا و لەو بوارە سایکۆلۆژی و ئایدۆلۆژیانەدا شەڕی سینەماو شەڕی شانۆ، لەناو کۆمەڵگادا بەقەد شەڕی تانك و فڕۆکەکان کاریگەری خۆیان دەبێت لەشەڕی دژ بەتیرۆر، بۆ هوشیار کردنەوەی کۆمەڵگاو تێگەیشتنیان لەمەترسییەکان و راست کردنەوەی چمکە هەڵەکان ئەگەر تیرۆرستان بەرێگە فریو خواردووەکانیان لەمێشکی هەندێ لەتاکەکانی کۆمەڵگایان چاندبێت .

تیرۆر لەسینەمای جیهانیدا:

لە نیو سەدەی رابوردوودا کۆمپانیا سینەمایە جیهانییەکان بەرنامەیەکی تیرو تەسەلیان ئامادە کردووە بۆ بەرەنگار بوونەوەی تیرۆر و چەندین فیلمی دیارو بەرچاویان بەبودجەی زەبەللاحەوە نمایش کردووە، بۆ ریسوا کردنی رێکخراوە تیرۆرستییەکان و پیلانە رەشەکانیان بۆ دژایەتی کردنی مرۆڤایەتی .
لەدە ساڵی رابووردوودا هۆلیۆد رێکخراوی تیرۆرستی قاعیدەی کردۆتە ئامانجی سەرەکی خۆی، پیشی ئەویش سینەمای ئەمریکی، زوومی کامیراکانی دەخستە سەر هەندێ لەو کەسایەتیانەی کە رۆڵی تیرۆرکاریان بینیووە، وەك هەندێ لە سەرکردە تیرۆرستەکان، بەڵام بەگشتی سینەمای ئەمریکی لەدەوری بنکەی سەرەکی تیرۆر قاعیدە سوڕاوەتەوە، بەتایبەت دوای تەقینەوە وێرانکارییەکەی یانزەی سیبتیمبەر، لەوانەش فیلمی فەهرەنهایت 9/ 11 ی (مایکل مۆر)و دەیان فیلمی دیکەی وەك (یۆنایتید 93)ی دەرهێنەر (بول گرانگراس) و فیلمی (گەمارۆ)و فیلمی(ئایرفۆرس 1) ی (هاریسۆن فۆرد) کە باس لە رفاندنی فڕۆکە تایبەتیەکەی سەرۆکی ئەمریکا دەکات لەلایەن تیرۆرستانەوە .
دوای هێرشەکانی داعش بۆ فەرەنسا ئێستا سینەماکاران بەگوڕوتینێکی زۆرەوە هەوڵی ئەوە دەدەن کەرووداوەکان بخەنە توێی سینەما .

ئەوەتا دەرهێنەری فەرەنسی (باتیست بابین) دامەزرێنەری هاوبەش بۆ فیلمی دیکۆمێنتی دەڵێت: ئێستا ئێمە لەسینەمادا بەدوای دەرهاوێشتە دەروونییەکانی فەرەنسییەکاندا دەگەڕێین لەوانەش ئەوانەی سانسۆریان خستۆتە سەر خۆیان و خۆیان بیبەش کردووە لەسەربەخۆیی بەهۆی ئەو تۆقاندنەی تیرۆرستان بۆیانیان دروست کرد .
واش پێ دەچێت کە خواستێکی زۆر هەبێ بۆ ئەوەی سینەمای فەرەنسی روو لەتیرۆ بکات کە ئەمڕۆکە بۆتە هەمێکی گەورەی فەرەنسییەکان، ئەوەتا هەر لەم بوارەدا فەرەنسییەکان چەندین فیلمیان بەبەرهەم هێناوە، لەوانەش فیلمێکی (ئاریك روشانت) کە باس لەکاری سیخوری دەکات دژ بەتیرۆرستان و فیلمی (ماد ئین فەرەنس) کە باس لەرۆژنامە نووسێك دەکات چۆن خۆی خستۆتە نێو یەکێ لەرێکخراوە تیرۆرستەکان .
هەروا میسرییەکانیش بوونەتە سەرچاوە بۆ هەندێ لەتەوژمە توندرەوەکان، وڵاتێك بووە هەمیشە تیرۆرستان رۆڵی خۆیان

تیادا بینییووە.
بۆیە سینەمای میسری دەمێکی دوورە کا لەسەر لابردنی ماسکەکان و دەرخستنی رووی راستەقینەو پەردە پێشراوی ئەواندا دەکات و لەم بوارەدا سینەمای میسری تەژییە لەو جۆرە فیلمانە، کە هەندێ جار ئەکتەرە ناودارەکانی ئەو وڵاتە روو بەرووی هێرشی ترسناکی ئەو توند رەوانە بوونەتەوە، لەوانەش فیلمی (چارەنووس) ی یوسف شاهین و عادل ئیمام لە فیلمی (تیرۆرست) وفیلمی (باڵندەکانی تاریکی) و (خوێنی ئاسك) وچەندین فیلمی تر .

فیلمی کۆمێدی بۆ ریسوا کردنی تیرۆرستان

هەندێ لەو فیلمانەی کە چوونەتە چوارچیوەی فیلمی دژ بەتیرۆر ئەو فیلمانەن کە بە شێوەیەکی کۆمێدی ئەو کەسایەتی و رێکخراوە تیرۆرستانەیان ریسوا کردووە، ئەم ستایلەش وەك پسپۆرە دەروونییەکان دەڵێین: کاردانەوەیەکی ئەکتیفی دەبێت بۆ رووتکردنەوەی ئەو توندرەوو تیرۆرستانە لەهەقیقەتی خۆیان و شکاندنی ئەو ستراتیژییە تۆقێنەرەی بەکاری دەهێنن دژ بە کۆمەڵگاکان .
لەهەموو حاڵەتێکا ئێمەش ئەگەر بمانەوێت سینەما بۆئەو ئەرکە نیشتمانییە تەرخان بکەین، ئەوە پێویستە وەزارەتی رۆشنبیریی لەچوارچیوەی شەڕی دژە تیرۆر ئەو دەسەلات و توانایە بۆ خۆی دابین بکات کەبتوانێت لەرێگەیەوە ئەرکی هونەریی و کولتووری خۆی بۆ ئەو ئامانجە راپەڕێنێ، بەتایبەت لەرێگەی رێکخراوە نێو دەوڵەتیەکانەوە، لەوێشەوە دەست بەبەرهەم هێنانی کورتە فیلم بکات و جەخت لەسەر سازکردنی فیستیڤاڵی سینەمایی بکاتەوە، بە هەماهەنگی لەگەڵ هونەرمەندانی کوردستانی گەورە بۆ گردکردنەوەی توانستە هونەرییەکان لە دەوری خۆیدا.
پێشم وایە لەو فیستیڤالانەدا بەرهەمەکان چێ بکرێنەوە بۆ ئەوەی سینەما ناسنامەو زمانی پارێزراو بێت، ئەگەرنا سازکردنی فیستیڤاڵ تەنها بۆئامانجێکی میدیایی ناتوانێت ئامانجەکان بپێکێنێ .

مەمەدی کورد یان مەمەدی نامۆ؟!.. سەدیق سەعید ڕواندزی

نەیارانی کورد بە درێژایی مێژوو، لە پاڵ چەوسانەوەی نەتەوەیی و جینۆسایدکردن و داگیرکردنی خاك ونیشتمانی ئێمە، هەوڵی شێواندن و بێ بەهاکردنی فەرهەنگ و کولتووری نەتەوەییانەی ئێمەشیان داوە. کە بەشێکە لە ڕابردوو، لە مێژوومان. ئەگەرئەوان نەیانتوانیبێت کورد لەو ڕێگەیەوە بسڕنەوە، ئەوا مەبەستیان بووە وەك نەتەوەیەکی دواکەوتوو، نەزان، بێ ئاگا لە دنیا، بێ مێژوو و فەرهەنگ، پێناسە بکەن. لاپەڕەی مێژووی نەیارەکانی کوردیش بە تایبەتی ئەو وڵاتانەی کوردییان بە سەردابەشکراوە، پڕن لەو وێنانە. ئەرکی ئێمەیە ئەو وێنانە لە ڕەگەوە بسڕینەوە و کورد وەك ئەوەی هەیە نیشانی ئەوانی تری بدەین. نەك بە چاپکردن و بڵاوکردنەوەی هەندێك کتێب ئەوەندەی ترئەو مێژووە ناشرینەی دوژمنان دەیانەوێت، تۆختر بکەینەوە. کە هەر ئەمەشە ئامانجی هەمیشەیی نەیارەکانمان.
لەو ڕوانگەیەوە یەکێك لەو کتێبانەی هەوڵێکە بۆ بە کەم نیشاندانی کوردو لێدان لە بیرکردنەوە و تێڕوانین و ڕەهەندی مرۆییانەی، کتێبی (مەمەدی کورد)ە کە (عەبدوڵا عەبدوڵا) ناوێك لە ئینگلیزییەوە وەریگێڕاوە. ئەم کتێبە چیرۆکی کوردێکمان بۆ دەگێڕێتەوە کە ناوی(مەمەد)ە. مەمەد کوری کارخانە، دوای ئەوەی کارخانی باوکی دەمرێت ، مەمەد چونکە تاقانەیە و باوکی تەنها ئەو منداڵەی هەبووە، ئیدی سەروەت و میراتێکی زۆری لەلایەن باوکییەوە بۆ جێدەمێنێت، وەلێ ساویلکەیی و دڵکراوەیی و دەستخەڕۆکردنی لەلایەن هاوڕێکانییەوە و نەزانینی خۆی بە تایبەتی کە هێشتا گەنجە، مەمەد دێنەوە سەر ساجی عەلی و هەرچی سەرمایەی هەیە، لە پێناو هاوڕێکانیدا سەرفی دەکات و ئەوانیش دوای ئەوەی دەزانن مەمەد ڕووت و ڕەجاڵ بووە، ئیدی پشتی تێ دەکەن و گاڵتەی پێ دەکەن و ڕێگە نادەن لای دەواری ئەوانیش بمێنێتەوە. سەرەنجام مەمەد هەست بە دۆڕان و شکانەوەیەکی گەورە دەکات و مەملەکەتی باوکی جێدەهێڵێت و لە ڕێگەی کۆچکردنیدا بۆ مەملەکەتێکی تر، دوره تولملوك دەناسێت و دەبنە هاوژینی یەکتر.

پاشان لە کۆچکردنەکەی بەردەوام دەبێت و دەچێتە مەملەکەتی پاشا گولنارو پاشاش تەماحی دەچێتە ژنەکەی و لەو پێناوەدا مەمەد ڕووبەڕووی چەندین کاری مەحاڵ دەکاتەوە، بەڵام هەموو جارێك لە ڕێی

جادوو، دێو و درنج و ئەفسانەوە، مەمەد دەمێنێتەوە. تا سەرەنجام گولنار پاشا لە نێو دەچێت و ئەویش دەگەڕێتەوە نێو خێڵ و عەشیرەتە دەوار نشینەکەی خۆی لە بیاباندا و وەك پاشایەك خۆی دەناسێنێتەوە. ئەمە چیرۆکی ژیانی مەمەد بوو بە کورتی. بێگومان لە پەراوێزی ئەو چیرۆکەوە، هەروەها خاسیەتە کۆمەڵایەتی و کەسیەکانی مەمەدەوە، دەشێ خوێنەوەیەکی دیکە بۆ کارەکتەری مەمەد بکەین. لەو چیرۆکەدا (مەمەدی کورد) وەك کارەکتەرێکی گێل، نەزان و ترسنۆك، بوودەڵە و پەرپوت دەناسرێت. بە ڕادەیەك کە کوردەکان کە بە چەندین خاسیەتی کۆمەڵایەتی جوان و بەرز دەناسرێنەوە، لەو چیرۆکەدا بە پێچەوانەوەیە. ئەمەش ئاساییە. چونکە کاتێ نەیارەکەت باست دەکات، یان مێژووێکی پڕ لە چەواشە و شێوێنراوت بۆ دەنووسێتەوە، دەبێ چاوەڕوانی هەموو شتێك بکەیت. بە تایبەتیش کە چیرۆکی مەمەد مێژوونووسێکی عەرەب دەیگێڕێتەوە، وەك ئەوەی لە سەرەتای کتێبەکە نووسراوە.

بۆیە بە تێگەیشتنی من، ئەم چیرۆکە بە هیچ شێوەیەك چیرۆکێك نییە باسی کوردێك بکات و ڕەنگە ئەمە دروست کراوی دەستی وەرگێڕەکە خۆی بێت، بە تایبەتیش کە دوور و نزیك ئاماژەی بە سەرچاوەی ئۆرگیناڵی چیرۆکەکە بە زمانی ئینگلیزی نەداوە، بۆ ئەوەی لە پەراوێزییەوە خوێنەر بەراوردی یەکتریان بکات. ئەمە لەلایەك، لەلایەکی ترەوە، فەزای ئەم چیرۆکە نە لە ڕووی کۆمەڵایەتی و میللییەوە، نە لە ڕووی شوێن و ڕووداو و کارەکتەرەوە، بە هیچ شێوەیەك لە فەزای ئەدەبی چیرۆکێك یان ئەفسانەیەکی کوردی ناچێت. ناوی کارەکتەرەکان کە (دورەتولملوك، نوز هەتوزەمان، بەدرولمەها، فیدەس، عەبدنار، حەسەن پاشا، زیراژان) ناوی نامۆن بە چیرۆکی کوردی و سەرگوزشتەی گێڕانەوەی ئەدەبی سەر زارەکی کوردی. ڕەنگە ناوی کارەکتەرەکەش هەر مەمەد نەبێت، بەڵکو وەرگێڕی کتێبەکە ئەو ناوەی دانابێت. هاوکات مەمەد لە خێڵێکی بیابان نشینە و بە وشتر کۆچەری دەکەن.

هەمووشمان دەزانین کورد بەو ژینگە و بەو جۆرە ئاژەڵە نامۆیە و تەنانەت زۆر جار بۆخۆشی دەگوترێت:(وشترو چیایان نەگوتووە). بە گشتی فەزای چیرۆکەکە، فەزایەکی نا کوردانەیە و نە ڕووداوەکان، نە شوێن و کارەکتەر و تیمەی چیرۆکەکە، یەکناگرنەوە لەگەڵ کولتوور و فەرهەنگی کوردی. ئەگەرچی مەمەد لە چیرۆکەکەدا وەك قارەمانێك نیشان دەدەرێت، بەڵام ئەوەی جێگەی هەڵوەستەکردنە ئەوەیە، کە ئەو لێهاتوویی و ئازایەتی و قارەمانیەتییەی مەمەد، هی خۆی نییە وەك کارەکتەرێکی کورد، بەڵکو جادووی هەر سێ ژنەکەی و دێوەکانە ڕێنوێنی دەکەن. ئەمەش جەخت کردنەوەیە لەو وەسفە مێژووە پڕ لە

چەواشەیەی کە کورد وەك ئەفسانە و جنۆکە و بوونێکی خەیاڵی نیشان دەدات. واتا بە گشتی مەمەد کارەکتەرێك نییە نموونەی کوردێکی ئازا، لە خۆبردوو، هەڵگری هەموو ئەو خاسیەتە نەتەوەییانەی کە کوردیان پێ دەناسرێتەوە بێت. بگرە لە زۆر شوێنی چیرۆکەکەدا، مەمەد دەکرێتە پاساوێك بۆ لێدان لە کورد. ئەمە وێرای ئەوەی کە چەند هەڵەیەك لە چیرۆکەکەدا هەیە وەك::_

- لا12 - نووسیویەتی:(بوو بە بیست و دووساڵ تەنها دەوارە شڕەکەی مابووەوە) بەڵام لە لاپەڕە(15)دا، دوای ئەوەی مەمەد پیرەمێردەکە دەبینێت بۆ ئەوەی ڕاوێژی ڕۆیشتنی پێ بکات، پیرەمێردەکە پێی دەڵێت:(تۆ بیست ساڵیت، چۆن لە خۆتەوە سەر بە وڵاتێکی دیکەدا دەکەیت). لێرەدا، تەمەنی مەمەد لە بری ئەوەی زیاد بکات، کەمیکردووە.
- لا 14 نووسیویەتی:_(مەمەد هەستێکی ناخۆش بەرۆکی گرتبوو، شوانەکان جنێویان پێ دەدا، ئەویش زۆر بە خۆیدا شکایەوە و دونیای لەبەر چاو کەوت). واتا کوردێکی ترسنۆك بووە.
- لا 16_نووسیویەتی:_(خوا هەڵناگرێت ئەم کوردانە، خەڵکێکی دڵپاك وساویلکەن). واتا هیچ نازانن و زوو هەڵدەخەڵەتێنرێن.
- لا17 □□□□□□□□□:(مەمەد وای دەزانی خەون دەخورێت و دەخورێتەوە). ئەم وەسفە بۆ مەمەد، ئەو پەڕی نەنگی و شکاندنەوەیە. چونکە هەر کەسێك کەمێك شارەزایی لە مێژوو هەبێت، دەزانێت کەس ئەوەندەی کوردەکان، لە مانای خەون و لێکدانەوەی خەونەکان بەلەد نین!.
- لا28_نووسیویەتی:_(جلو بەرگی کۆنیش ڕەنگ و ڕووی گەچڵاندووە) گەچڵاندن بۆ ڕەنگ و ڕوو نابێت. لێرەدا بەمانای تێکچوون بە کارهاتووە، بەڵام دەم و چاوی مرۆڤ ناگەچڵێنرێت.
- لا38-(دوای ئەوەی دورەتولملوك سنگ و بەرۆکی خۆی بۆ مەمەد واڵا دەکات، هێشتا نازانێ مەمەد کێیە و ناوی چییە، چونکە وەك پیاوێك خۆی پێ ناساندووە. کەچی پێی دەڵێت مەمەد وامەکە) نازانم چۆن زانی ناوی مەمەدە؟!.
- لا 74-نووسیویەتی:_(تووکی باڵندە) بێگومان باڵندە پەڕی هەیە، نەك تووك، چونکە تووك بۆ شیردەرەکانە!.
- لا87-نووسیویەتی:_(ئێوارەی هەردوو ڕۆژی سی و نۆیەمین و کۆتایی). لێرەدا، مەبەست لە چلەمین ڕۆژەکەیە، بەڵام سیو نۆیەمین و کۆتایی مانای وایە، تەنها سی و نۆ ڕۆژ بووە. لە کاتێکدا مەبەستەکە ئەوەیە، کە چل ڕۆژ مۆڵەت بە مەمەد دراوە.

- لا88 (دوای ئەوەی دێوەکە هەفتا هەزار ڕۆحی کارامە بانگ دەکات و کاریان پێ دەسپێرێت، بۆ دروست کردنی کۆشکێك لە زێڕو زیو بۆ مەمەد، دە هەزاریان زێڕو زیوەکە دێنن، دە هەزاریان بناغەی کۆشك دا ئەنێن، دە هەزاریان پردەکە دروست دەکەن، دە هەزاریان بە دنیا بڵاو دەبنەوە) بێگومان ئەمە دەکاتە (چل هەزار) ، سی هەزار دێوەکەی تر ونن، وەرگێڕو نووسەری بە ناو ئەو چیڕۆکەش پێمان ناڵێن کاریان چبوو؟
- لا 91 نووسیویەتی:_(تانجییان خستە سەر سەری مەمەد) تانج، هەڵەیە تاج دروستە. چونکە تانج بە مانای بازی سەر مل دێت و پلەبەندییەکی سەربازییە. لە کوردەواریدا کەس ناڵێت تانجییان لە سەر نا، بەڵکو دەڵێن تاجیان لە سەر نا.
- لا116:_(دوای ئەوەی مەمەد، زێدی خۆی جێدەهێڵێت و چەند ساڵێك دوور دەکەوێتەوە و دەبێتە پاشا، جارێکی تر دەگەڕێتەوە نێو خێڵەکەی) بەڵام ئەوەی جێگەی سەرنجە ئەوەیە، کە هەموو ئەو ڕووداو و بەسەرهات و گۆڕانکارییانەی لە ژیانی مەمەد هاتوونەتە ئاراوە، تەنها شەش ساڵیان بە سەردا تێپەڕیوە. کە ئەمەش هەڵەیە و پارادۆکسێکی زەمەنی گەورەیە لە چیڕۆکەکەدا.
- لا 120 (پەیکەکە دەڵێت بە هەموو ژیانی خۆم، مرۆڤی وا سادە و ساکاری وەك مەمەدم نەبینیوە) وەسفەکە دیارە و پێویست بە شرۆڤەکردن ناکات.دواجار دەڵێم، کایەی وەرگێڕان لە نێو ئێمەدا، پێویستی بە ڕێکخستن و بە یاساییکردن و بە هونەریکردن هەیە. ناکرێت هەر کەسێك چی مەبەست بوو، بە ئارەزووی خۆی هەڵیبژێرێت و وەریبگێڕێت، بە بێ ئەوەی ڕەچاوی ئەوە بکات کە ئاخۆ ئەم بەرهەمە، چەند خزمەت بە خوێنەرو کولتوورو فەرهەنگی کوردی دەکات. وەرگێڕان پرۆسەیەکی قورس و بەرپرسیاریەتییە، زۆر لەوە گەورەترو مانادارترە، کەسانێك بۆ خۆ دەرخستن و ناو دەرکردن، پێیەوە سەرقاڵبن. کتێبەکەش گەرچی سێ کەس پێداچوونەوەی زمانەوانییان بۆ کردووە، وەلێ هەر لە لاپەڕەی یەکەمدا، چەند هەڵەیەك هەن.
- پەراوێز: مەمەدی کورد، نووسینی: چارلزوێڵز، وەرگێڕانی: عەبدوڵاعەبدوڵا، بڵاوکردنەوەی:کتێبخانەی ئەحمەدی خانێ_سێران 2020.

- ئەم بابەتە لە ڕۆژنامەی هەولێر ژمارە (3412) ڕۆژی 1/2/2021 بڵاوکراوەتەوە..

ڤالانتاین تێکوشانە، تێکوشانیش عەشقە.. بەرەقان

عەشق لەم جڤاتەدا، کە شووناسمان گێیشتووتە خاڵی کۆتایی، ڕوو لە سەرکەوتنەکانی چیا دەکات. ئەگەر پێناسەیەکی کوردانە بۆ عەشق بدەین ئەوەیە لەگەڵ هەر هەنگاوەکی مرۆڤ بە دۆزینەوەی خۆی و بەرخودانەکی ڕۆحیی دژی فاشیزم و دژی کۆنەخوازیی، خۆی لە جانی ژیاندا، بەرجەستە دەکات. بە مانایەکی تر، عەشق بەرجەستەکردنی ژیانە لە جەستەیەکی وندا. عەشق سەرکەوتن نییە، بەڵکو سەرکەوتن عەشقە. ئازادیی عەشقە. عەشق لە پێناو هیچ شتێکدا نییە، بەڵکو دەبێت کۆی ڕێکخستن، سیاسەت، شۆڕش و شەڕەف لە پێناو عەشقدا بن. عەشق ئامراز نییە بەڵکو ئامانجە.

ئەم عەشقە چۆن بەدیدێت؟ لە کێدا بەرجەستە دەبێت؟ کێ عاشقە؟

کەسێک لە هەموو ڕوویەکەوە داڕووخاو بێ ناتوانێ عاشق بێت، عەلی عاشقەکان بە گەشەگیری و بەبێ تێکوشان عاشق نین، جەنگاوەر نموونەی هەرە بەرزی عاشقە، بەڵام خودی عەشق نییە، عەشق لە دوای سەرکەوتن و ئازادیی بەدیدێت. عەشق بوونی نییە تا ئازادیی بوونی نەبێ، ئەمە پەیوەستە جەنگاوەری ئازادیی و بەرخودان بین، تا بێنی عەشقمان لێبێت، کاتێک بووینە جەنگاوەر لە عەشق نزیک دەبین، کە سەرکەوتنمان تۆمار کرد و ئازادیمان بەدەستهێنا، ئەوکات عاشقین.

لەم ڕوانگەیەوە، کورد دەبێ خۆی لە ڕۆژی ڤالانتایندا گێل بکات، چونکە عەشق لە ناو نەریت و مللەتەکی شووناس وندا، بوونی نییە. گوڵە سوورەکان با پێشکەشی ڕۆحە نەبەزیوەکانی چیای گارە، بکەین. گوڵفرۆشەکان بێنی خیانەتیان لێدێ، سەنیاڵەکان گوڵەکان زەرد دەکەن. گوڵ لە ژینگەیەکی وادا، جوان نابێ. لێرەدا کە هەموو مێژوو خیانەتە و هەموو پەیوەندییەک خیانەتە، گرێبەستی خۆشەویستی ترسناکترین گرێبەست بێت، عەشق لە دایک نابێت.

لەم دۆخەدا، بکوژی ڕاستەقینەی عەشق هاوسەرگیرییە. لە بەرئەوەی تە نەک لە ڕووی نەتەوە و جوگرافیاوە ئازاد نیت، بەڵکو ئازادییە تاکییەکان و بەرتەسکەکانیشت نییە، ژن و مێردیش لەگەڵ یەکتر ئازاد نین، هیچ سەرکەوتنێکت نییە، پەیوەستیمان بە ڕۆحەکی جەنگاوەریی تا سەر ئێسقان لەخۆ بردوو هەیە. بە هاوسەربوونت، شتەکی نوێ

ناخولقێنی، ئازادیش ناخولقێنی، کەوایە عەشقیش نابێ.
کە جەنگاوەر نەبووی و ئیڕادەی هێزت نەبوو، ناتوانی لەگەڵ هاوسەرەکەت بوونێکی سەرنجکێش و لەخۆت جەنگاوەرتر بخولقێنی، بەڵکو بەڵایەکی تر بۆ کورد دەخوڵقێنی.
هاوکێشەکە بەمجۆرەیە: بەرخودان تێکوشانە، کە تێکوشان بووە سەرکەوتن، سەرکەوتنیش بووە ئازادی، ئازادیش دەبێتە عەشق. جەنگاوەر ئەم هاوکێشەیە لە ژیاندا بەرجەستە دەکات و لە ناو شەڕشدا نەمری دەکات.
کەسێک جەنگاوەربوونی خۆی و ئازادبوونی خۆی و سەرکەوتنی خۆی، بسەلمێنێ، پێیدەڵێین عاشقی و پیرۆزە!

بەرەقان

ئەوە شکستی ئێمەیە ، نەک ئازایەتیی و ڕادەی هۆشیاریی ئەوان.. زاهیر باهیر

دوو سێ ڕۆژە ڕووبەری فەیسبوك بەو كۆمەڵە كچانەی كە باڵا پۆشی ئیسلامین، داگیرکراوە. هەر یەك لە لایەكەوە پۆستێك دادەنێت و هێرشدەكاتە سەر خودی كچەكان و هەم ڕێكخراوە ئیسلامییەكە و هاوكاتیش دەسەڵات لە كوردستانا.
من ڕاو بۆچونێكی زۆر جیاوازم لە هەر هەموو ئەو برادەرانە هەیە ، من خۆم بەشبەحاڵی خۆم كرێدت دەدەم بە ئیسلامیەكان كە توانیویانە لە سەروی هەزار كچی گەنجەوە باڵا پۆش بكەن، مێشكیان بۆش بكەن، ئاوەزو تیفكرینیان پێ لەدەستبدەن . بەڕاستی من سەرسامی توانا و هەوڵی جددی و تێكۆشانی ئەوانم كە توێژاڵێك لە نیوەی كۆمەڵ كە ئافرەتن و بەبیروباوەڕێك پڕە لە وەهم و ئومەدی ئاسمانیی پاشەڕۆژ و پوچگەرایی، كە تاكە مافێكی ڕەوای بۆ ژنان نەهێڵاوەتەوە و تیایدا نییە، كەچی ئەمان توانیویانە بەو فكرە دژ بە ژنە هەڵیانبخەڵەتێنن، بڕوایان پێبڕێنن بە فكری خۆیان بۆ خۆشگوزەرانی ئەم دونیاشیان بۆ ئەو دونیاشیان.

دەبێت ئەمە پێ لە شکستی و نەتوانایی، نەدارایی خۆمان بنێین ،
ئەمەی ئەنارکیست و سۆشیالیست و کۆمۆنیست و چەپ، بە توانایین، جددی
نیین لە گەیاندنی هزرمانا، لە لەدوان و مشتومڕی فکریدا، لە
پەیوەندی کۆمەڵایەتیمانا ، ئەمە سیاسەت دەکەین، نەك کۆمەڵایەتی
بوونەوە، نەك کاری جەماوەریی، ئەمە خەریکی دەستەگەرین،
دروستکردنی حیزب و ڕێکخراوی قوچکەیین، لەسەر پرسە ئیدەلۆجییەکان و
چەمکە سیاسییەکان خەریکی دەمەدەمەیین. ئەمەین کە بە قسە هیچمان
نەهەڵاوەتەوە و بەڵام بە کرداریش نەك هەر هیچمان پێناکرێت بەڵکو
زۆربەمان پێچەوانەی ئەوە دەکەین کە قسەی لەسەر دەکەین .
گلەیی لە دەسەڵاتدەکەین کە ڕێگایان پێدەدا، هیچ قسەیەك ناکا .
باشە ئەمە چیمان دەوێت؟ دەمانەوێت دەسەلات لەسە باڵا پێشیکردنی
خۆیان کە ڕەنگە یا زۆربەیان بە ئازادیی خۆیان ئەمەیان کردبێت،
لەسەر هەڵگرتنی فکری ئیسلامی، لەسەر ئەوەی کە بە خواستی خۆیان
پەیوەندی دەکەن بە ڕێکخراوێکی سیاسی ئیسلامییەوە، ڕێگیان
لێبگیرێت، هەڵیانواسێت ، بیانگرێت و بیانئاخنێتە کونجی
بەندیخانەکانەوە و لاقەی جنسیی بکرێن و بکوژرێن؟ ئایا ئەمانە
کارێکی ڕەوان ؟ ئایا ئەمانە خواستی خەڵکانی شیوعی و سۆشیالیست و
ئەنارکیستە کە داوا لە دوژمنەکەی بکات کە خەڵکی لەسەر بۆچون و
پێشین وپەیوەندی سیاسیی بگیرێن، تیرۆربکرێن، دەمیان بدورن؟ … من
خۆم ئەمانە بەڕاست نازانم.
هاوڕێیان ئەوە مەیدانێکە چەندەك ئەوان دەتوانن ئەسپی خۆیانی
تیادا تاودەن وەرای ئەوەی کە ئەوان پارەیان هەیە و ڕەنگە
دەسەڵاتدارانیش هاوپشتیان بێت، ئەمەش دەتوانین، خۆ ئەو مەیدانە
بە ئەمەش هەیە با بەو پانییەش نەبێت کە بە ئەوان هەیە ، با ئەمە
نەتوانین لە سەرو هەزار نابەڵا پێشەوە کە تەنها لەچکیان
بەسەرەوەیە ، ناڵێم بیانکەن بە کۆمۆنیست ، سۆشیالیست /ئەنارکیست
دەی سەد لەو کچانە قەناعەت پێبکەن تاکو لەچکەکەیان فڕێبدەن .
هیچ لایەنێك لەو لایەنانەی کە ناویانم هێنا 15 ئافرەتیان نییە ،
دەستانخۆش و پیرۆزتان بێت لایەنە ئیسلامییەکان کە هەزارانتان هەیە.
ئەمە سەدیەکێکی شیوعییەکانمان پێناکرێت کە لە کاتێکدا پارتی دوو
ئافرەتیان هەبوو ناهیدە شێخ سەلام و مارگرێت بەڵام ئەوان بە
هەزارانیان هەبوو بە دەیەهایان لە بەندیخانەکان بوون و دینەمۆی
حیزبی شیوعی بوون ، ئەوان بە هەڵسوکەوتی جوان و مامەڵەی باشیان و
پەیوەندی کۆمەڵایەتییان ئەو هەموو ژنانەیان کردبووە شیوعی، نەك
بە هەی زۆر خوێندنەوەیان و خوێندەواریان ، ئەوان شیوعییەتیان لە
سیاسەت دەرکردبوو کردبوویانە خەباتی مەیدانیانە، جەماوەرییانە.
ڕاستە ئەو زەمانە گۆڕاوە ، بەڵام هاوکاتیش بەو بارەشدا کە لە

بەرژەوەندی ئەمەشە هەر گەراوە .

Zaherbaher.com
13/02/2021

کاڵای سیاسی حیجاب.. ئاسۆ کەمال

نمایشی یەکگرتووی ئیسلامی لە حیجاب پێکردنی کچان مناڵ و گەنجانی هەڵەبجە بە نیشاندانی مانەوەی ئەم ئیسلامە ڕادیکاڵە ئیسلامیەیە لە کوردستان کە لە دوای شکستی داعشەوە لە سۆی مت بوندا بوو. بەم کارە ئەم حزبە ئیسلامیە دەیەوێ بنکەی جەماوەری و هەژمونی فکری و کەلتوری خۆی نیشانی کۆمەڵگەی کوردستان بدات. هەر بۆیە حیجاب پێکردنی مناڵانی قوتابخانەکان لەم کاتەدا نمایشی کاڵایەکی سیاسی ئەم حزبەیە لە شانۆی سیاسی کوردستاندا.

ڕیشەی ئەم حیجابە فراوانەی لە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا بڵاوبۆتەوە، لەسەر هەڵدانی باڵە ڕاستڕەوەکانی ئیسلامی سیاسیەوە هاتوە، کە نمونەکانی سەلەفیەتی ئیخوان و جمهوری ئیسلامی ئێران بوون. بێگومان ئەم هێزانە سوودیان لە سەپاندنی ئەو بیروباوەڕە و شەریعەتە ئیسلامیەوە وەرگرتوە کە چەق بەستویەکی کەلتوری لە مێژوویەکی دورەوە دروست کردوە و هەموو دەوڵەت و دەسەڵاتدارەکانی ناوچەکەش و، لەوانەش حزبە ناسیونالیستە چەکدارەکانی کورد، هەمیشە پاراستویانە. هەربۆیە ژنان لەبەر دوو هۆ ئەم دیاردەی حیجابەیان تیادا زاڵ بوە. یەکەمیان دروستکردنی ئەم نەرم و نەریتە دروستکراوە کە ژنان دەبێ حیجاب بپۆشن توانیویەتی خەباتی ژنان بۆ ڕزگاری ڕەگەزی خاوبکاتەوە لەم ناوچەیەدا. ئەمەش هەژمونی فکری و کەلتوری ئیسلامی لە کۆمەڵگەدا بە هێزکردوە بۆ دروستکردنی ناسنامەی ئیسلامی دژی "لیبرالی" و "گەندەڵی ڕۆژئاوا"، کە ئەم بزوتنەوە ئیسلامیانە دەسەڵات و دەوڵەتەکانی ناوچەکەیان پێ بە "عیلمانی سەر بە ڕۆژئاوا" ناوبردوە. ئیسلامی سیاسی کوردیش بە هەموو باڵەکانیەوە بەشێک لەم بزوتنەوە بورژوازیانەی ناوچەکەن کە بەم دروشم و سیاسەتانەوە دەیانەوێ بەشی خۆیان لە دەسەڵات بپچڕن و لەم

دیموکراسی پەرلەمانی بۆی هێناون حیجاب و دین وەک ئامڕازی ئەم شەڕەیان لەسەر دەسەڵات بەدەستەوە دەگرن.
دووەم؛ پەیوەندی بە جێگا و ڕێگای ژنانە لە ئابوری و کۆمەڵگەدا .
ژنان بەشی شێریان لە بێکاری و ماڵداری و دوور بوون لە مەیدانی سیاسەت بەرکەوتوە. هەربۆیە بەناوی پاراستنی " ئارامی و ئاسایشی کۆمەڵایەتی" لە ناو خێزان و کۆمەڵگەدا کەلتوری ئیسلامی ژێر دەستەیی ژن توانیویەتی ئاسانتر پاساوی مل پێدان بەم کەلتورە بدۆزێتەوە.
لە بەرامبەر ئەم واقعیەتەدا کە دنیای سەرمایەداری ئەمڕۆ ڕوبەڕووی ژنان و خەڵکی هەژار و ستەملێکراوی کردۆتەوە، ئەو داد و هاوارەی کە حیجاب و کەلتوری ئیسلامی "کەلتوری کوردی" تێکداوە و ئەمە سیاسەتی هاوردەی تورکیا و ئەردۆغانە،ناتوانێ وەڵام بێ بە کەلتوری حیجابی ئیسلامی.
لە کاتێکدا کە دنیای گل□ب□□ی ئێستا کێشەی ناسنامەی ئینسانی خستۆتە ژێر پرسیارەوە و نیولیبرالیزم بە هەژاری و بێ کاری یە فراوانەکەیەوە هەموو ڕۆژێک ئەو قسەیەی تاتچەر بە گوێماندا دەداتەوە کە "شتێک نیە بەناوی کۆمەڵگەو□" ، ل□ □ر□دا دین لەو شوێنانەی وەک کوردستان بوەتە "دڵی ئەم دنیا بێ دڵە"ی کەڵەکەی سەرمایەدارانی کورد. کەلتوری کوردی بەرامبەر بە دنیا بێڕەحمەی سەرمایەدارانی کورد ئەمڕۆ هیچ ناسنامەیەک بە خەڵکی هەژاری کوردستان نابب□خشێ، جگە لە پێشبڕکێی لەگەڵ ئەو کەلتور و ناسنامە دروستکراوانەی تری ئیسلامی وەک خۆیدا. کەلتورێکی کوردی کە ئێستا دەیبینین بریتیە لە فریودان بە نیشتمانێکی ئارام و خۆشگوزەرانی وەک ئێستای کوردستان، کە بە هەمان چەشنی بەهەشتە ئیسلامیەکەی ئێستا لە ئێران و تورکیادا، خەڵک تیایدا ئیرەیی بە جەهەنەم دەبەن. کەلتوری بەرەنگاری خەڵکی ئازادیخواز و یەکسانیخوازی کوردستان بەرامبەر بەم دواکەوتوییە فەرهەنگیەی ئیسلامیەکان و "ئۆردۆگان" یەکانی یەکگرتوو و "برا دینەکانی داعش" ی کۆمەڵی ئیسلامیە کوردەکان دروستیان کردوە لە خەبات دژی هەژاری و لە پێناو یەکسانیدا دروست دەبێ.
شەڕی کەلتوری دژی دواکەوتویی ئاینی و سود وەرگرتنی خراپی هێزە ئیسلامیەکان لەم ئیماندار□ ک□مەڵایەتیە پێویستی بە وشیارکردنەوەی ژنان و کچانە بە مافەکانیان و گەشەپێدانی بزوتنەوەی یەکسانیخوازی تاکو حیجاب وەک کاڵایەکی سیاسی بازاڕی نەبێت.

تاجی کۆیلایەتی.. مەحمود عەبدوڵڵا

ئەوانەی دەڵێن ئافرەتی سفور بێ ڕەوشتە” ئەوانەن هەردوبەشی مێشکیان لەتورەکەی گونیاندا “
یەکگرتوی ئیسلامی جارێکیتر لەژێرناوی تاجی زێڕین ڤیستیڤاڵێکی بۆ کچانی باڵا پۆش ڕێکخست. هەڵبەت ئەو کچانە لەتەمەنێکی کەمەوە مێشکیان دەشۆردرێتەوە و ئامad□ د□کرێن بۆ ئەم جۆرە ڤیستیڤاڵانە. کۆمەڵگای ئێمە بەخوێندەوارو نەخوێندەوارەوە کۆی ئەخلاق لەناوگەڵدا دەبینێتەوە،هەربۆیە هەندێ خوێندەوارەکانیشمان دەکەونە ئەو هەڵەیەوە کە یەکگرتو گەنجی بەڕەوشت پەروەردەدەکات،نەک خائین. دەبێت ئەوگەنجە ڕەوشتی لەکوێبێت کە حەزدەکات عەفرین داگیربکرێت! کێشەکە ئەوەیە ئێمە خراپ لە ئەخلاق حاڵین. دەبێت ئەوە چ اخلاقێک بێت کە ڕەوایەتی بەداگیرکاری ئاکەپە بدەیت؟
لەڕوی کۆمەڵایەتیەوە گرفتێک نییە با وادابنێین ئەمانە بەڕەوشتن، بەڵام ئەگەر پێمان وا بێت ئەخلاق تەنها لەناوگەڵدایە. ئەمڕۆ هەمومان دەزانین لە هەرێمی کوردستان هێرشێکی گەورە لەسەر ناسنامەی ژن هەیە،بانگخوازەکان ،مەلاکان شەوو ڕۆژ فۆکەسیان لەسەر ژن و جەستەی ژنە ،ئەوجەستەی کە گوایە هەندێ پیاو دەباتە دۆزەخ و هەندێ دەباتە جەهەننەم. ئێمە ناتوانین بەبەڵگەی لۆژیکی ئەو وەهمە لەمێشکی ئەوکەسانە فڕێبدەین ،بەڵام ئاخۆ ئەمەی یەکگرتو ناویناوە تاج تاجی کۆیلایەتیە یان تاجی زێڕین. یەکگرتو حیزبێکی ئایدیۆلۆژیە،مەنهەجیان ئیخوانە و کار لەسەر گۆڕینی بیرکردنەوەی تاکیکورد دەکەن و هەوڵدەدەن پەیوەستی بکەن ،بە ئومەتی ئیسلامەوە، واتا تەعریبی و تەتریکی زیهنی دەکەن ،دەڵێم تەتریک چونکە ئەو مۆدێلەی باڵا پۆشی مۆدێلی ئیسلامی تورکیە کە ئاکەپە ڕا بەرایەتی دەکات.
لە تێڕوانینی نێرسالارانەی ئاکەپەدا ژن کاڵایە وەک خانو ،چوکلێت و هەرشتێکیتر .یەکێ لەبەر پرسانی ئاکەپە دەڵێت “ژنی سفور وەک خانویە یان بۆکرێیە یان بۆ ئیجارە! ئەمە ستەمێکی ئایدیۆلۆجییە لەژن دەکرێت، هەمیشە هەوڵدەدرێت وەک بونێکی ناڕەسەن بمێنێتەوە و خاوانی دونیابینی و بیرکردنەوەی خۆی نەبێت. ئەم ئایدیۆلۆژیایە کە

خێزان بە بنەمادەگرێت و هەوڵدەدات لەڕێگەی خێزانەوە سەرلەبەری کۆمەڵگە بگۆڕێت و بینای بکاتەوە و یەککڕەنگی بکات تا لەو ڕێگەیەوە دونیا بگۆڕنەوە بەسەردەمی سوڵتانەکان و سیستەمی خەلافەت دابمەزرێننەوە ،واتا ستراتیژی اخوان ئەوەیە کە کۆمەڵگاکان یەکڕەنگ بکات بەدامەزراندنەوەی خەلافەت.بەڵام بەکورد بارودۆخەکە جیاوازە ،و لقە کوردیەکەی ئیخوان ڕۆڵی جاشی فیکری دەبینێت و هەوڵدەدات سیماو ڕوخسار و کولتوری کوردی بگۆڕێت. ئەم ئیدیۆلۆجیایە ژنی بالاپۆش وەک نمونەی پێشانی کۆمەڵگا دەدات و لەم ڕێیەوە کولتوری کوردی دەگۆڕێت.ژنانێک پەروەردە دەکەن کە جل و بەرگی ئایدیۆلۆجی اخوان دەپۆشن ،ئەمکارەش لەژێرناوی ئاینەوە دەکرێت هەربۆیە بەئاسانی بەیان دەکرێت.

ئەم ئایدیۆلۆجیایە دوو و درەزنانەیە بە دوشەوە کار لەسەر ژن دەکات ،لەلایەک ئەوژنانە هەوڵدەدات بەوەی کە ئەوان ژنی پاک و بەڕەوشتن ،لەلایەکیتر وادەکات ژنانێک کەلەدەرەوەی ئەو ئایدیۆلۆژیایەن بەرەو ئەم نمونەیە بڕۆن.لەلایەک غرورەکی ئایدیۆلۆجی بەوژنانە دەبەخشێت،لەلایەک فشار لەوانە دەکات کەسفورن .دواجار ئەوەش لە زیهنیەتی پیاواندا دەچەسپێنن،کەژن بالاپۆش نەبێت وەک چوکلێت وایە و مێشو مەگەزی لە نیشتوە!بەڵام ژن بەهۆی فشاری خێزان و کۆمەڵگاو نەبونی پەروەردەیەکی هاوچەرخ ناتوانێت ببێتە بونێکی ڕەسەن،لەم بەکێلەوکاڵاکردنە دا خۆی بەشداریدەکات .وە یەکگرتو جیالەوەی هەژاری خێڵەک دەقەزێتەوەو لەڕێگەی دەزگا بەناوخێرخوازیەکانەوە دزە دەکەنە ناو ئەوخێزانانەوە دەیانکەنە لایەنگرو ئەندامی خۆیان. پاشان یەکگرتو کە بەتە جاشی فیکری ئاکەپەو ئیخوان لەڕێگەی خولی زمان و جۆرەها شێوازیتر لە قەناغی سەرەتاییەوە ئەو مناڵان لەسەر ئەو مۆدێلە پەروەردەدەکەن،لەژێرناوی ڕەوشت ئەقڵیان لە دەسەنن و وادەکەن مرۆڤ سەرنجی تەنها لەسەر جەستە بێت بەتایبەت ناوگەڵ .

لە مەنهەج و دونیا بینی ئاکەپەدا شوێنی ژن ماڵەوەیە و بەڵام دەبێت وردە وردە کاری بەبکرێت،ئەمڕۆ دونیا کراوەیە و دەبێت بەشەنەیی و لەڕێگەی پەروەردەوە زیهنیەتی کۆمەڵگا بگۆڕێت و ئامادە بکرێت بە سیستەمی خەلافەت،ئەمڕۆ ناکرێت هێزێک بێت ڕاستەوخۆ بەرە شوێنی ژن ماڵەوەیە، بۆیە ئەو توانایەی ژن هەیەتی کەڵکی لێوەردەگرن ، بەتایبەت لەسەرەتاوە تا دەگەنە دەسەڵات لە هەڵبژاردندا پێویستیان بەدەنگی ژنە،چونکە دەنگی ژن و پیاو یەکسانە لە سندوقی دەنگدان، بەڵام لەسنوقی سەری اخواندا چوار ژن یەکسانە بەپیاوێک!دوژنی کەم ئەقڵ یەکسانن بە پیاوێک بە شایەتی دان!ئاکەپە لەتورکیا کاری زۆری لەسەر بنیادنانەوەی

خەزانکردوە، ئەو انەی تازە هاوسەرگیری دەکەن نامیلکەیەکیان دەدرێتێ کە پەروەردەی ئایدیۆلۆجیە تا ئەوخەزانانە لەسەر شێوازێک کە ئاکەپە دەیەوێت منداڵ پەروەردە بکەن، بۆنمونە لەو نامیلکەیەدا هاتوە کچ دەتوانێت لەنۆساڵیدا شوبکات! یەکگرتو لەسەر ئەم مۆدێلەی ئاکەپە دەڕوات دەیەوێت سەرلەبەری کۆمەڵگا بکاتە ئیخوانی و لەوەی پەروەردە وە، بەڵام بەئەمە دەبێت یەکەم توخمی خەزان ئامادە بکەن.ژنێکی ئایدیۆلۆجی پەروەردەدەکەن کە لەسەر هەمان مۆدێل مناڵ بخەنەوە،مناڵەی باڵ پێش! بەرلەوەی بچێتە قوتابخانە ئایدیۆلۆژیایەکی سیاسی بەسەر ئەو مناڵە دەسەپێندرێت .

دیارە لەوسەردەمەدا بەئاسانی ناتوانن کۆمەڵگا بخەنەوە ژێر ڕەحمەتی خوڕافە، بەڵام بەشێکی بەرچاوی کۆمەڵگا دەگۆڕن،دونیابینی ئیخوانی دەسەپێنن، بەڵام لەڕاستیدا ئە م نمونەیە تەنها خزمەت بە ئیسلامی تورکی و اخوانیزمی جیهانی دەکات.لەئێستادا ئەم ئایدیۆلۆژیا ئیخوانیەی یەکگرتو ڕۆڵێکی خراپ دەبینێت،چ وەک نەتەوە کە تاکی اخوانی لایەنگری سیاسەتی ئاکەپەیە!چ وەک زهنیەت و دونیابینی ڕۆڵێکی مەترسیدار دەبینن و دژی ئەقڵ و ئەقڵانیەت ،لەڕوی دونیابینیەوە کۆمەڵگا بەرەو دواوە دەبەن ،کە لەداهاتوشدا دەبنە ڕێگر لەبەردەم گەشەی هزری و پێشکەوتن. بۆیە ئەمە نابێت چاومان هەر ڕوکەش ببینێت،چاومان لەسەر تاجەکە بێت، بەڵکو دەبێت ئەوەی لەژێر تاجەکەدایە ببینین،ژنێک بەعەینەکی اخوان دەڕوانێتە دونیا.بە ئەقڵی ئاکەپە سەیری ژنی ئازاد دەکات. زۆر جار ئایدیۆلۆژیاکان هێزی خۆیان لەهەڵدان وەردەگرن،کاتێک ئەو نمونەیە بەرز دەکرێتەوە،ئیتر ژنی ناهۆشیار دەکەوێتە ئەو وەهمەی ئەو ڕێز لێگیراوە، نازانێت اخوان ئەوکاڵایە ، ئەوژنە نمایش دەکات.

ناسنامەی مرۆڤ هزرو بیرکردنەوەیەتی نەک جلوبەرگ، ئەقڵە نەک جەستە . ئەو جۆرەژنانە دەبێت ئەوەبزانن کە لە چاوی ئیخواندا هەر حیسابی جەستەیان بۆدەکرێت،جەستەیەک کە پیاو خاوەنیەتی نەک ژن خۆی. بابەت ڕوتی و پۆشتەیی جەستە نییە،بەڵکو ئەو ستەیە لەژێر تاجەکەوەیە،ئایدیۆلۆژیای اخوان .مرۆڤ لە پۆشین و خواردن و ئازادە، بەڵام ئەوە ئازادیی نییە ستەمێکی ئایدیۆلۆجییە. ژنی ئازاد ئەوەیە لەدەرەوەی دونیابینی نێرسالاری ناسنامەی خۆی ببینێت،ببێتەوە بونێکە ڕەسەن.وەک خۆی وەک مرۆڤ بیربکاتەوە. چونکە ئەوژنەی دەبێتە ئیخوان وەک کەسێکی ئایدیۆلۆجی بیردەکاتەوە وەک سەید قوطب و حەسەن بەننا و ئەردۆگان. کێشەی سەرەکی ئایدیۆلۆجی بون نییە، پێوەی کێشەیە ئەم ئایدیۆلۆجیایە یەکەم فاشیستییە،دووەم میتافیزیکییە .

دونیابینی اخوان هەمان دونیابینی داعشە،تەنانەت دەوترێ داعش باڵی

سەربازی ئیخوانە.ئەوەی هەیە ئیخوان دوڕوویە، شێوازی تێکۆشانی لەداعش جیاوازە و دەیهەوێت سەرەتا زەمینەی زیهنی سازبکات پاشان خەلافەتەکەی دروستبکات. ئیسلامیەکان بەردەوام باسی پاراستنی دابو نەریت وکولتور دەکەن، بەڵام بە مرۆڤی بەئاگا ڕوونە کە ئەوان دوڕوون،خەریکی ئاسیمیلاسیۆنن، ئەوان بونە هۆی ئەوەی وەک گوێرەکە چەقۆی جەللادەکانمان بلێسینەوە و وەک ئەردۆگان دژی ئازادی خاکی کوردستان بن. ئەوان نەک هەر دژی جلو بەرگن،دژی بیرکردنەوەی کوردیشن، ئەوەتا ژمارەی کتێبەکانی خالید ئەرتوغرول و ژمارە چاپەکانی دەیسەلمێنێت کە ئیخوان لە پەروەردەیاندا هانی گەنجان دەدەن بە خوێندنەوەی کتێبەکانی ئەونوسەرە ئایدیۆلۆجیە ئیخوانیە ،کە پێمان دەڵێت شێخ سەعید هەڵگەڕاوەیە! بەڵام سەعید نورسی برامانە! بۆیە وەرگێڕو خوێنەری ئایدیۆلۆجیش دروست دەکەن، ئایدیۆلۆجیای ئیسلامی -تورکی، ئەوەش خیانەتێکە لەهۆشیاری تاکی کورد دەکرێت،لەژێر ناوی ئیسلامدا نەکەرەتی سیاسی و فیکری بە ئاکەپەو ئەردۆگان دەکرێت.

مەحمود عەبدوڵڵا

سووڕانەوە.. سەردار جاف

لە خولگەی خەم قورتار نابم
ڤالانتاین
دەسرازەی سێ پای جەڕاندووم
ڕامدەژێنە
پەری لەم بووە سوژن و
مژدەی کاڵباکن نابەخشێ
خەم ژانمە و
لە تاریکی تەمدەژێنە
بە گەلاخەی زرێبارا هەڵواسراوم
بە نێو چەمی سوورباویا
نغرۆی ساتی غەفڵەتم بوو
بە سێ زەدا
بەڕەو مەنفا شۆڕبوومەوە

دڵویستێکی پەرۆشاوی
لە ساراوە چاوساغی رێی هەڵەتم بوو
لە ئازاری دوێنێم دەگەن
دوێنێی سێ خولگە پێش ئێستا
بە سەر ڕۆحی مردووێتیما دادەچۆڕا
خەو شەرابی نارنجی بوو
خەون سەرابێکی سەخت و
لێو لە بادە شێوارە بوو
مەستبوون مەست بوو
ساقی بە جامی پڕەوە لێم دەتۆرا
هەنگاوە لەرزەی ڕێگەمە
گیسن ئاسمانی پڕ خۆر و
گێنگڵمە …… لە سۆراغی
سۆراغی بادەی پڕ لە مەی
حەرفێ ژێوانی قەڵەمە
بەرەو خەرەند خۆی دەنووسی
نها سەرەتا تکێی ئۆخەی

ئەڵمانیا
١٤ / ٢ / ٢٠٢١

لە پێناو بەرگریکردن لە بیروباوەرو بەرژەوەندی گەل.. ئەحمەد رەجەب

هەموو ساڵێك لە 14 ی شوباتداشیوعییەکان هاورێ و کەسانی بە شەرەف و نیشتمانپەروەرو پێشکەوتنخواز یادی تاوانێکی گەورەوئەکەنەوە، یادی لە سێدارەدانی هاورێیان یوسف سەلمان { فەهەد} دامەزرێنەری حزبی شیوعی عێراق و هەردوو سەرکردەی دیاری محەمەد زەکی بەسیم {حازم} و حوسەێن محەمەد ئەلشبیبی {سارم} و هەروا یادی کودەتا قیزەوەنەکەی 8 ی شوباتی رەشی 1963 ئەکەنەوە کە بووە هۆی شەهید

بوونی ژمارەیەك ئەستێرەی تیكۆشەر، نەمران : حوسەین ئەحمەد ئەلرزی { سەلام عادل} سكرتێری یەكەمی حزب و هاوڕێیانی سەركردە جۆرج تەلۆ، جەمال حەیدەری، محەمەد ساڵح ئەلعەبەلی، نافع یونس، حەمزە سەلمان، محەمەد حوسەێن ئەبو العیس، حەسەن عەوێنە، عەبدولرەحیم شەریف، طالب عەبدولجەبار، سەبیح سباهی، ئەلیاس حەنا، مەتی ئەلشیخ " نووسەرو ڕۆژنامەنووسی ناسراو ئەبو سەعید، داود ئەلجەنابی، زەعیم روكنی فرۆكەوان جەلال ئەلئەوقاتی " فازل عەباس ئەلمەهداوی، فازل ئەلبەیاتی، ماجد محەمەد ئەمین، مەهدی حەمید، تەها شیخ ئەحمەد، وەسفی تاهیرو حەسەن خدر ئەلدوری و ئەم كەسایەتییانە جێ پەنجەیان دیارە لە دامەزراندنی حزب وبنیاتنانی قەوارەكەی و ڕێكخستنی ڕێكخراوەكانی و داكوتانی نەریتە شۆرشگیرییەكەی و، بە هەموو توانایانەوە چالاكی و تیكوشانی حزبیان لە ساڵانی دامەزراندندا پێشخست و شكۆی حزبیان پاراست و لە پێناویدا شەهید بوون و لاپەرەی پرشنگداریان لە مێژووی حزبدا تۆماركردو خوێنی خۆیان بەخشی و، ئێمە شیوعیەكانی عێراق و كوردستان و بەم بۆنە پرتاوانە سەری ڕێزو نەوازش بۆ ئەو شەهیدە قارەمانانە دائەنوێنین و هەمیشە یادیان زیندووەو بەرز رائەگرین.

ئەو تاوانە درندانەیەی دەسەڵاتی پاشایەتی كۆنەپەرست و حكومەتەكەی حزبی بەعس درهەق بە حزبی شیوعی عێراق و بزوتنەوەی نێشتمانی عێراق و ئەو سەروەرییانەی شەهیدانی نەمر سەرلە بەیانی ڕۆژی14 شوباتی 1949 سەربەرزانە سەركەوتن بە سەر داری سێدارە لە پێناو پاراستنی بیروباوەرو بەها بەرزەكان و پاراستنی بەرژەوەندی گەل كە گیانی خۆیان لە پێناویداو بەخشی بۆ عێراقیكی سەربەخوو ئازادی و دیموكراسی و دادپەروەری دابین بكات و خەڵكەكەی بە ئاسوودەیی ژیانێكی پر لە كامەرانی لە نیشتمانێكی ئاسوودەو سەربەست بەرێبكەن.

.لیستی شەهیدانی شیوعی درێژەی هەیە و لێرەدا باس لەو دوو كەسایەتی ئەكەم ماوەیەك پێكەوە زیانمان بەسەربردووە.

شەهید حەمزە سەلمان :

پێش 60 ساڵ لەلایەن دایرەی ئەمنی دەربەندیخان گیرام و ناردمیان بۆ بەرێوەبەرایەتی ئەمنی لیوای (پارێزكای) سلێمانی و لە پاش ئازاردانێكی درندانە لە كۆتایی ساڵی 1961 رەوانەی بەرێوەبەرایەتی گشتی ئەمن لە بەغدا كرام و یەكەم دەسكەوتم زللەیەكی بە هێز بوو لەلایەن جەبری پۆلیسەوە و وتی تۆ مستەفاییت (مەبەستی مستەفا بارزانی) بوو منیش وتم نەخیر شیوعیم و منیان بردە قاوش (ژوری شیوعییەكان) و لەلایەن ئەوانەوە پێشوازیم لێكراو، لە پاش كاتژمێرێك بردمیان بۆ لیدان و لێپرسینەوە وسوكایەتی پێكردن و لە

پاش چەند کاتژمێرێك گێڕامیانەوە بۆ زۆری شیوعییەکان و ماوەیەك دوای ئەوە یەکێك لە زیندانییەکان هات و چەندین پرسیاری لیکردم و وتی لێرە زیندانی بەعسی و قەومی و پارتی و زیندانی تر هەیەو ، پاشان بۆم دەرکەوت ئەو کەسە هاوڕێ حەمزە سەلمانی پارێزەرە و ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی حزبی شیوعی عێراقە.

لە مانەوەم هەندێ هاوری و کەسایەتیم ناسی وەك فوئاد زەلزەلە ، فەرید ئەبو ئەلجام، محەمەد ئەلسایغ و بێژەری رادیۆی بەغدای بەناوبانگ و ناسراو حافز ئەلقەبانی و کەسانی تریش، بەڵێ هەموو رۆژێك بەیانیان بە رێبە قاوەیەکەی بەری پاریزەرە گەنم رەنگەکە بابی کۆریاو وەساب و سلام { حەمزە سەلمان} دللەیەکی قاوەی پێبوو ئەیوت لاوان هەستن لە خەو وهەمیشه لێوی بەخەندە بوو هێمن و ئارام و گوێ رایەڵ و باش گوێی لە هاورێیان و بەرامبەرەکەی ئەگرت.

حەمزە سەلمانی پاریزەر شیوعییەکی ناسراوو سەرکردەیەکی نەترس بوو، ترسی خستبووە دڵی ئەو جەللادانەی کە لە زیندانی نوگرە ئەلسەلمان بۆ تەلاری کۆتایی (قصر النهایە) ی بەغدا گواستیانەوە و لەویدا هەرشەی لێی ئەکەن و لێی ئەپرسن : ئایا لە مردن ناترسێت؟ ئەویش ئاوریان لێیئەداتەوە و ئەڵێت کوا مردن ؟ من بە دوای ئەگەرم، حەمزە سەلمان خاوەنی چەند خەسڵەتی پاش بوو وەك دڵسۆزی بۆ کێشەی هەژاران و زەحمەتکیشان و نیشتمان و خۆشەویستی هاورێیان و تیگەی بوونی لە گەلیانداو چالاکانە بەرگریکردن لە پیروباوەری و شیوعییەت.

شەهید محەمەد ناسر حوسێن ئەلحەداد :

لە شاری کرفە لە ساڵی 1968 لە چایخانەیەکی میللی لە نزیك فلکەکەی حەبیب ئەلرەعاش دانشتبووم و چاوەروانی هاتنی کورە لاوی شیوعیم ئەکرد بۆ راپەراندنی ئەرکێکی حزب وهاوری کریکار بوو لە کارگەی پێڵاوی میللی (الاحذیە الشعبیە) بەڵام نەهات و جێی سەرسوڕمانم بوو وابۆیچووم لەلایەن دوژمنانەوە گیراوە چونکە ئەو کارە واتە نەهاتنی لەو هەڵناوەشێتەوەو بۆیە بە پەلە گەرامەو بۆ ماڵ و ئەو کات لە گەڵ دایکم پێکەوە ئەژیاین لە گەرەکی سەرا لە خانووکەی هادی حەنتوش لە دووری چەند مەترێك لە ماڵی موحسن ئەلحەکیم و یەکسەرکەوتمە پێچانەوەی هەندی کاغەزو بەڵگەنامە و خۆ ئامادەکردن بۆ رویشتن بۆ لای هاورێیانی جێتیاران لە دێهاتەکانی ئەلبوحداری (علوە الفحل) یان سادات و موێهی لە ناحیەی عەباسییە بۆ خۆ شاردنەوەو لایان بمێنمەوەو لەو کاتەدا لە دەرگایانداو زوو چوومە سەربان بۆ راکردن و خۆدەربازکردن و دایکم دەرگای کردەوەو بانگی کردم و وتی هاورێیانی حزبن و، هاتمە خوارەوەو دەستی چەپی هاورێم دی بە لەفافی سپی پێچراوەتەوەو پێش ئەوەی بڵێم کەفارەتت بێت و

سەلامەت بێت زوو بە زوو داوای لێبوردنی کردو وتی بۆیە دوواکەوتم تووشی کێشە بووم و دەستم بەر کەوتووەو تووشی برین بووم و چوومە تەواری و لەوی رامکردووەو بەبێ روخسەتی پزیشك پیش ئەوەی بێم بۆ ئێرە چوومە چایخانەکەی نزیك فلکە حەبێب ئەلرەعاش و ئێستا ئامادەم بۆ هەموو کارێك و منیش دەست خۆشیم لیکرد بۆ ئازایەتی و چاونەترسی و هەروا داوام لێکرد بگەرێتەوە بۆ نەخۆشخانەی فورات..

لە پاش کردەوە دوژمنکارییەکەی عەزیز ئەلحاج و کەرتکردنی حزب لە 17/9/1967 ریکخراوەکان دووچاری کێشەو و کەموو کوری بوونەوە و ئەو کارەش کاریکردە سەر رێکخراوی شاری ئەلکوفە و بێبەش نەبوو لە ئازارو گیروگرفتەکان و مۆرکی بە سەر کاری شیوعییەکان دیاربوو، رۆژانە دەسەڵاتی حکومەت هاورێیان و پیشکەوتنخوازانیان لە شارەکەدا ئەگرت و هێرشیان ئەکردە سەر دێهاتەکان و هەموو ئەو کارانە بۆ ئەوە بوون لە توانی شیوعییەکان کەمبکەنەوەو هاوری محەمەد زۆر چالاکانە کاروباری رێکخراوەکەی جێبەجێ ئەکرد.

هاوڕێ محەمە کرێکاری کۆمپانیای پێڵاوی میللی بوو ، لە سەرەتای ساڵی 1968 هاتە ریزی حزب و لە گەڵ هاتنی رێکخراوەکەی شاری کوفە پەرەی سەندو هاورێ چووە ناو قوتابی و مامۆستاو کرێکارو جوتیاران و. روویکردە هەموو لایەك : عەباسییە ، ئەلبوحداری (علوه الفحل) و مۆهی و کفل و هتد… پاش سێ مانگ هاورێیان پێشنیازیان کرد ببێتە ئەندام و بە داخەوە ئەو کات هاوری مەهدی ئەلخەیات کە محەمەد لە ڕێی ئەوهاتە ریزی حزبەوە قایل نەبوو هاورێ محەمەد بکرێت بە ئەندام و، لە کۆتاییدا محەمەد بوو بە ئەندام و هاوری مەهدی خەیات وازی هێناو ئەبوو شانازی بکردبا یەکێکی وەك تەو بلیمەتەی بۆ حزب هێناوە و ، لە پاش شەش مانگ هاوری کرا بە ئەندامی لێژنەی قاعدەو حزب بۆ خوێندن ناردی بۆ وڵاتێکی سۆسیالیستی و لە پاش تەواوکردنی خوێندن و لە کاتی گەرانەوەیدا بۆ وڵات لە گەل هاورێیاندا و ژمارەیان 11 هاورێ بوون لە لایەن عیسا سواری ئەندامی سەرکردایەتی پارتی گیران و تا ئێستا بێ سەرو شوێنن بۆیە پێویستە هەر هەموو داوا بکەین پەردە لە سەر ئەو تاوانە بێفەرە لابدرێت.

یادی شەهیدانی نەمر بەرزو شکۆدار بێت و رووڕەشی و مردن بۆ دوژمنانی شیوعییەت.

12/2/2021

ئەمەش بەیارمانداوە سیخوڕە جۆراوجۆرەکان و دەستەکانیان لە کوردستان وەدەربنێین..

ئەمەش بەیارمانداوە سیخوڕە جۆراوجۆرەکان و دەستەکانیان لە کوردستان وەدەربنێین
بەڵام ئەو بڕیارە لە دادگەی گەل دەدرێ نەک لە پشت بەندگەی سەرۆکایەتیی هەرێم!

بە داخەوە وەک دەیبینین رۆژ لە دوای رۆژ ئازادییەکان بەرتەسک دەکرێنەوە لە کوردستان، تەنانەت کار بەوە گەیشتوە کەسوکاری گیراوانیش رێگەیان پێنادرێ گردببنەوە و بە رای گشتیی روونبکەنەوە کە گیراوەکانیان بێسەروشوێن کراون و زۆر بە کەمیی ئاگاداری رەوشی ژیانیان لە نێو زیندانەکاندا!

ئەوە ئاشکرایە کە لە ژێر سایەی هەر دەسەڵاتێکدا گیراوی رامیاریی هەبوون یان چالاکوانان و رۆژنامەنووسان تەنیا بە هۆی پیشەکانیان و ئازادیی دەربڕینەوە لە زیندانەکان ئاخنران.. ئەوە بێ سێ و دوو ئەو دەسەڵاتە سەرکوتگەر و دیکتاتۆرە، ئێستا لە هەرێمی کوردستان نەک هەر رۆژنامەنووسان و چالاکوانان بەڵکە کەسوکارەکانیشیان دەگیرێن و زیندانیی دەکرێن، ئەوە راستە کە دەسەڵاتە دیکتاتۆرەکانی پێشان بە دڕندانەترین شێواز دژ بە ئازادیخوازان وەستاونەتەوە.. بەڵام ئەو جۆرە پێشێلکارییە بۆ ئەمڕۆ لە لایەن دەسەڵاتدارانی کوردستانەوە داهێنانێکی تازەیە و بێجگە لە هەنگاونان بەرەو فاشیزم هیچی دیکە نییە.. کەچی دەسەڵاتدارانی ئەمەریکا و ئەوروپای بە ناو شارستانیەت و پێشکەوتنخواز تەپڵی دیموکراسیی و مافی مرۆڤیان بۆ دەکوتن.. ئێستا هەر کەسێک کە لە کوردستانەوە لە ژێر جەور و ستەمی دەسەڵاتداران و پارتیەکان بەرەو ئەو وڵاتانە ئاوارە دەبێ ئەوە یەکسەر پێیدەڵێن لە کوردستان ئاسایش و ئارامیی هەیە و هەموو کێشە و گرفتەکان لە رێگەی پۆلیس و سەروەریی یاسا و دادوەرییەوە چارەسەردەکرێن!!!

کەواتە ئێستا بارودۆخی ئازادیخوازان زۆر قورستر بووە .. چونکە جاران تەنیا چالاکیی و هەڵمەتەکانیان بۆ ئەوە دەکردن کە دەسەڵاتداران ناچار بکەن و ملبدەن بەوەی کە گیراوەکان مافی

ھەبوونی پارێزەریان ھەبێ و بە پێی یاسایە پەیوەنددارەکان دادگایی بکرێن و لەسەر ئازادیی دەربڕین زیندانیی نەکرێن.. بەڵام ئێستا دەبێ ھاواری ئازادکردن و پاراستنی کەسوکارەکانیشیان بکەن.

ھەڵبەتە ئەو گوشارە نوێیەش لە لایەکەوە بۆ ئەوەیە کە گیراوان و بێسەروشوێنکراون دان بەو درۆیە ھەڵبەستراوانەدا بنێن کە پێیانەوە سووچبار کراون و دوور و نزیک ھیچ پەیوەندییەکیان بە کار و چالاکییەکانی ئەوانەوە نییە و تەنیا لە لایەن دەزگە سیخوڕییە داپڵۆسێنەرەکانی دەسەڵاتەوە دروستکراون.. لە لایەکی دیکەش بۆ ئەوەیە کار و چالاکیی ھەموو ئەو کەس و ڕێکخراو و لایەنانە قورستر بکەن یان ھەر بە بنبەستیان بگەیەنن کە بەرگریی لە گیراوەکان و کەسوکارەکانین دەکەن و بە شێوەیەکی گشتیی بە دوای ماف و ئازادییەکانی خەڵکەوەن، ھەر بۆیە ھیچ نامۆ نییە کە سەرۆکی حکومەت لە نوێترین دەرکەوتنیدا کە ھێشتا گیراوەکان لە ژێر لێکۆڵینەوەی دەزگە سیخوڕییەکانی خۆیاندان و دادگەیی نەکراون ھەر لە پشت مێزە شاھانەییەکەی خۆیەوە خۆی لەدەبەتە دادوەر و قەرەقۆشیانە لەجیاتی دادگە و دادوەران بڕیار دەدا و دەڵێ: "ئەوانە نە چالاکوان بوون نە ڕۆژنامەنووس، ھەندێک لەوانە سیخوڕ و تێکدەر و چەکدار و بوون ھەوڵی تەقاندنەوەی باڵەخانە و کوشتن و بڕین و رفاندن و تێکدانی باروخەکەیان کردوە"! سەرنج بدەن ئەوە بە ھیچ شێوەیەک سووچبارکردن نییە بەڵکە بڕیاردانە لەسەر تاوان بێ بە دادگەییکردن، واتە تەنیا ئەوە بۆ دادوەران و دادگە ڕووکەشەکەیان دەمێنێتەوە کە لە سیناریۆیەکی رامیاربازیی و بە ملکەچیی بڕیارەکەی سەرۆکی فەرماندە (خوا بیپارێزێ!) وەک خۆی جێبەجێ بکەن! ئەوەش بۆ خۆی یەکێکە لە ئاکاری دەسەڵاتی دیکتاتۆریی کە تێیدا ئازادیخوازان ڕەشبگیر دەکرێن و بە تاوانگەلێک سووچبار دەکرێن کە پەیوەستدار نین بەوانەوە و بەر لە دادگەییکردنیشیان دەسەڵاتداران بڕیار لەسەر تاوان و تەنانەت سزایەکانیش دەدەن.. واتە کاری دادوەران تەنیا جێبەجێکردنە وەک پۆلیس!

بێ گومان ڕەنگە ئەو بارودۆخە تۆقێنەرە چالاکوانان و ڕۆژنامەنووسان و بەرگرییکاران لە ماف و ئازادییەکان بە جۆرێک لە جۆرەکان سارد بکاتەوە و تووشی ڕەشبینییان بکا، بەڵام پێویستە ئەوەش بەبیر خۆمان بھێنینەوە کە ئەو دەسەڵاتدار و پارتییانە بێجگە لەوەی دەستیان سوورە بە خوێنی سەرجەم گیانبەختکردووانی شەڕە نێوخۆییەکانیان و ململانێیەکانیان لەسەر دەسەڵات.. ھەر دوێنێش بوو بە سەدان و بە ھەزاران کەسیان لە ڕۆژنامەنووسان و چالاکوانان و

ژنانی ئازادیخواز و ڕەوت و لایەنە چەپ و یەکسانیخوازەکان و بەرەهەڵستکارانی پارچەکانی دیکەی کوردستان تیرۆرکردن، بەڵام هەر خەبات و تێکۆشانی ئازادیخوازانیش بوو توانی ئاساتەکیان بە دابنێن کە نەتوانن چیدی شەڕی نێوخۆ هەڵبگیرسێنن و راستەوخۆ خەڵک تیرۆر بکەن، هەرچەندە ئەو دیاردەیە زۆر مەترسیدارە کە ئێستا بە ناو بەرپرسانی هەرێم ڕێک وەک دەسەڵاتە سەرکوتگەر و دیکتاتۆرەکان کاتێک کە ناتوانن راستەوخۆ خەڵک تیرۆر بکەن ئیدی تاکتیکەکەیان دەگۆڕن.. ئەوانیش بە هەمان شێوە دەستیانکردوە بە گرتن و زیندانییکردنی ئازادیخوازان و هاوکاتیش بە سیخوڕ و تێکدەر و دەستی دەرەکیی سووچباریان دەکەن – ئەوە لە کاتێکدا خۆیان لە ماوەی ٦٠ ساڵی ڕەبەقی مێژووی قۆزەونەکەیان بە ئێستاکەشیانەوە هەمیشە سیخوڕ و فەرمانبەر و داردەستی بەعس، موساد، سی ئای ئەی، ساواك، ئیتلاعات و میتی تورکی بوونە.. دەستیان لەگەڵ داعش و ڕێکخراو و لایەنە تیرۆریستە دینییەکانی دیکە و حەشدی شەعبی هەبووە.. وەک مافیاگەلێکی بەکرێگیراو لەگەڵ کۆمپانیایە جۆراوجۆرەکانی بازرگانان و سەرمایەدارە چاوچنۆکەکە دەرەکیی و نێوخۆییەکان و بەرژەوەندییەکانی بانکی جیهانیی و سندوقی دراوی نێودەوڵەتیی لە هەڵلووشینی سامانی سەر زەوی و ژێر زەوی کاریانکردوە و کوردستانیان بەو تاریکستانەی ئێستا گەیاندوە – بە کورتییەکەی بە ماوەیەکی زۆر گیراوەکان بێسەروشوێن دەکەن و کەسوکارەکانیشیان ئازار و ئەشکەنجە دەدەن و دەستبەسەریان دەکەن ئەگەر سادەترین هەڵوێست و نارەزایی بنوێنن.. سەرئەنجامیش ئەگەر نەتوانن لەنێویانببەن ئەوە راپێچی ئەو دادگە کارتۆنییانەیان دەکەن کە تەنیا یاسایان تێدا جێبەجێ ناکرێ و سزاگەلێکی هێندە نابەجێ و دژەمرۆییانەیان بەسەردا دەسەپێنن کە ناکۆک بن لەگەڵ سادەترین و سەرەتاییترین مافەکانی مرۆڤ! بەڵام دیسان هیچ چار نییە و هەر دەبێ ئەو ئازادیخوازانەی ئێستا بە تایبەتییش هی نەوە تازە و چاوکراوەکان وەک چۆن ئێستا مرۆڤایەتی خەریکە ڤایرۆسی کۆرۆنا تێدەپەڕێنن ئەوانیش پێویستە بە یەکگرتوویی خۆیان ئەو ڤایرۆسەی دەسەڵاتداران تێبپەڕێنن!

ئێمە وەک ”ناوەندی کاری ئازادیی دەربەین” زۆر بە توندیی ئەو ڕەفتار و ڕێکارە دژە ئازادییانەی دەسەڵاتداران لە بەرانبەر سەرجەم گیراوان سەرکۆنە و ریسوا دەکەین.. هۆشداریان دەدەینە کە ئەو بارودۆخەی نارەزایەتی دەربڕینی هاوڵاتییان لە بەرانبەر سەرکوتکردن و برسییکردنیان سەرئەنجامی ملهوڕیی و گەندەڵکارییەکانی ئەوانە.. هەر ئەوانیش بەرپرسن لە گیان و مانی

ئەو گیراوانە و دەبێ هەر ئێستا و دەمودەست ئازادییان بکەن و قەربووی هەموو زیانەکانیشیان بکەنەوە. هەڵبەتە ئەمە ڕووی دەممان تەنیا لە پارتی (کە دەسەڵاتداری دەڤەری هەولێر و بادینانە) نییە کە ئاشکرایە ئەو گیراوانە لەلایەن پاراستن و ئاسایشی ئەوانەوە بەندکراون و ئەو سیناریۆیەی دادگاییکردنیان بۆ دروستکردوون.. بەڵکە هەموو ئەو پارتی و لایەنانەش بە بەرپرسیار دەزانین کە لە دەسەڵات بەشدارن یان لە دەرەوەی دەسەڵاتن و بە پێی خۆیان لە ئافەریدەکردنی ئەو ڕەوشە مەترسیدار و سەرکوتگەرییەی ئازادییەکانی دەربڕین و گەڕاندنەوەی کۆنەپەرستیی و دروستکردنی بێکاریی و بێ مووچەکردن و بەشمەینەتییەکانی خەڵکی کوردستان بەشدارن.

جا ئەمە پەیگیریی لە ئازادیی بێ بەند و مەرجی ڕێکخراوبوون و هەر جۆرە کار و چالاکییەکی رامیاریی و فەرهەنگیی و کۆمەڵایەتیی ٩٩٪ی خەڵکی کوردستان دەکەین.. هەموو ئەو پارتی و لایەنانەش شەرمەزار دەکەین کە دەبنە لەمپەر و دەیانەوە لە رێگەی گرتن و دادگە رووکەش و نایاسییەکان و ئەشکەنجەدان و کوشتن و بڕینەوە بەریان پێبگرن.

ئیدی ئازادییەکان لەبرە لەسەر زەوین و هەر کە ڕێڕەوی ئاسایی خۆیان وەرگرت
هیچ دەسەڵاتدارێک هەرچەندەی ستەمگەریش بێ ناتوانێ خۆی لەبەریان رابگرێ.

نێوەندی کاری ئازادیی دەربڕین
٢٠٢١\٢\١٢
rojnamen@yahoo.com

تاجی تەپین.. مەحمود عەبدوڵڵا

گوایە ئەوی لەسەرتنا
تاجی زێڕینە
هی عایشەو حەفسەو
ئەوی دینە
بەڵام ئەی کیژۆڵە

ئەوە سۆزی بیری کۆڵە
تاج نیە باجە باجی تۆڵە
ئەوەی ئەمڕۆ لەسەرتنا
تەختی پیاوبو
بیری قەتیسماوی بەننا
تاجی زەواجی نیکاح بو
ئەوە ڤیستیڤاڵی ئیمتیناعی
یضربهن
یا ن باوەڕو بیری گون بو
دەپێم بڵێن ئا ئەم ئەم تاجە
بەڵێی فەرمانی مثنی و ثلاث رباع بو
بۆ تەختی خەوی پیاو
یان مالملکت ایمانکم
دەپێمبڵێن، ئەوە خۆشی بیری کۆیلەو کەنیزەک بوو
یان ئەفسانەی خلق ازواجکم
دەپێم بڵێن خۆشی چیتانە
بۆ فەرمانی استمتعتم
یان لەخۆشی نساءکم حرث لکم
دە پێم بڵێن ئائەم تاجە
هی کام سەردەمی ئیسلامە
هی راشیدین و ئومەوی
یان قەرتاجە
بۆناخوێنی شیعرو پەخشان
خۆ لەسایەی بیری بیابان
جارێ ل□ بنی دۆزەخن
جارێ فیتنەی ئاخرزەمان
دەپێم بڵێن ئەمە سۆزبو یا رقو بوغض
یا لەخۆشی بعضکم علی بعض
شاگەشکەی کوتەک لێدان و قانیتات بو
یا قانونی الرجالوا قوامون علی نیساء
دەپێم بڵێن خۆشیچیتانە
چونکە فێربون ببنە مەڕی گوێگر
بۆقالە قال
یان حەزدەکەن بتان ژمێرن
وەک و ئەسپ مەڕ لەڕیزی مال
ناکیژۆڵە ئەمە شوکری بیری کۆڵە
هەزار ساڵە بیری گونی والەکۆڵە

دەمێ دەبن بە ئامێری مناڵخستنەوە
دەمێ وەک گوێرەکە چەقۆی قە ساب ئەلێسنەوە
نا کێژۆڵە
ئەوەی دەرت بڕی سۆز نەبو
ڕق بو
ڕقی فاشیزمی ئیخوان
دوژمنی گەریلاو کوردستان
بەڵام دەوڕوون دەڵێن هی خوان
ئەی کیژۆڵە ئێوە کرابونە لەشکر
لەشکری دووەمی ڕۆژ
ل□ژ□□رناوی ڕەوشتبەرزی
کراون بە دوژمنی دوندی چیاو
گەریلای سەربەرزی
ئێوە لەوێ لەهەڵەبجە
دڵی سوڵتانتان ئەدایەوە
کەدوبارە لوتی سوڵتانی لێشکایەوە
دەتگوت گوایە تاجەکەتان
تاجی بەرزی و ئەوینە
نەت دەزانی ئائەم تاجە
تاجی نزمی و تەپینە
بۆنازانی چواردەسەدە
شوێنی ژن ، مۆبەق و ماڵ بو
بەرامبەر پیاو وەکو مناڵبو
ناکیژۆڵە ئەمە تاجی پیرۆز نەبو
تاجی نەفرەتی مێژوو بوو
کرایە سەرتان
فشاری هەزاران ساڵەی ئایدیۆلۆژیای نێرسالاری
بەخواستی خۆ کرایە سەرتان
کیژۆڵەکانی کوردستان پێتان وابو
ئێوە لەوێ کاڵانین
چونکە ڕوت نین
نەتانزانی ئەوێ مۆڵبو
برای ئیخوان
جاڕی دابوو
ئائەمەیە باشترین کاڵای کوردستان!
لەژێر قوماشی داهێنراوی
زلترین خودای عەرەبستان

ناکیژ□□ ئ□وە تاجی تەپین بو
نەک ئەوین
بۆئەوەیە هەتاماوین سەرنەکەوین
ئەوە تاجی ناقس ئەقڵی بو
لەسەرتنا
تاجی قوطب و ئوسامەو حەسەن بەننا

مەحمود عەبدوڵڵا

مناڵان/ سلاڤەک.. ڕۆستەم خامۆش

سلاڤەک ژ دلێ من
بۆ دایک و بابێ من

ئەز گەلەکی خوشحالم
زارۆکێ ناڤا مالم

مالا مە تەژی گولە
جی بەختیاری دلە

دایک و بابێ من شرینن
بۆ من ڕووناهیا ژینن

هەر ه□م□ی دەم و گاڤا
دبێن های خۆشتەڤیێ ساڤا

دبێن تویی گولا باخێ ژین
زارۆکێ جوان و شرین.

(Silavek)

silavek ji dilê min
bo dayik û babê min

ez gelekê xweş hal im

zarokê nava mal im

mala me teĵî gul e
cî bextiyarî dil e

dayik û babê min şirîn in
bo min ronahiya ĵîn in

her hemî dem û gava
dibên hey xweştivyê sava

dibên tuy gola baxê ĵîn
.zarokê ciwan û şirîn

Rostem Xamoş
hawlêr 25-6-2017

ڕۆستەم خامۆش
هەولێر 2017/6/25

کارەساتێکی ترسناک بەڕێوەیە.. نووسینی : گابریل گارسیا مارکیز- وەرگێڕانی: ڕزگار عومەر

گوندێکی زۆر بچووک بێننە پێشچاوی خۆتان، ماڵێک لە دانیشتوانی ئەم گوندە پێکدێت لە؛ ژنێکی بە تەمەن لە گەڵ کوڕە حەڤدە ساڵییەکەی و کچە چواردە ساڵییەکەی. ئەم بەیانییە منداڵەکان دڵتەنگی و ترسێکی قوڵیان لە دەم و چاوی دایکیان بەدی کرد کاتێ خەریکی ئامادە کردنی نانی بەیانی بوو، ئەوان لە دایکیان پرسی ئەم ترسە چییە دایپۆشیوی؟
دایکەکە ووتی :
-نازانم، بەڵام لەبەیانییەوە کە لەخەو هەڵساوم دەم پێم دەڵێ

کارەساتێکی ترسناك بەسەر ئەم گوندە دێ.
مناڵەکانی بۆ دایکیان پێدەکەنن و دەڵێن "وەڕێنەی پیرەژن". کوڕەکە دەچێ بۆ یاری بلیارد، لەوێ لەسەروبەندی نیشانگرتنێکی زۆر ئاساندا ئەوەی یاری لە گەڵ دەکا پێ ی دەڵێ " گرەوت لە گەڵ دەکەم ناتوانی بیپێکیی"
ئەوانەی لەوێ بوون هەموو دایان لە قاقای پێکەنین، مناڵەی ژنەکەش پێکەنی، نیشانەکەی ناو دەستی دەوەشێنێ و بە تەپەکە ناکەوێت، ئەوانەی لەوێن پێ ی دەڵێن " ئەوە چیبوو! خۆ ئەوە زۆر ئاسان بوو بۆ نەتپێکا ؟
ئەویش لە وەڵامدا ووتی :

- ڕاست دەکەن، بەڵام من هەشتا شڵەژان بەری نەداوم لە قسەیەك کە ئەم بەیانیە دایکم درکاندی، دایکم ووتی کارەساتێکی زۆر ترسناك لەم گوندە ڕوودەدات.
  دیسان هەموویان دایان لە قاقای پێکەنین، ئەوەی پارەی گرەوەکەی بردەوە بە خۆشحاڵیەوە دەگەڕێتەوە بۆ ماڵەوە، لەوێ دایکی لە گەڵ کەمێك میوان دانیشتوون وەکو نەنکی، کچە مام و چەند خزمێکیتری نزیکی خۆیان، بە پێکەنینەوە ڕووی لە هەموویان کردو ووتی :
- ئەم پارەیەم لە "داماس" بردەوە بە ڕێگایەکی زۆر ئاسان، چونکە گەمژەیە.
- پرسیان ؛ بۆ گەمژەیە؟
- لەبەرئەوەی لە یاری بلیارد دەرفەتێکی زۆر ئاسانی بۆ ڕێککەوت کەچی نەیپێکا ، لە بەرئەوەی شڵەژابوو بە هۆی ترسێکەوە کە ئەم بەیانیە لە گەڵ لە خەو هەڵساندا لە دایکی نیشتبوو ، گوایە کارەساتێکی ترسناك لەم گوندە ڕوودەدات.
  دایکی پێ ی ووت:
- گاڵتە بە وەسوەسەی پیرەکان مەکە، چونکە زۆر جار ترسەکانیان دێتە دی.
  دوای ماوەیەکی کەم لەم گفتوگۆیە خانمێك لە میوانەکان ماڵئاوایی دەکات و دەڕوا بۆ لای قەساب بۆ گۆشت کڕین، بە قەسابەکە دەڵێت :
  -کیلۆیەك گۆشتم بدەرێ. کاتێ قەسابەکە خەریکی ئامادەکردنی گۆشتەکەیە، خانمەکە دەست بە قسە دەکاتەوەو دەڵێ :
- واباشتر بیکەی بە دوو کیلۆ، چونکە دەڵێن " کارەساتێکی ترسناك بەڕێوەیە" وا باشترە خۆمانی بۆ ئامادە بکەین.
  قەسابەکە دوو کیلۆی پێدەفرۆشێت، دوای ئەو خانمێکیتر دێت و

داوای کیلۆیەك گۆشت دەكات، قەسا بەكە دەڵێت:
- دوو کیلۆ ببە، چونكە خەڵك دێنە ئێرەو دەڵێن ڕوودا وێكی ترسناك بەڕێوەیەو خەریكی كڕینی خواردمەنین.

خانمەكە لە وەڵامدا دەڵێت:
- من مناڵم زۆرە، باشترە چوار کیلۆ ببەم.

كابرای قەساب چوار کیلۆی پێدەدا، هەرم بەم شێوەیە تەنیا لە نیو كاتژمێردا هەموو گۆشتی نێو دوكانەكەی دەفرۆشێت، دواتر مانگایەكیتریش سەر دەبڕێ ئەوەس هەر هەمووی تەواو دەبێ.
قسەكە بە خێرایی بڵاودەبیتەوە، تا هەموو خەڵكی دێ دەگەنە حاڵەتێك هەر هەمووی چاوەڕوانی ڕوودانی كارەساتێكی ترسناكن.
هەموو جموجۆڵێك وچالاكیەك بزێویەك لە گوندەكە دەوەستێت.
لە پڕدا لە كاتژمێری ١٢ ی نیوەڕۆ، كە هەروەكو هەموو ڕۆژانێكیتر ئاوهەوا لەم كاتەدا زۆر گەرم دەبێت ، یەكێك لە خەڵكی گوندەكە بە یەكێكیتر دەڵێ :
- ئاگات لێیە چەند گەرمی كردووە؟
- ڕاستە، بەڵام ئاو و هەوای ئەم گوندە هەمیشە هەروا گەرم بووە.

ئەم گوندە بە جۆرێك گەرمە كە سازو عود ژەنەكان تەل و بەشەكانی ئامێرەكانیان بە چەسپی قەتران دەبەستن و هەرگیزیش لەبەردەم هەتاوا مۆسیقا ناژەنن چونكە ئامێرەكانیان ڕەنگە بە گەرما تەواو پارچەكانی بترازێ. سەرەڕای ئەم ڕاستیە زانراوەش هێشتا یەكێك لە خەڵكی دێ ووتی؛
- هەرگیز ڕووی نەداوە گەرما بەو تینە بێت لەم كاتانەدا
- بەڵام لە كاتژمێر دووی دوای نیوەڕۆ هەروا گەرم دەبێت
- گەرم دەبوو بەڵام بەو ئاستە نا!

لە نێو ئەم گوندە تەریكەدا، گۆڕەپانێكی چۆڵ هەیە، كە لە ناكاو چۆلەكەیەك لەم گۆڕەپانەدا دەنیشێ، ئەمە دەبێتە هەواڵێكی بە پەلەی بروسك ئاسا " باڵندیەك لە گۆڕەپانەكە نیشتەوە" دانیشتوانی گوندەكە هەر هەموو بە ترس و تۆقینێكی زۆرەوە ڕادەكەن بۆ بینینی چۆلەكەكە. یەكێك بەرامبەر حەشامەتەكە هاواری كرد:
- ئێ خۆ باڵندە پێشووترو ڕۆژانیتریش هەر لێرە دەنیشنەوە

وەڵام درایەوە ووتیان:
- ڕاستە؛ بەڵام هەرگیز لەم كاتانە لێرە نانیشنەوە!

ئەم پەشۆكاویە قوڵە دەگاتە چركەساتێك ك□ هەر هەموو پەرۆشی ڕاكردن و بەجیهێشتنی گوندەكەن بێ ئەوەی كەسیان جورئەتی دەستپێشخەری هەبێ. لەم دۆخەدا یەكێك هاوار دەكا:

- من پیاوێکی خاوەن پیاوەتیم، من دەڕۆم.

شتومەکی م□□□ک□ی هەمووی لە عار□ب□انەیەك د□ پێچێتەوە، مناڵەکانی، ئاژەڵەکانی هەرهـەمووی بە پێش خۆی دەداو لە ڕێگای سەرەکی بەڕێدەکەوی بەبەرچاوی شڵەژاوی هەمووان گوندەکە بە جێدەهێڵێ!

دۆخەکە گەرمتر دەبێت دەگاتە ئاستێك کە هەندێك هاوار دەکەن" مادام ئەم پیاوە جورئەتی بەجێهێشتنی هەبوو، ئێمەش هەموو دەڕۆین" هەرهـەموو دەست دەکەن بە کۆکردنەوەی مەڕوماڵاتیان و ماڵەکانیان و دەست دەکەن بە کۆچی بە کۆمەڵ.

یەکێك لەوانەی گوندەکە چۆڵ دەکا هاوار دەکا " نەوەك ئەم لەعنەتە بدات لەو شتانەی کە لە خانوەکەم بەجێماوە ماڵەکەی خۆم دەسوتێنم " ئەو ماڵەکەی خۆی دەسوتێنێ ، لە دوای ئەوە چەندین کەسیتر دەست دەکەن بە ماڵ سوتاندن. هەرهـەمووی بە ترس ولەرزو تۆقینێکی زۆرەوە ڕادەکەن گوندەکە چۆڵ دەکەن، وەك بڵێت لە ترسی جەنگێکی ڕاستەقینە ڕادەکەن، لە نێو ئەوانەی ڕایان دەکرد ئەو ژنەش بوو کە ئەم بەیانیە هەستی خۆی بۆ دوومناڵەکەی خۆی باس کردبوو، لەبەر خۆیەوە قسەی دەکرد و دیووت :

- ئەم بەیانیە کە ووتم کارەساتێکی ترسناك بەڕێوەیە، پێیان ووتم تۆ شێتی!

نووسینی : گابریل گارسیا مارکیز

وەرگێڕانی : ڕزگار عومەر

خوێند نەوە و وێرانکردنی خود.. ئاراس سەعید

خوێندنەوە جۆرێکە لە ئەزمموونکردنی جیهان، کە مر□ق ب□ هۆی کورتی تەمەنەوە توانای ئەزمموونکردن و فراوانکردنی بارگراوندی زانیاری خۆی نیە، بۆیە خوێندنەوە فاکتەرێکی گرنگە بۆ ئەزمموونکردنی جیهان لەڕێگەی ئەو میراتە کلتوریەی بۆ ئێمە ماوەتەوە. خوێندنەوە پڕۆسەیەکە ڕاستەوخۆ مر□ق د□بەستێتەوە بە <دەق> ەوە. لەنێوان بکەر

و نووسیندا، دەلاقەیەکی گەورەتر دەکاتەوە بۆ مرۆڤ، کە ڕامان و بیرکردنەوەیە. واتا <دەق> لەگرنگایەتی خۆیدا وەکو بابەت فەزایەکی تر ئاوەڵا دەکات بۆ خوێنەر ئەویش تێڕامان بیرکردنەوەی بکەرێ بە خولقاندنەوەی بابەت. تۆماس هۆبز لەکتێبی لیڤیسیان دەربارەی نوسین بەم جۆرە دواوە:" ئەو کاتەی پیت و نووسین، دۆزرایەوە وەرچەرخانێکی گەورە لەمێژووی مرۆڤایەتی ڕوویدا". نووسین پردێکە، کە ئادیا وئایدیاڵەکانی مرۆڤەکانی پێشوو دەگەیەنێت بەنەوەی نوێ. لەخۆڕا نیە فەیلەسوفێکی وەکو ئارێنت دەیەوێت کلتور لە گەشەسەندنی مۆدێرنیتە ببپارێزێ. خوێندنەوە گفتووگۆ کردنە، لەگەڵ ئەقڵەگەورەکانی پێش خۆمان کە لەو میراتە کلتورییەوە بەمان ماوەتە. یەکێک لە بنەماکانی بەرەو پێشبردنی ئاستی هۆشیاری نەتەوەکان بەیەک گەیشتنی نەوەکانە لەفەزایەکی ئازاد دا، بەڵام کۆمەڵگایەکی داخراو تەنگ چنراو بەتابۆ وترادسیۆن هەرگیز دەرفەتی گفتووگۆ کردنی تێدانابەخسێ، بۆیە لە فەراغی ئەم فەزا داخراوەوە خوێندنەوە تاکە فاکتەرە بۆ گفتووگۆکردن لەگەڵ ئەقڵەگەورەکان و نواندی کردەو بەهێزبوونی توانای ڕامان و بیرکردنەوە. فرۆید دەڵێت؛" شارستانیەت لەو ڕۆژەوە گەشەیکرد، کەمرۆڤەکان لەجیاتی بەرد وشەیان ڕیزکرد".
گۆتە شاعیری ئەڵمانی دەڵێت:" هەرکەسێک مێژووی سێ هەزار ساڵەی مرۆڤایەتی نەزانێ تەنها بۆ ورگی دەژێت". وەکو پێشووتر ئاماژەم پێکرد مرۆڤ توانایی ئەزموونکردنی جیهانی نیە، بەهۆی کەمی تەمەنەوە، بەڵام لەڕێگەی خوێندنەوەو زانینی مێژووەوە دەتوانین تەمەنی ئەوانی تریش بهێنینە سەر تەمەنی خۆمان و دوونیابینی و بارگراوندی مەعریفی خۆمان دەربارەیی جیهان و سروشت زیادبکەین.

یەکێک لەتایبەتمەندیەکانی خوێندنەوە گەشتکردنە، سەفەرێک جیاواز لەسەفەری فیزیکی، گەشتی خوێندنەوە گەشتێکە لەناو کاتدا، مرۆڤ هەمیشە لەناو شوێندا سەفەردەکات. بەڵام خوێنەر لەناو کاتدا سەفەر دەکا. گابریەل گارسیا مارکیز دەڵێت:" ئەگەر پارەت پێ نیە گەشتێک بکەیت، هەرکوچەو کۆڵانی وڵاتێک لەلاپەڕەی کتێبێکدا بخوێنەوە". ئەم گەشتە لەناو کاتدایە، گەڕانەوەی کاتە بۆ زەمەنێکی مێژوویی، من لەڕێگەی خوێندنەوەی ڕۆمانەکانی دەستۆیفسکیەوە، تەواوی کوچەو کۆڵانەکانی پترسبۆرگ گەڕاوم، لەڕێگەی کتێبێک دەربارەی سەدەکانی ناوەڕاست و مێژووی ئەسیناوە گەڕاومەتەوە بۆ ئەو سەردەمانەی هەرگیز مرۆڤ بەپارە ناتوانێت هەنگاویان بۆ بنێت. زۆرجار خوێندنەوە ئاوێنەیەکە دەمان داتەوە بەناوەی خۆماندا، (دەق) هەیە، ئەوکاتە گریان ودەقیش هەیە، گوزەرێک بەمرۆڤ دەکات بەناو دۆزەخانی

دونیای واقیعدا.

خوێندنەوە ئامڕازێکە بۆ هاوکاری کردنی مرۆڤ لە بەگەڕخستنی توانا خودیەکانی لە تێڕامان و بیرکردنەوەوە بەرەو کردە نواندن. مرۆڤ لەڕێگەی بیرکردنەوەو تاقیکردنەوەی شتەکانەوە ترادسیۆن و بەها باوەکان تێک دەشکێنێت و دەرگیردەبێت بەخودی خۆی. دەرگیربوون (بەخود) واتا؛ خاوەنی ڕوئیاو تێڕوانینی خۆت، کە هیچ هێزێکی دەرەکی توانایی بەیاڕ دانی نیە، لەسەروی ئەقڵی تۆوە. خوێندنەوە فاکتەرێکە بۆ ختوکەدانی هزر. لەکۆتایشدا خوێندنەوە هۆکارێکە بۆ وێرانکردنی خود، مرۆڤ کاتێک دەرگیر دەبێ بەخودی خۆی چیتر، بەرەو نامۆبوون هەنگاو دەنێ و کۆمەڵگا لەخۆی فڕێی ئەداتە دەرەوە، کاتێک خوێنەر بۆی دەردەکەوێت هەموو بەهاکان بەها گەلێکی پووچ و ساختەن، چیتر شەکی سەردەمی بە بەهابوونی بەهاکان، زیهنی دەلەرزێنی و لەمینانەی هەستکردنی بە بەرپرسیارییەوە هەوڵەدات بۆ خولقاندنەوەی بەهای نوێ. بەڵام دووبارە لەلایەن ئەوانی ترەوە بە بەها دەکرێ، نەبوون بەوانی تر، هۆکارێکە بۆ ڕەتکردنەوە و نەفی کردنەوەی تۆ لەلایەن کۆمەڵگاوە. خوێندنەوە چێژ نابەخشێ، بەڵکو زۆرجار دەقەکان ڕوحت دەکەن بەسوتماک، زۆرجار پوچی و بێبەهایی ژیان وەکو ڕەخنە خۆی لەدەرونی مرۆڤدا دەچەنی. من چەندین شەو لەگەڵ ئازارەکانی ڕاسکۆلینکۆف دەرونم هەڵقرچاوە، لەگەڵ خوێندنەوەی لەلیتادا هەوری چاوەکانم ڕەژنەبارانی خوێنیان ڕشتووە، چەندین شەو ژیانی خەم بەکوڕەکانی بارزانی و تاڵەبانی بەراورد کردووە و بیرم لەناڕەوایەتی کردەتەوە، لەگەڵ هیگڵدا بیرم لەناتەواوی خودا کردەتەوە و فۆبیایی خودا، چەندین شەو چاوانی زەڕخەوکردووم، لەگەڵ مارکس بیرم لەشۆڕش و هەڵواسینی سەرکردە و بنکردە دیکتاتۆرەکان کردەتەوە، چەندین شەو لەگەڵ ژەهرخواردکردنی سوکرات و کوشتنی حەلاج و مەسیح مەرگم ئەزموون کردووە، چەندین شەو بەخەیاڵی کەنیزەکەکانی حەرەم سەراکانی خەلیفەکانی ئیسلامەوە شەیتانی بووم، کە تا جاریش لەگەڵ سەوران و کافکا بیرم لەخۆکوشتن دەکردەوە.

ئاراس سەعید

پاڵ مەنێن خۆم دەڕۆم، بەرەو تەڵەی سەرمایەداری جیهانی!.. عبدالرحمن محمد (مەلا ڕەحمان ئاوارەکان)

کاتێک، کێشمەکێش و بەربەرەکانییەکان ڕوو لە هەڵکشان دەبن، کاتێک ناتوانین پێناسەی شوێنی خۆمان لە کۆمەڵگادا بکەین، کاتێک کەسمان لە کەسمان تێناگەین، هەریەکەمان، تۆپێکە فڕێ دەدەینە مەیدانی ئەوی ترەووە و تاوانباری دەکەین، دەیان دابەشبوون و هێڵ و گرایش و گروپمان لێ دروست دەبێت!، لە کاتێکدا، هەموومان هەمان دەرد و نەخۆشی و کێشەمان هەیە، هەمان ئامانج و هیوامان هەیە، با بزانین ئەو داوی جاڵجاڵۆکەیە کە بۆمان چنراووە و خەریکن زیاتر داووەکانی بە هێز دەکەن لە لایەن خاوەن بانق و سندوقی دراویی جیهانی و سەرمایەدارە ناوخۆییەکان، چونکە پێووەی بووینە، بەڵام جار جارێک، خەریکە خۆمانی لێ ڕزگار دەکەین و هەر لە هەوڵداین، نموونەش ئەو ڕێپێوان و مانگرتنانەیی کە سەرتاپایی عێراقی گرتۆتەووە بۆ کوردستانیشەووە. زۆر جار لە سەر جادەین، دەزانین شتێک، کارێک، ئەمەی هێناووەتە سەر شەقامەکان، بەڵام زۆر شارەزایی سەرچاوەی کێشەکە نین و نازانین کێیە و چۆنە و دەبێت چی بکرێت؟

نامەوێت زۆر پێشەکی دوور و درێژ دانێم، چونکە مرۆڤی ئەم سەردەمە، حەزی لە کورت و پوختە! بۆیە پێویستیشە لە هەمان کاتدا، بزانین چی دەگوزەرێت لە دەوروو بەرمان، کەمێک بە داتا و ژمارە ، چونکە ئەو کاتە بەرچاو ڕۆشنییەکی زیاترمان پێ دەبەخشێت و پرۆژە و کارەکانی داهاتوومان بە بەرنامەتر دەبێت، هیوادارم هاوڕێ و ئازیزانم کەڵکی لێ وەربگرن

تا ئێستاش، لە عێراقدا کۆمەڵێک یاسا و پشتگیری لە چەشنی پسوولەی خۆراک و دیاریکردنی نرخی شتومەک لە بازاڕدا بووونی هەیە، کە ئەمەش تا ڕادەیەک شیرازەی کۆمەڵگای ڕاگرتووە، بە تایبەتی چین و تووێژە دەست کوورت و هەژارەکانی خوارەووەی کۆمەڵگا، کە لایەنی کەمی فرسەتی مانەووەیانی بە زیندوێتی لە ژیاندا پاراستووە، سەرباری بەدخۆراکی و کۆمەڵێک نەخۆشی بە هۆی جێگەی نیشتەجێبوونی نەگونجاوەووە، بۆیە ئەم پشتگیری و یارمەتییانە، بە تایکۆنەکانی یا ملیاردێر و خاوەن بانقەکان نامۆیە بە ناوچەکە و دەبێت،

ئەوانیش بێنە ژێر بار و یاسای نیولیبریالیزمی یا بازاڕی ئازادی ئابووری جیهانەوە.
بە پێی ئامارەکان کە لایەن کۆمەڵێک ئابووریناسی عێراقیەوە ئامادەکراون، پێمان دەڵێن، چی دەگوزەرێت! قەرزەکانی سەر عێراق تا کۆتایی ساڵی ٢٠٢٠، ١٠٠ سەد تریلیۆن دینار بووە(١ یەک تریلیۆن=ملیۆن*ملیۆن)، ئەم قەرزانەش ٦٦ شەستو شەش تریلیۆن قەرزی ناوخۆ و ٣٤ سی و چوار تریلیۆن قەرزی دەرەکی بووە، وە هەروەها پێشبینی دەکرێت کە ئەم قەرزانە تا کۆتایی ساڵی ٢٠٢١ بگاتە ١٤٠ سەد و چل تریلیۆن دینار، کە ئەمە بە شێوەیەکی تر ئەم قەرزانە دەکاتە، ٦٥٪ کەی بەرهەمهێنانی ناوخۆ!(مانای ئەوەیە، کە ٦٥٪ داهاتەکەت دەچێت بۆ ئەو قەرزانە، تۆ ٣٥٪ لەم داهاتەی ناوخۆت بۆ مایەوە) کە ئەم ڕێژەیە زۆر مەترسیدارە لە ئابووریدا، بۆیە سەدان کێشە بە دوایی خۆیدا دەنێت.
ئەو ڕێژەی سەرەوە، کە ٦٥٪ بوو، مانای ئەوەیە کە لە بووجەی گشتی یا نیشتمانی، ئابووری عێراق کورتی هێناوە و دەبێت پێ بکرێتەوە بە قەرز، کەواتە کەوتیوویـنەتە نێو ئۆقیانووسێک لە قەرز، وەک لە سەرەوە باسمان کرد قەرزەکان ، ناوخۆیی و دەرەکی هەیە، لە کاتێکدا، ٥ پێنج تریلیۆن دیناری قەرزی سندوقی دراوی جیهانیە.
لە سەرووی ئەمانەشەوە نەوەستاوە، وەزارەتی دارایی عێراقی، لە پەیوەندیدان لە گەڵ سندوقی دراووی نەودەوڵەتی بۆ قەرزەکی خێرای ٦ شەش ملیار دۆلاری(قەرزی خێرا، ئەو نرخەی یا ئەو سوودەیی کە لە سەری دەدرێت لە قەرزی درێژخایەن زیاترە!)، بە پێی یاسا، وەزارەتی دارایی ڕێگەپێدراو نیە لە قەرزکردن، دەبێت لە پێویستیەکانی بووجەی نیشتمانیدا داوابکرێت، بۆیە دەبێت لە پەرلەمانی عێراقی پەسەند بکرێت.
لێرەدا پرسیارێک دێتە پێشەوە؛ هۆکارەکانی پشت پلانەکانی وەزارەتی دارایی بە دەست بردن بە قەرز کردن؟ زۆر جار بە کارێکی بە ئەنقەست دەردەکەوێت لە پێناو ئەوەی عێراق پەلکێشکا یا بە زۆر پەیوەستی بکات بە سندوقی دراویی جیهانیەوە، بە ئازادکردنی بازاڕ و بە تایبەتی کردنی ئەو پرۆژانەی کە تا ئێستاس گشتین و لە ژێر دەستی دەوڵەتداین، ئەمەش ڕێگا خۆش دەکات بۆ کۆمپانیا جیهانیەکان کە سەرمایەکانیان لە عێراقدا وەگەڕ بخەن و شتێک نەمێنێت بە ناوی پسولەی خێراک و دیاری کردنی نرخ، ئەمەش بە مانایەکی تر دەکاتە، بەستنەوەی عێراق بە تۆڕی سەرمایەداری جیهانیەوە
ڕوون و ئاشکرایە، کە ئەم قەرزانە، لە سندوقی دراوی نەودەوڵەتیەوە، بانقە ئەوروپیەکان، بانقی نەودەوڵەتییەوە، کۆمەڵێک سەرمایەداری ناوخۆوە وەرگیراوون، ئەم خاوەن قەرزانە،

گروپ و کۆمەڵەی زۆر بە هێزن، بگرە خاوەن چەکی قورس و ف□ک□ن تا دەگاتە چەکی ئەتۆم، بۆیە، دەبێت لە کاتی خۆیدا و بڕیی داواکراوی پێ بدرێتەووە، بۆیە پەیوەندی نێوان ئەم دەزگا داراییە ز□ بەلاحانە و دەسەڵاتە ئەقلیمی و ناوچەیەکان هاوسەنگ نین، بەڵکوو زۆر جار ئەم دەسەڵاتانە لەم ناوەندە دارایی و ئابووریە نێودەوڵەتیانەووە ئاڕاستە دەکرێن و ڕەوتی کار و چالاکیەکانیان و بگرە ئایدۆلۆجی دەسەڵاتەکانیشیان دیاری دەکرێن.

دڕک وچڕنوووکی ئەم دەزگایانە، لە گیانی خەڵکی بەشمەینەت گیر بووە، بۆیە دەنگە ناڕازیەکان و هاوارە تاساوەکان، ڕۆژ لە دوایی ڕۆژ لە بەرزبوونەوەدان، ئێمەی عێراقی ئێستا بە کردەووە، لە نێو ئەو جەهەنەمەدا دەژێین، کە بەرئەنجامی قەرز و گەندەڵیە، بۆ ئەو هەموو جەنگەی کە کراوە لە جەنگی عێراق_ئێران و جەنگی کوەیت و جەنگە ناوخۆیەکان، جەنگی سەدەیەک دژ بە کورد و شەڕی داعش! جەنگی کورد بە کورد.

azzady22@gmail.com 10/02/2021

شیعــر/ نیشتمــانی زیــخ.. جەلال وەستا عەبدوڵا

…
ڕۆژگارێک
برای چەو و
پورزای لم بووم
نەنکم ش□ پۆل
باپیرەشم وردە بەردی کەناری چەم
خۆم زیخێکی چوارگۆشە بووم
بە زمانی ئاو ئەدوام
دەستم کورت و
سەرم دۆستی خۆرەتاو بوو
هاوڕێ
هاوشاری و

خزمیشم هاژەی ئاو بوون
بە ڕۆژ دەچوومە سەرپشتی گابەردێک و
یاریم بە پرچی خۆر دەکرد
شەویش تاریکیم دەپێوا و
هەتا باوێشک گازی دەگرت
پەنجەرەی مانگم دەژمارد
...
نیشتمانم قوڕی ڕەشی بێ خاوەن بوو
هەرکەس دەهات
شتێکی لێ درووست دەکرد
قوڕ وەک هەویر
یەکێک دەیکرد بە شەیتان و
یەکێکی کە بە حوشتری ماڵی حوسەین
لای چەپ دەکرد بە جنۆکە و
ڕاست بە ڕێوی ناو دۆڵ و شیو
...
ئێوارەیەک
شەپۆلێک هات پەلی گرتم
خستمی□ ژێر سنگی پیری تاشەبەردێک
وونی کردم
ل□و□ژ□وە گوێم لە هەنگاوی
پێی هەورە و
چاوەڕێی ماچی بارانی گوندەکەمم
بیر لە ماسی دەکەمەوە و کانی کورە دەلاوێنم
بە خۆم دەڵێم:
ئاخۆ کەی بێت دەست بکەمە ملی لم و
تێر لەگەڵ چەو پێبکەنم
ئەوەی
لە قوڕ
دروستیان کرد
بیڕووخێنم

من گەردە سەرەتاییەکانی گەردوونم.. ناڵە حەسەن

من شیعرم
بنەچەم دەچێتەوە سەر باران و
لەگەڵ گەردانە گەوهەرییەکان و
گەردە سەرەتاییەکانی گەردوون لەدایک بووم
لەوەتەی هەم / جیلوەی جوانی و
ژێ بە ژێ ژیڵەمۆ و ژانەکانی ژیان دەنووسمەوە
من شیعرم / عاشقی درەخت و سەوزاییم
گیا لەسەر سینگم دەڕوێ و
گوڵ لەسەر شان و ملم
خۆرەتاو لەناو لەپێکی دەستم هەڵدێ و
لەپی دەستەکەیترم مانگ
گیرفانێکم پڕییەتی لە وردە کتێبی ئاسمانی
گیرفانەکەیترم پڕ لە وشەی شینی مەعریفە
من جەستەیەکم لە هەور و
چاوەکانیشم پڕ لە ئەستێرەی ڕووناک
پەنجەکانم لە ئاگر و نینۆکەکانم لە ئەلماس
ڕۆحم پڕە لە تریفە و هەناسەم لە با

من شیعرم
لە شەوە تاریکە دۆزەخییەکان
دێم و خۆم دەخزێنمە نێو باوەشی خەونەکانتان
دێم و لە سووچێکی ماڵەکانتان دەمێنمەوە
تۆز لەسەر کتێبی نێو دەلاقەکانتان لادەدەم
شووشەی فانۆسەکانتان پاکدەکەمەوە
من لە هەموو شوێنێکم
لەگەڵ خۆر ئاوادەبم و
لەگەڵ مانگ دەردەکەومەوە
لەگەل بەفر دەتوێمەوە
لەگەڵ کوڵیکە سوورەکان سەردەردێنمەوە
من ڕۆژێک بە زمانی ئاو قسە دەکەم
ڕۆژێکیتر بە زمانی ئاگر
ڕۆژێک بەزمانی با قسە دەکەم

ڕۆژێکیتر بە زمانی باڵندە
ڕۆژێک بە زمانی مۆم قسە دەکەم
ڕۆژێکیتر بە زمانی ماسی
من ئاوازێکی ئەبەدیم /
لەنێو چاوی تاڤگەکان و ڕووبارەکان و ڕەشەباکانم
من کاتژمێرێکم /
لەنێو دڵی ساڵەکان و وەرزەکان و سەدەکانم
من شیعرم
لە دوورترین دوورییەکانی دووری
خەونەکانی خودا و زەردەخەنەکانی میشوولەیەک دەخوێنمەوە
هەموو شەوێک
گوێ لە گۆرانییە ئیرۆسییەکانی وردە ئەستێرەکان ڕادەگرم
لە نێو قووڵایی تاریکی ڕوخساری خۆرەتاوە بێئۆقرەکان ڕەسم دەکەم
لەسەر پشتی مردن
قەسیدەی دڵنشینە شادومانییەکانی ژیان دەنووسمەوە
لەنێو ئەبەدییەتی باخچە کەپرێک بۆخۆم دروست دەکەم
لەکاتی ماندووبووندا / لەنیو باوەشی شەپۆلەکان پشوو دەدەم
لەکاتی بیرکردنەوەش / بە بزنەڕێیەک بەرەو هەورازەکان سەردەکەوم
دەتوانم لەهەر چرکەیەک شێوەی جەستە و نیگا و ڕوخسارم بگۆڕم
دەمێک لەنێو ماڵی تەمە سپییەکان و دەمێک لەنێو قووڵایی دەریا
دەمێک لەنێو خەیاڵی فریشتەکانی دۆزەخ
دەمێکیتر لەسەر زاری ئەشقیایەکی یاخی
من لەهەموو شوێنێک و لەنێو هەموو زەمەنێکم
من شیعرم
مرۆڤ و ژیان و شەقام و کچۆڵە نامرادەکان
باخچە و ئاگر و ئەستێرە و گوڵ و گەڵا و درەخت و ماسی
پەپوولە و سنەوبەر و سەوزایی و عەشق و ئازادی و یاخیبوون
لەکوێبن من لەوێم
بەڵام /
جەڵاد و ستەمکار / بیابان و مردن / مرۆڤکوژ و ئازادیکوژ
کۆیلە و نامۆبوون … لەکوێبن من لەوێنیم
من / میلۆدییە پڕسۆزەکەی لەدایکبوونەوەم
بوونم / فۆڕمێکی بێدەنگ نییە
من کەمانجەیەکی پڕ قسە و گەردەلوولێکی پڕ جووڵەم
لەنێو مندا
بەرد و باران و بەفر / باڵندە و بلوور و بێژینگ
بەرسیلە و بۆق و بەرماڵ / بەندەر و بەیداغ و بڵێسە

هەر هەموویان قسە دەکەن
من دەمارەکانم پڕن لە شەونم
سییەکانم پڕ لە هاوار
من پەیکەرەکەم لەجوانی و کەڵەنەقاڵەکەم پڕ لە ڕەنگ
من شەمەندەفەرەکەم لە ئاگر
فارغۆنێکی درێژ بەدوایخەمەوە ڕادەکێشم
بەنێو سەدەکان و کیشوەرەکان و ئۆقیانووسەکان ڕەت دەبم
ژوورێکی فارغۆنەکەم / پڕاوپرە لە جوانییە ئەبەدییەکان
ژوورێکیتر / پڕاوپڕ لە لەچێژ و ختووکە ڕۆحییەکان
دواژووریش / پڕاوپڕە لە ئارامبوونەوەی دەمارە سترێسییەکان
من شیعرم / ڕۆمانێکی بێکۆتاییم
هاتووم دەی گەردوون پڕ بکەم لە خۆشەویستی و
لەنێو جەستەی خەمدا
وێنەی ئەو درەختە بکێشم
کە لقی ئەڤینداری و شکۆمەندی و
گەڵای / ئامانج و حەز و خەونە گەورەکانتان دەردەکات
هاتووم / بەهای مرۆڤ و مرۆڤایەتی لە بڵندترین شوێن ڕابگرم
چونکە دواجار / من پەرچەمە شەکاوەکەی ژیاندۆستیم

بەفرانباری ٢٠٢١

خەزانی ساتەوەختە.. شیعر/ کاوە عوسمان عومەر

( )

چیتر دەست و پەنجە
وەریوەکانی دارستان
نایژاکێنە
پرچی زەردو
هەڵبزرکاوی
بروسکەیەک
کام گەکانی

چارەنوسە
نا یسوتێنێ
ڕۆحی پ□ پول□ یەک
کام پەڕی
گوڵە نێرگزی ژوا نە
هەوری شەڕا نگێز
نا یوەرێنێ
مەرگی هەر لـقە
دارێ
مەرگەسا تی
یا دەوەری
درەختێکە
چاو□□ی□
سەمف□ نیای نمە
بـیلاوێنێ
بۆچی چرا کا نی..
سا تی پڕڕ□ نگینی
کێڵگە فیردەوسیەکا ن
لە ئاوێنەی
جوا نی نیگا یەکا
تا هەتا هەتا
نا درەوشێنەوە؟
کێیە خەو نی
ئەستێرەکا ن
لە پریا سکەی
گەردو نێکی
تێکەڵ لە خەون
و تەم
و خەم
و خۆشی و
ئا زار
ک□ ئەکا تەوە؟
ئای ! چی نوسراوێکی..
پەرش و بڵا ون
تا رما ییەکا ن
لە پەرتوکێکی
هەڵوەشا وو

بێ ناونیشانی..
بوون
هەر تارماییەک
لە قەفەزی
دڵێک لە ئاسن و
خەڵووز و
خەیاڵا،،
دیل
هەر تارماییەک
جیهانێک
لە ئاوێنەی شکاو
مۆمی کوژاو
خەونی کوژراو
دڵی هەڵواسراو
هەڵگرتوە
هەر تارماییەک
بۆ هەڵهاتن
ل□ تەزینی
نێو شەختەی گەردوون
هانای بۆ باوەشی
بەستووی
نێو ئامێزێ
لە شەختە
بردوە
پارچەیەک
لە ئەوی نامۆ
لە دورخەی چاوی
ئەوی ترا
وون
پارچەیەک
لە ئەمی سەراب
لە وڵاتی بێ نەخشەی
ڕۆحی ئەوا
وون
هەموو تارماییەکان
نیگاکانیان
بە قولاپی کاتی..

لەدەستچوو
هەڵواسرا
هەموو تارماییەکان
لەسەر شانەی
چاوەڕوانی ئەوانی ترا..
خەیاڵبردوو
....
وێنەکە تابلۆیەکی نیگارکێشی فەڕەنسی
Claude Monet
Red Water Lilies

بۆ تیشکی عەشقت ئەدرەوشێمەوە..
شیعری: ستیڤان شەمزینی

“یەک”

تارژەنێکی شێتم

تارژەنێکی شێتم
نۆتەی عەشق بەسەر شاردا دەبەشمەوە
جادووگەرێکی بێ ناونیشانم
جادووی ئەوین لە خەڵکی شار دەکەم
ئەستێرەناسێکی بێ ئۆقرەم
رووناکی لە دڵی ئاسمان دەدزم
دێوانەیەکی دێرینم
دەردەدڵ بۆ دەریایەکی بەساڵاچوو ئەکەم
راهیبێکی بێ پەرستگام
رازەکانم ئەدەم بە دەمی توندترین رەشەباوە
قاوەگرەوەیەکی خوێن ساردم
ناو لەپی شوومی رۆژگار ئەخوێنمەوە
مۆمێکی شەوق کزم
تاریکی شەوەکان تەفسیر ئەکەم

کۆچەرێکی بێ هیوام
لە کڵاورۆژنەی خەمەکانەوە لە ژیان ئەڕوانم
باخەوانێکی ماندووم
تەرمی خۆم لەودیو باخچەکەوە ئەنێژم
سەربازێکی تێکشکاوم
داستانی دۆڕانەکانم بە شیعر ئەهۆنمەوە
درەختێکی لق و پۆ شکاوم
ژانی شکانی پەلوپۆم ئەگێڕمەوە
منداڵێکی زۆر لاسارم
تەنها لە باوەشی ئەشقدا ژیر دەبمەوە
پیاوێکی ئاوریشمیم
لە ئەوینی تۆدا لە دایک ئەبمەوەط

“دوو”

بە تیشکی عەشقت ئەدرەوشێمەوە

عەشقت
رۆحی سرک و پەڕەسێلکەیمی کەوی کرد
پەنجەرەی ژەنگگرتووی دڵی کردمەوە
لە خاچی بێزاریی و تەنهایی دایگرمەتە خوارێ
شاڕێی روونی ژیان و فڕینی بۆ کردمەوە
شیعرەکانی پڕ کردووم لە هیوا و گۆرانی
خەونەکانی لە ئاوی چێژدا تەعمید کردووم
جیای کردمەوە لەو پۆلە پاسارییەی
بێ هیوا رێی تاریکی ئاسمانیان تەی دەکرد
ئەوینت
بەرائەتی لە پەڕەی گوڵ بۆ خواستووم
جوانیش لە درەوشانەوەی مانگی چواردە
شەرابی لە گۆزەی خۆشبەختی بۆ دەرهێناوم
ئومێدیش لە باخچە رەنگاورەنگەکانی فیردەوس
وردە ئەستێرەی لە ئاسمانی دڵما دۆزیەوە
دەنکە مرواریش لە قووڵایی دەریای رۆحما
ئەوینت
زایەڵەیەک بوو عەرشی تەنهایی هەژاندم
تیرۆژێک بوو وێرانەی رۆحی پڕکردم لە تیشک
ئەوینت جادوو بوو
جادوو

”سێ“

چاوەڕوانی

لـە گۆشەیەکی تاریکی ژوورەکەم دانیشتووم
سەرم خستۆتە باوەشی مەراقێکەوە
بەردەبارانی رابردوو دەکەم
قومێک لـە ژەهری ژیان دەخۆمەوە
لافاوی بێهوودەیی رایمال□یووم
خەیالەکانم لـە ئەزەلەوە ورد و خاش بوون
حنجەی ئازارە نەبڕاوەکانم دەکەم
دەلاقەیەک بۆ هەناسەدان شک نابـەم
هەنووکە چاو□□ت دەکەم
وەک وەرزێکی نوێی عەشق بێی
تەپوتۆزی ئەو غوربەتە لـە رۆحم بتەکێنی
کانیاوی فرمێسکەکانم کوێر بکەیتەوە
لـە رەنگی پەلکەزێڕینەم هەڵکێشی
گۆرانییەکی تازەم فێر بکەیت
ئاوازێکی نوێ لـەسەر دڵم بژەنی
بە رەیحانەی رۆحت سواغم بدەی
چاوەڕێم بێی
ئاخر دڵم مینا فوارە عەشقی تۆی لـێ دەڕژێ

دەزانی، زۆر دەمێکە چاوەڕێم؟

11-11-2015
ئەڵمانیا – شتاینهاگن
شیعری: ستیڤان شەمزینی

تینووی باران .. ستار ئەحمەد

ئەی وەنەوشە
تۆ بە ئاو چاوەکانت دەتروکێنی

ژووری نووتەکم
شاڵاوی دەڵێی سیروانە
حەوشەکەمان دیجلەیەکەو
سێلاوی گەرووی زستانە
بەڵام نابینم
ووشەی لێوانت
لەسەر چێواری ماڵەکەم
بزەیەکی نابەدڵیش بلاوێنێ
گوڵ.. ئای لە گوڵ
لە ژێر پێدا تۆزاوی روو دایدەپۆشێو
زستان.. خەزان.. سەهوڵبەندان
مەرگی خۆزگەی کەساسانەو
هیوا لە ژێر تۆوی خەما
شیلەی بەهار دەگرێنێ
مەپرسن کە یادی مناڵیم لە دڵا سەردەکا
بۆ زریان بە ناخی هەڵچووما گێژاوەی ناکاوە
کە سۆزێك پەنجەرەی دەروونم دادەخا
نەشتەری بیماران
ساویلکەی بێنازم دەمرێنێ
شیعر.. ئاواز.. گۆرانی
خۆزگە.. تاسە.. چاوەڕوانی
دەمێکە هاودەمن بە مێشکی جەنجاڵم
داماوی.. شیوەنو تێڕامان
خەزان.. جوانڕۆیىو بێئامان
هاوسەری شەوانەن میوانن لە ماڵم
بۆیە گڕ لە چوارچێوەی تەمەنم بەردەدەم
ورشەیەك دەخەمە شەقامی نەداران
لە نێو هۆبەی پڕ لە ئاوا تینووم بۆ باران

ستار ئەحمەد

مردنی مەلا عوزێر زیانێکی گەورە بوو لە گەلەکەمان کەوت.. دەستەی سەرپەرشتی کارەکان

بنەماڵەی خۆشەویستانی قوربانیانی ئەنفال و شەهیدان

عەزیز حەمەد ناسراو بە مەلا عوزێر ”عوزێر کەی لە هۆڵەندا” , 5ی ئەم مانگە لە هۆڵەندا مرد, لە گەڵ خۆیدا نهێنی کۆمەڵێك تاوانی بردە گۆڕەوە, زیانێکی گەورەی لە پرسی بە دۆسیەی بە جیهان ناساندن و بە جینۆساید ناساندنی دۆسیەی ئەنفال و پرۆسەی دادوەری و رزگارنەبوونی تاوانباران لە سزا گەیاند, ئەمە 14 ساڵە کارمان لەسەر ئەو دۆسیەیە کرد, سێجار پۆلیسی تاوانەکانی جەنگ لە ساڵی 2007 ەوە بە نهێنی لێکۆڵینەوەی لەسەر ناوبراو ئەنجامداوە, لە کۆتا لێکۆڵینەوە زۆر بە جدی هاتنە پێشەوە, بازنەی لێکۆڵینەوەو سکاڵاکانیان زیاد کرد, کەسانێکی زۆری بەرپرس بە دۆزەکە لە قوربانیان و شایەدحاڵەکان هاتنە ناو دۆسیەکەوە, بەڵام مخابن لە زیاتر 55 ئەنفالکراو تەنها کوڕی ئەنفالکراوێك لەو توێژە ئازایانەو لێبوردوانە هاتە پێشەوە و سکاڵای خۆی تۆمارکرد.

ئەو تاوانانەی ناوبراو ئەنجامیانی دابوو لە بەشداریکردن لە ئەنفالەکانی 4 و 5 و 6 و 7 و 8 , کە لە کۆتا ئەنفالی 8دا بە خۆی و 425 چەکدار بەشداری لە تاوانی ئەنفالی 8 کردبوو, ئەمە هەموو ئەو نووسینانەی لەسەر ناوبراو نووسرابوون لە لایەن نووسەران و کەسوکاری قوربانیان و دیدارەکانی رۆژنامەی ئاوێنە و ئەوەی لە بەڵگەنامەکانی دادگای باڵای تاوانەکانی عێراقی هەبوو تایبەت بە ناوبراو پێشکەشمان کرد, بە وردی و سەلیقەوە کارمان لەسەر دۆسیەکە کرد, لە چەند مانگی رابردوو پەیوەندی بە زۆر لە قوربانیەکانەوە کرا لە لایەنی پەیوەندیداری هۆڵەندی, ئەوان ساغ ببونەوە ناوبراو تاوانبارە بە ” بەشداری لە ئەنفال, بەشداری لە کوشتنی دیلی جەنگ, بەگرتن دانی رێکخستنی نهێنی, ژن و منداڵ, بەسە دانانەوە بە پێشمەرگە, دەستگرتن بەسەر پارەو سەیارەی قوربانیان…..” لە دواین دۆسیەدا بۆمان دەرکەوت تۆمەتبارە بە چەکدارکردنی منداڵانیش, بە داخەوە لێکۆڵینەوەکان نزیك ببونەوە لە پرۆسەی دەستپێکی دادگایکردنەکە, زۆر بە جدی دەچووە پێشەوە, تیمی لێکۆڵینەوە دایان نابوو لە زووترین کات قوربانیان ببینن لە کوردستان بێت یان جێگەیەکی دیکە.

دادگاییکردنی ناوبراو سەرەتایەکی گرنگ بوو بۆ بەرز کردنەوەی تاوانی ئەنفال بۆ ئاستی تاوانە گەورەکانی مێژووی مر□قایەتی, بە مردنی ناوبراو زیانێکی گەورە لە پرسی ئەنفال و جینۆساید و دادپەروەری لە کوردستان کەوت.

ئەوەی شایانی ئاماژەیە چەندین جار لەو پرۆسەیە داوامان لە هەندێك دەستگای حکوومی لە کوردستان کرد, یەکێك لەوانە ئەنجومەنی دادوەرییە کە وەڵام رێکخراوێکی هۆڵەندی بدەنەوە بە نووسینی چەند وشەیەك کە ناوبراو داواکاریی دادگایە, بەڵام نەیان کرد, تەنانەت بۆ دەستخستنی هەندێك بەڵگەنامە خۆمان سەردانی دەرەوەی هەرێممان کرد, لە کوردستان پێمان نەدرا, وە ئەرکی گرتنی پارێزەریش دۆستێکی ه□□□□ندی گرتی□ی□ ئ□ست□, و□رگ□□□یش وەرگێڕێکی دڵسۆز خۆبەخشانە ئەنجامی دا.

ئێمە لە کۆتادا سوپاسی هەموو ئەوانە دەکەین بەشداری پرۆسەکە بوون, روحی شەهیدان و ئەنفالکراوانیان ئارام کردەوە, وەسوپاسی ئەوانە دەکەین هاوکارمان بوون, بێ سڵمەینەوە لە ترس تا دوا چرکە وەفادار بووین بە گۆڕی شەهیدان و ئێسك وپروسکی ئەنفالکراوان، بە داخەوە بە مردنی هەلی دادگاییکردنی ئەم تاوانبارەمان لە دەست چوو.

دەستەی س□ر□پ□رشتی کارەکان
2021-2-11

(کورتیلە چیرۆک)/ پیاوە دڵخۆشەک□ نوسینی.. ئەحمەد کامەران

رۆژێکیان پیاوێک هەبوو، کە تەندرووستیەکی زۆر باشی هەبوو کە زۆرێک لە هاوڕێکانی ئارەزوویان دەکرد وەکو ئەو پیاوەی هاوڕێیان تەندرووستیەکی باشیان هەبێت،لەهەمان کاتیشدا پیاوە تەندرووست باشەکە دڵیشی زۆ خۆش بووبەهۆی تەندرووسن باشیەکەیەوە. بەڵام ئەو تەندرووست باشیەی وای لێکرد کە لەخۆی دا بگۆڕدرت، واتە ئیتر

بەخۆی گوت:من کەسێکی تەندرووست باشم وهیچ نەخۆشیەکم لە نیە زۆریش دەم خۆشە، ئیتر بەم شێوەیە پیاوە دەخۆشەکە تەندرووستی خۆی پشتگوێ خست ،پزیشکەکان هەمیشە ئامۆژگاری پیاوە دەخۆشەکەیان دەکرد کە ئاگای لە تەندرووستی خۆی بێتن ،بەڵام ئەو هیچ گوێی نەدەدا بە ئامۆژگاری پزیشکەکان…

ڕۆژان هات و تێپەڕی پیاوە دەخۆشەکە بووە غەمبارترین پیاوی جیهان ،چوونکە ئەو تەندرووست باشیەی هەیبوو لەدەستی خۆی دا بەهۆی پشت گوێ خستنی ئامۆژگاریەکانی پزیشک، هەروەهاهەموو خۆشیەکانی ژیانیشی لەپێش چاودا کەوت و تەنیا بیری لای ئازاری جەستەی بووهیچی دیکە.

ئیتر پیاوە دەخۆشەکە ئێستا زانی کە هیچ شتێک وەک تەندرووست باشی بەنرخ نییە لە ژیان دا…

لە (ڕەخنەگر کێیە)وە بۆ (ڕەخنە چییە).. کاروان عومەر کاکەسوور

لانی کەم لە ئەدەبی ڕوانگەوە تا ئەمڕۆ، هەر جارە پرسیار لەبارەی چەمکی ڕەخنەوە دەکرێت، چەند گوتەیەک هەن، خێرا لە دەمی هەندێک نووسەرەوە دەردەچن، کە گەلەجار بەپێی ژمارەیش ڕیزبەند دەکرێن. دەتوانم بڵێم ئەمانەن: نەبوونی هۆشیارییەکی گەورە، هەبوونی هەستی شارچێتی و ناوچەگەری، دابەشبوونی نووسەران بەسەر ئایدیۆلۆجیای جیاوازدا، زاڵبوونی فیکری دۆگماییانەی نووسەر و هیی دیکەی لەم بابەتە. گوتنەوەی ئەو گوتانە لە ماوەی پەنجا ساڵی ڕابردوودا پێوەندیی بەو تێگەیشتنەوە هەیە، کە هەر لە سەرەتاوە بە سادەیی سەری هەڵداوە و بەردەوام درێژەی پێ دراوە. بە مانایەکی تر، ئەو پێناسەیەی بۆ چەمکی ڕەخنە کراوە، لە وەسفەوە هاتووە، نەوەک لە قووڵبوونەوەوە. بەوەدا لای ئێمە تا ئەم ساتەیش وەسف شوێنی ڕەخنەی گرتووەتەوە، ئەوە بە ناچاری دەبێت هەردوو چەمکەکە پێکەوە باس بکرێن، بگەڕێ دەڵێیم کاتێ چەمکی وەسف بە لاوە دەنێین و وردی ناکەینەوە، دیسان درێژە بە هەمان تێگەیشتن دەدەینەوە. پێشتریش لە بەرهەمەکانمدا کەموزۆر خۆم لە قەرەی ئەو باسە داوە، بەڵام ئێستا

پرسیارەکانی ئەوە ھەلی ترم بۆ دەڕەخسێنن، تا لە گۆشەی دیکەیشەوە لێی بڕوانم. گرنگە ھەر لە سەرەتایشەوە ئەوە بڵێم، کە ئەوەی وەلامی پرسیارەکانتان دەداتەوە، نووسەری ئەدەبی گێڕانەوەیە و بە شێوەی ڕاستەوخۆ ڕەخنەی نەکردووەتە بابەتی سەرەکیی خۆی.
ھەر جارە وشەی (ڕەخنەگر)یش بە کار دەھێنم، مەبەستم لەو ڕەخنەگرە میلیلییەیە، بە پێوەری (چاکە و خراپە) کار دەکات و بەپێی ڕوانینی خۆی نووسەران دەخاتە یەکێ لەو دوو خانەیەوە، کە لای من لە (ڕەخنەدەز) جودایە، بەوەی ئەوەی دواییان ھەوڵی لێکدانەوەی تێکست دەدات. لە ڕێی دایەلۆگ لەگەڵ فیکری ڕەخنەییی دەرەوەی خۆیدا بووەتە خاوەنی دیدگەی ڕەخنەیی و ئەو ھۆشیارییەی بەردەوام بە دەستی دەھێنێت، لە ڕێگەی خوێندنەوەی تێکستەکانەوە دەیسووتێنێت، بەو مەبەستەی شتی نوێیان لە بەرھەم بھێنێت. ماوەتەوە بڵێم مەبەستم لە چەمکی وەسف ئەوە نییە، کە لە ئەدەب، بە تایبەتی لە ئەدەبی گێڕانەوە لە پاڵ چەمکی (گێڕانەوە)دا بە کار دێت، بەڵکوو مەبەستم ئەو وەسفەیە، کە سەرچاوەکەی پێوەری (چاکە و خراپە)یە. واتە ئەو ڕەخنەگرە ھەموو شتێک بەو پێوەرە دەخوێنێتەوە و وەسفی دەکات، چ کاتێک بەرھەمی ئەدەبی دەنووسێت و چ کاتە لە بارەی بەرھەمی ئەدەبییەوە دەدوێت، تەنانەت لە ئەدەبی نوێدا وەسف ئەو ھێزەی جارانی نەماوە، بەوەی وەسف نەجووڵانە و جووڵەی گێڕانەوە ڕادەگرێت. بۆ نموونە وەسف لای (ئالان ڕۆب گرێ) تەواو لە وەسفی (بەلزاک) و (فلۆبێر) جیاوازە.
ھەر خودی ئەو دابەشکارییە، واتە ئەوەی کە خاوەنی ھۆشیاریی گەورەیە و کە لێی بێبەشە؟ کە شارچێتی دەکات و کە نایکات؟ کە دۆگماتیستە و کە دۆگماتیست نییە؟ پێوەندیی بەو سیستەمی وەسفییەوە ھەیە، کە ھەمیشە چەمکەکان ئاسان دەکاتەوە و دەیانخاتە ئاستی زمانی میلیلییەوە، تا ئەنجامێکی ڕوون بە دەست بھێنێت.
لە ئەدەبی ڕوانگەوە تا ئەمڕۆ، (ڕەخنە) کراوەتە ھاوواتای (ھەڵسەنگاندن). ھەڵسەنگاندن بریتییە لە گۆڕینی نووسەر لە سەبجێکتەوە بە ئۆبجێکت. واتە نووسەر بە ھۆی بەرھەمەکەیەوە دەکرێتە بابەتێک بۆ ھەڵسەنگاندن. ھەموو تواناکانی لێ دەسێنرێنەوە و لەم ساتەوە خاوەنی زمان نییە. ئەوەی بڕیاری لەسەر دەدات، ڕەخنەگرە. ئەو ڕەخنەگرە ڕەوایەتیی خۆی لە ھێزە کۆمەڵایەتییەکانی وەک خێڵ، حیزب، دامودەستگەی کەلتووری و شتی ھاوشێوەی ئەمانە وەردەگرێت. ھەتا پایەی کۆمەڵایەتیی ئەو ڕەخنەگرە بەرزتر بێت، زیاتر مافی ئەوە بە خۆی دەدات، بگرە مافی پێ دەدرێت وەک ھەڵسەنگێنەر نەک ھەر تێکست، بەڵکوو نووسەریش لە شوێنی تێکستەکەی ھەڵبسەنگێنێت. بە مانایەکی دیکە، دادگایی بکات. ئەمە بە

دربینی (پیر بردی) بووت (هبیتووس) و بشکی زری نووسران، ل شاعیر، چیرکنووس و مانووس وا لایان چسپیو، ک خن بریتیی لوی ئوان بنووسن و وک دفتری تاقیکردنوی قوتابخان بیاندن خنگر، تا هیانبسنگنت، ئاخ چندیان پ دات! کات لای ئو خنگر نمری نمری برز دهنن، خیان ل دبت داهنر و پلاماری هر نووسرکی تر ددن، ک همان خنگر نمری نزمی ب داناو. فیلسفانی ئکزستنشالیزم شی گوریان ل دژی ئو تگیشتندا کردوو، ک مرق ب بابت دگت، چونک هر کات دکرت بابت، ئو وک شت، نک وک بوون حیسابی لگدا دکرت.

ل ماوی ئو پنجا سادا کمک بازی خنیی هاتوون و ب شوازی خیان چمکی خنیان لک داوتو، کچی ئو تگیشتنی لگ بیانی یانزدی ئاداری حفتادا للاین هندک خنگری سادو سری هداو، گانی بسردا نهاتوو، بگر ل گی وسفو تختر کراوتو، ک ل میانی وامکمدا لسری دوستم. ب خم ددم بم ب گشتی جووی خنی حفتاکان و هشتاکان ل خنی نودکانو ب ئم گورتر بوو، ک نووسرانی ئودم ب هموو سادییی خیان نک دی زرینیان ازی ندکرد، بکوو ئو زرینیان دترااند، پچوانی خنی ئو سی سای ابردوو، ک تا هاتوو زیاتر سیمای کمپرمایسانی ب خیو گرتوو، بو مانای خنگران ویستوویان ب هموو گیک سزی ئو زرینی ب لای خیاندا ابکشن، بی خزاونت ناو ئو دوو بواری زرینی تدان، بواری ئایینیی فرمی و سیاست.
هر کات مایکرفنی ئپزیسن هزی ل دست داو، ب ناو مدیای حیزبکانی دستات گاونتو. من ئو خنگرم ب جاگلر چوواندوو، ک جاگلر کسک ل هونری هدان و گرتنوی شتدا شارزای. دتوانت ب جار چند شتک هبدات و بیانگرتو. واتا ئوی لردا گرنگ هدانی شت، نوک خودی شتک، بی گینی سوک ب بردک، یان دانانی کروشکک ل شونی تپکدا، هیچ ل پرسی هدانک ناگت، تنانت بایخی شونیش لودای، چند جماوری تماشاکر ل خی دگرت. لای جاگلر گرنگ ل ی جاگلینگو خی پشانی زرترین کس بدات. ک دکوت خنگرک ل ماوی سادکدا مدیای چوار پنج حیزب بگت و بپی دخک قسکانی بکات. هر لردا پویست بزانیت مبستم ل خن، فیکری خنییی. واتا چ ئوی ل شوی شیعر،

چیرۆک، ڕۆمان و هیی ترەوە دەردەبڕرێت، چ ئەوەی لە شێوەی خوێندنەوەی تێکستەوە دەنووسرێت. دواتر لەسەر ئەوە دەوەستم، کە ڕەخنەی ئەدەبی لە فیکری ڕەخنەییەوە دەست پێ دەکات، بۆیە شاعیر، چیرۆکنووس، ڕۆمانووس و ئەوانەی تریش وەک ڕەخنەدۆز کاری ڕەخنەیی دەکەن.

بەوەدا ڕەخنە بووەتە هاوواتای هەڵسەنگاندن، پر□س□ی نووسین ئاسان کراوەتەوە، کە هەر یەکێ لەو ڕەخنەگرانە دەتوانێت هەر بابەتێکی بێتە بەر دەم، وەسفی بکات. چاکە، یان خراپ؟ ڕەخنەگر (مەبەستم هەم نووسەری ئەدەبی و هەم هەڵسەنگێنەری تێکستی ئەدەبییە)، بە زیادبوونی ژمارەی بەرهەمەکانی، پایەی کۆمەڵایەتیی بۆ سەرەوە هەڵدەکشێت، کە بە گشتی دامودەستگە چاپەمەنییەکان، چ هیی حیزبی و چ هیی ناحیزبی بایەخی پتری پێ دەدەن. ژۆرنالیستی حیزبی و ناحیزبی بە گشتی لە کەناڵەکان□دا دەکەونە پێداهەڵگوتنی، کە ئەو ڕەواجپێدانە بە (بەڵگەی کۆمەڵایەتی: Social Proof) ناسراوە. واتە فیکری ئەو نووسەرە جەماوەریییە دەبرێتە ئاستی مارکێتینگەوە و خەڵک زیاتر ناچار دەکرێت بەرهەمەکانی بکڕن، بگرە گۆرانیی بەسەردا هەڵبڵێن. واتە دەیانەوێت هێزێکی کۆمەڵایەتیی بۆ مسۆگەر بکەن، تا زیاتر ڕەوایەتی پەیدا بکات و بڵێن جەماوەر گەواهیی داوە ئەو بەرهەمە چاکە. لێرەدا مەرجە فیکری ئەو نووسەرەی ڕەواجی پێ دەدرێت، لە هیی جەماوەرەوە نزیک بێت، بگرە هەر هەمان شت بێت، دەنا ئەو پرۆس□ سەر ناگرێت. بۆ نموونە ناکرێت ڕۆمانێکی (گوینتەر گراس)، یان یەکێکی (هێرتا میولەر)، یان کتێبێکی تیۆریی (پۆول ڕیکۆر) بخەیتە ناو ئەو پر□س□وە، چونکە ئاستی زمانیان لە ئاستی زمانی جەماوەردا نییە. پێشتر لە بابەتی زۆرینە و کەمینەوە دواین، کە بووەتە پێوەری داهێنان. پێت دەڵێن ئەگەر ئەو نووسەرەی ئ□م گ□لێ گەورە نییە، چۆن ئەو هەموو خەڵکە دەیناسن؟
ئایا هەر ئەو هەموو خەڵکە بۆ نموونە نەک هەر فیلۆسۆفێکی وەک (جۆرج باتای) دەناسن، بەڵکوو ناویشیان بیستووە؟ ئایا ئەوە هەڵەیەکی لۆژیکی نییە، کە بە (جەختکردنەوەی لایەنگرانە: Confirmation Bias) ناسراوە؟ واتە هەڵبژاردنی ئەو نووسەرە گەورەیە لەلایەن جەماوەرەوە، پێوەندیی بەوەوە نییە، کە هاوزمان، هاوشار، هاوخوێن، هاوبیر و هاودەردیانە، بگرە لە ئاستی تێگەیشتنی ئەواندا دەنووسێت؟ ئایا هەر بە ڕاستی ئەوانە بە دوای نووسەری داهێنەردا دەگەڕێن؟ هەر ئەوانە نین سیاسەتمەدارەکانیشیان بە هەمان پێوەر وەک ڕزگارکەر هەڵبژاردووە؟ (هایدیگەر) لە شیعرێکیدا، کە ناوی (لە ڕێگە)یە، دەڵێت: (ئامانجەکان ناسین و تەنیا

کاروانین. پێویستمان بە جەماوەر نییە، کە تای پیشەسازییەکان لە زووەوە هێزی لێ بڕیوون). ئەو جەماوەرە لای ئێمە داهێنەری زۆر گەورەی پێ ناساندووین و دڵنەوایی نووسەرە دیارەکانمانی داوەتەوە.
ئەو تێگەیشتنە باوە وای کردووە بەشێکی زۆری نووسەرانمان وا بزانن، بگرە باوەڕیان وا بێت، ڕەخنە لەو کاتەوە دەست پێ دەکات، کە بەرهەمەکەیان بڵاو دەکەنەوە و دەکەوێتە بەر دەستی ڕەخنەگرەوە. ئێمە پێویستە بەم پرسیارە ڕووبەڕووی ئەو تێگەیشتنە ببینەوە، کە پەنجا مۆمی تەمەنی کوژاندووەتەوە: (ڕەخنە کەی دەست پێ دەکات؟). ئەم پرسیارە لانی کەم پرسیارێکی تر بە دوای خۆیدا دەهێنێت: (ڕەخنە چییە؟)، نەوەک (ڕەخنەگر کێیە؟). ئەو دوو پرسیارە بەسەرماندا دەسەپێنن پشت لەو تێگەیشتنە بکەین، هەتا ئەگەر ئێستا نەتوانین هیچ شتێکی نوێیش بڵێین. لەگەڵ ئەوەیشدا من خۆم هەوڵ دەدەم لەو بارەیەوە هەندێک شت بە تێ هەر دەربڕم. لە بەرهەمەکانی پێشوویشمدا هەوڵی وەڵامدانەوەی، دروستتر بڵێم هەوڵی قووڵکردنەوەی ئەو پرسیارانەم داوە، بە تایبەتی لە کتێبی (گەڕانەوەیەکی کاتی بۆ دایەلۆگێکی بەردەوام)دا، بەڵام وەک گوتم ئەمەیش دەرفەتێکی ترە بۆ قووڵکردنەوەی بۆچوونەکانم.
پێم وایە ڕەخنە لەو کاتەوە دەست پێ دەکات، کە جیاواز بیر دەکەینەوە، نەوەک کاتێ دەنووسین، بەوەی ڕەخنە لەناو زماندایە، نەوەک لە دەرەوەیدا. نووسین کاتێ دەتوانێت جیاوازی لە خۆی بگرێت، کە بیرەکەی جیاوازی بەر دەکەوێت. (ڕۆلان بارت) لە کتێبی (پلەی سفری نووسین)دا وا پێناسەی ئەو نووسینە دەکات، کە لە کەت و (پەیوەند)ی سەرجەم بۆچوون و باوەڕە باوەکان ڕزگاری بووە. بە مانایەکی تر، بووەتە تاک. مرۆڤی تاک بە سروشتی خۆی ڕەخنەدۆزە، ئینجا بنووسێت، یان نەنووسێت، چونکە تەنیا لە ڕێگەی ڕەخنەوە تاک دروست دەبێت، بەوەی لەو ڕێگەیەوە خۆی لە فیکری کۆمەڵگە جودا دەکاتەوە. مرۆڤ کاتێ وەک تاک خۆی دادەمەزرێنێت، لە پرۆسەیەکی ڕەخنەییدایە. ئەو تاکە دەبێتە سەرچاوەیەکی، یان جیهانێکی سەربەخۆ بە زمان، کە نووسین یەکێکە لە کەناڵەکانی زمان. گرنگیی نووسین لەوەدایە، کە زمان هەیە و شتی بە گوتن پێیە. (هایدیگەر) لە کتێبی (سەرچاوەی کاری هونەری)دا دەڵێت (بوون بە هۆی زمانەوە لە ڕێگەی مرۆڤەوە دەدوێت. مرۆڤ بە زمان نادوێت، بەڵکوو ئەوە زمانە دەیدوێنێت). ئەو تاکە زمانی خۆی هەیە بەر لەوەی یەک دێڕی نووسیبێت، بەڵام کاتێ ڕوو لە بواری هونەر، یان ئەدەب، یان لە هەر بوارێکی تر دەکات، وەک ڕەخنەدۆز دێتە ناوی، نەوەک بە پێچەوانەوە.
زۆرن ئەوانەی دوای نووسینی کۆمەڵێک کتێبی ڕەخنەیی، هەشتا

نبوونت خندز. لبر ئویش پرسیاری (خن چیی؟)، نوک (خنگر کی؟) وامان ل دکات گومان ل هموو ئو خنگرانی پنجا سای ابردوو بکین، بگر خودی چمکک، واتە چمکی (خنگر) بخین ژر گومانی گوروو.
هروها ب چمکی (خن) بگینو و ب شوی جیاواز ل پشوو لکی بدینو. تا ئستا (خنگر) ل ناوند کماتییکاندا دروست بوو و بو گوتانی چ ب شوی زارکی و چ ب نووسین دریبیون، گوتراو (خن). واتە ئو (خنگر)ـ ب پاپشتی دامودستگ کماتییکانی وک خ، حیزب، ئنجوومنی پیاوماقووانی شار و هیی دیک بوو نـاوک و گوتکانی وک (خن) ورگیراون، بام کات ئااستک پچوانو دکینو و ئمجار ل (خن)و هنگاو دنین، ئو دبینین زمانی مرڤی تاک و ئوی پوی خریک، (خندز)ـ، ک نک هر پشتیوانیی هز کماتییکان ب دست ناهنت، بکوو دکوت بر شاویشیان، بوی ئااستی ب تگیشتنی ئوان، تا پایکانیان تک بشکنت و کنای دیکی جیاواز لو تکشکاندندا بکاتو.
دواتر لسر ئو دوستین، ک خن دنگی (تاک)ـ ب ووبووبوونی (ک)، پچوانی (خنگر)، ک مبست (خنگری میلیی) دنگی (ک)ی ب ووبووبوونو و سرکوتکردنی ئارزووی (تاک). (خنگر) همیش زرین پسندی کردووە.
نووسری دیارکانمان خنگری ناسراون و ژماریکی زر خونریان هن، کتبکانیان بر لوی چاپ بکرن، دبن مایی خشحایی ب زرین، ل کاتکدا (خندز) هتا ئگر بیشناسرت، خاونی خونری کم. (مشل فک) و (ژیل دولووز: Gilles Deleuze) لناو فرنسادا هندی نووسرکی سادنووس خونریان نبوو.
خونری ئم ب گشتی (پاول کیل)ی ناسیو، بام ئایا شتکی ئوت لباری (ئومبرت ئیک)و دزانت؟ ل کاتکدا هم مانووسکی داهنر و هم خندزکی قوویش. ئستا ئم پرسیار خی دسپنت: ئایا خنگرمان دوت، یان خن؟ ئم فکسمان لسر خنیی، ک گوترا خن دنگی تاک.
ئو تاک وک خندز هاتووتە ناو بواری نووسینو، چونک تینووی دربینی خیتی، نوک بیوت لاسایی برهمی ئوانی تر بکاتو. تاک هر ب سروشتی خی لاسایکرو نیی، چونک ئازارکانی خی دردبت، نوک هیی ئوانی تر. ب دربینی (نیتش) دروستبوونی ئو تاک پوندیی بووو هی، ک وک چن منداڵ خی ل شیری دایک دبتو، ئاوا خی ل شیری مزددرکان بیوتو و متمانی ب هیچ هزکی دروی نیی. هیچ

دامودەستگەیەکی کەمەڵایەتی لە چەشنی خێزان، قوتابخانە، حیزب، پەرستگە و هیی تر هەڵیناسووڕێنن. دەگەینە ئەوەی بڵێین ڕەخنە ئەو ڕەگەزەیە، کە جوداکردنەوەی لە تاک مەحاڵە، بەوەی ئەو تاکە هەمیشە لە دڵەڕاوکێدایە، کە وەک (سۆرێن کیەرکەگۆرد)ی فیلەسوف ئەو دڵەڕاوکێیە بە جەوهەری ئازادیی تاک دەزانێت. بۆچی دڵەڕاوکێی هەیە؟ چونکە لە بەردەم هەڵبژاردەکاندا حەپەساوە. بۆچی حەپەساوە؟ چونکە توانای هەڵبژاردنی هەیە. دڵەڕاوکێ ئەوی خستووەتە بەردەم ئەوەی چی هەڵببژێرێت. هەر بۆیە (کیەرکەگۆرد) پێی وایە مرۆڤی تاک خۆیی هەڵبژاردووە. ئەو مرۆڤەی لە ڕووی بیرکردنەوەوە خۆی لە کۆمەڵ جودا نەکردووەتەوە، لە پرۆسەی هەڵبژاردن، واتە لەوەی چی هەڵببژێرێت و چی نا، دوورە، مادام پێشتر بۆی هەڵبژێردراوە. ڕەخنەگر (بێگومان ڕەخنەگری میللیم مەبەستە) لە ڕێگەی وەسفەوە بەرگری لەو بەهایانە دەکات، کە بۆی ماونەتەوە. مرۆڤی پابەندی کۆمەڵ دەستی بە حەقیقەتی چەسپاوەوە گرتووە، لە کاتێکدا مرۆڤی تاک بە دوای حەقیقەتی تردا دەگەڕێت.

لانی کەم لە (نیتشە)وە، کە پێی وایە حەقیقەت وەستاو نییە، بەڵکوو بەردەوام پێویستمان بە حەقیقەتی تر هەیە، گەڕان بە دوای حەقیقەتی نوێ بووەتە ڕەگەزێکی گرنگ و خۆی خزاندووەتە ناو دنیای فیکری فەلسەفییەوە، بە ڕادەیەک ئەمە بووەتە جەوهەری فەلسەفەکانی پۆستمۆدێرنیزم، کە ڕەخنەدەزان بە پلەی یەکەم ڕەخنەیان لە سەنترالیزم گرت، بەوەی هەموو ئەو شتانەی بە لاوە ناوە، گوایە لەگەڵ حەقیقەتی زانست و ڕۆشنگەریدا ناگونجێن. (ژین هێرش: Jeanne Hersch)ی فیلەسوف لە کتێبی (سەرسامیی فەلسەفی)دا پێی وایە بایەخدان بە حەقیقەت پاڵی بە (نیتشە)وە نا بپرسێت حەقیقەت چۆن پەیدا دەبێت؟ چۆن پێی دەگەین؟ کاتێ ڕووتەکەی دەگرین، بۆمان دەردەکەوێت مەحاڵە بە تەواوی بە دەستی بهێنین. ئەودەم بە بابەتی تێپەڕاندن خۆمان ئامادە دەکەین، کە حەقیقەت هەر خۆی لە کرداری تێپەڕاندندا دەژی، تێپەڕاندنی هەموو حەقیقەتێکی بانگەشەکراو.
مەبەستی ئەو ژنە فیلەسوفە، ئەوەیە، کاتێ خۆمان لە حەقیقەت دەدەین، وا پێویست دەکات هەمیشە لە ئاستیدا هەست بە تینووێتی بکەین و لێی تێر نەبین، تا ئەو برسێتییەمان بەردەوام ببێت و لە خاڵێکدا نەوەستین، بەڵکوو هیی تر و هیی تر بدۆزینەوە. (نیتشە) بە تایبەت لە کتێبی (لەودیو چاکە و خراپەوە)دا حەقیقەت بە بت دەچووێنێت، کە دەبێت بە کوتەک لێی بدرێت. پێی وایە ژیان لە پێش حەقیقەتەوەیە، بۆیە پێویستە ژیان فەرمانڕەوای حەقیقەت بێت، بڕیاری هەموو کردار و فیکرێک بدات، نەوەک بە پێچەوانەوە. بنەمای

حەقیقەت بەشە، بەوەی تا ئەو کاتە درێژەی دەبێت، کە سوود بە ژیان دەگەیەنێت. کاتێ حەقیقەت بە ژیانەوە پەیوەست دەکەین، ئەوە ئەو حەقیقەتە لە پەناوی خۆیدا حەقیقەتە، نەوەک لە پەناوی شتی تردا، کە سوود خۆی دەخزێنێتە ناویەوە. بەم شێوەیە هەر شتێک، چ مەتەریالی و چ مۆرالی، بکەوێتە بەر چاو و بە زمان بگوترێت، دەبێتە حەقیقەت، بەڵام حەقیقەتی تەواو نا. کاتێ چاو کەمێک بەرد دەبینێت، زمان دەڵێت ئەو هەموو بەردە جوانە! ئایا بەردەکان هەموویان یەک قەبارە، یەک کێش، یەک ڕەنگ و یەک پێکهاتەیان هەیە؟ ئەو بیرەکانە چەند وردن! ئایا هەموو بیرەکان وەک یەک وان؟ ئایا هەر لە بارەی بەردەکان و بیرەکانەوە پەیوەستمان بە بینینی تر و گوتنی تریش نییە؟ ئایا ئەو وەسفانە دروستن؟ ئەرێ کاتێ (پرسیار) شوێنی ئەو (وەسف)ـانە دەگرێتەوە، چی ڕوو دەدات؟ حەقیقەتی دوو گوتەکە وەک خۆیان دەمێننەوە؟ ئەو تێگەیشتنە لە ئەدەب و ڕەخنەی ئەدەبیدا ڕەنگی داوەتەوە، کە خاڵی هاوبەشی ڕێبازە ڕەخنەییەکان دۆزینەوەی حەقیقەتی تری مرۆڤ و شتەکانیشە.
لێرەوە فرەشێواز، فرەدەنگ، فرەڕەهەند، فرەلۆژیک شوێنی تاکشێواز، تاکدەنگ، تاکڕەهەند، تاکلۆژیکیان گرتەوە. (ژیل دولووز) وەک یەکێ لە ڕەخنەدەزانی مۆدێرنیزم لە کتێبی (جیاوازی و دووبارە: Difference and Repetition)دا دەنووسێت ئەمڕۆ مەحاڵە بتوانین کتێبێکی فەلسەفی بەو شێوەیە بنووسین، کە کتێبی فەلسەفیی پێشووی پێ دەنووسرا، بەڵێ هەوڵ دەدات فەلسەفەیەک دابمەزرێنێت، دوور لە کێت و پەیوەندی دەستەڵاتی ئەفیشەڵ. (مارکیز) لە ڕۆمانی (پاییزی پەتریارک)دا دەڵێت (هەر حەقیقەتێک حەقیقەتێکی تر دەشارێتەوە). لە دنیای فرەڕەنگدا هیچ حەقیقەتێک نە تەواوە و نە دەشتوانێت خۆی بگرێت. پرسیار ئەوەیە شێوازی نوێ، یان شێوازی تر لە کوێوە دێن؟ دیسان بە ڕەخنە دەگەڕێینەوە، کە زمانی تاکە، نەوەک هیی کۆ. دیسان پێ لەسەر ئەوە دادەگرینەوە، کە هیچ حەقیقەتێک ناتوانێت بمێنێتەوە، تا فۆرمی کۆتایی وەربگرێت. هەر شێوازێک بەرهەمی قووڵبوونەوەیە لە پرسیاردا. کەواتە هێشتا لە دڵەڕاوکە دوور نەکەوتووینەتەوە، کە وەک گوترا جەوهەری ئازادیی تاکە. تەنیا تاک مێژوو و زمانی هەیە، بەڵێ هەر ئەویش خاوەنی بەرهەمی جیاوازە، کە لێرەدا شێواز لە دایک دەبێت. ڕەخنەگر ناوەناوە دەنووسێت فڵان توانیویەتی شێوازێکی نوێ بهێنێت، بەڵام پێمان نالێت ئەو شێوازە نوێیە لە کوێوە هات، لە کاتێکدا ئەو نووسەرەی، گوایە شێوازی نوێی هێناوە، هەمان بیرکردنەوە و زمانی ئەوانەی تری هەن.
لە گوتار و گفتوگۆکانیدا هەمان ئەو گوتانە دەڵێتەوە، کە لەم پێنجا ساڵەی ڕابردوودا بەردەوام گوتراون. خەمی یەکەمی ئەوەیە

بەرھەمەکانی ب□گ□نە جەماوەر و زۆرترین کەس بیانخوێننەو□، ب□گرە نەیانخوێننەوە، بەڵکوو ب□گ□نە ماڵەکانیان. دەستی بەو حەقیقەتەوە گرتووە و لە دژی ھەر دەنگێکی دیکەدا دەوەستێتەوە، کە دەیەوێت تێکی بشکێنێت. ئەو ڕەخنەگرە لە ژیان و حەقیقەت، دووەمیانی ھەڵبژاردووە و پەلاماری ھەر جوانییەک دەدات، کە یەکەمیان لە خۆی دەگرێت. شتێکی سەیر نییە ئەو ڕەخنەگرە نەبێتە خاوەنی مێتۆدێکی سەربەخۆ و تۆکمە، تا تێکستی پێ بخوێنێتەوە و □اق□ی بکات، بەڵکوو ھەر جارێ شتێک دەڵێت، لەوەی پێشووی جودايە، تەنیا لەوەدا وەک یەک وان، کە وەسفن و چەند بڵێی سادەن. لە ھەشتاکاندا لەبارەی ڕەخنەی خۆمانەوە دەمانگوت ڕەخنەگر لە چەرچی دەچێت. کاتێ شتێک لە کەسێک دەکڕێت، دەیشکێنێت، بەڵام کاتێ بە کەسێکی تری دەفرۆشێتەوە، پێیدا ھەڵدەدات. ئەگەر ئەمڕۆ جووت□ پ□□□اوی وەرزش بفرۆشێتەوە، باسی سوودی ڕۆیشتن دەکات. سبەی کاتێ کورسی دەفرۆشێت، سوودەکانی دانیشتن و زیانەکانی ڕۆیشتن دەژمێرێت، بە مەرجێ ئەودەمەی جووت□ پ□□□اوەکەی کڕیوەتەوە، بە دانیشتنیدا ھەڵداوە و ساتێ کورسییەکەی لە ژێر دەستی کڕیار دەرھێناوە، باسی چاکییەکانی ڕۆیشتنی کردووە.

وەسف لەو ڕەخنەگرە بستێنیتەوە، شتێکی وای بۆ گوتن پێ نامێنێت.

لە ئەدەبی ڕوانگەوە تا ئەمڕۆ، چەمکی (ڕاستگۆیی) بە چەمکی (حەقیقەت)ـەوە گرێ دراوە. ھەر جارێ ڕەخنەگر شتێکی نەبووە بۆ گوتن، خێرا پەلاماری ئەو گوتە بەستەزمانەی داوە: (ئەدەب دەبێت ڕاستگۆ بێت). لە نووسینی ساڵی حەفتاوە تا نووسینی ساڵی (2016) ئەو ڕستەیەم دەقاودەق خوێندووەتەوە. ھەمان شتە، کاتێ قوتابی ناچار دەکرێت داڕشتن بۆ مامۆستا بنووسێت، کۆمەڵێک گوتەی سواوی وەک (ھەموو لە پێناوی نیشتماندا گیانمان فیدا دەکەین)، (ئەگەر گوڵ نییت، دڕکیش مەبە!)، (داری ئازادی بە خوێن ئاو دەدرێت) و ھیی دیکە بە دوای یەکدا ڕیز دەکات، تا ژمارەی وشەکان بگاتە ئەو ئاستەی، مامۆستا دەیەوێت. لانی کەم من جارێک لە ساڵی (2017)دا داوام لە نووسەرێک کردووە لەبارەی ئەو گوتەیەوە چەند دێڕێکم بۆ بنووسێت، بەڵام نەیتوانیوە، ئەگەرچی خۆم پێشەکی لەو بارەیەوە بۆچوونمم دەربڕیوە. ناتوانێت، چونکوو کۆنسێپتەکە خۆی ھەر لەو ڕستە سادەیە پێک ھاتووە، کە بەردەوام گوتراوەتەوە و گوتراوەتەوە. وەسفێکە، لە فۆلکلۆر وەرگیراوە و لانی کەم پەنجا ساڵە نووسراوەتەوە، بەڵام وەک خۆی ماوەتەوە. دارەبازەیە و لە مزگەوت دانراوە. لە کاتی ناشتنی مردوودا، دەیھێنن و دوایی بۆ شوێنی خۆیی دەگەڕێننەوە، چونکە کەسانی تریش پێویستیان پێی دەبێت. دووبارەی دەکەمەوە و د□□□□م بۆ ئەوەی بە چەمکی ڕەخنەدا بچینەوە، ھاوکات بەسەرماندا دەسەپێت چاو بە چەمکی (حەقیقەت)دا بخشێنینەوە.

(فۆکۆ) لە (سیستەمی چەمک)دا پێی وایە چەمکەکان بە دەستەڵاتەوە پێوەستن، بگرە هەر خۆیان دەستەڵاتن، بۆیە بەرهەمهێنانی هەر چەمکێک ملکەچی یاساکانی چاودێری، هەڵبژاردن (Selection) و ڕێکخستنە. کەواتە پێوەستە بە سەرچاوەکانی ئایین، سیاسەت، کەلتوور، دابونەریت و شتی لەم بابەتەوە. بەم شێوەیە هەر چەمکێک دەیەوێت ببێتە حەقیقەت و بمێنێتەوە. (فۆکۆ) هەر لەو نووسراوەدا دەڵێت چاک دەزانین بۆمان نییە هەموو شتێک بڵێین و لەبارەی هەر بابەتێکەوە و لە هەر بۆنەیەکدا قسەی خۆمان بکەین، بەوەی بابەتەکان پیرۆزن. واتە دەبێت گوێ بدرێتە ئەوەی، ئاخۆ ڕێچوەڵی بۆ ساز کراوە. هەروەها مافی گوتن لە بەر چاو گیراوە، کە بەم شێوەیە قسەکەر مافێکی تایبەتی گوتنی هەیە. هەموو بۆیان نییە ببنە خاوەنی ئەو مافە.

لەمەوە گوتن قەدەغە دەکرێت، بەوەی دەچێتە ناو سیستەمەوە و دەستەڵات بە هەموو جۆرەکانییەوە دەستی بەسەردا دەگرێت. بۆ نموونە بۆمان نییە لەبارەی سێکسواڵیتییەوە قسە بکەین. ڕێگەمان نادرێت لەبارەی سیاسەتەوە بدوێین. پێ لەسەر ئەوە دادەگرێت، کاتێ خۆمان لەناو چەمکێکی دیاریکراودا قەتیس دەکەین، ئەو میراتە دابەشکراوەمان لە بەردەمدا قوت دەبێتەوە، کە لەنێوان ڕاستگۆیی و درۆدایە. لە ڕوواڵەتدا وا خۆی دەنوێنێت نە ستەمگەرانەیە و نە بە شێوەی یاساییشە، بەڵام کاتێ لەبارەی ویستی حەقیقەتەوە دەپرسین، یان بە مانایەکی تر، کاتێ لە ڕێگەی چەمکی خۆمانەوە دەپرسین نموونەی ئەو میراتە شاراوەیەی ڕاستگۆیی و درۆ لە شێوە گشتییەکەیدا چییە، ئەودەم دەکەوینە بەردەم سیستەمی بەلاوەنان. مەبەستی (فۆکۆ) ئەوەیە چەمکی ڕاستگۆیی و درۆ بەو کەلتوورەوە پێوەست کراون، کە هەر لە بنەڕەتەوە ئەو دووانەی لێک جودا کردوونەتەوە، بۆ ئەوەی بیەوێت، یان ڕێ بدات قسەی تریان لێوە بکرێت.

ئینجا بە وردی باس لەوە دەکات بۆ نموونە لای یۆنانییەکان ڕاستگۆیی چۆن بۆ حەقیقەت گۆڕاوە. ئەو نووسەرەی ئەمڕۆ، ئەو ڕەخنەگرە لە حەفتاوە تا ئەمڕۆ دەڵێت نووسین دەبێت ڕاستگۆ بێت. ئایا ئەگەر نووسین بیەوێت ڕاستگۆ بێت، تەنیا ئەو شتانە ناگوێزێتەوە، کە هەن؟ ئایا مانای وا نییە ئەرکی نووسەر لەناو وەسفدا قەتیس دەکرێت؟ ئەوە جێختکردنەوە نییە لەسەر حەقیقەتی ڕەهای ئەو شتانە؟ کاتێ دەرەبەگێک دەڵێت (پێویستە و کارێکی باشە زەوی بکێڵرێت)، ئەوە ڕاستگۆییە و زۆر پێویستە زەوی بکێڵرێت. کارێکی چاکیشە، بەڵام بێگومان ئەو دەرەبەگە دەیەوێت زەوی بۆ خۆی بکێڵرێت و بەو شێوەیەش بکێڵرێت، کە ئەو دەیەوێت. لێرەدایە وەک (فۆکۆ) دەڵێت و پێشتریش

(نیتشه) گوتوویەتی نابێت بەو حەقیقەتە ڕازی ببین. ئەگەر (نیتشه) پێی وایە پێویستە بەردەوام حەقیقەتی نوێ بەرهەم بهێنین، ئەوە (فۆکۆ) پێ لەسەر بەرهەمهێنانی بەردەوامی چەمک دادەگرێت. بە هەمان شێوە (دولووز) لە کتێبی (فەلسەفە چییە؟)دا وا پێناسەی فەلسەفە دەکات، کە بریتییە لە بەرهەمهێنانی چەمکی تازە، بەو مانایەی فەلسەفە هونەری داهێنانی چەمکی نوێیە. مامۆستا کاتێ داوا لە قوتابییەکانی دەکات داڕشتن لەبارەی (دڵسۆزی)یەوە بنووسن، ئەوە مەبەستیەتی دەوڵەت، حیزب، ئایین، دابونەریت و هیی دیکە لە بەر چاو بگیرێن. واتە دڵسۆزیی خۆیان بۆ ئەوانە دووپات بکەنەوە. ئەو نووسەرەی ئێمە، ئەو ڕەخنەگرە دەیەوێت بڵێت پێویستە ئەدەب وەک ئەوەی خۆی دەیەوێت، ڕاستگۆ بێت. واتە خۆی لە ڕێگەی زمانەوە چەمکی (ڕاستگۆیی)ی فڕێ داوە و کردوویەتیە حەقیقەت. بە مانایەکی تر، بووەتە دەستەڵات. ئەو نووسەرەی وەک ئەو نانووسێت، ناڕاستگۆیە و بە لاوە دەنرێت.

ڕەخنەدۆز، کە ڕەخنەگر نییە و جودایە بە گژ ئەو حەقیقەتەدا دەچێتەوە. واتە لە هەمان کۆنتێکستدا، نەوەک هەر لە بنەڕەتەوە دژی ڕاستگۆییە. ئینجا پەنا بۆ پرسیار دەبات، تا هەمان حەقیقەت بەرهەم نەهێنێتەوە. کاتێ دەپرسیت چۆن دەبێت ئەدەب ڕاستگۆ بێت، بەو تۆمەتبار دەکرێیت، گوایە دەتەوێت ئەدەب درۆ، نەوەک ڕاستی لێ خۆی بگرێت، لە کاتێکدا شتێکی پەیوەندیی بە ڕاستی و درۆوە نییە، بەڵکوو پرسیار، پێچەوانەی وەسف ڕێ نادات هیچ چەمکێک وەک حەقیقەتی ئەزەلی خۆی دەربخات و ئەدەبیش تەنیا بە لۆژیکی ناوەوەی، نەک هیی دەرەوەی، دەخوێنرێتەوە. ئەدەب نە درۆزنە و نە ڕاستگۆیشە، بەڵکوو ئەدەبە. ئەدەب خۆیەتی و هیچ بوونێکی تر نییە. ئەدەب ئەو ڕووبەرە سیحرییەیە، کە هەر شتێکی بخرێتە سەر، مانایەکی لێ دەستێنێت و بێژمار مانای تری دەداتێ. لەوێدا نە درۆ دەناسێتەوە و نە ڕاستییش. ئەدەب شتی دەخرێتە سەر، بەڵام ناخرێتە سەر شت، چونکە دنیایەکی دامەزراوی تەواو و بێسنوورە. وەک پێشتر گوترا تێکست زەوییە. دیارە مەبەستم لەو ئەدەبە نییە، کە لەسەر داخوازیی جەماوەر نووسراوە. لەو ئەدەبەدا دەتوانیت ئاسان شتەکان بناسیتەوە، مادام بە پرۆسەسی گەڕاندا تێ ناپەڕن.
مێژووی فەلسەفە مێژووی ڕەخنەیە، چونکە پرسیار هەر لە سەرەتاوە بزوێنەری فەلسەفە بووە، لە کاتێکدا وەسف بەلاوەنانی خودی پرسیارە. بە مانایەکی تر، ڕەخنە لەگەڵ فەلسەفەدا سەری هەڵداوە. هەر لە ڕێی ڕەخنەوە ئاڕاستە فیکرییە جیاوازەکان دروست بوون. (پلاتۆن) لە ڕێگەی ڕەخنەوە پەیوەندیی لەنێوان فەلسەفە و هونەردا

دۆزییەوە. (ئەریستۆ) لە ڕێگەی ڕەخنەوە (پلاتۆن) تێ دەپەڕێنێت.
ڕەخنەدۆزان بەرهەمەکانی (ئەریستۆ) بە قۆناغی دامەزراندنی ڕەخنە دادەنێن، کە لە کۆمەڵێک چەمکی وەک هونەری شیعر، ڕێتۆریک، مێتافۆر و هیی دیکەی کۆڵیوەتەوە. (دێکارت) لە سەدەی حەڤدەدا ڕەخنە لە میراتی (ئەریستۆ) و تێکڕای ڕێبازە فەلسەفییەکانی پێشوو دەگرێت، تا مێتۆدێکی دیکەی جیاواز لەسەر گومان دادەمەزرێنێت و هەموو شتێک لە خەونەوە بە هەست، لە یادەوەرییەوە بە خەیاڵ، بگرە سەرتاپێی جیهانی دەرەوە دەخاتە ناو ئەو گومانەوە. لە سەدەی هەژدەدا (کانت) بە شێوەیەک بایەخ بە ڕەخنە دەدات، دەگاتە ئەوەی سەردەمەکەی بە سەردەمی ڕەخنە بناسرێتەوە و کتێبە گرنگەکەی ناو بنێت (ڕەخنە لە عەقڵی پەتی)، لە کاتێکدا ئەو ڕەخنەیە بە ناوەوە ئاڕاستەیە، بەو مانایەی ڕووبەڕووی خودی عەقڵی فەلسەفی دەبێتەوە. (هیگڵ) شێوازێکی تری ڕەخنە دەهێنێت و بە گژ میراتی (کانت)دا دەچێتەوە، بەڵام لەگەڵ (نیتشە)دا ڕەخنە دەچێتە ئاستێکی تری تەواو جیاوازەوە.
سەدەی نۆزدەم، کە بە (هیگڵ) دەست پێ دەکات، سەدەی ڕەخنەیە. بە خۆڕایی نییە (فۆکۆ) لەو پێشەکییەی لە ژێر ناونیشانی (نیتشە، فرۆید و مارکس)دا بە کتێبی (فەلسەفە لە سەردەمی تراجیدیای گریکیدا)ی (نیتشە)ی نووسیوە، ئەو سێ ڕەخنەدۆزەی کردووەتە ناونیشان، کە هەتا ئەمڕۆیش بە هێزەوە لەناو فیکری ڕەخنەییدا ئامادەن.
قوتابخانەی فرانکفۆرت وەک قوتابخانەیەکی ڕەخنەیی لە کۆتاییی دەیەکانی سەدەی بیستەم دادەمەزرێت. (تیۆریی ڕەخنەیی) دەبێتە هاوواتای ئەو قوتابخانەیە، کە لە سەرەتاوە بە ئەوە هاتووە ڕەخنە لە میراتی (کانت)، ئایدیالیزمی (هیگڵ)، دیالێکتیکی (مارکس) بگرێت، بەو ئامانجەی تیۆرییەکی کۆمەڵایەتیی فرەسەرچاوە لە خۆیدا بەرجەستە بکات، کە لەم ڕووەوە قوتابییانی ئەو قوتابخانەیە پەنایان بە مارکسیزم، تیۆریی دەروونشیکاری و لێکۆڵینەوەی ئیمپریکڵە بردووە. (هۆرکایمەر)، وەک قوتابییەکی ئەم قوتابخانەیە بەر لە شەڕی دووەمی گێتی کتێبی (تیۆریی ترادیشناڵ و تیۆریی ڕەخنەیی) دەنووسێت، کە دەیەوێت دوو جۆر ڕەخنە لە یەک جودا بکاتەوە: ئەو ڕەخنەیەی بە مێتۆدی پۆزیتیڤیزمەوە پەیوەستە، لە ژێر کاریگەریی مێتۆدی زانستیی سروشتیدایە، لە کاتێکدا تیۆریی ڕەخنەیی پێ لەسەر ڕەخنە دادەگرێت، بە مەبەستی ڕزگارکردنی لە کۆت و پێوەندەکان. لەبەر ئەوەیە فۆکۆس لەسەر مارکسیزم و فرۆیدیزم دەکات، تا بە شێوەی تر بیانخوێنێتەوە و لە ژێر دەستەڵاتی ئایدیۆلۆجیایان ڕزگار بکات.

کاتێ ئەم چەند نموونەیە بە شێوەی کرۆنۆلۆجی دەهێنمەوە، مەبەستم نییە باس لە مێژووی گەشەکردنی ڕەخنە بکەم، لە کاتێکدا خودی مێژووەکە لەوە قووڵتر و هەمەلایەنەترە، کە هەر بە نموونە لەناو جیهانی ئیسلامیدا مێژوویەکی تری ڕەخنەمان هەیە، بە ڕادەیەک کۆمەڵێک ڕەخنەدەز بە هۆی ڕەخنەوە گیانیان لە دەست داوە و کتێبەکانیان سووتێنراون. بە نموونە بەرهەمە ڕەخنەییەکانی (ئیبن خەلدوون) لە بواری مێژوو و سۆسیۆلۆجیادا تا ئەمڕۆیش هێزی خۆیان پاراستووە. ئەوەی مەبەستمە لەم شوێنەوە پێی بگەم، ئەوەیە، ئایا ئێمە ڕەخنەمان هەیە؟ پێم وایە ئەو پرسیارە ئەگەر بە ڕوواڵەت ئاسان بێتە بەر چاو، ئەوە لە جەوهەردا پرۆبلەماتیکییە و ئاڵۆزە، بەوەی دەبێت بپرسم ئایا تەنیا ئەوانە بە ڕەخنەی من دادەنرێن، کە بە زمانەکەم دەنووسرێن؟ ئایا بەرهەمەکانی (بارت) بە نموونە هیی منیش نین؟ ئایا ئەوانەی (عەلی حەرب) پێوەندییان بە منەوە نییە؟ هەتا ئەگەر مەبەست لەو تێکستە ڕەخنەییانە بن، کە بە کوردی دەنووسرێن، دیسان وەڵامدانەوەی سەختە، بەوەی ناکرێت بە شێوەی ڕەها بڵێم ڕەخنەمان نییە، وەک چۆن ناتوانم بە شێوەی ڕەها بڵێم هەمانە. لەگەڵ ئەوەیشدا ڕێ بە خۆم دەدەم بڵێم ئەگەر هەندێک هەوڵی کەمی لێ دەربکەین، کە ئەو هەوڵانە هەندێکیان لەناو زانکۆ و هەندێکیان لە دەرەوەیدان، ئەوە ئێمە تا ئەم ساتەیش نەک هەر لە ئاستی بەرهەمهێنانی فیکری ڕەخنەییدا نیین، بەڵکوو نەگەیشتووینەتە ئەو ئاستەی بمانەوێت لە فیکری ڕەخنەییی دەرەوەی خۆیشمان بگەین، بۆیە پێم وایە قسەکردن لەبارەی ڕەخنەی خۆمانەوە (ئەو ڕەخنەیەی کوردزمان نووسیویەتی) بە ئێستا سەختە، بەڵام وەک گوتم دەکرێت ئەو ڕوانینە دەربخەین، کە بە گشتی نووسەرانی ئێمە بە چەمکی ڕەخنەیان هەیە، کە ئێمە بە ئەوەمان دەباتەوە چۆن لە چەمکی وەسف بدوێین، بەوەی وەک گوترا وەسف دەستەڵاتی گەورەی بەسەر بیرکردنەوەی ئێمەدا هەیە.

ڕەخنەی ئەدەبی لە ڕەخنەی فەلسەفی جودا ناکرێتەوە، بەوەی هەمیشە فەلسەفە چوارچێوەی ئەدەب بووە، وەک چۆن ئەدەب بەردەوام پەناگەی فیلەسەف و ڕەخنەدەزانە. بەگشتی فیلەسەف و ڕەخنەدەزانی ئەم شەست حەفتا ساڵەی ڕابردوو هەوڵی زۆریان داوە دیواری نێوان ژانرەکان بڕووخێنن، کە مۆدێرنیتی هەڵیچنیبوون، بەو مەبەستەی دوای ڕووخانیان، ئەو کرانەوەییە بێتە دی و ڕەگەزەکان بتوانن کۆمەکی یەکتر بکەن. ڕۆمان لە شێوەی شیعر، شیعر لە شێوەی چیرۆک، چیرۆک لە شێوەی فەلسەفە، فەلسەفە لە شێوەی ئەدەبی گێڕانەوە و هیی دیکە پەرەیان پێ درا. ئەمە باسێکی سەربەخۆیە و پێشتریش لەسەری

وەستاوم، کە ئەستا لەوە زیاتری پێویست نییە. ئەگەر تەنیا لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەمەوە دەست پێ بکەین، کە چۆن ڕەخنەی ئەدەبی گەشەی کردووە و چەند قوتابخانەی ڕەخنەیی لێ کەوتووەتەوە، لە ئەمپرێشینیزمەوە هەنگاو دەنێین تا دەگەینە سترەکچرالیزم، پۆستسترەکچرالیزم، گەنەتیکسترەکچرالیزم، تیۆریی خوێنەر، یان وەرگر (Reader Response Theory) و کۆمەڵێکی دیکە. هاوکات چەند ناوی وەک (ئەناتۆل فرانس)، (ئەندرێ جید)، (جۆرج لۆکاچ)، (لۆسیان گۆڵدمان)، (باختین)، (جاکۆبسۆن)، (ڕۆلان بارت)، (تۆدۆرۆڤ)، (ئەمبیرتۆ ئیکۆ)، (ولفگانگ ئایزەر) و زۆری ترمان دەکەونە بەر چاو. خاڵی هاوبەشی هەموو ئەوانە ڕەخنەیە لەوەی تا ئەستا بەرهەم هاتووە. واتە پرسیار، نەوەک وەسف، بۆیە کۆمەڵێک چەمکی وەک ڕاڤە، هەڵوەشاندنەوە، ئیستاتیکای وەرگر، کۆنتێکست، شیعریەت، سەمیۆتیکا، خوێندنەوە، خوێنەری ناواخن (The Implied Reader) و هیی دیکە لە دایک بوون. وەسف تەنیا لە نەبوونی پرسیاردا دەتوانێت دەربکەوێت. هەر کاتێ وەسف هەیە، خوێندنەوە و وردبوونەوە گومن. کاتێ سەرنج لە تیۆرییە ڕەخنەییەکانی ئەم شەست حەفتا ساڵەی ڕابردوو دەدەین، دەبینین چەمکی تێکست خاڵی هاوبەشی هەموویانە. (نیتشە) لەسەر زمانی (زەردەشت)دا مرۆڤی باڵا بە (زەوی) دەچووێنێت، بەو مانایەی پەیوەندیی بەتین لەنێوان مرۆڤی باڵا و ژیاندا هەیە، کە ژیان شتێکی واقیعییە. من پەیوەندییەک لەنێوان ئەو تێگەیشتنەی (نیتشە) و سەرجەم تیۆریی ئەو ڕەخنەدەزانەدا دەبینم، کە بایەخی گەورە بە تێکست دەدەن، وەک بڵێی تێکست زەوی بێت، بە مانایەکی تر ژیان بێت، تەنانەت ئەو ڕەخنەدەزانەی ڕەخنەیان لەوە گرتووە، کە تێکست مافی زۆری پێ دراوە و فۆکەسیان لەسەر چەمکی خوێنەر کردووە، وەک تیۆریی وەرگری (ئایزەر) و ئەوانەی تر، هێشتا مانای وا نییە تێکستیان بە لاوە ناوە، بگرە لای ئەوانیش هەمان قورساییی هەیە. ئەگەر لە دیدی (نیتشە)دا ژیان هەزەکە، بە شێوەی ڕەمەکی (ڕاندەملی) ڕێ دەکات، بە ئەوەی هیچ ئامانج و مەبەستێکی دەرەکی هەڵیبسووڕێنێت، ئەوە تێکستیش وایە.

ڕەخنەدەزانی سترەکچرالیزم پێیان لەسەر ئەوە داگرتووە هیچ شتێک ناکەوێتە دەرەوەی تێکستەوە، بەڵکوو تێکست دنیایەکی سەربەخۆیە و بە کەرەستەکانی خۆیشی دەخوێنرێتەوە. ئەم تێگەیشتنە لای ئەو ڕەخنەدەزانەیشدا ماوە، کە هەندەی تێکست بایەخ بە چەمکی خوێنەریش دەدەن. ئایا لای (ئیکۆ) لە پاڵ چەمکی خوێنەردا، چەمکی تێکست بایەخی گەورەی نییە؟ تەخکردنەوەی ڕۆڵی خوێنەر بەو مانایەیە، ئەرکی ڕاڤە لە ئەستۆ بگرێت و مانا شاراوەکانی تێکست بدۆزێتەوە،

بەوەی ئەو مانایانە فر□□ه□ندن. ئەمە پێچەوانەی وەسفە، کە لە دوورەوە شتە زانراوەکان دەڵێتەوە، بە ڕادەیەک ئەو شتانە دەکرێت لەبارەی هەر تێکستێکی ترەوە بگوترێن. دیارە ئێمە لێرەدا بواری ئەوەمان نییە باس لەوە بکەین هەر یەک لەو تیۆرییانە چۆن لەو چەمکە دەڕوانێت، بەڵام دەڵێین ئەوە تێکستە بووەتە جێگەی ڕامان. هەر بە ڕاستی تێکست زەوی□ی، ب□وەی هەم دەکرێت بە کەرەستەکانی خۆی خانوو و تەلاری لەسەر هەڵبچنیت، هەمیش دەکرێت هەڵیبکۆڵیت و بە دوای نهێنییەکانیدا بگەڕێیت. بۆ ئەوەی لە تێکست بگەین، بەسەرماندا دەسەپێت پێی بگەین، کە ئەوەی پێمانی دەگەیەنێت، پرسیارە، بەوەی تەنیا لە ڕێگەی پرسیارەوە دەتوانین بنەماکانی تێک بشکێنین و بە دەربڕینی (دێریدا) دایبمەزرێنینەوە، بەو مەبەستەی هەم پرۆسەسی تێکشکاندن و هەم پرۆسەسی دامەزراندنەوەیش بەردەوام ببن، لە کاتێکدا وەسف نەک ناگاتە قووڵایی تێکست، بەڵکوو ناگاتە سەر ڕوویشی. ناگات و هەر لە دووریەوە دەوەستێت.

ڕەخنەگر بەو زمانە میلییەی چۆن لە خەڵکی وەرگرتووە، ئاوا هێناویەتی و دەستکاریی نەکردووە؛ لە بارەیەوە دەدوێت، ئینجا یان پێیدا هەڵدەڵێت، یانیش دەیشکێنێت. لە هەردوو بارەکەیشدا پشتی بەو تێگەیشتنە باوە بەستووە، کە لە نەوەکانی ترەوە بۆی ماوەتەوە. بۆ نموونە ئەو دەزانێت لە ڕوانینی خەڵکدا ڕەنگی سپی و فریشتە جوانن. چینێکی تر دەخاتە سەر ئەو ڕوانینە و دەڵێت (لە سپی سپیترە)، (لە فریشتەی تێ پەڕاندووە)، (گیانێکی فریشتەییانەی سپیی هەیە)، (دڵی وەک شووشە وایە) و هیی دیکەی لەم چەشنە. بە لاکەی تریشدا ڕەنگی ڕەش و ئیبلیس بەپێی هەمان ڕوانین، ناشیرین و قێزەونن. هەردووکیان بە نەفرەت دەکات. واتە کاری ئەو ڕەخنەیە، چ لە شێوەی نووسینی ئەدەبدا و چ لە شێوەی قسەکردن لەبارەی ئەو ئەدەبەوە، تۆخکردنەوەی ئەو ڕوانینە میلییەیە. لای ڕەخنەگر ئەو تێکستانەی هەمان تێگەیشتنی ئەویان هەیە و لە ئاستی چاوەڕوانیی خۆیدان، گرنگن و ئەوانەی تر بێبایەخن. (ئومبێرتۆ ئیکۆ) لە کتێبی (خوێنەر لە ئەفسانەدا)دا چوار ئاستی بۆ بەریەککەوتنی خوێنەر و تێکست دەستنیشان کردوون، کە لە ڕووی فۆرمەوە (گرەوی پاسکال: Pascal’s Wager)م بە بیر دەهێنێتەوە. ئاستەکان ئەمانەن:

یەکەم، تێکستی کراوە و خوێندنەوەی کراوە. واتە ئەو تێکستەی هەڵگری مانای قووڵە و بە وردی دەخوێنرێتەوە. دووەم، تێکستی کراوە و خوێندنەوەی داخراو. واتە ئەو تێکستەی هەڵگری مانای قووڵە، بەڵام بە سادەیی دەخوێنرێتەوە. سێیەم، تێکستی داخراو و خوێندنەوەی داخراو. واتە ئەو تێکستەی هەڵگری مانای قووڵ نییە و خوێندنەوەکەیشی سادەیە. چوارەم، تێکستی داخراو و خوێندنەوەی

کراوە. واتە ئەو تێکستەی هەڵگری مانای قووڵ نییە، بەڵام لە ئاستیدا خوێندنەوەی ورد ئامادەیە. ئامادەیە، ئەگەرچی هیچی شاراوەی لە دەست ناکەوێت، تا لێکیان بداتەوە. ڕەخنەگری ئەمە (ڕەخنەگری میللی) پێوەندیی بە دووەم و سێیەمەوە هەیە. هەر کاتێ خۆی لە ئاستی تێکستی کراوەدا دەبینێتەوە، بەو خوێندنەوە ساکارەی ڕووبەڕووی دەبێتەوە و دەڵێت هیچ نییە، بەڵام کاتێ تێکستی سادە دەخوێنێتەوە، کە هەمان ئەو شتانەی گوتوون، خۆیشی دەیانزانێت و لەگەڵیاندا گەورە بووە؛ گەشکە دەیگرێت و بەو زمانە وەسفییەی دەڵێت داهێنانە. ئەگەر بۆ ئەو تێگەیشتنە بگەڕێینەوە، وا لە کتێبی (پلەی سفری نووسین)ی (بارت)ـەوە هەڵمانهێنجاوە، کە پێی وایە نووسینی پلەسفر لە کەت و پێوەندی سەرجەم بەچوون و باوەڕەکان ڕزگاری بووە و بووەتە تاک، مانای وایە شتی نوێ و نەزانراو لەو نووسینەدا هەن، بۆیە کردوویانەتە تاک. بەم شێوەیە خوێندنەوەی ڕەخنەگر بە زمانی کە، واتە ڕووبەڕووبوونەوەی بە ئامڕازی وەسف، جۆرێکە لە شەڕوخۆت. باشە، یان خراپە؟

بە ڕوونی هەر نووسینێکی تاک بە تێگەیشتنی کە جۆرێکە لە لادان، بۆیە لەو شەڕوخۆتەدا، دووەمیان دەهێنێت، پێچەوانەوەی ئەو نووسینەی هەمان تێگەیشتنی کەی دووپات کردووەتەوە، کە ئەوەڕەدی یەکەمیانی بەر کەوتووە. بەبایەخکردنی تێکست و ڕاڤەنەکردنی، بەبایەخکردنی ژیانە. ئەو چێژەیە بە ژیان وامان لێ دەکات، پێوەی بلکێین و قووڵاییی ئەو ژیانە ببینین. (پۆل ڕیکۆر) لە کتێبی (لە تێکستەوە بۆ کردار)دا پێی وایە تێکست دیسکۆرسێکە، نووسین سەپاندوویەتی، بەو مانایەی چەمکێکە، دەکرا بە دڵنیاییەوە بیڵێین، بەڵام دەینووسین، چونکە نایڵێین. بەم شێوەیە نووسین شوێنی قسە دەگرێتەوە. لە دیدی (ڕیکۆر)دا بەهای نووسین لەوەدایە بخوێنرێتەوە و لێک بدرێتەوە. هەر ئەو پێی وایە کۆنتێکستی زمان شاراوەیە و لە دەرەوەی کاتدایە. ئەوەی ئامادەیە، نووسینە. وەک گوترا وەسف دوورمان دەخاتەوە ئەمە بەو نووسینە بگەیین، تا لێکی بدەینەوە و مانا شاراوەکانی دەربخەین. تێکستی سادە، یان بە دەربڕینی (ئیکۆ) تێکستی داخراو ماناکانی ئاشکران و بە دەرەوەن، بەوەی ئاڕاستەن بە شتێکی زانراو، کە کراوەتە ئامانج، بەڵام تێکستی قووڵ، واتە تێکستی کراوە ماناکانی هەم بە ناوەوە و هەم بە دەرەوەن، چونکە ناوەوە دنیایەکی دامەزراوە و لە ڕێی زمانەوە هاتووەتە بوون، بۆیە توانای ئەوەی هەیە دایەلۆگ لەگەڵ دەرەوەیدا بکات، بەو مانایەی بگاتە خوێنەر، کە (ڕیکۆر) لە کتێبی (ململانەی ڕاڤەکان)دا بە تەقاندنەوەی زمانی دەچووێنێت، بەو مانایەی دەکرێتەوە و ڕوو لە دەرەوەی خۆی دەکات.

وەسف ڕێگەیەکە بۆ کوشتنی ئارەزوو (Desire)، بەوەی لە جیاتیی ئەوەی ئاڕاستەکە بۆ خودی تێکست بێت، بۆ دەرەوەیەتی و لەوێوە هەموو ئەو شتە سواوانە دووبارە دەکرێنەوە، کە لە زووەوە لەسەر ئاستی میللیدا ناسراون و گوتراون. بە مانایەکی تر، بوونەتە دەستەڵات. (دولووز) و (گاتاری) بە تایبەتی لە کتێبی (سکیزۆفرینا و کاپیتالیزم)، بە هەردوو بەشی (ئەنتی ئۆدیپ) و (هەزار بان)دا بایەخی گەورە بە چەمکی (ئارەزوو) دەدەن، بەوەی ئارەزوو ئەوە نییە (فرۆید) لە چوارچێوەی خێزان و لەناو سێگۆشەی (کوڕ، دایک و باوک)دا قەتیسی کردووە، بەڵکوو زۆر لەوە گەورەترە، بە ڕادەیەک پەل بۆ بوارەکانی کۆمەڵایەتی، پۆلیتیکس، ئابووری و هیی دیکەیش دەهاوێت. (ئارەزوو) بوونێکی تەواوە، بۆیە لە خاڵێکدا ناوەستێت، بگرە دەبێتە ئامێڕازی بەرهەمهێنان، مادام نەست پێچەوانەی بۆچوونی (فرۆید) شانۆی بەرهەمهێنانە و سنووری نییە. ئارەزوو هێزی هەیە بە گژ هەموو سەرکوتکردن و پەلاماردانێکی دەرەوەدا بچێتەوە، بۆیە ئارەزوو بە پلەی یەکەم دژی دەستەڵاتە. بە مانایەکی دیکە، دەستەڵات بە هەموو فۆرمەکانییەوە بەردەوام ویستوویەتی (ئارەزوو) کپ بکات و سنووری بۆ دابنێت. ئەو تێگەیشتنە، کە (دولووز) لە ئەنجامی خوێندنەوەی ڕەخنەییانەی (سپینۆزا)، (مارکس)، (نیتشە)، (بێرگسۆن)ـەوە هەڵیهێنجاوە، هەمیشە لەناو ئەدەبدا هەبووە و گەشەی کردووە. ڕاستییەکەی چەمکی (ئارەزوو) لە (پلاتۆن)ـەوە بۆ (سپینۆزا)، بۆ (کانت) و بۆ (هیگڵ) بۆ (سارتەر) و تا (لاکان) و دواتریش بەردەوام بە بزووێنەری داهێنان دانراوە، لە کاتێکدا ڕەخنەگری ئەمڕۆ لە ڕێگەی وەسفەوە هەوڵی سەرکوتکردنی دەدات. بەگشتی ڕەخنەی کوردی لە ڕوانگەوە بۆ ئەمڕۆ، لە دژی (ئارەزوو) وەستاوەتەوە و ویستوویەتی ملکەچی هەندێ حوکم و بڕیاری دەستەڵاتدارانەی بکات. بەسەریەوە بووەتە چاودێر و مەبەستیەتی دووری بخاتەوە. سەرجەم ئەو نووسەرانەی لە دنیای ئەمڕۆدا بایەخیان بە (ئارەزوو) داوە و دەیدەن، بە لاوە نراون و خراونەتە پەراوێزەوە، بگرە گوم کراون.

ئەمڕۆ بەشێکی ڕۆماننووسە دیارەکانمان لەسەر داواکاریی خوێنەر بایەخی یەکەم بە وەسف دەدەن. ئەگەر وەسف لەو ڕۆمانە قەبانە بستێنیتەوە، چەند لاپەڕەیەکی کەمیان لێ دەمێنێتەوە. وەسف هەر بە سروشتی خۆی درێژدادڕە، کە (نیتشە) لە دژی وەستاوەتەوە، بۆیە لە زۆرینەی بەرهەمەکانیدا پەنای بۆ شێوازی ئەفۆریسم (Aphorism) بردووە، بگرە گاڵتەی بەو نووسەرانە کردووە، کە قەبارەی فیکریان بچووکە، بەڵام وا تێ گەیشتوون قووڵایی شت لە درێژی و مەزنییەکەی لە فرەوانیدایە. پێی وایە ئەو شتەی بە کورتی دەگوترێت، بەرهەمی

بیرکردنەوەیەکی درێژە. ئەمڕۆ هۆکاری بەشێکی درێژبوونەوەی هەندێک لەو کتێبانەی ئەمە بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە نووسەرەکانیان زمانی نووسین نازانن و لە یارییەکانی گراماتیک بێئاگان. لە تەکنیکەکانی گێڕانەوە قووڵ نەبوونەتەوە، بەوەی وەسف هەمیشە پێویستی بە دەربڕینی ڕاستەوخۆیانە هەیە. ئەوان بایەخ بە ڕازاندنەوەی مانای ناسراوی ئەو چەمکانە دەدەن، کە زۆرینە پەسەندی کردوون. فریشتەیەکی بدەرە و دوای ماوەیەکی کورت لەگەڵ کتێبێکی قەبەدا بەتی دەگەڕێنەتەوە. ئینجا نۆرەی ڕەخنەگر دێت، تا بە زمانی میللی وەسفی بکات. ئەرکی هەندێک مەدیای حیزبی و ناحیزبییش، ئەوەیە، پەیدا هەڵبڕێن و مژدە بە جەماوەر بدەن، کە هەزاران دانەی لە فرۆشراوە. (نیتشە) بەشی یەکەمی کتێبی (زەردەشت ئاوا دوا)ی لە ماوەی دە ساڵدا نووسی. هەندێک لەو نووسەرانە ساڵانە لە پاڵ کۆمەڵێک گفتوگۆ و کۆڕدا، لە پاڵ چەند گوتارێکی وەسفاویدا، کتێبێک دووانیش هەر دەنووسن، چونکە وەسف ئاسانکارییان بۆ دەکات لە ماوەیەکی کورتدا سەدان لاپەڕە ڕەش بکەنەوە. هەیە بە سواری وەسف دەگاتە ئەوروپا و دەیان کەس کە دەکاتەوە، تا ئەو گوتانەیان بە بڵێتەوە، کە سی ساڵە دەیانجووێتەوە و لێیان بێزار نابێت. وەک (نیتشە) دەڵێت ئەوانە نەک تەنیا شتەکانی خۆیان، بەڵکوو هیی ئەوانی تریش دەگوێزنەوە.

ئەو نووسەرانە لەسەر بەرهەمی ئەوانی تر دەژین، بەوەی بیرۆکەکانیان وەردەگرن و دەیانخەنە ئاستی میللییەوە، تا جەماوەر ئاسان لێیان تێ بگات. شتێکی سەیر نییە، کە ئەو خوێنەرانەی هەمان ڕوانینیان هەیە، لەو ڕۆمانانەدا بە دوای گوتەی نەستەقدا دەگەڕێن، تا لە سۆشیالمەدیادا بڵاویان بکەنەوە. هاوڕێکانم جاروبار هەندێک لەو گوتانەم بۆ دەنێرن، کە هەمان قسەی ناو دێی جەماوەرن. (مۆریس بلانشۆ) لە کتێبی (پرسیاری نووسین)دا نووسیویەتی پرسیار توێژینەوەیە، توێژینەوەیش توێژینەوەی ڕێگەکانە، لێکۆڵینەوە و ڕۆچوونە بۆ قووڵایی، هەڵکۆڵینی بناغە و دۆزینەوەی بنەماکانە. هەر ئەو لە هەمان کتێبدا دەڵێت پرسیار ئارەزووی فیکرە. دوو ڕستە بە نموونە دەهێنێتەوە. یەکەمیان، (ئاسمان شینە) و دووەمیان، (ئایا ئاسمان شینە؟)یە. دەڵێت پرسیار وا دەکات (شینایی ئاسمان) شوێنی چۆڵ ببێت، بە مەرجێ (شیناییی ئاسمان) لە ناو نەچووە و نەسڕاوەتەوە، بەڵکوو بە پێچەوانەوە هەڵکشاوە، تا ئەوەی تواناکەی پێ گەیشتووە، کە پێشتر (شینایی) ئەو توانایەی نەبوو. ئێستا پێوەندییەکەی لەگەڵ ئاسمان بەهێزترە. ئەو ڕەخنەگرەی ئێمە دەزانێت لای خەڵک ئاسمانی شین جوانە، بۆیە چینێکی تری دەخاتە سەر و دەنووسێت (ئاسمان زۆر شینە، لەوە شینترە، کە تۆ دەیهێنیتە بەر

چاو. شینایییەکەی لەڕادەبەدەرە. وای ئەو شینایییە چەند جوانە! ئەو شینایییە مەگەر... هەر ئەو شینایییەیە، کە وا دەکات... ئای شینایی، بتخۆم...). ئەمە لە تێکستی ئەدەبیدا، بەڵام بە هەمان شێوە لە ڕەخنەدا ڕەخنەگر دەنووسێت: (بە ڕاستی جوان باسی شینایی ئاسمانی کردووە. نووسەر یان ئاوا باسی شینایی ئاسمان بکات، یان ئەگەر بۆی ناکرێت، با دەمی دابخات.

داخستنی دەم لە ئاستی شینایی ئاسماندا، ئەرکێکی نەتەوەیی و نیشتمانییە. ئاخر شینایی لەم شێوەیە هەر بە ئەوە باشە... ئەوانەی نازانن باسی شینایی ئاسمان بکەن، پێویستە خۆیان و...). بەم شێوەیە وەسف مانا زانراوەکانی تێکست نەک هەر دەپارێزێت، بەڵکوو تەختریان دەکاتەوە، لە کاتێکدا پرسیار ئەو مانا زانراوانە تێک دەشکێنێت و هیی دیکە دەدۆزێتەوە. چەمکی (ترس) لە ئاستی میللیدا بە نەگەتیڤ سەیر دەکرێت، لە کاتێکدا لە فەلسەفەی (کیەرکەگەرد)دا دەبێتە بزووێنەری ئازادی. (خەم) لای (شۆپنهاوەر) و (نیتشە) ئەو مانایەی نامێنێت، کە پێشتر هەیبووە. نووسەری شەیدای وەسف هەمیشە لای (چاکە)یە، چونکە زەرینە (چاکە)ی پەسەند کردووە و ماناکانی دەرکەوتوون، پێچەوانەی (خراپە)، کە بە لاوە نراوە و ماناکانی شاراوەن. ئەوەتە (جۆرج باتای)ی فیلەسۆفی فرانسی لە کتێبی (ئەدەب و خراپە)دا بە ئەو نووسەرانە دەگەڕێتەوە، کە لە ڕێگەی (خراپە)وە داهێنانیان کردووە. (ئیمیلی برۆنتە)، (بۆدلێر)، (ولیام بلێک)، (کافکا)، (پرۆست) و هیی دیکەی بە نموونە هێناونەتەوە و لە بەرهەمەکانیاندا بە دوای ئەو چەمکەدا گەڕاوە. واتە (خراپە) لە ئەدەبدا ئەو مانایەی لە دەست دەدات، کە جەماوەر ناسیویەتی. (باتای) پێی وایە ئەدەب بێوەی نییە، لە کاتێکدا بەشێکی زۆری نووسەری ئەمە کردوویانەتە ڕێگەی لاواندنەوەی ئەو جەماوەرە.

بەگشتی ڕەخنەدەزان لە هەوڵی ئەوەدان لە ڕێی پرسیارەوە مانای تر لە هەر شتێکدا بدۆزنەوە، چونکە ئەو مانایە بووەتە دەسەڵات، تەنانەت دەسەڵاتی سیاسی لە مانەوەی ئەو مانایەدا ڕەوایەتی وەردەگرێت و لەوەوە هەر مانایەکی تر سەرکوت دەکات، کە جیاوازە. دیکتاتۆرەکان ڕۆڵەی ڕاستەقینەی تاکمانان و پارێزگاریی لێ دەکەن. نووسەرانی وەک (دۆیستۆیفسکی)، (نیتشە)، (فرۆید) و زۆری تر نەخۆشییە دەروونییەکانی خۆیان کردووەتە سەرچاوەی داهێنانی گەورە، کەچی ئەمڕۆ ڕەخنەگر هێرش دەکاتە سەر نووسەرانی خۆمان، گوایە نەخۆشن و بە دەست نەخۆشیی دەروونییەوە دەتلێنەوە. هەر بەو زمانە وەسفییەیشی ناوی دەیان لەو داهێنەرە نەخۆشانەی هێناون و پێیدا هەڵگوتوون.

شتێکی سەیر نییە هەموو ئەوانەی بایەخی یەکەم بە وەسف دەدەن، هەر

ئەوانیش بن بەڵێین زمان گرنگ نییە، لە کاتێکدا زمان پرسیاری فەلسەفە بووە لە (پلاتۆن)ـەوە تا ئەمڕۆ، کە لە بەرهەمەکانی پێشوومدا هەوڵم داوە لەسەر ئەو بابەتە بوەستم.
وەک دەبینین ڕەخنە لەناو فەلسەفەدا چاوی هەڵهێناوە، لە کاتێکدا ڕەخنەی ئێمە لەناو حوجرەدا لە دایک بووە و لەوێوە چووەتە قوتابخانە، کە ئەو سەرەتایە بایەخی هەیە، بەڵام بەوەدا پرسیار نەبووەتە بەشێکی گرنگی ئەو ڕەخنەیە، لە گۆشە کەوتووە و تا ئەمڕۆ درێژە بە وەسف دەدات. لە کەلتووری ئایینیدا پرسیار قەدەغەیە، بەوەی شتەکان و حوکمەکان چەسپاون، کە ئەمە هاتووەتە ناو قوتابخانەی فەرمیشەوە. قوتابی بۆی نییە بە پرسیار ڕووبەڕووی مامۆستای ببێتەوە، مادام بابەتەکان بە ئەوەن لە بەر بکرێن. لە ڕەخنەی کوردیدا ئەو تەگەیشتنە هەمیشە زاڵ بووە. سەرجەم ئەو ش□□جنێوەی لە پێنجا ساڵەی ڕابردوودا کراون، پێوەندیان بەو وەسفەوە هەبووە. بە مانایەکی تر، وەسف یارمەتیدەری ڕەخنەگرە، تا لە جیاتیی ئەوەی لەسەر چەمکەکاندا بوەستێت و لێکیان بداتەوە، وەک چەکێکی فیزیکی لە دژی نەیارەکانیدا بە کاریان بهێنێت. چەند ساڵ لەمەوبەر ڕەخنەگرێک لە ڕێگەی وەسفەوە پەلاماری نووسەرێکی دیاری ئێمەی دا. ئەو نووسەرە دیارەمان بە هەمان زمان ڕووبەڕووی بووەوە، کە لە نووسینەکەیدا گوتەیەک سەرنجی خوێنەری ڕاکێشا: (گیرفانی خوێنەرەکانم لە ناو سەری تەی زیاتر مەعریفە تێدایە). ڕەنگە گوتەکەم دەقاودەق، بە هەمان ڕێنووسی خۆی دانەنەشتبێتەوە، بەڵام دڵنیام وای پێ گوت. ئەگەر سەرنج بدەین چەمکی (مەعریفە)، کە لانی کەم لە (نیتشە)وە تا ئەمڕۆ بووەتە یەکێک لە تەرمە ئاڵۆزەکان و کۆمەڵێک شەڕی گەورەی فیکریی لێ کەوتووەتەوە. هەردوو ئاڕاستەی مۆدێرنیزم و پۆستمۆدێرنیزمی بە دوای خۆیدا هێناون. هەر بە نموونە لای (فۆکۆ) پەیوەست دەکرێت بە دەسەڵاتەوە، بەوەی دەسەڵات هاوشێوەی حەقیقەت، مەعریفەیش بەرهەم دەهێنێت. ئەو چەمکە شەڕانگێزەی سەرجەم فیلەسوف و ڕەخنەدەزانی بە خۆیەوە خەریک کردووە، لای ئەو نووسەرە ناسراوەی ئێمەدا دەبێتە چەمکێکی پاسیڤ، بە ڕادەیەک وەسفەکە (گیرفانی خوێنەرەکانم لە ناو سەری تەی زیاتر… تێدایە) لە خودی چەمکەکە گەورەترە.
کاتێ ئەوە لە بەر چاو دەگرین، کە هەر چەمکێک لەسەر کۆمەڵێک دژایەتی دامەزراوە و ڕەخنە ئەو پایانەی تێک دەشکێنێت، تا هیچی دیکە وەک حەقیقەت نەمێنێتەوە، بەو مانایەی دەسەڵاتی نەهێڵێت، ئەوە وەسف بە پێچەوانەوە دەیەوێت ئەو حەقیقەتە بمێنێت و دەسەڵاتی لە نەسەنرێتەوە. ئایا ئەگەر ئەو نووسەرە دیارە بە ساتێک دەستی لە وەسف هەڵبگرتایە و لەسەر پرسیار بوەستایە، بەو

شێوازی ئەو شەڕەی دەکرد و پەنای بۆ ئەو زمانە میللییە دەبرد؟ نەخێر، بەڵام بەشێکی زۆری خوێنەرەکانی لە دەست دەدا، چونکە هەتا ئاستی زمان پتر بۆ سەرەوە هەڵبکشێت، ژمارەی خوێنەر کەمتر دەبێتەوە. من خۆم چەند جارێک بە هەمان شێوە، بگرە توندتر پەلامار دراوم. چەمکەکانم هەڵگرتوونەتەوە و لەسەریان وەستاوم. کتێبی (گەڕانەوەیەکی کاتی)م بۆ ئەو شەڕە فیکرییە تەرخانە. ئەو نووسەرە دیارە بە پێوەری (چاکە و خراپە) چەمکی مەعریفەی هەڵسەنگاندووە. بەوەدا لە ئاستی میللیدا (مەعریفە) دژی (نەزانی)یە و شتێکی باشە، لای بووەتە حەقیقەت و بەبێ هیچ دوودڵییەک بە کاری هێناوە، بگرە وەک جەنگاوەرێک شەڕی لە پێناودا کردووە. ئەوە زمانی بەشێکی زۆری نووسەرە دیارەکانمانە، کە هەمیشە لە نووسیندا پەنایان بۆ کەلتووری میللی بردووە. سەیر نییە وشەی (زبڵ) و هاوشێوەکانی، کە لە زمانی خەڵکەوە بیستوومانن؛ ڕووبەری فرەوانیان لە نووسینی ئەوانە داگیر کردبێت. ئەو وەسفە بۆ هەموو شتێک بە کار دەهێنن. ئایا (زبڵ) تەنیا ئەو مانایەی هەیە، کە جەماوەر وەک شتی خراپ دیویانە و لە شێوەی جوێندا بە کاریان هێناوە؟ ئەرێ ئەو چەمکە داخراوە و هیچ مانایەکی تری تێدا نادۆزرێتەوە؟ ئایا (خراپ) تاکە خەسڵەتی زبڵە؟ ئایا حەقیقەت بنەمای هەیە، یان وەک (نیتشە) پێی وایە بێبنەمایە؟ ئەو گوتانەی، کە لە دەمی ئەو نووسەرانەوە دەرچوون و سەرنجی جەماوەریان ڕاکێشاوە، کاتێ لەسەریان دەوەستیت، لایەکی تری تەواو جیاوازیان دەبینیت.

چەند ساڵ لەمەوبەر گوتاری نووسەرێکی دیکەی دیاری خۆمانم لەبارەی (فاشیزم)ەوە خوێندەوە. لە خۆم ڕادەبینم بڵێم لە سەرەتای هەشتاکاندا ئەگەر داوات لە هەر لاوێک لەو لاوە خوێنگەرمانە بکردایە لەبارەی ئەو چەمکەوە بنووسن، وردتر دەیاننووسی. چۆن خوێندنەوەی (فۆکۆ) و ئەوانەی دیکە، کە ئەو نووسەرە دیارە بەردەوام ناوی هێناون، نەیانتوانیوە زمانی لەو ئاستە میللییە ڕزگار بکەن؟ ئایا ئەو زمانە لە هیی (ئەدۆرنۆ)، (فۆکۆ)، (هانا ئەرنێت)، (دولووز) و ئەوانەی ترەوە (نزیک!)ە، کە باسیان لە فاشیزم کردووە، یان لە هیی ئەو سەرکردانەی ئیسلامی سیاسی، کە نەیشاردووەتەوە پێیان سەرسامە؟ (فۆکۆ) لەو پێشەکییەی بۆ چاپی ئینگلیزیی کتێبی (ئەنتی ئۆدیپ)ی نووسیوە، دەڵێت (ئەنتی ئۆدیپ) ڕاگەیاندنێکی سیاسی و شۆڕشگێڕانەیە، بەرەنگاری سەرجەم شێوازەکانی فاشیزم دەبێتەوە، بەوەی ئەوەیان دوژمنی سەرەکی و دژێکی سترەیتیجیکی ئارەزووە. شتەکە پێوەندیی بە فاشیزمی مێژووییەوە نییە، وەک ئەوەی ناسیومانە، کە لە (هێتلەر)، (مۆسۆلینی) و ئەوانەی تردا بەرجەست□ یە، بەڵکوو بەو فاشیزمەی ناوەوەی خۆمانەوە پێوەستە، کە

لە عەقڵ و هەڵسوکەوتی ڕۆژانەماندایە.
ئەو فاشیزمەیە، کە وامان لێ دەکات دەسەڵاتمان خۆش بوێت، ئارەزوو دەکەین دەستمان بەسەردا بگرێت و بمانچەوسێنێتەوە… نووسەرە دیارەکەی ئێمە بە سەرکردەکانی ئیسلامی سیاسی سەرسامە و بە زمانی میللییش باس لە فاشیزم دەکات.
نەبوونی پرسیار وای کردووە هۆشیاریی ڕەخنەییی ئێمە دروست نەبێت و نەچێتە ئاستی دایەلۆگەوە، دایەلۆگ هەم لەگەڵ خۆی و هەم لەگەڵ دەرەوەیدا. پرسیار بزووێنەری ململانێیە، کە تەنیا لە ململانێدا هۆشیاری دەسووتێت، تا هۆشیاریی گەورەتری لێ بێتە دی. بەشێکی زۆری نووسەری کورد، تەنانەت لەبارەی ژانرەکەی خۆیانەوە ناتوانن چوار دێڕی تەکمە بنووسن. کاتێکیش نووسییان، دەبنە مایەی پێکەنین. ئەگەر گوتار و گفتوگۆی هەندێک لەو نووسەرانە بە قوتابییانی قوتابخانەیەکی سەرەتایی یەکێک لەو وڵاتانەی، تێیاندا ڕەخنە بایەخی هەیە، بخوێنیتەوە و بەپێی ئەوانەی نووسەر نووسیونی، وا دەزانن گاڵتە دەکەیت. ئەدی ئەگەر بڵێیت هەر یەکەیان خاوەنی چەند کتێبێکی قەبەیە؟
ڕەخنەی کوردی بە گشتی سادە بووە، بەڵام لە هەندێک قۆناغی تەمەنیدا ویستوویەتی بەگژ ئەو بەها سواوانەدا بچێتەوە. وەک گوترا لەم چەند ساڵەی دوایییدا زیاتر پارێزگاریی لەو بەهایانە کراوە. (ژیل دولووز) لە کتێبی (نیتشە و فەلسەفە)دا دەڵێت (نیتشە) ڕۆژێک نەترسا بڵێت فەلسەفەی (مانا و بەها) دەبێت ڕەخنەیی بێت، لە کاتێکدا (کانت) بە ڕاستی ڕەخنەی نەگرت، چونکە نەیدەزانی کێشەکەی لە شێوەی بەهادا دەربڕێت. (دولووز) پێی وایە فەلسەفەی بەها، کە (نیتشە) دایمەزراندووە و هێناویەتیە بەرچاو، دەستکەوتی ڕاستەقینەی ڕەخنەیە. تاکە ڕێگەی ڕەخنەی هەمەلایەنەیە. واتە دروستکردنی فەلسەفە بە کوتەکوێشاندن. بەگشتی ڕەخنەی کوردی نەک هەر بە کوتەک لە بەهاکانی نەداوە، بەڵکوو دەستی پێوە گرتوون و لە پێناوی بەدەستهێنانی سۆزی زەرینەدا پێیدا هەڵداون.
لە پێشەوە گوترا ڕەخنە زمانی تاکە و لە دژی کۆ دەوەستێتەوە. نموونەی ڕەخنەدەزانمان هێنایەوە، کە خوێنەریان کەمە و لە بەرانبەردا نووسەری سادەنووس خاوەنی جەماوەری فرەوانە. ئەگەر وایە، کاریگەریی ڕەخنە چۆن دەردەکەوێت؟ کاتێ لە (نیتشە)وە بە ئێمەی دەگرین، دەبینین ڕەخنەدەزان لە ڕێزگاری خۆیاندا لە ئاستی فرەواندا نەناسراون، ئەوە نووسەری ئەدەبییش دەگرێتەوە، کە لە (سێرڤانتس)ـەوە بە (جۆیس)، لەوێوە بە (ئالان ڕۆب گرێ) و دواتریش، جەماوەر ئەگەر ناسیبێتیشنی، چارەی نەویستوون، بگرە دامودەستگە چاپەمەنییەکان بە لاوەیان ناون، بەڵام لێرەدا جیاوازییەکی بەرچاو

لە نەوەندێکەوە بۆ یەکێکی تر هەیە. بۆ نموونە لە دنیای کوردیدا ڕەخنەدەز کەمتر لە دنیایەکی وەک هیی پاریس، یان هیی ئەسکەندەرییە دەناسرێت و بەرهەمەکانی دەخوێنرێتەوە.
دواجار ئەوەی کاریگەریی هەیە، فیکری ڕەخنەدەزە، نەوەک هیی ڕەخنەگر، چونکە وەک گوترا فیکری تاک، فیکرێکی دامەزراوە، دروست بووە و خاوەنی هێز (Power).ـە، پێچەوانەی کەلتووری کۆ، کە بەوەدا لە ڕێی وەسفەوە هاتووە و ئەوانەی پێش خۆی دووپات کردووەتەوە، ئەوە لەگەڵ نەمانی فاکتەرە دەرەکییەکان، دەپووکێتەوە. ئەگەر لە ساڵانی پێش سەدەی بیستەم، لەو ڕۆژگارەی (نیتشە) دەژیا، لە دەوروبەرەکەیدا بتپرسیایە ئەوە ڕەخنەدەزێک بەو ناوە دەناسن، بێگومان دەیانگوت نەخێر، بەڵام ئەوە فیکری ئەو ڕەخنەدەزەیە دنیای ئەمڕۆمانی هەژاندووە. هەمان شت بۆ (کافکا) و زۆری تر دروستە.
هەموو ئەوانەی لە یەک دەچن، وەک یەکیش لە ناو دەچن، بگرە هاوکاتی یەکتریش گوم دەبن. کەم نین ئەو شیعرانەی لە حەفتاکان و هەشتاکاندا زۆرترین چەپڵەیان بۆ لێ دراوە و دەیان ملیان گەیاندووەتە پەتی سێدارە، کە ئەمڕۆ لای خودی ئەو جەماوەرە دەنگدانەوەی ناخۆشیان هەیە. ئەمە لە هەشتاکاندا دەیان کتێب و نامیلکەی شاخمان بە دەست دەنووسینەوە، کە ئەمڕۆ ئەگەر بە جوانترین شێوە چاپ بکرێنەوە و بەمانیان بهێننەوە، زۆرینەیان ناخوێنینەوە. لە کتێبی (گەڕانەوەیەکی کاتی بۆ دایەڵۆگێکی بەردەوام)دا بەشێکم بە ئەوە تەرخان کردووە.
جەماوەر خاوەنی یادەوەرییەکی زۆر کورتە، چونکە ئەوانەی لەو یادەوەرییەیدا شوێنی کردوونەتەوە، شتی کاتی و ڕووکەشن. ئەوەی دەتوانێت یادەوەریی تاک بپارێزێت، ئازارە. ئەو شتانەی لە ڕێگەی ئازارەوە پێمان گەیشتوون، هێزی مانەوەیان هەیە. دیسان بە پرسیار دەگەڕێینەوە، کە پێچەوانەی وەسف، ئازاراوییە.
پێشتریش گوتوومە ڕەخنە بەرهەمی نووسینە، بۆیە پرۆسەیەکی هێمنە و بەو هێمنییەی نهێنییەکانی تێکست دەدۆزێتەوە، تاکوو لێکدانەوەی جیاواز لەوەی نووسەر مەبەستی بووە، بکات. لەبەر ئەوەیە ڕەخنە هەمیشە سەرسامی بە دوای خۆیدا دەهێنێت. دیارە سەرسامی لە شتی نوێوە دێت، کە هیچ نوێیەک بەبێ ئازار نایەتە کایەوە، بۆیە هێزێکی گەورەی هەیە. چەند ڕۆژێ لەمەوبەر هاوڕێیەکم ئەو بۆچوونەی منی بە مەبەستی گفتوگۆ لە فەیسبوکدا ورووژاند. هاوکات پێی خۆش بوو چەند وشەیەکی تری لەو بارەیەوە پێ بڵێم. ڕاستییەکەی هەر کاتێ ئێمە بەو تێگەیشتنە ڕازی نین، کە هەتا ئێستا بە هەر بارەتێک کراوە و دەمانەوێت لێکدانەوەی تری بۆ بکەین، ئەوە مەبەستمانە ئەو بابەتە تێک بشکێنین، کە لە هەر تێکشکاندنێکدا شتی نوێ دێتە کایەوە.

ڕەخنەی کوردی هێشتا بیرۆکەی (ڕووخاندن)ی نەناسیوە، یان لانی کەم چاکی نەناسیوە.
ڕووخاندن پێچەوانەی دامەزراندن پرۆسەیەکی تاکانەیە، واتە ئەمە کاتێ دەڕووخێنین، پێویستمان بە هیچ پلان و نەخشەیەک نییە، ڕەچاویان بکەین، بەڵکوو بە ناچاری شێوازی خۆمان دەگرین، لە کاتێکدا (دامەزراندن) پێویستی بە نەخشەیە. بە مانایەکی تر ڕووخاندنی هیچ تاکێک لە هیی ئەوەی دیکە ناچێت. من بە شێوازی خۆم و تۆیش بە شێوازی خۆت دەڕووخێنیت، بەڵام دەکرێت دامەرزاندنەکانمان ئەگەر کتومتیش لە یەک نەچن، لە زۆر ڕووەوە پێک بگەنەوە. (دێریدا) کاتێ پێ لەسەر چەمکی (تێکشکاندن) دادەگرێت، وەک ئەوە وایە خودی (دامەزراندن)یش لەگەڵ (ڕووخاندن)دا یەکسان بکات، بۆیە وەک پێشتر گوترا لەگەڵ بەردەوامیی ئەو پرۆسەیەدایە. تێکشکاندن و دامەزراندنەوە، تێکشکاندن و دامەزراندنەوە، تێکشکاندن و…

پرسیاری من ئەوەیە، ئایا کاتێ ئاستی ڕەخنەی خۆمان بەو شێوەیە دەبینین، ناکرێت گومان لە تێکڕای مێژووی ئەو پەنجا ساڵە بکەین؟ ئایا ئەو ڕەخنەیەی هەندێک ناوی زەق کردوونەتەوە و هەندێکی بە لاوە ناون، حوکمەکانی لە شوێنی خۆیاندان؟ ئایا نووسینی شیعر، چیرۆک، ڕۆمان و هەر ژانرەیەکی تر بەرهەمی ئەو تێگەیشتنەی نووسەر نین؟ ئایا ڕاستە ئەو نووسەرەی بایەخی یەکەمی بە وەسف داوە، داهێنەری گەورەیە؟ ئایا بەبێ بواری فەلسەفە لە تواناماندا هەیە بەرهەمی گەورە بنووسین؟ ئایا ئەو نووسەرانەی جەماوەر بە ڕووناکبیر، بگرە بە فیلەسۆفی داناون، کاتێ بە چاوی ڕەخنەگرانە دەیانخوێنینەوە، بە هەمان ئەنجامی ئەو جەماوەرە دەگەینەوە؟ ئەمانە و کۆمەڵێک پرسیاری تر بە کراوەیی جێ دەهێڵم. ئەوەیش دەڵێم، کە هەر کاتێ نموونەم لە نووسەرە دیارەکانی خۆمان هێناوەتەوە، ناویم نەهێناون، لەبەر ئەوەیە وەک دیاردە باسم کردوون. هەست دەکەم ناوهێنان لە شوێنێکی ئاوادا جۆرێک چوارچێوە دروست دەکات، کە پێم وا نییە نووسینی ئەو نووسەرانە تەنیا هێندەن. لە گوتارەکانمدا ناوی نووسەرانم هێناون، کاتێ دەستم خستووەتە سەر بەرهەمیان و بۆچوونی خۆمم لەبارەیانەوە دەربڕیوە. ئەوەی من هەوڵم داوە لەو نووسەرانەی تێک بشکێنم، ئەو وێنانەن، کە جەماوەر بۆی دروست کردوون، تا بە شێوازی خۆم ئەو وێنانەیان بکێشمەوە. بەوەدا ڕەخنە هیی تاکە، ئەو وێنەیەی، کە بە دەستیشی دەهێنێت، تاکە و تایبەتە بە خۆی. هیچ وێنەیەک ناخرێتە ناو چوارچێوەوە، چونکە هیچ وێنەیەک تەواو نەبووە. هەر لەم ڕوانگەیەیشەوە دایەڵۆگم بە ڕێی خۆم زانیوە و دەیزانم. لە

ناوەڕاستی هەشتاکانیشەوە بەم دەرکەوتووە، کاتێ هاوار دەکەیت: ئەوە زۆر گەورەن، داهێنەری مەزنن، داوات لێ ناکرێت یەک بەڵگە بە گوتەکانت بهێنیتەوە، بگرە پێویست نییە چوار دێڕت لە کتێبێکی گرنگ خوێندبێتەوە، بەڵام کاتێ بە پرسیار ڕووبەڕوویان دەبیتەوە، هەر پێش نووسەرە دیارەکان، لایەنگرانیان بەوە تۆمەتبارت دەکەن، گوایە کەسێکی بێئاگایت. واتە لەسەرتە دەیان کتێبی گەورەت لە کۆمەڵێک بواردا خوێندبێتەوە، ئینجا لەبارەی نووسینەکانیانەوە بپرسیت. ئایا لایەنگرانی ئەو نووسەرە دیارانە هەمان پێوەریان بۆ ئەو نووسەرانەیان هەیە؟ ئایا کاتێ ڕەخنەگرانی میللی بە زمانی ڕۆژانەی خەڵک لە بارەیانەوە دەنووسن و پێیاندا هەڵدەدەن، بەوە تۆمەتباریان دەکەن، گوایە کەسانی بێئاگان؟

ئەوەی من قسەم لەوە کردووە، ڕەخنەی زاڵی ئەمەیە، دەنا وەک گوتم لێرە و لەوێ هەوڵی گرنگمان هەن، کە بە گشتی هیی ئەو نووسەرانە نین، ناوی ناسراون و خاوەنی جەماوەرن. نەخێر، نووسەرانی ترن. ئەو لاوانەیشن، خەریکی وەرگێڕانی کتێبی فیکریی ڕەخنەیی فیلەسۆف و ڕەخنەدۆزەکانن. ئەوانەن، گوتاری تۆکمە لەبارەی کۆمەڵێک چەمکەوە دەنووسن. بە داخەوە هەندێکیان هێشتا نەیانتوانیوە خۆیان لە ژێر دەستەڵاتی ئەو نووسەرانە ڕزگار بکەن، کە لە ڕێی وەسف و بە پاڵپشتی جەماوەر گەورە کراون، بەڵام هەندێکیان ئەو هەنگاوەیشیان ناوە. چەند ساڵ لەمەوبەر نووسەرێکی لاو نامەیەکی ئاڕاستەی نووسەرێکی دیار کرد، کە بۆ من ئەو نامەیە زەنگێک بوو، پێی گوتم بە مێژووی نووسینی ئەم پەنجا ساڵەدا بچووەرەوە! هەڵوێستی نووسەرە دیارەکە هێندەی تر دەنگدانەوەی ئەو زەنگەی لە ناو سەرمدا گەورە کرد.

- ئەم باسە بە تەوەرەی ڕەخنە نووسراوە، کە (دلاوەر ڕەحیمی) لە (ژنەفتن)دا ئامادەی کردبوو.

دزەکەی ڕۆژانی شەممە.. نووسینی

/ گابریل گارسیا مارکیز.
وەرگێڕانی / ڕزگار عومەر

هەگە دزەکە تەنیا ڕۆژانی پشووی کۆتایی هەفتە دزی دەکات، شەوی شەممە بەخشکەیی خۆی خزاندە نێو ماڵەکە، خانمی ماڵەکە “ئانا”ی قەشەنگی تەمەن سی ساڵە، کە هەمیشە شەوان بەدارە، بەسەر دزەکە هات لە کاتی ئەنجام دانی ماڵبڕینەکە.

پاش ئەوەی دزەکە بە دەمانچەکەی هەڕەشەی لێکرد، ئانا خشڵ و هەموو شتە گرانبەهاکانی خۆی ڕادەست کردو پاڕایەوە کە لە “پاولی” منداڵە سێ ساڵانەکەی نزیك نەبێتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا منداڵەکە سەرسامی هەندێك لە فێڵە سیحراویەکانی دزەکە بوو.

“هەگە” ی دز بیری کردەوە ” بەچی بە پەلە لێرە بڕۆم، خۆ بارودۆخ لێرە باشە؟ “

خۆ دەتوانێ تەواوی ئەم پشووە لێرە بمێنێتەوەو چێژ لەم ئاوهەواو دەخۆ ببینێت، چونکە مێردی ئانا تا شەوی یەکشەممە نایەتەوە- دزەکە ئەم زانیاریە دەزانی چونکە پێشووتر چاودێری کردبوون گوێ ی لێیان ببوو-

دزەکە زۆر درێژەی بە بیرکردنەوە نەدا؛ کراس و بیجامەی خاوەن ماڵی لەبەرکرد، داوای لە ئانا کرد چێشتی بۆ لێبنێ، مەی لە ژێر زەمینەکە بێنێ، کاسێتی مۆسیقاش بخاتە سەر،چونکە بەلای دزەکە بێ بێ مۆسیقا ژیانێك نییە.

ئانا بیری لای کچەکەی خۆی پاولی بوو، کاتێك خەریکی ئامادەکردنی ژەمی ئێوارە بوو، بیرۆکەیەکی بۆ هات بۆ ڕزگاربوون لە دەست ئەم دزە. بەڵام دەشزانێ زۆر شتی لە دەست نایەت، چۆنکە هەگە تەلی تەلەفۆنی ماڵەکەی بڕیبوو، ماڵەکەش کەوتۆتە شوێنێکی تەریکی گەڕەك، کاتیش شەوەو بۆ دەنیایی کەس نایەت.

ئانا بڕیاری دا حەبێکی خەو بخاتە نێو پەرداخەکەی هەگە.

هەگە بەجگە لە کۆتایی هەفتەکاندا کە دزی دەکات، پیشەکەی بە درێژایی ڕۆژانی هەفتە بریتیە لە پاسەوانی کردنی بانکێك! لەسەر نان خواردنیش زانی کە ” ئانا” پێشکەشکاری ئەو بەرنامە تایبەتەیە بە مۆسیقای میلی کە هەموو شەوان بە پچڕان لە ڕادیۆ گوێ لە بەرنامەکە دەگرێ و زۆریش سەرسامە بە ئانا، کاتێکیش کە بەیەکەوە گوێیان لە گۆرانیەکی گۆرانیبێژی مەزن ” بێنیی ” دەگرت لەسەر مۆسیقاو مۆسیقاژەنەکان گفتوگۆیان کرد.

ئانا لەسەر خەواندنی دزەکە پەشیمان بویەوە، چونکە بینی ئەو دزە

بەهێمنی هەڵس وکەوت دەکات و نیازی زیان پێگەیاندن و هێرش کردنی سەر ئەوی نیە. بەڵام تازە کار لە کار ترازابوو، حەبی خەوەکە لە نێو پەرداخەکە بوو دزەکەش لە لوتکەی خۆشحاڵیەوە پەرداخێکی نۆشکرد. لەگەڵ ئەوەشدا هەڵەیەك هەبوو، چونکە ئەو پەرداخەی حەبەکەی تیابوو ئانا نۆشی کرد نەك دزەکە.

لە بەیانی ڕۆژی دووەمدا ئانا لە ژوورەکەی خۆی بە ئاگاهات، بینیی نەك هەمان جلی لەبەرە بەڵکوبە جاجمێك هەموو گیانی بە تەواوی داپۆشراوە تا سەرمای نەبێت. بینی لە باخچەکە وا پاولی کچی لەگەڵ هۆگۆ خەریکی یاری کردنن پاش ئەوەی نانی بەیانیشیان ئامادە کردبوو، ئانا لە دیمەنی گونجانی تەواوی ئەم دووانە سەری سوڕما، هەروەها سەرسامی شێوازی ئەم دزە بوو لە ئامادەکردنی خواردندا، هەروەها هۆگۆسەرنج ڕاکێشیش بوو.ئانا هەستی بە خۆشیەکی نائاسایی کرد.

لەم کاتەدا یەکێك لەدەستەخوشکەکانی ئانا لەدەرگای دا، هات و داوەتی ئانای کرد بۆ ئەوەی بە یەکەوە بڕۆن نانی نیوەڕۆ بخۆن، هۆگۆ تۆزێك شڵەژا، بەڵام ئانا بە بیانووی نەخۆش کەوتنی کچەکەی داوەتەکەی ڕەتکردەوەو بەڕێ ی کرد. هەرسێکیان بەیەکەوە مانەوە تا چێژ لە پشووی ڕۆژی یەکشەمە ببینن.

هۆگۆ بە دەم فیکەلێدانەوە خەریکی چاککردنەوەی تەلی تەلەفۆنەکەو، دەسکی ئەو پەنجەرەیە بوو کە دوێنێ شەو بۆ هاتنە ژوورەوە شکاندبووی. ئانا سەرنجی ئەوەی دا کە هۆگۆ ئەم جۆرە لەسەما زۆر باش دەزانێ کە ئەو حەزی لێیەتی و قەت نەیتوانیوە لە گەڵ هیچ پیاوێك ئەو سەمایە بکات. هۆگۆ پێشنیاری بۆ ئانا کرد کە ئەم سەمایە بە یەکەوە بکەن، هەردووکیان لە یەك ئاڵان و تا تاریك داهات خەریکی سەما کردن بوون. مناڵەکە سەیری دەکردن چەپڵەی لێدەدا تا خەو بردیەوەو خەوی لێکەوت، ئاناو هۆگۆ شەکەت بوون لەسەما کردن و لەسەر سەکۆیەکی هەیوانەکە ڕاکشان.

لەم کاتەدا هیچیان ووتەیەکیان نەبوو بۆ ووتن، لە بیریان چوو کاتی هاتنەوەی مێردەکەی ئانایە، هۆگۆ سەرەڕای پێگیری ئانا لەوەی وەریان ناگرێتەوە، بەڵام هەموو خشڵ وشتە دزراوەکانی دایەوە دەستی ئانا، هەروەها هۆگۆ هەندێ رێنمایی دا بە ئانا کە لەمەودوا چۆن خۆی لە دزان بپارێزێ! بە خەمباریەوە ماڵئاوایی لە ئاناو لە کچەکەی کرد.

ئانا چاوی لەسەری بوو کە هێواش هێواش دووردەکەوتەوەو وون دەبوو لە چاوان، ئانا بەهەموو هێزی خۆی بانگی کردەوە،هۆگۆ گەڕایەوە، ئانا چاوی بڕیە ناو چاوانی هۆگۆ و پێیووت کەوا مێردەکەی کۆتایی هەفتەی داهاتوو دیسان سەفەر دەکات.

هۆگۆ بە خۆشیەکی زۆرەوە، بەسەما کردنەوە کۆڵا نەکانی گەڕەکەکەی بەجێهێشت و تاریکی بە تەواوی ئەم ناوەی داپۆشی.

قەیرانی ئەتۆمی شەمەندەفەری مەرگی کۆماری ئیسلامی ئێران.. شرۆڤە و نووسینی: ستیڤان شەمزینی

یەکێک لەو پرسە هەستیار و گەرمانەی چەند ساڵێکە لەسەر مستەوای سیاسەتی دەولی لە ریزی پێشەوەی دۆزە ئاڵۆزکاو و پڕ هەراوهوریا و کێشەکاندایە، فایلی پیتاندنی یۆرانیۆمە لەلایەن کۆماری ئیسلامی ئێرانەوە لە بواری بەرهەمهێنانی تەکنۆلۆژیای چەکسازییدا، ئەمەریکا وەک جەمسەری سەرەکی هێزی دنیا بێ چەند و چون دژایەتی هەر هەنگاوێکی ئێرانییەکان دەکات بۆ بەدەستهێنانی چەکی ئەتۆمی، بە دوایدا هاوپەیمانە ستراتیژیی و نێزیکەکانی وەک بەریتانیا و ئیسرائیل و ئەڵمانیا و هتد.. تەئکید دەکەنەوە لەسەر هەمان هەڵوێستی ئەمەریکا و پێیانوایە ئێرانێکی خاوەن چەکی ئەتۆمی بەدەر لە هەڕەشە جیددییەکانی بۆ سەر دەوڵەتە خۆرئاواییەکان و ئیسرائیل، سەرەتای رسکانی دەوڵەتگەلێکی ئیسلامی و سەلەفیی مەترسیدار و بەهێزە لەخۆرهەڵاتی نێویندا کە لە ئێرانەوە درێژ دەبێتەوە تاکوو لوبنان و فەلەستین و هتد..

ئەمەریکا و هاوپەیمانەکانی لە هەوڵ و کاردان تا ململانێ دەگەڵ ئێرانی ئیسلامی بە هۆکاری پەرەپێدانی چەکی ناوکی، بچووک نەکرێتەوە بۆ کێشەی نێوان دوو دەوڵەت (ئەمەریکا- ئێران) یان زیاتر، لە کۆششدابوونە تا لە رێی بردنی فایلی ئەتۆمییەوە بۆ نێو چەقی سیاسەتی نێودەوڵەتی و ئەنجوومەنی ئاسایش بیکەنە دۆزێکی یونیڤرساڵ و لەو بارەوە هاوڕاییەکی جیهانی یان خۆرئاوایی بەدژی ئێران وەگەڕ بخەن. هەرچی لایەنی ئێرانییە بێجگە لەوەی بە مافی خۆی دەزانێت وەک وڵا تێکی سەربەخۆ لە بواری تەکنۆلۆژیای نوێ و ئەتۆمیدا تاقیکردنەوە و داهێنان بکات (دوای پاکستان دووەم دەوڵەتی

ئیسلامییە دەبێتە خاوەنی چەکی ئەتۆمی) لە هەمان کاتدا نیازپاکیی خۆیان دەخەنە روو لەوەی ئەو وەبەرھێنانانە لە بواری پیشەسازیی چەکسازییدا ئەنجام نادرێت، بە پێچەوانەوە بەڵکو سنووردارە تەنێ لە بوارەکانی خزمەتگوزاریی مەدەنییدا.
ئەم قەیرانە بەردەوام لە هەڵکشان و داکشاندایە، هەندێکجار هەست بە بارگرژیی و مەترسی زۆر دەکەین لە پەیوەندیی ئێران و نەیارەکانیدا (بە تایبەت ئەمەریکا) ناو بە ناویش وا دێتە پێش چاو تەنگژەکە وا خەریکە لە رێگەی دانوستان و ملکەچیی ئێرانەوە بە لیژنەی تایبەتی ئاژانسی جیهانی وزەی ئەتۆم بەرەو چاسەر دەڕوات، بەڵام لەهەموو بارەکاندا تاکوو ئەم چرکەساتە کێشەکە بەردەوامە و هیچ رێگەچارەیەکی گونجاو نەهاتووتە ئاراوە هەردوولا پێی قایل بن تاکوو هەل بڕەخسێنێت بۆ بچووکبوونەوە و کۆتایی پێهاتنی قەیرانەکە بە رێگای ئاشتی، رەنگبێ ئیسرائیل یەکێک بێت لەو بەربەستانە، چوونکە ئیسرائیل دەیەوێت گوێ بدات بە پێشنیاری لێدانی سەربازیی ئێران.

فایلی ئەتۆمی ئێران و کاردانەوەی نێودەوڵەتی
پاساوی سەرەکی ئەمەریکا لە گووشار خستنە سەر ئێران و زەمینەسازیی بۆ پێکھێنانی کۆدەنگی لە دژی ئەو وڵاتە بە پلەی یەکەم پابەندی هەوڵی پیتاندنی یۆرانیۆمە. هەرچەندە نزیک بە بیست (20) ساڵ دەبێت ئێران لە هەوڵی بەدەستھێنان و بەرھەمھێنانی موشەکی ئەتۆمیدایە، ئەستاشی لەسەر بێت نەیتوانیوە هیچ موشەکێک دروست بکات هەڵگری کڵاوەی ئەتۆمی بێت. زانیارییە هەواڵگرییە ئیسرائیلییەکان جەخت دەکەنەوە لەوەی ئێران لە ساڵی 2009دا دەبێتە خاوەنی موشەکی ئەتۆمی، لە بەرپەچی ئەو زانیارییەدا پسپۆرانی بواری چەکی ئەتۆمی و زۆرینەی وڵاتانی دنیا پێیانوایە چەندان ساڵی تر پێویستە لە بەردەم ئێراندا بۆ ئەوەی ببێتە خاوەنی چەکی ئەتۆمی. زانیارییە نوێیەکانی هەواڵگریی ئەمەریکی لە تازەترین ئاشکراکارییدا بۆیان دەرکەوتووە: رژێمی ئێران لە سەرەتای ساڵی (2003)ەوە بەرنامە ئەتۆمییەکەی راگرتووە (بەپێی راپۆرتێکی پیشەیی تەکنیکی دەزگای ناوەندیی هەواڵگریی ئەمەریکا کە 17 دەزگای هەواڵگریی سەر بە وڵاتە یەکگرتووەکان دانیان بەو راستییەدا ناوە لەساڵی 2003ەوە کۆماری ئیسلامی ئێران سەرجەم بەرنامە چەکسازییە ئەتۆمییەکەی خۆی راگرتووە!!).

هەر بۆ زیاتر پشتڕاستکردنەوەی ئەو هەواڵە (جۆناسان مارکۆس) دەنووسێت: (دەزگای CIA چەند رۆژێک لەمەوبەر رایگەیاند حکوومەتی

ئێران بەرنامەی ئەتۆمی خۆی لە بواری بەرھەمھێنانی چەکی ئەتۆمیدا لە ساڵی 2003ەوە راگرتووە). نووسەر پێیوایە ئەم راپۆرتە نوێیە گومان دەخاتە سەر کۆی زانیارییەکانی پێشووی CIA بە تایبەتی لە ساڵی 2005یشدا دەزگا ھەواڵگرییەکانی ئەمەریکا لەو باوەڕەدا بوون ئێران سەرگەرمی پیتاندنی یۆرانیۆمە لە بواری چەکسازییدا، ئەو وای دەبینێت (ناکرێت دیپلۆماسییەت لەسەر زانیاریی بێ بەڵگە و گومان دابڕێژرێت). نووسەر بەو ھۆیەوە وا بڕوا دەکات ئومێدەکانی ئیدارەی ئەمەریکا بە مەبەستی دروستکردنی کۆدەنگی و کۆبەچوونی دژی ئێران کەم دەبنەوە و ناتوانن وەک پێویست بن. ئەم زانیارییە نوێیەی CIA کە تەئکید دەکاتەوە لەسەر ئەوەی ئێران بەرنامە ئەتۆمییەکەی راگرتووە، سەرانی کۆشکی سپی تووشی شۆک کرد، چۆن دەبێت چەند وەختە پێیان نەزانیبێت؟ یان بۆچی CIA ئەم راپۆرتە دژ بە زانیارییەکانی پێشووی بڵاو دەکاتەوە؟ ھەتا ئەو راددەیەی (جۆن بۆڵتۆن) نوێنەری پێشووی ئەمەریکا لە نەتەوە یەکگرتووەکان رایگەیاند (راپۆرتەکەی CIA گوایە ئێران لە ساڵی 2003ەوە بەرنامە ئەتۆمییەکەی راگرتووە، جۆرێکە لە کۆدەتا لە دژی بوش) وتیشی (CIA دەمێکە لە ھەڵسوکەوتەکانی جۆرج بوش رازی نین).

وێڕای بڵاوبوونەوەی ئەم راپۆرتە و دەنگۆی راگرتنی بەرنامە ئەتۆمییەکەی ئێران، ھێشتا ئەمەریکا سوورە لەسەر ھەڵوێستە توندەکانی بەرامبەر بەو دەوڵەتە، ئەمە بە پلەی یەکەم پابەندە بە بەدگومانی ئەمەریکا دەربارەی راستیی ئەو زانیارییە نوێیانە و بە پلەیەکی تر پەیوەندیی ھەیە بە جۆر و فۆرمی سیاسەتی ھەژموونخوازانەی ئێرانەوە. لە دیمەنەکەدا وەھا دەردەکەوێت، بوش و کاستەکەی راپۆرتە نوێیەکەی “سی. ئای. ئەی” بە ھەند وەرنەگرن و سووربوونی خۆیان نیشان دەدەن لە کۆکردنەوەی ھاوپشتیوانی نێودەوڵەتی بە دژی ئێران و قورسکردنی سزا و ئابڵووقەکانی سەری، تاکوو وەشاندنی گورزی سەربازیش کە من پێموایە لەم دۆخە زۆر زەحمەتە. (رۆبەرت گیتس) وەزیری بەرگریی ئەمەریکا بە کەناڵی (الجزیرە) ئامانجەکانی لێدانی ئێران ئاشکرا دەکات و دەڵێ:
سەرەڕای بوونی مەترسیی چەکی ناوکی، چەند ھۆکارێکی تر ھەیە بۆ لێدانی وەک:
*گووتاری توندوتیژیی ئێرانییەکان کە لە سەرەتای شۆڕشەوە سەریھەڵداوە و لە سەردەمی نەژاددا بوژاوەتەوە.
*ھەوڵە ھەژموونخوازییەکانی ئێران و ئەو ھەستەی لای بەرپرسانی تاران دروست بووە سەبارەت بەوەی گوایە ھەرچییەکیان بووێت لە ناوچەکەدا بە ئاسانیی جێبەجێی دەکەن. گیتس لەو بارەوە وتی:

دەمانەوێت بەرپەچی ئەو هەستە بدەینەوە لای ئێرانییەکان دروستبووە.

لە باری واقیعیشەوە ئێران بە بێ چەکی ئەتۆمیش هەڕەشەیەکی جیددییە لەسەر ئەمنییەتی ناوچەکە، جگە لەمەش سیاسەتی ئێران لە لوبنان و فەلەستین و عێراق و هەندێک لە وڵاتانی تری خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا لەگەڵ سیاسەت و ئەجیندا و بەرژەوەندییەکانی ئەمەریکا و ئیسرائیلدا نایاتەوە و ناتەبایە، بە تایبەت ئێران لە ڕێگەی هەردوو ڕێکخراوی (حەماس و حزب اللە)ەوە کێشەی زۆر بۆ ئیسرائیل دروست دەکات، هەروەک بینیمان لە هاوینی ساڵی 2006دا (حزب اللە) بە موشەکی دوورهاوێژی ئێرانی توانی زیانێکی ماددیی و گیانی زۆر بە ئیسرائیل بگەیەنێت!. لەبەرئەمە بەدەر لە پرۆگرامە ئەتۆمی و ناوکییەکەی هەوڵە هەژموونخوازییەکانی ئێران جێی مەترسییە. لەمانەش بترازێت ژمارەی مووشەکە دوورهاوێژەکانی ئێران شایەنی نادیدە گرتن نین! چوونکە زۆرێک لەو مووشەکانە بە ئاسانی دەگەنە ناو ئیسرائیل وەک مووشەکی (شەهاب 3). ڕۆژنامەنووسی جیهانی (لیۆنێل بیهنار) لەو باوەڕەدایە: پرۆسە ئەتۆمییەکەی ئێران جێی مەترسی نییە، ئەوەی جێگەی مەترسییە ئێران نزیکەی 3000 مووشەکی دوورهاوێژی هەیە. هێشتاش ئێران بەردەوامە لەسەر دروستکردنی موشەکی نوێ، بە وتەی (مستەفا محەمەد نەجار) وەزیری بەرگریی کۆماری ئیسلامی موشەکی عاشورا کە تازەترین بەرهەمی وەزارەتی بەرگریی ئێرانە 2000 کیلۆمەتر دەڕوات.

لەلایەکی ترەوە بە گوێرەی هەواڵی ژێدەرەکانی دەنگوباس، ئاژانسی وزەی ئەتۆم پێداگریی لەسەر ئەوە دەکەن لایەنی ئێرانی بە چارەسەری قەیرانی ئەتۆمی وڵاتەکەی هاتووتە پێشەوە و لەو بوارەدا هاوکاریی جیددی ئەو لیژنەیەی کردووە لەکۆڵینەوە لەسەر فایلی ئەتۆمی ئێران دەکەن. دکتۆر محەمەد بەرادعی لە ماوەی ڕابردوودا گەشبینی نیشاندا و ڕایگەیاند: ئێرانییەکان بە دەنگەوە دێن و ڕاستگۆیانە مامەڵە لەگەڵ ئاژانسەکەیان دەکەن. لە ئەمەریکییەکان بەم لێدوانەی بەرادعی قەڵس بوون، بەڵام ئەو سوور بوو لەسەر ڕای خۆی و وتی: ئەوەی لە بارەی ئێرانەوە ڕایگەیاندووە ڕاستییەکی کۆنکرێت و حاشاهەڵنەگرە. سەرەباری ئەو بەدەنگەوە هاتنانە لەلایەن ئێرانییەکانەوە و پاشان بەباوبوونەوەی دەنگۆی ڕاگرتنی بەرنامە ئەتۆمییەکەی ئێران، حکوومەتی ئەمەریکا بە هاوڕایی لەگەڵ هاوپەیمانەکانی سوورە لەسەر بۆچوونەکانی لەمەڕ ئێران و پێیانوایە ئێران مەترسییەکی جیددییە لەسەر ئاسایشی ناوچەکە و جیهان و بەدەستهێنانی ئەو چەکەش لەلایەن ئێرانەوە (وەک بوش بۆی چووە)

دەبێتە دەسپێکی جەنگی جیهانی سێیەم و ئاڵۆزبوونی رەوشی ناوچەکە، بەتایبەتی لە دیدی ئەمەریکادا ئەگەری ئەوە هەیە ئێران بەم تەکنەلۆژیایە هاوکاری گروپە توندڕەوەکان بکات!، ئەمەش کارێکی نامومکین نییە لە راستیدا.

شتێکی تر گرنگە پەنجەی بۆ رابکێشین ئەوەیە ئەمەریکا وەک عێراقی سەدام و ئەفغانستانی ژێر رکێفی کوڕی لادن و مەلا عومەری تاڵیبان سەیری ئێران دەکات، لە هیچ کام لەم وڵاتانە خودانی چەکی ئەتۆمی نەبوون، بەڵام چونکە مەترسی بوون بۆ سەر بەرژەوەندییەکانی ئەمەریکا و ئاسایشی ناوچەکە ئەمەریکا زەبری کاریگەری لێوەشاندن و بە تەواوەتی لەناوی بردن. بە کورتی دیار نییە ئەگەر ئێران بەرنامە ئەتۆمییەکەی رابگرێت و بەبێ هیچ مەرجێکیش تەسلیمی داخوازییەکانی کۆمەڵەی نێودەوڵەتی بێت، ئایا ئەمەریکا ئەوکات هەر سوورە لەسەر سیاسەتی گورز وەشاندن لە ئێران یان جۆولەیەکی تر لە دایەلۆگ دەست پێدەکاتەوە بە مەبەستی نزیک خستنەوەی بیروڕاکان و پێشگیریی لە ئەگەری رووداني جەنگ؟. وەها بڕوا دەکەم، لەم قۆناغەشدا وەشاندنی گورزی سەربازیی لە ئێران کارێکی ئەستەمە، چوونکە هەر کاتێک واشنتۆن سیاسەتەکانی خۆی توند بکاتەوە، تاران نەرمی زۆرتر دەنوێنێت و هەندێک سازشی لابەلا دەکات بە مەبەستی کات کوشتن.

ئەحمەدی نەژاد باڵیۆزی جەنگ

بە هاتنە سەرکاری مەحمودی ئەحمەدی نەژاد سەردەمێکی سامناک لە بارگرژیی و ئاڵۆزیی لەنێوان ئێران و ئەمەریکا لەلایەک و لەگەڵ وڵاتانی زلهێزی خۆرئاوایی و ئەوروپیدا لەلاکەی تر سەریانهەڵدایەوە، سیاسەتە توند و زبرەکانی ئەحمەدی نەژاد لە مامەڵەکردن لەگەڵ ئەمەریکا و هاوپەیمانەکانی بووەتە هۆی زێدەتر ئاڵۆزبوونی رەوشەکە و پچڕاندنی پەیوەندییەکان و ساردیی گفتوگۆ و گەرمیی ئەگەرەکانی جەنگ و پێکدادان. ئەحمەدی نەژاد بە هەڕەشە بەردەوامەکانی لە ئیسرائیل گوایە لەسەر نەخشەی جیهان دەیسڕێتەوە، کە ئەمە هەمان زمان و میتۆدی بیرکردنەوەی سەدامیش بوو، خزمەتێکی زۆری ئاڵۆزکردنی بارودۆخەکەی کردووە و بە هەموو جۆرێک بۆی کرا بێت و دەستی دابێت ساردیی خستووەتە پەیوەندیی و رێگاچارە دیپلۆماسییەکانەوە، لە رەهەندێکی ترەوە لەدوانەکانی نەژاد لەمەڕ بەرنامە ئەتۆمییەکەی زیاد لەهەر شتێک بۆنی نەیاریی و دوژمنایەتیکردنی خۆرئاوا بە گشتیی و ئەمەریکا و ئیسرائیل بە تایبەتی لێدێت، بەیەکا سیاسەتەکانی ئەحمەدی نەژاد کەشەکانی زۆرتر

قووڵ کردووەتەوە. تاکوو ئەو ئەندازەیەی ملنەدان و سەرڕۆییەکانی نەژاد هاوشێوەی سەرڕۆییەکانی سەدام حسێنە، چون جیا لەوەی وڵاتەکەی پێشێلی زێڕینەی میساقە نێودەوڵەتییەکان دەکات لەهەمان کاتدا رایدەگەیەنێت ئێران ڕێوشوێنی تۆڵەسەندنەوە دەگرێتە بەر لەدژی هەر وڵاتێکی ئەوروپی و خۆرئاوایی کە شوێن پێی هەنگاوەکانی ئەمەریکا هەڵبگرێ بە سەپاندنی هەر جۆرە سزایەک بەسەر کۆمارە ئیسلامییەکەیدا.

ئەم کەفوکوڵە و زیادەڕەوییانەی نەژاد جگە لە ئاستی نێودەوڵەتی لەسەر ئاستی ناوخۆش نیگەرانی و ناڕەزایەتی زۆری لێکەوتووەتەوە، هەندێک لە ئێرانییەکان پێیانوایە حەماسەتی رووت و توندئاژۆیی چیتری لە دروێنە ناکرێت جگە لە چارەنووسێکی بەد و ڕەشی وەک چارەنووسی تاڵیبانەکان لە ئەفغانستان و چارەنووسی سەدام لە عێراق. ریفۆرمخوازە بە حیساب میانڕەوەکانی وەک (محەمەدی خاتەمی، هاشمی ڕەفسنجانی، موحسین میردامادی) تووڕەن لە لە سیاسەتەکانی نەژاد و لایانوایە تاکڕەویی و پێیڕەوکردنی دیپلۆماسییەکی خراپ و گێلانە بە هەڵوێستەکانی نەژادەوە دیارە. هەر لەو ڕووەوە (حەسەنی روحانی) بەرپرسی پێشووی دۆسیەی ئەتۆمی ئێران ڕەخنە لە هەڵوێست و لێدوانەکانی ئەحمەدی نەژاد دەگرێت و بە ناواقیعی وەسفیان دەکات، دواتر بە کەمتوانا لە چارەسەرکردنی کێشە ئابووری و ناوخۆییەکان و تێکدانی پەیوەندیی ئێران لەگەڵ وڵاتانی دیکە تۆمەتباری کرد و رایگەیاند: ئەحمەدی نەژاد لە هونەری دیپلۆماتی و گەمەی رامیاریی و دانوستاندا کەڵەوارە و ئێران دەخاتە تالوکەوە. ئاماژەکان دەریدەخەن ئەحمەدی نەژاد رسی 28 ساڵی دەستکەوتەکان و ڕێوشوێنەکانی خۆ قایمکردنی کۆماری ئیسلامی دەکاتەوە بە خوری و پێدەچێت لەبری ئەوەی ئێران بکاتە وڵاتێکی خاوەن چەکی ئەتۆمی و گەشەسەندوو وڵاتەکەی بکاتە کاولاش و وێرانە هەروەک سەدامی هاوبیری ئەو چارەنووسەی بە تووشی عێراقییەکانەوە کرد، یان لە هەڵبژاردنی داهاتوودا ئێرانییەکان فریای خۆیان و کۆمارەکەیان دەکەون بە پێنەدانەوەی شانسی خولێکی تری سەرۆکایەتی بە ئەحمەدی نەژاد.

مەترسی ئێران لەسەر ئیسرائیل و کاردانەوەکانی حکوومەتی تەلئەبیب

لەوانەیە هەنووکە ئێران سەرسەختترین نەیاری دەوڵەتی ئیسرائیل بێت چ لە ناوچەکە و چ لەجیهاندا، سیاسەتی گشتیی و فەرمیی ئێران لەهەمبەر ئیسرائیل سیاسەتی نەفیکردن و سڕینەوەی ئەو دەوڵەتەیە لەسەر ئەتڵەس. بە چاو نوقاندن لە تەنگژە و فشارە قورسەکانی سەری، ئێران بێ پشوودان و ماندووبوون هەڕەشە لە ئیسرائیل دەکات بە

وەشاندنی گورزی سەربازیی لە گرنگترین پێگە سەربازیی و دەوڵەتییەکان، لە باری کردەییدا تاران بە هەموو رێگە و توانایەک هاوکاریی (حزب اللە) لە لوبنان و حەماس لە فەلەستین دەکات وەک دوو نەیاری توندوتیژ و چەکداریی ئیسرائیل لەو دوو وڵاتەدا. ئیسرائیل هەموو کات دەرک بە مەترسی بەهێزبوون و فراوانبوونی ئۆتۆرێتی ئێران دەکات. هەروەک پرۆفیسۆر (ناتان ئی بوش) لە زانکۆی نیوپۆرت لە ئەمەریکا وتی: ئیسرائیل ئەم مەسەلەیە بە جیددی وەردەگرێت و دەستەوئەژنۆ دانانیشێت و رێگە بە ئێران نادات چەکی ناوەکی بەدەست بهێنێت. ئاشکراشە ئیسرائیل رۆڵی هەیە لە دروستکردنی نەیارەتییەکی بنکە فراوان و گەورە لە دژی ئێران بە تایبەت لە دژی بەرنامە ئەتۆمییەکەی، چوونکە دڵنیایە یەکەمین بەکارهێنان و تاقیکردنەوەی ئەو چەکە لەلایەن ئێرانەوە لە دژی دەوڵەتەکەی ئەو دەبێت، لەبەرئەوەی دژایەتیکردنی ئیسرائیل لەلایەن حکوومەتی تارانەوە لەوە دەرچووە تاکتیکێکی سیاسیی بێت بەڵکو بووە بە جوزئێک لە ستراتیژ و عەقیدەیەکی چەسپیوی سەرانی کۆمارەکە. ئایەتوڵڵا (داود فەریحی) مامۆستای زانستی سیاسەت لە زانکۆی تاران دەڵێت (ئەو لەدوانەی سەرۆک ئەحمەدی نەژاد لە دژی ئیسرائیل زۆر تایبەتن بە ئایدیۆلۆژیا و عەقیدەی ئیسلامییەوە) بەم هۆیەوە پێیوایە دژایەتییەکانی نەژاد بە جولەکە رەوایان لە تێکستەکانی قورئانەوە وەرگرتووە.

بەڵگە نەویستە ئیسرائیل لە بەرامبەر هەوڵەکانی ئێران لە دژی جولەکە بێدەنگ نابێت (بێدەنگیش نەبووە) لە ئامادەباشیدایە بۆ وەڵامدانەوەی هەر هێرشێکی ئێرانی، پێدەچێت ئیسرائیل زووتر دەست بوەشێنێت لە ئێران. ئەم ئەگەرەش لەسەر زاری سەرچاوەیەکی هەرە باڵای سەربازیی ئیسرائیلییەوە پشتڕاستکراوەتەوە وەختێک ئەو سەرچاوەیە بە رۆژنامەی (مەعاریف)ی ئیسرائیلی راگەیاندووە: ئیسرائیل پێیوایە سەپاندنی هەر سزایەکی تر بەسەر ئێراندا هیچ کاریگەریی نابێت و دەبێت گورزێکی سەربازیی لە ئێران بدرێت تاوەکو لە هەوڵەکانی بۆ دروستکردنی چەکی ئەتۆمی پاشگەز ببێتەوە. نیکۆڵای سارکۆزی سەرۆکی فەڕەنساش کە لەگەڵ ئەمەریکا هاوڕایە لە بەرامبەر ئێران بەدووری نەگرت پێشکات ئیسرائیل هێرشێکی ئاسمانی بکاتە سەر ئێران وەک ئەوەی ساڵی 1981 کردیە سەر عێراق. ئەوەی لەم هاوکێشە سیاسییەدا روون و ئاشکرایە ئیسرائیل لە پریشکی ئاگری ئەو جەنگە گەرمە بە دوور نابێت کە ئەگەری روودانی هەیە لە نێوان ئەمەریکا و ئێران، ناچار ئیسرائیلییەکان چوونکە دەزانن بەشێک دەبن لە جەنگ لە خۆ ئامادەکردندان بۆ هەر ئەگەرێکی جەنگ بەتایبەتی ئیسرائیل پشت بەو دوو هەزار موشەکەکەی خۆی دەبەستێت کە هەڵگری کڵاوەی

ئەتۆمین.

هەوڵەکانی سەپاندنی سزا بەسەر ئێراندا
یەکێک لەو سیناریۆیانەی لە رۆژەڤی سیاسەتی ئەمەریکیدایە سەپاندنی سزای توندە بەسەر ئێراندا بۆ ملدان بە ویستەکانی کۆمەڵەی نێودەوڵەتی و راگرتنی چالاکییەکانی لە بواری بەرهەمهێنانی چەکی ناوکیدا، بەدەر لەوەی پیادەکردنی ئەم سیناریۆیانە بە ئەزموون لەگەڵ کۆریای باکوور و عێراقی رابردوو بەدەرکەوت زۆر سەرکەوتوو نەبووە، بەڵام ئەمەریکا و بەشێک لە هاوپەیمانە ستراتیجییەکانی خوازیارن لەو رێگەیەوە لایەنی ئێرانی ناچار بە داخوازییەکانیان بکەن. لە (د.محەمەد بەرادعی) سەرۆکی ئاژانسی نێودەوڵەتی وزەی ئەتۆم لە سەرەتای ساڵی 2006 رایگەیاند: ئێران مەترسیی گەورە پەیدا ناکات لەسەر هێمنی جیهان و سەپاندنی سزای ئابووری بەسەر ئێراندا کارێکی خراپە. ئیدارەی ئەمەریکا چوست و چالاک و لە خۆبوردوانە لە کاردایە تاوەکو زۆرترین دەوڵەت قایل بکات بە بەشداریکردن لەگەڵیدا بەمەبەستی توندکردنەوە و قورسترکردنی سزاکانی سەر ئێران لە چەشنی سزا و ئابڵوقەی چڕتری ئابووری و بایکۆتی بازرگانی.

لەو بارەوە (دیڤید سەنگر– هێلین پێکەر) لە رۆژنامەی (نیۆیۆرک تایمز) بەهاوبەشیی نوسیوویانە: برێنز و هەندێک لە بەرپرسانی وەزارەتی دارایی ئەمەریکا هەوڵدەدەن لە رێگەی پێشنیاری کۆنسەرڤاتیڤەکانی ئەمەریکا لەمەڕ هێرشی سەربازیی بۆ سەر ئێران پاڵەپەستۆ بخەنە سەر ئەوروپا و روسیا بەمەبەستی فراوانکردنی گەمارۆ ئابوورییەکانی سەر ئێران. هەندێک لە وڵاتانی ئەوروپی بە دەنگ ئەم داخوازییەی ئەمەریکاوە هاتوون و رایانگەیاندووە پێویستە سزاکانی سەر ئێران توندتر بکرێت و بوار بە ئێران نەدرێت بەرنامە ئەتۆمییەکەی تەواو بکات. سارکۆزی رایگەیاند: ناماقوڵە رێگە بدرێت ئێران ببێتە خاوەنی چەکی ئەتۆمی، بە بیانووی ئەوەی دەبێتە هۆی دروستبوونی نائارامیی لە ناوچەکەدا (وەک ئەوەی ئێستا زۆر ئارام بێت) داواشی لە کۆمەڵەی نێودەوڵەتی کرد نزیک ببنەوە لە یەکتر بۆ سەپاندنی سزا بەسەر ئێراندا. لەم نێوەندەدا گۆردۆن براونی سەرۆک وەزیرانی بەریتانیا هاوپشتیی وڵاتەکەی نیشاندا و خوازیاری سزای توندە بەسەر ئێراندا ئەگەر هاتوو ئاسانکاریی بە کارەکانی لیژنەی تایبەتی ئاژانسی جیهانی وزەی ئەتۆم نەکرد. هەرچی (ئەنگێلا مێرکڵ) راوێژکاری ئەڵمانیایە لایەنگری بیرۆکەی سەپاندنی سزای تاکلایەنەیە لەلایەن یەکێتی ئەوروپاوە لە دەرەوەی بڕیاری ئەنجوومەنی ئاسایش

بەسەر ئێراندا تا ئەو کاتەی ئەو دەوڵەتە پرۆگرامەی ناوکییەکەی رادەگرێت.

جگە لەوەی ئێران تارادەیەک ملکەچیی نیشانداوە بە بەشێک لە داخوازییەکانی کۆمەڵەی نێودەوڵەتی، هێشتا ئەمەریکا زیاتر پێداگریی دەکات و لایوایە هەنگاوەکانی ئێران وەک پێویست نین و ناتوانن جێگەی دڵنیایی واشنتۆن بن. کۆندالیزا رایس وەک لایەنگرێکی بیرەکەی توندکردنەوەی سزاکانی سەر ئێران، رایدەگەیەنێت: پێویستە وڵاتانی جیهانی زیاتر هاریکاریی بکەن بۆ سەپاندنی سزا بەسەر ئێراندا. رایس رەخنەی توندیشی لە سیاسەتی حکوومەتی پەکین گرت کە هاوڕا نییە لەگەڵ وڵاتانی زلهێزی جیهان بە مەبەستی سەپاندنی سزای زۆرتر بەسەر حکوومەتی تاراندا. لە بەرامبەردا ئەحمەدی نەژاد دوای وەبیرهێنانەوەی ئەوەی گەلانی ئێران خۆڕاگربوونە و لە ئایندەشدا هەر بە خۆڕاگریی دەمێننەوە، رایگەیاند: وڵاتەکەی نەرمیی دیکە نانوێنێ پێچەوانەی بنەما نێودەوڵەتییەکان بێت. بەڵگە نەویستە تا دێت سزاکانی سەر ئێران گرانتر دەبن، حکوومەتی تارانیش ناتوانێت زیاتر لەمە نەرمیی و ملکەچی بنوێنێت چوونکە سەروەریی و سەربەخۆیی سیاسیی خۆی لە دەستدەدات، بۆیە سیاسەتی سەپاندنی سزا بە هیچ جۆرێک ئێران ناچار ناکات بە دەستهەڵگرتن لە بەرنامە ئەتۆمییەکەی ئەویش لەبەر یەک هۆی سادە، چوونکە لەگەڵ جڵەوشلکردنی زیاتر داواکاریی و داخوازیی نەیارەکانی زۆرتر دەبن تا بە تەواوی ئێران چۆک دەکەن و ئێرانێکی بێ چەکی پێشکەوتوو و ئەتۆمیش لەسەر لێواری داڕووخان و فەوتاندا دەبێت. کەواتە نەرمی نواندنی زیاتری ئێران جۆرێکە لە خۆکوشتنی سیاسیی.

ئەگەرەکانی لەدانی گورزی سەربازیی

رەوتی رووداوەکان بە ئاقارێکدا دەڕۆن هەوڵی دیپلۆماتەکان لە بەرامبەر هەوڵی چەوپەی ئەندازیارانی جەنگدا شکستخواردوو خۆ دەنوێنن، تەنانەت رێگەی دیپلۆماسی ناتوانێت لە یەک کاتدا لە راژەی هەردوولا بڕواتە پێشەوە. زانیارییەکانی دەرچوو لە کۆشکی سپی و ئیدارەی ئەمەریکییەوە بە ئاشکرا و نهێنی تەئکید دەکەنەوە لەسەر لەدانی گورزێکی سەربازیی لە ئێران، بەڵام کات و ساتی هێرشەکە و ئەو ئامانجانەی دیاریکراون تاریکی و لێڵی زۆریان لەسەرە و بە هیچ لایەک روون نین، تاکە شتێک ئاشکرا بێت بنکە ئەتۆمی و سەربازییەکانی ئێران دەبنە ئامانجی پلە یەک. رۆژنامەنووسی ئەمەریکی (سیمۆر هیرش) بە کەناڵی (الجزیرە) راگەیاند: بەدڵنیاییەوە.. بەدڵنیاییەوە پەلاماری هەندێ لە بنکە سەربازییەکانی

ئێران دەدرێ. بەپێی هەندێ زانیاریی دیکە کاربەدەستانی سەربازیی ئەمەریکی بە هەماهەنگی لەگەڵ ژمارەیەک شارەزای سەربازیی ئیسرائیلی پێکەوە نەخشەی (کش مەلیک یان ئێران)یان داڕشتووە وەک نەخشەیەک بۆ لێدانی ئێران، ئەم نەخشەیە لەسەر شێوەی یاری شەترەنج وێنا کراوە و لەلایەن سەرۆکی هێزە ئاسمانییەکانی ئەمەریکاوە و بە جێگریی ئەفسەرێکی پایە بەرزی ئیسرائیل سەرپەرشتی دەکرێت، ئەوەش ئاشکرا بووە نەخشەکە بە تەواوەتی داڕێژراوە و تەنیا ماوەتەوە بخرێتە بواری جێبەجێکردنەوە. کەناڵی (العربیە) وردەکارییەکانی ئەم نەخشەیەی زیاتر ئاشکرا کرد بەوەی بڵاویکردەوە: لە یەک کاتدا لە رێی هێرشی ئاسمانیی و دەریاییەوە زیاتر لە 1000 ئامانجی ستراتیژیی و ئابووری و سەربازیی ئێرانی دەپێکرێن. بە بڕوای (برژینسکی) راوێژکاری سەرۆک کۆماری پێشووتری ئەمەریکا (جیمی کارتەر) ئامانجەکان لێدانە سەربازییەکانی ئەمەریکا تەنیا هێرش دەبێت بە سەر دامەزراوە ناوکییەکانی ئێران. کەواتە هەموو پێشهاتەکان بەرەو ئەو رێگەیە دەڕۆن (سعود فەیسەڵ) وەزیری دەرەوەی سعودیە پێشبینی کردبوو: ئێران و ئەمەریکا بەرەو جەنگ دەڕۆن. پرسیاری سەرەکی ئەوەیە کەی و چۆن؟ هێشتا هیچ شتێک روون نییە.

چاودێرانی سیاسیی ئاگادار لە قەیران و تەنگژەی نێوان ئێران و ئەمەریکا هێما دەکەن بۆ ئەوەی جەنگی ئێران جیاوازیی دەبێت لە جەنگی ئەمەریکا لە دژی ئەفغانستان (2001) و رژێمی عێراق (2003) چوونکە لەم هێرشانەدا تەنیا هێزەکانی ئاسمانی بەشداریی دەکەن نەک هێزە پیادەکانی سوپای ئەمەریکا. (شۆن هانیتی) لێکۆڵەرەوە لە کەناڵی فۆکس نیوز وێڕای دووپاتکردنەوەی ئەوەی ئەمەریکا لە ئێران دەدات، رایدەگەیەنێت: لە رێگای وشکانی و دەریاییەوە هێرش بە سەر ئێران ئەنجام نادرێت، بەڵام راستییەکەی ئەوەیە هێرشەکان تەنیا هێرشگەلێکی ئاسمانیی دەبن. ئەو هۆکارەی ئەگەری هێرشی ئاسمانیی نەک زەمینی بەهێز دەکات ئەوەیە بەشێکی زۆری سوپای ئەمەریکا هێشتا سەرقاڵی جەنگی عێراق و ئەفغانستان و رەنگبێ نەیپەرژێتە سەر هێرشێکی زەمینی تر بۆ سەر وڵاتێکی تر، ئەم هەنگاوە لەوانەیە پێچەوانەی رای گشتیی ئەمەریکاش بێت، بۆیە وەک (کاڵ رۆستیچێلا) مامۆستای زانکۆی هارڤارد باسی دەکات ئەمەریکا دەتوانێت تەنیا هێرش و پەلامارێکی بچووک و سنووردار ئەنجام بدات. لەگەڵ ئەوەش من خۆم پێشبینی ئەوە دەکەم ئێران لە رێی زیاتر تێکدانی رەوشی ناوخۆی عێراقەوە، ئەگەری هێرشی سەربازیی و هەوایی لە خۆی دوور بخاتەوە.

سەنتەری لێکۆڵینەوە نێودەوڵەتییەکان و دیپلۆماسی راپۆرتێکی هێشتا

لاپەڕەیی بڵاوکردووەتەوە و تیایدا هاتووە (هێرش بۆ سەر ئێران لە چەند بەرەیەکی جیاوازەوە روو دەدات، بەڵام هێرشی زەمینی لە ئارادا نابێت، فڕۆکە و موشەکە ئەمەریکییەکان توانای پێویستیان هەیە بۆ ئەوەی لە ماوەیەکی کەمدا 10 000 ئامانج لەناو ببەن). لەگەڵ ئەمەشدا تاریکیی زۆر هەیە لەسەر ئامانجە راستەقینەکانی ئەمەریکا کە لە پلان و پڕۆژەیدایە بۆ لەناوبردنیان، ئەمەریکییەکان تاوەکو نهێ سەرقاڵی کۆکردنەوەی زانیاریی و تاوتوێکردنی ئەو ئامانجانەیە دەبێت لێیان بدرێت، هەندێک بەچوونیان وەهایە نابێت تەنێ لە بنکە سەربازییەکانی ئێران بدرێت بەڵکو دەبێت سوپای پاسداران لە نێو ئامانجدا بن. لەمبارەوە (دیڤید هێرزنیهێرن) لە مانگی ئۆکتۆبەری 2007 راپۆرتێکی پێشکەش بە (نیۆیۆرک تایمز) کردووە و تێیدا ئاماژە بە ئەوە دەکات: ئەنجوومەنی پیرانی ئەمەریکا پڕۆژە بڕیارێکی پێشکەش کردووە، داوا لە بوش دەکات گاردی شۆڕشگێڕی ئێران بە رێکخراوێکی تیرۆریستی لە قەڵەم بدات، ئاشکراشی کردووە ماوەی چەند مانگێکە ئیدارەی ئەمەریکا دەیەوێت رێبژارییەک بکات لە نێوان ئەوەی سەرجەم رێکخراوی ناوبراو بە تیرۆریست دابنێت یاخۆ بە تەنیا سەرانی هێزی قودس بگرێتەوە؟ دواتر ناوبراو لەو باوەڕەدایە بڕیارەکە هەرچییەک بێت گوزارە لە پتربوونی بارگرژیی نێوان ئەمەریکا و ئێران دەکات لەم دواییەدا.

لەلایەکی ترەوە هەندێک لە پسپۆران و چاودێرانی سیاسیی وەهای هەستکردنیان بە تۆڕەی ئەمەریکا بە ئێران، لەو بڕوایەدان ئەو بارودۆخە سەختەی ئەمەریکا لە عێراق و ئەفغانستان تێیکەوتووە و ئەو تەنگژانەی وەپێش کابینەکەی بوش هاتوون یارمەتی ئێران دەدەن و چانسی لێدانی کەم دەکەنەوە، بەڵام هەندێک لەو چاودێرانە بە هۆی باشتربوونی باری عێراق لەم چەند مانگەی دواییدا رای پێچەوانەوانەیان وەرگرتووە و پێیانوایە ئەم پێشکەوتنانە یارمەتی باشی ئەمەریکا دەدەن بە ئەوەی ئامادەکاریی پێویست بکەن بۆ جەنگی ئێران، کەوابوو هەر پێشکەوتنێکی بواری ئاسایش لە عێراق وەک (د.عەبدوڵڵا حیجاب) بۆی چووە سەبارەت بە چارەنووسی ئێرانیش یەکلاکەرەوە دەبێت. لەم رووەوە ئێرانییەکان زیاتر دەستوەردان دەکەن لە باری ئاسایشی عێراقدا، رەنگە لە فەلەستین و لوبنانیش قەیران و ئاریشە دروستبکەن، تاوەکو ڤوکەسی ئەمەریکا و هاوپەیمانانی لەسەر ئێران کەمتر بێتەوە یان ئەگەری پەلاماری سەربازیی سەر ئێران بۆ کاتێکی دوورتر لە هەنووکە دوابخەن یان هەر نەیهێڵن.

لە ئاستی ناوخۆش، هەرچی لایەنی ئێرانییە دەستەوەستان نییە و لە ڕێگەی بەهێزکردنی یەکەکانی سوپا و تەکنەلۆژیای چەک و کەینی چەکوچۆڵە بە تایبەت لە ڕوسیا لە ئامادەکاریدایە بۆ وەڵامدانەوەی هەر هێرشێکی چاوەڕوانکراوی سەر وڵاتەکەی. بەرپرسانی باڵای سەربازیی ئێران پێدادەگرن دەتوانن بەرگەی هێرشەکان بگرن و لە توانایاندایە گورزی کاریگەر لە ئیسرائیل و ئامانجە ستراتیژییەکانی ئەمریکا لە ناوچەکەدا بوەشێنن. ئەحمەدی میتاقی فەرماندەی هێزی ئاسمانی ئێران ڕایگەیاند (ئەگەر هێرش بکرێتە سەرمان ئەوە بە یارمەتی خوا دەتوانین وەڵامی بدەینەوە). سوپای پاسدارانیش لە ئامادەباشیدان بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی هەر ئەگەرێکی پەلاماردان. بۆیە (محەمەد عەلی جەعفەری) سەرکردەی سوپای پاسداران بە متمانەوە وتی: لە توانامانەدا هەیە بەرپەچی هەر هێرشێک بدەینەوە و باس لە تواناکانی مووشەکی و ئاسمانی ناکەم، مافی خۆمانە تواناکانمان بەکاربهێنین لە ناوچەکە و جیهان، هاوپەیمانانیشمان ئامادەن خۆیان بەخت بکەن لە کاتی هەر هێرشێکی ئەمریکی ئەگەر بکرێتە سەر ئێران.
خولاسە بارودۆخەکە سەخت و دژوارە، ڕێگە دیپلۆماسییەکان بە بنبەست گەیشتوون، ئەمریکا بە چەند و چوون خوازیاری ئێرانێکی بێ چەکی ئەتۆمییە و ئێرانییەکانیش سوورن لەسەر ئەوەی مافی سروشتی خۆیانە ببنە خاوەنی ئەو تەکنەلۆژیایە، ئەم بارگرژییە و قەیرانە بەرەو یەک ڕێگە دەڕوات: ڕێگەی جەنگ نەک ڕێگەیەکی تر. ئەم جەنگە ئەگەر تەنیا لە بواری هێرشی ئاسمانیشدا بمێنێتەوە ئاڵۆزییەکی گەورە لە خۆرهەڵات و تەواوی دنیادا دروست دەکات لە پێشەوە بە گەلانی ئێران. وەک (بیل ریچاردسۆن)ی دیموکراتخواز باوەڕی وایە: بڕیاری وەشاندنی گورزی سەربازیی لە ئێران ئاکامێکی تراژیدیی دەبێت بۆ ئەمریکا. هەندێکی تر لە سیاسییەکانی ناوەوە و دەرەوەی کابینەکەی بوش لەسەر ئەو ڕایەن ئەمریکا تا ئێستا لە زەلکاوی عێراق ڕزگاری نەبووە تا پەردە لەسەر شانۆیەکی کارەساتباری دیکە هەڵبداتەوە، تەنانەت خودی ناوچەکە بەرگەی ئەم هەموو قەیران و کارەساتە یەک لە دوای یەکە ناگرێت. ئەمە جیا لەوەی مانەوەی ئێران، بەڵام بەو هەژموونە بەهێزەوە نا، لە بەرژەوەندیی خودی ئەمریکایە و لەسەر تیۆریی گیسکەکەی هەیاس، وەک گورگێک نیشانی وڵاتانی کەنداو و عەرەبی دەدات بەمەبەستی ملکەچپێکردن و دادەشینی نەوت.

لە واقیعدا زیان و ئاکامە سلبییەکانی جەنگ بە تەنیا شوێنەوار لەسەر ئەمریکا و ئێران جێناهێڵێت، بەڵکو سنوور و مەودای دەرئەنجامەکانی زۆر لەوە مەزنترن ئێستا پێشبینی و مەزندەی

دەکەین. (ستیڤن بیدل) پسپۆڕی ستراتیژیی سەربازیی رایدەگەیەنێت (شەڕی نێوان ئەمەریکا و ئێران بە هەموو ئەوانەی تێوە دەگلێن دەبێتە کارەسات، ئەمە بۆ عێراق و رۆژهەڵاتی ناوەڕاستیشەوە).
هەندێکی تر لە سیاسەتوانان و چاودێران وا تەماشای جەنگی ئێران-ئەمەریکا دەکەن هیچی تر نییە جگە لە دەسپێکی جەنگێکی خوێناویی کە دەکرێت بە جەنگی جیهانی سێیەم ناوزەدی بکەین. (وۆڵفگانگ گرگە) پەرلەمانتار و وتەبێژی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکانی حزبی سۆسیالیستی ئەڵمانیا لە لایەنگرانی ئەم بۆچوونەیە و بیروڕای خۆی لەو بارەوە بە سایتی (ئینتخاب) دەربڕیوە و دەڵێت: خۆرهەڵاتی ناوەڕاست لە بەرمیلێکی تەقەمەنی دەچێت ئەگەر تەقینەوەیەک یان شەڕێکی ئەوتۆ لە ناوچەکەدا دروست ببێت هەموو ناوچەکە دەگرێتەوە. من لەوە دەترسم نەتوانین لە داگیرسانی ئەو شەڕە نەگریسە رێگە بگرین و بەو هۆیەوە شەڕێکی جیهانگیر کە دەکرێت بە جەنگی سێیەمی جیهانی ناوی بەرین سەرهەڵبدات.
کەوابوو بارودۆخی سیاسیی ناوچەکە بە سەختی و دژوارییدا تێدەپەڕێت و ئەگەری جەنگێکی سەرتاپاگیر و پابەند بە چارەنووسی رۆژهەڵاتی نێوینەوە چاوەڕێ دەکرێت، چوونکە کاربەدەستانی سیاسیی ئەمەریکی بە کۆماریی و دیموکراتخوازەوە سوورن لەسەر لێدان و گورز وەشاندن لە ئێران، بەم هۆیەوە شکستی بوشی کوڕ لە هەڵبژاردنەکانی ئەمساڵدا هیچ ئومێدێکی خێری بۆ ئێران تیا نەماوە، چون ئەگەر دیموکراتەکان تێڕوانینیان سەبارەت بە ئێران لە تێڕوانینی کۆمارییەکان شەلگیر و توندتر نەبێت بێگومان نەرم و نیانتر نییە!. هێلاری کلینتۆن وەک کاندیدای حزبی دیموکراتی ئەمەریکا هەر لە هەنووکەوە رایدەگەیەنێت تاکە رێگە بۆ چارەسەری دۆزی ئەتۆمی ئێران وەشاندنی گورزی سەربازییە. لە ژێر رۆشنایی ئەم راستییانەدا دەگەینە ئەو راستییەی ئەگەری لێدانی سەربازیی و گورز وەشاندن لە ئێران نزیک و بەهێزترین ئەگەرە، خۆ ئەگەر یەکەم ئەگەر نەبێت بێگومان دوا ئەگەر نییە. ئەوەی چەند زەمینەکە پێچەوانە دەبێتەوە دەکەوێتەوە سەر زیرەکیی ئێرانییەکان.

ئایندەی قەیرانی ئەتۆمی ئێران

سیناتۆر هێلاری کلینتۆن پاڵێوراوی دیموکراتەکان بە پۆستی سەرۆکایەتی ئەمەریکا لە دیدارێکدا لەگەڵ رۆژنامەی (یدیعوت ئاحرانۆت) ئیسرائیلی رایگەیاند: بە هەر چاوپێکەوتن و پەیوەندییەک لەگەڵ سەرانی حکوومەتێکی وەک ئێران مەرجی قورسیان بە دادەنێین چون ئێران حکوومەتێکی سەرەڕۆ و پۆست ئەستوورە، ئەمە بە لای ئێمە و کۆمارییەکانەوە یەک پێناسە و هەڵوێستی هاوبەشمانەوە. ئاشکرایە

مەرجە قورسەکانی هێلاری هەمەای بۆ کردوون مەرجگەلێکن ئێران قبووڵیان ناکات، بەمەش ڕێگە دیپلۆماسییەکان رووبەڕووی شکست و نسکۆ دەبنەوە. لە کاتێکدا دەزانرێت کاروانی ئاشتی لە ڕۆژهەڵاتدا بەبێ وجود و بەشداریی ئێران ناتوانرێت بگاتە جێ، چوونکە ڕۆڵی ئێران لەسەر رەوتی رووداوەکان و هاوکێشە سیاسییەکانی ناوچەکە هێندە بەهێزە ناتوانرێت بەئاسانی بەلاوە بنرێ.

نووسەری تورک (ئیلنور چەڤیک) زیاتر ڕۆڵی ئێران لە ناوچەکەدا روون دەکاتەوە و دەنووسێت: لە رابردوودا بیروباوەڕێکی باو هەبوو کە ناتوانین لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا جەنگێک بەرپا بکەین بێ میسر و ناتوانین ئاشتی بەرقەرار بکەین بێ سوریا، زۆربەی زۆری ئەمە راستە، بەڵام لەپاڵ ئەوەشدا ناتوانرێت هیچ ئاشتییەکی بەردەوام لە ڕۆژهەڵاتی ناویندا دروست بکەین بێ پشکداریی ئێران. نووسەر لەدرێژەدا دەنووسێت:

وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا دەبێت واقیعبین بێت و بزانێت بێ ئێران ناتوانرێت لە ئایندە بەوانرێت و چارەسەرێکی دادپەروەرانە و هەمیشەیی لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا مسۆگەر بکرێت. بۆ دوودەی لە بەرچاو نەگرتنی ڕۆڵی کارای ئێران و بەهێزیی پێگە و گرنگی هەڵکەوتەی جوگرافیی ئەو کۆمارە و کارتێکردنی لەسەر ناوچەکە، مایەی فەرامۆشکردن نین کە وا ئەمەریکا دەیەوێت ئەو پێگەیە لاواز بکات، ئەمەش لە ڕێی داپچڕینی پەیوەندیی دیپلۆماسی و بازرگانی لە سەرەتادا و دواتر دابڕینی پەیوەندیی ئێران لەگەڵ وڵاتانی ئەوروپی تا ئێران لە بازنەیەکی داخراودا گەمارۆ بدات، هەروەک پێشتر لە ساڵی 1990 لە دژی سەدام لە کاتی داگیرکردنی کوەیتدا پێی هەستا. وەک لە پێشتردا وتمان لایەنی ئێرانی بەدەر لەوەی مکوڕن لەسەر هەوڵ و هەڵوێستەکانیان لەمەڕ پیتاندنی یۆرانیۆم لایەنگریی لە ڕێگەچارەی دایەلۆگ و ئاشتییانە دەکەن و ئەم هەستەی خۆشیان نەشاردەتەوە و لە چەندین بۆنە و جێگەی جیاجیادا ئامادەیی خۆیان دەربڕیوە بۆ چارەسەری کێشەکە بەرێگەی دانوستان، بەڵام ئەمەریکییەکان باس لەوە دەکەن تا ئەو شوێنە ئامادەی دایەلۆگن ئەگەر ئێران بەرنامە ئەتۆمییەکەی رابگرێت.

تەنانەت ئێرانییەکان ساڵی 2001 لە کاتی داڕووخانی رژێمی تاڵیبان خوازیاری دایەلۆگ و ئاشتی بوون لەگەڵ ئەمەریکا!. وەکوو (جێیمز دابینز) لە کاتی کۆبوونەوەی "بۆن" کە بۆ ڕێکخستنی تازەی سیاسیی ئەفغانستان گرێدرابوو لە نزیکەوە دەرکی بە کارایی و شارەزایی ئێرانییەکان کرد بە تایبەتی لەوەدا ئێرانییەکان هانی ئەندامانی بەشداربوویان دەدا بۆ بەرژەوەندیی سیاسەتی ئەمەریکی. (دابینز)

وتی: ئێرانییەکان تەنانەت پێشنیاری پەیوەندیی باشتریشیان هێنایە ئاراوە و خوازیاری ئەوەبوون لە ڕێگەی من و کەسانی ترەوە قسەی لەسەر بکرێ، بەڵام هەرگیز وەڵامیان وەرنەگرتەوە. زۆر بە کورتی ئایندەی قەیرانەکە تەنیا چاوەڕێی رووداوانی جەنگی لێدەکرێت، سیاسەتی ئەمەریکی لەمەڕ ئێران سیاسەتێکی دیارە کە دژایەتی و لاوازکردنی پێگەی ئێرانە لە ناوچەکەدا وەک ڕێگرییەک لە هەوڵە پاوانخوازییەکانی کۆماری ئیسلامی و تموحاتیان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەندا، چوونکە ئێران ڕێگرە لە بەردەم خەونەکانی ئەمەریکا لە ناوچەکەدا، بۆیە ئەگەر کەنگرەی (ئەناپۆلیس) دیوەکی کورتکردنەوەی دەستی سیاسەتەکانی دەوڵەتی ئێران بێت بە تایبەت لە فەلەستین، ئەوە شکستپێهێنان بە بەرنامە ئەتۆمییەکەی و لێدانی سەربازیی لەڕێگەوە دەرکێشانی دەستی ئێرانە لە سیاسەتی ناوخۆی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەندا. دواجار پێویستە بڵێین ئایندەی قەیرانەکە ئاوسە بە چەندان قەیرانی تری کارەساتبار و مەزنتر.

تەنگژەی ئێران و ناکارایی ئۆپۆزیسیۆن

سەرەڕای ئەوەی پەیوەندیی ئێران لەگەڵ کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی رووی لە ئاڵۆزیی و گرژیی زۆرتر کردووە، ئۆپۆزیسیۆنی ئێران بە فارس و عەرەب و کورد و بەلوجەوە ناکارا و بە دوور و تەئسیرن لە هەڵکشان و داکشانە ناوخۆییەکانی ئێران، هیوای ئەمەریکا بە ئۆپۆزیسیۆن زۆر کاڵ و لاوازە، بەڵام هێشتا ناو بە ناو یارمەتی بەشێک لەو ئۆپۆزیسیۆنە دەدات. ئیدارەی ئەمەریکا پشتیوانی لە ڕێکخراوی (مجاهیدینی خەلق) دەکات بەوەی هەم ناوی لە لیستی ڕەشی گروپە تیرۆریستییەکان "بلاک لیست" دەرهێناوە، هەم پارێزگاریی لێکردوون لە بەرامبەر هێرشەکی تۆڵەسێنەرانەی شیعەکانی عێراق، چوونکە دەیەوێت لە پاشتردا بۆ دژایەتیکردنی ئێران سوودی لێ وەربگرێت، لەوانەشە ئەمەریکا بەهەڵەدا چووبێت چوونکە ناچێتە ئەقڵەوە مجاهیدینی خەلق ئەو نفوز و هێزەی هەبێت شتێکی لە واقیعی ئێراندا پێبکرێت، تەنانەت ئەمە نموونەی (ئەحمەد چەلەبی)مان لەعێراق بیر دەخاتەوە کە پاڵەوانی نزیکی کۆشکی سپی بوو پێش رووخانی بەعس، کەچی دوای ساڵی 2003 سیما راستەقینەکەی دەرکەوت وەک بێ نفوزترین کەسایەتی سیاسیی و بە هەموو شێوەیەک ڕۆڵەی لەسەر شانۆی رووداوەکانی عێراق سڕایەوە. هەرچی لایەنە چەپەکانی ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانە بە چاوی ئیمپریالیزم و دیدگا کلاسیکییەکەوە لە ئەمەریکا دەڕوانن وەلێ خوازیاری هەر جۆرە گورزوەشاندنێکن لە ئێران کەچی خۆیان لە نزیکبوونەوە لە ئەمەریکا دەپارێزن، لەسەرێکی ترەوە جەماوەری چەپەکان بەردەوام رووی لە کەمی و دابەزینە و کەمترین

کارتێکردنیان بەسەر ناوخۆی وڵاتەکەیانەوە ماوە.
لایەنەکانی بزووتنەوەی نەتەوەیی و ناسیۆنالیستی کورد سەرباری هەر نەزەر و تێبینییەکیان لەمەڕ نیەتی ئەمەریکا و مەبەست و جۆری گورزوەشاندن لە ئێران پێشوازیی لەهەر لێدانێکی سیاسیی و سەربازیی دەکەن، بەڵام لەباری واقیعییەوە بە توانان لە جۆشدان و خرۆشاندنی جەماوەری کوردی رۆژهەڵاتی کوردستان، هەموو هیوایەکیان بە هەنگاوەکانی ئەمەریکاوە گرێداوە تا ئەو راددەیەی (عەبدولڕەحمانی حاجی ئەحمەدی) سەرۆکی پژاک لە واشنتۆن وتی: ئەمەریکا بە ئێمە محەمەدی مەهدییە. لەلایەکی ترەوە پارتەکانی کورد لە رۆژهەڵات پەرش و بڵاو و نارێکخراون بە تایبەت دوای ئەوەی هەموو هەوڵەکان بۆ پێکهێنانی بەرەیەکی کوردستانی ناکام مانەوە بەڵکو سەد پلە بەپێچەوانەوە جیابوونەوە و پەرتبوونی پارتەکان لەم دوو سێ ساڵەی دواییدا بووەتە سیمای ئەم قۆناغەی ئۆپۆزیسیۆنی کوردی رۆژهەڵات، لە حزبی دیموکراتەوە بیگرە تاکوو هەردوو کۆمەڵەکە و پارتی ئازادیی کوردستان. (عەبدوڵڵای حەسەن زادە) وێڕای ئەوەی بەدووری دەگرێت هەمان سیناریۆی عێراق لە ئێران دووبارە بێتەوە، لە بارەی پەرش و بڵاویی هێزە کوردییەکانەوە دەڵێت (ئۆپۆزیسیۆنی کورد لە ئێران وەک ئەوە نییە لە عێراق هەبوو، لەوێ لە عێراق وێڕای کۆمەک ناکۆکی نێوان هێزە کوردییەکان، بەڵام لە بەرەی کوردستانیدا یەکڕیز و بەهێز خۆی رێکخستبوو). زۆر بە کۆنکرێتی و راشکاویی پێی لەدەنێین ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی بە ئۆپۆزیسیۆنی هەموو پێکهاتە ئیتنیی و جۆراوجۆرەکانەوە لە هەر پێشهاتێکی نوێدا سەبارەت بە ئایندەی وڵاتەکەی نەک پێشەنگ و پێشڕەو نییە، بەڵکو لە دوای رووداوەکانەوەیە و چاوەڕێی مشتەکۆڵەی هێزی دەرەکی دەکات بەو کارە هەستێت کە لە بنەڕەتدا ئەرکی سەرۆکی خۆیەتی. خولاسە ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی لە دۆڵێکدایە و ئاڕاستەی سیاسەت و رووداوەکان لە دۆڵێکی تردا و هەرگیز بە یەک ناگەن.

ئەنجامگیریی

(جەنگیز کاتماز) سەرنووسەری (ئۆزگوور گوندەم) لە ئیستانبۆڵ لە دیمانەیەکیدا وتی: ئێران سێ رێگەی لە بەردەمدایە. یەکەم:هەر لە ئێستاوە ملکەچی بڕیارە نێودەوڵەتییەکان بێت و بێ مەرج رادەست بێت، کە تا ئێستا بە هیچ کلۆجێک رەزامەندیی بە ئەم خاڵە نیشان نەداوە. دووەم: زمانی هەڕەشە و هزری کۆنەپەرستی و ئەلیگاریشی خۆی بگۆڕێت و لە سەرەتادا گۆڕانکاریی لە رەوتی نەژاد و رەگەزپەرستی و بونیادگەرایی ئاینی بکات و بەواوی خۆی بە دیموکراسیەت پتەوتر بکات، کە لە سەرەتادا پێویستە ئازادییە گشتییەکان و مافی گەلی

کورد و کەمایەتییەکانی دیکە بخاتە بن گەرەنتییەوە، ئەمەش باشترین ئەڵتەرناتیڤە بەڵام تاکوو ئێستا هیچ نیشانەیەکی قبووڵکردنی ئەم خاڵە دیار نییە. سێیەم: چارەنووسی سەدام، کە نیشانە و هۆکارەکانی ئەم خاڵە زۆرترن و جیاوازییەکی لەگەڵ ئەحمەدی نەژاددا نییە، ئەگەر بیەوێ بەشێوەیەک گەلانی ئایندار فریو بدات و لە دەوروبەری خۆی کۆیان بکاتەوە بەڵام بەم ڕێگایەش دەتوانێ هەندێک لە تەمەنی سەدام درێژتر بێت.

باروودۆخی ئێران بە کەمێک جیاوازییەوە هەمان باروودۆخی عێراقی سەدامی دوای گەردەلوولی بیابانمان بیر دەخاتەوە، کە ڕادەستبوون بە ویستەکانی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی و ڕادەستنەبوونی یەک ئەنجامی هەبوو: ئەویش مەرگی تاهەتایی ڕژێمی سەدام. ئەمجارە مێژوو کتومت دووبارە دەبێتەوە و هەمان ئەزموونی عێراق بە هەندێ جیاوازییەوە بەرەکی دەستەڵاتی فەرمانڕەوایی ئێرانیشی گرتووەتەوە. لەراستیدا ڤوکەسی دوژمنایەتی سیاسەتی دەرەوەی ئەمەریکی لەسەر ڕژێمی ئێرانە، ئەگەر ئەم فشار و لێدان و کەنارگیرکردنەی ئێران رووخانی ڕژێمەکەشی بەدەمەوە نەبێت بێگومان ئەو ئەفسانە و جادووە هەڵدەوەشێنێتەوە کە ناوی کۆمارێکی ئیسلامی بەهێز و هەژموونخوازە، ئەم گوشارانە ئیدی نەک ئەوەی نایەڵێت هەنگاوەکانی هەژموونخوازیی تەفعیل بکات بەڵکوو لە ڕێی زەبروزەنگێکی سەربازییەوە دەیباتەوە قاوغەکەی خۆی و سەرانی کۆماریش بەوە رازین هەر هیچ نەبێت دەستەڵاتیان لەنێو جوگرافیای ئێراندا بە سەقامگیریی بمێنێتەوە. دوای نەمانی سەدام و تاڵیبان، چاوی گۆڕانکاریی ئەمەریکییی لەسەر ئێران و ڕژێمەکەیەتی، چوونکە هەم تەمەنێکی کردووە و هەم پێلی هاویشتووە بە سنوورێکی بەربڵاوی ناوچەکە، کاری ئەولەویی سەبارەت بە کارنامەی سیاسیی کابینەکانی داهاتووی ئەمەریکا لە قەزاخەنانی ئێران و بڕینی پەلوپۆکانەتی لە هەنگاوی یەکەمدا و لەناوبردنی ڕژێمی مەلاکانی تارانە لە دوا هەنگاوی ئەو پرۆسەیەدا، ئەمەش ڕەنگە کات لەوە زۆرتر ببات لەوەی ئەمە چاوەڕوانی دەکەین. ماوەتەوە بڵێین قەیرانی ئەتۆمی زیاتر لە شەمەندەفەرێکی خێرا دەچێت کۆماری ئیسلامیی ئێران لە وێستگەی مەرگی سەرمەدیی دادەنێت، لەوانەیە پێچەوانەکەشی بهێنێتە دی!! چوون هیچ شتێک لە سیاسەتدا موستەحیل نییە.

شرۆڤە و نووسینی: ستیڤان شەمزینی

27-12-2007

*ئەم وتارە شیکارییە پێش سێزدە ساڵ، لە ژمارە (47) گۆڤاری

(نوند) لجنیوری سای 2008 باوبووتو.

تبینی: کی ئم شیکاریی وک بشی هشتمی کتبی “گمی شیتان” للاپ 249-273 چاپ و باوبووتو، ئو کتبش بچاپی کاغز ل سرتای سای 2018 لناوو و درو وات باوکراوتو.

بو پک هنانی : کانونی ئ د بی و هون ری رئالیزمی شرگری *.. برزان با شخ

.

“ب ئ وی زانکی ک ئاوا بک ی ؛
د ب پ رستگای ک بروخن” .

ئ مر نزیک ب ت واوی ئ و هونر و ئ د ب ی درخواردی ئینسان د در ؛ کلتورکی ت واو ئیرتیکی
یان ،پ نای ک ب هه لهاتن ل ل ژیان .
یان ئاوگرکردنی خ سل ت ئینسانی ک ی ب شت بوون .یان راگاستنی م ین تی کان ب ع کس کردن و ی کی نا زاستیان
.
ئینسان زیاتر ب خی و کاری رنجی ،ل و زیاتر نام و س ر گ ردان د کات .یانی ل ناو ترژیدیای کدا، داوشاوی خی ب و کلتور نازدار د کات و ب ک رام ت بوونی پیرز .
ل م نودا پویست ئ د ب و ،هون رکی بای تر هه ب بکر ب /نا ب هه لهاتن .
نا بو ب ک رام تکردن .
نا ب ب نام بوون و ،ب شت کردنی هه ست و ن ست کانی ئینسان .نا ب گل کردن و ت زیفی واقع .
وا چاک بیر ل دام زراوی کی وا بک ین و ؛ک ئ لترناتیفی ئ و ساخت کاری و، ئ و ب شتکردن ب و (ب ها) نا ئینسانی کان هه م بروخنی هه م (ب ها)ئینسانی کی تر بونیات بن .

باشتر لە هه ر کانونێک ؛ من دامە زراندنی کانون و هو نە رو ئە دە
بی رئالیزمی شۆرگێری ؛ کە ئە لترناتیفی ئە و ئەدەب و هونە رەو بە
ها (نائینسانانە یە) زۆر بە پێویست دە زانم .
جا ،هه ر کە سێک دڵی وە ژان کە وتووە بۆ ئە و بارە .
ئە وا ئێمە دە ستمان راگرتووە . کاری سەرە تایی (ک□ ب□ نە وه ی گشتی) یە سە بارە ت بە و کانونە .
هه ر کە سێک لە(هە ر شۆێنێک) دا بێ ئامادی□ ی□ دە کرێ / ناوی خۆی یادداشت بکات .دواتر بۆ کۆبوونە وە گشتی یە کە بانگهێشت دە کرێ .

ئیمزا / برزان با بە شێخ /
ئیمزا / ………
ئیمزا / ……
ئیمزا / …

- تێبینی /
یە ک / هه ر کە سێک هاو دە نگ بوو لە م دامە زراوەیە با ئە مە کۆپی بکات لە خوار ناوەکە ی مندا بە شۆێن ووشەی (ئیمزا) ناوی خۆی یادداشت بکات و بۆ لاپە رە کە م بینێرێت و لای خۆشیە وە بلاوی بکاتە وە

Nawzad sent Today at 6:37 PM
دوو/ بگاتە ژمارە ی پێویست (وادە)و (شۆێنی کۆبونە وە گشتی یە کە) را دە گە یە نین .

سێ / وادە ی کۆتای هاتنی وەرگرتنی ئە ندامانی کۆبونە وە گشتی یە کە تا 15/ 3 / 2021

جوار / هه ر کە سێک لە خۆی رادە بینی دە یکە ینە رابەری ک□ ب□ نە وە گشتی یە کە .
پێنخ / دواتر ژمارە ی مۆبایل رۆژێک بە ر لە وادە.

برزان بابە شێخ
سلیمانی 25/1/2021

تابلۆی بوون.. شیعر/ کاوە عوسمان عومەر

با بسوتێ تابلۆی
ڕۆح
لە کەنار زەریای
بوون
باران ئەسوتێ
خۆڵ ئەسوتێ
شوێنپێی نمەکان
هەڵگرەوە
ئەی ڕێبواری ژێر
مانگە لە زیوو فرمێسک
و دڵۆپێ خوێنی چاوی
بەهەشتە
زۆر زوو جێی هێشتین
نامەوێ بە ووشە قسەکەین
کە کەنار زەریاکان
بوونەتە ئاوێنەی جەستە
پەڕو باڵە کراوەکان
شوێن نەماوە
بۆ مانەوە
تەنها بەندەرەکانی چاوت نەبێ
....
تۆ بەگوڵاوی
بەهارێکی پێشوەختەی
دوای مەرگی
منت لە دڵ
لە نمە دروست کرایت
لە بەردەم میحرابی
ئیبلیسی خۆشبەختی شیعر
دەوازەیەکت بۆ هەڵچنم

لە وەنەوشە پرتەقاڵیەکانی سەفەر
بەرەو،،
دیوارە جێ ماوەکانی شارێ..
لە پشت جەنگە سەرابیەکان
قفڵی شەوە سپیەکانی خۆکوشتنی
مەلە گڕینەکانی
شاری بوون..
لە دەستە لەرزۆکەکانی زێوانی کاتایە..
هارمۆنیکای ژەهرە بای پەتا
پەتا ژەهر
ئاسمانی ژەهر
مرۆڤی ژەهر
شەپۆلەکانی زەریای ڕۆح
ئەکوژێ و
باشترە من و تۆ
پەڕینەوە بەرەو
شارە تابلۆیەک لە ڕابردوو
ئەی کاپتنە ڕوخسار تەم
دوای نغرۆبوونی هەتاوی دڵ
با چارۆکەکان بگەنەوە ترۆپکی
قەڵای قورمزی هەورەکان
میهرەبانی نێو نزرگە
چۆڵ و بێزارە
ئاڵتونیەکانت بۆچیە،
ئەی مرۆڤە بوکەڵە؟
خۆت سەرخۆش کە
ئەی دەریاوانی ئۆقیانوسی نەفرەت
نابینی،،،
زەریای خوێنی عێشقێ، قەترانی..
هەموو پیاوێ
هەموو ژنێ
لە مەملەکەتی تەرم و سزا و خۆسوتان ئەبا!
....
چەند دورخەی تر
لە چاوتا بگەڕێم
تا دەرگای نیگایەک ئەکەیتەوە؟
گەمژەیی بوو

مکانی منداڵیمان جهشت ..و..
ب دوای چرایکی کزی گوربوون
پاشاگردان بووین
پاشان ب ئاگایان
چندین دارستانی ئارامی..
ب ناوی پتای عیشقو ئسوتنین!
هر ک سو سپیکانی..
لزتی بوونیش تکئچن..
هر ک شوانی ئشکگرتنی
نو دارستانی بهودیی تپ ئب..
ب دیار پیکری ئسکی یکترو
مات ومڵول..
ل خی روباری ژ بسرچوکان
گئدین..
گ بای تمن..
بیبا..
بیروری بیرچووی…
ئو کسانی ..
نوقمی شپل کانی سا بوون
و نابینو،،
کی ئاسمان سامای خشبختی دن
تا پی شیعر فرمسکاویکان
ب تنافی ژوانتا جبهم
تول یک
برو مرگ
پیاوکی گومرای
اپچی..
شاری خون کریستاکان کرد،
ب تکشکاویش..
ئاونکانی بیروری..
بوک مرقکانیش
ئکات سوتماک،،
سترانی شنبایک
ل خ مشی چاوانیو هیکرد
ئی ئب ئافرت
ب پشاک
و د کونکانی

شانۆی بوون
چی بکەن، گەر ..
لە خۆڵە مێشی حەز
وشەکان دروست بوون؟
چی سەمەرەیە،
کلیلی دڵی یەکتر وون ئەکەین..
و جەستەش لێ ناگەڕێ
سیمرخە شینەکانی
بەهارێکی کەمتەمەن ببینینەوە
هەر لە ئاسمانەوە
پەیام ئەنێرن..
گوڵە گەنمە شینەکانی ئەڤین
شەختەبن،،
ئیتر با ئاگرە با،،
تابلۆی زەریا
بدڕێنێ
تنۆکێ شەو
تنۆکێ تۆ
تنۆکێ خەم
تنۆکێ شەرابی
ڕەشی مەرگ
لەسەرلێوی
گوڵێک تەنیا
وەک ئازار
سپی
وەک ڕوباری
نێوە شەوێکی
یاخی
وەک خۆر
ئارەزووی
فەنابوونی خۆیەتی

....

وێنەکە تابلۆیەکی نیگارکێشی بەلجیکی
Rene Magritte – The Human Condition

دوای ساڵەهـــای ســـاڵ.. نەوزاد بەندی

ئای ئەبێ چەند جار باران ،
لەو دیو پەنجەرەکەوە
تەماشای قاوەکەمی کردبێ و
دەمی پڕ بووبێ لە ئاو ..؟؟؟

ئای ئەبێ چەند جار بەفر ،
بە شیشی پەنجەرەکەوە
هەڵلەرزیبێ و
تاسەی دانیشتنی
بەر زۆپاکەمی کرد بێ ؟؟

ئەبێ چەند جار ،
گوڵی ناو ئینجانەکەمان ،
دڵی لە خۆی دامابێ و
شەرمەزار بوو بێ ،
کە نوقوڵم بۆ میوانەکان گێڕاوە و
هەمیشە ئەوم بیرچووە ،
نوقوڵدانی بۆ ڕابگرم ؟؟؟

ئای ئەبێ چەند جار هەوری تاریک ،
تەماشای دوکەڵکێشی هەور□ با نەکەمانی
کردبێ و
تامەزرۆی حەمامێکی گەرم و
خۆشۆرد نێکی کرد بێ ؟؟

ئای ئەبێ چەند جار ڕەشەبا ،
لە دەرگا و پەنجەرەی دابێ و
حەزی کردبێ
پێنج خولەک تەماشایەکی تی ڤی بکا ؟

ئای ئەبێ چەند جار درەختی

ڕاوەستاوی بەردەرگاکەم ،
قاچی مێرووڵ□ی کردبێ و
پڕ بە دڵ حەزی کردبێ ،
پیاسەیەکی جادەی م□وڵ□وی پێ بکەم ؟

ئای ئەبێ چەند جار دیواری
ژوورەکەم پشتی ئێشا بێ و ..
حەزی کردبێ لەگەڵ خۆم ،
بیبەم بۆ لای دکتۆرێکی
پشت و ئەژنۆ و ..
ئێم ئاڕ ئایەکی بۆ بکەم ؟؟؟

ئەبێ حەوشەکەمان چەند جار ،
لە دەرگای دا بێ ، هەتاکو
پیاڵەیەیەک چا ..
لە چێشتخانەکەدا هەڵدا ؟
قاژێ شێلم ، بە چنگاڵێ
ئەمدیو دیو کا ،
تا دۆشاوی خورماکە
تەواو هەڵئەمژێ ؟؟

ئای ئەبێ چەند جار
بنمیچی ژوورەکەم بە تامەزرۆیی ،
بۆ فڕینی باڵندەکانی ڕوانیبێ ؟؟
هەوڵی دابێ هەڵفڕێ ،
بەس نەیزانیبێ ..
نەیتوانیبێ ؟؟؟

هونەر و پۆلینی هونەر.. تەیب جەبار

هونەر چییە؟ و چۆن پۆلین دەکرێت؟ وەڵامی ئەم دوو پرسیارە تاکوو ئێستا جێگای مشتومڕە. سەدان

ساڵە چەندین بریمەند و فەیلەسوف لەسەر ئەم بابەتە مشتومڕیانە و نەگەیشتوونەتە دوا وەڵامی
یەكلاكەرەوە. هەریەكەو بەپێی بریوبۆچوون و ئیجتیهادی خۆی ڕای لەسەر دەربڕیوە. بۆیە ئێمەش لەم نوسینەدا
هەوڵدەدەین هەندێ پێناسە و جۆری پۆلینی هونەرتان پێشكەش بكەین لە كۆتاییشدا ڕاو بۆچوونی خۆمانتان
بۆ دەردەبڕین.

[بۆ درێژەی بابەت كلیكی ئێرە بكەن..]()

وتاری (ستراتیژی ناونیشان و پاش نەتەوەگەری لە ئەدەبیاتی سەباح ڕەنجدەر) وچەند سەرنجێك.. سەدیق سەعید ڕواندزی

لە وماوانەی ڕابردوودا، چەند نووسینێكی درێژم لە بارەی ئەزموونی سەباح ڕەنجدەر وەك شاعیرێك خوێندنەوە. لە پەراوێزی ئەو خوێندنەوانەدا، وەك خوێنەرێك هەستم كرد، ئەوانەی خوێندنەوە بۆ شیعری ئەم شاعیرە دەكەن (بە خۆشمەوە) هێشتا زۆریان ماوە لە سنووری ئەزموونی شیعری ئەم شاعیرە نزیك ببنەوە. بەڵام ڕەنگە جیاوازی من لەوەدا بێت، كە من هەرگیز بەو میتۆدەی شیعری شاعیرانی تری پێ دەخوێندرێتەوە، شیعرەكانی ئەم شاعیرە ناخوێنمەوە. لە بەر ئەوەی ئەزموونێكی جیاواز و تایبەتە، بێگومان پێویستیشمان بە خوێندنەوەیەكی تایبەتە. بە دیدی من زۆربەی ئەو نووسینانە، نەیانتوانیوە لە سنووری شیعرەكانی سەباح ڕەنجدەر نزیك ببنەوە. بۆ نموونە:هەندێكیان باسی خەیاڵ و خەیاڵسازیی و وێنەی شیعری لە شیعرەكانی ئەم شاعیرە دەكەن، لە كاتێكدا ئەوەی هەیە خەیاڵ نییە، بەڵكو ڕوانین و تەئویلێكی فیكرییانەیە. هەندێكیان شیعری ئەم شاعیرە دەبەستنەوە بە ئایدۆلۆژییا و سیاسەت و شۆڕش و زۆر چەمكی

دیکەش.
حەکیمی مەلا ساڵح، باڵندە بە ڕابەر و سەرکردە دەچوێنێ، لە کاتێکدا نە ئایدۆلۆژیا، نە ڕابەر و سەرکردە، نە حزب و حزب چییەتی، لە ئەزموونی ئەم شاعیرە جیاوازنووسە شوێنێکیان نییە. تەنانەت کاك حەکیم دڵڕە شیعری(دەریا سەماکارە)ی بە سێزانی لێکداوەتەوە، لە کاتێکدا مەبەست ئەو جوڵە و شەپۆڵدانەی دەریایە، کە شاعیر بە سەما چواندوویەتی. عەبدوڵا ڕەحمانیش لە کتێبەکەی خۆیدا بە ناوی (بونیاتی گێڕانەوە) لە بارەی ناونیشانی زێوانەوە دەنووسێت:(زێوان ئەو دەنکڵەیەیە کە ڕەنگی ڕەشە و لەگەڵ گەنم و جۆدا شین دەبێت و دروێنە دەکرێت و تامی تاڵە) نووسەری کتێبەکە، لێرەدا جیاوازی لە نێوان (زێوان) و (زیوان) نەکردووە. ئەوەی لەگەڵ گەنم و جۆدا شین دەبێت (زیوانە) واتا بە پیتی (ی) نەك (زێوان) کە بە مانای پاسەوانی گۆڕستان دێت.
هەروەها ئەدیب نادریش لە کتێبی (گەڕانەوە بۆ ماڵی یەکەم) لە وتارێکیدا لە بارەی ئەزموونی ئەم شاعیرە دەنووسێت:(سەباح لە قەیرانی بێ ناوەڕۆکی و بێ بابەتیدا نوقم بووە و شیعر لەلایدا بە دوای زماندا دەگەڕێت) مەگەر ناوەڕۆك و بابەت، لە ڕێی زمانەوە دروست نابن؟ پێچەوانەی بۆچوونەکەی ئەدیب نادر، ئەگەر سەباح ڕەنجدەر خاوەنی ئەو زمانە نەبوایە، ئێستا نە شوناس، نە ئەزموونی تایبەتی دەبوو. گرفتی بەشێکی زۆری شاعیرانی کورد لەوە دایە، کە زمانێکی جیاوازییان نییە. شیعری نیوەی دووەمی دەی هەفتاکان، کە ڕەنگدانەوەی قۆناغی دوای هەرەسی شۆڕشە بخوێنینەوە، ئەگەر ناوی شاعیرەکانی بە سەرەوە نەبێت، وا هەست دەکەین یەك ئەزموون و یەك زمان و یەك گوتارە. بۆیە بە بڕوای من لەم بۆچوونەیدا (ئەدیب نادر) وێڕای گومان نەبوونم لە توانای نووسینی، بەڵام نەیتوانیوە ئەزموونی ڕەنجدەر شرۆڤە بکات.
بێگومان ئەم جۆرە بینینانە بۆ شیعری ڕەنجدەر ، نەك بە مانای شیعری ناگەن، بەڵکو بە جۆرێك لە جۆرەکان، مانای شیعری ئەو شاعیرە داهێنەرەش دەشێوێنن. ئەمە بەو مانایە نییە ئەزموونی شیعریی خوێندنەوەی جیاواز هەڵنەگرێت، بەڵکو بەو مانایەی دەبێتە جۆرێك لە تێکدان و شێواندنی مانا. لەو سۆنگەیەوە، دوایین وتار کە لە بارەی ئەزموونی شیعری سەباح ڕەنجدەر خوێندمەوە، وتاری (ستراتیژی ناونیشان و پاش نەتەوەگەری لە ئەدەبیاتی سەباح ڕەنجدەر) بوو، کە (دیار لەتیف) نووسیویەتی و لە ماڵپەڕی سەنگینی (دەنگەکان) بڵاوبۆتەوە.

وەك خوێنەرێك لە پەراوێزی خوێندنەوەی وتارەکەدا، چەند سەرنجێکی

زمانەوانی و بابەتیم لادروست بوون، کە بە بڕوای من پێویستییان بە هەڵوەستەکردن و ڕاستکردنەوە چ لە چوارچێوەی وتارەکە بە گشتی، چ لە چوارچێوەی ناونیشانی شیعرەکانی سەباح ڕەنجدەریش بە تایبەتی هەیە. کە بەرلەو، چەند خوێنەر و لێکۆڵەرێکی دیکەش، هەمان دیدی هەڵەیان بۆ ناونیشانی شیعرەکان هەبووە.
ئەم وتارەی دیار لەتیف لە دوو تەوەرەی سەرەکی پێکهاتووە، بەشێکی زۆری قسەکردنە لە سەر چەمکی ڕەخنە و زمان و شیعر و دنیابینی شیعریی، کە ڕەنگە هیچ پەیوەندییەکییان بە ناونیشان و ئەدەبیاتی سەباح ڕەنجدەرەوە نەبێت. چونکە زمانی شیعریی و شوناسی شیعری ڕەنجدەر، لە دەرەوەی ئەوجۆرە بینین و لێکدانەوانەیە، تەوەرەی دووەمی وتارەکەش، قسەکردنە لە بارەی ناونیشان لە کۆی ئەزموونی ئەم شاعیرەدا، کە نووسەر بە ستراتیژیەتی ناونیشان ناوی بردووە. بە بڕوای من ناونیشان لە شیعری ڕەنجدەردا ، کۆدە نەك ستراتیژ، چونکە هەموو ستراتیژێك ئامانجێکی هەیە و کە ئەو ئامانجە هاتە دی، ستراتیژییەکە بوونی نامێنێت.
بەڵام کۆد، پێویستی بە کردنەوە و لێکدانەوە هەیە و تەنانەت زۆرجار ئەو کۆدە هەر ناشکرێتەوە لای خوێنەر. شیعرەکانی سەباح ڕەنجدەر بە گشتی، لە ڕووی زمانەوە، شیعری ئاڵۆز و قووڵ و پڕ لە وێنەی هزریی و بیرین، کە بە هیچ شێوەیەك ناچێتە چوارچێوەی ئەو زمانە باوەی لە شیعری شاعیرانی تردا هەیە.
هەر ئەمەشە ئەوانە دەخاتە هەڵەوە کە ئەزموونی ڕەنجدەر دەخوێننەوە.

میتۆدی خوێندنەوەی ئەزموونی شیعری کوردی بە گشتی، بۆ خوێندنەوەی دەقە شیعرییەکانی ڕەنجدەر ناشێت، چونکە ئەو شاعیرە، زمانێکی تایبەت و ناوەڕۆکێکی تایبەت و دنیابینییەکی تایبەتی شیعریی هەیە، کە هەموو ئەمانە دواجار پێویستییان بە خوێندنەوەی نا باویش هەیە. بێگومان هەر خوێنەرێك چۆن دەڕوانێتە شیعر و چ مانایەکی لە هزری خۆی پێ دەدات ڕەنگە ئاسایی بێت، بەڵام کاتێ دێتە سەر مێژوو، قۆناغی شیعریی و ئەزموونی شاعیران، دەبێ بە تێهزرینەوە بڕوانێتە شیعر و ئەزموونی شیعری بە گشتی. دەبێ ئەو ئەزموونە، لە ڕووی مێژوویی و زەمەنییەوە، پۆلێن بکات و خاسیەت و ئەدگارە هونەرییەکانی لە یەکتری جیا بکاتەوە. کاتێك نووسەرێك دەڵێت:
(شاعیرانی دوای ڕاپەڕین فۆڕمی زمان نوێ دەکەنەوە) دەبێ ئەو فۆڕمە دەربخرێت و بە شڕۆڤەی شیعری پیشان بدرێت. چونکە هیچ قۆناغێك هێندەی دوای ڕاپەڕین، شیعری کوردی تێدا بێ ئەرزش و بێ بەها و بێ ناوەڕۆك نەبووە، بە تایبەتی لەلای ئەو نەوەیەی کە خۆی

بە نوێ دەناسێنێ. بۆیە قسەکردن لە بارەی ئەزموونی شیعرییەوە، پێویستی بە هەڵوەستە و ڕامانی ورد هەیە، بۆ ئەوەی ماهیەتی شیعر لەو قۆناغانە لە یەکتری جیابکەینەوە. لە وتارەکەی دیار لەتیفدا، چەند گوزارشت و دەربڕینێك هەن، کە پێویستییان بە ڕاستکردنەوەیە.

بە تایبەتیش کاتێ لە سەرەتای وتارەکەیدا باسی زمان بە گشتی و زمانی شیعری بە تایبەتی دەکات. دیار دەنووسێت:(زمان کەرستەی گەورەی فاشیزمە، با جیاوازی بکەین لە نێوان زمانی پیس و زمانی ڕەخنەدا، ڕەخنەگرانێك هەن زمانی سووکایەتی بە زمانی ڕەخنە تێگەیشتوون) سەرەتا، دەبێ بپرسین مەبەست لە زمان و فاشیەت چییە؟ ئایا نووسەر فاشییەت وەك چەمکێکی سیاسی و هزریی و بیرێکی نا مرۆییانە بە کاردێنێت، یان مەبەستی فاشیەتی ئەدەبە؟ ئەمە لەلایەك، لەلایەکی دیکەوە ئایا زمان کەرستەی گەورەی فاشییەتە؟ فاشییەت چییە؟ کێ دروستی دەکات؟ بێگومان نکۆڵی لەوە ناکرێت کە زمان ڕۆڵێکی سەرەکی و بنەڕەتی لە ژیانی مرۆڤدا هەیە و تاکە خاسییەتی جیاکردنەوەی مرۆڤیشە لە بوونەوەرەکانی تر، بەڵام دەبێ بزانین زمان هەموو بوونێکی مرۆڤ نییە و ماڵی بوونیش نییە. چونکە ئەگەر بوونی مرۆڤ ببەستینەوە بە بوونی زمان، ئەو کات دەبێ بپرسین ئەی ئەوانەی زمانییان نییە چۆن گوزارشت لە بوون و هزر و ڕوانینەکانییان دەکەن؟ چۆن دەتوانن کۆنتاك لەگەڵ دەوروبەرو ئەوانیترو ژیان بە گشتی ببەستن؟ بۆیە دواجار زمان هەر تەنها ئەو گەیەنەرەیە، کە دەربڕینەکان دەگەیەنێت، لەوە زیاتر لە ئاستی کەسی و کۆمەڵایەتییدا، هیچ بایەخێکی دیکەی نییە. هاوشێوەی ئەو هێڵەی تەزووی کارەبا دەگوازێتەوە. کە هێڵەکە بوونی نەبوو، مانای وانییە کارەباکە بوونی نییە. بۆیە هزر لە پێشەوەی زمانە. زمان نابێتە پێناسە و شوناس بۆ مرۆڤ، بەڵکو چی لە پشت ئەو زمانەوەیە، ئەوە دواجار ئاگایی و هوشیاریی و ژیری مرۆڤ دەردەخات. زمان ڕەنگدانەوەی ئەو هزرانەیە کە مرۆڤ هەیەتی. وەك چۆن سوقرات دەڵێت: (قسە بکە تا بزانم کێی) قسەکردن لێرە بە مانای ئەوە نییە چی دەگوترێت، بەڵکو بە مانای ئەوەیە چی دەڵێیت، چونکە ئەوە هزرە لە پشت قسەکردنەوە دەوەستێت و ئاماژە بە زمان دەکات چی بڵێت و چی دەربڕێت. بۆیە بەستنەوەی هەموو لێکدانەوەیەکی ژیان و هەموو ئاماژەیەك بە زمان تێزێکی هەڵەیە. ئەوە زمان نییە مانا دروست دەکات و شوناس بە شتەکان دەدات، ئەوە هزر و بیری مرۆڤە، دیاردە و توخمەکانی ژیان، دەخاتە چوارچێوەی زمانێکی ئاماژە پێدراوەوە. ئێمە کە بەردێك، دارێك، ئاو، ئاگر و دەیان و هەزاران شتی تریش دەناسینەوە و گوزارشتییان لێ دەکەین، چونکە لە بیرماندا ئەو

توخمانە ناوێکییان هەیە و پێیانی دەناسینەوە. مەگەر مرۆڤێکی (کەم ژیر) ئەگەر زمانیشی هەبێت، دەزانێت خێزان، تەکنەلۆژیا، فڕۆکە و سەدان شتی تر چین؟ بۆیە دەبێ بزانین زمان بەرهەمهێنەری هیچ تێزێکی فیکری نییە، بەڵکو گەیێنەرەکە و لە ڕێگەیەوە چی لە هزرمانە دەیگەیەنێت. فاشییەت، هزر و بیرکردنەوە و تێگەیشتنی فاشیانەیە بۆ مرۆڤ. کە زمانێکی فاشی هەبوو، دەبێ پێشتر هزرێکی فاشی بوونی هەبێت بێت. نازییەکان و فاشییەکان، کە هەزاران و ملیۆنانیان لە نەتەوە و ڕەگەز و ئایینی جیاواز کوشت، چونکە بڕوایان وابوو ئەمانە مرۆڤ نین و مافی بوون و ژیانیان نییە. فاشییەت بەرهەمی زمان نییە، بەڵکو بەرهەمی بیرکردنەوەیەکە، کە فاشیانە دەڕوانێتە هەموو شت. زمان کەرستەی گەورەی فاشیزمە، دەربڕینێکی بێ مانا و نا بابەتییە و لاساییکردنەوەیەکی زەقی گوزارشتەکانی (بەختیار عەلی) شە لە نووسیندا، کە ساڵانێکە نەوەیەکی گەنجی ئێمەی بەو دروشمانە مەست و حەیران کردووە بە تایبەتیش لە ئەدەبدا.

ئەو ئەگەر مەبەستی ئەو زمانە بێت کە بارگاویی دەکرێت بەو چەمکە سیاسی و نا مرۆییانە، ئەوا لە پێشدا بیرکردنەوە و ڕوانینێکی فاشیانە هەیە، دواتر زمان دەبێتە کەرستەیەك بۆ گەیاندنی ئەو هزرە فاشییە. ئەو نووسەرانەی پشتگیرییان لە هزری فاشییەت و نازییەت و بەعسیزم دەکرد، بەرلەوەی هەڵگری زمانێکی فاشیانە بن، هەڵگری بیر و بیرکردنەوەیەکی فاشیانە بوون. ئیدی زمان دەبێتە ڕەنگدانەوەی ئەوەی لە هزردا هەیە. مرۆڤ بڕوا بە هەر ئایدیا و ئایین و فەلسەفەیەك بێنێت، لە ڕێی زمانەوە ئەو تێگەیشتنەی بۆ دروست نابێت، لە بیرو بڕوا و باوەڕبوونەوە بۆیی دروست دەبێت. بۆیە ئەگەر فاشییەت وەك هزر بوونی نەبێت، زمانیش وەك کەرستەی گواستنەوەی ئەو هزرە فاشییە بوونی نابێت. مەگەر مرۆڤ بە هزر بیر دەکاتەوە یان بە زمان ؟ لە بەرامبەر زمانی ڕەخنەدا هیچ زمانێکی پیس نییە، چونکە زمانی ڕەخنەگرتن، ناچێتە نێو چوارچێوەی بەراوردکاری بە زمانەکانی تر. ئەمە بەو مانایە نییە کە لە بەرانبەر زمانێکی باڵا و جوان و ئاست بەرز بۆ دەربڕین، زمانێکی زبر و ئاست نزمیش نەبێت، بەڵکو بەو مانایەی هەر بە ناو ڕەخنەگرێك زمانی پیس بە زمانی ڕەخنە بزانێت، ئیدی لە بنەڕەتدا ڕەخنەگر نییە و سادەترین بنەمای ڕەخنەگرتنی نییە، کە ئەویش ئاکاری زمانە لە دەربڕین.

ئیدی دیار لەتیف ئەوانە بە ڕەخنەگر دەزانێت، ئەمە کێشەی خۆیەتی. دەبێ خوێنەر لە ڕێی بونیادی زمان و ئاماژە و مەدلولاتەکانی، کەسیەتی ڕەخنەگر بناسێتەوە و شکڵ و سەنگی نووسینەکانی بزانێت. ئەوەی زمانێکی پیسی هەیە، بە دڵنیاییەوە هەڵگری ئەقڵێکی پیس و

کەم زانیشە. هیچ ڕەخنەگرێکی ورد و بە سەلیقە و جددی، بڕوای بە زمانی پیس نییە. زمانی پیس زمانێکە زۆر لە ئاستی ڕەخنەگرتن نزمترە. ڕەخنەگرتن کولتوور و تێگەیشتنی خۆی هەیە. ڕەخنەگر کەسێکە دەبێ خاوەنی چەندین تایبتمەندیی ئاکاری و هزری و کەسی و ئەدەبی بێت. ڕەخنەگر، ئەگەر پاشخان و تێگەیشتنێکی فراوانی هزری و ڕۆشنبیریی و زمانەوانی هەبوو، پێویستی بە زمانی زبر نییە بۆ دەربڕین و گوزارشتکردن لە بۆچوونەکانی. ئەوانەی زمانی پیس بە زمانی ڕەخنە دەزانن، لە ڕاستیدا ڕەخنەگر نین، چونکە لێدان و شکانەوە و سڕینەوە ئەرك و کاری ڕەخنەگر نییە و ئامانجی نووسینەکەشی نییە. بە داخەوە لە نێوەندی ئەدەبی و ڕۆشنبیریی کوردیدا، نووسەرانێکی زۆر کار لە سەر ئەوە دەکەن، کە ڕەخنەگر وەك کەسێکی بەد و ڕەخنەش وەك زمانی زبر و پیس بناسێنن. بۆیە پێمان وایە لە بەرانبەر زمانی ڕەخنەدا، زمانی پیسیش هەیە. نووسەرانی ئێمە ڕاهاتوون ستاییش بکرێن، پەسنی ڕۆمان وچیرۆك و شیعرە بۆ ماناکانییان بدرێت.

کاتێ خوێنەرێکیش سەرنجەکانی دەخاتە ڕوو و هەڵەکانییان دیاری دەکات، پەست و تووڕە و نیگەران دەبن و دەکەونە کاردانەوەیەکی دەروونی وا، کە چۆنییان بوێت بەو شێوەیە لە ڕەخنە و کولتووری ڕەخنەگرتن دەدوێن. هەر زمانێك زبر بوو، بە هیچ شێوەیەك زمانی دنیای جوانی ئەدەب بە گشتی و کولتووری ڕەخنەش بە تایبەتی نییە. ئەوانەی لە پەراوێزی ئەو زمانەوە بە تێگەیشتنی خۆیان ڕەخنە دەگرن و دەنووسن، هیچ پەیوەندییەکییان بە دنیای ڕەخنەوە نییە. زمانی ئەدەب، زمانی ئستاتیکا و مانا و بابەت و گەیاندنە. زمانی شیعرییەت و چێژ و جوانییە. هەرگیز زمانێکی پیس لە کۆنسێپتی ڕەخنەدا جێگەی نابێتەوە. بۆیە دانانی زمانێکی پیس لە بەرانبەر زمانی ڕەخنەدا، بێ ئاگایە لە ڕەخنە و زمانی ڕەخنەگرتن.

بە بڕوای من، نووسەر چونکە زمان لە چوارچێوەی چەمکە گشتییەکە دەبینێت، ئیدی ڕوانگەیەکی گشتگیری بۆ زمان هەیە و تا ڕادەیەك جیاوازی لە نێوان ئاستەکانی زمان لە ئەدەب و ڕووبەرە کۆمەڵایەتییەکە ناکات. ئەو دەنووسێت:(زمان کەرستەیەکی شیعرییە، بە هۆی زمانەوە دەتوانین دەق بەرە و ئاستەکانی خراپ، باش، باڵا بەین) لە ڕاستیدا، دەقێك نییە بە ناوی خراپ، باش، باڵا، هەر دەقێك خراپ بوو، مانای وایە لە بنەڕەتەوە شوناسی دەقی نییە. شیعرلە کۆمەڵێك ڕەگەز و بونیادی هونەری پێکهاتووە، هەموو ئەم ڕەگەزانە، دواجار شوناسی دەق بە سەریەکەوە تەواو دەکەن. ئەم جۆرە ئەتمۆسفیر و ڕێزبەندییە، ڕەنگە بۆ کاڵا و شمەك و کواڵیتی کاڵاکان گونجاو بێت، بەڵام بۆ تێکستی شیعری، لێکدانەوەیەکی هەڵەیە.

هەڵبەتە ئەمە بەو مانایە نییە کە دەقی لاواز و نا هونەری نەبێت، بەڵکو بەو مانایەی شوناسی دەقی شیعری بە تایبەتی و ئەدەبیش بە گشتی، ناخرێتە پاڵ دەقێك کە خراپ بێت. تێکست، هەڵگری یەك جۆرە شوناس و پێناسەیە، یان شیعرە، یان شیعر نییە، یان ڕۆمانە، یاخود ڕۆمان نییە، لەو نێوەندا شوناسی سێیەم نییە. چونکە تێکستی ئەدەبی کاڵا نییە تاکو بە پێی جۆر و نرخ و کۆمپانییای دروستکەر لە یەکتری جیابکرێنەوە، بەڵکو شیعر شیعرە، لە دەرەوەی شیعر ورێنەیەك هەیە، سادە گۆیی و ڕوانینی بێ مانایانە هەیە و ناوی دەنێن شیعر، وەك ئەو گەرەلاوژێیەی ئەمڕۆ لای بەشێکی زۆری ئەو نەوەیە دەبینرێت، بەڵام دواجار ئەمانە شیعر نین. هەر دەقێك ئاستێکی باڵای لە زمان و دەربڕین و بونیادی هونەری نەبێت، ناچێتە خانەی تێکستەوە. شیعر، کاڵا و شمەك نییە باش و خراپ وئۆرگیناڵی هەبێت.

نووسەر هەر لە بارەی زمانی شیعرییەوە بەردەوام دەبێت و دەنووسێت:(بۆ ئەوەی ڕێکردن و سەرکەوتنێکی تەندروستانە لە شیعردا هەنگاو بنێین، دەبێت بایەخێکی فرە بە وێنەی شیعری بدەین، وێنە بڕبڕەی پشتی شیعرە) با بپرسین، ئایا شیعر تەنها وێنەی هونەری و خەیاڵکردنە؟ ئەم ئیشکالیەتە لە تێگەیشتنی شیعر بە تایبەتیش لە ئەزموونی شیعری سەباح ڕەنجدەردا، یەکێکە لەو هەڵە میتۆدییانەی پێش (دیار) کەسانی تریش کە هەوڵی خوێندنەوەی ئەزموونی ڕەنجدەریان داوە تێی کەوتوون. کورتکردنەوەی شیعر لە وێنەی شیعریدا، ڕوانگەیەکی سادەی شەستەکان و هەفتاکانی سەدەی ڕابردووە بۆ شیعر. شیعر لە ئێستادا (بە تایبەتی شیعرەکانی ڕەنجدەر) وێنەی هونەری نیین، بەڵکو هزر و ڕوانین و قووڵایی فیکر و مەعریفەن. شاعیرانێك هەن لە ئەزموونی شیعری خۆیاندا، هیچ بایەخێك بە وێنەی شیعری نادەن، کەچی شاعیری دیار و جیاواز نووسیشن. وێنەی شیعری بەشێکی بچووکە لە بینای هونەری دەقی شیعر. ئەو سەردەمە بە سەرچووە، خوێنەر لە کۆی دەقێکی شیعریدا، وێنەیەکی هونەری بە لاوە گرنگ بێت. ئەگەر شیعر بە تەنها خەیاڵ و وێنە و ڕۆمانسیەت بێت، ئەوا کەس نامێنێتەوە شاعیر نەبێت. وێنە بەشێکە لە شیعر، بەڵام لە شیعری ئێستادا، وێنە ئەو بایەخەی نەماوە.

لە ئەزموونی ڕەنجدەردا، وێنە و خەیاڵێکی شیعری بوونی نییە، ئەوەی هەیە ڕامان و تێ هزرینە بۆ بوون و ژیان و دیاردەکانی ژیان. پەیوەندی خوێنەر لەگەڵ شیعری ئەم شاعیرەدا، پەیوەندی وێنە و خەیاڵ نییە، بەڵکو پەیوەندی گومان، پرسیار و تێڕامانە. ئەو کاتێ باسی (ژیانی دووبارەی ئادەم و بانگەواز بۆ گۆڕ هەڵکەن و تاج سەرگران دەکات و ساڵی سفر) و دەیان گوزارشتی دیکەش دەکات، بۆ ئەوە نییە خوێنەر چێژی لێ ببینێت، بەڵکو بۆ ئەوەیە ناچار بە

بیرکردنەوەی بکات و لە خۆی بپرسێت کە ژیانی دووبارەی ئادەم چییە؟ تاج بۆ سەرگران دەکات؟ ئەوەی لێرەدا بوونی هەیە، قووڵایەکی واتایی و شیعرییە کە خوێنەر بە ئەستەم پێی دەگات نەك وێنەی شیعری. شیعرەکانی گۆران، تەژین لە وێنەی شیعری جوان و ڕۆمانسی و سەرنجڕاکێش، بەڵام لە ئەزموونی سەباح ڕەنجدەردا، ئەمە بوونی نییە و هەردووکیشیان دوو شاعیری جیاوازن. وێنەی شیعری ڕاگوزەر و کاتییە، وەك چۆن نیگامان دەکەوێتە سەر وێنەیەکی فۆتۆ و دواتر لە بیری دەکەین، وێنەی شیعریش بە هەمان شێوەیە، چونکە نابێتە سەرچاوەی پرسیار و گومان لای خوێنەر. بێگومان ئەمە بەو مانایە نییە، وێنەی شیعری بەشێکی سەرەکی بونیادی شیعری نەبێت، بەڵکو بەو مانایەیە کە وێنە بڕبڕەی پشتی شیعر نییە. بۆیە بەستنەوەی وێنە بە ئەزموونی هەموو شاعیران، لێژیکێکی هەڵەی خوێندنەوەی شیعرە.

شاعیرانێك هەن، شاعیری وێنە و خەیاڵ نین، بەڵکو شاعیری گومان و پرسیار و تێڕامانن کە ڕەنجدەر یەکێکە لەوان. کەواتە گەیشتن بە قووڵایی شیعر، پەیوەندی بە وێنەوە نییە. وێنە سەوداسەری لەگەڵ سۆزدایە نەك هزر. هەموو شیعرێك لە چوارچێوەی وێنەی شیعریدا ناخوێنرێتەوە. شیعری ئۆستا شیعری وێنەی هونەری نییە، بەڵکو شیعرێکە ئاراستەکەی بەرە و خودە، نەك نیشاندانی وێنە گشتییەکە.

هەر لە پەراوێزی زمانی شیعرییەوە، نووسەر لە وتارەکەیدا بەردەوام دەبێت و دەنووسێت:(شیعر بە بەراورد بە ڕۆمان و چیرۆك، مەودایەکی ئازادانە و بەرینتری بۆ گوتن پێ نییە) هەرخوێنەرێك کەمێك ئاشنایەتی بە دنیای شیعر هەبێت، بۆچوونی لەو شێوەیە دەرنابڕێت، چونکە ڕێك پێچەوانەی ئەوەیە کە نووسەر دەیڵێت. هیچ ژانرێکی ئەدەبی وەکو شیعر، فەزایەکی کراوە و بێ سنووری نییە بۆ وتن. هیچ ژانرێك وەکو شیعر، ڕووبەرێکی گەورەی نییە بۆ دەربڕین و وێناکردن. چونکە لە شیعردا، زمان سەربەستە، ئەوە نییە نەتوانین هەموو شتێك لە شیعردا بڵێین.

دەشێ لە چیرۆك و ڕۆماندا خاڵێك بێ کۆتایی زمان هەبێت، چونکە لەو دوو ژانرەدا، زمان بەستراوەتەوە بە کرداری گێڕانەوە، هەموو گێڕانەوەیەکیش دەسپێك و دواجار کۆتایەکیشی هەیە، بۆیە کۆتایی ڕووداوەکان، کۆتایی زمانی گەیاندنە. بەڵام لە شیعردا، سنوورێك نییە بۆ تەواوبوونی زمان، چونکە لە بنەڕەتدا زمان ڕێی گێڕانەوە نابینێت، بەڵکو ڕەگەزێکی کراوەیە لە دەقدا. ئەگەر زمان و ڕووبەری شیعر مەودایەکی سنووردارییان هەبێت، ئەوا ڕەگەزێك بە ناوی دەقی کراوە، یان شیعری کراوە بوونی نەدەبوو.

مانا لە شیعردا بەستراوەتەوە بە زمان، هەر کاتێك زمان سنوورێکی بۆ دیاریکرا، ئیدی ماناکانی شیعریش لەو سنوورەدا قەتیس دەبن. لە

کاتێکدا یەکێك لە خاسییەتە سەرەکییەکانی دەقی شیعری داهێنەرانە ئەوەیە، کە مانا تیایدا ناگاتە خاڵی کۆتایی. دیار کە نووسینەکەی لە بارەی ئەزموونی ڕەنجدەرەوەیە، دەبوو ئاگایی ئەوەی هەبوایە، کە ئەم ڕوانینەی ئەو بۆ شیعر و ئەزموونی ڕەنجدەر، تێڕوانینی هەڵە و باون، چونکە لە شیعری ئەم شاعیرەدا، مەودا نەك هەر بوونی نییە، بەڵکو شیعر و زمانیش سنوورێکی دیاریکراویان نییە. سەرنج لە قەسیدەی (زێوان) بدەن، کە هەندێك بە هەڵە بە ڕۆمانە شیعر تێی گەیشتوون، چونکە ڕەگەزەکانی ڕۆمانە شیعر، پێشتر لە ئەزموونی شێرکۆ بێکەس و لە دوو سروودی کۆیی بوونی هەیە، بۆیە زێوان یەکەم هەناسەی شیعری درێژە لە مێژووی شیعری کوردیدا، کە شاعیرێك بتوانێت بەو پشوو درێژییەوە شیعری پێ بنووسێت.

لە زێوان و ئەزموونەکانی دیکەی ڕەنجدەردا، مەودا نەك هەر بوونی نییە، بەڵکو مانا و دەلالەتە شیعرییەکانیش تا ئێستا بە شاراوەیی ماونەتەوە، چونکە وەك ئاماژەمان پێکرد، هەر شیعرێك مەودایەك و ڕووبەرێکی بۆ تێگەیشتن هەبوو، ئیدی مانای شیعری و دەلالەتی شیعری تەواو دەبێت. بۆیە نووسەر دەبوو بزانێت لە شیعردا مەودا دیاریکراو نییە. ئەمە بۆ ڕۆمان و چیرۆك و حیکایەت دەشێ، بەڵام بۆ شیعر، تێنەگەیشتنە لە دونیای شیعر. لەبەر ئەوەی لە چیرۆك و ڕۆماندا گێڕانەوە بوونی هەیە کە کۆتایی ڕووداوەکانە، بەڵام لە شیعری کراوەدا، مەودای بەرینتر و ئازادتر بۆ دەربڕین و دنیابینی شاعیر هەیە. هیچ ژانرێك هێندەی شیعر بێ سنوور و مەودا نییە.

شڕۆڤە و بۆچوونەکانی نووسەری وتارەکە، لە بارەی شیعر و ناساندنی، زۆربەیان سادە و نا بابەتی و ڕاگوزەرن. ئەو هەوڵدەدات پێناسەیەك بۆ شیعر دابتاشێت، بێ ئاگا لەوەی کە شیعر ناچێتە نێو چوارچێوەی هیچ پێناسەیەکەوە. بە تایبەتیش ئەو ناساندنە بێ ئەرزشانەی ئەو بۆ شیعر دەیانێنێت. بە درێژایی وتارەکەی، گوزارشتی سەیرو پێناسەی نامۆ دەداتە پاڵ شیعر، کە من وەك خوێنەرێك کە سەدان شیعر و بابەتی شیعریم خوێندۆتەوە، پێشتر نەمیستووە. ئەمە وێرای ئەوەی کە لەو ناساندنەیدا، ڕەچاوی هیچ یەکێتی و پەیوەندییەکی بابەتی و ڕاستەیی نەکردووە. ئێمە بۆ ئەوەی هزری خوێنەران پەرش و بڵاو نەکەین، لە چوارچێوەی چەند پەرەگرافێکدا ئەو بۆچوونانەی دیار لە بارەی پێناسەی شیعرەوە دەریان دەبڕێت دەنووسینەوە، دواتر کۆمێنتی خۆمانییان وەك خوێنەرێکی ئاسایی شیعر لە بارەوە دەدەین. نووسەر لە چوارچێوەی وتارەکەیدا، بە گشتی لە بارەی شیعرەوە دەنووسێت:

(هەر چۆن بێت شیعر ناتوانێت پەنا بباتە بەر گێڕانەوەیەکی پەخشانی نا شیعرییەت، دەقی شیعری هەر چەندە هزر بەرهەمهێنەر بێت، هێشتا ناتوانێت پێ بخاتە سنووری پەتیبوونەوە، پاش شیعرییەتی ڕاستە ئەوەی

دێت فۆڕمە، شیعر نە پێشکەوتنە نە دواکەوتوویی، هیچیان نییە، شیعری کۆن یان تازە، خاوەنی دوو جۆر فۆڕمە، فۆڕمی ناوەکی و فۆڕمی دەرەکی) ئەمانە ئەو گوزارشتانەن، کە نووسەر لە بارەی شیعرەوە لە شوێنی جیاجیای وتارەکەی دەریان دەبڕێت و ئێمە بۆ ئەوەی هزری خوێنەر پەرت نەکەین، لە چوارچێوەی کۆپلەیەکدا داماناون. دیار ئەگەر چی لە بارەی ئەزموونی ڕەنجدەرەوە دەدوێت، بەڵام گرفتەکە لەوە دایە هەموو ئەو سەرنج و تێڕوانینانەی دەریان دەبڕێت، بچووکترین ڕایەلیش بە شیعری ڕەنجدەر نایان بەستێتەوە.

بۆ نموونە: شیعرەکانی ڕەنجدەر بە گشتی، شیعری ئاڵۆز و شاراوە و مانا تیایاندا لە قووڵایی دەق دایە و بە ئەستەم بە مانا دەگەین، بەڵام لە پاڵ ئەو زمانە ڕسك و کڕد ئامێز و چڕەشدا، پەتیبوونێکی زۆر لە زمان دەبینین. ئەو لە شیعرەکانیدا باسی (ئەفسانە، ئایین، ڕوحیانییەت، سرووشت، مێژوو، گەردوون) دەکات، بە زمانێکیش کە ڕەهەندی پەتی و مێژوویی تێدایە.

پەتیبوون بە مانای سادەبوونەوە نایەت، بەڵکو پەتیبوون هێشتنەوەی زمانە لەو چوارچێوە فەرهەنگییەی کە زمانی پێ دەناسرێتەوە و هاوکات بارگاویکردنیەتی بە مانای شاراوە. شیعر هەر چەندە هزر بئافرێنێت، ناتوانێت پێ بخاتە پەتیبوونەوە، تێگەیشتنێکی هەڵەیە بۆ شیعر. ئەسپ، یەکێکە لەو گیاندارانەی کە وەك سمبولێك ئامادەیەکی زۆری لە شیعری سەباح ڕەنجدەردا هەیە و لە هەر دەقێکیش دەلالەتە بۆ مانایەك. مەگەر ئەسپ کە هێمای جوانی و بە هێزیی و ڕەسەنێتییە لە مێژووی نەتەوەیی ئێمەدا، وشەیەکی ڕەسەن نییە؟ (کەوانی لانك) و (ملوانکەی مێخەك) و (بەروانکەی نەخشاو) و (شیردێش) کە لە شیعری ڕەنجدەردا هاتوون، وشەی پەتی و ڕەسەن و کەلەپووری نین؟ دەکرێ لەم ڕووەوە نموونەیەکی شیعری ئەم شاعیرە بێنینەوە، کە هەڵگری مانای قووڵ و لە چوارچێوەی زمانێکی پەتیشدایە. شاعیر لە دێڕە شیعرێکیدا دەڵێت:_

باڵندە لە هەوای پاراودا باڵی تەواو دەکاتەوە.

ئەم دەربڕینە شیعرییە لە ئاستی زماندا، سادەبوون و پەتیبوونێکی زۆری پێوە دیارە، بەڵام مانا لەم دەربڕینە شیعرییەدا، شاراوە و پەنهانە و دەلالەتێکی دیکەی هەیە.

باڵندە _ مرۆڤ

هەوای پاراو سەربەستی

باڵی تەواو دەکاتەوە___لە فەزای ئازادی و سەربەستیدا، مرۆڤ تا ئەو پەڕی سەربەستە لە دەربڕینەکانی.

یاخود لە دێرە شیعرێکی تردا دەڵێت:_
پووشی قەراغی ڕێگا خەواڵوون..
ئەسپ بە ماتی بە تەکیاندا دەڕوات..

ئەسپ، هێمایە بۆ هێزو خۆڕاگریی و ڕەسەنییەتی، لێرەدا بە مانای هەموو ئەو شوێن بزرکراوانە دێت، کە لە خاك و نیشتمانی خۆیان هەڵکەندران و ئەنفال کران. ئەسپ لێرەدا، بە مانای کەسی شۆڕشگێڕ و ڕابەر نییە، وەك ئەوەی (حەکیمی مەلاصاڵح) تێی گەیشتووە، چونکە نابێ بیرمان بچێت، کەس ئەوەندەی شۆڕشگێڕەکانی دوێنێ، خاك و مرۆڤ و هەموو پیرۆزیەکیان بێ بەها نەکرد. مەبەستی ڕەنجدەری شاعیر، ئەو هەژار و داماو و پەرپووتانەی گەرمیان و گشت شوێنەکانی دیکەی کوردستانن، کە ئەنفال کران و لە ژینگە و نیشتمانی ڕاستەقینەی خۆیان دابڕێندران. شاعیر، لە ڕێی پەتیبوونی زمانەوە، بە قووڵی گوزارشت لە کارەساتێکی گەورەی نەتەوەی دەکات. ئەزموونی شیعری سەباح ڕەنجدەر، تەژییە لەو شیعرانەی کە لە زمانێکی پەتیدا مانایەکی قووڵ دەردەبڕێت. ئەمە لەکاتێکدا شیعری ڕەنجدەر بە بەراورد لەگەڵ شیعری هەموو شاعیرانی تر لە ڕووی زمانەوە، شیعری سڕك و ئالۆز و داخراون. ئیدی نازانم وەسفەکەی دیار بۆ شیعر کە دەڵێت:
(دەقی شیعری هەرچەند هزر بەرهەمهێنەربێت، هێشتا ناتوانێت پێ بخاتە پەتیبوونەوە) لە کوێدا جێگەی دەبێتەوە؟ لەم دەربڕینە شیعرییەدا، لە وێنەیەکی پەتی زماندا، شاعیر گەورەترین پرسی ئەنتۆلۆژی کە ئەویش پەیوەندی مرۆڤە بە شوێن و زێدی ڕاستەقینەی خۆیەتی باس دەکات. ئەوەی لە زمانی شیعردا گرنگە واتایە. ئیدی نازانم شیعر ناتوانێت پێ بخاتە سنووری پەتیبوونەوە، چ مانایەکی هەیە؟ دواتر شیعر نە پێشکەوتنە نە دواکەوتن، چ مانایەکی هەیە؟ ئایا شیعر تەکنەلۆژیا و زانستی پزیشکی و تەلارسازییە، تا پێشکەوتن و دواکەوتنی هەبێت؟ ئەم جۆرە ناساندنە بۆ شیعر، لە هەژاری فیکریی و زمانەوانی هاتوون. دەنا کەس شیعر بە تەرازووی دواکەوتویی و پێشکەوتوویی پێوانە ناکات. شیعر، بە پێی قۆناغە مێژوویەکان گۆڕانکاری بە سەرداهاتووە، بەڵام ئەمە بەو مانایە نییە شیعر کۆن دەبێت یان پێش دەکەوێت. تا ئێستا کە نزیکەی چوار سەدە بە سەر شیعری شاعیرانی کلاسیك تێ پەڕیوە، شیعرەکان کۆن بوونە؟ هیچ کەس بوێری ئەوەی هەیە شیعری نالی بە شیعری دواکەوتوو بزانێت؟ هاوکات لە شیعردا شتێك نییە بە ناوی فۆڕمی ناوەکی، شیعر وەك پێکهاتەیەکی زمانەوانی و هونەریی، لە فۆڕم و ناوەڕۆك پێکهاتووە. ناوەڕۆکی شیعریش گوتار و ماناو ڕیتم و مۆسیقای

ناوەوەی شیعری دەگرێتەوە. ئیدی فۆڕم و ناوەڕۆك، ڕەنگدانەوەی ئەو کەتوارە هزریی و کۆمەڵایەتیی و فەرهەنگییەن، کە شیعری تیایدا لە دایك دەبێت.

نووسەر بەردەوام دەبێت و دەنووسێت:

(هەموو شیعرێك چنراوێکی زمانەوانییە و خزمەت بە ڕستەسازیی زمان دەکات) ئەو ڕوونی نەکردۆتەوە مەبەست لە ڕستەسازیی زمان لە ڕووی ڕێزمانییەوەیە یان واتا و مانا؟ شیعر و هەر دەقێکی دیکەی ئەدەبی، بەر لە هەموو شتێك پێکهاتەیەکی زمانەوانین کە لە ڕستە و وشە پێك هاتوون. دواجار زمان، پێکهێنەری سەرەکی هەر دەقێکە، بەڵام ئەمە مانای ئەوە نییە کە شیعر خزمەت بە ڕستەسازی دەکات وەك ئەوەی دیار نووسیویەتی، بە پێچەوانەوە شیعر لادانێکی زمانەوانییە لە ئاستی زمان و هزر و بیرکردنەوە، دواتریش وێناکردن و دەربڕین. ئەگەر شیعر بە ڕستەسازیی تێ بگەین، ئەوا هیچ جیاوازییەك لە نێوان قسە و وشە و ڕستە و پەڕەگرافی شیعریی نامێنێت. شیعر دواجار شیعرە بە هەموو ئەو ڕەگەزە هونەرییانەی بینای هونەری دەق پێکدەهێنن. زمانیش ڕەگەزێکی سەرەکی شیعرە، بەڵام نەك لە ئاستی ڕستەسازیدا، بەڵکو لە ئاستی گوتار و مانادا. بۆچوونەکانی دیار لەو وتارەیدا، بۆچوونی پەڕش و بڵاو و نا ئۆرگانیکین. ئەو ڕایەك دەردەبڕێت، دواتر بە بێ ئەوەی لە ئاستی ناوەڕۆك و گوتاردا ئەو ڕایەی خۆی شڕۆڤە بکات، دەچێتە سەر ڕایەکی دیکە کە هیچ پەیوەندی بەوەی پێش خۆیەوە نەبێت. لە کاتێکدا هەر یەك لەو بۆچوونانە نەك تەنها نابێ کورت و ڕاگوزەر لە سەریان بوەستین، بەڵکو هەر یەکەیان بە تەنها پێویستییان بە لێکۆڵینەوە هەیە، تاکو بگەینە دەرەنجامێك و قۆناغ و ئەزموونی شاعیرانی تیادا لە یەکتری جیا بکەینەوە.

بۆ ئەوەی بتوانین هاونزیکییەك لە نێوان بۆچوونەکانی دروست بکەین و خۆمان لە نووسینەوەی بۆچوون ودرێژدادڕی بپارێزین، لە چوارچێوەیەکی گشتیدا ئەو بۆ چوونانەی دەربارەی شیعر و قۆناغەکانی شیعری کوردی و زمان لە شیعری کوردیدا دەریاندەبڕێت، لە پەڕەگرافێکدا وەك خۆیان دەیاننووسینەوە. نووسەر دەنووسێت:(هەرچۆنێك بێت، شیعر ناتوانێت پەنا بباتە بەر گێڕانەوەیەکی پەخشانی ناشیعرییەت، شیعر زادەی کورت وچڕییە لە ڕووی وشە و ڕستە و داڕشتندا) هەروەها بەردەوام دەبێت و دەڵێت:(زمانی شیعری قۆناغی پێش هاتنی شاعیرانی هەفتاکان، لە دەربڕین کۆنکریتی بووە. شیعری قۆناغی دەیەی هەشتاکان و دوای ڕاپەڕین، فۆڕمی زمان تازە دەکەنەوە. دەیەی هەشتاکان دەبێتە سەرەتایەکی تازە بۆ گۆڕانکاریی شێوە و ناوەڕۆکی شیعر و ئەدەبیاتی کوردی. وێژەی پابەند گەرا ڕوو

له كزی ده‌كات و له بری به‌رگریی به‌ره و جوانكاری زمان هه‌نگا و ده‌نێت.

قۆناغی ئه‌ده‌بی هه‌شتاكان خه‌تكوژێنه‌وه‌ی دوو ده‌یه‌ی پێش خۆی بووه) ئه‌مانه به گشتی بۆچوونی نووسه‌رن له باره‌ی ئه‌زموونی شیعری كوردییه‌وه، كه ده‌ریده‌خه‌ن نووسه‌ر ئاگایه‌كی كه‌می له مۆرك و قۆناغه‌كانی شیعری كوردی هه‌یه. به‌ڵام به‌ر له‌وه‌ی له سه‌ر ئه‌و بۆچوونانه بوه‌ستین، سه‌ره‌تا با باس له‌وه‌بكه‌ین كه به چ تیۆرێكی ئه‌ده‌بی، شیعر زاده‌ی كورتی و چڕییه له داڕشتن و وشه و ڕسته‌دا؟ شیعر بۆچی ناتوانێت په‌نا بباته به‌ر گێڕانه‌وه؟ هه‌ڵبه‌ته مه‌به‌ستمان ڕه‌گه‌زی گێڕانه‌وه‌یه له شیعردا نه‌ك گێڕانه‌وه‌ی په‌خشانی نا شیعری، وه‌ك ئه‌وه‌ی نووسه‌ر ده‌یڵێت؟ هه‌ر زمانێك شیعرییه‌تی گێڕانه‌وه‌ی تێدا نه‌بوو، نه زمانی په‌خشانه، نه زمانی چیرۆك و ڕۆمان، به‌ڵكو گێڕانه‌وه‌یه‌كی ئاساییه، وه‌ك گێڕانه‌وه‌ی حیكایه‌تێك و چیرۆكێكی كۆنی كورده‌وارییانه. له‌م ژانره‌دا، ته‌نها چییه‌تی گێڕانه‌وه گرنگه نه‌ك چۆنیه‌تی گێڕانه‌وه.
له حیكایه‌ت و چیرۆكی فۆلكلۆریی و میللییدا، ته‌نها گه‌یشتن به كۆتای چیرۆكه‌كه و ڕووداوه‌كان گرنگه، نه‌ك چێژ و ئستاتیكای گێڕانه‌وه. به‌ڵام له ژانری شیعر و چیرۆك و ڕۆماندا، كه ده‌چنه خانه‌ی تێكستی ئه‌ده‌بییه‌وه، ته‌نها ڕووداو، تیمه، ناوه‌ڕۆك گرنگ نییه، به‌ڵكو چۆنیه‌تی گێڕانه‌وه و گوزارشتكردنیش گرنگه. بۆیه ده‌بێ بزانین هه‌ر ژانرێكی ئه‌ده‌بی، به زمانێكی ئاسایی گوزارشتی لێكرا و نووسرا، مانای وایه تێكستی ئه‌ده‌بی نییه. ئیدی گێڕانه‌وه‌ی په‌خشانی نا شیعریی، ده‌سته‌واژه‌یه‌كی بێ ناوه‌ڕۆكه. له‌لایه‌كی تره‌وه، ده‌شێ گێڕانه‌وه له شیعریشدا وه‌ك ڕه‌گه‌زێكی هونه‌ری بوونی هه‌بێت. به‌شێك له تێكسته‌كانی شێركۆ بێكه‌س، ڕه‌گه‌زی گێڕانه‌وه‌یان تێدایه و به زمانێكی هونه‌رییانه‌ی په‌خشانیش نووسراون.
ئیدی شتێك نییه به ناوی (گێڕانه‌وه‌ی په‌خشانی نا شیعری) چونكه زمانی په‌خشان، خۆی زمانێكی شیعرییه و ئه‌گه‌ر ئه‌و زمانه نه‌بێت، ئه‌وا په‌خشانی هونه‌ری و قسه‌كردنی ئاسایی، هیچ جیاوازییه‌كییان نابێت. شیعر زاده‌ی كورتی و چڕییه له وشه و ڕسته و داڕشتندا، چ مانایه‌كی هه‌یه؟ دیار كه نووسینه‌كه‌ی له باره‌ی ئه‌زموونی ڕه‌نجده‌ره‌وه‌یه، ده‌بوو ئاگاداری ئه‌وه بوایه كه ئاخۆ قه‌سیده‌ی (زێوان) زاده‌ی كورتییه له وشه و ڕسته و داڕشتن؟ ئایا نووسه‌ر خاچ و مار و ده‌ربه‌ندی په‌پووله و ڕه‌نگدانی خوێندۆته‌وه؟ لاوكی هه‌ڵه‌بجه‌ی خوێندۆته‌وه؟ ئایا ئه‌مانه زاده‌ی كورتین له وشه و ڕسته‌دا؟ بێگومان ئه‌م بۆچوونه، نه‌ك هه‌ر هه‌ڵه و نالۆژیكی و نا بابه‌تییه، به‌ڵكو بێ

ئاگایەکی گەورەشە لە ئەزموونی شیعری کوردی کە لای ئەو نەوەیە دەبینرێت. هیچ ژانرێك وەك لە سەرەوەش ئاماژەمان پێداوە، وەکو شیعر ڕووبەرێکی گەورە و سنوورێکی کراوەی نییە بۆ نووسین و گوزارشتکردن و دەربڕین. شیعر نە زادەی کورتییە، نە کەمی وشە و ڕستە، بگرە لە زۆر کاتدا، خودی شاعیریش ناتوانێت باڵانسی نێوان زمان و وشە ڕابگرێت و لە کوێ مەبەستی بوو، لەوێ کۆتایی بە شیعرەکەی بهێنێت. شیعر، ڕادان نییە، کە ئەندازە و قەبارە و ڕووبەری بۆ دیار بکەین.

بە داخەوە لە نێو ئێمەدا، چونکە شیعر بە ڕادان تێگەیشتووین، ئیدی وا دەزانین شیعر دەنووسین، نەك شیعر بمانووسێتەوە. سەرنج بدەن، هەمیشە لە دیمانە و گفتوگۆی بە ناو هەندێك شاعیردا، باس لەوە دەکەن کە تێکستێکیان بۆ گۆرانیبێژێك نووسیوە بۆ ئەوەی بیکاتە گۆرانی، شیعرێکیان بۆ ئاڵا نووسیوە، بە نیازن شیعرێك بۆ ئایلانی کوردی و شنگال و عەفرین و مەرگی ئەم و ئەو بنووسن. ئەم جۆرە گوزارشتکردنە لە شیعر، وەك ئەوە وایە جلوبەرگێك لای بەرگدرووێك بە ڕادان بدەی. بە ناو شاعیر هەیە، ئەمڕۆ ڕووداوێك ڕوودەدات، دوای چەند کاتژمێرێك، شیعرێکی بە خەیاڵی خۆی بۆ دەنووسێت. لە سەروبەندی هێرشی تیرۆرستانی داعش بۆ سەر شنگال و جینۆسایدکردنی ئێزیدیەکان، سەدان بە ناو شیعرم خوێندنەوە کە لە کاردانەوەی ئەو ڕووداوە دڵتەزێنە نووسرابوون، ئەمانە هەموو شتێك بوون تەنها شیعر نەبێت. ئەمە پەیوەندی بەو تێگەیشتن و بە ڕاداندانەی شیعر هەیە، کە دیارلەتیف و زۆرانی تر پێیان وایە دەبێ شیعر کورت و کەم وشە و ڕووبەر و سنوورێکی هەبێت. شیعر زادەی ساتێکە، کە خودی شاعیریش دەسەڵاتی بە سەرەوە نییە.

ئیدی نە دەتوانێت کات و سات، نەدەتوانێت ئەندازە و شێوە بۆ شیعر دیار بکات. شێرکۆ بێکەس لە دیمانەیەکدا دەڵێت:(کە شەهید خاڵە شەهاب هاوڕێکانی لەلایەن بەعسەوە گیران، من شیعرێکم بۆیان نووسی، بەڵام کاتێ هەمان ئەو تێکۆشەرانە لە سێدارەدران، نەمتوانی یەك وشەشیان بۆ بنووسم) ڕەنگە ئەمە پەیوەندی شیعر و دەروونی شاعیر و زەمەنی نووسینی شیعرمان، زۆر بە جوانی بۆ دەربخات. نووسەر کە باس لە ئەدەبیاتی سەباح ڕەنجدەر دەکات، دەبوو بزانێت کە زێوان و زۆر تێکستی دیکەی ئەم شاعیرە، ڕەنگدانەوەی هەناسەیەکی قووڵ و درێژی شیعرین، نەك کورتبڕی کەمی وشە و ڕستە. ئەم جۆرە تێگەیشتنە بۆ شیعر، هیچ ئەرزشێکی نییە تەنها قسەکردن نەبێت. هەڵبەتە زمان لە شیعری کوردیدا، بە پێی ئەو قۆناغە کۆمەڵایەتی سیاسییەی شیعری تیایدا نووسراوە، گۆڕانی بە سەر داهاتووە. شیعری دوای ڕاپەڕین، وەك شیعری پێش ڕاپەڕین نییە لە ڕووی هێما و گوزارشتکردن و

دنیابینییەوە. لە شیعری پێش ڕاپەڕیندا، شیعر دەبوو بە زمانێکی ناڕاستەوخۆ، گوزارشت لە ئازادی و سەربەستی بکات، بەڵام ئەمە دوای ڕاپەڕین نامێنێت. کەسمان لاریمان لەوە نییە، کە زمانی شیعری کوردی بە پێی ئەزموونەکان گۆڕانکاری بە سەر داهاتووە، بەڵام بە بڕوای من، ئەوەی دیار لەتیف نووسیویەتی، پێویستی بە هەڵوەستەکردن و لێکدانەوە هەیە. چونکە وەك خوێنەرێك، جۆرێك لە تێکەڵ و پێکەڵی و بێ ئاگاییم لە زمانی شیعری کوردی لای نووسەر بینی.

بۆیە لەسەر ئەو بۆچوونانە دەوەستین کە تیایدا باسی زمانی شیعری قۆناغەکان دەکات. سەرەتا دەپرسین، کامانەن شاعیرانی هەفتاکان؟ بۆچی ناوی نەهێناون؟ بە بڕوای من، نووسەر جیاوازی لە نێوان شیعری هەفتاکان و شاعیری هەفتاکان ناکات. ئەوەی لە مێژووی ئەزموون و قۆناغەکانی شیعری کوردیدا هەیە، شیعری هەفتاکانە، چونکە شاعیرانی ئەو قۆناغە، زۆربەی هەرە زۆریان و (ئەگەر نەڵێم هەموویان) زادەی نیوەی دووەمی شەستەکانن. واتا ئەو شاعیرانەی لە هەفتاکاندا دەردەکەون وەك(فەرهاد شاکەلی، لەتیف هەڵمەت، عەبدوڵا پەشێو، شێرکۆ بێکەس، جەلالی میرزا کەریم) و گەلێکی دیکەش، لە نیوەی دووەمی شەستەکان و پێشووتریش، شیعریان نووسیوە. ئەم شاعیرانە چونکە شیعرەکانییان لە هەفتاکاندا، چاپ و بڵاو دەکەنەوە، ئیدی زۆرجار بە شاعیرانی هەفتاکان دەناسرێن. لە کاتێکدا شێرکۆ بێکەس و پەشێو، لە کۆتایی شەستەکاندا، هەر یەکە و کۆمەڵە شیعرێکییان بڵاوکردۆتەوە، جەلالی میرزاکەریم، لە پەنجاکاندا شیعری نووسیوە، ئەمە لەلایەك، لەلایەکی ترەوە، هەفتاکان وەك زەمەنی مێژوویی و قۆناغی شیعری، ناچێتە نێو چوارچێوەی ناساندنێکی مێژوویی دیاریکراوەوە، لە بەرئەوەی (سەرەتای هەفتاکان تاکو هەرەسی ڕێکەوتنامەی ئازار) قۆناغێکە و لە (دوای هەفتا و شەشیشەوە تاکو ڕاپەڕین) قۆناغێکی دیکەیە کە ئەویش قۆناغی خامۆشی و هەستانەوە و ئەدەبی بەرگرییە.

هەر خوێنەرێك شیعری ئەو دوو نیوە دەیە بخوێنێتەوە، زۆر بە ئاسانی درك بەو جیاواز کەوتنەوەی شیعری کوردی لەو دوو دەیە دەکات. بۆیە ئەوەی هەیە شیعری هەفتاکانە نەك شاعیرانی هەفتاکان. ئەوەی دەچێتە نێو زەمەنی مێژوویی و فیزیکییەوە، شیعرە نەك شاعیر.

دەکرێ شاعیرێکی هەفتاکان، لە ئێستاشدا شیعر بنووسێت، کە واتا دەکرێ بەو شاعیرە بڵێین شاعیری هەفتاکان؟ شتێك نییە بە ناوی شاعیری قۆناغێکی دیاریکراو، ئەگەر وابێت ئێستا دەبوو کەس نالی و مەحوی و جەلالی میرزا کەریم نەخوێنێتەوە. شاعیری داهێنەر، شیعری ڕاستەقینە، سنووری زەمەن و شوێن ناناسێت و بەرهەمی هەموو زەمەنێکە. بۆیە ئەوەی هەیە شیعری هەفتاکانە. نووسەر لە درێژەی

وتارەکەیدا دەنووسێت:_(دەیەی هەشتاکان، دەبێتە سەرەتایەکی گرنگ بۆ گۆڕانکاری لە فۆڕم و ناوەڕۆکی شیعری کوردی و وێژەی پابەند گەرا (مەبەستی ئەدەبی بەرگرییە) ڕوو لە کزی دەکات و لە بری بەرگری ڕوو لە جوانکاری دەکات.

ئەدەبی هەشتاکان خەتکوژێنەوەی دوو دەیەی پێش خۆیەتی) لە ڕاستیدا، هیچ قۆناغێکی شیعری کوردی، بە قەد دەیەی هەشتاکان، هەڵگری وێژەی پابەندگەرا و گوتاری بەرگریی و مانەوە نییە. دەیەی هەشتاکان، یەکێکە لەو قۆناغە مێژوویی و ئەدەبییانەی، کە شیعر تیایدا دەبێتە ڕەنگدانەوەی هەڵومەرجێکی سەختی سیاسی و کۆمەڵایەتی و نەتەوەیی کۆمەڵگەی کوردی. شیعر لەو قۆناغەدا، هەڵگری زمانێکی ناڕاستەوخۆ و سیمبولییە. ڕەمز وەك ڕەگەزێك ناوەڕۆکی شیعرەکان پێکدەهێنێت. ئەم قۆناغە، کە بە قۆناغی خامۆشی و ستەمی سیاسی و نەتەوەیی دادەنرێت، شیعر تیایدا نەك هەر لە بەرگریکردن لە شوناس و مانەوەی نەتەوە دوور ناکەوێتەوە وەك ئەوەی دیار نووسیویەتی، بەڵکو شیعری بەرگری چێتر و قووڵتر و بە هێزتریش دەبێت. لەم قۆناغەدا، چونکە شیعر بە زمانێکی سادە باسی شۆڕش و شاخ و پێشمەرگە و نەتەوە و ئاڵا ناکات، ئیدی نووسەر وا دەزانێت وێژەی پابەندگەرا نامێنێت. لە کاتێکدا هەتا چەند ساڵێکیش دوای ڕاپەڕین، ئەدەبی بەرگریی و وێژەی پابەندگەرا، ڕووبەرێکی گەورەی لە ئەزموونی شیعری کوردی گرتبوو. زمان لەو قۆناغەدا، سوود لە تەمومژ و سیمبول و ناڕوونی وچێکردنەوە دەبینێت . واتا بە زمانێکی ناڕاستەوخۆ، گوزارشت لە پرسە نەتەوەیی و نیشتمانی و شۆڕشگێڕییەکان دەکات.

ئەوەی نامێنێت، وێژەی پابەند گەرا نییە ، بەڵکو شێوازی دەربڕین و گوزارشتکردنی ئەو وێژە پابەند گەرایەیە، کە لە زمانێکی ڕاستەوخۆوە، دەبێتە زمانێکی ناڕاستەوخۆ. هیچ کاتێك وێژەی پابەند گەرا و ئەدەبیاتی بەرگری، لە نێو نەتەوەیەك کە ژێر دەستە و چەوساوەیە، کۆتایی نایەت.

دەیەی هەشتاکان، نازانم چۆن خەتکوژێنەوەی دوو دەیەی پێش خۆیەتی؟ ئەو دەیە (واتا هەشتاکان) توانی ئەزموونی (کامەران موکری، جەلالی میرزا کەریم ، جمال شارباژێڕیی، شێرکۆ بێکەس، پەشێو، ئەنوەر قادر، فەرهاد شاکەلی) بسڕێتەوە؟ دەیەی هەشتاکان، نوێکەرەوەی زمان و فۆڕمی شیعری کوردی نییە. ئێستاش فۆڕم و زمانی زۆربەی شاعیرانی کورد، فرسەخێك لە زمانی گۆران دوورنەکەوتۆتەوە. لێرەدا، بە پێویستی دەزانم لە سەر ئەوە بوەستم، کە ڕەنگە مەبەستی (دیار لەتیف) لەو بۆچوونە، ئەزموونی (سەباح ڕەنجدەر) بێت کە بە فۆڕم و زمانێکی نوێ لە زێوانەوە دەست پێ دەکات و تا ئێستاش بەردەوامە.

بەڵام دەبێ ئەوە بزانین ئەزموونی ڕەنجدەر، ئەزموونی هەشتاکان

نییە، بەڵکو ئەزموونی هەموو قۆناغەکان و ئەزموونێکی بەردەوامە. ئەم شاعیرە کە زێوان لە نیوەی دووەمی هەشتاکان بڵاودەکاتەوە، مانای وا نییە شاعیری هەشتاکانە، مەگەر ئێستا ئەم شاعیرە، لە هەشتاکان زیاتر، پڕلە وزە و تین و تاوی شیعری نییە؟ ئەمە لەلایەك ، لەلایەکی ترەوە، ئەزموونی سەباح ڕەنجدەر بە هیچ شێوەیەك ناچێتە نێو چوارچێوەی ئەزموونی شیعری هەشتاکان بە گشتی، تەنانەت ناونانی ئەم شاعیرە بە (تەلیعییەکان) بە بڕوای من هەڵەیە و پێویستی بە ڕاستکردنەوەیە. چونکە هیچ شاعیرێکی تەلیعییەکان و دەیەی هەشتاکان، نەیتوانی بەو فۆڕمەی ئەو شیعر بنووسێت. ئینجا ئەوە گرنگ نییە کە خوێنەران (بە خۆشمەوە) لە شیعرەکانی دەگەن یاخود نا؟ ناونانی ئەم ئەزموونە لە چوارچێوەی شیعری تەلیعییەکاندا، بە بڕوای من هەڵەیەکی مێژوویی و ئەدەبییە. وەك چۆن کەسانێك (زێوان) بە ڕۆمانە شیعر دەزانن، لە کاتێکدا قەسیدەیەکی درێژە و گوزارشت لە توانا و هەناسە درێژی ئەم شاعیرە لە نووسینی شیعردا دەکات. ئەگەر زێوان ڕۆمانە شیعر بێت، ئەوا شتێکی جیاواز نییە، چونکە شێرکۆ بێکەسیش ڕۆمانە شیعری نووسیوە. ئەزموونی ڕەنجدەر، نە پەیوەندی بە هەشتاکانەوە هەیە، نە بە ڕابردوو، نە ئێستا، ئەم ئەزموونە بەردەوامە.

من پێشتریش گوتوومە، تاکو ئەو دنیابینییە جیاواز و زمان و فۆڕمە جیاوازەش بوونی هەبێت، ئەزموونەکەش بەردەوام دەبێت. بۆیە بە شێوەیەکی گشتی، دەیەی هەشتاکان، نەك خەتکوژێنەوەی دوو دەیەی پێشووتر نییە، بەڵکو شیعری ئەو قۆناغە لە ڕووی گوتار و ناوەڕۆك و تەنانەت فۆڕمی شیعریشەوە، جیاوازییەکی ئەوتۆی لەگەڵ شەستەکان و هەفتاکان نییە. بگرە گوتارە شیعرییەکەشی درێژکراوەی هەمان گوتاری نیوەی دووەمی هەفتاکانە، بە فۆڕمێکی جیاواز. زمانی شیعری لە قۆناغی هەشتاکاندا، دەبێتە زمانێکی ناڕاستەوخۆ، دەنا چەمك و مانا بەرگریی و شۆڕشگێڕییەکان و ڕەنگدانەوەی نەبوونی ئازادی و ژیانی ژێر دەستەیی، گوتاری سەرەکی ئەو زەمەنەیە تاکو ڕاپەڕین. لە دوای ڕاپەڕین و بە تایبەتیش شیعری دوای دەیەی دووهەزارەکان، زمانی شیعری چ لە ئاستی دەربڕین و چ لە ئاستی فۆڕم و ناوەڕۆکدا، تا ئەندازەیەکی زۆر بێ بەها و بێ مانا دەبێت.

لە دوای ڕاپەڕینەوە، ڕووبەرێکی گەورەی شیعر لە سەر دەستی ئەو نەوەیەی خۆی بە نەوەی نوێ و دوای ڕاپەڕین دەناسێنێت، بۆش و بێ مانا و میللییانە دەبێت. تەنانەت کەسانێك جیاوازی لە نێوان قسە و شیعریش ناکەن. ئەم گەڕەلاوژێیە لە نووسینی شیعردا، ترازانێکی گەورە لە نێوان شیعر و خوێنەردا کە دەیان ساڵ بوو بە تاسەوە شیعری دەخوێندەوە، دروست دەکات و تا سەرەنجام بەوە دەگات

دەزگاکانی چاپ زۆر بێ منەتانە بنووسن (تکایە شیعر) چاپ ناکەین. دوای ڕاپەڕین، زمان و فۆڕمی شیعری کوردی نەك نوێ ناکرێتەوە، بگرە وێران و تەلخ دەکرێت. تەنانەت بەشێك لەو شاعیرانەی دەنگی دیاری هەفتاکان و هەشتاکان بوون، دەکەونە کاوێژکردنەوەی خۆیان و نووسینی هەندێك دەقی سادە و ساکار، بە ڕادەیەك کە خوێنەر دەیانخوێنێتەوە، تووشی شۆك دەبێت کە ئەم شاعیرانە، دوای ئەزموونێك لە شیعر، ئەم قسە سادەو بێ مانایانە، بە ناوی شیعر بڵاو بکەنەوە.

سەیری فەیسبووکەکانیان بکەن؟ لە دوای ڕاپەڕینەوە، شیعری کوردی ئەگەرچی بەرە و سۆبژێکت دەچێت و چیتر ڕەنگدانەوەی واقیعە کۆمەڵایەتی و سیاسی و نەتەوەیەکە نییە، ئیدی پەیامێك لە شیعردا نامێنێت. بۆیە پەیوەندی شیعر و خوێنەر بە گشتی، کۆتایی دێت و بە دەگمەن دەقێکی هونەرییانە و بابەتییانە دەبینین بە ناوی شیعر. لە ئێستادا، گەڕان بە دوای شیعری ڕاستەقینە و شاعیری روئیا جیاواز، لە نێو دنیای شێواو و بێ مانابوونی شیعری کوردیدا ئەستەمە. بەڵام ئەمە مانای ئەوە نییە شاعیری بە توانا بوونی نەبێت. چونکە بیرمان نەچێت، تاریکایی چەند نوتەك بێت، هێشتا هەندێك شت هەن لەو تاریکاییەدا دەدرەوشێنەوە.

ستراتیژیەتی ناونیشان، یان کۆدی ناونیشان؟!

تەوەرەی دووەمی وتارەکەی دیار لەتیف، لە بارەی ستراتیژیەتی ناونیشانە لە ئەزموونی شیعری سەباح ڕەنجدەردا. بەڵام لە پەراوێزی ئەو باسەوە، نووسەر بە گشتی لە بارەی ناونیشان و پەیوەندی ناونیشان بە ئەدەبیات و چەمکی ناونیشان بە گشتی دەدوێت. بە بڕوای من، ئەوەی لە ناونیشانی شیعری ڕەنجدەردا هەیە ستراتیژیەت نییە، بەڵکو کۆدی ناونیشانە، چونکە هەموو ستراتیژیەتێك (درێژخایەن یان کورت خایەن) لە پێناو ئامانجێکە و تەواو دەبێت، بۆیە کۆدی ناونیشان ڕاستترە، لە بەر ئەوەی بە گشتی ناونیشان لە شیعرەکانی ئەم شاعیرەدا، کۆد ئامێزن و چەندان مانا و دەلالەتی زمانەوانی و واتایی شاراوەیان هەیە. دیار لەتیف لە سەرەتاوە، لە بارەی ناونیشانەوە دەنووسێت:(ناونیشان لە پایە گرنگەکانی ژیانە، بازاڕ و دام و دەزگاکان، سوودمەندی سەرەکین لە تابلۆ و ناونیشانەکان. ناونیشان زمانی ناساندن و بەرچاو ڕوونییە، بیر لەوە بکەوە ناونیشان نەبێت، شارەکان دەکەونە چ تەنگەژە و دژوارییەك؟) ئەمە تەنها دیوێکی ناونیشانە، نەك هەمووی. کێشەی نووسەر لەوە دایە، دیوە ناشرین و چەواشەکراوەکەی ناونیشان نابینێت، کە چ ڕۆڵێکی

چەواشەکراوانە لە بە لاڕێدابردنی هزرو بینینی خەڵك دەگێڕێت. لە نێو ئێمەدا، ناونیشان فاکتەرێکە بۆ فریودان و دەستخەڕۆکردنی مرۆڤ بە ئەندازەیەك کە ئەوەی لە پێشەوەی هەموو شتێکە، دەسکەوتی بازرگانی و قازانجە، نەك ناساندنی جۆر و کوالێتی کاڵا و شمەکەکان. بە هەزاران ناونیشانی جوان و سەرنج ڕاکێشی مارکێت و بازاڕەکان دەبینین، کە دەچینە ناویان، ڕێك پێچەوانەی ناونیشانەکانییان کار دەکەن و کاڵا دەفرۆشن. بۆنموونە: ناونیشانی مارکێتێکی گەورە دەکەوێتە بەرچاوت، کەچی کاتێ پرسیاری خواردنێکی تایبەت بە نەخۆشانی شەکرەی لێ دەکەیت نییەتی. وەك هاووڵاتییەك، بە سەدان جار ڕووبەڕووی ئەم بەلاڕێدابردنە بوومەتەوە.
جارێکییان لە هەولێر، ناونیشانی کتێبخانەیەکم لەو کتێبخانانەی دەکەونە پشت پارێزگاوە کەوتە بەرچاو، لە ژێرەوەی ناونیشانەکەی نووسیبووی: (بۆ فرۆشتنی هەموو جۆرە کتێبێکی ئەدەبی) کە چی کاتێ پرسیاری کتێبی (گۆران و ئەدەبی ئینگلیزی) م لێکرد کە (عومەر مەعرو بەرزنجی) نووسیویەتی، لە وەڵامدا خاوەنی کتێبخانەکە گوتی: نیمە.

پرسیاری کتێبێکی دیکە و دووان و سێیانم لێکرد، هەر نەیبوو، لەوەڵامدا پێمگوت: ئەم ناونیشانە زل و گشتییە چییە لە کتێبخانەکەت داوە؟ ئەگەر ئەمەت نەنووسیایە، دڵنیابە نە دەهاتمە کتێبخانەکەت. خاوەنی کتێبخانەکە، تەریق بۆوە، بێ دەنگ و بێ وەڵام مایەوە. ئەمە نموونەیەکە لەوەی کە ڕۆژانە ڕووبەڕووی دەبینەوە و تیایدا ڕیکلام و ناونیشانەکان فریومان دەدەن. گرفتی دیار لەتیف ئەوەیە، کە کوردستان بە ئەوروپا تێ گەیشتووە، بۆیە پێی وایە ناونیشان و هێماکانی هاتووچۆ و ئاراستەی ڕۆیشتن و تایتڵی شوێنە گشتی و تایبەتییەکان،لای ئێمە ڕۆڵێکی گرنگ دەبینن. لە کاتێکدا بڕوام وایە بە پێچەوانەوەیە. دواتر دەکرێ بپرسین، ئەم جۆرە ناونیشانانە، چ پەیوەندییان بە ناونیشانی ئەدەبی و دەقی شیعرییەوە هەیە، ئەگەر مەبەست (شت گوتن) و درێژدادڕی نەبێت؟ دەبێ بزانین، ناونیشان وەك چەمكێك لە دونیای ئەدەبدا، جیایە لەگەڵ ناونیشان وەك چەمكێك لە دونیای ئەمڕۆی ماددی و سەرمایەداری فریودەرانەی مرۆڤ، کە هەموو ئامانجێکی قازانج کردنە لە پەنای چەواشەکردن و هەڵخەڵەتاندنی خەڵك. بۆیە ئەو ڕۆڵەی ناونیشان بە گشتی لە کۆمەڵگاکانی دیکە هەیەتی، یەك لە سەدی ئەو ڕۆڵەی لە نێو ئێمەدا نییە.
نووسەر لە وتارەکەیدا بەردەوام دەبێت و دەنووسێت:(دەق بە بێ ناونیشان تەواو کۆ نابێت، ناونیشان پوختکردنەوەی دەقە بۆ وشە یان

گرێ، بە فەرامۆشکردنی ناونیشان ناتەواوی دەکەوێتە دەق، دەکرێ لە ناونیشاندا بە دوای مانای شیعریدا بگەڕێین) لە ڕاستیدا، ئەم تیۆرە و ئەم تێگەیشتنەی نووسەر بۆ ناونیشانی شیعری، بۆ هەموو شاعیرێك دەشێت (سەباح ڕەنجدەر) نەبێت، کە نووسەر لە بارەی شیعر و ناونیشانی شیعری لە ئەزموونی ئەوەوە دەدوێت. لە شیعری ئەم شاعیرەدا، گەورەترین هەڵە دەکەین، دەق پوخت بکەینەوە بۆ ناونیشان. بە هیچ شێوەیەك و بە هیچ جۆرێك، شیعرەکانی سەباح ڕەنجدەر، پوخت ناکرێنەوە لە ناونیشاندا، ئەمە یەکەم، دووەم، لە ئەزموونی سەباح ڕەنجدەردا بە گشتی، ناونیشان یەکەیەکی دابڕاوە لە دەق و پەیوەندییەکی ئۆرگانیکی و بابەتی ئەوتۆی بە دەقەوە نییە. خوێنەر دەتوانێت ناونیشان لە شیعری ئەو شاعیرەدا، وەك ئاماژەیەکی زمانەوانی و بابەتی سەربەخۆ بخوێنێتەوە.

ناونیشان لای ئەو، جۆرێکە لە دەقێکی دیکەی جیا لە دەرەوەی فەزای شیعرەکە. ئەوەی بە یەکتریان دەبەستێتەوە، پوختکردنەوەی ناوەڕۆك نییە، بەڵکو دوو ڕووبەرن کە هەڵگری دوو تیمەی جیان. بڕواناکەم لە شیعری هیچ شاعیرێکدا، هێندەی ئەزموونی سەباح ڕەنجدەر، ناونیشان دابڕاو بێت لە دەق. لە ئەزموونی ئەم شاعیرەدا، ناونیشان بۆ ئەوە نییە بزانین شاعیر چی دەڵێت، چونکە شیعر، خانوو، ناونیشانیش دەرگا نییە، تا لێیەوە بچینە ژوورەوە، بە پێچەوانەوە ناونیشانی شیعری لای ئەو، بە مانای دەقێکی دیکە و ئاماژەیەکی دیکەی شیعری، کە دەشێ بە تەنها لە دەرەوەی فەزای شیعری ببینرێت و بخوێنرێتەوە. ئەم تێگەیشتنە بۆ ناونیشان، لە شیعری هاوچەرخ و مۆدێرنەدا شوێنی نابێتەوە. دواتر، ئەگەر لە شیعری هەر شاعیرێك، ناونیشان دەرەچەیەك بێت بۆ چوونە نێو دەق و ڕەنگدانەوەی ناوەڕۆکی دەق بێت، ئەوا لە ئەزموونی سەباح ڕەنجدەردا، ناونیشان دەلالەتێکی دیکەی هەیە و بگرە زۆرجار پارادۆکسیش دەکەوێتەوە. بۆ نموونە: لە شیعری (چاوەڕوانی تێکشکاو)دا، شاعیر دەڵێت:_

بە ڕووخسارێکی پڕ شادییەوە…
ڕووبەڕووی ئاڵای وڵاتەکەم وەستاوم…

سەرنج لە ناونیشانی شیعرەکە بدەن، چەند گوزارشتێکی نا ئومێدی و ڕەشبینانە دەگەیەنێت، کەچی کە دەچینە نێو شیعرەکە، یەکڕاست شاعیر گەمەیەکی زمانەوانی و واتایی هێندە قووڵ و هونەرییانە دەکات، ئەو هەستە ڕەشبینییە بوونی نامێنێت. ئیدی نازانم چۆن ناونیشان پوختکردنەوەی ناوەڕۆکی شیعرە لە ئەزموونی ئەم شاعیرەدا؟ وێرای ئەمەش، چاوەڕوانی کردارێکی هەستی و سایکۆلۆژی مرۆڤە و بە کۆتا

نایەت، ئەگەر دەرەنجامی چاوەڕوانییەکە بە دیوی ئەرێنی یان نەرێنی نەزانین، بەڵام شاعیر، ڕستەیەکی شیعری هێندە جوانی لە دانە پاڵ هەردوو وشەی (چاوەڕوان) و (تێکشکاو) دا دروست کردووە، کە ئستاتیکایەکییان بە ناونیشانی شیعرەکەداوە. لە شیعری کوردیدا، سەدان و هەزاران وشەی چاوەڕوانی هەیە و دەشبێت، بەڵام چاوەڕوانی تێکشکاو، گومان دەکەم بوونی هەبێت. زۆر جار دەگوترێت:_ (ئەوەندە چاوەڕێم کردی لێڵایی بە چاوم داهات، مردم ئەوەندەی چاوەڕێت بکەم، لە چاوەڕوانیتدا سوێم بووەوە، چاوەڕوانی مردنێکی لە سەر خۆیە) بەڵام نەمبیستووە کەسێك بڵێت:_ (چاوەڕوانی تێکشکاو) بە هەمان شێوە لە شیعری (خۆدرکاندن) دا، شاعیر دەڵێت:_

ماندووبووم بە ئاشنابوونی یەکەمین نهێنی..

لە نێوان درکاندن ونهێنیدا، پارادۆکسێکی گەورەی واتایی و زمانەوانی هەیە.چونکە هەموو نهێنییەك دژ بە درکاندنە و هەموو درکاندنێکیش، ڕەهەندی نهێنی بوونانەی خۆی نامێنێت. ناونیشانی شیعرەکە، دەلەلات لە ئاشکرایی دەکات، بەڵام دەسپێکی شیعرەکە، باس لە ئاشنابوون بە نهێنی دەکات. ئەم جۆرە لە دانانی ناونیشان و دەسپێکی چوونە نێو دەقە شیعرییەکاندا، گەمەیەکی واتایی و زمانەوانی شیعرییە و شاعیر بە ئاگایەکی قووڵەوە و بە مەبەستی سەرقاڵکردنی هزری خوێنەر لە بەستنەوەی بە دەقە شیعرییەکاندا، دەیکات. ئەمە جۆرە لە پەیوەندی پارادۆکسانەی ناونیشان بە دەسپێکی شیعرییەوە، لە چەندین شیعری دیکەش دەبینرێت. وەك:_

ڕێگای جادوویی

ئەوهات…

من چووم…

یاخود:_

ئاوێنەی دەستی گورگ

لە بیرکردنەوەیەکی پاکیزەیی و ئەفسانەییدا..

یانیش:_

گورگێکی ئاشتیخواز

ئەم ناونیشان و دەسپێکی چووونە نێو دەقەکان، دەکرێ وەك دوو تیمەی جیاوازی شیعری بیانخوێنینەوە، کە هیچ پەیوەندییەکی بابەتی و ئۆرگانییان بە یەکەوە نەبێت. پاکیزەیی، هاودژی گورگە کە هێمایە بۆ دڕندەیی و کوشتن و خوێن، سەدان نموونەی دیکەی لەو شێوەیەش لە شیعری ڕەنجدەردا هەن. ئەمە دەلالەتە لەوەی کە گوزارشتی

(کورتکردنەوەی دەق لە ناونیشان وچڕکردنەوەی مانای دەق لە ناونیشاندا) وەك ئەوەی دیار دەیڵێت، تێگەیشتنێکی هەڵەیە بە تایبەتیش لە ئەزموونی شیعری سەباح ڕەنجدەردا، کە ناونیشان لە شیعری ئەودا، ڕەنگدانەوەی ناوەڕۆکی دەق نییە. ئەمە بەو مانایە نا، ناوەڕۆك و شیعر لە یەکتری جیاوازبن، بەڵکو بەو مانایەی هەر یەکەیان هەڵگری گوتار و مانا و ئاماژەی تایبەت بە خۆیانن. نووسەر هێندەی لە سەر ئەوە دەوەستێت، کە ناونیشانەکانی شیعری ئەو شاعیرە (دڵخوازو مەیلخوازن) یاخود (تاك وشەیی و ڕستەیین) یانیش (نامۆ و باون) هێندە نەچێتە نێو قووڵایی ڕەهەندی واتا و مانا لە ناونیشانی شیعرەکاندا. واتا تەنها دیوە ڕێزمانییەکەی ناونیشانەکانی بینیوە و دیوە ناوەڕۆکەکەی لە بەر هەر هۆکارێك بێت فەرامۆشکردووە.

لێرەدا با لە سەر ئەوە بوەستین، بۆچی ناونیشان لە ئەزموونی شیعری سەباح ڕەنجدەردا، یەکەیەکی جیاوازە و دەکرێ وەك دەقێکی سەربە خۆ ببینرێت؟ بۆچی ناونیشان لە شیعری ئەودا، ئاڵۆزە و هەندێ جاریش نامۆ؟ لە ڕاستیدا، ئەمە پەیوەندی بە بوونی واتایانەی ناونیشانەوە هەیە لە دەرەوەی دەق. بەو مانایەی لە پاڵ دەقی شیعریدا، خوێنەر دەتوانێت ناونیشانیش وەك دەقێکی دیکەی شیعری ببینێت. بۆ نموونە:

ناونیشانی(لە کتێبخانەی باباتاهیری هەمەدانیدا) لەیەك کاتدا چەندین دەلالەتی مێژوویی، فەرهەنگی، پرسیاریی، کۆمەڵایەتی هەیە. هەڵبەتە کەسمان لە سەردەمی باباتاهیردا نەژیاوین تا بزانین کتێبخانەی هەبووە یاخود نا، بەڵام نابێ ئەوەمان بیربچێت کە باباتاهیر، ڕەمزی سەرچاوەی ڕۆشنبیریی و فەرهەنگی کوردییە، چونکە مێژووی ڕۆشنبیریی کوردی، لە شیعرەوە دەست پێ دەکات و باباتاهیریش یەکەم شاعیری کوردە کە شیعری نووسیوە. کە واتا ئاماژەکردن بە باباتاهیر، ناڕاستەوخۆ گەڕانەوەیە بۆ سەر مێژووی فەرهەنگی کورد، هاوکات باباتاهیر وەك شاعیرێك، مرۆڤێکی یەکجار هەژار و نەدار و بێ لانە بووە و ژیانێکی زۆر سادە و نەبوونیانە ژیاوە، لێرەوەش باباتاهیر دەبێتە ڕەمزی ئەو ژیانە سادە و پڕ نەهامەتی و نەبوونییەی، کە بە گشتی شاعیران تیایدا دەژین.

باباتاهیر، ڕەمزە بۆ نووسینی شیعر، کەواتا لێرەدا شاعیر شکۆ و گەورەی شیعر پیرۆز ڕادەگرێت. لەلایەکی دیکەوە، خودی ئەو ناونیشانە ئەو پرسیارە لای خوێنەر جێدەهێڵێت کە لە کتێبخانەی ئەودا چی دەکرێت؟ مەبەستی شاعیر چییە؟ گریمان ئەگەر ئەو ناونیشانە لە دەرەوەی دەق، وەك تیمەیەکی جیاواز بخوێنرێتەوە، نابێتە دەقێکی شیعری سەربەخۆ؟ ئەو لە دەقێکی دیکەشیدا، باباتاهیر وەك ناونیشانێکی دیکەی جیا

بەکاردێنێت.

لە شیعری (دەستنووسێکی تازە دۆزراوەی چوارینەکانی بابەتاهیر) دیسانەوە بابەتاهیر وەك ناونیشانی شیعریی ئامادەیی هەیە، بەڵام ئەمجارەیان بە واتای دیکە. لە هەردوو شیعرەکەدا، بابە تاهیر وەك دوو سیمبول و دوو ئاماژەی مانا و ناونیشانی جیاواز بە کارهاتوون. لە دەقی دووەمیاندا، بابە تاهیر ئەمجارەیان دەبێتە ڕەمز بۆ مێژووێکی بزرتر و دێرینتر. بە دەربڕینێکی تر، ئەگەر لەدەقی (کتێبخانەی بابەتاهیری هەمەدانیدا) ئێمە لە بەردەم کتێبخانەیەك دابین (کە کتێبخانە سەرچاوەی زانست و مەعریفەیە) دەشێ ئەو کتێبخانەیە، جگە لە بەرهەمی بابەتاهیرخۆی، کتێبی دیکەشی تێدا بێت، بەڵام لە ناونیشانی دووەمدا، دەستنووسەکە هی خودی بابەتاهیر خۆیەتی. بێگومان دەستنووسیش، بەرهەمی هزر و دنیابینی مرۆڤە. واتا جارێکی دیکە شاعیر سیفەتی دانایی و ڕۆشنبیری دەداتەوە پاڵ بابەتاهیر، بەڵام بە گوتارێکی دیکەوە. واتا ئەمجارەیان مێژووی فەرهەنگی کوردی، لە ئاستی مێژوویی و نەتەوەییدا، دورتر دەبات. بەو پێیەی دەستنووس، مێژوو، زمان، هزرە.

ئەوەی بۆمن زۆرتریش جێگەی سەرنج بوو لەو ناونیشانەدا، ئەوەبوو کە ئەو شیعرە وێرای ئەوەی لە سەرشێوازی چوارینە، بەڵام بە زمانی ئازاد نووسراوە. کە ئەمەش گۆڕانێکی دیکەیە بە ئاراستەی خاسیەتی نوێی شیعری لە ئەزموونی ئەو شاعیرەدا. بۆیە لە ئەزموونی ڕەنجدەردا، ناونیشان دەلالەتێکی دیکەی هەیە وەك ئەوەی دەروازەیەك بێت بۆ چوونە نێو دەق. دواتر ئەگەر لە ناونیشاندا، بۆ مانای شیعری بگەڕێین، کە واتا ئێمە لە بەردەم دەقێکی شیعری زیندوو دانین، چونکە کاتێ شیعرێك هەموو ماناکانی خۆی لە ڕێی ناونیشانەوە بەیان دەکات وەك ئەوەی دیار دەیڵێت، کەواتا چ پێویست بە خوێنەوەی دەقەکەیە؟ ئێمە کە سەرەتا مانای شتێکمان زانی، شەن و کەوکردنی بۆچییە؟ لە ڕاستیدا وەك باسمان کرد، ئەم تێڕوانینە بۆ هەر شاعیرێك و بۆ ئەزموونی هەر شاعیرێك لۆژیکی و بابەتی بێت، ئەوا بۆ ئەزموونی سەباح ڕەنجدەر، بێ ئاگایەکی گەورەیە لە شیعری ئەو. نووسەر لە لێکدانەوەی بەشێکی ناونیشانەکان کەوتۆتە هەڵەوە. بۆ نموونە لە بارەی ناونیشانی (ساڵی سفر) دیاردەنووسێت:

(لەو قسە سەرزار و سواوانە وەرگیراوە کە دەگوترێت سعاتی سفر) بەڵام بە بڕوای من، نووسەر دەبوو ئەوە بزانێت کە (سعاتی سفر) ، نەك هەر قسەیەکی باو و سەر زارەکی و سواو نییە، بەڵکو زۆر تایبەت و شاراوە و دیاریکراویشە، چونکە ئەم دەربڕینە، تەنها لە زانستی سەربازیی و لە شەڕدا دەگوترێت و کۆدێکی تایبەتە. جگە لە بارودۆخی

شەڕ و ئەوانەی لە بەرەکانی شەڕدان، کێ سعاتی سفر بەکار دێنێت؟ هاوکات شاعیر ساڵی سفری نووسیوە کە لە ڕووی واتاوە جیاوازە لە سەعات. ڕاستە هەردووکییان پێوانەی مێژوویی و زەمەنین، بەڵام ساڵی سفر داهێنراوە و نەك وەك سعاتی سفر کە هەبووەوە هەر دەشمێنێت. بەڵام با پرسین نووسەر بۆ چی باسی ناونیشانی (ئاهەنگی ساڵی مردنی داینەسۆڕ) ی نەکردووە کە یەکێکە لە ناونیشانە کەم و نامۆ و دەگمەن و پڕ واتاکان؟ ئایا ساڵی داینەسۆریش لە قسە باوەکانی سەر زاری خەڵك وەرگیراوە؟ یان داهێنراوێکی شاعیرە؟ لە بارەی زێوانیش، دیار دەڵێت:
(زێوان ناونیشانێکی هونەری و ئارەزووبەر نییە و نامۆیە) لێرەدا دەردەکەوێت، کە نووسەر شیعری ئەم شاعیرە، لە چوارچێوە و هاوشێوەی شیعری هەر شاعیرێکی دیکە دەبینێت. چونکە خوێنەری شیعر لە نێوەندی ئەدەبی کوردیدا بە گشتی، بە دوای چێژی شیعر و جوانی وێنە و هونەری وشەیە، نەك پرسیار و گومان و بیرکردنەوە، بۆیە لە بەرایی هەموو شتێکدا، لە شیعردا بە دوای چێژدا دەگەڕێت. پەیوەندی لەگەڵ شیعر لە سەر ئەو بنەمایەیە کە شیعرێکی خوێندەوە، چەند هاوشێوەی خواردنێك چێژی پێ بەخشیوە. دروست وەك ئەوەی هەر (گەدە) کە پڕ بێت تەواو، ئیدی ئەو خۆراکە تەندروستە یان نا، کاریگەریەتی لاوەکی بە سەر تەندروستییەوە هەیە یان نا، ئەمە گرفت نییە. بێگومان ئێمە دەزانین چێژ لە هەموو دەقێکی ئەدەبیدا خاسیەتێکی هونەری گرنگە، بەڵام چێژ هەمووشت نییە لە شیعر و وشە و گوتندا. دەشێ شاعیرانێك هەبن وەك (ڕەنجدەر) کە ئەوەندەی شاعیری پرسیار و بیرکردنەوە و دروستکەری ڕامانی شیعرییانە بن، لای خوێنەر ئەوەندە چێژ و ئارەزووخوازیی بەلاوە گرنگ نەبێت. زێوان ناونیشانێکی ئاڵۆز و و پڕ مانا و نوێشە بۆ سەردەمەکی خۆی و بە ئێستاشەوە زێوان یەکێکە لەو وشە نا فەرهەنگییانەی کە باو نییە. بگرە زۆرینەی خەڵك هەر واتاکەشی نازانن.
ئێمە ڕاهاتووین هەمیشە ناونیشانی دەق لامان جوان و سادە و ڕۆمانسیانە بێت. ئەو سەردەمەی شاعیر ناوی ئەو کۆمەڵە شیعرییەی ناوە (زێوان) شاعیرانی دیکە ناوی کۆمەڵە شیعرییەکانی خۆیان دەنا (تەمە سپیەکانی ڕوح و دووکەڵ و گەرمنەبوونەوە و هەرمێن) و گەلێك ناونیشانی دیکەش. ئایا زێوان بە بەراورد لە گەڵ ئەو ناونیشانانە، نوێ و ئاماژەیی تر نییە؟ کەواتا ئارەزووبەر یانی چی؟ ناونیشانی شیعری لای ڕەنجدەر، هەر لەزێوانەوە تا سەرەتا وشە بوو، جێگەی لە سەر وەستان و قووڵبوونەوەیە، ناونیشان لە شیعری ئەودا، دەروازەیەك نییە بۆ چوونە نێو دەق، بەشێکیش نییە لە بینای شیعری دەق، بەڵکو دەقێکی جیایە لە دەرەوەی دەقە شیعرییەکان. واتا

دەتوانین ئەو ناونیشانە شیعرییانە، وەك بەشێکی جیا لە تۆپۆگرافیای دەقی شیعری ئەو ببینین. ئەم سەربەخۆیەی ناونیشان، کە دەرەنجامی ئاگایەکی گەورەی شیعرییە، جۆرێك لە دەلالەتێکی شیعری سەربەخۆی بە ناونیشانەکان داوە.

ناونیشانەکانی (سەرەتا وشە بوو، تاج سەر گران دەکات، مردووێك ئاگای لە هەمووانە، زمانە مۆمیا کراوەکان) ئەمانە لە ئاستای بینا هونەری زمان و داڕشتن و ڕستەسازییەوە، ڕستەی سەربەخۆن. ناونیشان لای ئەوشاعیرە، بە ئاگایەکی زۆری هزریی و ڕۆشنبیرییەوە کاری لە سەر دەکرێت. لە ناونیشانی شیعرەکانی سەباح ڕەنجدەردا، چەند خەسڵەتێکی شیعری هەن و جۆرێك لە کۆد ئامێزی لە ناونیشانەکاندا هەیە. هەر دیارترین ئەو خەسڵەتانەش، پرسیارە وەك بەشێك لە مانا و تێکستی شیعریی، بۆ نموونە:(مردووێك ئاگای لە هەمووانە) ئەم ناونیشانە، ناونیشانێکی ئاڵۆزە و هەڵگری جۆرێك لە پرسیارە. مردووێك چۆن ئاگای لە هەمووانە؟ کێن ئەو هەمووانە؟ ڕەنگە ئێمە وا بزانین ئەو هەمووانە ئێمەین (وەك ئەوەی دیار نووسیویەتی) کەچی کە شرۆڤەی ناونیشانەکە دەکەین، بەر مانایەکی دیکەی شاراوە، لە دەرەوەی ئەو مانایە دەکەوین کە بۆ ناونیشانەکەمان هەیە. مرۆڤ کە مرد، لە ڕووی فیزیکی و جەستەیەوە نامێنێت و توانای درککردن و هۆش و بینینی لە دەست دەدات، بەڵام ئەو مردووە نەك هەر سیفەتێکی زیندووی لەلایەن شاعیرەوە پێ دراوە، بەڵکو لە سەرووی درککردنیشە، چونکە ئەو مردووە و ئاگاشی لە هەمووانە. ئەم ناونیشانە، ناونیشانێکی نامۆیە و هەڵگری جۆرێك لە دەلالەتی پرسیارکردنە.

ئەو پرسیارکردنە، خوێنەر دائەبڕێت لە شیعرەکە و وای لێدەکات لە بری چوونە نێو دەقی شیعرییەوە، بە دوای کۆدەکانی ناونیشاندا بچێت. مردووێك چۆن ئاگای لە هەمووانە؟ لێرەوەش ئێمە، بەر تێگەیشتنێکی دیکە دەکەوین. لە کۆمەڵگەی ئێمەدا دەگوترێت:(مردووەکان زیندووەکان دەبینن وگوێبیستی قسەکانیان دەبن، بەڵام ئێمە ئەوان نابینین) زۆرجار کە سەردانی گۆڕستان دەکەین، بە هەستیارییەوە هەنگاو هەڵدێنین، یاخود لە سەر گۆڕی مردووەکان دانانیشین، چونکە پێمان وایە مردووەکە ئازاردەدەین، یاخود کە قسەیەك دەکەین، ئەوان گوێبیستی دەبن. ئەم دەربڕینە، سەرچاوەکەی لەو کەلەپوورە ئایینییەوە هاتووە کە لە ئیسلامدا هەیە. بەتایبەتیش کە ئایین وەك ڕەگەزێك ئامادەیەکی گەورەی لە گوتاری شیعری ئەو شاعیرەدا هەیە.کە چی دیارلە بارەی ئەوناونیشانەوە (مردووێك ئاگای لە هەمووانە) دەنووسێت:(ڕەنگە لەو قسەیەی نیتشە وەرگیرابێت کە دەڵێت خودا مرد) بە بڕوای من، ئەم ناونیشانە هیچ پەیوەندییەکی

بەو قسە بۆ مانایەی نیتشەوە نییە. هەر خوێنەرێك بە وردی لە ئەزموونی ڕەنجدەر ڕامابێت، دەزانێت (خودا و ئایین) پێگەیەکی چەند بەرز و پیرۆزیان لای ئەو هەیە. لە شیعری ئەودا، خودا نەك نامرێت، بەڵکو سەرچاوەی مانەوە و بەردەوامی هەموو شتێکیشە. کەم شیعری ئەم شاعیرە هەیە، ئایین، ئەفسانەی ئایینی، کە لەپووری تیادا ڕەنگ نەدابێتەوە. ئەم قسەیە بۆ هەموو کەس گونجاو بێت، بۆ ڕەنجدەر بۆ ئاگایە لە شیعری ئەو.

پاشان ئەو (مردووە) نەناسراوە، ئێمە نازانین مەبەستی لەو مردووە مرۆڤە یاخود بوونەوەرێکی تر؟ ئەم شاعیرە لە ناونانی شیعرەکانی و لە دەقەکانیشیدا، لە سەر زمان دەوەستێت. بۆ نموونە:(سەدو یەك شەو، ساڵی سفر، شەوی چل ساڵە، ساڵی مردنی داینەسۆر) ئەم ژمارانە ژمارەی هەڕەمەکی و بیرکاری نین ، بەڵکو لە دنیابینی شاعیردا، بۆ مانا و دەربڕینی دیکە بە کاردێن کە ئێمە پەی پێ نابەین. لە بارەی ناونیشانی (شەوی چڵ) ساڵە، نووسەر دەنووسێت:
(ڕەنگە ئەو شەوە، جەنگێکی کەتواری بێت، ئەو شەڕە دەروونی و جەنگی سارد بێت، دەشکرێت مەبەستی چڵ ساڵ کارکردنی شاعیریش بێت) شەوی چڵ ساڵە، پەیوەندی بە هیچ کام لەو شەڕانەوە نییە کە نووسەر دیاری کردوون. جارێ ئەزموونی چڵ ساڵ کارکردنی شاعیر، گریمان نووسینی شیعر بێت، وەك ئەوەی ئەو دەیڵێت، ئەمە هەڵەیە، چونکە ئەزموونی ڕەنجدەر، لەسێ دەیە و نیو تێپەڕی نەکردووە، هاوکات شەڕێکی کەتواریش نییە، چونکە سەباح ڕەنجدەر، لەو شاعیرانە نییە واقیع بنووسێتەوە، تاکو مێژووی شەڕەکان بکەتە کەرستەی شیعری، چەمکی شەوی ساردیش باوی نەماوە. لە ڕاستید وەك خوێنەرێك وای بۆ دەچم، مەبەست لە ناونیشانی شەوی چڵ ساڵە، تەمەنی فیزیکییانەی خۆی بێت، لە شەوی ژیان و شەوی شیعریشدا.
چونکە ئەم شاعیرە، هەر لە سەرەتای نووسینی شیعرەوە تاکو ئێستاش، بەداخەوە دژایەتی دەکرێت و ڕەت دەکرێتەوە لە نێو بازنەی باودا، هاوکات دەکرێ ململانێی خودی خۆی وەك مرۆڤێکیش بێت، لە نێو ژینگەی ژیان و بووندا، بەو پێیەی لە ململانێیەکی سەختی ژیان دابووە، چ لە ئاستی کەسی، چ لە ئاستی کۆمەڵایەتی. شەوی چڵ ساڵە ئەگەر هەڵە نەبم لە ساڵی 2005 بڵاوکراوەتەوە، شاعیریش لە ساڵی 1965 لە دایکبووە، کە واتا مەودای زەمەنی و مێژووی لە دایکبوونی شاعیر، لەگەڵ زەمەنی بڵاو بوونەوەی کتێبەکەدا، چڵ ساڵی تەواو دەکات. لێرەوەش دەگەینە ئەو دەرەنجامەی کە دانانی ژمارە وەك ناونیشان بۆ شیعرەکان، دانانێکی هەڕەمەکی و ماتماتیکی ڕووت نییە، بەڵکو جۆرێك لە پەیوەندی سایکۆلۆژی و ئەنتۆلۆژی، لە نێوان ئەو ژمارانە و

ژیانی شاعیردا هەیە. ئەو ژمارانە، هەریەکەیان کۆدێکە نەك تەنها ژمارەیەکی حیسابی. کەچی دیار لەتیف لە بارەی ئەو ناونیشانانەی بە ژمارە هاتوون لە کۆ شیعری ساڵی سفردا دەنووسێت:
(ئەم جۆرە ناونانانە هەبوونە، تەنانەت ڕەگەکانی بۆ ناو شیعری کلاسیك دەگەڕێتەوە، لە شیعری کلاسیکدا، لە بری ژمارە پیتی ئەبجەدی بەکار هاتوون) بە داخەوە ئەم نووسەرە، جیاوازی لە نێوان پیت و ژمارە ناکات. چونکە ناونیشانە ژمارەییەکانی سەباح ڕەنجدەر، هیچ پەیوەندییەکان بە پیتە ئەبجەدییەکانی شیعری کلاسیکەوە نییە. دەکرێ لێرەدا، کەمێك لە سەر ئەوە بوەستین. بێگومان پیت، مۆرفێمێکە کە وشە پێکدێنێت و وشەش ڕستە و هەموو ڕستەیەکیش بۆ ئەوەی ببێتە ڕستەی تەواو، دەبێ مانایەك بگەیەنێت. کە واتا پیت بەشێکە لە بونیادی دروستکردنی ماناو گۆڕینی مانا. بۆ نموونە: پیتی (ب) دەکرێ بە (باران، با، بە هێز، بۆن، بەهار) بخوێنینەوە، مانای هەریەك لەم وشانە، جیان لە یەکتری. پیتی(ت) دەکرێ بە (تارمایی، تۆفان، تەخت، تەفروتونا) بخوێنرێتەوە، بەڵام ژمارە، بوونێکی میکانیکی و نەگۆڕ و ئەبستراکتی هەیە.
ژمارە (1) یەکە، تۆ ناتوانی بیکەیتە (2) ژمارە (1033) هەر ئەو ژمارەیە و ناگۆڕدرێت، ئەمە سەرەتاییترین جیاوازی نێوان پیت و ژمارەیە. کەواتا چ پەیوەندییەکی واتایی و بابەتی، لە نێوان ژمارە شیعرییەکانی سەباح ڕەنجدەر و پیتە ئەبجەدییەکانی شیعری کلاسیکی شاعیرە کلاسیکەکان هەیە بۆیە بە بڕوای من شیعری سەباح ڕەنجدەر، شیعری خەیاڵ نییە، وەك ئەوەی بەشێك لە خوێنەرانی ئەزموونی ئەم شاعیرە تێی گەیشتوون، بەڵکو شیعری پرسیار و گومان و فیکر و ڕامانن، کە پرسیار لای خوێنەر دروست دەکەن.
خەیاڵ بەشێکە لە وێنەی شیعری و چێژی شیعری، بەڵام لە ئەزموونی ئەم شاعیرەدا، پرسیار، هزر و ڕامان، بەشێکن لە تێگەیشتنی شیعر نەك ئستاتیکا و چێژ. ئەم کۆدە پرسیار ئامێزانە، دەق وەك دەقێکی زەمەنی و مێژوویی دەهێڵێتەوە. چونکە هەر کاتێك خوێنەر بە مانای دەقێك گەیشت، ئیدی ئەو دەقە لە ئاستی خوێندنەوە و بینیندا کۆتایی دێت. بۆیە مانای شیعری بەشێکە لە بونیادی دەقی شیعر، کە زەمەن و شوێن ناناسێت. وەك ئەوەی کە ئێستاش زۆر شیعری نالی هەن کە پەی بە ماناکانیان نابردرێت. کە سەرنج لە ناونیشان لە شیعری سەباح ڕەنجدەر دەدەین، بەر دەلالەتی جیاوازی مانا و گوتار دەکەوین.
بۆ نموونە:_ ناونیشانی (تاج سەر گران دەکات) ئەم پرسیارەمان لادروست دەکات کە بۆچی تاج سەر گران دەکات؟ مەبەست لە تاج چییە؟ شاعیر لەم دەربڕینەیدا، ناڕاستەوخۆ، ڕەخنە لە ئەقڵی سیاسی دەگرێت. تاج هێمایە بۆ دەسەڵات، دەسەڵات و بەڕێوەبردنیش لە

بنەڕەتدا، هەڵگری هەزارەها کێشە و ئاڵۆزین، ئەوانەی لە پایەی دەسەڵاتیشن، هەمیشە دەکەونە بەر نەفرەت و تێڕوانینی ئەوان، کە واتا تاج ئەو خۆشبەختییە نییە کە ڕەنگە کەسانێك خەونی پێوە ببینن، بەڵکو سەرچاوەی ئاشووب و نەهامەتی و نا ئاسوودەیە. لەلایەکی دیکەوە، گەر لە ڕووی ڕێزمانییەوە سەرنج لە وشەی (دەکات) بدەین، دەبینین ئەم وشەیە کاری ڕانەبردووە، ئەمەش وەك هێمایەك کە تا ژیان و مرقایەتی مابێت، کەسانێك هەن تاج لە سەر دەنێن و خەونی پێوە دەبینن، بێ ئاگا لەوەی ئەو تاجە چەند سەرگران دەکات. لە شیعری (گۆڕەپان بۆ ناونیشانی جەنگەکانەوە) شاعیر چەند ناونیشانێك دەنووسێت کە دەتوانین وەك تیمەیەکی شیعری جودا بیانبینین. ئەم دەقە، لە چەند ناونیشانێك بە بێ تێکستی شیعری پێکهاتووە. واتا خوێنەر دەتوانێت وەك دەقێکی شیعری دابڕا و سەربەخۆ، لە دەرەوەی دەقی شیعری بیانبینێت. ئەمەش خۆی لە خۆیدا ئەو بۆچوونەی دیار ڕەت دەکاتەوە کە دەڵێت:(ناونیشان پوختکردنەوەی ناوەڕۆکی دەقە، یاخود لە ناونیشانەوە لە ناوەڕۆکی دەق دەگەین) چونکە لەم شیعرەدا، ئێمە تەنها لە بەردەم چەند ناونیشان و ڕستەیەکداین، بە بێ دەقی شیعری. هەریەك لەو ناونیشانانەش، مانا و دەلالەتی خۆیان هەیە و پەیوەندیدار نین بە یەکەوە. لەم دەقەدا، ئەم ناونیشانانە دەبینرێن:

لە کاتی خۆیدا لە قووڵایی دا هەڵدەلەرزم.

پێغەمبەران بە جۆرە دوو دڵییەکەوە ڕووخساریان وەرگرت.

هێل کۆبووەوەی خاك و دەریای بەهاژەیە.

ئەگەر ناونیشان، بە پوختکردنەوە و چڕکردنەوەی ناوەڕۆکی دەق بزانین وەك ئەوەی نووسەر نووسیویەتی، ئەوا لەو ناونیشانانەدا، مانای شیعری مانایەکی بەردەوامە وخوێنەر ناگاتە کۆتا مانای دەق. بۆ نموونە: لە کاتی خۆیدا، کە ڕانەبردووی ڕاگەیاندنە، زەمەنێکە دیار نەکراوە لە ڕووی فیزیکییەوە. واتا خوێنەر نازانێت، ئەو کاتە چ زەمەنێکە. ئەم زەمەنە زەمەنی نێو شیعر و زەمەنی نێو هزری شاعیرە و پەیوەندی بە زەمەنی فیزیکییەوە نییە. ئەو (کاتی خۆی) ە کاتێکی ڕانەگەیێندراوە، ئەم ڕانەگەیاندنە، کۆدێکی پرسیار ئامێز دروست دەکات، کە وا لە خوێنەر دەکات بپرسێت (ئەو کاتەی کەیە؟ دوای ئەوە چی ڕوو دەدات؟) هەمیشە لە ڕووبەری شیعری ڕەنجدەردا، تەرحکردن نییە، واتا ئەو نایەوێت بە خوێنەر بڵێت ئەمە دەڵێم، یاخود بە خوێندنەوەی شیعرەکە بگەیتە مانا، وەك ئەوەی لە بەشێکی

گەورەی ڕووبەری شیعری کوردی لەدوای گێڕانەوە دەیبینین. بەڵکو کرۆکی شیعری ئەو لەسەر پرسیارکردن دەوەستێت. بیرمان نەچێت پرسیارکردنیش، کردەیەکی هزرییە و ڕامان و تێهزرینی دەوێت تا دەگەیتە وەڵامێك یاخود هەر پێی نەگەیت. سەباح ڕەنجدەر یەکێکە لەو شاعیرانەی، زۆر هونەرییانە گەمەی واتایی بە ناونیشانی شیعرەکانی دەکات. لە یەك کاتدا هزری خوێنەر پەرت دەکات و کۆدەکاتەوە. ئەو لە ناونیشاندا شتێك بەیان دەکات، بەڵام کە دەچینە نێو دەق، بەر دنیایەکی دیکەی دیاواز دەکەوین. لە شیعری (هەواڵی دووەم) دا کە لە نامیلکە شیعری (سەرەتا وشە بوو) بڵاوبۆتەوە، شاعیر دەڵێت:_

هەواڵی دووەم..
بابە ئادەم چ هەواڵ و دەنگ و باسێك لە گۆڕدایە ڕایبگەیەنە..
هەواڵی یەکەم..
زەوی ئاشقێکی دەمدەمییە..
ناتوانێ لە بەرزایی مەحاڵ ڕوخسارو ناوەکانی بیر بێتەوە.
دەمێك ئاشقی زستانە..دەمێك بەهار..
دەمێك هاوین..دەمێك پاییز..

ئەگەر بەپێی ناونیشانەکە بێت، دەبێ ئێمە پێشتر هەواڵی یەکەمان زانیبێت و لە بەردەم هەواڵی دووەم دابین. شاعیر هەواڵی دووەمان پێ بڵێت، کە چی هەواڵی دووەم لە سەرەتای شیعرەکەدا بوونی نییە. بەڵکو بابە ئادەم تەنها هەواڵی یەکەم بە ئێمە دەڵێت. ئەم ون کردنەی هەواڵی دووەم، کردەی پرسیار و سۆراغکردن لای خوێنەر دروست دەکات. ئەو هزرەی لای دێنێتە ئاراوە، دەبێ هەواڵی دووەم چی بێت؟ ئەگەر سەرنج لە خودی ڕاگەیاندنی هەواڵەکە بدەین، ئەوا بە پێی ناونیشان بێت، دەبێ شاعیر خۆی ببێتە ڕاگەیاندکەری هەواڵەکە، واتا لە دەمی ئەوەوە هەواڵەکە ببیستین، کەچی ئەو خۆی داوا لە بابە ئادەم دەکات چی هەیە ڕایبگەیەنێت. بابە ئادەم لێرەدا، ڕۆڵی هەموو شتزان دەبینێت. لە قورئانی پیرۆزدا هاتووە:_ (خوای گەورە هەموو شتێکی فێری ئادەم کردووە) ئەمە لەلایەك، لەلایەکی دیکەوە، کاتێ شاعیر خۆی نایەوێت هەواڵ بە ئێمە بگەیەنێت و بابە ئادەم ڕادەسپێرێت ئەو ئەرکە ببینێت و ببێتە هەواڵدەر، ڕەنگە پەیوەندی بەوەوە هەبێت، کە بابە ئادەم خۆی ببینێت چی هەیە و چی دەگوزەرێ لە سەر ئەو زەویەی کە هەمووومان دوای فڕێدانی ئەو بۆ سەری، لە سەری دەژین.
بە مەش شاعیر بابە ئادەم دەکاتە گەواهیدەرێك هەم بەسەر

منداڵەکانییەوە (مرۆڤ) هەم بە سەر زەویشەوە کە بۆتە شوێنی چ ئاشووب و ناشرینییەک. ناوەڕۆک لەم شیعرە و سەدان شیعری دیکەی شاعیردا، نە کورت دەکرێتەوە لە ناونیشان، نە پەیوەندیشی بە ناونیشانەوە هەیە. هەر خودی شیعرەکە، وەک هەواڵ تەواو بووەوە ڕاگەیاندراوە، زەوی ئاشقێکی دەمدەمییە و هەر جارەی ئاشقی وەرزێک دەبێت. سەرنج بدەن، کردەکە چونکە پەیوەندی بە سوڕانەوەی زەوی بە دەوری ڕۆژەوە هەیە کە چوار وەرزەکان دروست دەبن، ئیدی شاعیر بە ئاگاییەوە، ڕیزبەندی وەرزەکانی بە دوای یەک دا هاتوو نووسیوە. واتا نەیویستوە ئەو یاسا فیزیکی و گەردوونییە لە شیعردا تێکبدات کە بوونی هەیە. هەر خاڵێکی دیکە پەیوەست بەو شیعرە، کە دیسانەوە ئاگایی شاعیر لە نووسینی شیعردا دەگەیەنێت ئەوەیە، کە بابە ئادەم باسی زەوی دەکات. ڕەنگە خوێنەرانێک، ئەمە هەر تەنها بە گوتنێکی ڕێکەوت و زمانەوانی شیعری دابنێن، بەڵام بۆ من مانایەکی دیکەی هەیە.

هەڵبەتە مێژووی زەوی، پێش مێژووی ئادەمە. سەرەتا پەروەردیگار ئاسمان و گەردوون، دواتریش زەوی دروست کرد، پاش ئەم خوڵقاندنانە، بابە ئادەمی وەک یەکەم مرۆڤ لە قوڕ هێنا ئاراوە (هەمووتان لە ئادەمن و ئادەمیش لە خۆڵ) کە واتا بۆ ئەوەی هەواڵێک ڕابگەیێنرێت، سەرەتا دەبێ ڕووداوێک ڕوویدابێت. ڕووداو لەو شیعرەدا، دروستبوونی زەوییە ، دواتریش ئەمە دەبێتە هەواڵێک کە بابە ئادەم ڕایبگەیەنێت. ئەم جۆرە ڕێکخستنەی زمان و واتا، ڕێکەوتێک، یاخود هەر تەنها گەمەیەکی بێ ئاگایانەی زمان نییە لە شیعردا، بەڵکو قووڵبوونەوە و ڕامانە بە دیار زمان و بیناکردنی لە شیعردا. لە ئەزموونی ڕەنجدەردا، هەمیشە لە نێوان ناونیشان و ناوەڕۆکی شیعردا، مەودایەک هەیە کە وەک ڕووبەرێکی نەبەستراوەی نێوان ناونیشان و ناوەڕۆک دەبینرێت. خوێنەر لە یەک کاتدا دەتوانێت لە میانەی ئەو مەودایەدا، دەقەکە بە ناونیشانە ببەستێتەوە و هاوکات لێشی داببڕێت، بە مەبەستی خوێندنەوەی جیاواز و بینینی جیاواز لە ڕووی واتاوە. لە دەقێکی دیکەیدا، کە ئەزموونێکی تازەی ناونیشانی شیعرییە، شاعیر دوو وشەی هاوشێوەی یەکتری لە ڕووی فۆڕمەوە، وەک گرێیەک بە یارمەتی ئامرازی لێکدەر، بە یەکەوە دەنووسێنێت و دەیانکاتە ناونیشانی شیعری. ئەم جۆرە لە ناونیشان، پارادۆکسی ناونیشانی نییە بۆ نموونە وەک:_ (سارد/گەرم) (شیرین/تاڵ) (ئازا/ترسنۆک) چونکە ئەو فۆڕمە لە ناونیشان هەبووە لە شیعری کوردیدا، بەڵکو جۆرێکە لە خستنە پاڵ یەکتری دوو وشە، کە مانای تەواو جیاواز و دوور لە یەکتریان هەیە. وەک ئەم ناونیشانانەی

خوارەوە:_

فریو و فڕیو
فریشتەی دووڕوو
گۆران و گۆڕان

ئەم ناونیشانانە، ناونیشانێك نین، ڕێکەوتێکی زمانەوانیی دروستی کردبن. یاخود هەر بە هەوەس، شاعیر لە خۆوە، وەك ناونیشان دیاری کردبن، بەڵکو هەریەکەیان هەڵگری جۆرێك لە مانا و ئاماژەی زمانەوانی و مەدلولین. ئەگەر ناونیشانی (فریو وفڕیو) وەربگرین، دەبینین فریو، لە فریودانەوە هاتووە، واتا کەسانێك بە ئاسانی ڕەنگە فریوی سیاسی، کۆمەڵایەتی، کەسی و تایبەتی بدرێن، لەلایەن کەسانێکی دیکەوە، بەڵام (فڕیو) لە فڕینەوە هاتووە، فڕینیش بە مانای دنیایێکی سەربەست، بێ کۆت و بەند، کە مرۆڤ تیایدا پاشکۆ و کۆیلەی هیچ کەسێك نەبێت و خۆی بێت. ناونیشانی (گۆران و گۆڕان) دەکرێ بەوە لێکی بدەینەوە، کە گۆران گۆڕانکارییەکی گەورەی لە شیعری کوردیدا کردوو زمانی ئازاد و شیعری ئازادی هێنا ئاراوە. ناونیشانی (هەڵکڕان و هەڵکران) ئەم دوو وشەیە، گەرچی لە ڕووی نووسین و ڕێنووسەوە، زۆر لەیەکتری نزیکن و هاوشێوەی یەکترین، بەڵام لە ڕێگەی پیتەکانی (ر_ڕ) تەواوی مانای وشەکان دەگۆڕێت. هەڵکڕان، بە مانای لێسەندن، لێی هەڵکرێنە، شتێکی لێ بستێنە بە زۆری، دوور لە خواستی کەسەکە خۆی، بەڵام هەڵکران، کە بە مانای هەڵدان و بەرزکردنەوە دێت، کارێکی خۆکردەیی سەربەستییە و دەلالەت لە سەربەخۆیی خود دەکات، کە ناچێتە ژێر فشاری ئەویترەوە. ئەم هارمۆنیای وشەیە لە دانانی ناونیشان، گوزارشت لە ئاگایی، سەلیقە و هونەرکاریی سەباح ڕەنجدەر لە دانانی ناونیشانی شیعرەکانی دەکات. ناونیشانێك، کە تەنها شوناسی شیعری ئەوی پێ دەناسرێتەوە.

دواجار دەمەوێ ئاماژە بەوە بدەم، گەلێك جار، کەسانێکی بە ناو خوێنەری شیعر، گازاندە لە شاعیر دەکەن کە شیعرەکانی بێ مانان، خۆشی نازانێت چی نووسیوە. یاخود شیعرەکانی ئەو شاعیرە، چێژی ئستاتیکییان نییە. هەڵبەتە، منیش چێژ لە شیعرەکانی سەباح ڕەنجدەر وەرناگرم. بەڵام من بۆ چێژ شیعرەکانی ئەو ناخوێنمەوە، بۆ ڕامان و بیرکردنەوە، چوونە نێو قووڵایی زمانی شیعرەکانی دەخوێنمەوە. ئەو خوێنەرەی بە دوای چێژی شیعرییەوەیە، دەتوانێت شیعری شاعیرانی دیکە بخوێنێتەوە. گریمان با وای دابنێین شیعرەکانی بێ واتان، مەگەر هەر ئەو زمانەی ئەو، بەو هەموو چڕی و دەوڵەمەندییەوە لە ڕووی فەرهەنگ و چەمك و دەربڕینەوە، خۆی لە

خۆیدا، خاسیەتێکی جوانی شیعر نییە؟ بڕوام وایە، شیعرەکانیشی هەرگیز دابڕاو نین لەو واقیعەی وەك مرۆڤێك تیایدا دەژیت. بەڵام سەباح ڕەنجدەر، واقیع ناگوازێتەوە نێو شیعر، بەڵکو لە نێو شیعردا، واقیعێکی دیکە بەو پەیوەندییانە و بەو ژیانە دەدات. ڕەنجدەر، تێڕوانینێکی گەردوونییانەی هەیە بۆ شیعر، کە تیایدا شیعر لە قاوغی هیچ ئایدیایێکی ئایینی و سیاسی نابینێت. بگرە شیعر گەورەترە لەو چەمکانە. بۆیە بە بڕوای من، شتێك نییە بە ناوی نەتەوەگەریەتی و پاش نەتەوەگەریەتی لە شیعری ئەو شاعیرەدا. ئەوەی هەیە مرۆڤە. مرۆڤ لە هەمووشتێك گەورەترە لای ئەو خودا نەبێت.

سەرنج:_

*مەرج نییە ئەو لێکدانەوانەی ئێمە بۆ شیعر و ناونیشانی شیعرەکانی ئەو شاعیرەمان کردووە، ڕاست و بابەتی بن و لەگەڵ دنیابینی شاعیر یەك بگرنەوە. بەڵکو تەنها تێڕوانینی ئێمەیە وەکو خوێنەرێك.

*وتارەکەی دیارلەتیف، لە بەشی ئەدەب، لە ماڵپەڕی سەنگینی دەنگەکان، ئەرشیفی بابەتەکانی مانگی سێپتێمبەرهەیە، تکام وایە خوێنەران بگەڕێنەوە سەری و بیخوێننەوە، بە مەبەستی تێگەیشتنی زیاتر، لەو چەند سەرنجە کورت و بچووکانەی ئێمە وەك خوێنەرێك لە بارەی نووسینەکەی ئەو نووسیومانە.

*دکتۆر فوئاد ڕەشید، لە کتێبی (دەقی ئەدەبی، ئەدگار چێژ بەها) کە ساڵی 2007 دەزگای ئاراس بۆی چاپ کردووە، لە وتارێکیدا لە لاپەڕە 58، کە تایبەتە بە شیعری سەباح ڕەنجدەر، دەستەواژەی ناونیشان و ستراتیژی بەکارهێناوە. واتا چواردە ساڵ بەر لە دیارلەتیف، کەچی دیار لە نووسینەکەیدا، بە پەراوێزێکی بچووکیش ئاماژەی پێ نەداوە.

*دوێنێ 4/2، بە ڕێکەوت وتارێکی دیکەم لە ماڵپەڕی دەنگەکان، هەر لە بارەی ئەزموونی سەباح ڕەنجدەر، بە ناوی (دەقی کراوە بنەما و پراکتیك، زێوان بە نموونە) کە (د_ سامان عزەددین سەعدون) نووسیویەتی، خوێندەوە. نووسەر لەم وتارەیەدا، گەلێك لێکدانەوەی هەڵە و دوور لە دنیابینی شیعری ڕەنجدەر، لە بارەی زێوان دەخاتە ڕوو. بۆ نموونە:_ بڕوای وایە، پاڵنەرێکی سێکسی و ئیرۆتیکی لە زێواندا هەیە، کە ڕەنگدانەوەی ڕەهەندی دەروونی شاعیرە، لە کاتێکدا ئەوەی لە شیعری ڕەنجدەردا وەك تیمە بەهای نەبێت سێکسە. چونکە ژن لە دنیابینی سەباح ڕەنجدەردا، یەکسان نییە بە جەستە و

سێکس، بەڵکو بە مانای ئەو پەڕی مرۆڤ و مرۆڤبوون دێت، کە هیچ جیاوازییەکی لەگەڵ پیاو نییە. یاخود نووسیویەتی:

_ (زێوان سەباح ڕەنجدەرە و نواڵەش ماڵی ئەو) نووسیویەتی:

(چیا بە مانای ئەندامی زاوزێی پیاو، دەشتیش بە مانای ئەندامی زاوزێی ژن) نووسیویەتی:(منداڵدانی ژن مەبەستی ئەندامی زاوزێی مێیینەیە) کەس هەیە هەڵەی هێندە سەیر بکات، عەورەت و ڕەحمی ژن لە یەکتری جیانەکاتەوە؟ تەنانەت بە هەڵە لە (زێوان) یش گەیشتووە. وا دەزانێت زێوان بەو کەسانە دەگوترێت کە پارێزگاری لە شوێنە ئایینییەکان دەکەن و دەمێننەوە. لە کاتێکدا مانای زێوان، دیارە و پێویست ناکات باسی بکەم، چونکە لەم وتارەمدا ئاماژەم پێ داوە. بە داخەوە ئەم جۆرە خوێندنەوانە، نەك هەر لە ئەزموونی ڕەنجدەر نزیك نابنەوە، بەڵکو تێنەگەیشتنە لە شیعری ئەویش، کە ئەزموونێکی تایبەتی و هاوکات قورس و ئاڵۆزیشە. ئەم تێنەگەیشتنە، لەوەوە دێت کە خوێنەرانێك بە هەمان ئەو میتۆد و تێگەیشتنەی شیعری شاعیرانی تری پێ دەخوێننەوە، شیعرەکانی ئەم شاعیرەش دەخوێننەوە، بۆیە دەکەونە هەڵەی وەهاوە، کە (چیا) بە (چووك) ی پیاو بچوێنن. لە کاتێکدا (چیا) لە شیعری سەباح ڕەنجدەردا هێما بێت بۆ هەموو شتێك، هێما نییە بۆ سێکس، کە بە داخەوە بۆتە گرێی دەروونی نیوەی کۆمەڵگەی کوردی زیاتر!

ڕواندز_ سەرەتای 2021
سەدیق سەعید ڕواندزی

کورد چیە؟.. ئاراس سەعید

ئەم پرسیارە پرسەکی فەلسەفیە، لە ئایدیایەکی پێشینیەوە سەرچاوە دەگرێت کە دەربارەی خودی بابەت هەمانە. ئەم پرسە، بە ئەوەی لەسیاقی لەگەڵسەدا بمەنێتەوە، پێویستی بە میتۆدێک هەیە بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسە، کە بە (چی) دەست پێ دەکات. پرسی چیێتی، پرسە لەجەوهەری (کورد). ئەمە دەبێت بە وەڵامی ئەمپرسە بچێنەوە بەناو زمان چونکە پرسی (بوون) پرسەکی پێشینیەو بەر لەجەوهەرە و لەڕێگەی زمانەوە شوناس ئاشکرا دەبێت. شوناس وەکو ناسنامە و جەوهەری من، کە لەکوردبووندا فەرمەڵە دەبێتەوە.

ئەمە بەر لەوەڵامدانەوەی ئەم پرسە، دەبێت پرسەکە بگۆڕین بە (کورد کێیە)؟

لەڕێگەی ناسینی کوردەوە بەمیتۆدی مێژووی و زانستی و چنینەوەی ئەو ئارگۆمێنتانەوە بگەڕێنەوە بە (ڕەچەڵەک، ڕەگەز، زمان) و تەواوی ئەو داتاو لێکۆڵینەوانە کە بکەینەوە، تاوەکو کورد لەناو مێژوودا بناسینەوە.

ئەم تایپە نوێیەی کورد کە کۆمەڵێک مێژوو نووس و ڕۆژهەڵاتناس، بوونی کورد لە جەوهەر و ماهیەتی خۆیدا، وابەستە دەکەن بەوانی ترەوە. وەکو؛ ئەوەی کورد بەرهەمهێنراوی ئەوانی ترە، کە لەشکستهێنانیان بەرانبەر مۆدێرنیتە خولقاونەتەوە. لەدیدی ئەوانەوە بوونی (کورد) لەدیالیکتیکی عەرەب و فارس و تورکدا، دەخولقێت. ئەمە لەبەر ئەوەی نەبین بەوانی تر و لەناو ئەوانی تردا نەتوێنەوە کوردبوونمان وەکو (شوناس) ناسنامە بە ئێمە دەبەخشێ. کوردبوون جەوهەر و ماهیەتی ئێمەیە لە بەرانبەر ئەوانی تردا، پارێزگاری لێ دەکەین.

کورد وەکو جەوهەری بوون:

کوردبوون پرسێکی <ئۆنتۆلۆژی>یە، کە پەیوەستە بە جەوهەر و ڕەگەزەکانی ناو مۆنادە ڕوحیەکەمان. لەڕوانگەی هێگڵەوە دەوڵەت نەتەوە. گەورەترین ئەرگانی ڕوحی و ئەخلاقیە. کە مرۆق پێویستە لەناویدا بتوێتەوە. لەبەر ئەوەی <بوون> لەخودئاگایدا، پێشینیەو جەوهەری من لەکوردبووندا فۆڕمەڵ دەبێتەوە. بەڵام بەدیالێکتیکە هیگڵیەکەی بوونی ئێمە ناکامڵەو بە گەشەکردن و گەیشتن بە ڕوحی ڕەها دەبێت بگەینە قۆناغی دەوڵەت نەتەوە. وەکو بەریەک کەوتنی دژەکان، کە لە ئاغا و نۆکەری هیگڵدا دەخوێنینەوە. (بوونی هەرێیەک ئاغاو نۆکەر لەدانپێنانی یەکێکیان بەوی تریان کۆتایی دێت). بۆیە ئێمەی کورد لەهەوڵە خەبات داین تا ئەوانی تر دان بەخودی ئێمەدا دەنێن وەکو دەوڵەت. قۆناغە مێژوویەکانی ژیانی مرۆق بەدیالێکتی مێژووی هەر قۆناغێک لە هەناوی خۆیدا دژەکەی هەڵگرتووە و لەقۆناغێکی باڵاتردا کە تێکهەڵکێشە دەگاتە قۆناغی باڵا. (ناسیۆنالیزم) سەنتەزی ئینتمایە بە خێڵ و گروپ و کۆکردنەوەی دژەکانە.

خێڵەکان لە قۆناغێکی مێژوویدا لە پێکدادانی بەردەوام دابوون، بەڵام دەوڵەت نەتەوە کۆکەرەوەی دژەکانە. ئێستا پرسێکی تر دێتە پێشەوە، کە (ئەنتەرناسیۆناڵە) بەجیهانی بوونی نەتەوە. ئایا ئەمە چۆن دەتوانین هەنگاو بۆ ئەو قۆناغە بنێن لەکاتێکدا نەگەشتووینە

قۆناغی باڵاو دەوڵەت نەتەوە. بەشێوەیەکی تر، ئەوان دان بەبوونی تۆدا نانێن و تۆیان قبوڵ نیە، وەکو بوونی خۆت. بۆیە کوردیش ژێر دەستەیی قبوڵناکات و بەردەوامە لەشۆڕش و بەرگری کردن، تا دەگاتە قۆناغی ڕوحی ڕەها، کە دەوڵەت نەتەوەیە. کاتێک پێچەوانەی ئەم پرسە کردە دەنوێنێت، وەکو پشتگوێ خستنی ئەمپرسە، یان ڕەتکردنەوە وجوێندان بەکورد، تۆ ناخودئاگا بوونی خۆت ڕەت دەکەیتەوە.

ئاراس سەعید

ئیستیتیکیی هونەری باڵابوون لە سترانەکانی هۆزان کاوەدا.. ب□ر□قان

هۆزان کاوە، یەکێکە لە هونەرمەندە دیار و شۆڕشگ□□ر□کانی باکووری کوردستان، کە ئێستاش لە کاری هونەریدا بەردەوامە. بە گوتەی خۆی لە چاوپیکەوتنێکی لەگەڵ میدیای دهۆکدا، ئەو پێی وایە، ڕوژی لە دایکبوونیی شتێکی زۆر نهێنی و تایبەت بە خۆیەتی، بۆیە، بە نادیاریی هێشتویەتەوە. لە هەموو کوردستاندا، گوێگری هەیە. لە نەوەتەکانی سەتەی ڕابردوودا، هاتووەتە ناو کاری هونەری و بە تایبەتیش لە دوای دووهەزارەکانەوە، بە گوێگرەکانی هونەری کوردی ئاشنابووە. کە خاوەنی چەندین گۆرانی قوڵ، سۆزداری و شۆڕشگێڕییە.
ئەم جۆرە نووسینە لەسەر کاوە، بۆ حەزی خۆم بۆ دەنگ و ئاوازی ئەم هونەرمەندە د□گ□□ت□وە، سترانە بێتام و بێڕۆحەکانی ئێستای کورد، بەتایبەت باشوور، مرۆ ناچاردەکات بەدوای جوانییدا بگەڕێت.
ئەوتشتەی ئەو گوتارەی خوڵقاند، پەیوەستە بە چەند پرسێکەوە سەبارەت بە هونەری سترانبێژی کاوە. باڵابوونی هونەری سترانبێژی کاوە بۆچی دەگەڕێتەوە؟ هونەر لەلای کاوە لە لە ڕۆحدا سەرچاوە دەگرێت؟ یان لە سروشت و دەرەوەی خۆی؟ بلیمەتبوونی کاوە پەیوەستە بە بلیمەتی هونەری ستراندنی باکوور؟ کاوە چەوا داهێنانی کردووە؟ ئاگامەندی هەیە سەبارەت بەو داهێنانەی دەیکات؟ چۆن ه□زر دەفوڕمێنێت؟.

ئەم نووسینە، لە ڕوانگەی ئێستاتیکای هیگڵ(١٧٧٠- ١٨٣١)، کە
فەیلەسووفێکی ئاڵوزە، لەرووی تێگەیشتن لە هزرەکانی، ئەم پرسانە
شل□ق□ د□کات. هیگڵ چونکە لە بنەماڵەیەکی پرۆتستانتی بوو،
بەڕەچەڵەک سەر بە هەرێمی (کرنتیای) سەر بە نەمسایە، فردیناندی
دووەم کە سەرۆکی ئەو هەرێم□ بوو، کاسولیکییەکی توندڕەوبوو، بۆیە
هیگڵ بۆ باشووری ئەڵمانیا، کۆچی کرد. هیگڵ بە فەلسەفەی یۆنانی،
سەرسامبوو. هەرهوسازی، لە ڕوانگەی هیگڵەوە، بابیتی داهێنان و
ڕۆحی ڕەها لە هونەری سترانبێژیدا، ه□ق□یقین دەکەین. کاتێک باسی
هیگڵ دەکەین، پێویستە چەند چەمکێک لەلای هیگڵ، ڕوونبکەینەوە.
ئەمەش وادەکات پ□یق□کان لەسەر فەلسەفەی جوانیی و هونەر، چڕ و
ڕوونبکاتەوە.
باڵابوونی هونەری داهێنان لەلای هیگڵ
ڕێبازی تێفکرینەکەی هیگڵ پەیوستە بە دیالێکتیکەوە، دیالێکتیکی
هیگڵ پ□کق□ هاوئاهەنگکردنی دژەکانە، تێز و ئەنتی تێز، واتە ئەم
دژانە لە قوناغێکی نوێدا یەکدەگرن بە ناوی (کۆتێز)، دواتر ئەم
کۆتێزەش دژی بۆ پەیدادەبێت. بە مانایەکی تر، هەست و بەرهەست
یەکدەگرن لە بەرهەمی هونەریدا وەک: مۆسیقا، شیعر، نیگارکێشی
..هتد. بەڵام دواتر، ئەم بەرهەمانەش هەڵگری دژن.
کەچی باڵایی لەلای هیگڵ لەوکاتەدا دێتەبوون، کە دونیای هزر و هەست
لەگەڵ دونیای دەرەوە و ماد□/بەرهەست لە فۆرمێکدا خۆیان
بخەمڵێنن. ئەم خەمڵاندنە، دەبێتە خولقاندن و ئافڕاندن، ئەم
ئافڕاندنە دەبێتە باڵابوون. بەجۆرێک لە جۆرەکان باڵابوون لەناو
هەموو شتێکدا بوونی خۆی هەیە، ئەم باڵابوونە، لەناو هەموو چەمک و
تێزەکان و هزری هیگڵیشدا هەیە، بەڵام بە شێوەیەکی شاراوە و
دیالێکتیکیش بۆ ئەو دەگەڕێتەوە و لە کوراهی هەموو بزاق□کی جیهان،
ڕۆڵی خۆی هەیە، باڵایی مەبەستێکی شاراوەیە . مەبەست لە شاراوەی
باڵابوون، ئەوەیە کە وزەیەکی بەرهەست نییە، بڵێین ئەوە
باڵابوونە، بەڵکو پەیوەندی بە بلیمەتبوونی هونەرمەند و ڕوحی
ڕەهاوە هەیە. چونکە، کاتێک بلیمەتێک ڕوح دەفوڕمێنێت، ئافراندن
دێتەبوون. باڵابوونیش، لەناو بلیمەتی تاکەکەس، نەتەوە، ڕوح و
ئافراندن، بوونی هەیە. بۆیەش هونەر لە ڕوحی ڕەهادا، بە باڵابوونی
خۆی، دەگات.

هونەر لەلای هیگڵ

هیگڵ تێڕوانینێکی جیاوازی بۆ هونەر و مێژووی هونەریش، هەیە.
هونەر لە ئاستی فەلسەفە و دیندایە، بەڵام لە ناو ڕۆمانتیکیەتدا،

مەرگی هونەر ڕادەگەیەنێت. ئەوەی دەخوازرێ ڕوونبکەینەوە هونەر چییە لەلای هیگڵ. کەواتە، پرسیارەک دێتەبوون، جوانی هونەر باڵاتر و بەشکۆترە یان جوانی سروشت؟
هیگڵ پێی وایە، ڕۆحی ڕەها لە هونەردا، لە شێوەوەرگرتن، یان بە ڕووخساربوون و بە خەمڵاندن دێتەبوون، چونکە هیگڵ بەدوای ڕوحی ڕەهاوەیە، هونەر دەتوانێ بگاتە حەقیقەتێکی ڕەهایی. هاوکات، لە مەسەلەی هونەردا ئەوە دێنێتە سەرزمان، کە ئەرکی هونەر ئەوە نییە شتێک دەربڕێ کە پێشتر هەبووە، بە مانایەکی تر، هونەری ڕیالیستی کە لە ناو واقیعدا چ هەیە بیگوێزییەوە داهێنان نییە، چونکە پێشتر هەبووە. کەوایە "هونەر لەدیدی هێگڵەوە لەلایەکەوە سروشتی نەواخندەزیانەی هەیە و ئەمەش بە چرکەساتی پەیدابوون و ئافراندنی دەگەڕێتەوە و هەم بە چرکەساتی وەرگرتن و درکپێکردنی لەلایەن بەرامبەر (خوێنەر- گوێگر)ەوە" ، ئەمە ئەو دەخە دژییەکەی هیگڵە، کە لە دوای داهێنانیش، واتە لە دوای (کەتەز)یش، لێکدژی بوونی هەیە.

لە سروشتدا جوانیی هەیە، بەڵام ئەم جوانییە ناگاتە ڕەهایی و باڵاییبوون. چونکە "زادەی ئەرقەن (رۆح) نییە، نایەتە زانین" ، ئافراندن لە ڕۆحەوە سەرچاوە دەگرێت، ئەوە ڕۆحە، جوانیی و هونەریش دەخوڵقێنێت، سرووشت ڕۆحی نییە، کەوایە داهێنان و خوڵقاندنی نییە، تەنها جوانییەکی سروشتی و بێڕۆحی هەیە، بۆیە مادەم سروشت ڕۆحی نییە، داهێنانیشی نییە، ئەمەش وادەکات ڕۆحی ڕەها تەنها لە هونەردا بێتەبوون. ڕۆح مەحکوومە، بە دۆزینەوە و داهێنان و گەیشتن بە حەقیقەتی ڕەهایی و باڵابوون.

لەگەڵ ئەمەشدا، جوانیی لەلای هیگڵ ئەو ئایدیایەیە، کە لە شێوەی هەستەکیدا خۆی دەنوێنێ، لەهەمانکاتدا، هونەر ئەو ڕۆحەیە، بە پەیوەستییەوە خۆی دەنوینێ ، جوانیی لەخۆیەوە نایەتە بوون و بوونێکی سەربەخۆی نییە، بەڵکو پەیوەستە بە خود(سوبێکت)ەوە، پەیوەستە بە ڕۆح و هزرەوە. هونەر، دین و فەلسەفە یەک ناوەڕۆکیان هەیە، ئەویش ڕۆحی ڕەهایە، حەقیقەتی ڕەهایە، بەڵام لە فۆرمدا جیاوازن، بەتایبەت ئەو فۆرمەی، کە ناوەڕۆکە بەرجەستە دەکاتەوە.

مێژووی هونەر

دیالێکتیکی نێوان (ناوەڕۆك و فۆڕم) لە هونەرسازیدا، هیگڵ دەگەیەنێتە پۆلێنبەندییەک لە ڕەوتی مێژوودا. ئەمەش وادەکات هونەر بەسەر سێ قوناغدا دابەشبکات، سەرەتای هونەر و گەشەی هونەر و

مردنی هونەر. کە ئەم قوناغانە، بە بڕوای هیگڵ بە ڕیزبەندی دێن. بەڵام لێرەدا پێویست دەکات ڕوونکردنەوەیەکی کورت لەسەر فەلسەفەی هیگڵ بدەین، کە لە سێ بەش پێکدێت. یەکەمیان: هزر(ئایدیا)ە، ئەو هەقیقەتەی لە خودی خۆیدایە، بە مانایەکی تر لایەنی تیۆری فەلسەفەکەیە. دووەمیان: فەلسەفەی سرووشتە، کە هزر لە خودی خۆیەوە بە دەرەوەی خۆی واتە سرووشت، دەڕوات. سێیەمیان: بریتییە لە هۆش، کە ئەمەش لە سرووشتەوە بۆ خودی خۆی، دەگەڕێتەوە. واتە بە هزر دەگەڕێتەوە. بەشەکی زۆری فەلسەفەی هیگڵ بەم سێکوچکەیەوە بەندە.
هیگڵ قۆناغی سەرەتایەی هونەر، بە هونەری سیمبول، ناوی دەبات.

- هونەری سیمبولی: ئەم هونەرە لە سێکوچکەی هیگڵدا، وا دەردەکەوێت کە هزر، ڕۆح، ڕەهایی و حەقیقەت لەم هونەرەدا، نەیتوانیوە خۆی بە جوانی لە فۆرمدا، دەربخات. بۆیە پەنای بۆ ڕەمز بردووە. بە مانایەکی تر، لێرەدا هزر ڕووی لە دەرەوی خۆی کردووە، ڕووی لە سرووشت کردووە، بەڵام نەیتوانیوە ئاوێتەیی ببێت و دواتر وەکو هۆش یان زانین بگەڕێتەوە ناوخۆی. سیمبول وەکو ئاماژەیەکی ئاڵۆز تەعبیر لە هۆش و هزرەکان دەکات. بەمەش هیگڵ هونەری میسری کۆن(فیرعەونەکان) دەخاتە ئەم خانەیەوە.
  لە گەڵ ئەوەشدا، چەن هونەر سیمبولی هەیە، زمانیش سیمبولی خۆی هەیە. چونکە "دەنگەکانی زمان سیمبولەکن کە ئاماژە بە شتەکانی جیهان دەکەن، بەڵام ئاماژەیەکی ڕاستەوخۆ لە نێوان دەنگەکانی زمان و "ئاماژەبۆکراو"دا (شتەکانی جیهان) نییە، چونکە تەگەکان لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر جیاوازن" ، ئەمەش وادەکات سیمبولی هونەری و زمانی لێک جیاواز بن، لەبەرئەوەی لە کاری هونەریدا ئاماژەیەکی بە پێچ و پەنا بە (ئاماژەبۆکراو) هەیە، بەڵام ئەمە لە سیمبولی زماندا بوونی نییە.

- هونەری کلاسیکی: هیگڵ گەشەی هونەری بە هونەری کلاسیک، ناویبردووە. کە ئەمەش بە پێچەوانەی هونەری سیمبولە، هونەری کلاسیکی هاڕمۆنییەتی و هاوئاهەنگی لە نێوان ناوەڕۆک و فۆرمدا، درووست دەکات. ئەم یەکانگیرییەش بە دیدگای هیگڵ لە پەیکەرسازی یۆنانیدا، دەگاتە لوتکە. هەروەها، هونەری سیمبولی لە خواوە سەرچاوەی دەگرت، بەڵام، هونەری کلاسیکی لە مرۆڤەوە سەرچاوە دەگرێت، واتە مرۆڤ پێوەری هەموو شتێکە. هونەر لە کلاسیکدا، بە باڵایی خۆی، دەگات. چونکە ڕەهایی یان

حەقیقەت، کە لە خـــودەوە هــــاتە دەر، دواتـــر دەبێتەوە بابەت(ئوبێکت)ی خۆی. بە مانایەکی تر، خود(سوبێکت) کە لەگەڵ سروشت یان فۆرم یەکدەگرێت، بەخۆی دەبێتەوە بابەت(ئوبێکت)ی خۆی. بەمپێیە داهێنان دەگاتە حەقیقەتی ڕەهایی لە هونەردا. چونکە، ڕوحی ڕەها لە هونەردا، لە بەشێوەییبوونـدا، دەردەکەوێـت. خـودا خۆی لە فۆڕمـدا، لە شێـوەی جـوانیی پیشاندەدات، ئەم خودایەش کە هیگڵ باسی دەکات ڕوحی ڕەهایە.

- هونەری ڕۆمانتیکی: هیگڵ قوناغی کۆتایی هونەری بە ڕۆمانتیک، ناسانـدووە. ئەو یەکگـرتنەی فۆرم و نـاوەڕۆک لە کلاسـیکدا هەبـوو، لە ڕۆمانتیکـدا نـامێنێت. ئەمەش بە خودخـوازیی دەگۆڕێتەوە، کە ڕۆمـانتیکییەت نـاوەڕۆک بە شتێکـی باڵـا دەزانێـت و فۆرم ئەو باڵـاییەی نـاوەڕۆک هەڵنـاگرێت، بە دەربڕینێکی تر، ڕۆمانتیکییەت زیاتر خودخوازییە، واتە لەگەڵ دەرەوەی خۆی ناسازە. ئەمەش وادەکات هونەری ڕۆمانتیکی لەگەڵ فۆرم نەسازێ، بەمەش داهێنـان ڕوونـادات، چونکە هیگڵ پێـی وانییە بەبێ یەکگرتنـی نـاوەڕۆک و فۆرم، داهێنـان درووسـت ببێت. بۆیە، هیگڵ (مەرگی هونەر)ی ڕاگەیاندووە.

هەرچەنـدە هـونەری ڕۆمـانتیکی بەرجەسـتەکەرەوەی ڕۆحـی هونەرمەنـدە، بەڵـام زمـانی ڕۆمـانتیک، زمـانی نەسـازان و نەگونجانە کە هیگڵ بە (هەپروون بوون) ناودێری دەکات ، ئەم زمانەش ناتوانێ هاڕمۆنییەت درووست بکات. لەهەمانکاتدا، مەرگی هونەر لە هونەری ڕۆمانتیکیدا، پەیوەستە بە تێڕوانینی هیگڵ سەبارەت بە کۆمەڵگای مۆدێرن، پێی وایە مرۆڤی مودێرن ناتوانێت لە ڕێگای هونەرەوە خۆی بدۆزێتەوە. چونکە هونەر لە ژینگەیەکی دوورلە جوانیناسی ناتوانێ بەیانگەر بێت. هونەر لە ڕۆمانتیکییەت و کومەڵگای مودێرندا، دەبێتە بابەتێک کە ئەکادیمیا قسەی لەسەربکات، نەک داهێنان بکات. ئەکادیمیا ناتوانێت هونەرمەندی بلیمەت درووستبکات، بەڵکو تەنها ئیش لەسەر بابەتی هونەر دەکات. ئەم تێگەیشتنەی هیگڵ سەبارەت بە نەمانی هونەر، پەیوەستە بەوەی کە ئەوروپا دەگاتە کۆتایی مێژوو. بۆیەش، لە سەردەمی مودێرندا(ڕۆمانتیکییەتدا)، چیتر داهێنان نامێنێ.

کەواتە، هـونەری کلاسـیکی بە هۆی یەکگرتنـی هـزر و فۆرم، کامڵترین دەربڕینی هونەرە. بەڵام لە ڕۆمانتیکییەتیشدا، ڕۆح زیاتر خۆیدەنوێنێ. هەروەها، هیگڵ بە ئەم ڕۆحە چەند هونەرێک دەهێنێتەوە، کە تـاڕادەیەک ڕۆحیـان ئـاشکرا کـرد، لەوانەش: بیناکـاری، پەیکەرسـازی، شێوەکـاری، مۆسـیقا و شیعـر. کە

بیناکاری دەچێتە هونەری سیمبولەوە، پەیکەرسازیش دەچێتەوە خانەی هونەری کلاسیکەوە، شێوەکاری و مۆسیقا و شیعریش دەچنە خانەی هونەری ڕۆمانتیکییەوە.

مۆسیقا و شیعر

مۆسیقا زیاتر هونەرێکی هەستی و خودییە. چونکە بابەت لە مۆسیقادا، بە تەواوی پەراوێزخراوە، ئەمەش وادەکات زەینیترین و سۆزدارترین هونەر بێت. شیعریش بەهەمانشێوە، زیاتر هەستییە تا بەرهەستیی بێت. لەوێدا، فۆرم بە تەواوی بەلاوە خرا، چونکە زیاتر ڕۆحانین، مۆسیقا و شیعر؛ ناتوانن لەگەڵ فۆرم هاوئاهەنگ بن.

هونەرمەند لەلای هیگڵ

هونەرمەندە لەلای هیگڵ، ڕۆحی موتڵەق دەدۆزێتەوە و داهێنان دەکات. بەڵام ئەم داهێنان و دۆزینەوەیە لە کوێ سەرچاوە دەگرێت؟ ئەمە وادەکات هیگڵ باس لە بلیمەتیی هونەرمەند بکات. ئایا هونەرمەند لە بنەڕەتدا بلیمەتە؟ ئەو بلیمەتییە تەنها لە خودی خۆیدایە یان پەیوەندی بە جڤاک و ژینگەی دەورووبەر و مێژووی هونەرمەندەوە هەیە؟ هیگڵ پێیوایە بلیمەتی تەنها پەیوەندی بە کەسێک و داهێنەرێکەوە نییە. بەڵکو پەیوەستە بە هەموو داهێنەرەکان. واتە مانایەکی گشتیی هەیە. ئەم بلیمەتییەش لە سێ دیدگاوە دیاری دەکات. کە وێناکردن، بەهرەمەندی و سرووشن. وێناکردن لەلای هیگڵ، زیاتر پەیوەستە بە خەیاڵکردنەوە، واتە هونەرمەند چۆن خەیاڵدەکات و خەیاڵەکانی چی بەرهەمدەهێنن، جیاوازی چییە لەگەڵ خەڵکی ئاسایی. بە مانایەکی تر، دیدگایە. بۆیە "وێڕای یادەوەرییەکی بەهێز بە گلدانەوەی وێنە جۆراوجۆرەکانی جیهانی سەنسی. ڕۆڵی هونەرمەندیش ڕێکخستنەوەی ئەو وێنانەیە بە پێی ئاگامەندییەکەی سەبارەت بە (ئیدە)ی خوایەتی" ، هونەرمەند لەگەڵ خودی خۆی دەژی، بۆیە ئەم یادەوەرییەی خۆی دەیکات بە بەرهەمی هونەری. هەروەها، هونەری ڕەسەن یان زەینی ڕەسەن، ئەوەیە کە توانای گلدانەوەی زۆری هەبێت، هونەرمەند دەبێ هەستێکی وەها ناسکی هەبێت هەموو شت ببینێت و هەموو شت ببیستێت، لەگەڵ ئەمەشدا، پەیوەستە هەست و قوڵایی دەروونی خۆی، لەگەڵ دەرەوەی خۆیدا، گوزارشت بکات.

لەسەروبەندی ئەمەشدا، هونەرمەند بە شێوەیەکی نائاگایی ئەم ڕۆحە دەفۆرمێنێت، واتە هوشیارییەکی ئاوەزمەندانەی نییە

سەبارەت بەوەی کە دایهێناوە. بە تێڕوانینی هیگڵ، ئەمە ئیشی فەلسەفەیە، کە ئەوە ڕوونبکاتەوە هونەرمەند چی کردووە، یان چۆن دایهێناوە. چونکە خورپەی هونەرمەند وەکو وزەیەکە و هونەرمەند ئاگای لێنییە وەکو زانین، بۆیە ناتوانێ ئەوە ڕوونبکاتەوە کە کوسای خوڵقاندووە

هەروەها، هەرچەندە مرۆق بلیمەت بێت، پێویستی بە فێربوون و لەزانین و خۆ دروستکردن هەیە. سنووری بلیمەتیش لەلای هیگڵ تەنها لە تاکەکەسیدا نامێنێتەوە، بەڵکو پەیوەستە بە بلیمەتی نەتەوەیی.

هەرچی سرووشە لەلای هیگڵ، پەیوەندی بە ئامادەیی ناوەڕۆکی هونەرمەند خۆیەوە هەیە، سروشتی جوان و دیمەنی دڵڕفێن نابنە هۆی سرووش بەخش بە هونەرمەند، هەروەها ویستی هونەرمەندیش بۆ داهێنان نابێتە هۆی سرووش، بەڵکو وێنەیەک لە زەینی هونەرمەنددا هەیە، بە ئاوەزمەندی دەیفۆڕمێنێت، یاخود خودی هونەرمەند بخزێتە قوڵایی ئەو شتەی کە دەیەوێت بیفوڕمێنێت.

ئەو هەستەی هونەرمەند هەیەتی، توانایەکی بەهێزی یادەوەری هەیە، ئەمەش گەورەترین کۆگای سرووشی هونەرمەندە. چونکە، هیگل سرووشی هونەرمەند، بە هەست و ئاوەزی هونەرمەند، پەیوەستدەکات.

کەواتە، بەهرەمەندی، ئامادەیی سروشتی، بلیمەتی هونەرمەند، بلیمەتیی نەتەوەیی، ناوەڕۆک و فۆڕمە دەرەکییەکان هەموویان پێکەوە، ڕوحی ڕەها لە هونەردا، دەخەمڵێنن.

جوانیناسی لە سترانەکانی هۆزان کاوەدا

ئەگەر، سەرنج بخەینە سەر پاشخانی بلیمەتیی، لە هونەری سترانبێژی باکووردا، ئەوا، بە بارودۆخی سیاسی و سرووشتی چیای و دەنگبێژیی، پەلکێشمان دەکات. کە ئەمەش تایبەتمەندی هونەری باکوورە. هاوکات، قەدەغەکردنی زمان لە ئاخافتن، ستراندن و خوێندنیش، لە بەرئەمەیە، کە لە موسیقادا هزری خۆیان دەفۆڕمێنن. بە مانایەکی تر، قەدەغەکردنی زمان، بەرەنگاری و کولتووری بیرکردنەوە لە هونەردا، دەخەنە ڕوو. هەر لەو ماوەیەدا، بە پاساوی ئەوەی گەنجێک، گوێی لە گورانی کوردی ڕاگرتووە، کوشتیان. بە تێڕوانینی هیگڵ، هۆزان کاوە یەکێکە لەو هونەرمەندانەی، کە لەسەر ئەو یادەوەرییە ئیشی کردووە. بارودۆخی سیاسیش، سەرچاوەی هزری گۆرانییە شۆڕشگێڕییەکانی باکوورە، بەتایبەت لە ١٩٩٩ەوە، تا ئێستا گرتنی ئاپۆ، بەرەنگاری گەریلایەکان دژی ڕژێمی فاشیستی تورک، ئەمەش وادەکات کاوە، هزر و

ڕۆح لە ستراندا، بفوڕمێنێت. هەروەها، دەنگە تايبەتيى و چياييەكەى هونەرمەندانى باكوور، پەيوەندى بە سروشتى چيا و ژينگەوە هەيە. كە چيا لەوێ ڕەمز و وێنەى تايبەتى هەيە، لەلاى هونەرمەندان، كە هەر يەكێكيان، لە فۆڕمێكى جياوازدا، بەرجەستە دەكەنەوە. نەك هەر كاوە، بەڵكو چەندين هونەرمەندى ديكەى باكوور، بە ستايلى تايبەتى خۆيان، ئەو ڕۆحە دەفوڕمێنن. لەوانەش: ڕۆژدا، شەهريبانا كوردى، هۆزان سەرحەد، ئارام تيگران، ئاينوور دۆغان، دياردوسيم، خەليل خەمگين، كەماڵێ ئامەد، هۆزان دينو، بەيتوجان، سەيدا پەرينچەك ….هتد. ئەمە بێجگە لەوەى چەند كۆم(گروپ)يان هەنە، كە سترانيان لەسەر شۆڕش و زمان، خوێندووە.

لە كولتوورى سترانبێژى كورديدا، زەمينەيەك هەيە، كە هونەرمەند بتوانێت لێيەوە بخوێنێت. ڕۆحى كوردى بكاتە دەنگ و ئاواز، بە موزيك و هەست، خۆى نەمر بكات. كام هونەرمەند نەمر دەبێت و دەبێتە بەشێك لە كولتوور، ئەمەيان پێويستى بە ڕۆحي□تێكى داهێنەرانەى سترانبێژ و زمانى كوردى هەيە، هەموو ئەمانەش يەكايەتييەكى پێويستە كە بتوانێت جوانيى بخوڵقێنێت لە جەستەى ستراندا، نمايشيان بكات.
ستايلى سترانخوێندنى كاوە، دەتوانين بە كورتەئاواز، ناويان بنێين. چونكە زۆربەى گۆرانييەكانى لەكاتى سترانديدا، هەر لە سەرەتايەكەيدا بە دوو وشە تا چوار وشە، تاپيى ئاوازى يەكەم تەواودەبێت. بۆ ڕۆشنايى قسەكانمان يەكەمين گۆرانى كاوە وەردەگرين. ئەويش سترانى (كانى كانى)ييە.

ئەم سترانە، كەم تا زۆڕ لە يادەوەرى زۆربەى كورددا زيندووە، هەرچەندە كاوە بە سترانى (حەليام) كە بە سەرۆك ئاپۆى گوتووە، ناوبانگبووە. بەڵام هونەرى كاوە لە گۆرانى (كانى كانى)دا گەيشتە ڕوحى ڕەها. ئەمەش بۆ تايبەتمەندي□كى زۆر ورد دەگەڕێتەوە، ئەويش " كولتوورى كۆمەڵايەتى و خۆشەويستيى، لە هونەرى مودێرندا، بەرجەستە دەكاتەوە" ە، لە هەمانكاتدا، ئاوازى ئەم گۆرانييە زۆر پڕ و تێرە بە دەنگى كاوە، پڕكردنى ئاواز بە دەنگى خۆى ئەمە يەكێكە لە خاڵە جەوهەرييەكانى هونەرەكەى. موزيكەكەى خودى و ڕۆحييە. بەزۆڕى بەشوودانى كچى كورد بەشێك بووە لە كولتوورى كورد، گۆرانى كۆنى كورديش كاتێك باسى ئەم كێشەيەيان دەكرد، هەر بە ستايلى كۆن و هونەرى كلاسيكى كوردى كە (دەنگبێژ)ى باكووريە، دەيانلاوەندەوە. وەكو: شاكرۆ، كاويس ئاغا، محمد عارف، كاراپاتێ خاچۆ و هتد… بەڵام، كاوە ئەو ڕۆحە غەمگيني□ى لە ئاواز و موزيكى

مودێرندا، بەرجەستەکردەوە. واتە یادەوەری ئەم بەسەرهاتە لە بوونمان ئامادە دەکات. هەروەک هیگڵ دەیگووت ئەو بلیمەتییەی کاوە پەیوەندی بە هونەری سترانگووتنی باکوورەوە هەیە، کە ڕەگەکەی لە ناو دەنگبێژیی دایە و پەیوەندی بە کولتووری چیاوە هەیە. ئەو حەسرەت و کولتوورە، لە ناو هونەردا، جورێک لە تایبەتمەندی بە هونەری سترانگوتنی باکووردەدات، بەرجەستە کردنەوەی ئەو بلیمەتییەیە. چونکە کورد لە وتەی مێژووی دیارە، سترانبێژیی هەبووە. خاوەنی چەندین جۆر ستایلی تایبەت بە خۆیە. بۆیە، کاوەش بە ئاواز، موزیک، هەست و دەنگێکی تایبەتیی، خوڵقاندووە. بە مانایەکی تر، موسیقا و نواندنەکەی لە بەرگێکی مۆدێرندا، کە تایبەتە بە خۆی و ستایلی خۆی، ڕۆحێکی دیکەی بە هونەر، بەخشی.
کاوە ئەو بلیمەتییەی کە وەرگرتووە، لە جەستەیەکی نوێدا، دەخاتەڕوو. کە مرۆڤ هەستناکات ئەمە سترانێکی کۆنە، یان دەنگبێژییە، بەڵکو لە فۆرم و ئاوازێکی تردا، دەیاننەخشێنێت.

ڕوحی ڕەها لەم گۆرانییەدا، بە یەکایەتی بوونی ڕۆح و ئاواز و دەنگ و موزیک، دەتەبوون. ئەو هەستەی کاوە هەیبووە، بە عەقڵ و لێزانینی نەخشاندوویەتی. سرووشی کاوە لەم گۆرانییەدا، بە وتەی هیگڵ، لە ناو خودیدایە و پەرەیپێداوە، چۆن بیکاتە تشتێک و بباتە دەرەوەی خۆی. واتە کاوە وەک هزر ئەم ئاواز و پەیقانەی لە هەستیدا بووە، دەریبڕیوە و دواتر وەکو هۆش بە خۆی و گوێگرەکانی، خەمڵاندووە. دەنگی ڕۆحی لە گەڵ ئاوازدا یەکانگیر دەبێت و دواتر خۆیان لە ناو ژێیەکانی ئامێرێکی ژەنین دەبیننەوە، بەم شێوەیە سەمای ڕوحی دەکەن بە یەکەوە و هاوکات خۆیان لە ناو هۆش و ڕۆحی بیسەر، دەبیننەوە. چونکە بەرهەمێک لە ڕۆحەوە سەرچاوە بگرێت، لە ڕۆحیش دادەنیشێت.

ئەم گۆرانییە، بە وتەی هیگڵ دەچێتە خانەی هونەری کلاسیکییەوە، چونکە ناوەڕۆک و فۆڕم یەکدەگرن. خود و بابەت تەکدەئاڵێن و لە جەستەی گۆرانیدا، دەزرینگێنەوە. ئەمەش وادەکات ئەو واقیعەی هەیە بە گوتەی هیگڵ، تێکەڵ بە خەیاڵ و هەست دەکرێت و شێوە وەردەگرێت و جوانی نمایشدەکات. مرۆ کاتێک خەم و ئازار و یادەوەریی لە ڕوحیدا، دەتوێنەوە، تەنها ڕێگای ئافراندن و جوانینواندنی لە دەبێتە ئازادبوون. ئەمەش خۆی باڵابوونە. هەروەها، ئارتور رامبۆ دەڵێت: ”شاعیر {هونەرمەند} پێویستە ئەو نادیارییە گەمارۆ بدات کە لە سەردەمی ئەودا خەرمانەیەکی لە ناخی جیهانیدا فەراهەم کردووە، بەلام داهێنەری ”ڕوانینوان” بە دۆزینەوەی ئەو نادیارییە، شێوەی تازەی پێویستە” ، ئەمە یەکانگیرییەکی جوانی هەیە لەگەڵ تێڕوانینی

هیگە. لەم ڕوانگەیەوە، گەڕانییەکانی کاوە، بەدوای ئەو باڵابوونە ڕەحییەی، کە لە پەیڤ و ئاوازەکاندا، خۆیان مەڵاسداوە، دەگەڕێن. دووبارە ژیان و کولتووری کوردیی لە هونەردا، دەخوڵقێنێت.

بەهۆی ئەو دۆخە سەرگەردانییەی کورد تێیکەوتووە، هەم لە ڕووی ژیان و هونەر و ستران و هتد… ئەمە وایکردووە مرۆڤی کورد، یاخود داهێنەری کورد، لە هونەرەکەیدا، بەدوای ژیاندا بگەڕێت. واتە؛ ڕۆحی ڕەها لە هونەردا، بەرجەستە بکاتەوە. کاوە لەم سەنگەیەوە، لە گەڕانییە ناوازەکەی بە ناوی (ڕاستی)، دەگاتە قوڵایی ڕۆح. چونکە پرسیارێکی زۆر گرنگ دەورووژێنێ، لە جەستەی سترانەکەدا. ئەویش ئەوەیە دەڵێت: "ڕاستی ل کویە؟ ڕاستیێ ژ من بێژن. هۆ گەلەمنە ئەدی ژە وەرە"، ئەو دۆخە سەرگەڕەفتارییەی کورد تێیدایە، نە حەقیقەتەک مانای ماوە، نە سترانبێژێکی بلیمەت ماوە، ئەکادیمیای کوردیش، توانای ئەوەی نییە، لەسەر بابەتی هونەریش قسە بکات، چ جای هونەرمەندی بلیمەت بەرهەمبهێنێ. بە دەیان پەیمانگای هونەرە جوانەکان و بەشی هونەری هەیە، کەچی هونەر، هەر لە پاشەکشەدایە. بۆیە ئەمەش لەگەڵ دەنگی هونەریانەی کاوە دەپرسین، حەقیقەت لە کوێیە هەڤاڵنە؟ لە هەمان گەڕانیدا کاوە بە تەرزێک هۆشیارییەوە لە کۆپلەی دووەمی گەڕانییەکە، کە بە دەنگ و ئاوازێکی دەپاتکردنەوە و جەختکردنەوەدا، واتە لە جەوابەکەیدا دەبێژێ: "ئەزێ بێژم ئەزێ بێژم، سەر ڤێ ڕەوشێ دەنگبێژم، ئەزێ بێژم ببێژم، کا وەلاتێ مە کانی"، ئاواز خۆی قسە دەکات. بۆیە، ئاوازی ئەم سترانە، بە نەرمی و پرسیارکردن دەستپێدەکات. بەڵام، لە دوایدا بە دەنگێکی خورت و بە ناو خودی خۆی دەگەڕێتەوە، جەخت لەسەر خودی خۆیدەکاتەوە و دەڵێت: دەنگبێژم و بە ئەم پرسانە دەسترێنم. چونکە لەلای مرۆ، یەکەمجار پرسیار دەورووژێ، دواتر شۆڕش، یاخیبوون و بەرەنگاریی، سەرهەڵدەدەن. کاوەش، لەم سترانەدا، درێژە بە بەرەنگارییەکەی خۆی دەداتەوە.

هەروەها، یەکێکی تر لە گەڕانییەکانی کاوە، کە لەلای من زۆر تایبەتە بە ناوی (حوجرا تاری)یە، لەم گەڕانییەدا لە وێنەکردنیشیدا دیارە ئەگەر سەرنجی لێبدرێ. کاوە لە ناودۆخێکی پڕ ناعەدالەتی و نەخوازراودا، ئەو هەموو مەینەتی و ئازارەی لە دڵی مرۆڤدا، پەنگی خواردووە، بە ئاواز و ستراندن، دەنێتە سەرزمان. دواتر، ئەم دیمەنانە کاری تێدەکەن و ئەوجار دەست بە مایکی ستراندن، دەبات. بەڵام لێرە لە باشوور ناهونەرمەند کەی دەست بە سترانگوتن دەبات، ئەوکاتەی کچێک ڕەفزی پێدا، یان بەهۆی بازاڕ و پارەپەیداکردن و ناوبانگ پەیداکردن، کە بە وشەی کومەدی و پەیڤی

داماڵراو لە جوانی و بەها، هەروەها، بە کچ و سەیارە و ماددە، وێنەی سترانەکەیان دەگەرن. کەچی توزقاڵێک ڕوحیبوون و تایبەتمەندییەکی تێدا نییە. تایبەتمەندییەکی تری ئەم گۆرانییە ئەوەیە بە هەموو مرۆڤایەتییە ئەم گازەندەییە. چونکە موزیک ”هونەری بەیانکردنی هەستەکانی مرۆڤە لە بەتە [[form]] ی دەنگدا و وابەستەی هەستە خودییە دەروونییەکانەتی. گوزارشتی ئەم هونەرە بە (ئاواز، هارمۆنی، بەرزی و نزمی دەنگ، ڕیتم، تیمبەر، ئارتیکولەیشن) وابەستەیە” ، ئاوازی ئەم گۆرانییە لە دەنگەکی بەرز و توڕەیی ڕۆحەوە دەستپێدەکات.

ئەمەش، وەکو ئەوەی دەنگی بەرز و ئاوازەکە، ڕۆح و ئەندێشەکانی کاوە لە یەکایەتی ستراندا، بنەخشێنن. بەلام لە ئاوازی دواتردا، بەرزی دەنگ کەمێک نزم دەبێتەوە. ئەم پرۆسەیەش چەندجار دووبارە دەبێتەوە. وەکو ئەوەی وێنای میژووی مرۆڤایەتی بکات. کەچەندین جار مرۆڤایەتی تووشی تاڕانکاری هاتووە و هەر بەهیواشبووین. لە کۆپلەیەکدا، دەڵێت: ”چاخام خوەدی ل ڤێ دنێ، هەرتم ل من بەلایە، چ دنیاکی درێوینە چما داوی لە نایە”، ئەمە دەرخەری ئەو بلیمەتییەیە، کە بەم شێوە لە هونەردا ڕەنگدەداتەوە. زیندوو ڕاگرتنی ڕۆح لە بەتەکانی ستران و ڕیتمی گۆرانی بالایی. هاوکات، ئەم سترانە بە دوو دەنگ دەگووترێ کە تێکەڵ بە یەکن، دەنگەکیان ئاوازەکەی نزم و خاوە، دەنگەکەی تر، بەرز و توندە، کە هەردووکیشیان دەنگی کاوەن. ئەمە ئەوە دەگەیەنێ بە گوتەی هیگڵ کە دەیگوت (کەتەز)یش لەکدژی هەڵدەگرێ. بەیە، لێرەشدا بەرهەمی هونەری دیالێکتیکە، بە دوو دەنگی دژیەک ئەوها لە (کەتەز)دا، دلەرنەڤە. بە دەنگەکی پڕ حەسرەتەوە، لە کۆپلەی کۆتاییدا، مەرگی ڕوحی هاوکاری و مرۆڤایەتی ڕادەگەیەنێت.
وەک چۆن هیگڵ لە ڕۆمانتیکییەتدا مەرگی هونەری ڕاگەیاند، چونکە زۆر خودییە و لەگەڵ دەرەوەی خۆی ناسازە. کاوەش لێرەدا، دەڵێ” دکم قەوین دبەم گازی کەس هاوارا من نایە، ئەوە کەتی کەس لە تونە، توکەسی دەست نەدایە، تەنە مامە ل ڤێ دونێ من نە دوست و برایە”، کاوەش لێرەدا تەنها هونەرەکەی خۆی و سترانەکەی خۆمان بە بەجێ دەهێڵێ، بە مانایەکی تر، ڕوحی زیندوو تەنها لە گۆرانیدا بەمان وێنا دەکات و ڕوو لە خودی خۆی دەکاتەوە. واتە؛ هزری کاوە ڕوو لەدەرەوەی خۆیدەکات، لەگەڵ سروشتی نادادیدا، ناسازە، بەڵێ ڕوو لەناو خۆیدەکاتەوە و من نە دوست و برایە. گیانی هاوکاری مرۆڤایەتی، لەلای کەس نەمایە، کەس یارمەتی دەرەوەی خۆی نادات. کاوەش، ئەو جیهانە هزری و هەستییەی خۆی لە ستراندا، بەیاندەکات.

بەمپێیەش هونەر (بەیانگەر)ە.
ئەگەر مرۆڤ، بیەوێت یان حەزبکات یان هوشیاری هەبێت. بە ئاسانی دەتوانێت هونەرمەندی بلیمەت و لاسایکەرەوە و سوک، لەیەکدی جودا بکاتەوە. بەڵام، ئەمەش بە تێڕوانینی جوانیناسی گوێگر دەگۆڕێتەوە. هاوکات، گوێگر جوانیناسییەکی تایبەتی هەیە؟ یان گشتی؟ چونکە گوێگرتن لە گەڕانی تەعبیر لە جوانی و چێژبینی گوێگرەکەش، دەکات. ئەمەش، هەربەرت ماركوزە لە هونەردا، جەختی لەسەر ئەم جوانیناسییەی، کردووەتەوە. کە پێی وایە هونەر مەحکوومە بە ئاوەڵاکردنی هەست و عەقڵ و هزر و ئەندێشە لە ڕێگرییەکانی دەروونخوازی و دەرەکیخوازیی ، ئەمە بە گوێگریش هەر ڕاستە، چونکە بەرهەمێک کە لە ئەندێشە و ئاوەزدا بەتە بوون و بەربەستەکان دەشکێنێت. گوێگریش، دەبێ ئەم زانیارییەی هەبێت، کە کام هونەرمەند ئەو توانایەی هەیە و دەتوانێت بەرهەمێک بەم پرۆسەییەدا، بخوڵقێنێت.

هونەر زۆرجار بەرهەمی خەیاڵ و خەونبینی هونەرمەندەوە هەیە. بە نموونە کاوە یەکێک لە گۆرانییەکانی خۆی بە ناوی (ئاقا ئەڤینە)ی لە خەونی خۆیدا دیتبوو، پێش ئەوەی ئەو بەرهەمە بەتەبوون، ئەم خەونە ئەو بەرهەمە جوانەی خوڵقاند ، بەڵام لێرەدا ئەو دەرفەتەمان نییە ئەم سترانەش شیبکەینەوە. ڕاستە دەتوانین ئەم خەونە وەک سرووش سەیری بکەین، بەڵا ئەم هونەرە بەرهەمی خودی هوزان کاوەیە. چونکە بەرهەمەکە پەیوەستی بە لێزانی و خۆ پەروەردە کردن هەیە، لەسەر ئاواز و دەنگ. چونکە هونەرمەند ئەوە دەزانە کام هونراوە بە کام ئاواز و دەنگ دەرببڕێ. خۆ ناکرێت بابەتی تراژیدی لە موزیکی شاد دەرببڕی.

کاوە لە گۆرانییەکی تردا، بە ناوی (بە تۆ)، ڕیتمی یادەوەری لەسەر موزیک و تەلەکانی ساز، دەنەخشێنێت. هاوکات موزیکی ئەم سترانە، بەو بەرزی و نزمییەی خۆی ئەوە دەردەبڕێ، کە مرۆڤ لە ژیانیدا، تەنها بەهۆی یادەوەرییەکانی دەژیت. خولقی مرۆڤی کوردیش بە شێوەیەکی گشتی وەک ئەو موزیکەیە، زوو هەڵدەچێ و زوو ئارامدەبێ. بەم شێوەیە موزیک لەناو کولتووردا، خۆی دەناسێت. هەروەکو مێژووی بزاڤی سیاسی کورد، کە لەسەرەتادا ڕادەپەڕن و زۆر گەرم و گوڕن، بەڵام لە دوایدا شینیی و لاواندنەوە دەستپێدەکەنەوە. ئەم سترانەش بەهەمانشێوە، لەسەرەتادا بە گەرم و گوڕی و ئارامی دەستپێدەکات، بەڵام لەدوایدا، دەنگی پڕ حەسرەتی کاوە و خەبەستنەوەی بە کەسی بەرامبەر ئاواز و گوڕی مرۆڤ پڕ دەکات، هەر وەک هاوارێکی پڕ لە

جودایی و جەختکردنەوە لەسەر یەکایەتی بوون.

جەختکردنەوە لەسەر یەکایەتی هەستی و بەرهەست، لە یەکاتی بوونی کاوە و خۆشەویستەکەیدا، دەردەبڕدرێ. چونکە ڕوحی ڕەها لە هونەردا، لە شێوەی هەستەکیدا خۆی دەنوێنێت. کاوە لەم سترانەدا، بوونی خۆی بە بوونی ئەو دەبەستێتەوە، واتە بوونی خۆی لە دەرەوەی خۆیدا دەفۆمێنێت. هەر وەک دەڵێت "شەڤێن بێتە ڕوژێن بێتە، مەهێن بێتە ئەز بێتە نابم"، بەو مانایەی ئەگەر تۆ نەبیت، منیش بوونم نییە. ئەو هزرەی کاوە هەیتی، لەگەڵ دەرەوەی خۆی دەسازێنێ، دواتر وەک هەش بە خودی خۆی دەگەڕێتەوە. وەناکردن/خەیاڵکردن ی کاوە لەم سترانەدا زیاتر لە بوون، دەئاخڤێت. هەروەها، ئەم خەیاڵەی لە ڕێگەی بەهرەمەندی خۆی، بەفۆڕمکرد. بە مانایەکی تر، ئەندێشەی خۆی، کردییە شتێکی زیندوو و لە هونەردا، ڕۆحی بەبەرداکرد. لە ڕێگەی ئاوەزەوە، سرووش وەرگرتنی خۆی، جەخت دەکاتەوە. چونکە بە وتەی هیگڵ بۆ داهێنانی هونەر و بەرهەمێکی هونەری، پێویستە لەسەر داهێنەر سرووش لە عەقڵی خۆی وەربگرێت. بۆ ئەوەی زیاتر بەرهەمی عەقڵ و خودی بێت. ئەم سترانەش زۆر دیالێکتانەیە، چونکە ئەگەر تەنها گوێ لە موزیکەکەی بگرین، هەست بەوە دەکەین کە چەندجار هەڵچوون و لێکدابڕان و توڕەیی تێدایە، بەڵام ئەگەر سەیری شیعرەکە بکەین، دەبینین هەمووی جەختکردنەوە و توانەوەیە، لەناویەک جەستەدا.

ئەو هزرە خودییەی کاوە لەم سترانەدا، بە بلیمەتییەکی تەواوەوە هاتووەتە بوون. چونکە شێوەی گوتنی ئەم سترانە قووڵە. هاوکات ئەم قوڵاییەتییەش، بە قوڵای ڕۆحی داهێنەر دەگەڕێتەوە. هاوکات ئەم قوڵاییە لە ستران و شیعردا، خۆی بینییەوە. واتە ئەم هەستە لە یەکایەتی بوون لەگەڵ بەشەکانی ستراندا، یەکانگیردەبێت. ئەو ڕۆحە لەگەڵ ماددەدا، هاوئاهەنگبوو. ئەم جۆرە جوانییە، تەنها مرۆڤ دەتوانێت بیانخوڵقێنێت و ئەو جوانی و ڕوحی ڕەهایەی لەم سترانەدایە، هەرگیز لە سروشتدا بوونی نییە. واتە تەنها مرۆڤ داهێنەرە. سروشت مادەم ڕۆحی نییە، کە ڕۆحیش مەحکوومە بە داهێنان، بۆیە ناتوانێت دۆزەرەوە یان خوڵقێنەر بێت.

کۆتا ستران کە شیبکەینەوە، سترانە بەناوبانگەکەی کاوە (حەلیام)ە. کاوە بەخۆیشی لەم گۆرانییەدا بە دوای بڵند فڕین و بەڵابوونەوەیە، کە لە سەرەتای سترانەکەدا دەڵێت: "پەر و باسکە من هەبیا ئەزێ بڵند فڕیام ل سەر دەشت و زوزانا خوەزیا ئەس بگەڕیام" لیرەدا، کاوە بە هەستە هونەرمەندییەکەی و لە ناو هونەرەکەیدا بە دوای

ف□ن و گەیشتنە بە هێزێکی ناسروشتی بۆ ئەوەی بگاتە ئەوپەڕی باڵابوون. ئاواز و ریتمی سترانەکە زۆر تراژیدیانە دەردەکەوێت، چونکە لە کۆپلەی دووەمدا دەڵێت: "پەر و باسکێ من تونە، ئەس نکارمە بێمە، چەند ساڵا ل غەریبیێ، ژ وەڵات ئەس دوور مامە، دکشینم ئەڤینیێ، بێ جی وبێ وار مامە" ئەو ئالانگارییەی کاوە لە پەیڤەکاندا، کە لە سەرەتای سترانەکەدا دەستی پیکرد، لە کۆپلەی دووەمی سترانەکەدا، پوکایەوە. بەڵام، ئەو بەرەنگارییەی کە لە ئاوەزەکەدا هەیە، هەر وەک خۆیەتی. چونکە ئاوازەکە نەگوڕایە.
هەموو ژیانی خۆی لە دەرەوەی نیشتیمانەکەی بردە سەر، بە هۆی عەشقی وی بۆ ئاپۆ، کە وەکو گڕ و تینێک لە ڕۆحیدا چەکەرە دەکات. هاوکات، ئەو ڕۆحە لە غەریبی و یادەوەریی، لە ستراندا جیهانەکەی خۆی درووست دەکاتەوە، جیهانی ڕۆحی و عەشقی خۆی لەگەڵ سروشتدا لێکدژ دەبن، بۆیە لە ستراندا، ئەو ڕۆحە ئەڤینییە تراژیدیییە بەرجەستە دەکاتەوە. ئاپۆ کە خۆی بیرمەند و سەرکردەیەکی باڵایە، ئەو هونەرەیشی کە لە عەشقی وی دێتەبوون، هەرخۆی دەبێتە باڵابوون. ئەم غوربەتی و عەشقە قوو□□ی کاوە تێدایە، تەنها بە ئافڕاندن کەمێک سەبووری وەردەگرێت.
ئەمەش یەکێکە لە مەرجەکانی جوانیناسیی. کە مرۆڤی بلیمەت مەحکوومە بە داهێنان. بەڵام ئەو هەستە غەریبییە وا لە کاوە دەکات، بە دەنگێک کە پڕ بێت لە غەریبی و حەسرەت و تاراوگەیی، هاوار بکات و بڵێت: "حەلیام حەلیام ژ بوونا تە ئەی سەرۆک، ناڤێ تە گوتنێ تە هەبوونا تە بو دیروک" هونەر ئەو ڕۆحەیە کە بە ناچارییەوە لە دایکدەبێت. خوداش لە هونەردا لە شیوەی جوانیدا دەردەکەوێت. هزری سیاسی خۆی، لەناو ئاپۆدا، جەختدەکاتەوە و لەناو هونەریشدا، نمایشدەکات. باڵابوون لە ناو هەریەکێک لەو وشانە و لەو ئاوازانەدا، خۆی پەنهان کردووە. کاوە کە دەسترێ مێژوویی□ک پڕ لە یادەوەری دەسترێ. کاوە بە تەنها ناسترێ، بەڵکو مرۆڤایەتی دەسترێ. کاوە کە وشەکان بەیاندەکات هونەر دەکاتە بەیانگەر، کاتێک ئاوازیان لەبەردا دەکات باڵابوون خۆی نمایش دەکات. کاتێک یەکایەتیان لەناودا درووست دەکات، خوڵقاندن دەلەرێتەوە، بەمەش ڕوحی ڕەها لە هونەردا دەگاتە ئەوپەڕی خۆی.

کەواتە، کاوە بە کاوەیی خۆی لە ناو ستراندا دەناسرێتەوە. چونکە کاوە بە دەنگ و ئاوازی خۆی مێژووی کورد و کولتوور و بزاڤی سیاسی لە جەستەیەکی نەمردا، زیندوو دەکاتەوە. وەک چۆن دیۆژین، بە فانوسێک بەدوای مرۆڤدا دەگەڕا، ئێمەش بە فانوس(ئێستاتیکا)ی هیگڵ، بە دوای هونەری باڵا و هونەرمەندی بلیمەتدا د□گ□□ین. چونکە لەو

دەخەن سەرمایەدارییە و ماددەخوازییەدا، هونەر ڕۆڵی شمەکێکی بازرگانی دەگێڕێت، هاوکات بەبێ بوونی هونەرمەندێکی خاوەن تایبەتمەندی و خاوەن هەست و عەقڵێکی ئێستاتیکی، داهێنان مەحاڵە. ئەمە جگە لەوەی، کورد زۆر زەوق مردووە و هیچ بەهایەکی جوانیناسی و مرۆڤانەی لە کن نییە. تەنانەت هەشیارییەکی واشی نییە بزانێت چ شتێک جوانە. ئەگەر بڵێتیش ئەم شتە جوانە، نازانێ بۆ جوانە، یان خودی جوانی چییە. هیگلیش بۆیە گوتی هونەر لە ڕۆمانتیکییەتدا و لەناو کۆمەڵگای مەدەرندا، ناتوانێت بەردەوام بیت. چونکە پیویستی بە ژینگەیەکی جوانیناسانەی هەیە. بە گوتەی هیگڵ، ئەم ژینگەیە لە کودستانی باکووردا، هیشتاش لەبارە. چونکە مادەم ڕۆحی بزواو و هزری ئازادی هەیە، هونەریش دەگاتە ئەوپەڕی خۆی، ئەو ڕۆحەیە لە باکوور وادەکا هونەر پێگەی خۆی لەدەست نەدات.

ئەنجام

• کەواتە لە ڕوانگەی هیگڵەوە، ئەوەمان روون کردەوە، کە کاوە توانیویەتی ڕۆحی ڕەها لە هونەردا، بەرجەستە بکات. هاوکات هونەری سترانگوتن بگەیەنێتە باڵابوونەکەی خۆی.

• لە ڕوانگەی هیگڵەوە، بلیمەتی کاوە پەیوەستە بە بلیمەتی هونەری دەنگبێژی و کولتووری چیایی لە باکوور. بۆیەش لەوێ ستران ڕۆحی ڕەها و هزر، دەفوڕمێنێت.

• کاوە ئەو هەشیارییەی نییە، سەبارەت بە چۆنییەتی داهێنان و باڵابوون لە هونەردا. بەڵکو بە واتای هیگڵ، ئیشی ئیستیتیکایە، ئەوە ڕوونبکاتەوە. کە کاوەش، وەک هونەرمەندی بلیمەت دەتوانێ ئەوە بکات.

• ئەگەرچی موزیک و شیعر، لە ڕوانگەی هیگڵەوە، دەچنە خانەی ڕۆمانتیکییەتەوە، چونکە زیاتر خودینە، تا بابەتی بن. بەڵام، لە ڕووی خوڵقاندنی واتاو و بلیمەتییەوە، کە هەکاری ئەو پاشخانە دەنگبێژیەی لە باکوور هەیە، توانیویەتی فۆرم و ناوەڕۆک لە فۆرمێکی باڵادا، بەرجسەتە بکاتەوە.

• ژینگەی جوانیناسی و دوور لە کۆمەڵگای مودێرن، یەکێکە لە مەرجەکانی هیگڵ بۆ مانەوەی هونەر. ئەم ژینگەیە جوانیناسییەش، تا ڕادایەکی زۆر لە باکووردا، بوونی هەیە ولەبارە.

-________________

ژێدەرەکان

▪ هەربەرت مارکوزە، ڕەهەندی جوانیناسی، و. رامیار حسەینی،

چاپخانەی گەنج، ساڵی چاپ ٢٠١٧.

▪ توانا حەمە، موزیک و سیاسەت، چاپخانەی چاپ و پەخشی سەردەم، ساڵی چاپ ٢٠١٧.
▪ بابەک ئەحمەدی، هەقیەت و جوانی، و. مەسعوود بابای، چاپخانەی خانی(دهوک)، چاپی یەکەم ٢٠٠٨.
▪ مقداد حمەساڵح، ئێستاتیکا، چاپەمەنی گەنج(سلێمانی)، لە بڵاوکراوەکانی خانەی چاپ و پەخشی رێنما، چاپی یەکەم ٢٠١٣.
▪ هیمدام مەحمود حەمەساڵح، بونیادی بناغەیی ئیستیتیکی هیگڵ، چاپخانەی موکریانی(هەولێر)، چاپی یەکەم ٢٠١٠.
▪ هەندرێن، مەدحەت کاکەیی؛ لە نەوای هێڵکارییەوە بۆ خەڵوەتگەی ڕۆشنایی ڕەنگەکان، لە کتێبی نامەکانی ڕامۆدا، هەیە.

پەراوێزەکان:

: هیمداد مەحمود حەمەساڵح، بونیادی بناغەیی ئیستێتیکی، ل٤٧-٤٨
: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٤٩
: بابەک ئەحمەدی، هەقیقەت و جوانی، مەسعود بابایی، ل١٢٤
: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل١٢٥
: مقداد حمە صالح، سەرنجێک لەسەر ئێستاتیکا، ل٤٤
: هیمداد محمود حمەصاڵح، بونیادی بناغەیی ئیستێتیکی هیگڵ، ل٧٢
: بابەک ئەحمەدی، هەقیقەت و جوانی، و. مەسعوود بابایی، ل١٣٢-١٣٣
: هیمداد مەحمود حمەصاڵح، بونیادی بناغەیی ئیستێکتیکی هیگڵ، ل٦٥
: بابەک ئەحمەدی، هەقیقەت و جوانی، و. مەسعوود بابایی، ل١٢٢-١٢٣
: هیمداد مەحمود حمەصاڵح، بونیادی بناغەیی ئیستێکتیکی هیگڵ، ل٦٧
: هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٦٧
: نووسەر و شاعیر: هەندرێن، لە گفتوگویەکماندا سەبارەت بەم بابەتە، ئەم گوتەیەی دەربڕی. کاوە و ئەم گۆرانییە،
: هەندرێن، مەدحەت کاکەیی؛ لە نەوای هێڵکارییەوە بۆ خەڵوەتگەی ڕۆشنایی ڕەنگەکان، ل٥، گوتارێکە وەکو سەرچاوە، لە دەرسی جوانیناسی. .
: توانا حەمە، موزیک و سیاسەت، ل١٩
: هێربێرت مارکوزە، ڕەهەندی جوانیناسی، و. رامیار حسەینی، ل٢٤
: لە چاپ□کەوتنێکیدا لەگەڵ تەلەڤیزیۆنی دهۆکدا، ئەمە دەخاتەڕوو. بە ناوی (کاوە ئارت).

پۆتێنشیاڵی زمان لە شیعری(نان و ئـــاگر)ی حەمەی شـــانۆدا.. عەبدوڵا سڵیمان(مەشخەڵ)

دەق و خوێندنەوە

نان و ئاگر

پێش
ڕۆژ هەڵاتن
پێش توانەوەی
زوقمی نێو جۆگەلەکان
پێش ئەوەی شەیتانەکان هەڵسن
پێش ئەوەی بارانەکە خۆشی بکاتەوە
من بەخەبەرم دەچمە دەرێ لەماڵ

مەیدانی کرێکاران قەرەباڵغە
لەو پیاوانەی بە هێزی شانەکانیان
د□زین کەسانێکیش
چەک لەسەرشانن ل□ تەوێڵەی
ئاغاکانیان

عەشق ب□ تامی کرێکاری سوێر سوێرە
دەستە زامدارەکانم
بۆنی ئارەقی کراسەکەم
ڕوومـەتی هەڵقڕچاوم
پشتەکۆمەوەکەم
ڕووی ڕاوەستانیان نییە
بەرامبەرکچێک
کچان زمانێکی شیرینیان دەوێت
حەزیان ب□ قسەی شاعیرانەیە.

شاعیرە تەسکەکانم خۆشناوێت

ئەوانەی مناڵی بەردەم سپلیتن
بەسپۆنسەر
بەمیدیا
بەمیدالی زێڕین
بوونەتە شاعیر

کرێکارەکان شاعیری ڕاسەقینەن
ئاخی ئێمە و ئەوان مەودای ئەرز و ئاسمانە
ئاخی ئێمە لەدەست
ماندووێتی وچەکوش وەشانە
هی ئەوانیش لەعانی گان و و
ڕەحتبوون و تەکانە

خودا گەر لەو دنیا پێم بڵێ تۆ کێی ؟
ناو لەپی دەستەکانمی پێشان ئەدەم
پسوڵەی بەهەشت ، چەکوشەکەمە
کە سیمبولی ڕەنجدەرانە

تەنها بەشی تێرکردنی سکێک و
دەفتەر و پێنوسێک و
کرینی کتێب و فیلمێک دەکات
پارەکەم
ئا ئەمەیە ژیانم ناشتوانم ناوی بنێم خەون
ئەژدادی ئەوخەونانەش بسوتێنم
کە بەپارەی کرێکاری دێنەدی.

هەندێ شەو هێندە هیلاکم
گەر فریشتەی مەرگیش بێت
پێی دەڵێم تخوا بڕۆ سبەی وەرەوە
باهەرن□ بێ ئارەقەکەم وشک بێتەوە.

نیوەڕۆیەکی کرێکارانە بژێ
بەخواردنی نان وئاگر.
بەکارکردن لەژێرپلەی گەرمی پەنجا

ژیان هەمووماني گا
هێشتا پێمان دەڵێن تەحەمولت ه□ بێ
هەرن□ بێ تۆزێ کەمتر
ئازار بچێژین

هەرنەبێ چەقەکانتان توندتر بوەشێنن
وەک وەشیانی چەکوشەکانمان

جغارەیەکم داگیرساندوە و
قەترە قەترە دەبمە ئاو
قەترە قەترە لەبری فرمێسک
ئارەقە دەکەوێتە سەر
وێنەکەت کە خەریکە کاڵ دەبێتەوە
خەریکە وەستا بانگم بکا

پێش ئەوەی ئارەقەی سینگ
وپشتم وشک بێتەوە ،
ئەم دێڕانەم نووسی
ببورە ڕەنگە کەمە تامی سوێربێت
ڕەنگە کەمە سەرت بێتە ئێش
چونکە دەنگی تاق وتریقی چەکوش کاست ئەکا.

خوێندنەوەیەک بۆ دەقی (نان و ئاگر)

شیعری (نان و ئاگر) دەقی شاعیری لاو حەمەی شانەیە(١)، ئەم دەقە مۆنۆلۆجێکی ناوەوەیی شاعیر یان کارەکتەری ناو دەقەکەیە کە کرێکارە و لەڕێگەی بەراوردکارییەکەوە، بەراوردکارییەکی کۆمەڵایەتی و ئابوورییەوە ، لەڕێگەی زمانێکی سفت و سادەوە خوێنەر کەمەندکێش دەکاتە نێو هەستیارترین بابەتی ڕۆژ و ژیان، ئەویش فەلاکەتباریی و مەینەتباری ژیانە. شاعیر زۆر بە وردکارییەوە ئیشی لەسەر ئەو بەراوردکارییە، لەڕێگەی وشە و دەر و وێنە چڕکراوەکانی نێو دەقەکەوە کردووە، ئاشنامان دەکات بە دۆخێکی ناخوازراو و نالەباری کۆمەڵایەتی. پرسەی بەراوردکارییەکە ئەبستراکت نییە و شاعیر چینێکی کۆمەڵایەتی تاسەر شۆڕشگێڕ و نوخبەیەکی وردە بۆرژوازی ڕاڕامان نیشان دەدات و بەرپرسیارێتی هەردوولا سەبارەت بە ژیان و کۆمەڵگە دەخاتە ڕوو. ئەو زمانەی شاعیر بەکاری بردووە، زمانێکە ئاسایی و سادە و تەنانەت مرۆڤ سادە و بەشمەینەتەکان بەکاری دەهێنن و دوورە لە زمانی نوخبە، دوورە لە زمانی بەینباخ لەبەرەکانی نێو ئۆفیسی پشت مێزە زەبەلاحەکان، ئەوانەی وشەی نامە نامە و دەقی نامە نامە دەنووسن. حەمەی شانە هێزی وشە زۆر سادەکان دەناسێت و زیرەکانە دەستی بردووە بۆیان و ئەو هێزەش بووە بە پۆتەنشیاڵی نووسینەکەی.

پێش
ڕۆژ هەڵاتن
پێش توانەوەی
زوقمی نێو جەگەلەکان
پێش ئەوەی شەیتانەکان هەڵسن
پێش ئەوەی بارانەکە خۆشی بکاتەوە
من بەخەبەرم دەچمە دەرێ لەماڵ

بەڵێ ئەوە کرێکارەکانن، ئەو ئینسانانەن کە نانی ڕۆژیان نییە و ئامادەن هێزی کاری خۆیان بفرۆشن و لەکازیوەی بەیانییەوە لەماڵ دەردەپەڕن و ئێوارە بە شەکەتی و ماندوویی دەگەڕێنەوە ناو ماڵ، ئەوان ئەو چینێکی تاسەر شۆڕشگێڕن.جیهانی کرێکاران، لەوڕۆژ لەعەشق و تووڕەیی و ئومێد و خەون و شەڕەقسە و ململانێ و خەبات. لەم جیهانە سادەیەدا ئاخاوتن و گفتوگۆشیان سادەیە وەک دڵە پاکەکانیان. جنێوەکانیشیان خاکییە و پڕە لە ئیدیەم ومیتافۆر. شاعیر هاتووە لەم جیهانەوە باس لە عەشق و شیعر و شاعیر دەکات تا دەگات بە سکاڵا لە دەست نەهامەتییەکانی ژیان.

عەشق بەتامی کرێکاری سوێر سوێرە
دەستە زامدارەکانم
بۆنی ئارەقی کراسەکەم
ڕوومەتی هەڵقچاوم
پشتەکەمەکەم
ڕووی ڕاوەستانیان نییە
بەرامبەر کچێک
کچان زمانێکی شیرینیان دەوێت
حەزیان بە قسەی شاعیرانەیە.

بەشێکی بەرچاوی کچانی ڕۆژهەڵات، ئەوانەی وابەستەی کۆمەڵی نەریتی کۆمەڵایەتین و هەشتا هەناسەی دەرەوەی قەفەسەکانی کلتووری ڕۆژهەڵاتیان هەڵنەمژیوە، وا بار هاتوون کە دەبێت کوێ ئەرکی لاوانەی ئەوینی کچان لە ئەستۆ بگرن. بەڵام کارەکتەری نێو دەقەکە (کە هەر خودی شاعیرە و ڕاناوی کەسی یەکەمە) کە بۆنی ئارەقی لێدێت و بێ پشتی کەم و دەستی زامداری ڕووی ئەو لاوانەوەی ئەوینەی نییە. هەرچەندە ئەم دیاردەیە لەدەقەکە گشتیگیر نیشاندراوە، بەڵام لایەنە نەگەتیڤەکەی بریتییە لەوەی کە کرێکار و جیهانی کرێکار ڕووی ئەوین و عەشقی نییە. بەڵام لە ڕاستیدا و لە دونیای واقیعدا جیهانی کرێکار پڕە لە خۆشەویستی و دەیەها چیرۆک و حیکایەتی ئەڤینداری لەهەناودایە، یانیش ڕێی تێدەچێت کە پێکەی ئەم کرێکارە هەڵگری

ڕوحییەتێکی بۆرژوازییانە بێت و بەم جیهانە مەینەتبارەی عاشقە کرێکارەکەی نامۆ بێت. هەرچۆنێک بێت شاعیر بێئەوەی باس لە سیاسەت بکات و دروشم بەرز بکاتەوە، هاتووە بە دیوەکەی تر بە دیدگایەکی چینایەتییەوە بابەتەکەی خستۆتە ڕوو. ئەوەش ڕوونە کە(ئەو ئەدەبەی گوزارشت لە دیدگای چینایەتی دەکات، ئەدەبێکی سیاسییە.)(٢) و بەم پێیە ئێمە لەم دەقەدا ڕوو بەڕووی شیعرێکی چینایەتی – سیاسیی ب□وویند□ت□وە و سیحری زمانەکەی ئێمەی هێناوەتە سەر کەڵکەڵەی خوێند□ن□وەی، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەندێ لە وشەکانی دەقەکە ل□ نێو هەناوی ڕەخنەی چینایەتی کڕیکارەوە نەهاتوون.

شاعیرە تەسکەکانم خۆشناوێت
ئەوانەی مناڵی بەردەم سپلیتن
بەسپۆنسەر
بەمیدیا
بەمیدالی زێڕین
بوونەتە شاعیر.

کرێکارەکان شاعیری ڕاستەقینەن
ئاخی ئێمە و ئەوان مەودای ئەرز و ئاسمانە
ئاخی ئێمە لەدەست
ماندووێتی وچەکوش وەشانە
هی ئەوانیش لەعانی گان و
ڕەحتبوون و تەکانە

ئەگەر شاعیربوون ل□□ر□ مەجازیش بێت،هێشتا ل□ بەردەم پرسیارێکی جیدیی دایە. ڕۆڵی شاعیر لە ئاڵوگۆڕە کۆمەڵایەتییەکان چییە؟ چونکە منداڵانی بەردەم سپلیتەکان شاعیر نین و تەنها چەکووش بەدەستەکەی نێو ئەم دەقە شاعیری ڕاستەقینە و نووسەری ئازارەکانی ئینسانە. ئەوەی نیشاندراوە، وێنای جیاوازی ئابووری دوو چینی جیایە. یەکێکیان گوزارشتی درۆیینە لەگەڵ شیعر و واقیع دەکات و هەموو خەمی ئارەزوو و حەزەکانییەتی و ئەو حەزانەش لە کاتی هەناسەبڕکێی تەکانەکانیدا وێنا کراوە. ئەویتریان کرێکارەکەیە کە بێ دوودڵی و بێ ڕتووش گوزارشت لە واقیعی ژیانی خۆی دەکات کە حەمەی شانۆ سەر بە جیهانی کرێکارەکەیە، (کە جغارەیەکی داگیرساندووە و قەترە قەترە دەبێت بە ئاو). بەکاربردنی جغارە لەبری جگەرە، لانەدانە لەو ئینتمایەی کە زمان دەقەکە هەیەتی بۆ سادەیی جیهانی ئاخاوتنی شاعیر. دوا دیمەنی ئەم کۆپڵەیە وشەگەلی (گان و ڕەحەتبوون و تەکان) گەر بەشێوەی ئەبستراکت وەریان بگرین دەبنە هۆی ناحاڵیبوون

لە دەقەکە و دواجاریش ڕێکە خۆش دەکات بۆ لێکدانەوەی نادروستی وەک بێحورمەتی بە ژن. بەڵام لە سیاقی دەقەکەوە لێی بڕوانیت، دەبینیت کە ئەو وشانە گوزارشتێکی ئابوورییان هەیە و دەلالەتن لەسەر مەدلوولێکی تر ک□ ئەویش دۆخی ئابووری چینێکی تر(بۆرژوازی)ی خاوەن بەرژەوەندی جیاوازە لە بەرژەوەندی چینایەتی شاعیر .خوێندنەوەی هەڵە بۆ زمانی شیعریی و لێکدانەوەی موجەرەدانەی وشە لەدەرەوەی هەیکەلەی دەق، جگە لە ناحاڵیبوون لە دەق و زمان و شیعر، بەرهەمێکی تری نا بێت.

تەنها بەشی تێرکردنی سکێک و
دەفتەر و پێنوسێک و
کرینی کتێب و فیلمێک دەکات
پارەکەم
ئا ئەمەیە ژیانم ناشتوانم ناوی بنێم خەون
ئەژدادی ئەو خەونانەش بسوتێنم
کە ب□ پارەی کرێکاری دێنەدی

ئەم تووڕە بوونە توورەبوونێکی ڕەوای کرێکارە لە دونیای بۆرژوازی. ئاخر لە دنیایەک کە هێزی پارە بڕیاردەر بێت، کرێکارێک مەمرەو مەژی بژێت، چۆن دەتوانێت دەستی بگات بە خەونەکانی. چۆن هەقی نییە بڵێت ئەژدادی ئەو خەونانە دەسووتێنم. ئەو کە خەمی پەیداکردنی نانی سبەێنی هەبێت، ئیتر چۆن دەتوانێت ماڵۆچکەیەک یان کونجی قەناعەتێک لەگەڵ دولبەرەکەی بنیاد بنێت؟ نیزامی سەرمایەداری بێڕەحمانە ساڵانە بەهەزاران بێکار فڕێ دەداتە لێواری ژیانی مەمرەومەژییەوە، مافەکانی کرێکاران زەوت دەکات، بیمەکانیان کەم دەکاتەوە، بە کورتی کرێکار بەردەم لەهێرش دڕندانەی بۆرژوازی دایە، لەهەمان کاتیشدا هەڵەیەکی کوشندەیە گەر پێمان وا بێت، کرێکار ل□ بەردەم چەقۆی ئەم جەللادە بێڕەحمەی سەرمایە، لەم جەنگە چینایەتییە، دەبێت دان بە خۆیدا بگرێت و هەمیشە نەرم ونیان بێت. غەدرێکی گەورە لە کرێکارەکەمان(شاعیرەکە)ش دەکەین ئەگەر بڵێین ئەو ئیدیۆمەی کە بۆتە چوارچێوەی تووڕەبوونەکە لەجێی خۆیدا نییە. نەخێر بە بڕوای من پەنابردن بۆ پراگماتیک زۆر لە جێی خۆیدایە، چونکە پراگماتیک بەوپێیەی پابەندی یاسا و واتای فەرهەنگی نییە پەیوندی راستەوخۆی بە وتنەوە هەیە، توانای ئەوەمان دەداتێ، کە بە چەند وشەیەکی کەم بیرێکی فراوان دەرب□ین.(٣)

نیو□□ی□کی کرێکارانە بژێ
بەخواردنی نان وئاگر.

بەکارکردن لەژێرپلەی گەرمی پەنجا

ژیان هەموومانی گا
هێشتا پێمان دەڵێن تەحەمولت هەبێ
هەرنەبێ تۆزێ کەمتر
ئازار بچێژین
هەرنەبێ چەقۆکانتان توندتر بوەشێنن
وەک وەشیانی چەکوشەکانمان .

لەدۆخێکی ئاوا فەلاکەتبار و کارکردن لەژێر پلەی گەرمی پەنجا، وەختێک بەفریش فریای قوورگی وشک و ناخی سووتاو ناکەوێت، ئیتر گوزارشتکردن لەم جەهەنمە بە ئیدیەمی (ژیان هەموومانی گا) جوانییەک دەبەخشێت بە کەپڕەکە، بەئەوە بچووکترین هەست بە ئازار ببەخشێت. ژیان هەموومانی گا یانی ژیانی ئەمەی کرێکار لەناو دۆزەخی سەرمایەداری تواندنەوەی هەموو خەونەکانمانە، لەدەستدانی عاشقەکانمانە، نەبینینی خێر و خۆشییە، تەمەن کورتییە. ئەمە هێزی ئەو زمانەیە کە حەمەی شانە بەئەوەی بهەڵەت دیوە نەگەتیڤەکەی ئەو ئیدیەمە دەربکەوێت، بەدیوە پۆزەتیڤەکەیەوە دیمەنێکی جوانمان نیشان دەدات لە نایەکسانی ژیانی ئینسانەکانی کۆمەڵگە. تەجرید کردنی وشەی (گان) لە ئیدیەمەکەی ناو ئەم دەقە، تەفسیرکردنی هەڵەیە و لێکدانەوەی بە دیوە نەگەتیڤەکەی وەک پرۆسەی جنس و سووکایەتی بە ژن، ناحاڵیبوونە لە ئیدیەم و کاری ئیدیەم لە زماندا. چونکە ئیدیەم خۆشی (ناسکترین و وردترین هێی ڕەوانبێژییە. گەلێک لەوە کاریگەرترە کە تۆ ڕاستەوڕاست ڕاستییەک ئاشکرا بکەیت و بیڵێیت.)(٤) ئیدیەمی (ژیان هەموومانی گا) کە لەم دەقەدا بەکار هاتووە، پەیوەندی بە سەرجەم ئینسانەکانی کۆمەڵگەوە هەیە بە ژن و پیاوەوە.

جغارەیەکم داگیرساندوە و
قەترە قەترە دەبمە ئاو
قەترە قەترە لەبری فرمێسک
ئارەقە دەکەوێتە سەر
وێنەکەت کە خەریکە کاڵ دەبێتەوە
خەریکە وەستا بانگم بکە

پێش ئەوەی ئارەقەی سینگ
وپشتم وشک بێتەوە ،
ئەم دێڕانەم نووسی

ببورە ڕەنگە کەمێ تامی سوێربێت
ڕەنگە کەمێ سەرت بێتە ئێش
چونکە دەنگی تاق وتریقی چەکوش کاست ئەکا.

لێرە خەیاڵەکەی شاعیر ڕوونتر دەردەکەوێت و کرێکارەکە کە هەر خودی شاعیرەکەیە و لە خەیاڵگەی خۆیدا و لەژێر پلەی گەرمی پەنجا وا خەریکە سکاڵا لەدەست نا عەدالەتییەکانی ژیان دەکات و نەفرەت لە نایەکسانی دەکات، دوایین دێرەکانی خۆی یان دوایین مۆنۆلۆجی خۆی بەزمانە سفتەکەی نیشان دەدات و دەچێتەوە نێو دۆزەخە نێشاندراوەکەی نێو شیعرەکە تا ئەو بڕە پارەیەی کە هەقدەستەکەیەتی و بەشی ژیانێکی ئاسایی ناکات، وەربگرێت و بتوانێت دەفتەرێک و کتێبێک و ژەمەخواردنیک و پاکەتە جگەرەیەکی پێبکڕێت. نا بێت بیرمان بچێت کە بەدرێژایی مێژووی زمان و ئەدەب،جگە لە ڕەگەزی خەیاڵ،زمان توانیویەتی ڕۆڵێکی گرنگ بگێڕێت لە ئاخاوتن. زمانێک لەنێوان هونەر بوون و پێوەرە زمانەوانییەکان مۆری خۆی بدات لەو دەقانەی کە لەدووتوێی لاپەڕەکانی مێژوودا بە دەقی داهێنەرانە یان زیندوو یان نەمر ناوزەد دەکرێن. زمانێک نە دەکەوێتە دەرەوەی ململانێی کۆمەڵایەتی بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان و نە دەستەوەستانیشە لە گوزارشتکردن لە خەونەکانی ئینسان. شاعیر لێرەدا گەرچی نایەوێت ببێتە دیلی کۆتوبەندی پێوەرە ئەدەبییەکان، بەڵکو ئازادانە لەگەڵ وشەکانی، وێنای ئەو ئازارانە دەکات، کە خۆی و ئێمە و مر□قایەتیش پێوەی دەرگیرین.زمانی دەقەکەش سەرباری سادەیی و سفتییەکەی، دوورە لە ڕاستو□خ□یی و وابەستەیی دەقەکە بە سیاسەتەوە .ئەنگڵس لە ساڵی ١٨٨٥ لە نامەیەکدا بۆ کاوتسکی دەنووسێت(لە هیچ ڕوویەکەوە پێم خراپ نییە چیرۆکێک بە ئاراستەی سیاسیدا بڕوات، بەڵام لایەنگری زەق و ئاشکرا بە باش نازانم.)(٥)

دواجار حەمەی شانۆ، ئەو شاعیرە لاوە پڕ لە وزەیەی کە خاوەن پۆتێنشیاڵی زمان و دەربڕینی هونەریيانەی سادە و جوانە لەم دەقەدا و بەڕوئیای ڕوونەوە بۆ دۆخی کۆمەڵایەتی چینە کۆمەڵایەتییەکان، نیگای بڕیوەتە داڕشتنی دەقێکی ئەدەبی(نان و ئاگر) کە ژیرانە لەڕێگەی کۆمەڵێ وێنەی شیعریی و دەربڕینی هونەریییەوە سەرنجی ڕەخنەی ئەدەبی بۆلای خۆی ڕاکێشا و بە زمانێکی سادە و پڕ لە وزەوە توانی شیعرێکی کرێکاریی جوان بهۆنێتەوە، کە ئەگەر لەسەر ئەم ڕێڕەوە و بەم ناوەڕۆکە چینایەتییە کرێکارییەوە درێژە بە شیعرەکانی بدات، دوور نییە لەداهاتوودا ببێت بە شاعیرێکی کرێکاریی خاوەن سەبک و ستایڵی تایبەت بە خۆی.

عەبدوڵا سلێمان(مەشخەڵ)
یانزەی ئەیلوولی ٢٠٢٠

-________________

ژێدەرەکان :

(١)محمد بەرزان، ناسراو بەحەمەی شانە ساڵە ١٩٩٨ لەشاری کەرکووک لە دایکبووە. خوێندکاری پەیمانگەی هونەرەجوانەکانی کەرکووکە و خاوەنی گروپی شانۆی دیالۆگە و چوار ئەزموونی شانۆیی کردووە کە لە نووسین و دەرهێنانی خۆی بووە ،لەبواری شیعریشدا ساڵێک زیاترە دەنووسێت، هەوڵیداوە لە نووسینەکانیدا سرووشتیانە بێت وەک تریشقە ئاسا بێ هیچ کێت و بەندێک ئازارەکانی ئینسان بگەیەنێ..
(٢)الفن و التصور المادي للتآريخ تآليف جورج بيلخانوف ترجمة جورج طرابيشي من منشورات دار الطليعة للطباعة و النشر بيروت لبنان الطبعة الآولى ١٩٧٧ ص٤٩.
(٣)ئیدیەم چەشن و پێکهاتنی لە زمانی کوردیدا نووسینی شیلان عومەر حوسەین مەڵبەندی کوردۆلۆجی چاپخانەی گەنج چاپی یەکەم ساڵی ٢٠٠٩ لاپەڕە ٧٥
(٤)ئیدیەم لە زمانی کوردیدا نووسینی جەلال مەحمود عەلی وەزارەتی ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندن دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی چاپخانەی حیسام بەغداد ١٩٨٢ لاپەڕە ٧.
(٥)مارکسیزم و ڕەخنەی ئەدەبی نووسینی تێری ئیگڵتن وەرگێڕانی هاوڕێ یوسفی لە بڵاوکراوەکانی خانەی چاپ و پەخشی ڕەنما چاپخانەی گەنج چاپی یەکەم ساڵی ٢٠١٧ لاپەڕە ١٦٠-١٦١.

پڕۆژەیەک لەبارەی یاسای سەلامەتی شوێنی کارەوە.. کاوە کەریم

دەستپێک:

ڕۆژانە بەهەزارەها کرێکار لە جیهاندا دەبنە قوربانی خراپی شوێنی کارو ڕۆژ نییە هەواڵی دڵتەزێنی ڕووداوی گیان لەدەستدانی کرێکاران

لە شوێنی کاریاندا نەبیستین. تەنانەت ڕۆژ نەبووە کرێکاران تووشی ڕووداوی دەتەزێن نەبن و ئەندامەکی جەستەیان لەدەسنەدا..

[بۆ خوێندنەوەی ئەم بابەتە کلیکی ئێرە بکەن …]

[KawaKarem_ProzhaDownload]

یەکەمین کۆبوونەوەی گشتیی ئەندامان

- وەک رووداوێکی گرنگ بۆ ژیانی رێکخراوەکەمان –

.

لە چەند مانگی رابردوو لە رێگەی جموجۆڵەکانی رایەڵە رێکخراوەییەکانمان بڕیارماندابوو "کۆبوونەوە گشتییەکانی ئەندامان" وەک پێکهاتە و ئامرازێکی گونجاو ببێتە سەکۆیەکی ئازاد بۆ ئەوەی لە لایەک بتوانێ هاوشانی "کۆبوونەوەکانی دەستەی سەرپەرشتی" پەیوەندییەکانی ئەندامان رێکبخا و بەشداریی لە ساغکردنەوە و ئەنجامگیریی لە کار و چالاکییەکان بکا.. لە لایەکی دیکەش بتوانێ لە رێگەی بڕیاردان لەسەر گۆڕانکارییە چارەنووسسازەکانی نێوەندەکەمان ئەو بۆشایانە پڕبکاتەوە کە لە نێوان دوو کۆنفراس پەیدادەبن.

هەر لەسەر ئەو بنچینەیە لە ٢٤ی مانگی رابردوو رێکخراوەکەمان کۆبوونەوەیەکی بەرفراوانی بە ناوی "یەکەم کۆبوونەوەی گشتیی ئەندامان" بە بەشداربوونی زۆرینەی ئەندامانی ئەنجامدا، هەڵبەتە وەک ئەوەی بڕیاربوو لەبەر هەبوونی پەتای کۆرۆنا و بە هۆی لە یەک دووریی ئەندامە بەشداربووەکان کە لە وڵاتانی جۆراوجۆر دەژین سوودمان لە ژوورێکی سەرهێڵ وەرگرت بۆ بەستنی کۆبوونەوەکە.. دیارە ئەوەش بە خۆی کۆمەڵێک گیروگرفت بە هۆی جیاوازیی کات و شوێنی ئەندامان و کێشەی تەکنیکیی لە بەکارهێنانی ئینتەرنێت و ئامرازەکانی پەیوەندییەکان دروستدەکا.. بەڵام بە هۆی دڵسۆزیی هاوڕێیان بۆ پرسی ئازادیی و خودی رێکخراوەکەشمان بەسەر ئەو ئاستەنگییانەشدا زاڵ بووین و کۆبوونەوەکەمان بە

شێوەیەکی زۆر رێکوپێک و سەرکەوتووانە و بە گرنگیپێدانێکی زۆرەوە لە لایەن سەرجەم بەشداربووانەوە بەڕێوەچوو.

سەرئەنجام کۆبوونەوەکە بێجگە لەوەی وەک خودی ئەنجامدانەکەی کە یەکەمین ئەزموونی کۆبوونەوەی گشتیی ئەندامان بوو سەرکەوتنێکی باشی وەدەستهێنا.. لە برگەی یەکەمیدا رەشنووسیێک خرایەڕوو کە پێشتر دەستەی سەرپەرشتیی بە بەشداریی و هەماهەنگیی زۆربەی ئەندامان بۆ هەمواکردنی ”کارنامە و پەیڕەو”ی نێوەندەکەمان ئامادیکردەبوو.. پاش گفوگۆیەکی تێروپڕ لەسەری و جێگیرکردنی هەندێک لایەنی لە رێگەی دەنگدان و دەرکردنی هەندێک راسپاردە بۆ کۆنفرانسی یەکەم هەروا گۆڕینی ناوی رێکخراوەکەمان بۆ ”ناوەندی کاری ئازادیی دەربڕین”.. خرایە دەنگدانەوە و بە دەنگی زۆربەی هەرە زۆری ئەندامان پەسندکرا.. ئەوەش بۆ خۆی کە ئامانجی سەرەکیی کۆبوونەوەکەمان بوو وەک رووداوێکی گرنگ لە مێژووی ژیانی رێکخراوەکەمان خۆی نواند.

هەر لە درێژەی ئەو کۆبوونەوەیەدا لە بڕگەی دووەمدا بە کۆی دەنگ متمانە بە ”دەستەی سەرپەرشتیی” درایەوە بۆ ئەوەی درێژە بە کار و چالاکییەکانیان بدەن تا کۆنفراس، لە بڕگەی سێیەمیش بێجگە لەوەی بڕیار لەسەر چۆنیەتی کاری ژوورەکە درا ئەرک و دەسەڵاتەکانی کۆبوونەوەی گشتیی ئەندامانیش کە دوو مانگ جارێک دەبەسترێ دەستنیشانکران، لە دوا بڕگەی کۆبوونەوەکەش دەرگەی (لێدوانی ئازاد) خرایە سەرپشت و پاش بەشدارییکردنی هەندێک لە هاوڕێیان کۆتایی بە کۆبوونەوەکە هات.

هەر لێرەوە بە دەرفەتی دەزانین پەیامی خۆمان بە سەرجەم ئازداییخوازان و هەموو ئەو کەسەسانە رابگەیەنین کە دەخوازن لە پێناو بەرجەستەکردن و پایەدارکردنی ئازادییەکانی دەربڕین بەردێک بخەنە سەر بەردێک؛ ئێمە لەو سەدان رێکخراوە مشەخۆرەی کوردستان نین کە دەرهاویشتەی هزر و هەڵسوکەوتی دەسەڵاتداران و پارتی و پارتیایەتین و تەنیا خەریکی دەسەڵاتخوازیی و خۆدەرخستن و پەیداکردنی بژێوی ژیانن لە رێی گەندەڵکاریی لە سامانی میللەت.. هاوکاتیش هەروەک دەسەڵاتداران بە پلەیەک کەمتر دژ بە هەر ماف و ئازادییەکی خەڵکن.. بەڵکە ئێمە لە خۆتانین و شێلگیرانە لە پێناو ئازادیی هەمووان تێدەکۆشین، هەر بۆیە بانگەوازی یەکە بە

یەکەی ئەو ئازادیخوازنە دەکەین کە رێباز و کارنامەکەمان بە پەسند دەزانن بۆ ئەوەی هاوکار و بەشدار بن لە کار و چالاکییەکانی نێوەندەکەمان و هەموومان پێکەوە بە ئامانجەکانی بگەیەنین.. ئاخر ئەو سەرکەوتنەی کۆبوونەوەکەمان و هەر کار و چالاکییەکی داهاتوومان لە پێناو گەیشتن بە ئازداییەکانی دەربڕین بەندە بە ئامادەیی و هاوکاریی ئێوە و یەکگرتووییمان لە رێکخراوێک کە لەوەی ئێستامان زۆر فراوانتر و تۆکمەتر بێ.

پێنج بروسکەی شیعریی.. دەق: ستیڤان شەمزینی

“یەک”

رۆژ و وەرزەکانم
بەیانیان لە پیاڵەی قەسیدەدا دەتخۆمەوە
نیوەڕوان لەسەر زنەی شیعر پێکدەگەین
ئێواران لە ئاسمانی عەشقدا دەفڕین
شەوانیش دەتگرمە چوارچێوەی شیعر و
لە ژوور سەری خۆما هەڵتدەواسم

هاوینان لە گەرمی لەشتا دەتوێمەوە
پایزان وەگ گەڵا یەکی زەردهەڵگەڕاو
رەشەبای عەشقت دەمبا
زستانان لە بەفری جەستەتا
سەمایەکی جادوویی دەکەم
بەهاران لە رۆحی تۆدا
سەرلەنوێ چرۆ دەکەمەوە

“دوو”

سەدای عەشق
کە لێت دووربم هێندەی ئاوی دەریاکان فرمێسک دەڕژم
کە ناتبینم ئەگەر بۆ چەند چرکەیەکیش بێ
وا هەست ئەکەم کەوتوومەتە ژێر هەرەسی چیایەکەوە
ئازیزم، بیر لە عەشقی من بکەرەوە چەند گەورەیە
کاتێ کردیانە سەر بال□ی هەور شی بووەوە بۆ باران
ساتێ کردیانە سەر زەوی بێروون سەرتاپا بووە باخ
بیر لەو سۆزە بکەرەوە لە دەنگ و پێکەنینەکانما هەیە
چی مۆسیقارەکانی دنیایە ئەیانەوێ بیکەنە ستران
رازی دڵم بۆ تۆ و خودا ئەکەمەوە ئەی شازادەترین یار
با سەدا و ناڵینی دڵم بگاتە دوورترین شوێنی ئاسمان

“سێ”

تۆ نیگارێکی جادوویت
تۆ نیگارێکی هیچ وێنەکێشێک ناتوانێت تەفسیرت بکات
تۆ حکایەتێکی هیچ حکایەتخوانێک ناتوانێت بتگێڕێتەوە
تۆ سنەوبەرێکی هیچ باخچەیەک لە زمانت حال□ی نابێت
تۆ شەپۆلێکی لە دڵی هیچ دەریایەکدا ئۆقرە ناگری
تۆ فرمێسکێکی هیچ چاوێک ناتگرێتە خۆی
تۆ خەندەیەکی هیچ نیشتمان و زێدێکت نەماوە
تۆ نەوڕەسێکی هیچ کەناراوێکی هێمن شک نابەی
تۆ پەروانەیەکی هیچ رووناکییەک بانگهێشتت ناکات
تۆ بەیتێکی لە چوارچێوەی هیچ قەسیدەیەکدا جێت نابێتەوە
تۆ وشەیەکی ناسکی لە هیچ زارێکدا کپ ناکرێی
تۆ بەیانییەکی لەگەڵ هیچ غروبێکدا یەکناگریتەوە
تۆ خەیاڵێکی لە هیچ خەونێکدا نادۆزرێیتەوە
تۆ ئەفسانەیەکی لە هیچ واقیعێکدا نابینرێی
کەچی ئەوە منم
کە تۆ خۆتم تێدا دەبینیتەوە

“چوار”

مەمکی تۆ و شیعری من
ئەگەر هەستت بە گەرمییەک کرد لە سینگی خۆتدا
شیعری منە زمان لە گۆی مەمکەکانت دەخشێنێ
ئەگەر رۆژێک جووتە مەمکەکانت وەک کۆتر هەڵفڕین
دوودڵ مەبە بەرەو قووڵایی شیعرەکانی من دێن
هەر ساتێ گوێت لە ئاوازێکی ناوازە بوو لە دەروونتا
دەست و پەنجەی شیعرەکانمە شمشاڵی مەمکت دەژەنێ
گەر مەلێکی سەرکەش لەسەر بەرزایی سینگت نیشتەوە
ئەوە بولبوولی شیعرمە هاتووە بۆ مەمکەکانت بخوێنێ
ئەگەر رۆژێک ئازادیت بۆ مەمکەکانت ویست
شمشێری شیعرەکانم ئامادەیە ستیانەکەت بدڕێنێ

“پێنج”

یەکەمین ئاشق
من یەکەم راهیبی ئاینی عەشقم
یەکەم وەحی عەشق بۆ من هاتە خوارەوە
یەکەم ئایەتی عەشق من نووسیوومە
یەکەم قوربانی عەشق هەر من بووم
یەکەم دۆڕانی عەشق لە چارەی من نووسرا
یەکەمجار من عاشق بووم
ئەوانیدی هەریەک گاڵتەجاڕانە شوێن هەنگاوەکانم کەوتن
یەکەم ئاوی ئەم عەشقە نەفرەتییە من رشتم
یەکەمین وانەکانی عەشق لە قوتابخانەکەی مندا وترایەوە
یەکەمین ئاوازی عەشق بە پیانۆی رۆحی من لێدرا
یەکەمین ئاگری عەشق لەسەر دڵی من کرایەوە
یەکەمین عاشق خۆم بووم و
کەس ئەم سەروەرییم لێ زەوت نەکات
یەکەمین عاشق خۆم بووم

بەلجیکا – ئەڵمانیا – سوێد

رۆژنامەگەریی لە باشووری کوردستان.. ن: سەردەم سەلۆ.. و: رەزا شوان

رۆژنامەگەریی لە باشووری کوردستان.. یا میدیای دەسەڵاتە یا کاری رۆژنامەیی نییە.

لەم سەردەمەدا، میدیا بووە بە دەسەڵاتی یەکەم و خاوەنی رۆڵێکی سەرەکییە لە ه□□م□ینی راستییەکاندا. بەڵام دەسەڵاتدارانی حوکمڕان هەمیشە ئامانجی سەرەکی میدیا چەواشە دەکەن. دەیخەنە خزمەتی بەرژەوەندییە کەسایتییەکانی خۆیانەوە.

میدیای کوردیش تووشی ئەم رۆڵە نەرێنییەی دەسەڵات بووە. باشووری کوردستان باشترین نموونەی ئەم راستییەیە. دەسەڵاتی سەرمایەداری، میدیای تایبەتی بە خۆی دروست دەکات. بە مەبەستی پەردەپۆشکردنی گەندەڵییەکانی و فایلەکانی لەبەردەم رای گشتیدا، بۆ پاراستنی دەسەڵاتەکانی. گەلیش بەو ئاقارەدا ئاراستە دەکات کە خۆی دەیەوێ. نەک بۆ ئەو دۆخەی سیاسییەی لە ئەنجامی گەندەڵیی دەسەڵاتیدا. پێوەی دەناڵێنن. دەبینین دەسەڵاتدارانی هەر دەوڵەتێک میدیای تایبەت بە خۆیان دادەمەزرێنن. بودجەیەکی زەبەلاحیشی بۆ تەرخان دەکەن، بەڵام نەک لە پێناوی جێبەجێکردنی ئەو پێوەرانەی کە پێویستە لە میدیادا هەبن. بەڵکو لەسەر بنەمای بەرژەوەندییەکانی دەسەڵات بە ئامانجی هەڵکێشان و پڕوپاگەندە بۆی. بۆ پەردەپۆشکردنی گەندەڵییەکانی و ریکلامکردن و درۆهەڵبەستن بۆ سیاسەتەکانی. بەپێی ئەم بنەمایە هەموو دەسەڵاتدارە حوکمڕانەکان، دەزگای میدیایی تایبەت بە خۆیان هەیە.

شەو و رۆژلە پێناوی پاراستنی ئەم دەسەڵاتەیاندا کاردەکەن. لە ئەنجامی سیاسەتەکانی ئەم دەسەڵاتدارە حوکمڕانانەدا. رۆژانە دەزگاکانی ئەو میدیایانەی کە لەژێر چەتری میدیای ئازاد و

دیموکراتیدان، ڕووبەڕووی فشار و گرتن دەبنەوە، بواریان نادەن کە بەدواداچوون بۆ ڕووداوەکان بکەن، بە شێوەیەکی گشتیش بگەن بە زانیارییەکان. ڕێگاشیان پێنادەن کە لێکۆڵینەوەکانیان دەربارەی گەندەڵییەکانیان بڵاوبکەنەوە.

کە دێینە سەر باسکردنی ڕۆڵی میدیای ئازاد و د دیموکراتی لە باشووری کوردستان، پێویستە باس لە دەسەڵات و پارتی حوکمڕان لەوەدا بکەین، لە چوارچێوەی ئەوەی کە پێشتر ناومان برد. لەوەدا دەسەڵاتێکی حوکمڕان هەیە، کە دەسەڵاتێکی قورخکردووی حیزبییە. تەنگ بە میدیای ئازاد هەڵدەچنن. میدیا و ڕاگەیاندنەکان کە لە هەرێمدا هەن ڕاستەوخۆ بە حیزبەکانەوە بەستراون. بە تایبەتیش بە هەردوو حیزبی دەسەڵاتدارەوە، پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکێتی نیشتمانی کوردستان. ئەوانەیان بە پارە کڕیون و دەمیان چەورکردوون کە لەم بوارەدا بە پارە کاردەکەن. بۆیە هەر لایەنێکی میدیایی، گەر بیەوێت لە باشووری کوردستاندا کاربکات، پێویستە بەپێی سیاسەتی پارتێکی دیاریکراو کاربکات، لەم دۆخەشدا پێویستە ئەو لایەنە میدیاییە، بەپێی یاساکانی لە سنوورێکی دیاریکراودا کاربکات. گەر ئەو میدیاکارە ویستی لێکۆڵینەوەیەک یا ڕاپۆرتێک ئامادە بکات، ڕووبەڕووی ئەو پرسیارەی خەڵکی دەبێتەوە: ”سەر بە کام لایەنە؟” ئەمەش جەختکردنەوەیە لەسەر ئەو ڕاستییەی کە لە باشووری کوردستاندا، میدیای ئازاد نین، ئەو میدیایانەی کە هەن پەیوەندیان بە حیزبە دەسەڵاتدارەکانەوە هەیە و میدیای حیزبین. لەبەر ئەم هۆیە ناتوانین بڵێین لە هەرێمدا، هوی میدیا و ڕاگەیاندنی ئازاد هەن. یا لەژێر چەتری میدیای ئازادا کاردەکەن.
بۆیە میدیاکان لە باشووری کوردستاندا، لە چوارچێوەی بەرژەوەندییەکانی حیزبە دەسەلاتدارەکاندا کاردەکەن. ناتوانن ئەم سنوورە بە دیاریکراوەیان ببەزێنن.
تا میدیاکانی کوردستان ستایشی دەسەڵات یا پارتێکی دیاریکراو بکەن و تەشیان بۆ بڕێسن، ئەم میدیایانە بەلای دەسەڵاتدارن و پارتی فەرمانڕەواوە، میدیای ئازادن. ئەمەیە چەمکی میدیای ئازاد لە باشووری کوردستاندا. جگە لەم ملکەچییە میدیا و ڕاگەیاندنەکان ناتوانن کارێکی تر بکەن، کە بە دژی دەسەڵاتداران و پارتەکانیان نەبن.
ئەگینا ڕێگایەکەی پڕ لەمەترسی دێتە پێشیان.

لە باشووری کوردستاندا، میدیای ئازاد، ڕووبەڕووی هەموو

تەنگپێهەڵچنینەک بوونەتەوە، وەکو توندوتیژی و گرتن و ڕێگرتن لێیان لە ڕووماڵکردنی ڕووداوەکان، لەوانەشە هەندێ جار ئەشکەنجەیان بدەن و بشیان کوژن. چەندین نموونە هەن، دەربارەی ئەو ڕۆژنامەنووسانەی کوشتیانیان لە ئەنجامی ئەوەی کە پەردەیان لەسەر هەندێ لە فایلەکانی پەیوەندی بە گەندەڵی و بە دزی لە دەسەڵاتدا لادان. تا ئێستا دەسەڵاتداران و دەسەڵاتی دادگایی و یاسایی، هیچ بە دواداچوون و لێکۆڵینەوەیەکی دادپەروەرانەیان، لە چۆنییەتی شەهیدکردنی ئەو ڕۆژنامەنووسانە نەکردوون. بەڵکو لە ماوەیەکی زۆر کورتدا کۆتایان بە لێکۆڵینەوەیەکی بە لێکۆڵینەوە هێنا. چونکە لای هەموو خەڵکی ڕوونە کە بکوژەکانیان چ لایەنێکن. لەوانەش: "سۆرانی مامە حەمە، زەردەشت عوسمان، کاوە گەرمیانی، ویدات حوسین، عەبدولستار تاهیر شەریف"
تا ئێستاش چارەنووسی چەندین ڕۆژنامەنووس و میدیاکار لە زەنگی پارتی دیموکراتی کوردستان دیارنین. لە نێوانیادا ڕۆژنامەنووس (شیروان شیروانی) و (ئومێد بروشکی). لە پاڵ ئەمەشدا، ئەستەمە کە میدیای ئازاد ڕێی پێبدرێت و بتوانێت لە دانیشتنەکانی پەرلەماندا ئامادە بێت. یا بتوانێت لە بەڕێوەبەرێتییە فەرمییەکاندا، بە دواداچوون بە هەندێ گەندەڵی و ڕووداو و ڕۆتینییەکانی حکومەت بکات. ئەم میدیایانە ڕووبەڕووی هەموو سزایەک نایاسایی دەبنەوە، بەپێی یاساکانی ڕۆژنامەگەریی لە باشووری کوردستاندا، بە بەندکردن و بەڕێ پارەیەکی زۆر سزا دەدرێن، ناچاریشیان دەکەن کە بە نووسین بەڵێنی ئەوە بدەن، کە دووبارە باسی گەندەڵی نەکەن و ناوی دەسەڵاتداران نەهێنن. ئەگینا دەبن بە هەواڵی هەڵبوون، گێڕون دەکرێن. زۆر لە دەزگا میدیاییەکان بە زۆر و بە یەکجاری نووسینگاکانیان و هەیئەکانی ڕاگەیاندنەکانیان پێیان داخستوون.

لە ڕاپۆرتەکی سەنتەری میترۆ بۆ بەرگری لە مافەکانی ڕۆژنامەنووسانی کوردستان، ئەم سەنتەرە جەختی لەسەر زیاتربوونی دۆخی پێشێلکارییەکانی دژ بە ڕۆژنامەنووسان لە هەرێمی کوردستان کردۆتەوە، کە لە ماوەی ساڵی ڕابردوودا (٢٠٢٠)، سەرجەم (٣٨٥) پێشێلکاری و لێدان و توندوتیژی بەرانبەر ڕۆژنامەنووسان کراون. باسیان لەوەش کردووه که (١٦٣) ڕۆژنامەنووس و پەیامنێران، قەدەغەی ڕووماڵکردنی ڕووداوەکانیان لێکردن. (٧٤) دۆخی گرتنی ڕۆژنامەنووسانیش بەبێ بڕیاری دادگا بەندکران. (٤٠) دۆخی هەڕەشە لە ڕۆژنامەنووسان کراون. (٤٢) دۆخی دەستگرتن بەسەر کامیرا و کەرەستەکانی ڕۆژنامەنووسان و

وەنەگراندا گیران. بەیانەی داخستنی (٤) دەزگای ڕۆژنامەگەری درا.

نەبوونی جێبەجێکردنی یاسای پارێزبەندی کە ڕۆژنامەنووسان بپارێزێت. بووتە هۆی زیاتر بوونی پێشێلکارییەکان لە دژی ڕۆژنامەنووسان. سەرەڕای کێشەی ئابووری و پەتای کۆرۆنا و ناکۆکی و ململانێی و بەربەرەکانی لە نێوان حیزبە دەسەڵاتدارەکان و هەندێ سیاسییەکان و باڵە باڵەندا، کە ڕەنگدانەوەیەکی نەرێنییان لە بارودۆخ و کاری ڕۆژنامەییدا هەیە. باجی ئەم هەمووو کێشانەش گەلە چەوساوەکەمان دەیداتەوە.
سەرۆکی پەرلەمانی کوردستان، دکتۆر (ڕێواز فایق) لە کۆنفراسی ساڵانەی سەنتەری میترۆ بۆ خستنەڕووی، ئامارو ڕووداوە توندوتیژی و گرتن و پێشێلکارییەکانی دژ بە ڕۆژنامەنووسانی کوردستان، لە کۆنگرەیەکی ڕۆژنامەوانییدا کە سەنتەری میترۆ لە ڕۆژی (١٦/ یانوار/ ٢٠٢١) لە شاری سلێمانی بۆ ئازادی ڕۆژنامەیی سازیکرد، ڕێواز فایق راگەیاند و وتی:"حیزبەکان میدیای تایبەتی خۆیان هەیە، گەل هەستی پێکردووە و ئەم شتە دەزانێت، لایەکی کێشەوە، ئەو میدیایەش کە ناوە خۆی ناوی میدیای ئازاد، لە لایەن حیزبەکانەوە پاڵپشتیان لێدەکەن، تا کارە نایاسایییەکان و بڵاوکردنەوەی گەندەڵییەکانیان بشارنەوە" وتیشی:"کە میدای حیزبی سەبەر و کەدراو و زاڵە، میدیای ئازادیش لە پاشەکشە دایە" ڕێواز فایق پێیوایە:"زۆر لە میدیاکان بە پارەی دزراو و بە پارەی سیاسییەکان دامەزراون. هەر لەبەر ئەوەشە کە دۆخی ڕۆژنامەنووسی لە پاشەکشە دایە" ئەوەشی وت:"لە رووی میدیاییەوە دەبێت، ئێمە لە هەرێمی کوردستان، هەمووو ساڵێک بەڵێین خۆزگەمان بە پار" دکتۆر ڕێواز ئاماژەی بەوەش دا و وتی:"لە بەرامبەر ئەمەدا میدیای ئازاد هەیە، ئەویش چاو و گوێی گەلە، بەڵام لە ئێستادا لە لاوازترین بارودۆخدا دەژی.. دەتوانین بڵێین لاواز کراوە، بەرانبەر بەمەش ئەوانەی لە لایەن حیزبەکانەوە پاڵپشتیان لێدەکەن بەهێزبوونە" ڕاستە کە میدیای ئازاد چاو و گوێی گەلن.. بەڵام ریواز خان باش ئەوەش دەزانێت، کە لەلایەن هەردوو حیزبی دەسەڵاتدارەوە چاو و گوێی میدیای ئازادیان گرتوون، کە یەکێکیان یەکێتی نیشتمانی کوردستانە، کە خۆی ئەندامێکی باڵای سەرکردایەتییە. ئەی بۆ ئەم ڕاستییانە لە دانیشتنەکان و لە کۆنفرانسەکانی حیزبەکەی و لە دانیشتنەکانی پەرلەماندا باس ناکات؟ گەر هیچیشی پێنەکرێت و زۆرینەش لەگەڵیدا نەبن. دەبێتە هەڵوەستێک بۆی.

تا ئێستا ئەو میدیایانەی کە لە باشووری کوردستاندا کاردەکەن، هیچیان نەیانتوانیوە و ناتوانن گەندەڵییەکانی دەسەڵاتی هەرێم ئاشکرابکەن. بە تایبەتیش فایلەکانی دارایی و نەوت، سەرەڕای خەرجنەکردنی مووچەی فەرمانبەران. هیچ میدیایەک گەربێتو تەنیا ئاماژەپێکردنێکیش باسیان لێبکەن، رووبەڕووی تەنگپێهەڵچنینێکی زۆر دەبنەوە یا پەیامنێر و راپۆرتنێرەکەی بە توومەتێکی بە هەڵبەستراو بەند دەکرێت. کەسیش بۆی نییە کە دەربارەی چارەنووسی بپرسێت، کە چییان لێکردوون و لە کوێیە؟ هەروەکو دۆخی چەندین رۆژنامەنووسی بەندراو لە گرتووخانەکانی هەرێمدا. بە تایبەتیش لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پارتی دیموکراتی کوردستاندا.

وەکو لە ماوەی ئەم دواییەشدا روویدا، ئەو کاتەی کە لە هەڵەبجە و لە سلێمانی خۆپێشاندانی ناڕەزاییان کرد. سزادانێکی گەورەی دارایی بەسەر هەندێ لە میدیاکاندا سەپێنران، بە ماوەیەکیش کە لە دە رۆژ کەمتر نەبوو، نووسینگاکانیشیان پێداخستن.

لە ماوەی سی ساڵدا، گەندەڵییەکی زۆر لە باشووری کوردستاندا بڵاوبۆتەوە، لە لووتکەی دەسەڵاتەوە بۆ خوارەوە شۆڕبۆتەوە. هەمووانش ئەم گەندەڵییانە بەدی دەکەن. لە چەندین فایلی گەندەڵیدا، وەکو گەندەڵەی لە خزمەتگوزارییەکان، بە تایبەتیش لە کەرتی کارەبا و ئاودا لە پاڵ دۆسییەی گەندەڵەی نەوتدا، کە بە تورکیا دەفرۆشرێت. ئەم ئەم رێکەوتنە نهێنییەش تەنیا لە نێوان بنەماڵەی دەسەڵاتدار و تورکیا دایە. تەنانەت پەرلەمانی کوردستانیش بۆی نییە کە باس لەم رێکەوتنە نەوتییەی نێوان بنەماڵە و تورکیا بکات و لێی بکۆڵێتەوە. هیچ لە میدیاکانی کوردستانیش ناوێرن باس لە نهێنییەکانی ئەم رێکەوتنە بکەن، یا باسی پارەی ئەو نەوتە بکەن کە چەند ساڵە پارتی فرۆشتوونی و دەیفرۆشێت. پارەکەی چەندە و لە کوێیە و چیلێکراوە؟

لەبەر ئەم هۆیانە دەپرسین بۆچی دەسەڵات لە باشووری کوردستاندا، کاری رۆژنامەیی ئازادی قەدەغە کردووە؟ وەڵامەکەی ئاسان و روونە، چونکە میدیای ئازاد دەتوانێت، چەندین دۆسییەی پەیوەست بە گەندەڵییەوە ئاشکرا بکات. کە لە لایەن حکومەتەوە، لەبەردەم رای گشتیدا، کراون و دەکرێن. بە تایبەتیش لە لایەن هەردوو حیزبی دەسەڵاتدارەوە. ئەمەش ئەوەیە کە دەسەڵاتدارانی هەرێم نایانەوێت. چونکە ئاشکرابوونی

ئەم گەندەڵی و دزییانەیان، سەرەتای کۆتایی دەسەڵاتی حیزبییانە.

ئەمە گرنگترین هۆیە لە هۆیەکانی رێگریکردن و قەدەغەکردنی کاری میدیای ئازاد لە باشووری کوردستان.

بۆ ئەوەی زیاتر راستگۆ و راشکاوبین لەم فایلەدا، خوێنەران دەخەینە بەردەم راستییەکی روون، پێویستە کەمێک باس لە میدیاکانی تر بکەین. کە لە هەرێمدا کاردەکەن. بۆ نموونە میدیاکان و راگەیاندنەکانی تورکیا کە لە باشووری کوردستاندا کاردەکەن. ئەم میدیایانەی تورکیا، بە دوو کەناڵەی سەتەلایتی تەلەفزیۆنی کوردیی بەکرێگیراویشەوە کە نۆکەری و پڕۆپاگەندە بۆ تورکیای داگیرکەری کوردستان دەکەن. بێگومان ئەم میدیا و کەناڵانە باس لە گەندەڵییەکانی هەرێمی کوردستان ناکەن. بەڵکو دەیانەوێت کەندەڵییەکانی پارتی دیموکراتی کوردستانی هاوپەیمانیان بپۆشن. چونکە دەسەڵاتدارانی رژێمی تورکیاش دووچاری گەلێ گەندەڵی بوونەتەوە. بە تایبەتش لە کێشەی نەوتدا. سەرەڕای چەندفایلێکی تر.

بۆیە دەبینین میدیاکانی تورکیا، بە تایبەتیش ئەوانەی سەر بە پارتی داد و گەشەکردنی دەسەڵاتدارن. بە ئەوپەڕی ئازادییەوە لە باشووری کوردستان کاردەکەن، سێ بەشیشیان میتن و سیخوڕی لەسەر گەریلاکانی پارتی کریکارانی کوردستان دەکەن، بە رەزامەندی و چاوساغیی پارتی دیموکراتی کوردستان. دەتوانن لە هەر دەرگایەک بدەن کە بیانەوێت. هیچ رێگرییەک لە کارەکانیان ناکرێن.

بە هوی ئەوەی کە تورکیا چەندین ناوچەی لە باشووری کوردستان داگیرکردووە، زیاتر لە پەنجا مۆڵگەی سەربازیی نزیک دهۆک و زاخۆ هەیە. تورکیای دەستی بەسەر کۆمپانییە نەوتییەکان و ئابووری هەرێمی کوردستاندا گرتووە. سەرەڕای ئەوەی کە کە هەریمی کوردستان بە تەواوی پشتی بە هاوردنی کەلوپەل و بەرهەمە خۆراکییەکان و پیشەسازییەکانی تورکیا بەستووو. بۆیە میدیاکانی تورکیا لە باشووری کوردستاندا، رۆژانە ستاییشی پەیوندییەکانیان لەگەڵ دەسەڵاتی هەریم دەکەن.

لە کوردستاندا، گەلێ میدیای عەرەبی و بیانی تر هەن کە کاری میدیایی لە هەرێمدا دەکەن. بەڵام بە راشکاوی و شەفافیەت باس لە گەندەڵییەکانی حکومەتی هەرێم ناکەن. چونکە لەژێرە فشاری یاسایەکی توندی میدیای هەرێمدان. لەم دۆخەشدا میدیای ئازاد ناتوانێت کاربکات و راستییەکان و گەندەڵییەکان و پێشێلکارییەکانی میدیا، لە کەناڵە تەلەفزیۆنییەکان و رۆژنامەکاندا باس بکات. چونکە زۆربەیان کەناڵە و رۆژنامەی

حیزبین و ڕێ بە باسکردن و بڵاوکردنەوەی را و بیری ئازاد نادەن. چونکە هەر میدیایەک لە باشووری کوردستاندا کاربکات. پێویستە بەرژەوەندییەکانی حیزبە دەسەڵاتدارەکان لەبەرچاوبگرن. باسکردن لە گەندەڵییەکانی دەسەڵاتداران هەڵەی سوورە. پێویستیشە بە ملکەچی جێبەجێکردنی مەرج و بەندەکانی یاساکانی میدیای هەرێمی کوردستان بێت. بە تایبەتیش لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پارتی دیموکراتی کوردستان. هەر میدیایەکی کوردی، هەر ڕۆژنامەنووس و پەیامنەر و راپۆرتنووسیک ڕووماڵی گەندەڵی و ستەم و سەرکوتییەکانی حکومەتی دەسەڵاتدار و حیزبەکان بکەن و ڕەخنەیان لێبگرن و ناوی دزییەکانیان بهێنن و پێیان بڵێن پێتان خوار دانراون. ڕووبەڕووی لێکۆڵینەوە و لێدان و ئەشکەنجەدان و گرتن و سزدان و کوشتن دەبنەوە. بە یەکجاریش نووسینگاکانیان و هەیەکانی ڕاگەیاندنەکانیان دادەخەن.
باشووری کوردستان، لە سایەی دەسەڵاتەکی شکستخواردوودا، بە دەست کێشەی داراییەوە دەناڵێنن، لە پاڵ کێشەی خەرجنەکردنی مووچەی فەرمانبەراندا کە حکومەت ناتوانێت مووچەی فەرمانبەران بدات، بە بیانووی قەیرانی داراییەوە.. کەچی ساڵانە بە ملیونان دۆلار لە میدیاکانی سەر بە دەسەڵاتیان و بە حیزبەکانیان و بە بانگەشە و پڕوپاگەندەی هەڵبژاردنەکانیان و کڕینی دەنگەکانی دەنگدەران خەرج دەکەن. بۆیە ئەم پرسیارە خۆی دەنێتە پێشەوە: ئەم حیزبانە ئەم هەموو پارە زۆ بەلاحەیان لە کوێ بوو؟! خۆ شاخەکانیش هیچ میراتییەکیان بۆ بەجێنەهێشتوون!
(*) ئەم بابەتە، لەلایەن نووسەر (سەردەم سەلە) وە، بە زمانی عەرەبی لە ژێر ناوی (الصحافة في باشور كوردستان.. إما إعلام السلطة أو لاعمل صحفي) کە لە ڕۆژی (٤/ یانوار/ ٢٠٢١) دا، لە سایتی (انباء ــ وكالة انباء هاوار) دا بڵاوی کردۆتەوە. بە دەستکارییەکی زۆرەوە لە عەرەبییەوە وەرمگێڕاوە بۆ سەر زمانی کوردی.

ڕەزا شوان
نەرویج: ٦/ یانوار/٢٠٢١

مەودا یا خاڵی جەنگ.. کەنعان مدحەت

دوو لێوار چەندیان نیوانە
هەر ئەوەندە لە یەک دوورن
کەچی رووباری نیوانیان توڕە و
فێ گر و
لا
پەڕە ..
ڕێژنەش لە چار بە دەر !
ئیتر هەر مەلەوان و نامەلەوانە
نەش خنکابێ ،
پێش وەخت تەلقینی خوێنراوە

گەر پەراسووی ڕاست بەربەرەکانی
پەراسووی چەپ بکا و
چەپ بەربەرەکانی پەراسووی ڕاست
دەبێ لە کوێی ئەم جەست□ یە
سۆز بچێنین ؟

کەس گوڵی نییە پێیان ببەخشێ
یا پەلکەڕەنگینەی دڵفڕێنیان لە مل بکا
بەڵام تف لێکردن و پێڵاو بە روو هەڵگرتن
لە ملیۆنەها بگرە بۆ ملیار
مێژووش ،
لە گشت سوورتر
وای لەو دێڕانەی کە هیچ بابەتی
ناپەڕێنن !

بێشک حەز بە فڕین دەکەن
جگە لە فریشتە و
باڵندە
بە کێ هەوا دەستەمۆ کراوە
تا ئەم بێ باڵا نە
ئەمەش بکەن ؟

لـە ترس داڕمانى ،
پێكنانە تراويلكەيييەكان
ئامادەى سوجدە و ئاسۆيى خۆ خزانى
ژێر پێڵاوى دوژمنيشن

پشتيان بە لێشاوى بنديوار و خێڵ و
دار و دەستەيا بەستووە
هەر لەبەر ئەوەى گەردەلوول نەيانپێچێ و
سەرنوقم بن

ئەو ڕۆژانە تەواو
لاسايى لەنجەى بەفر پيامانا داكەن
تۆپەڵە گرتنمان لەيەك
بە يارى پێ بفرۆشنەوە
يا هاوشێوەى باران
دزە بە كێڵگەى مێشكمانا بكەن
هاوتاى كلك و كويلە ..
سەرلەنوێ سەرهەڵدەينەوە

شێعرى: نەمنيى بۆ جارى دووەم.. مەولود ئيبراهيم حەسەن

نەمنيى بۆ جارى دووەم (*)

دەستەكانى خۆم ناناسمەوە
دۆستەكانم
هێندەيان دەست بڕيوم

هه ست بە دڵێ خۆم ناكەم
خۆشەويستەكانم
هێندەيان دڵ شكاندووم

پێ یەکانی خۆم لێ ون بووە
ڕێبەرەکانم
هێندەیان ڕی پێ گۆڕیوم

هاتم ..
بەهه شتم لەدڵ دابوو
دەڕۆمەوە..
دۆزەخم لەسەر شان و ملە

چیمان دەس کەوت
چێتر خۆم ناسمەوە
(ئەوەی دەیبینن من نیم)
.…
٦/٢/٢٠٢١ – هه ولێر
(*) نەمنیی – شێعریکی ترە و ساڵانێکی زۆرە نووسراوە.

دەچمە ساڵێکی تر..
شیعر: مەولود ئیبراهیم حەسەن
**
کارم زۆرە
دەستی ئەو منداڵە پێخواسەم گرتووە
قسەم داوەتێ..
جوتێ پێڵاوی بۆ بکڕم؛
پێناچێ ڕاست بکەم !
**
بەو پیرەمێردەم گوتووە
چاوەڕێم بکات..
دەیبەم بۆ سەرگۆڕی کوڕەکەی
ئەگەر پێم بکرێ !
**
ئەو پیرە ژنە سەرما یەتی

بـە هیـوای منـە،
دەبـبـەیـێ نـەوتی بـۆ بـەرم ..
ئـەگـەر بـتـوانم !
**
ئـەو کچـە بـرسیـیـەتی
دەخوازێ ..
جـەمـێک نانی گـەرمی دەرخوارد دەم
لـەوە نیـە بگونجـێ !
**
نـەخـۆشـێک داوای لـێکردووم
دەرمانی بـۆ بکـڕم..
(گرانـە بـۆم لـە کـڕین نایـێ !) (*)
**
منداڵێک چاو□□ۂ□
فـێری ئـەلف و بـێی بکـەم ؛
ئـەو نازانـێ ..
لـە بیرم چوو□ تـەوە،
کـە من مامـۆستام !
**
درەنگـە ساڵ خـەریکـە تـەواو دەبـێ
کارم زـۆرە
با بچم ئـەو (گوڵ) ئاوبدەم ،
کـە پـێی د□□ن:)هیوا !(
**
(*) ئـەم دێرە فـۆلـکـڵۆرە.

شیعری: مـەولود ئیبراهیم حـەسـەن

کـێشـەکانی مر□قایـەتی لـە دیدی

فەیلەسوفی ئیسرائیلی یووڤاڵ نوح هەراری – یەوە

......ئەردەڵان عەبدوڵڵا. . .

لە وتاری پێشوومدا لەبارەی فەیلەسوفی ئیسرائیلی یووڤال نوح هەراری، باسم لە کتێبی «هەشمەندەکان» کرد، لەم وتارەشدا باس لە کتێبێکی گرنگی تری ئەم فەیلەسووفە دەکەم کە ئەویش «21 وانە بۆ سەدەی 21». ئەم کتێبەشی بە یەکێک لە کتێبە گرنگەکانی دەژمێرێت و وەکو کتێبەکانی تری، لێوانلێوە لە زانیاریی و شیکاری جوان، لەهەمانکاتیشدا هەوڵیداوە تیشك بخاتە سەر ئەو کێشە گەورانەی کە ئەمڕۆ کۆمەڵگەی مۆدێرنی مرۆڤایەتی بەدەستییەوە دەناڵێنێت. هەروەها ڕەخنەکانی خۆی لە سیستمە سیاسییەکانی جیهان دەگرێت، لە پێش هەموویانەوە دەوڵەتی ئیسرائیل، ئەمەش بۆ من مایەی سەرنج و گرنگی پێدان بوو، چونکە ئەم فەیلەسووفە بە عەقڵییەتێکی ناسیۆنالیستی و تەسکەوە سەیری وڵاتەکەیی و جیهان ناکات، هەر ئەمەش وایکردووە کە خاوەنی دونیابینییەکی فراوان بێت و لەناو جیهانیشدا کاروبەرهەمەکانی مایەی گرنگی پێدان بن.

وەڵامدانەوەی پرسیارەکان

هەراری لەم کتێبەیدا هەوڵیداوە باس لە کۆمەڵێک کێشەی گەورە بکات لەوانە» پیسبوونی ژینگە، زاڵبوونی تەکنەلۆژیا بەسەر مرۆڤدا، تیرۆر، جەنگ و پشێویی، بەهێزبوونی بزووتنەوەی توندڕەوی ئایینی و نەتەوەیی، حکومەتی گەندەڵی.» لەهەمانکاتیشدا وەڵامدانەوەی کۆمەڵێک پرسیار کە لە کتێبەکانی پێشوویدا لەلایەن خەڵکییەوە لێیکراوە.

سێ هەڕەشەی گەورە

بە بڕوای هەراری ئەمڕۆ مرۆڤایەتی ڕووبەڕووی سێ کێشەی گەورە دەبێتەوە کە ئەوانیش بریتین لە « جەنگی ناوکی، تێکچوونی ژینگە و دابڕانی تەکنەلۆژی.» هەراری دەڵێت: ئەم سیانە هەڕەشەن بۆ سەر داهاتووی شارستانی مرۆیی، بەڵام هەرسێکیشیان پێکەوە قەیرانێکی بوونەیی و وجودی دروست دەکەن، بەتایبەتی لەو سەنگەیەوە کە دەتوانن یەکتر بەهێزتر بکەن و ئاوێتەی یەکتر ببن. ل212

چیرۆکی سەدەیەکی نوێ

هەراری پێی وایە هەر قۆناغە و خاوەنی چیرۆکەکی خۆیەتی لە داهێنان و گەشەکردن، لەوانە چیرۆکی شۆڕشی کشتوکاڵی، شۆڕشی پیشەشازی. هەراری دەڵێت: ئەمە لە بەردەم ئەرکی داهێنانی چیرۆکەکی نوێداین بۆ جیهان،ڕێک بەهەمان شێوە کە شۆڕشی پیشەشازی بووە هۆکاری دەرکەوتنی ئایدۆلۆژیاکانی سەدەی بیستەم، شۆڕشی داهاتووش لە زیندە – تەکنۆلۆژیا و تەکنۆلۆژیای زانیاریدا پێویستی بە جیهانبینینی نوێتر هەیە.ل43

پێکهێنانی مۆدێلێکی سیاسی نوێ

هەراری پێی وایە هەر قۆناغە بیچمێکی فکری تایبەت بە خۆی هەڵدەگرێت، بۆ قۆناغی داهاتووش، داوای مۆدێلی سیاسی و کۆمەڵایەتی نوێ دەکات. لەمبارەیەوە دەڵێت: پێویستە یەکەمین کاری دەیەکانی داهاتوو بریتی بێت لە گۆڕانێکی ورد بە دەروونداو پێکهێنانی مۆدێلێکی کۆمەڵایەتی و سیاسی نوێ، بەجۆرێک ئەو دەیەیە بەوە بناسرێتەوە. ل 43

هەراری پێی وایە لە ئێستادا مۆدێلی لیبڕاڵی کە لە بەشێکی زۆری جیهاندا بڵاوبۆتەوە، کێشەی گەورەی هەیە.

لیبڕالیزم

نووسەر پانتایی باش بۆ قسەکردن لەبارەی لیبڕاڵیزم و کێشەکانی ئێستای داناوە. هەراری دەڵێت: چیرۆکی لیبڕاڵ، ئازادی مرۆڤ وەکو بەهای ژمارەیەک دەناسێنێت، باوەڕی وایە لە کۆتاییدا هەموو دەسەڵاتەکان لە ئیرادەی ئازادی مرۆڤەکانەوە سەرچاوە دەگرن و ئەو « ئازادییە» لە هەست و حەز و هەڵبژاردنەکانیشدا ڕەنگ دەداتەوە. لیبڕاڵیزم بڕوای وایە دەنگدەران لە هەموو کەسێک زیاتر تێدەگەن و هەر لەبەرئەمەشە کە هەڵبژاردنی ئازاد بەرز دەنرخێنێت.ل91

خاڵی نوێ بەلای منەوە، بۆچوونی هەرارییە لەبارەی هەڵبژاردنەوە ئەو پێی وایە: هەڵبژاردن و گشتپرسییەکان پەیوەندییان بەوەوە نییە کە ئێمە چۆن بیردەکەینەوە، بەڵکو پەیوەندییان بەوەوە هەیە کە ئێمە چۆن هەست دەکەین و هەستمان چۆنە؟ل93

کێشەکانی لیبرالیزم

نووسەر پێی وایە سیستەمی لیبڕاڵیزم لە کێشەی قووڵدایە و

لەمبارەیەوە دەڵێت: مێژوو وەکو هەمیشە بەشێوەیەکی چاوەڕوانەکراو وەرگەڕا و ئێستا لیبڕالیزم پاش داڕووخانی فاشیزم و کۆمۆنیزم، لەبارودۆخێکی دژوار دایە ل13

دواتریش دەڵێت: لیبڕالیزم رەوایی خۆی لە دەست دەدات و شۆڕشە دوانییەکانی « تەکنەلۆژیای زانیاریی و بایۆتەکنەلۆژی» دەستوپەنجە لەگەڵ گەورەترین ئاڵنگارییدا کە جۆرەکەمان تا ئێستا بەخۆیەوە بینەبێت، نەرم دەکەن.ل14

کێشە گەورەکانی کە رووبەرووی لیبرالیزم و مرۆڤایەتی دەبێتەوە

دواتر نووسەر باس لەو کێشە گەورانە دەکات کە سیستمی لیبڕاڵی و کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی لەمڕۆماندا رووبەرووی دەبنەوە دەڵێت:

تێکەڵبوون و یەککگرتنی ئەم دوو تەکنەلۆژیایە بە زوویی دەتوانێت ملیۆنان مرۆق لە بازاڕی کاردا بکاتە دەرەوە و شوێن بە بونیادی ئازادی و یەکسانی لێژ بکات. داتا ئەلگۆریتمە گەورەکان دەتوانن دیکتاتۆریەتی ژمارەکان دروست بکەن و هەموو دەسەڵات و هێزەکان لە دەستی ژمارەیەکی کەمی بژاردەدا کۆببنەوە، لەکاتێکدا زۆرینەی خەڵکی نەک تەنها ئازار لە بەکارهێنان دەبینن، بەڵکو ئازار لە شتێکی خراپتر لە بەکارهێنانیان دەبینن، ئەویش ئازارە لە نا پێویستی.ل 14

دواتریش دەڵێت: سیستمی لیبڕاڵیزم لەسەردەمی پیشەشازیدا شکلی گرت بۆ ئەوەی جیهانێک لە مەکینە هەڵمینەکان و پاڵاوگە نەوتییەکان و تەلەقزیۆنەکان ببات بەڕێوە، بۆیە زۆر گرانە بتوانێت رووبەرووی شۆڕشەکانی تەکنەلۆژیا زانیاریی و زیندە تەکنەلۆژیا ببێتەوە، چونکە راستییەکەی لیبڕاڵیزم بۆ وەها دونیایەک دروست نەبووە، ل26

دواتریش بە درێژی باسی ئەو کێشانە دەکات کە رووبەرووی سیستمی لیبڕالیزم دەبنەوە لە پێش هەموویانەوە بێکاریی و نایەکسانی.

کار

با بەتێکی گرنگی تر کە پانتایی باشی لەم کتێبەدا داگیرکردووە، مەسەلەی لەدەستدانی « کار»ە بەهۆی پێشکەوتنی تەکنەلۆژیاوە. نووسەر پێی وایە ئەگەری زۆری هەیە گەر رەوشەکە بەمشێوەیە بەردەوام بێت، مرۆڤایەتی رووربەرووی قەیرانی گەورە بێتەوە. پێشی وایە، مرۆڤی نوێ بەشێوەیەکی ترسناک پشت بە تەکنەلۆژیا دەبەستێت لە هەموو بوارەکانی ژیان» کارکردن، تەندروستی، هاتوچۆ، خواردن،

هەڵبژاردن، شتکەین،» هەر ئەمەش وادەکات کە هەراری « مرۆڤی نوێ، بۆ « مرۆڤەکی هاندیکەپ، کەم ئەندام» ناوبەرێت، چونکە لە ئێستادا مرۆڤ بەشێوەیەکی زۆر پشت بە تەکنەلۆژیا دەبەستێت و کەمتر پشت بەخۆی دەبەستێت»
لەمبارەیەوە دەڵێت: ئەگەری هەیە شۆڕشی تەکنەلۆژیا بە زوویی ملیاران کەس لە بازاڕەکانی کاردا بکاتە دەرەوە، چینێکی گەورەی بێ بەرهەم بهێنێتە ئاراوە و ببێتە هۆی سەرچاوەی وەها هەڵچوونکێکی کۆمەڵایەتی و سیاسی ، کە هیچ ئایدۆلۆژیایەک نەتوانێت رایبگرێت.
ل 45
هەراری دەڵێت: رەنگە داهاتووی زۆرێک لە خەڵکی هاوشێوەی داهاتووی شۆفێرانی گالیسکەکانی سەدەی نۆزدەیەم نەبێت، کە دواتر بوون بە شۆفێری تەکسی، بەڵکو هاوشێوەی ئەسپەکانی سەدەی نۆزدەیەم بێت، کە بە شێوەیەکی هەڵکشاو هەرهەموویان لە بازاڕی کار کرانە دەرەوە.
ل67

ترس لە تەکنەلۆژیا

بابەتێکی تر کە پانتایی گەورەی لەم کتێبەدا داگیر دەکات ترسە لە گەشەسەندنی تەکنەلۆژیا، دیارە ئەم ترسەش پێشتر مایەی سەرنج و شرۆڤەی زۆر بیرمەندی تر بووە، بەڵام هەراری خاوەنی تێروانینی خۆیەتی. لە هەمووی گرنگتر نووسەر باس لەو پشتبەستنە زۆرە دەکات، کە مرۆڤی ئەمڕۆ بە تەکنەلۆژیا دەیبەستێت. ئەو ئەمەی ناوناوە « ژیری دەستکرد» . لەمبارەیەوە دەڵێت:
کاتێک ژیری دەستکرد بتوانێت لە بارەی پیشە، یان تەنانەت پەیوەندییەکانەوە لە ئێمە باشتر بڕیار بدات، ئەوا پێویستە تێگەیشتمان لەبارەی مرۆڤ و ژیانەوە بگۆڕێت.ل109

دواتریش زیاتر دەڕوات و دەڵێت:

کاتێک دەسەڵات لە مرۆڤەکانەوە بۆ ئەلگۆریتمەکان دەگوازرێتەوە، ئەوا چیدی ناتوانین دونیا وەکو شوێنێک بۆ بڕیاردانی دروست لەلایەن مرۆڤە سەربەخۆکانەوە تەماشا بکەین، لەبری ئەوە پێویستە وەکو شەپۆلێک لە داتا و زانیاری تەماشای کۆی گەردوون بکەین. ل111
ئەم پشت بەستنە بەتەکنەلۆژیا بەرەو ترسێکی ترمان دەبات، کە ئەویش سەپاندنی سیستمی دیکتاتۆریەتە.

دیکتاتۆری و تەکنەلۆژیا

هیچ کاتێک نەمدەزانی هێندە پەیوەندی نێوان سیستمی دیکتاتۆریی و

تەکنەلۆژیا بەهێزە، نووسەر جەخت لەوە دەکاتەوە، کە بەهێزبوونی تەکنەلۆژیا، تەمەنی سیستەمە دیکتاتۆرییەکان زیاتر و زیاتر دەکات. نووسەر دەڵێت: کاتێک ئەلگۆریتمەکان زۆر بە باشی هەموو شتێکمان لەبارەوە بزانن، ئەوا دەوڵەتە دیکتاتۆرەکان دەتوانن کۆنتڕۆڵی ڕەهایان بەسەر هاوڵاتییەکانی خۆیاندا هەبێت، تەنانەت زیاتر لە ئەڵمانیای نازی و بەرگریکردن لە بەرانبەر وەها سیستەمێکدا کارکی نەکردەیە. ڕژێمی دەسەڵاتدار نەک تەنها بە وردی دەزانێت چ هەستێکت هەیە، بەڵکو وا دەکات بەو شێوەیە هەست بکەیت کە ئەو دەیەوێت.ل 129

جگە لە سیستەمە دیکتاتۆرەکان، نووسەر باسی هەژموونی بەهێزی کۆمپانیا گەورەکانیش دەکات و پێی وایە هەژموونی ئەوانیش بەهۆی پشت بەستنی زۆرمان بە تەکنەلۆژیاوە دەمێنێتەوە، بگرە بەهێزتریش دەبێت.

هەتا زانیاری زیاتر و زیاتر لە جەستە و مێشکتانەوە لە لایەن وەرگرەکانی بایۆمەترییەوە بۆ ئامێرە ژیرەکان بگوازرێتەوە، ئەوا کۆمپانیا و دامەزراوە حکومییەکان ئاسانتر دەتوانن بتانناسن و بەکارتان بهێنن و لەبری خۆتان بڕیارتان بۆ بدەن. ل 148

ترس لە گۆگڵ و ئینتەرنێت

لە ئێستادا کەم کەس هەیە ڕۆژانە یان هەفتانە ئینتەرنێت یان سایتی گۆگڵ نەکاتەوە و بە دوای زانیارییەک یان بابەتێک نەگەڕێت. لە هیچ سەردەمێکیشدا شتی وا نەبووو، کە مرۆڤایەتی بە دەستگەیشتن بە زانیاریی، پشت بە ئامێرێکی تەکنەلۆژی ببەستێت. ئەم مەسەلەیە دەبێتە ترسێکی گەورە لای نووسەر و قسەی زۆری لەبارەوە دەکات و دەڵێت:

گۆگڵ دەیەوێت بگاتە خاڵێک کە بتوانین هەموو پرسیارێکی لێبکەین و ئەویش باشترین وەڵامی دونیامان دەست بخات. ل146

دواتریش دەڵێت: ڕەنگە مرۆڤ و ئامێرەکان بەشێوەیەک تێهەڵکێشی یەکتر بن، کە ئەگەر مرۆڤەکان پەیوەندییان لەگەڵ تۆڕی ئینتەرنێتدا بچرێت، ئەوا بە هیچ شێوەیەک نەتوانن بمێننەوە،ل148

جەنگی زانیاریی

دواتر نووسەر باس لە یەکێک لە جەنگە شاراوەو گەرمەکانی نێوان

کۆمپانیا و زلهێزە جیهانییەکان دەکات، کە ئەویش جەنگی کەکردنەوەی زانیارییە. لەمبارەیەوە دەڵێت:

پێشبرکێ بۆ خاوەندارێتی زانیاری هەر لە ئێستاوە دەستی پێکردووەو لەلایەن ناوەندە زەبەلاحە زانیارییەکانی وەکو « گۆگڵ، فەیسبووک، بایدو » بەڕێوە دەبرێت. ئەوان بۆ دابینکردنی زانیاری خێڕایی، خزمەتگوزاری و بابەتگەلی سەرگەرمی، سەرنجمان رادەکێشن و پاشان بۆ ناوەندەکانی پەخش و ڕیکلام دەیفرۆشنەوە. ل 145

هەر ئەمەش دەبێتە هۆی دروستبوونی کێشەیەکی گەورەی کۆمەڵایەتی تر کە ئەویش نایەکسانییە.

نایەکسانی

بابەتی « نایەکسانی» مایەی گرنگی پێدانەی تەواوی فەیلەسووفان و بیرمەندانی جیهان بووە، هەراریش پانتایی باش بەم بابەتەی داوە، قسەو باسی زۆرەوە لەم بارەوە کردووە، لەهەمانکاتیشدا نووسەر گەڕاوەتەوە بۆ مێژووی نایەکسانی و دواتریش باسی رەوشی ئێستای نایەکسانی دەکات.

هەراری دەڵێت: نایەکسانی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی چاخی بەردین، سی هەزار ساڵ پێش ئێستا گرووپی راوچی « خۆراکخۆرەکان» هەندێک لە ئەندامەکانیان لە گۆڕی رازاوەو گرانبەها دفن دەکرد و پڕیان دەکرد لە مووری عاج، بازن.، خشڵ و بابەتی هونەری، لەکاتێکدا ئەندامانی دیکە دەبوو لە چاڵێکی رووتی زەویدا دفن بکرێن.

دواتریش دەڵێت: سامان پێشمەرجی نایەکسانی درێژماوەیە. لە پاش شۆڕشی کشتوکاڵی، سامان چەند هێندە زیادیکرد، ئەوەندەش هاوڕێ بوو لەگەڵ نایەکسانیدا. کاتێک مرۆڤەکان خاوەندارێتی زەوی و ئاژەڵ و درەخت و ئامرازەکانیان بەدەستهێنا، هیرارکیەتێکی کۆمەڵایەتی بەهێز دروستبوو، کە تێیدا بژاردەیەکی بچووک نەوە لە دوای نەوە، زۆرینەی سامان و دەسەڵاتیان بۆ خۆیان قۆرخ کرد. ل139

دواتریش دەڵێت:

بەدەنیاییەوە جیهانگیری سوودی بە بەشێکی گەورەی مرۆڤایەتی گەیاندووە، بەڵام نیشانەکانی گەورەبوونی نایەکسانی لە نێوان کۆمەڵگە و کۆمەڵگەکانیشدا دەبینرێت. لە ئێستادا لە سەدا یەکی دەوڵەمەندترینەکان، خاوەنی نیوەی سامانی جیهانن. لەوەش مەترسیدارتر ئەوەیە کە سامانی سەد کەس لە دەوڵەمەندترین کەسەکان، لە سامانی زیاتر لە چوار ملیارد هەژارترین کەسەکان زیاترە. ل140

دواتر پێشبینی خراپبوونی رەوشەکە دەکات و دەڵێت:

رەنگە لە سەدا یەکی دەوڵەمەنترینەکان لە ساڵی 2100 دا ، نەک تەنها خاوەنی زۆرینەی سامانی جیهان بن، بەڵکو زۆرینەی جوانییەکانی جیهان و داهێنان و تەندروستیش بن. ل141

ناسیۆنالیزم

هەراری لەم کتێبەیدا زۆر دژی بیری تەسکی ناسیۆنالیزم و دەوڵەتی نەتەوە دەوەستێتەوەو پێی وایە، کە ئەمانە نەک ناتوانن چارەسەری کێشەکان بکەن، بەڵکە خۆشیان لە ئاکامدا دەبنە کێشەی گەورە بۆ مرۆڤایەتی.

دژی ناسیۆنالیستەکان دەوەستێتەوە و دەڵێت:

شەپۆلی ناسیۆنالیستی لە سەرەتاسەری دونیادا ناتوانێت کات بۆ ساڵی 1939یان 1914 بگەرێنێتەوە. تەکنەلۆژیا بە دروستکردنی کۆمەڵێ هەڕەشەیەکی جددی جیهانی، هەموو شتێکی گۆڕیوە، بەشێوەیەک کە هیچ نەتەوەیەک بە تەنیایی ناتوانێت رووبەرویان بێتەوە، ل214

دواتر دەڵێت: هیچ یەکێک لەو هەزاران چیرۆکەی کە کولتوورە جیاوازەکان و ئایین و خێڵەکان بە درێژایی مێژوو دایانهێناوە، ڕاستیەقینە نین و هەموویان تەنها کۆمەڵێ داهێنراوێکی مرۆیین. ل442

دەشڵێت:

گەڕانی زۆرینەی مرۆڤەکان بە دوای شوناسدا هاوشێوەی گەڕانی منداڵەکانە بە دوای گەنجینەدا، ئەوان تەنها ئەو شتە دەدۆزنەوە کە دایکوباوکیان پێشتر لە بەرچاویاندا شاردوویانەتەوە. ل443

تێڕوانینی گەردوونیانە

هەراری دەگاتە ئەو دەرئەنجامەی، کە هیچ کاتێک ناتوانین لەناو بۆتەی نەتەوەیەکدا، چارەسەری کێشە گەردوونیەکان بکەین. »

ئەگەر بمانەوێت هەڵبژاردنێکی عاقڵانە لە بارەی داهاتووی ژیانەوە بکەین، ئەوا پێویستە ڕوانگەی ناسیۆنالیستی تێپەڕێنین و لە دیدگایەکی جیهانی و تەنانەت گەردوونییەوە سەیری شتەکان بکەین. ل212

ڕۆڵی ئایین

دواتر نووسەر دێتە سەر باسی ڕۆڵی ئایین لەمڕۆماندا و، پێی وایە

کە زەحمەتە ئایینەکان بتوانن وەڵامی تەواوی کێشەکانی مرۆڤایەتی بددەنەوە. لەسەرەتادا نووسەر دەڵێت: بۆ تێگەیشتن لە رۆڵی ئایینە نەریتییەکان لە دونیای سەدەی بیستویەکدا پێویستە سێ جۆری گرفت لەیەک جیا بکەینەوە: 1/ گرفتە تەکنیکییەکان. بۆ نموونە چۆن ئایینەکان مامەڵە لەگەڵ وشکەساڵیدا دەکەن، کە بەهۆی گەرمبوونی زەوییەوە رووبەرووی جیهان بۆتەوە. 2/ گرفتە سیاسییەکان. بۆ نموونە کێشەی ژینگە چۆن دەبێت چارەسەر بکرێت. 3/ گرفتە شوناسییەکان. چۆن مامەڵە لەگەڵ پرسی کۆچبەر و هاوڵاتی بوون دەکەن. ل219

ئەمانە ئەو پرسیارە گرنگانەن کە نووسەر لەبارەی رۆڵی ئایینەوە دەیکات و هەوڵیش دەدات وەڵامەکیان بۆ بدۆزێتەوە.
هەراری پێی وایە سەرکەوتنە زانستییەکان هێندە تەروتەسەل بوون، کە تێڕوانیمانی بۆ ئایین گۆڕیوە، چیدی ئایین بە کشتوکاڵ و پزیشکییەوە نابەستینەوە. ئایینە نەریتییەکان ڕەوایەتییەکی زۆریان لە دەستداوە، چونکە لە بواری کشتوکاڵ و تەندروستیدا بەرهەمێکی ئەوتۆیان نەبووە.ل221

رۆڵی خراپی ئایین و ناسیۆنالیزم
هەراری پێی وایە لە ئێستادا هێزە ناسیۆنالیزم و ئایینەکان نەک ناتوانن کێشەکان چارەسەر بکەن، بەڵکە بوونەتە کێشە بۆ مرۆڤایەتی. لەمبارەیەوە دەڵێت: ناسیۆنالیزم و ئایین هێشتاش شارستانیەتی مرۆڤایەتی بۆ ئوردوگای جیاواز و زۆرجاریش دژ بەیەک دابەش دەکەن، ئەم بەرکەوتنەی نێوان کێشە جیهانییەکان و شوناسە ناوچەییەکان خۆی لە کۆمەڵێ قەیرانێکدا دەردەخات کە لە ئێستادا یەخەی گەورەترین کۆمەڵەی فرە کولتووری یەکێتی ئەوروپای گرتووە. ل 235

یەکێتیی ئەوروپا و کێشەکانی
یەکێتی ئەوروپا وەکو مۆدێلێکی سیاسی و ئیداری و کەلتووری، مایەی گرنگی پێدان و زۆرجاریش هەست دەکەم کە مایەی سەرسامیی نووسەرە.
لەپێنائەوەشدا نووسەر نایشارێتەوە کە ئەم ئەزموونە سیاسییەش کەوتۆتە بەردەم کۆمەڵێک کێشەی گەورەوە.
لەمبارەیەوە دەڵێت: یەکێتی ئەوروپا لەسەر بەڵێنی تێپەڕاندنی جیاوازییە کەلتوورییەکانی نێوان فەڕەنسایی، ئەڵمانی، ئیسپانی، یۆنانی دروست بوو، بەڵام ئەگەری هەیە نەتوانێت جیاوازییە کەلتورییەکانی نێوان ئەوروپاییەکان و کۆچبەرە ئەفریقایی و ڕۆژهەڵاتییەکان لە خۆ بگرێت و هەرەس بهێنێت. ل 236

دواتر باس لە یەکێک لە کێشە گەورەکانی ئەوروپا دەکات کە ئەویش «کۆچ» ە کە ئەمەش دەبێتە هۆی بەهێزبوونی ڕەوتە فاشیست و ناسیۆنالیستەکان.

مەسەلەی کۆچ

پرسێکی گرنگی تر کە نووسەر تیشکی خستۆتە سەر مەسەلەی « کۆچ» ە کە لە ئێستادا ئەوروپا پێوەی دەناڵێنێت. نووسەر هەوڵیداوە لە گۆشەنیگای جیاوازەوە سەیری ئەم کێشە گەورەیە بکات.

ئەگەر ئەوروپا کۆچبەرانێکی زۆر لە ڕۆژهەڵاتی ناوین وەربگرێت، لە ئاکامدا هاوشێوەی ڕۆژهەڵاتی ناوینی لێ دێت.ل242

دیارە لە ئێستادا دوو بۆچوونی دژ بەیەک لە ئەوروپادا لەبارەی پرسی کۆچبەرانەوە هەیە ، هەندێک لەگەڵ کردنەوەی دەرگاکان و هەندێکیش دژی ئەوەن دەرگا بەڕووی کۆچبەراندا بکرێتەوە. وەکو نووسەریش دەڵێت: ئەمە باسێکە لە نێوان دوو تێڕوانینی سیاسی مەشروعدا کە پەیوەستە لە ڕەگەزی ڕوانگە ستانداردە دیموکراسییەکانەوە بە ئەنجام بگات. ل 259

دواتریش نووسەر بەگرنگییەکی زۆرەوە سەیری چۆنێتی پرسی کۆچ لە ئەوروپادا دەکات و بە پێوەرێکی گرنگی دادەنێت بۆ سەرکەوتنی مۆدێلی لیبراڵی و دیوکراسی لە جیهاندا.

نووسەر دەڵێت: لە ئێستادا دیار نییە ئەوروپا بتوانێت ڕێگەیەکی نێوانبڕ بدۆزێتەوە کە بتوانێت سنوورەکانی بە کراوەیی بە ڕووی بێگانەکاندا بهێڵێتەوە، بەبێ ئەوەی لەلایەن ئەو کەسانەوەی کە لە بەهاکاندا هاوبەش نین، ڕووبەڕووی ناسەقامگیری نابێتەوە، ئەگەر ئەوروپا لە دۆزینەوەی وەها ڕەگەزێکدا سەرکەوتوو بێت، ڕەنگە بکرێت لە ئاستێکی جیهانیشدا سوودی لێوەربگیرێت، بەڵام ئەگەر ئەم پرۆژەیە شکست بهێنێت، دەکرێت نیشاندەری ئەو ڕاستییە بێت کە باوەڕبوون بە بەها لیبراڵییەکانی ئازادی و لێبوردەیی بە چارەسەرکردنی ململانێ کولتوورییەکانی جیهان و یەکخستنی مرۆڤایەتی بە ڕووبەڕووبوونەوەی کێشەکانی جەنگی ناوکی و تێکچوونی ژینگەیی و دابڕانی تەکنەلۆژی، ئەوا شانسی مرۆڤەکان لە زاڵبوونی بەسەر ململانێ زۆر قووڵترەکانی دیکەدا کە شارستانییەتە جیهانییەکانی گرتووەتەوە، دەبێت چەندە بێت؟!. ل260

مەسەلەی جەنگ و دژایەتیی تیرۆر

ئەم نووسەرە خاوەنی بۆچوونی تایبەت بەخۆیەتی لە بارەی تیرۆرەوە، کە تەواو جیاوازە لەگەڵ بۆچوونی زۆربەی بیرمەندانی تری جیهان، ئەو بە شێوەیەکی زانستیی و بە پشت بەستن بە زانستی دەروونشیکاریی

و ئاماری کوژراو بریندارەکان لە جیهاندا، شرۆڤەی خۆی لەمبارەیەوە دەخاتە ڕوو. کە تاڕادەیەک جیاوازە لە هی بیرمەندانی تر.

نووسەر بە پشت بەستن بە کۆمەڵێک ئاماری گرنگ، پێی وایە کە لە ئەمڕۆماندا، توندوتیژی هێندە مەترسی بە سەر مرۆڤایەتی نییە، هێندەی مرۆڤەکان بە نەخۆشی دەمرن، کەمتر بە جەنگ و توندتیژی دەمرن. لەمبارەیەوە دەڵێت:

ئەم چەند دەیەی دوایی ئاشتیانەترین قۆناغی مێژووی مرۆڤایەتی بووە. لە کۆمەڵگە کشتوکاڵییە سەرەتاییەکاندا توندوتیژی مرۆیی لە 15% ی خەڵکی کوشتووە، لە کاتێکدا ئەم ڕێژەیە لە سەدەی بیستدا 5% بووە، ئێستەش تەنها لە1% خەڵکی بەهۆی توندوتیژی مرۆییەوە گیان لە دەستدەدەن. ل 282

دەشڵێت:

1.25 ملیۆن کەس بەهۆی ڕووداوی هاتوچووە مردوون، 3.5 ملیۆن کەس بەهۆی نەخۆشی شەکرە. بەهۆی پیسبوونی ژینگە 7 ملیۆن کەس مردوون . 364

دواتریش قسەی زیاتر لەبارەی تیرۆرەوە دەکات و دەڵێت:

تیرۆر چەکی پەراوێزخراو بەشە لاوازەکەی مرۆڤایەتییە، ل260

ئەگەرچی تەحەداکان بەپێشینەن و ئەگەرچی ناکۆکییەکان بەهێزن، بەڵام ئەگەر بەسەر ترسەکانماندا زاڵ بین و کەمێک لەبارەی بیروڕاکانمانەوە خاکەڕا بین، ئەوا مرۆڤ دەتوانێت بەسەر ئەواندا زاڵ بێت و بارودۆخی خۆی باشتر بکات. ل261

لەهەمووشی گرنگتر بۆمن، بۆچوونیەتی لەبارەی تیرۆریستانەوە:

تیرۆریستەکان مامۆستای کۆنتڕۆڵکردنی مێشکن، ژمارەیەکی کەم دەکوژن، بەڵام ترس دەخەنە دڵی ملیۆنان کەسەوەو بونیادەیەکی هاوشێوەی پەیمانی ئەوروپا بەزاڵە دەنن. ل 263

تیرۆریستەکان وەکو جەنەڕاڵی سووپاکان نا، بەڵکو هاوشێوەی شانۆنووسەکان بیردەکەنەوە. ئەوانەشی ڕووبەڕووی تیرۆریزم دەبنەوە، پێویستە زیاتر وەکو شانۆنووسەکان بیربکەنەوە، نەک جەنەڕاڵێکی سووپا.

مانای دەقیقی وشەی تیرۆریزم، بریتییە لە ستراتیژییەکی سەربازی کە هیواخوازە لە بری ژیانی ماددی لە ڕێگەی دروستکردنی ترسەوە بارودۆخی سیاسی بگۆڕێت. ل 364

بۆچی زلهێزەکان جەنگ ناکەن؟

نووسەر شارەزاییەکی زۆرباشی لە مێژووی مرۆڤایەتی هەیە، ئەمەش سوودێکی قرە خاسی بە نووسەر بەخشیوە، تاوەکو باشتر لە دونیای ئەمڕۆمان بگات. نووسەر پێی وایە لە ئەمڕۆماندا جەنگ لە نێوان

دەوڵەتە زلهێزەکان کارێکی ئەستەمە ئەوەش لەبەر کۆمەڵێک هۆکار، گرنگترینیان ئابوورییە. لە ئێستادا ژێرخانی ئابووری جیهان بەو شێوەیەی جاران نییە، کە هێزێکی داگیرکەر بێت و دەست بەسەر خێروبێری وڵاتان بگرێت. هەراری دەڵێت:
ئەمریکییەکان لە سەدەی نۆزدەیەمدا بەداگیرکردنی کانە زێڕەکانی کالیفۆرنیا و کێڵگە کشتووکالییەکانی تەکساس، برەویان بە خۆیان دا. بەڵام ئەو رێگەیە لەسەدەی بیستویەکدا تەنها دەستکەوتێکی زۆر کەمی هەیە، ئەمڕۆ سەرچاوەی سەرەکی ئابووری، زانستی و تەکنەلۆژی و دامەزراوەییەیە نەک گەنم و تەنانەت کێڵگەی نەوتیش، تۆ ناتوانیت لەرێگەی جەنگەوە زانست بەدەستبهێنێت. ل294
دوو هۆکاری تریش ئەگەری جەنگ لە نێوان زلهێزەکان کەم دەکەنەوە ئەوانیش پەیوەندییان بە بوونی چەکی ئەتۆمی و بوونی جەنگی سایبیرییەوە هەیە.

پرسیار لەبارەی ژیان و مەرگەوە
مەسەلەی ژیان ، بابەتێکی گرنگی تری ئەم کتێبە پێکدەهێنێت و قسەی زۆر جوان لەبارەی ژیان و مەرگەوە دەکات.
کاتێک خەڵکی پرسیار لەمانای ژیان دەکەن، چاوەڕێی ئەوەن کە چیرۆکێکیان بۆ بگێڕێتەوە، مرۆڤی ژیر ئاژەڵێکی چیرۆکخوانە، کە لە چوارچێوەی چیرۆکدا بیردەکاتەوە، نەک لە ژمارە و هێڵکاریدا و بڕوای وایە کە بوون، هاوشێوەی چیرۆکێک دەجووڵێتەوە کە لەوانەوە لە پاڵەوان و خراپەکار و ململانێیی چکاسازی، خاڵی لووتکە و کۆتاییەکی خۆش. ل 424
ئەگەر دەتانەوێت لەمردن تێبگەن، پێویستە لە ژیان تێبگەن ل486

سیستمی پەروەردەو فێربوون
نووسەر پانتایی باش بۆ سیستمی فێربوون دادەنێت و بە یەکێک لە ئامڕازە گرنگەکانی دادەنێت بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانی جیهان و دەڵێت:
زۆرێک لە شارەزایانی پەروەردەو فێرکردن بڕوایان وایە پێویستە قووتابخانەکان چوار مەرجیان تێدابێت کە بریتین لە: بیرکردنەوەی رەخنەگرانە، پەیوەندی، هاوکاری و داهێنان. پێویستە قووتابخانەکان ئاستی هونەرە تەکنیکییەکان کەم بکەنەوەو جەختێکی زیاتر لەسەر ئامانجە گشتییەکانی هونەرەکانی ژیان بکەنەوە، ل 412

سەردەمی مەتا حەقیقەت
چەمکێکی نوێی تر کە هەراری دایهێناوە» مەتا حەقیقەت»ە. لەمەشدا تەکنەلۆژیا رۆڵی یەکلاکەرەوە دەگێڕێت، بە سەرلێشواندنی مرۆڤ و

زاڵبوونی درۆ بەسەر راستیدا

ئەم سەردەمە نوێیەی تێیدا دەژین، سەردەمێکی ترسناکی « مەتا حەقیقەت»ە، کە تێیدا چواردەورمان بە تەواوەتی بە درۆ و ئەفسانە گیراوە. ل370

ئەگەر کوشتن لە بەر خاتری دادپەروەری کارێکی دروست بێت، ئەوا بەدڵنیاییەوە درۆکردنیش کارێکی دروستە، ل370

ئەگەر هەزاران کەس بە ماوەی مانگێک بڕوا بە چیرۆکێکی دروستکراو بکەن، ئەوا ئەو چیرۆکە دەبێت بە هەواڵێکی درۆینە، کاتێک ملیاردێک کەس بە ماوەی هەزاران ساڵ بروا بەو هەواڵە بکەن، ئەوا ئەو چیرۆکەکە دەبێت بە ئایین، دواتریش ئامۆژگاری دەکرێین کە بە « هەواڵەی درۆینە « ناوی ئایین نەبەین، بۆ ئەوەی هەستی ئیماندارەکان بریندار نەبێت یان تووڕە نەبن ل 375

دواتر باس لە قسەیەکی جۆزێف گۆبڵزی وەزیری پروپاگەندەی نازییەکان دەکات و دەڵێت:

ئەگەر درۆیەک یەکجار بگووترێت، وەکو درۆیەک دەمێنێتەوە، بەڵام ئەگەر درۆیەک هەزارجار بگوترێتەوە، دەبێتە حەقیقەت. 379

ئامانجی هێز گۆڕینی واقیعە ، نەک بینینی حەقیقەت بەو شێوەیەی کە هەیە، کاتێك چەکوشتان بە دەستەوەیە، هەموو شتێکتان وەکو بزمار دێتە بەرچاو، کاتێک خاوەنی هێزیکی زۆرن، هەموو شتێکتان وەکو بانگهێشتکردن بۆ دەستێوەردان دەبینن. ل 355

هێزێکی مەزن وەکو چاڵێک ڕەش کار دەکات، کە فەزای دەوروبەری خوار دەکات. ل355

سیاسەتمەدار

زۆر بیرمەند قسەی لە بارەی کەسایەتی سیاسەتمەدارەوە کردووە، لە هەراری لەمەشدا خاوەنی بۆچوونی تایبەتی خۆیەتی و دەڵێت:

هەرکاتێک سیاسەتمەدارەکان لە ناو کۆمەڵێک دەستەواژەی نهێنیئامێزدا قسەیان کرد، ئاگاداربن، ڕەنگە لە هەوڵی ئەوەدابن ئازاری راستەقینە بە لەفافی دەستەواژەی ناڕوون بشارنەوە. ئاگاداری وشەکانی خوارەوە بن: قووربانی، نەمری، پاکی،ڕزگاری،، بیستنی هەریەک لەمانە حوکمی زەنگی مەترسی هەیە. ل 483

پێشبینیکردن بۆ داهاتوو زەحمەتە

خاڵێکی سەرنجراکێشی تر مەسەلەی پێشبینیکردنە بۆ ژیانی داهاتوو یان ژیانی پەنچا ساڵی تر. لەمەدا نووسەر خاوەنی بۆچوونێکی تایبەتە. هەراری دەڵێت: ئەگەر کەسێک لە ساڵی 1018 دا لە چین بژیبایە دەیزانی ڕێی تێدەچێت ئیمپراتۆریەتی سۆنگ لە ساڵی 1050 دا

بروخێت و ئەگەری هەیە کە تاعون ملیۆنان کەس بکوژێت، لەهەمانکاتیشدا چینییەکان لە ساڵی 1050 هەر خەریکی کاری کشتوکاڵ و چینین بن، بەڵام لە بەرانبەردا ئەمڕۆ هیچ نازانین کە چین و سەرباقی دونیا ساڵی 2050 دا بە چ شێوەیەک دەبێت؟ نازانین خەڵکی چۆن دەژین؟ سوپا و دیوەخانەکان چۆن دەجووڵێنەوە.ل 410

هۆکاری ئەمەش بۆ ئەوە دەگڕێنێتەوە: ئێمە لە سەدەی بیستویەکدا رووبەرووی حەجمێکی زەبەلاحی زانیاری دەبینەوەو تەنانـەت سانسۆرکارانیش هەوڵ نادەن رێگەیان لێ بگرن، بەڵکو لە بری ئەوە خەریکی ب□□اوکردنەوەی زانیاری هەڵەن، یان بە بـابەتی بێ پێوەندییەوە سەرقاڵمان دەکەن. ل411

یۆگا وەکو رزگارکەر

لە هەمووی سەیرتر بەلامەوە دەرئەنجامی بیرکردنەوەی هەرارییـە، کە پێی وایە مرۆڤ لە رێگای « یۆگاوە» دەتوانێت بەسەر کێشەکانی ناخیدا زاڵ بێت. جێگەی ئاماژەیە مەسەلەی «میدیتەیشن» ماوەیەکی زۆرە لەناو جیهاندا برەویی هەیە، جاران تەنها لە هیندوستان خەڵکی گرنگی پێدەدا، بەڵام لەم چەند ساڵەی دواییدا، لە تەواوی جیهاندا گرنگی بەم وەزرشە عیرفانییە دەدرێت.

هەراری دەڵێت: وێڕای هەموو ئەو کتێبانەی خوێندبوومەوەو ئەو هەموو بەشدارییـەی وانەکانی زانکۆ، بە نزیکەیی هیچ شتێکم لەبارەی هزری خۆمەوە نەدەزانی و کۆنتڕۆڵێکی زۆر کەمم بەسەریدا هەبوو. ل487

دواتریش دەڵێت:

میدیتەیشن بۆ من، هەرگیز دژی لێکۆڵینەوەی زانستی نەبووە، بەڵکو ه□اوش□و□ی ئ□ام□از□کی با□خ□داری دیکە لە کۆمەڵەی ئ□امڕازە زانستییەکاندا کاریکردووە، بەتایبەتی کاتێک هەوڵ دەدەین لە هزری مرۆیی تێبگەین. زانست لە ڕاڤەکردنی نهێنییەکانی مێشکدا کێشەی گەورەی لە پێشدایە،چونکە ئامڕازی پێویستمان لە بەردەستدا نییە. ل 490

میدیتەیشن لە بنەڕەتدا میتۆدێکە بۆ تێبینیکردنی ڕاستەوخۆی هزری خۆت.ل493

دوا قسە

دامنابوو قسەی زیاتر لەبارەی ئەم کتێبەوە بکەم، بەڵام پێمباش نییە باسی بەشێکی زۆری ئەم کتێبە بۆ خوێنەران بکەم، باشترە خۆیان بچن کتێبکە بخوێننەوە، زانیاریی و جێژی زیاتری لێوەردەگرن.

لە کۆتاییدا دەتوانم بڵێم، هەراری لە ئێستادا خاوەنی تێڕوانینێکی زۆر جوانە بۆ ژیان و مرۆڤایەتی، هیوادارم لە جیهاندا برەوی زیاتر

بۆ بڵاوکردنەوەی نووسینەکانی بدرەت، بەتایبەتی لە هەرێمی کوردستاندا.
لێرەدا جێگەی خۆیەتی دەستخۆشی لە کاک ئاری ڕەشید بکەین، بەراستی کارێکی باشیکردووە ئەم کتێبە جوانەی پێشکەشی کتێبخانەی کوردی کردووە، چاوەڕوانی کاری جوانتری لێدەکەین.

ئەردەڵان عەبدوڵڵا

سەرچاوە:
یووڤاڵ نووح هەراری. 21 وانە بۆ سەدەی 21 . وەرگێڕانی: ئاری ڕەشید. دەزگای جەمال عیرفان. سلێمانی. 2020

دۆخی توێژینەوەی زانستی لە زانکۆکانی کوردستان.. موحەممەد گەڵاڵەیی

لە پەڕاوێزی نوێترین ریزبەندی وێبۆمەترێکسی ئیسپانی دا

لە مانگەکانی کانوونی دووەم و تەمموزی هەمو ساڵێکدا ناوەندی وێبۆمەترێکسی ئیسپانی ریزبەندی زانکۆکانی جیهان بڵاودەکاتەوە, کە کۆمەڵێک پێوەری زانستی هەمە لایەنەی هەیە, بەهەرحاڵ لە پاڵ ئەمەشدا؛ پۆلینکردنی تری جیهانی بەناوبانگتر وەک: تایم و شەنگەهای بۆ زانکۆکانی جیهان هەیە.

قەصدی ئەمە لەم بابەتەدا؛ تیشک خستنە سەر ئاستی زانکۆکانی کوردستان نییە لە ئاستی نیشتمانی و هەرێمی و نێودەوڵەتیدا, کە ئەم هەڵسەنگاندنە بۆ ئاستی زانکۆکان کاری دامەزراوەی زانستی قازانج نەویستی بێ لایەنە, لەهەمانکاتیشدا پرۆسەیەکی ئاڵۆز و وردە کە بە هەموو ئەو پێوەرانەی دادەنرێن بۆ ریزبەندی زانکۆکان. کە بۆ تاکە کەسێک زۆر زەحمەتە حوکم لەسەر ئاستی زانکۆیەک یان هەموویان بەتەکلایی بدات, کە ئەمە پێویستی بەداتایەکی زۆر هەیە و لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێت, کە ئەمە لە بارتەقای هیچ کەسێک دا نییە

پەی ئەنجامبدرێت, بەڵام هەندێک وردە سەرنج هەن, گرنگە لەبارەیانەوە گفتوگۆیەکی زانستی, ڕاست و ڕەوان لەبارەیانە ئەنجامبدرێت, بەبێ هەڵچون و داچونی میزاجی هەر یەکێکمان..

بەڵێ؛ هەر چەندە تێڕوانینی بەندە لەکاڵی نییە, بەڵام زانکۆ یەکێ لە کارەکانی قووڵکردنەوەی کار و بەرهەمەکانییەتی لە نیشتیمانێکی دیاریکراودا, جا هەر لەکوێیەکی ئەم جیهانەدا بێت, کە بەگشتی ئەمڕۆ لە دەیەی دووەمی سەدەی بیست و یەک دا, بەتەواوی چووینەتە ناو گوندە بچووکەکەی جیهان, بەتایبەتی لە ئاستی پێشکەوتنی زانستی و داهێنانە بێکۆتاکانی زانستی سەردەم کە هەمو شتێک بە پێوەری زیرەک(سمارت) هەژمار دەکرێت..واتە دەبێت پێیەکانمان لەناو نیشتمان دابێت و دەستەکانمان لەناو ئەو گوندە جیهانییە زانستییەدا بێت بەبەردەوامی کار بکەن, کە خەریکە هەمو شتێک لەگەڵ خۆی ڕاپێچ دەکات, کە سەرئەنجام بە قازانجی دەوڵەتە زلهێز و پێشکەوتوەکان دەکەوێتەوە..بەتایبەتی لە دەسکەوتن و بردنی سەرمایەی مرۆیی(توێژەرە ئاست بەرزەکان) و سەرمایەی ماددی(پارە) کە هەردووکیان بۆ زانکۆکانی کوردستان وەک لیرەی زێڕ وان..کە پێویستە وەک گلێنەی چاوەکان ئەم دوو سەرمایەی خەڵک و خاکەکەمان بپارێزرێن..!

زانکۆکان لەجیهاندا سێ کاری سەرەکی دەکەن؛ یەکەم: کردنەوەی خوێندنی زانکۆیی(بەکالۆریۆس و هاوشێوەکانی), دووەم: ئەنجامدانی توێژینەوەی زانستی, سێیەم: بەبازاڕکردنی توێژینەوەی زانستی, لە وڵاتانی جیهانی پێشکەوتودا کاری یەکەم و دووەمی زانکۆکان بەسەرکەوتوویی تەواو بوە, کە کاری سێیەم بەبازاڕکردنی توێژینەوەی زانستییە ماوەتەوە و زۆر بە چڕی لەلایەن زانکۆ پێشکەوتوەکانی جیهان کاری لەسەر دەکرێت..بەبازاڕکردنی توێژینەوەی زانستی وەک پەرەدانە بەسەرمایەی زانستی و مرۆیی زانکۆکان, لەهەمانکاتیشدا دەسکەوتنی داهاتێکی گەورەی مادییە کە دەبێتە بانقێکی پارە پەیداکردن بۆ پێشخستنی زانکۆکان, بەتایبەتی لەڕووی دابینکردنی سەربەخۆیی کاری زانستی, کارگێڕی و دارایی, کە سێ بنەمای سەرەکیین بۆ ئەوەی زانکۆ لە رەحمەت و بەرەکەتی حکومەتەکان دەربازی بێت, بەتایبەتی ئەم کارە لە جیهانی سێیەمدا بۆ زانکۆکان ئەگەر کاری لەسەر بکرێت ئەوا بە شۆڕشێکی زانستی, کارگێری و رزگار بون لەو شێوە کارکردنە دواکەوتەی حکومەتەکان هەژمار دەکرێت, چونکە ئەو حکومەتانەی جیهانی سێیەم لەڕووی عەقڵییەتی سیاسی و روئیای سیاسی دواکەوتون, چ جای ئەوەی لەڕووی پێشکەوتنی حکومەتداری, سیاسەتی

خوێندن و توێژینەوەی زانستی پێشکەوتو بن، کە لە حاڵی ئێستادا ئەو حکومەتانە وەک منداڵێکی سەرپێ کەوتو بە هەمیشە دەبێت لەلایەن دامەزراوە جیهانییەکان بەتایبەتی لەڕووی داراییەوە دەستگیرۆیی بکرێن و یارمەتی بدرێن، جا دەبێ ئەو حکومەتانەش چ جۆرە بەخشندەییەکی ماددی بەرانبەر زانکۆکان بنوێنن..!

بەکورتی؛ توێژینەوەی زانستی لە کوردستان لە بارودۆخێکی زۆر خراپ دایە، لەبەرئەوەی توێژینەوە وەک کاری دووەمی زانکۆکان نەبۆتە کولتوور لەلایەن خوێندکاران و مامۆستایانی زانکۆ، ئەو مامۆستایانەی لە بەشە زانستییەکان توێژینەوەی زانستی ئەنجامدەدەن لە هەر بەشێکی زانستیدا لە پەنجەکانی یەک دەست تێپەڕ ناکەن، ئەمە ئەباڵەکەی بەتەواوی ناکەوێتە ئەستۆی کارگێڕی و ستافی بەڕێوەبردنی زانکۆکانی کوردستان، بەڵکو ئەباڵی ئەمە دەکەوێتە ئەستۆی ئەو سیستەمەی زانکۆکانی لەڕووی دارایی، کارگێڕی و زانستی بەناوەندی وەزارەتێکی دیاریکراو بەستۆتەوە..کە لە زۆر وڵاتی پێشکەوتو و گەشەسەندودا ئەو جۆرە سیستەمە نەماوە..!

ئەمە بەجگەلەوەی بابەتی بە بازاڕکردنی توێژینەوەی زانستی لە ئاستی ناوخۆیی نیشتمانی و هەرێمی و جیهانی دا زۆر بەکەمی بەرەو پێشچوە، بۆیە پێویستی بە پاڵپشتی دارایی و هاندانی بەردەوامە بە ناردنی توێژەرانی سەرکەوتو بۆ ناوەندەکانی توێژینەوەی زانستی لەجیهاندا، کە ئەمە دەبێتە دەرفەتێکی گەورە بۆ بەستنەوەی تەواوی زانکۆکانی کوردستان بە ناوەندەکانی پێشکەوتوی زانستی، کە لەم بەرنامەیەدا گرنگە زانکۆکان زۆر بەوردی کار بکەن، بەجیاواز لەگەڵ بەرنامەی تواناسازی کە هەڵەکانی ئەو بەرنامەیە دووبارە نەبێتەوە و نەگەڕێینەوە چوار گۆشەی یەکەمی ئەمرە.

بۆیە پێشنیازی من ئەوەیە بۆ زانکۆکانی کوردستان؛ قۆڵی زانستی لەهە□□ماڵن کە ئەو مامۆستایانەی کە تەنها کار بە توێژینەوەی زانستی دەکەن و لەگەڵ ئەو مامۆستایانەی کە تەنها کار بە گوتنەوەی وانە لە بەکالۆریۆس دەکەن، هیچ قورسییەکی تێدانیە لەیەکتریان جیا بکەنەوە، ئەو توێژەرە سەرکەوتوانە لەسەنتەرەکانی لەکۆڵینەوەی ناو زانکۆکان دابنرێن و لەڕووی پاڵپشتی هەمەلایەنەوە یارمەتی بدرێن، هەروەها ئەو مامۆستایانەی تەنها وانە گوتنەوەیان هەڵبژاردوە لە بەشە زانستییەکان بهێڵدرێنەوە و ساڵانەش یەک تا دوو توێژینەوە ئەنجامبدەن، ئەم پرۆسەیە ساڵانە پێداچوونەوەی پێدا بکرێت، کە دەبێتە سەرەتایەکی ڕێگە خۆشکەر بۆ دامەزراندنی سەنتەرەکانی توێژینەوەی زانستی بەهێز کە پشت ئەستوور دەبن بە توێژەری

سەرکەوتو, لەهەمانکاتیشدا پرۆسەی بەبازاڕکردنی توێژینەوەی زانستی ئاست بەرز بە ناوەندە جۆراجۆرەکانی جیهان سەرپێدەکەوە, بەتایبەتی کە داواکاری لەسەرتوێژینەوەکانی زانکۆکانی کوردستان زیاد دەبێت بەرەو پێشچوونێکی گەورە بەخۆیەوە دەبینێت..

زانکۆکان دەتوانن ببنە خاوەنی سەرمایەکی نەبڕاوە, بە ئەنجامدانی چەندین پرۆژە و داهێنانی زانستی, کە ئەنجامدانی ئەو کارە تەنها هەنگاوی یەکەمی پەیوەستە کە گەڕانەوە بە دواوەی تێدا نەبێت..گرنگ ئەوەیە ناوی خوای لەبەهەندرەت و دواخستنی پرۆسەکە لە قازانجی ئەم دامەزراوە زانستییەکانی نیشتمانی ئێمەدا نییە..چونکە خێرایی پێشکەوتنەکانی جیهان لە دەستی ئیمەدا نییە, خەریکە بەجێمان دەهێڵێ..بەڵام ئەو دەرفەتە زێڕینە بە زانکۆ نوێیەکان کە لەماوەی ١٠ ساڵەی ڕابردوو دامەزراون, کارەکانیان سەڵمەندراوە کە ئەو جورئەتە لەزانکۆ نوێیەکان دەبیندرێت و سەرکەوتووتر دەبن, چونکە ئارەزو و ویستێکی بەرزیان بۆ توێژینەوەی زانستی هەیە, بەتایبەتی لەلایەن توێژەر و مامۆستا ئاست بەرزەکانیانەوە.

موحەممەد گەڵاڵەیی

تکایە ئەم تەوقە لە گەردنی شیعر دابماڵن.. لەتیف حامد

نازانم پەتای گەندەڵیی سیاسەتمەدارە شکستخواردووەکانە بەر لایەنەکانی تری ژیان کەوتووەو تام و ڕەسەنایەتی لە هیچ شتیکدا نەهێشتووە؟ یاخود کاڵبوونەوەی ڕەنگی ژیانە وا لەسەر ئادەمیزادەکان نیشتووە (ئەمەش بەگومان هەر بە هۆی کردارو قەناعە چەوتەکانی خودی مرۆڤ خۆیەوە) وەکو خواردنی ئەکسپایەرو ژەهراویی و دەرخواردی ئەمەی بەهەڵەوەست دەدرێت وەکو کالایەکی ڕزیوو تەقلوبی دەکرێتە بەرمان، ئەمەش هەر دومەڵە و پەتاو قینچکەی پێ دەگرین، میللەتەك کە گەندەڵی بگاتە جومگە کولتووریی و فەرهەنگیەکانیان ئەوا سەردەمی فاتیحا دادان دێتە پێشەوە… لە ڕاستیدا بە چاودێری بازاڕ سەراپا کالا ماوە بەسەرچووەکان

بەسەرماندا ساغ دەکرێنەوە و دەبێت پارێشی پێبدەین؟ ئایا لە ناو چ میللەتێکی جیهاندا بە ناوی چارەسەرەوە پێنجا مرۆق کوێر دەکرێن و کەس ورتەی لەوە نایەت؟ سەد حەیف بە ئەدەبی کوردی کە بەدەست کاڵوکرچی بەرهەمی ئەدەبییەوە بناڵێنێت و خاوەنەکانیشیان خۆیان لە ببێتە سوارەی بەر لەشکرو بگرە بانگەوازی دەستەبژێری و خاوەندارێتی پرۆژەی کولتوریش بکەن! ئەوە دەبێت چ نەهامەتی و مەهزەلەیەك بێت؟ لە هەمانکاتیشدا عەقڵییەتی نکۆڵییکاریی و کەللەڕەقیی ڕێگر دەبێت لەوەی دان بە راستیدا بنرێت و هەر هیچ نەبێت شکۆیەك بە پێنووس و وشە دابنرێت و ئەو حازر بەدەستانە بابچن مەیدانەکانی تری ژیان تاقیبکەنەوە تا جێ دەست و بەرهەمی خۆیان ببیننەوە، بە جۆرێك هەم خەڵك لێیان سوودمەندبێت و هەم دانی قەبوڵ و ئەرێنیی بە کارەکانیاندا بنرێت، کەچی بە پێچەوانەوە زۆرجار پێداگیریی دەکرێت لە سووك کردنی بەهای ئەدەب و هونەرو زۆرجاریش ئەو جۆرە لە قەڵەمبەدەستان زەوقی خوێنەران و ئەدەب دەستان دەشکێنن و بگرە دەیانتۆرێنن تەنانەت لە خوێندنەوەش، یەکەم هەنگاوی ئەم دەستپێکردنی سوکایەتیەش لە شیعرەوە دەست پێدەکات، بۆیە هەندێکجار نەیارانی شیعر بە تەوسەوە دەڵێن: کورد هەمووی شاعیرە، بۆچ نا؟ خۆ هەرچی هەڵدەستێت خۆی بەشاعیر دەزانێت بە نووسینی دوو سێ پارچە نووسراوی فەلەج کە هەموو شتێکە جگە لە شیعر، ئەوانەش کە هیچ شارەزاییان لە شیعردا نییە سەری بۆ دەلەقێنن، بەڵام ئەمە کاریگەریی نەرێنی یەکجار لەسەر نووسەرەکەی دەبێت پێش ئەوەی شیعری پێ سووك ببێت و ئیفلاسیی فەرهەنگیی خاوەنەکەی دەردەخات.

لەم دواییەدا نووسینێکم بەناو شیعرەوە خوێندەوە بە ناونیشانی (هیوایەت) و لە ئاکامدا بەزەییم بە خۆمدا هاتەوە کە من کاتم بە چییەوە دەکوژم؟ بە راستی تەریقبوومەوە کە لە خوێندنەوەی تەواو بووم، ئەواتم دەخواست کارەبا ببڕایەو نەمبینیایە… وەڵای بێ توانایی نووسەرەکەی ئەو پرسیارەم لا دروست بوو کە ئایا بە چ ڕوویەکەوە ناوی شیعری لێنراوە؟ هەر لە ناونیشانەکەوە بەمان دەردەکەوێت کە (هیوایەت) وشەیەکی کوردی نییەو هەروەها هیچ پەیوەندی بە شیعرەوە نییە، بە زمانی کوردی (ئارەزوو)ە، ئیتر ئەو کەلکە شاعیرە خۆی هەندە ماندوونەکردووە بە دوای وشەیەکی شیعرییدا بگەڕێت بۆ ناونیشانەکە کە دەرگای چوونە ناو شیعرەکەیە، دواتر لە خۆم پرسی منی خوێنەر چم داوە بەسەر ئارەزووی تاکەکەسی خەڵکانی تر؟ ئەگەر خاوەنەکەی ئەوە بە ڕیکلام دادەنێت بۆ خۆی ئەوا لای من ئەوە ژیانی تایبەتی خۆیەتی و هیچ هونەرو ئەدەبی تێدا نابینمەوە،

راستە شێوەکەی وەکو شیعر داڕێژراوە، بەڵام ئەگەر رستەکان بدرێنە دەم یەك هەر تەواوەو دەبێتە وتارێکی شەخسی لاوازو ناگرنگ، دواتر دەبێ چ فێر ببین لە نووسینێکی ئاوها کە چەندان جار باسی بیرەی تێدا هاتووە وەکو ئەوەی نووسەرەکەی تازە لە کۆماری ئێرانی ئیسلامی هەڵهاتبێت و قەد تامی بیرەی نەکردبێت، دواتر باسکردنی کەسانێك بە ناوی خۆیان لە ناو شیعرەکەدا لێدانە لە تایبەتمەندیی ئەو هاوڕێیانەش وەکو (رەواو بەرهەم) ، بەو واتایەی پەلکێشکردنیان بۆ دنیا کاولەکەی خۆی و هەڵماڵینی نهێنییەکانی ژیانیان، ئیتر نازانم ئەوانیش گەشکە دەکەن بە ناوهێنانیان لەو دەقە نەزۆکەدا یان قەڵس دەبن و کەمێك فیش دەخۆنەوە؟ چیدی نەمویست زیاتر سەری ئێوەو خۆم بیەشێنم و لای خۆمەوە لە ئاکامدا گەشتمە ئەو بەرەنجامەی بۆ تێکنەدانی چەشەو میزاجی خوێندنەوەم بڕیارمدا ئیتر لەمەودا بایکۆتی ئەو جۆرە نووسینە فەلەجانە بکەم و والێرەدا هەندێك دێڕی ئەو بەناو شیعرەتان بۆ دەنووسینەوە تا خۆتان سەرپشك بن و بڕیار بەسەر ئەو جۆرە نووسینانەدا بدەن:

بە هاوڕێیەکمم وت:

هیوایەتم بیرەخواردنەیە لەناو سەیارە،

وتی: دەزانم،

**

هیوایەتم ئەوەیە هەموو کچە ڕەفیقەکانم جگەرەکێش بن

کاتێ قوومی لێدەدەن مڵچەیەک بکەن

**

جارێکی تریش وتبووم کە

حەزم لێیە ئەو ژنانە عاشقم بن

کە مێردەکانیان دڵیان پیسە

**

هیوایەتمە هەموو ئەو هاوڕێیانەم سەیارەیان هەیە

وەک (ڕەوا) و (بەرهەم) بن

هەمیشە ئامادە بن بۆ بیرە هەڵدان،

لە سەیارە بێت یان لە باڕ

لە دەشت بێت یان لە ماڵ

....

تێبینی/

ناوی تابلۆ (هەگاثا) لەلایەن هونەرمەند ڤەکەبانەوە کێشراوە..

کورد و ئەمەریکا.. گۆڕانکارییە سیاسییەکان.. نووسینی: ستیڤان شەمزینی

رووخانی رژێمی بەعس لە 9ی نیسانی ساڵی 2003دا ناتوانرێ وەک ئاڵوگۆڕێکی رامیاریی گرنگ لە عێراق و رۆژهەڵاتی ناوەڕاست تەماشا نەکرێت، چوونکە رووخانی بەعس و سیستمی دەسەڵاتی تۆتالیتاریی و ئەو پارتە (بەعس) تەنیا هەرەسهێنانی ئەو دەسەڵاتە نییە بە تەنیا بەڵکو ئەوە سەرەتای زەنگێکی وریاکەرەوە بوو کە دەبێت ئەو شێوە دەسەڵات و سیستمی بەڕێوەبردنی دەوڵەتە لە تەواوی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست کۆتایی پێ بێت، لەبەرئەوەی چیتر ناتوانرێت لە دونیای هاوچەرخی ئەمڕۆدا قبوڵی ئەو شێوە کلاسیکی و کۆنەپەرستییەی دەسەڵات و حکومڕانی بکرێت. هەر بۆیە دژایەتیکردنی دەوڵەتە ئیستیبدادیی و دیکتاتۆرییە هەرەمییەکان و شاکانی کەنداو دیاردەیەکی عەفەوی نییە، بەڵکو لەو ترسەوە سەرچاوەی گرتووە کە ئەمەریکا لە پڕۆژەکەیدا هەیەتی بۆ گۆڕینی ئەو جۆرە شێوە دەسەڵاتە دیکتاتۆرییە رەهایە لە تەواوی دنیادا بە گشتیی و لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا بە تایبەتی.

ئەمەریکا ئەوڕۆ وەکو بەهێزترین جەمسەری جیهانی کە لە رووی ئابووری و سەربازیی و ئامادەیی تەکنەلۆژییەوە خاوەنی بەهێزترین

دەسەڵات و هەژموونە راستەوخۆ سەرکردایەتی پرۆسەی ئەو گۆڕانە رادیکاڵیانە دەکات لە رۆژهەڵاتی نێویندا. ئاشکراشە کە مەحاڵە هیچ هێزێک بتوانێت لەمپەر لەبەردەم هەژموونی ئەمەریکا دابنێت و رووخانی سەددام و رژێمەکەشی دوا وێستگەی شەمەندەفەری گۆڕانکارییەکانی ئەمەریکا نابێت. تا ئێرە ئاشکرایە گۆڕان لە ناوچەکەدا حەتمییە و مانەوەی ئەم جۆرە دەسەڵاتانەش بۆ راددەیەک مەحاڵە وەکو تێپەڕینی حوشتر وایە بە کونی دەرزیدا. بەڵام قسەکە لەسەر ئەوەیە کورد دەبێت لەم بارودۆخەدا چی بکات و خاوەنی چ گووتارێکی سیاسی بێت؟ چۆن دەتوانێ زۆرترین کەڵک لەم هەلومەرج و وەزعیەتە سیاسییە پڕ لە ئاڵوگۆڕە وەربگرێت؟ دیارە وەڵامی هەموو ئەم پرسیارانە بەو شێوەیە دەبێت کورد ئەم فرسەتە لەبار نەبات و بەوپەڕی ئاگایی سیاسییەوە مامەڵەی لە تەکدا بکات. ئەمەش بەوەی سەرکردایەتی سیاسی کورد بەشێوەیەکی راشکاوتر و شەفافتر و وەک تەرەفێکی خاوەن کێشەیەکی گرنگ و مێژوویی داخوازیی و ویستی نەتەوەیی گەلی کورد بگەیەنێتە ناوەندەکانی بڕیار چ لەسەر ئاستی عێراق و چ لەسەر ئاستی جیهان.

قۆناغی ئێستا چیتر قۆناغی شەرمنی سیاسیی و دیپلۆماتیی نییە و ئاشکراشە سیاسەت لەسەر بنەمای سۆز و دڵدانەوە ناکرێت بەڵکو سیاسەت لەسەر بنەمای بەرژەوەندییە، خۆرئاوا بەشێوەیەکی گشتیی لەسەر ئەو بنەمایە سیاسەت دەکات و کاتێکیش بیرمەندی ناسراوی ئیتاڵی (نیکۆلۆ مەکیاڤیلی) دێت و تێزەکانی خۆی لەسەر سیاسەت فۆرمەڵە دەکات ئیدی بە هەموو شێوەیەک سیاسەت خۆی لە هەر جۆرە ئیلتیزام و مەرامێک جیا دەکاتەوە، ئەوەی لە ئەوروپا و ئەمەریکا لە دێرینەوە تا ئەوڕۆ لە بواری سیاسیدا پەیڕەو دەکرێت بریتییە لە مەکیاڤیلییەت و دەکرێت بە سیاسەتێکی براگماتیکیی بەرژەوەندخوازانە لێکبدرێتەوە. ناپلیۆن پۆناپارت یەکێک بوو لەو کەسانەی زۆر مەکیاڤیلیانە سیاسەتی دەکرد و خەونی جیهانگیریی خۆی پەرەپێدەدا لە یەکێک لە وتەکانی خۆیدا ئاماژە بەوە دەدات کاتێک رووی کردۆتە هەر وڵاتێک بە مەبەستی داگیرکردنی خۆی خستۆتە سەر ئاینی خەڵکی ئەو شوێنە و کاتێکیش رووی کردۆتە میسر وەک مسوڵمانێکی خواناس خۆی نیشانداوە، تاکوو لەو خاڵە لاوازەوە دەرگای چوونە ژوورەوە بکاتەوە. بە مانایەکی تر گەڕاوە بە دوای پاژنەی ئەخیلی هەر کۆمەڵگەیەک کە بە مەبەستی داگیرکاریی رووی تێکردووە، لەم سۆنگەوە سەرکەوتنەکانی ناپلیۆن قەرزاری ئەو مەکیاڤیلیستییە بوو پیادەی دەکرد.

ئەو ساتانەشی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا ئۆپەراسیۆنی ئازادکردنی عێراق ئەنجام دەدات و جەنگێکی جیهانی دژی جەمسەری تیرۆری نێودەوڵەتی بەرپا دەکات راستەوخۆ ئەمە بەو مانایە نییە ئەمەریکا لە روانگەی پابەندبوونی بە مۆراڵەوە ناچاربووە بە ئەو جەنگە و دەستپێکردنی ئەو پرۆسە نوێیە هەنووکە لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا لە گەرمەیدایە. ئەمەریکا وەک ئەرکێکی ئەخلاقیی بە پارێزگاریی لە ئاسایشی جیهان ئەو جەنگەی هەڵنەگیرساندووە کە لە ئەدەبیاتی خۆیدا بە “جەنگی دژە تیرۆر” دەیناسێنێت، بە پێچەوانەوە خودی ئەمەریکا خاوەنی تۆمارێکی رەشە لە پاڵپشتیکردنی ماددیی و مەعنەویی و لۆجیستی دەوڵەتە تۆتالیتاریی و گروپ و رێکخراوە تیرۆریستییەکان، دەبینین لە قۆناغێکدا دەسەڵاتی سیاسیی ئەمەریکا (کۆشکی سپی- کۆنگرێس) راستەوخۆ سەرپەرشتی پرۆسەی پێ چەککردنی رژێمی بەعس دەکەن بە نوێترین چەکی کۆمەڵکوژ و نێوترۆنی و کیمیایی! چەندان بەڵگە و دیکۆمێنت لە بەردەستدان گەواهیی لەسەر ئەو راستییە دەدەن، بۆ نموونە نووسەری ناسراو (دەیڤید مەبەرگ) لە یەکێک لەوتارەکانی خۆیدا بەم جۆرە دەنووسێت: راپۆرتێکی نوێی پەیمانگای لێکۆڵینەوە سیاسییەکان لە رێی بەکارهێنانی دیکۆمێنتی چاپنەکراوی دەوڵەتەوە ئەوە دەردەخات چۆن دۆناڵد رامسفیڵد و یارمەتیدەرانی تری رۆناڵد رێگان لە نزیکەوە لەنێوان ساڵانی 1983-1987 لەگەڵ سەدام حسێن کاریان کردووە (پاش ئاشکرابوونی بەکارهێنانی گازی ژەهراویی لە جەنگی نێوان عێراق- ئێران) لە دوا هەوڵی سەرنەکەوتوودا بۆ یارمەتیدانی کۆمپانیای فرە رەگەزی بێکتێل بۆ بنیاتنانی بۆرییەکی نوێی نەوت لە وڵاتی عێراق.

تەنانەت رەوتە ئیسلامییە چەکدارەکان لە جیهانی ئیسلامییدا لە دەیەی شەستەکانەوە تا کۆتایی نەوەدەکان، بە پلان و دەستگیرۆیی راستەوخۆ و ناراستەوخۆی ئەمەریکا بەهێزکران. واشنتۆن رۆڵی کاریگەری بینی لە پەرەپێدانی توانای ماددیی و سەربازیی ئەو گروپانەدا و هەروەها راهێنانیان بە باشترین تاکتیکی سەربازیی و پارتیزانیی و بەکارهێنانی هەموو جۆرە چەکێکی تەکنەلۆژیی و هاوچەرخ. (جۆن فۆستەر داڵاس)ی گەورە ژەنەراڵی ئەمەریکا لە ساڵی 1951دا ئەو پێشنیارە بە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا دەکات لە بەرامبەر ئیلحاد و ماتریالیزمی کۆمۆنیزمی روسیی پەرە و گرنگی بدرێ بە رەوتە ئاینییەکان لە یەکێتی سۆڤیەت و دەوروبەریدا بە تایبەتی لە نێویاندا رەوتە ئیسلامییە رادیکاڵەکان لە ئەفغانستان و ناوچەکانی تری رۆژهەڵاتی ناوین و نزیکی روسیا یارمەتی بدرێن و بەهێز بکرێن. لەم قۆناغەدا ئەمەریکا بە لەمپەردانان لەبەرامبەر گەشە و هەژموون

و شەپۆلی سۆشیالیستی و دەسەڵاتی دەوڵەتی شوورەوی و بلۆکی کۆمۆنیزم پەرە دەدات بە کۆنەپەرسترین ڕەوتی سیاسیی. لەم پێڤاژۆیەدا ئیدارەی ئەمەریکا و کۆشکی سپی درێغی ناکات لە یارمەتیدانی ڕێکخراوە کۆنەپەرست و وێرانخوازەکان لە هەردوو میحوەری دوژمنی باوەکوژدا “واتە یەکێتی سۆڤێت و ئەمەریکا لاتین”.

لەم زەمەنەشدا ئوسامە بن لادن و سافیمبی وەک دوو پیاوی بەڕێزی هاوپەیمانی ئەمەریکا و سیا (دەزگای هەواڵگریی ئەمەریکا) دەردەکەون و ئەستێرەی بەختیان دەست بە درەوشانەوە دەکات!! هەر ئەمەریکا وەکو دوو تیرۆریستی دوو دنیای جیاواز پێ چێکیان دەکات، کاتێکیش ئوسامە بن لادن لە سعودیەوە بەڕێدەکەوێت بەرەو ئەفغانستان هیچی تر نییە جگە لە کاراکتەری سیناریۆیەک و داشی دامەی پڕتەکەلەکانی سیا و کۆنگریس بە ڕووبەڕووبوونەوەی دەسەڵاتی کۆمۆنیزم و یەکێتی سۆڤیەتی پێشوو، تەنانەت جەنگەی سەرسوڕمانە کاتێک دەبینین سەرکردەیەکی سیاسیی و سەربازیی عەرەبی- ئیسلامی وەک (عەبدوڵڵا عەزام) لە قودسی (موحتەلە) و لە ڕووبەڕووبوونەوە و (جیهادی) جولەکەوە مەیدانی جموجوڵی چالاکییەکانی خۆی دەگوازێتەوە بە ئەفغانستان تا ئەو ساتەی لەوێ دەکوژرێت!! کە لە هەمان کاتدا فەلەستینییەکان پێویستییان زۆر بە توانا و لێهاتوویی سەرکردەیەکی وەک عەزام هەبوو. دواتر گواستنەوەی کردەی “جیهاد” لە بەرامبەر ئیسرائیلەوە بۆ ئەفغانستان دیاردەیەکی شایانی قسە لەسەرکردنە، بەو پێیەی هەزاران عەرەبی موسڵمان کارئاسانییان بۆ کرا بە “جیهاد” ڕوو لە ئەفغانستان بکەن بە مەبەستی جەنگان لە دژی سۆڤێت. ئەوەی پێی دەوترێ “عەرەب ئەفغانەکان” لە چوارچێوەی گەمەیەکی ناپیرۆزی کۆشکی سپی و سی ئای ئەی و دەوڵەتی ئینگلیزدا هەڵتەقین.
پاشتر هەر بەستەڵەکی جەنگی سارد توایەوە و کامپی کاپیتالیستی خۆرئاوا بە ڕێبەریی ئەمەریکا و کۆشکی سپی و ناتۆ سەردەکەوێت بەسەر بلۆکی ڕۆژهەڵات و کرملین و وارشۆدا، ئەمەریکا ڕزگاری دەبێت لە ئەگەری هەر هەڕەشەکی ئەتۆمی و لە ڕوودانی جەنگی ئەتۆمی، ئیتر سەردەمی عەمالەتی ئەم ڕەوتانە بەسەر دەچێت و لە قەناعەکی دواتریشدا هەر ئەم هێزانە دەیانەوێ ببنە لەمپەر لەبەردەم هەیمەنەی ئەمەریکیی و مەترسی گەورە بە بەرژەوەندییە سیاسیی و ئابوورییەکانی ئەمەریکا و کۆمپانیا فرە ڕەگەز و مەنەپۆلەکان دروست دەکەن و دەبنە مەترسیی لەسەر ئاسایشی نەتەوەیی ئەمەریکیی، ئیدی ئەمەریکا بانگەشەی قەلاچۆکردن و لەناوبردنی ئەم تەیارە تیرۆریستیانە دەکات و لە هەمان کاتدا هەوڵ دەدات لە ڕێگەی ماسمیدیاوە وای نیشان بدات ئەوان ئەرکەکی ئەخلاقی گەورە لەسەر

شانی خۆیان دەبینن لە بەرامبەر پارێزگاریکردنی ئاسایشی گشتیی جیهان و کەمکردنەوەی مەترسییەکانی تیرۆر و تۆقاندن و کوشتنی هاووڵاتیانی سڤیل و بەکارهێنانی چەکی کۆمەڵکوژ و ئەتۆمی و ڤایرۆسی، ئەمەریکا لەو چرکەساتەی ئامادەکاریی دەکات بۆ پەلاماردانی عێراق ئەو پاساوە بەکار دەهێنێت سەدام حسێن و رژێمەکەی هۆی یەکەمی نەهامەتییەکانی کۆمەڵانی خەڵکی عێراقن، تائێرە ئەمە راستە سەدام هۆی ترازیدیاکانی سەرجەم گەلانی عێراق بوو، بەڵام هەر خودی ئەمەریکا و هاوپەیمانەکانی بوون چاوپۆشیان لە کوشتنی دەستەجەمعی کورد و گۆڕی بە کۆمەڵ و ئەنفال و هەڵەبجە کرد!،ـ بە پێچەوانە بەردەوام هاوکارییان دەکرد لە شەڕی هەشت ساڵە لە دژی ئێران و بە کۆمەڵکوشتنی هاووڵاتیانی عێراقیدا. جیهان و ئەمەریکا بە ئەنفال و هەڵەبجە ئابڕوویان چوو، بەڵام ئەوان نەک گوێیان بەو سکەنداڵە نەدا، بەڵکو بەرژەوەندیی ئابووری هەموو ئابڕوویەکی لەسەندبوونەوە.
ئەمەریکا بە رزگارکردنی گەلانی عێراق نەهاتووەتە ناوچەکە و عێراق، هەروەک چۆنیش تاڵیبان و بەعسی بە بەرژەوەندیی گەلانی ئەو وڵاتانە نەڕووخاندووە، چوونکە ئەمەریکا ئامادە نییە سەدان سەربازی خۆی لە کابوڵ و قەندەهار و بەغدا و فەلوجە بکاتە قوربانی و ملیارەها دۆلار بەکاربهێنێ بۆ سەرخستنی پڕۆژەی دیموکراسیی لە عێراقدا، چوونکە هەر هەمان ئەو ئەمەریکایەیە ساڵانە هەزاران تەن خۆراک و دانەوێڵە نوقمی ئۆقیانوسەکان دەکات لە ئەفریقاش ملیۆنەها مرۆڤ برسی و هەژارن. بودجەی ساڵێکی پینتاگۆن بەسە بۆ ررزگارکردنی کیشوەری رەش لە دەست برسێتی. بودجەی هاوکاریی و یارمەتیدانی گروپە وێرانخوازەکان لەلایەن کۆشکی سپییەوە بەسە بۆ دابینکردنی دەرمانی تەواو بە گشت نەخۆشییە کوشندەکانی جیهان، کە هەر ئێستا ئایدز جۆرێکی تاڵترە لە جینۆساید و ئاپارتایدی ئەفەریکا. ئەو بەهای ترلیۆن دۆلارییەی بۆ گەمە مخابەراتییەکان کە لە رێی وەزارەتی خەزێنەی ئەمەریکاوە خەرج دەکرێت، بەسە بۆ ئەوەی دادی کۆمەڵایەتی و هەلومەرجی ژیان و گوزەرانی خەڵکی لە سەرجەم جیهاندا پێ باشتر بکرێت. لەبەرئەوە ئەو گووتارە عاتیفییەی وێنای ئەمەریکا وەک فریشتەی ئازادیی سکێچ دەکات، ئەو گووتارەی دەداریی لەگەڵ دروشمە درۆینەکانی ئەمەریکا دەکات، هەم گووتارێکی ساختەیە هەم درۆزنانە و فریودەرانەش. چوونکە ئەو فاکتە لە بیر دەباتەوە سترەکتەری سیاسەتی ئەمەریکیی لە ئێستا و لە رابردووشدا بریتیی بووە لە خوڵقاندنی ئاریشە و قەیران لە هەموو لایەکی دنیادا بەمەبەستی زاڵکردنی هەژموونگەرایی خۆی.
بۆیە بەگومان هاتنی ئەمەٍۆی ئەمەریکا بۆ عێراق پلان و ئەجیندای

تایبەتی بەرژەوەندییەکانی خۆی لە پشتەوەیە و خەلیلزاد و مارەنزیش تەنیا جێبەجێکاری ئەو پلانانەن ئەمەریکا نەخشەی بۆ کێشاوە. ئەی کەواتە ئەمەریکا چی پاڵنەری بووە لەم جەنگە و ئەو جەنگانەی تری کە کابینەکەی بوش و پلاندانەرانی ستراتیژیی ئەمەریکا پلانیان بۆ داناوە؟ وەڵامەکە زۆر روون و ئاشکرایە ئەویش فراوانکردن و بەرینکردنی سنووری دەسەڵات و هەژموونی سیاسیی و کولتووریی و فەرهەنگیی ئەمەریکایە. کۆتایی هاتنی دنیای دوو جەمسەریی هەلێکی زێڕینی دایە دەست ئەمەریکا وەک تاکە جەمسەر رەفتار بکات و نەخشەی سیاسیی جیهان دابڕێژێتەوە بەبێ گوێدان بە رای گشتیی و کۆدەنگی نێودەوڵەتی. هەروەک نووسەری ناسراو (دەیقید مەبەرگ) ئاماژەی پێدەدات کاتێک دەڵێت: نەمانی یەکێتی سۆڤیەت ئازادییەکی جوڵانەوەی تری بە ئەمەریکا بەخشی، هەردوو بەڕێوەبەرێتی بوشی یەکەم و بیل کلینتۆن لە رێگەی جیاوازەوە بەردەوامبوون لە هاوسەنگکردنی کۆدەنگی نێودەوڵەتی و کۆلایەنی (مۆڵتی لاترالیزم) لەگەڵ تاکڕەوێتی ئەمەریکادا، بەڵام بەڕێوەبەرێتی ئێستای بوش بە ئەندازەیەکی مەترسیدار رێکەوتنامە نێودەوڵەتییەکان، کۆدەنگیی و رێکخراوە نێودەوڵەتییەکانی وەلا ناوە، لە کاتێکدا پێداگریی دەکات لەسەر مافی خۆی لە هەڵگیرساندنی جەنگی خۆپارێزیی و بەمەش بنەما سەرەکییەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان رەتدەکاتەوە، گۆڕانکاریی لە ستراتیژی نیشتمانیدا بەشێوەیەکی نادیپلۆماتیکی و هەڕەشەئامێزانەی نوێ هەر لە بەرپرسانی وەک رامسفیڵد تادەگاتە خودی جۆرج بوش جەختی لێکراوەتەوە.

ئەمەریکا لە رێگەی ئۆپەراسیۆنە سەربازییەکانەوە کە تاکتیکێکی نوێی ستراتیژیەتێکی کۆنە راستەوخۆ گەشە و برەو دەدات بە خولیای تاکڕەویی و جیهانگیریی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا و سەپاندنی ویستەکانی خۆی لە رێی جەنگ و هێزەوە، بەڵام لە راستیشدا زۆر هە هەن وا دەکەن ئەمەریکا بتوانێت بە ئاسانی ئەم پرۆسەیە بە ئەنجام بگەیەنێت کە دەتوانین بڵێین ئەوەی ئەمەریکا خاوەنی ژێرخانێکی ئابووری بەهێزە و دراوەکەشی خاوەنی بەها و ئیعتبارێکی بەرزە و ئاستی بەرهەمهێنان بە رادەیەکی سەرسوڕهێنەر گەشەی کردووە، تەنانەت لە وڵاتێکی پیشەسازیی و تەکنەلۆژیی وەک ژاپۆندا کە یەکێکە لە حەوت وڵاتە پیشەسازییە گەورەکەی جیهان بەرهەمەکانی پیشەسازیی و تەکنەلۆژیای ئەمەریکیی و ئۆتۆمبێلی کۆمپانیاکانی ئەمەریکا رێژەی داواکاریان زیاتر لەسەرە لە بەرهەمهێنراوە لۆکاڵییەکانی ژاپۆن خۆی!، ئەمە لە کاتێکدایە ژاپۆن خاوەنی گەورەترین کارگە و پیشەسازیی دروستکردنی نوێترین جۆرەکانی ئۆتۆمبێلە. رەنگە ئەمە زۆرتر لە فاکتەری سەرسامیی بە ئەمەریکاوە

سەرچاوەی گرتبێت، چوونکە ئەمەریکا لە ڕێی سینەمای هۆلیۆد و غەزووی فەرهەنگییەوە وەک نموونەیەکی باڵا خۆی نیشان دەدات، یان دەیەوێ ئەوە لە خەیاڵەدانی زێرینەدا دروست بکات هاووڵاتی ئەمەریکایی سوپەر هاووڵاتییە و نموونەیەکی باڵایە لە ئازادیی و ئازایەتی و خۆشگوزەرانی و داهێناندا.

دۆلاریش وەک دراوی ئەمەریکی تا رادەیەکی کاریگەر ڕۆڵی خۆی هەیە لەم پرۆسەیەدا، تەنانەت کە ئیرۆ نرخی لە بەرامبەر دۆلاردا بەرز دەبێتەوە دیسان ئەمەشیان لە بەرژەوەندیی ئابووری ئەمەریکایە، هەر بۆ نموونە (گیرهارد شرۆیدەر)ی راوێژکاری پێشووی ئەڵمانیا لە یەکێک لە چاوپێکەوتنەکانی خۆیدا مەترسی خۆی نیشان داوە لە بەرامبەر بەرزبوونەوەی نرخی ئیرۆ لە بەرامبەر دۆلار، چوونکە ئەمە وا دەکات تەنانەت لە پایتەخت و جەرگەی وڵاتە ئەوروپییەکاندا زۆرترین داوا و کڕین لەسەر بەرهەمهێنراوەکانی پیشەسازیی و تەکنەلۆژیای ئەمەریکی بێت ئەمەش بەهۆی هەرزانیی نرخەکەیەوە، دواجار ئەمەش هۆکاری دروستبوونی بازاڕێکی گەرمە بۆ کاڵاکانی ئەمەریکا لەو ئەوروپایەی دەیەوێت وەکوو جەمسەرێک لە بەردەم ئەمەریکا خۆی قووت بکاتەوە. لە رووی فەرهەنگیشەوە کولتووری ئەمەریکیی و فەرمی ئەمەریکیی لە ژیان و بیرکردنەوە و هونەر و تەنانەت خواردنیشدا هەژموون بکەن بەسەر هەموو تاکەکی جیهانییەوە. بۆ وێنە لەگەڵ کردنەوەی یەکەمین خواردنگەی ئەمەریکیی "ماکدۆناڵس" لە روسیا، بە جۆرێک لە جۆرەکان پەیامی هەرەسی تەواوەتی کۆمۆنیزمی رووسی گەیاندە چاو و هۆشی هەموو دنیا و "فۆکۆیاما"شی وا لێکرد لە کتێبە بەناوبانگەکەیدا "کۆتایی مێژوو و دوایین مرۆڤ" جاڕی کۆتایی مێژوو بدات. بە کورتییەکەی فەرهەنگیی ئەمەریکایی فەرهەنگێکە زیاتر کاریگەریی لەسەر هەموو دنیا داناوە و هەژموونی کردووە بەسەر لاشعوری زۆربەی دانیشتووانی سەر زەویدا.
ئەم بابەتەش بۆ خۆی سەرنجی زۆرێک لە نووسەر و بیریاران و ناوەندەکانی توێژینەوەی راکێشاوە، ئەم زاڵبوونەی ئەمەریکا و فەرهەنگەکەی بەسەر جیهاندا مایەی پرسیاری جیددی بووە لەلای بەشێکی زۆر لە نوخبەی دنیاوە بە لایەنگرانی ئەمەریکا و ئەنتی ئەمەریکاییەکانیشەوە. لەم بارەیەوە نووسەری ناودار (ئەمانوئیل وەلرشتاین) دەڵێ: وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا وەک وڵاتێک بە ئەندازەیەک لە وڵاتەکانی تر بە تواناتر و بەهێز بوو، تواناییە ئابوورییەکەی لە ساڵی 1945دا لە پێش وڵاتەکانی ترەوە بوو کە دەیتوانی کاڵاکانی لەهەر وڵاتێکدا هەرزانتر بفرۆشێت و توانایی سەربازیی ئەمەریکا نەدەکرا بە هیچ جۆرێک لەگەڵ هیچ وڵاتێکی تردا

بەراوورد بکرێت، ئەنجامەکەشی ئەوە بوو توانی هاوپەیمانییەکی دوولایەنە و چەند لایەنی ترسناکی وەک پەیمانی باکووری ئەتڵەسی (ناتۆ) و ڕێکەوتنامەی سەربازیی ئەمەریکا- ژاپۆن و هتد. بەهێنێتە دی و بە گوێرەی ئەوانە ئەمەریکا وەک دەسەڵاتێکی زاڵ لە رووی فەرهەنگییەوە ناوەندێتییەکی جیهانی بەدەست هێنا، نیۆیۆرک بووە ناوەندی فەرهەنگی لە ئاستێکی بەرزدا و فەرهەنگی گشتیی ئەمەریکا بە هەنگاوی گەورە بە سەرانسەری جیهاندا بڵاوبووەوە.

بەجگە لەمانە گلۆبالیزەیشن (العولمە- بە جیهانییکردن) فاکتەرێکی ترە یارمەتییەکی گەورە پێشکەش دەکات لەسەر ڕێگای هەژموونی ئەمەریکیی و بە جیهانییکردنەوەی کولتوور و فەرهەنگی ئەمەریکا، بەشێکی زۆریش لە بیرمەندان و نووسەران و چاودێرانی سیاسیی وەها شرۆڤەی بە جیهانییکردن دەکەن، پرۆسەی بە جیهانییکردن رووەکەی تری بە ئەمەریکاییکردنە، بۆ نموونە (د.عەبدوڵڵا عوسمان ئەلتوم و د.عەبدلرەئوف محەمەد ئادەم) وەکو دوو نووسەری عەرەب لە کتێبەکەی خۆیاندا بە ناوی (العولمە) پێناسەی بە جیهانییکردن بەوە دەکەن (ئیمپریالیزمێکی نوێیە) یان (چوارچێوەیەکە و دروستکراوی دەستی ئەمەریکایە)!. لە هەمان کاتدا نووسەرانی تری عەرەب وەک ئیدوارد سەعید و د.محەمەد عابد ئەلجابری و د.خەلدون حەسەن و مەتاع سەفەدی هەریەکەیان پێناسەیەکی هاوشێوەیان بۆ بە جیهانییکردن هەیە. هەرچەند دەکرێ و دەشێ ئەم بیروڕایانە وەها لێکبدرێتەوە دەرهاویشتەی بیری پان ناسیۆنالیزمی عەرەبین کە دوژمنایەتییەکی باوەکوژی لەگەڵ ئەمەریکا و کولتووری خۆرئاوادا هەیە، بەڵام بە دیوەکەی تریدا هەڵگری ئەو راستییەیە ئەمەریکا بەجیهانییکردن دەکاتە میکانیزمێکی کاریگەری هەژموون و دەسەڵاتی پانخوازیی خۆی بەسەر جیهاندا.

تێزی جیهانگیریی تێزێکە لەدوا ئاکامدا سەردارێتی ئەمەریکا بەسەر جیهاندا دەسەپێنێت، بەو پێیەی نموونەی ئەمەریکیی لە سیاسەتەوە بیگرە تاکوو پەروەردە و هونەر، نموونەیەکی بە هاوتان و دوا پەرەسەندنی ژیاری مرۆڤایەتین، لەم سەنگەوە دەبێت ئەم نموونەیە بگاتە هەموو لایەکی گیتی و لە هەموو جوگرافییە جیاوازەکانی جیهان پیادە بکرێت. وەک لە ئەرزی واقیعشدا دەبینین بە کۆتایی هاتنی جەنگی سارد، بەشی دووەمی شانۆگەرییەکە بە گلوبالیزەی کولتوور و دەسەڵاتی ئەمەریکیی دەستیپێکرد.

ئەمڕۆ ئەمەریکا بە زاڵکردنی هەیمەنەی خۆی بەسەر جیهاندا، دەیەوێت دنیا بەو شێوەیە لە قاڵب بدات خۆی ویستی لێیەتی، بێگوومانیش لەم هاوکێشەیەدا ئەمەریکا سەنتەرە و هەموو ئەوانی تریش پەراوێزن،

بەپێی: "سەرلەنوێ جیهان بەسەر دوو بەرەی ناوەند و کەنار، یان ناوەند و پەراوێز، باکوور و باشوور، دابەش بووە، باکوور سیمبولی پێشکەوتن و خۆشگوزەرانی و سەرچاوەی شارستانییەت و مافی مرۆڤ و دیموکراتییە لەم نەوەشدا وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا (ئیمپراتۆریای ئازادی) خاوەنی بیروباوەڕە و بونیادێکی کۆمەڵایەتی دەگمەنە و تاکییەتی هاونیشتمانییەکانی بەشێوەیەکی داهێنەرانە بەکارهێناوە لە جیاتی ئەوەی سەرکوتیان بکات بەهرە و هێزی لە وەرگرتوون، لە بەرامبەردا باشوور کە مەڵبەندی دواکەوتوویی و هەژاریی و نەخۆشیی و توندوتیژیی و تیرۆر و نائارامی و پشێوییە، هەر بەپێیە باشوور شایستەی ئەوە نییە سەرکردایەتی جیهان بکات و دەبێ ببێتە پاشکۆی جیهانی باکوور، کە خاوەنی شارستانییەت و بەها و نموونەی باڵا و ئەوتۆیە لەگەڵ سروشتی هەموو کۆمەڵگاکان دەگونجێت وەک ڕۆشنبیرانی ئەمەریکا جەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە و پێیانوایە ئەو بەهایانەی کە بە بەهای ئەمەریکی ناسراون تەنیا موڵک و سامانی ئەمەریکی نین بەتەنێ بەڵکو میراتی هاوبەشی هەموو مرۆڤایەتین"!.

ئەمەریکا هەمیشە دەیەوێت سەروەریی جیهان بەدەست بهێنێت و ساز و ئامادەیە بە دۆزینەوەی هەموو میکانیزمە یارمەتیدەرەکانی هێنانەدی ئاواتی سەرکردایەتیکردنی جیهان کە چەند دەیەیەکە خەونی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکایە، هاوکاتیش داڕێژەرانی سیاسەتی ستراتیژیی ئەمەریکا بەردەوام بە دوای نەخشە و پلانی نوێ دەگەڕێن، تەنانەت ئەوەی ئەمڕۆ ناوی بە جیهانییکردنە لە دەیەکانی رابردوودا ناوی (گەشەکردن) بوو، گەشەکردنیش دەیەی حەفتاکانی سەدەی رابردوو بوو کە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان (un) ئەو دەیەی بەو ناوە ناوزەد کرد، بەڵام ئەم پڕۆژەیە لە سەرەتای دەیەی هەشتاکانی هەمان سەدەوە تووشی شکستێکی گەورە بووە و بەو پێیەش هەموویان ڕەزامەندییان نیشاندا بە وازلێهێنانی، ئەوەی جێگەی گرتەوە چەمکێک بوو ناوی گلوبالیزم (بە جیهانییکردن)ی لێنرا کە لە راستیدا بە واتای کرانەوەی سەرجەم زەوییەکان و لابردنی هەر جۆرە ڕێگرییەکە لە بەردەم (1- بزووتنەوەی کاڵاکان .2- بزووتنەوەی سەرمایە. 3- بزووتنەوەی ئازادانەی هێزی کار). واتە گلوبالیزەیشن لەسەر ئەم سێ ڕەهەندە کار دەکات و ئەو سێکوچکەیە پایەی سەرەکییەکانی ئەو سیاسەتە نیوکۆلۆنیالیستییەن، وەک دەردەکەوێت ئەمەریکا پێشانگایەتی و رابەرایەتی دەکات لەسەر هەموو ئاستەکان.

دیسان دەبێت هێما بە ئەوە بکرێت داڕوخاندنی دیواری بەرلین و لەک

هەڵوەشانەوەی یەکێتی سۆڤیەت قۆناغێکی نوێتری هێنایە ئاراوە، ئەمەش وایکرد دەروازەیەکی تر و نوێ بە رووی سیاسەت و هەژموونی ئەمەریکایدا بکرێتەوە و ئەوەشی کە دنیای دوو جەمسەریی ڕەنگڕێژی کردبوو جارێکی تر چاوی پێدا بخشێنرێتەوە و هەموو ئاڵوگۆڕ و پێشهاتەکانیش بەپێی ڕێچاوکردنی بەرژەوەندییە ئابووری و سیاسییەکانی ئەمەریکا دابڕێژرێتەوە. ئەمەش بووە هەی ئەوەی ئەمەریکا بخاتە بەردەم دنیایەکی جیاوازتر لەدنیای پێشووتر و ڕایبکێشێتە قۆناغێکەوە هەموو ئەگەرەکانی داهاتوو لە بەرژەوەندیی ئەو بشکێنەوە، ئەمەریکاش ئەم قۆناغە ناو دەنێت قۆناغی سیستمی نوێی جیهانی کە دەتوانین بەڵێین ڕاستەوخۆ ئەم سیستەمە یەکسانە بە باڵادەستی و دەسەڵاتی پانخوازیی وڵاتە یەکگرتووەکان. ئەم سیستەمە جۆرج بوشی باوک لە 11ی ئەیلولی 1991 بەم شێوەیە لە بارەیەوە دوا "ئەم سیستەمە سەردەمێکی نوێیە کە تیایدا جیهان لە هەڕەشەی تیرۆر ئازاد دەبێت و بە تواناتر و بەهێزتر لە جاران بەدوای دادپەروەریدا دەگەڕێ و لە بڵاوکردنەوەی ئاشتیدا زیاتر باوەڕی بە خۆیەتی، سەردەمێکە کە نەتەوەکانی دنیا لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا، لە باکوور و باشوور، لە خۆشگوزەرانی و پێکەوە گونجاندا ژیان دەبەنە سەر". کەچی بەپێچەوانەی بانگەشەکەی بوشەوە، سیستمی نوێی جیهان، هەموو دنیای لە ئاشووبێکی نوێ هەڵکێشاوە، ئەو ئازادیی و خۆشگوزەرانییە کەمەشی پێشتر هەبوو، وردە وردە هەمووی لەناو دەبات.

بەجگە لە هەموو ئەمانەش ڕێکخراوە تیرۆریستییەکان باشترین کارتیان دایە دەستی ئەمەریکا، ئوسامە بن لادن و ئەلقاعیدە بیانەوە یان نەیانەوە بە ئەنجامدانی کردەوە تیرۆریستییەکەی یانزەی ئەیلولی 2001 باشترین هەلیان بە ئەمەریکا ڕەخسان تاوەکو بتوانێت بە هەموو جێگەیەک لە هەر چوار لای جیهاندا لەشکرکێشی بکات بەناوی جەنگی دژە تیرۆریزم و پاکتاوکردنی گروپ و شانە و ڕێکخستنە تیرۆریستییەکان، هەر بۆیە ئەمەریکا لە یەکەمین کاردانەوە و پەرچەکرداری ڕووداوەکەی یانزەی سێپتامبەردا هێرشی سەربازیی کردە سەر ئەفغانستان و کۆتایی بە دەسەڵاتی سیاسیی و دەوڵەتی تیۆکراتی تاڵیبان هێنا لەو وڵاتە، سەرباری ئەوەی رووخاندنی تاڵیبان و پەرتەوازەکردنی ئەلقاعیدە جێگەی دڵخۆشی و پێشوازیی زۆربەی خەڵکی ئەفغانستان و دنیا بوو، بەڵام دیسان ئەم پرۆسەیە لەناو هەمان چوارچێوەی هەژموونی باڵادەستی ئەمەریکادا بوو. بۆیە ڕاددەی گەشبینیی زۆر لەو ئاستە بەرینەدا نەبوو، ئەگەرچی دوو ساڵێکە تاڵیبان کۆتایی هات وەک دەسەڵات و فەرمانڕەواییکردن، بەڵام

کۆمەڵگەی ئەفغانی لە هەموو روویەکەوە رزگاریان نەبووە، بەڵکو مەترسیی تیرۆر ئێستا لەناو ئەفغانستان خۆیدایە، ئەگەر پێشتر حکوومەتی تاڵیبان تیرۆری هەناردە کردبێت بۆ دەرەوەی وڵات، هەنووکە ئەو تیرۆرە هەناردەی ناو شارەکانی وەک جەلالئاباد و قەندەهار و کابوڵی پایتەخت دەکات.

دواتریش عێراق بووە سەرەکیترین ئامانجی ئەمەریکا! بێگومان رووخانی سەدام و کۆتایی عێراق سەرەتایەکی تر بوو بۆ جەنگێکی درێژخایەنتری ئەمەریکا بۆ لەناوبردنی دوژمنە سەرەکییەکانی تری لەناوچەکەدا لە رێگەی بە کارهێنانی گرنگی جیۆپۆلەتیکی عێراق و سوود وەرگرتن لە پێترۆڵ و سامانی سروشتیی عێراق. هەر لەم بارەیەوە (دەیڤید مەبەرگ) دەنووسێ: عێراق ئامانجێکی نزیک و دەسپێک بوو، بەڵام زۆر کەسی ئەم دەستەیە ئاشکرایان کردووە ئەوان لیستێکی دوور و درێژی تریان لە بەردەستدایە هەر لە ئێرانەوە تا کۆریای باکوور (چینییەکان بە تایبەت هەست دەکەن لە ژێر هەڕەشەدان) وەڵای بیانوی تیرۆریستان، عێراق بەهۆی نەوتەکەیەوە پێ بایەخە.

لێرەوە بەو قەناعەتە دەگەین ئەوی ئێستا هەیە ئیمپریالیزمێکی ئاراییشتکراوە و هیچی تر. ئەو کۆلۆنیالیزمەی لە سەرەتای سەدەی رابردوو بە ئاشکرا و بە دڕندانەترین شێوە هەڵمەتی دەبرد بۆ داگیرکردنی ڤێتنام و نیکاراگوا و ئەمەریکای لاتین، ئەمجارەیان لە بەرگێکی تردا و بە بیانووی مرۆڤدۆستی و رزگارکردنی جیهان لە تیرۆر و پاراستنی ئاسایشی جیهان درێژە بە سیاسەتی داگیرکاریی و کۆلۆنیالیستی خۆی دەدات، هەروەک کاک (فاروق رەفیق) لە پاکس ئەمەریکانا بۆی چووە و دەڵێ "ئەوەی ئەمڕۆ هەیە ریالیزمە بە رووتی، ئەوەی ئەمەریکا وەک هێزێکی جیهانی دەیەوێت ئەمڕۆ هەیمەنەی خۆی بەسەر جیهاندا بسەپێنێ هیچی تر نییە جگە لە ئیمپریالیزمێکی رووت". لە باری کرداریشەوە شتێکی زیاترمان لە ئیمپریالیزم لە سیاسەتی ئەمەریکا بەدی نەکردووە. خولاسەی کەلام ئەوەیە ئەمەریکا هەرچەند ماکیاژ بە هەنگاوەکان و سیاسەتی خۆی بکات، ناتوانێت ئەو رووخسارە ئیمپریالیستییەی خۆی بشارێتەوە، هەرچەند لافی پارێزەری ئاسایشی جیهان لێ بدات هیچ لەو راستییە ناگۆڕێت هەر خۆی سەر چاوەی سەرەکیی هەموو نائارامییەکانی دنیایە، هەر خۆی جیهانی تووشی تیرۆر و رێکخراو و دەوڵەتە تۆقێنەرەکان کردووە بەتایبەت ئەو رێکخراو و دەوڵەتگەلە سەرکوتگەرەی لە رۆژهەڵاتی نەویندا بوونیان هەبووە و هەیە.

لە بەر رۆشنایی هەموو ئەو راستییانەی سەرەوەدا دەگەینە ئەو بەوایەی هاتنی ئەمەریکا بۆ عێراق بەشێکە لە پرۆسەی فراوانکردنی سنووری هەیمەنەی خۆی. بەڵام ئەرکی بزووتنەوەی رزگاریخوازی گەلی کوردستان ئەوەیە بتوانێت بەشێوەیەکی سیاسیی و ژیرانە و دوور لە عاتیفەگەرایی مامەڵە لەگەڵ ئەم هێزەدا بکات و لە روانگەی بەرژەوەندیی نەتەوەیی و مێژوویی خۆیەوە پەیوەندیی و هاوپەیمانییەکی سیاسیی لەگەڵی دابمەزرێنێت. مادام ئەمەریکا ئەو هێزە گەورە باڵادەستەیە بەرەنگاربوونەوە و مامەڵەکردنێکی ناعەقڵانی لەگەڵیدا کارێکی دۆنکیشۆتانەیە و مەلەکردنە بە پێچەوانەی شەپۆلەکانەوە کە بەبێ شک سەرئێشەیەکی زۆری لێ دەکەوێتەوە، کەواتە بمانەوێ یان نا وەزعییەتێکی دیفاکتۆ تەواجودی ئەمەریکای لە عێراق و ناوچەکەدا سەپاندووە، لەم نێوەندەشدا دیسان دەبێت کورد لەم گەمەی بەرژەوەندییانەدا بەرژەوەندیی نیشتمانیی خۆی لە بەرزترین ئاستدا بچەسپێنێت.
ناکرێ بەو شێوە سەرزارییە سەیری ئەمەریکییەکان بکەین هەروەک چۆن ناکرێت وەکو تیرۆریستەکانی فەلوجە بیانسوتێنین، بەڵکو دەبێت لە حاڵەتی پەیوەندییەکی مامناوەندیی و دانوستاندا بین لە گەڵیاندا، بە راشکاویی کێشەکانی کوردیان بۆ تەرح بکەین و هەوڵبدەین لێک تێگەیشتن لەگەڵیاندا دروست بکەین، چوونکە ئەمەریکا بۆی گرنگ نییە کە کێ و چ ئایدۆلۆژی و نەتەوەیەک لە عێراقی داهاتوودا دەدۆڕێ و کێ دەیباتەوە!! بەڵکو ئەوەی بۆ ئەو گرنگە دەسەڵاتێک بخاتە سەر کار بەرژەوەندییەکانی بپارێزێت و دەروازەی عێراقی لێبکاتەوە تا لەو چوارچێوە جوگرافییەوە ئامادەکاریی بکات بۆ ئۆپەراسیۆنەکانی تری فراوانکردنی هەژمونی خۆی. کورد دەبێت بەهێزیی خۆی نیشان بدات، نەک لەسەر هەمان گووتاری خۆ بە قوربانی نیشاندان بەردەوام بێت، ئەمەریکا دەستی هەژاران نییە بەڵکو دەستی هەر لایەنێکە هێزی هەبێت لە پاراستنی بەرژەوەندییەکانیدا.

هەر بۆ نموونە خومەینی زۆر بە باشی لە نیاز و سیاسەتەکانی ئەمەریکا لە ناوچەکە تێگەیشتبوو بۆیە لە یەکێک لە وتارەکانی خۆیدا لەبەردەم هەزاران لە خوێندکارانی زانکۆکان ئاماژە بەوە دەدات ئەمەریکا پەیوەندیی نییە بە ئیسلامەوە بۆیە چەند دەتوانن نوێژ و دوعاکانتان بکەن! بەڵکو ئەوەی ئەمەریکا دەیەوێت کردنی ئێرانە بە بازاڕێک بۆ ساغکردنەوەی کاڵاکانی خۆی. جارێکی تر دەبێت ئەوە دووبارە بکەینەوە دەبێ سەرکردایەتی سیاسیی کورد وەک تەرەفێکی خاوەن کێشە و دۆزێکی رەوا لەگەڵ ئەمەریکییەکان مامەڵە بکات، هەروەک چۆن پێویستە هەڵەی پێشووتر دووبارە نەکاتەوە و رێگە

نەدرێت بە دووبارەبوونەوەی گەمە کیسنگەرییەکەی ساڵی 1975 لەگەڵ شەشی کورددا، دەبێت ئەو هاوپەیمانییە لەسەر لاپەڕە بنووسرێتەوە و کوردیش وەک کاراکتەرێکی بەهێز و ئەکتیڤ لە گۆڕەپانی سیاسیی عێراقدا رۆڵ بگێڕێت تاکوو ئەمەریکاییەکان لە هەموو چرکەساتەکاندا پێویستیان بە وزەی سیاسیی و عەسکەریی کورد هەبێت، هەروەک پێویستیشە کورد لوتکەی داخوازییەکانی خۆی داوا بکات نەک لانیکەمی کە فیدراڵییەتە.

نووسینی: ستیڤان شەمزینی
ستۆکهۆلم

- ئەم وتارە شیکارییە پێش پانزە ساڵ و لە کۆتایی 2003دا نووسراوە، بەداخەوە ناوی سەرچاوەکان فەوتاوە، بەڵام ئەوەی لە بیرم ماوە سوودم لە پەڕاوی (کورد و سیستمی نوێی جیهانی) کاک عومەر نورەدینی وەرگرتووە. پوختەی ئەم وتارە لە ژمارە (43)ی رۆژنامەی (ئەمڕۆ) لە رۆژی 2004-6-2 و سەرجەمی لە ژمارە (126)ی رۆژنامەی (کوردستان راپۆرت) لەرۆژی 2006-12-26 بڵاوبووەتەوە.
  تێبینی: کەی ئەم شیکارییە وەک بەشی حەوتەمی کتێبی “گەمەی شەیتان” لە لاپەرە 232-249 چاپ و بڵاوکراوەتەوە. کە ئەو کتێبەش بە چاپی کاغەز لە سەرەتای ساڵی 2018 لە ناوەوە و دەرەوەی وڵات بڵاوکراوەتەوە

وونبونێکی جوان.. شیعر/ کاوە عوسمان عومەر

(١)
لە وونبونێکی..
جوانی خۆتا بۆ
کاتێک دێ
تەمەن
وەک پیشاندانی شکۆ
کڵاوەکەی لەڕێ تەم

بۆت بەرزدەکاتەوە
کاتێک دێ
چیتر
خەمت نیە
لەوەی هەڵۆی
مۆری مەرگ
ڕۆحی تۆش
بۆ نێو هەورە
قورمزیەکانی
بیرچوون
هەڵگرێ
کاتێک دێ
بە و نهێنیە کۆمیدیانە
پێبکەنی
لە کتێبەکانی بوونا
هەبوون
کاتێک دێ
گاڵتەت بە برینی
سەر دڵی خۆت بێ
کاتێک دێ
گرنگ نەبێ لات
گەر دوا شەمەند□ فەری
شەوێ
لە تۆفانی تەنیایی
هەڵتگرێ
کاتێ دێ
گوێ بە ژاوەژاوی
مر□ ڤە ڕۆح
بۆشەکان نادەی
دەریا بۆ خۆتەو
سپێدەیەک لە زیو
دوا شیعری
ڕەها
بۆ
مێرگی خەوتوو
لە ئامێزی
خۆرێ

جەستە مرواری ڕژاو
ئەچەی
....

وێنەکە تابلۆیەکی نیگارکەی فەڕەنسی
Claude Monet
Waterloo Bridge, Sunlight in the Fog

پەروەردەی منداڵان بۆ جوانیخوازی.. رەزا شوان

دەشێ پێناسەکردنی جوانی زۆر ئاسان نەبێ، چونکە ئەم زاراوەیە پێویستی بە پێناسەی جیاواز هەیە. بە روونکردنەوە بە شێوەیەکی ساکار، جوانی بریتییە لە خۆشەویستی و لە کێششکردن بە دوای جوانیدا. هەروەکو لە هونەر و جووڵە و موزیک وژیاندا هەیە.
جوانی هەستکردن و پێزانینی تاقیکردنەوە هەستییە خۆشەکانە.
دەشوترێت جوانی توانای تێگەیشتنی کارە هونەرییەکانە لە شێوەی رەخنەدا، بەپێی پێوەرەکانی کە رۆشنبیری دیاریی دەکات.
جوانی چەمکێکە کە لە کولتوورە جیاوازەکانی جیهاندا، لە زانیارییە رەوشتییەکان و کۆمەڵایەتییەکان و دەروونناسی کۆمەڵایەتیدا، لیکۆڵینەوەی لەسەر دەکەن. چەندین زانا و پەروەردەکاری شارەزا سەرقاڵی لێکۆڵینەوەی جوانین.
هەموو مرۆقێک ناتوانێت ببێت بە هونەرمەندێکی ئاوازدانەری موزیکی و گۆرانی یا ببێت بە شاعیر و نووسەرێکی بلیمەت، یا شێوەکارێکی بیرفراوان، یا وەرزشکارێکی هەڵکەوتوو. بەڵام دەتوانن لە جوانی تێبگەن و چێژ و خۆشی لێوەربگرن. توانای هەستکردن بە جوانی، رۆحی مرۆق دەوڵەمەندتر و دڵی پاکتر و دەروونی باشتر دەکات.
کێ هەیە لە ئێمە کە رۆژی چەند سارێک نەچێتە بەردەم ئاوێنە و سەیری خۆی نەکات و سەری بە شانە نەکات و سەیری جلوبەرگە جوانەکانی نەکات. یا بەبێ ئوتووکردنی جلەکانی بچێتە دەرەوە. ئەمەیان جوانی دەرەوەمانە و بە چاو دەیبینین. بەڵام پێویستە بایەخ بە جوانی ناخی ناوەوەمان بدەین، کە هەستێکی دەروونییە و

بە چاو نابینرێت. پێویستە بە ڕەواڵەت و رووکەشش نەخەڵەتێین. زۆر کەس هەن، لە دەرەوە جوانن، بەڵام لە ناوەوە ناشیرینن. هەر شتێک ببریسکێتەوە ئەوە ناگەیەنێت کە زێڕ بێت. یا تەنیا بە بڕیار لەسەر بەرگی پەرتووک بدەین، بەبێ ئەوەی کە ناوەڕۆکی پەرتووکەکە بیخوێنینەوە کە چی بابەتێک جوانی لەخۆی گرتووە.

(کۆنفۆشیۆس) دەڵێت:”هەموو شتێک بەشێک جوانی هەیە، بەڵام هەموو کەسێک ناتوانێت بیبینێت”
(سیگمۆند فرۆید) دەڵێت:”جوانی بە گوڵێک شێوە لەدایک دەبێت.. تەنیا سووچێکەت بگۆڕە، لە هەموو شوێنێکدا دەیبینیت”
(شکسپیر) یش دەڵێت:”جوانی و ناشیرینی نییە، بەڵکو بیرکردنەوەی مرۆڤە، کە جوانی و ناشیرینی لێکدەداتەوە”
(مستەفا سوباعی) دەڵێت:”جوانی کراسێک نییە کە بمانڕازێنێتەوە، جوانی، جوانی زانست و ئەدەبە”
هەر یەکە لە ئێمەش بۆچوون و هەڵسەنگاندنی جیاوازمان. لە بارەی جوانییەوە هەیە.
ئەوەی بۆ لای منەوە جوانە، دەشێ بۆ لای تۆ یا ئەوەوە جوان نەبێت، یا بە پێچەوانەوە، چونکە لە هەست و ڕوانین و خۆشی و چێژوەرگرتن لە جوانی وەکو یەک نین. گەر وانەبوایە هەمەڕەنگیی و هەمەچەشنەیی نەدەهاتنە ئاراوە. گەر من حەزم لە ڕەنگی وەنەوشەیی بێت، دەشێ تۆ حەزت لە ڕەنگی قاوەیی بێت، ئەو حەزی لە ڕەنگی سەوز بێت،… هتد. گەر بە چاوی گەشبینییەوە لە بوون بڕوانین، دەبینین جوانی لە هەموو گەردیلەیەکدا هەیە. تەنانەت لە ناشیرینیشدا، جوانی دەبینین.
ژیان بەبێ جوانی و هونەر، وەکو زەوییەکی قاقڕ وایە. دەبینین کەسانی دارا پارەیەکی زۆر لە دیکۆری دەرەوەی ماڵەکانیان و باخچەکانیان خەرجدەکەن. بۆ ئەوەی چێژی جوانی و خۆشی بە خۆیان و بە بینەرانیان ببەخشن. گوزارشتیشە لە جوانیخوازیان.
پەروەردەی منداڵ بە جوانیخوازی، لە ماڵەوە و لە خێزانەوە دەست پێدەکات، گەر دایک و باوکێک جوانیخوازبن. هەست و چێژی جوانییان هەبێت، لە دیکۆر و رازانەوە و ستایل و ڕێکخستنی ناوماڵ و شتومەکەکانیانەدا دەردەکەوێت، شوێنی پاک و جوان و گونجاوی شتەکان پێکەوە، گوزارشتە بۆ کەسانی جوانیخواز. ئەم جوانسازییە هەر لە منداڵییەوە کاریگەرییان لەسەر منداڵانی بچووک هەیە. دایکان و باوکانی هۆشیار، هەر لە کۆرپەییەوە منداڵەکانییان هۆگری جوانی دەکەن و بە خۆشی و چێژی جوانی

پەروەردەیان دەکەن و رایان دەهێنن. دەبینین دایکانی جوانیخواز بە کەمەرەکانی لانکەکانی کورپەکانیاندا، مووروی جوان و رەنگاوڕەنگ هەڵدەواسن، یا بازنگ و ملوانکەی رەنگاوڕەنگیان لە دەست و ملیان دەکەن. یا ژووری منداڵەکانیان بە جۆرەها شتی رەنگ گەش و جوان دەڕازێننەوە. ئەمانە کارێکی ئەرێنین بۆ رووانـدنی هەست و چێژی جوانی لە دەروونی منداڵە کۆرپەکانیان.

کۆمپانییەکانی دروستکردنی بابەتەکانی یاریی منداڵان، بە سەرنجڕاکێشانی منداڵان بە لای بابەتە دروستکراوەکانیان، بە رەنگی گەش و جوان بابەتەکان دروست دەکەن.

لە دوای ماڵیش، باخچەی منداڵان رۆڵێکی گرنگی هەیە، لە گەشەکردنی هەست و چێژی منداڵان بە جوانی. لە میانەی پرۆگرام و بەرنامەی داڕێژراوی فێرکردندا.

بەداخەوە، لە بەشێکی زۆری باخچەکانی ساوایان و لە قوتابخانە سەرەتاییەکانی کوردستاندا، هەندەی خەریکی پێستاندنی زانست و زانیارین لە مێشکی منداڵانی کوردمانەوە، لایەنی گرنگی و پێویستی جوانیان پشتگوێخستوون. بەڵام زۆر پێویستە کە سروشت و جوانی تێکەڵی فێرکردن و زانست بکرێن و بە وانەکانەوە گرێ بدرێن. تێکەڵی خۆشی و گۆرانی و موزیک و یاری و جووڵە و زەردەخەنە و پێکەنین بکرێن. زۆر جاریش فێربوون و داهێنانی منداڵان، لە رێی ئەندامە هەستییەکانەوە دێنەدی و گەشەدەکەن، نەک تەنیا لە رێی بیرکردنەوەوە.

توێژەران و پەروەردەکاران، زۆر باسیان لە سوود و گرنگییەکانی پەروەردی جوانی بۆ فێرکردن و پەروەردەکردن بە ژیانی ئەمڕۆ و داهاتووی منداڵان کردووە. بە تایبەتی لە تەمەنی بەرایی منداڵیدا. کاتێکیش منداڵان هەست بە جوانی دەکەن و لایان گەشە دەکات. کە بە ژینگەیەکی جوانی دەوردرابن.

کەواتا شێوازی فێرکردن و راهێنان لە ساڵە بەراییەکانی تەمەنی منداڵاندا، زۆر گرنگە. بە شێوەیەکی راستەوخۆ کارتێکردنی لە گەشەکردن و پێشکەوتن و فێربوونیاندا هەیە. بەڵکو فاکتەرێکی یەکلاییکەرەوەیە بۆ هێنانەدی ئامانجەکانی داهاتووی منداڵان.

هەر منداڵێکیش رێگای جیاوازی بۆ فێربوون هەیە. پێویستە لە بوارەکانی فێربوونی جیاواز و بواری جوانیدا، هەلی دۆزینەوە و داهێنان و تاقیکردنەوەیان بۆ بڕەخسێنین.

دەکرێت لە شێوەی هونەری شێوەکاری و موزیک و سەما و هەڵپەڕکێ و گۆرانی و دراماوە، هەستی جوانی لە منداڵاندا

بورووژێنەرەت. لەوێشەوە هەستی جوانی لای منداڵان سەرهەڵدەدات، کە شوێنە ناوەکەکان، ماڵ و شەقام و سەیرانگاکان و ژینگەی سروشتی و قوتابخانەکان و پۆلەکان پیسکرابن، خراپە و ناشیرینی دەدەنە پاڵ ئەو کەسانەی کە پیسیان کردوون بە پیس و چەپەڵیان دەزانن. جوانیش لە جوانی ماڵ و باخچەی منداڵان و قوتابخانەکان و پۆلەکان و سەیرانگاکان و ژینگەی سروشتیدا بەدی دەکەن. شانازی و پێزانینیش ئەمەش بە کەسانی دڵسۆز و پاکیخواز و جوانیخواز و خۆشەویست و نیشتمان پەروەر و ژینگەپارێز دەگەڕێنەنەوە.

هەموو خەڵکی هونەرمەندن، منداڵان بە سروشتی و ڕەمەکی جوانیخوازن و حەزیان لە هونەر هەیە. بەڵام مەترسی لەوەدایە کە پەروەردەکاران لە پەروەردەکردنی منداڵان و قوتابییەکانیاندا، شێوازێکی لۆژیکی وشک و بێتام بگرنەبەر، ئەوە پشتگوی نەخەن کە خۆشی و جوانی کە بە ڕەمەکی لەگەڵ منداڵاندا هاتووە. زۆر لە مامۆستایان هەن، لە رووی زانست و زانیاری و شارەزایی بابەتەکانی وانەکانیان باگکراوندێکی باشیان هەیە. بەڵام لە رووی هونەری و شێوازی وتنەوەی وانەکانیاندا نابەڵەدن. وانەکانیان وشک و بێ چێژن و قوتابییەکانیان، لە وانەکانیان بێزارن و چێژیان لێوەرناگرن.

جوانیش مەرجی زۆرە، گرنگترینیان زەردەخەنەیە.

ئامانجی پەروەردەکردنی منداڵان بە جوانیخوازی، گەشەکردنی هەست و سۆزدارییەکی تەواوی جوانییە لە دەروونیاندا. لە میانەی زانینی بایەخی جوانی و ڕێزگرتن لە جوانی.

هانی منداڵان دەدات بە دۆزینەوە و داهێنان، گەربەت ئەم ئامادەییەیان تێدا بێت.

پەروەردەی جوانی، ململانێ لەگەڵ جۆرەکانی تری پەروەردەکردندا دەکات، لە رووی هۆشی و ڕەوشتی و جەستەییەوە. کە کاردانەوەیەکی ئەرێنییان لە ژیانی منداڵان هەیە. پەروەردەی نوێش، بە چاوێکی گرنگی و ڕێزەوە لە پەروەردەی جوانی دەڕوانێت.

بە لای (تۆڵستۆی) یەوە:"هونەر هۆیەکە بە گواستنەوەی هەستەکان بە کەسانی تر. هۆیەکە بۆ کۆکردنەوەی یەکهەستی، کە لە ژیاندا وەکو تاک و کۆمەڵ یارمەتییان دەدات بە پێشکەوتنێکی باڵاتر و لەبارتر. کارێکی جوان و ئەرێنییە کە دایکان و باوکان لەگەڵ منداڵەکانیان بچن بۆ بینینی نمایشێک یا شانۆیەکی تایبەت بە منداڵان. یا سەردانی پێشانگا هونەرییەکان بکەن. یا گوێگرتن لە چەند پارچە موزیکێک و گفتوگۆکردن دەربارەی موزیک. لەمانەش جوانتر ئامادەکردنی منداڵانە بە

وەرگرتنی جوانی. بۆ شیرینکردنی خۆشەویستیان بۆ قوتابخانە کە بۆیان بووە بە تەواکەر و ئەڵتەرناتیڤی ماڵەوەیان. گرنگترین ئەرکەکانی قوتابخانەش هەل رەخساندنە بۆ قوتابییەکانیان، بە هەموو هۆیەک و رێگایەک، گەر بکرێت، جوانی دروست بکەن، رێزگرتن لە هێزی جوانی بزانن و گەشە بکات لای قوتابیان.
(بستالۆزی) دەڵێت:"سروشت پڕە لە دیمەنی ئەفسووناوی، بەڵام قوتابخانەکان هیچ شتێکیان نەکردوون تا ئەم سۆزدارییە لە منداڵان راچەنێنن"
کەواتا گرنگی پەروەردەی منداڵان لەوەدا قەتیس نەبووە، تەنیا ئەوەبێت کە منداڵان، بە زانست و زانیاری و داب و نەریتی باش و پەسەند پابەند بن. بەڵکو گرنگی پەروەردە ئەوەشە کە بایەخ بە گەشەکردنی پێزانین و چێژ و خۆشیش لە هەموو جوانییەک وەربگرن. لەئەدەب یا موزیک یا وێنەگرتن بێت. بۆ مرۆڤ تەنیا ئەوەش بەس نییە، کە پارووی بژێوی هەبێت. بەڵکو پێویستە خۆشی و چێژیش لە جوانی ژیان وەربگرێت.

رەزا شوان

نەرویج: ٣/ فێبروار/٢٠٢١

لە لێوارێکی هەزار بە هەزاردا.. نەوزاد بەندی

ئێوارەیەک
دێینەوە بۆ ماڵ و ..
خۆمان
لە پارکێکا جێهێشتووە ..
لەسەر کورسیەکی داری
شێداری
ڕەق و تەزیوی ،
مارکێتێکا لە بیر چووە ..
ئەگەڕێین و دڵنیایش نین ،
خۆمانین یان کەسێکی تر ..

پێش زەنگی م□ بایلی خۆمان ،
کورتە نامەیەک ئەنێرین
بۆ کۆمەڵێ ئەدرەسی تر ..!

★ ★ ★

بە دەر لەوەی بیرت ئەکەم ،
بینینیشت پەستم ئەکا ..!
نزیکیت ڕاوم ئەنێت و ..
دووریت لەگەڵ
گەڕان بۆت ،
پەیوەستم ئەکا ..!

★ ★ ★

بە دەر لەوەی
من بە بێ تۆ ، کەمئەندامم ،
بە تۆیشەوە ئینجا نەیەک
خەم و زامم …

دەقی کراوە، بنەما و پراکتیك..
د. سامان عزەدین سەعدوون

دەقی(زێوان)ی سەباح رەنجدەر ب□ نموونە

پێشەکی

سەباح رەنجدەر: 1965\11\18 هەولێر- ......، شاعیرێکی دیاری قۆناغی نوێگەری کوردی□، خاوەنی تایبەتمەندی شێوازی شیعری خۆیەتی، زۆری لەبارەوە نووسراوە . دەقی زێوانی، لە تەمەنی هەژدە ساڵیدا نووسیوە، شاعیر لە ساڵی ١٩٨٣ دەستی بە نووسینی زێوان کردووە و لە ١٩٨٧ تەواوی دەکات . تاقیکردنەوەیەکی نوێی شیعری کۆتای ساڵانی هەشتاکانە . ئەم دەقە لە لایەن چەند توێژەرێکەوە خوێندنەوەی بۆ کراوە . ئەوەی جێی سەرنجە ئەوەیە ئەم دەقە، یەکێکە لە دەقە درێژەکانی شیعری قۆناغەکە، کە بە درێژترین دەقی شیعری دادەنرێت و

بەخەی لە شێواز و بنیاتی زماندا جیاواز و نوێ بوو، تەنانەت ئەوەندە تازە بوو، ڕێگە نەدراوە چاپ بکرێت و بڵاوبکرێتەوە، دوای چەند هەوڵێك ئینجا ڕێگای پێدراوە.

ئامانجی توێژینەوەکە ئەوەیە کە زانستیانە بە دروستی چەمك و واتای دەقی کراوە بەو شێوازەی کە ئیکۆ دیاری کردووە بخاتە ڕوو. هەروەها ڕەوینەوەی تەمومژی سەر ئەم چەمکە و تێکەڵکردنی لەگەڵ چەمکی تردا، کە لای هەندێ لە ڕەخنەگران و شاعیرانی کورد و عەرەب بە واتا ئیکۆییەکەی لێی ناڕوانن، ئامانجێکی تری توێژینەوەکەیە. دەقی کراوە هەروەك ئیکۆ ئاماژەی پێکردووە زیاتر لە خوێندنەوەیەك و لێکدانەوەیەك هەڵدەگرێت. لەو ڕوانگەیەوە بە خوێندنەوە و لێکدانەوەی دەقی زەوان ئێمە میتۆدی تەواوکاریمان لە ڕوانگەی ڕەخنەی خوێنەرەوە بەکارهێناوە. کاتێ کە ڕوو لە شیکردنەوەی دەقی زەوان دەکەین تەنیا لە یەك گۆشە نیگاوە لێی ناڕوانین، بەڵکو پێمان وایە دەق لە ڕوانگەی ئەو میتۆدە ڕەخنەییانەی کە دەسەڵات بە خوێنەر دەدەن و وەك ناوەندێك ڕۆڵەکەی بە گرنگ دەزانن لە لێکدانەوەی واتادا تا ئەو ئەندازەیەی کە زیاتر لە خوێندنەوە و لێکدانەوەیەك بە دەق بکرێت.

بۆ یەکەم جارە لە ڕەخنەی کوردیدا لەبەر ڕۆشنایی بنەماکانی تیۆری دەقی کراوەدا خوێندنەوە بۆ دەقی شیعری زەوان دەکرێ. بۆ گەڕان بەدوای واتای نوێدا، لێکدانەوە و خوێندنەوەی جیاوازی لەبارەوە دەخەینە ڕوو. ئەم کارەش بەخەی زیندوویەتی دەقەکە دەردەخات، چونکە دەقەکە لە ئاکامی تاقیکردنەوەیەکی ڕاستەقینەی شاعیر و سۆزێکی ڕاستەقینەوە دروست بووە. وەك ئەوەی خوێنەر خۆی لەبەردەم گێڕانەوەی ژیاننامەی خۆیدا بێت نەك شاعیر ئەمەش سیحری گێڕانەوەیە بەو زمانە شیعرییەی کە لە پشتی دەقەکەوە خوێنەر ئاراستە دەکەن. دیارە هەر ئەم ڕاستییەش هۆکاری سەرەکییە وەك پاڵنەری نووسینی ئەم توێژینەوەیە. دەق لە مانای خۆیدا کەلەبەرێکی گەورە دەهێڵێتەوە بۆ گوتنی تر و بیرکردنەوەی تر و هاوبەشیکردنی تر کە خوێنەر ڕادەکێشێتە بازنەی بوونی خۆیەوە.
بەم پێیە سوود لە میتۆدە ڕەخنەییەکان و هەموو تێڕوانینێکی ڕەخنەیی وەردەگرین بۆ گەیشتن بە جیهانبینی دەقەکە لە ڕێگای کارکردن لەسەر زمان و کردنەوەی کۆدەکانی دەق و ئاماژەکانی بە مەبەستی ئاشکراکردنی مانای دەق کە لە چوارچێوەی دەقەکە دەرناچین و لە مانای بنەڕەتی دەقەکە دوور ناکەوینەوە.

بەشی یەکەم: چەمکی دەقی کراوە

دەقی کراوە وەك چەمکێکی رەخنەیی دوای بونیادگەری هاتەتە ناو بـــواری رەخنەی ئەدەبییەوە . ئەم تیۆرە نـــوێیەی رەخنە کە بە خۆی دەستنیشانکردنی جۆرێکی نوێی خوێندنەوەی دەقی ئەدەبییە، پەیوەندی بە هەمـوو چەشـن و ژانـرە ئەدەبییەکـانەوە هەیە . ((ئەم چەمکە لە بنەڕەتدا بۆ فەیلەسوف و نووسەری ئیتالی ئیمرتۆئیکۆ دەگەڕێتەوە کە لە کتێبی ڕۆڵی خوێنەر ((the role of readar بەشێك لە دەقەکان بە هەی بوونی توانای راڤەکاری تیایاندا بە دەقی کراوە (Open text) پێناسە دەکـات. لەلایەنە سـیمانتیکییەکەیەوە لێکـدانەوەی هێمـا و نیشانەکـــانە، لەلایەنە میتۆدییەکەیشیەوە بەپێـــی هەردوو میتۆدی هێرمینۆتیکـا و وەرگرتـن، دەقـی کـراوە زیـاتر لە خوێنـدنەوەیەك هەڵـــــدەگرێ.)). (https://en.wikipedia.org/wiki/Open_text). لە بەرانبەردا دەقی تریشمان هەن بۆ نموونە دەقە پۆلیسییەکان یان دەقە گاڵتە ئامێزەکان، کە پێیان دەڵێین دەقی داخراو (closed text) ئەم دەقانە یەك ئامانجیان هەیە و خاوەنی توانایەکی کەمی وەرگرتن و پەسەندکردنی لێکدانەوەن .(د. رباب هاشم حسین .

https://www.google.com). ئیکۆ زاراوەی دەقـــی کـــراوەی لە ١٩٥٨ داهێناوە، کتێبێکی بە ناونیشانی (کاری کراوە) چاپکردووە، لەو کتێبەیدا ئەو راستییە دەخاتە بەردەست کە دەق کراوەیە لەوەی کە چەند مانا و چەند لێکدانەوەیەك هەڵدەگرێ . ئیکۆ بنەماکانی دەقی کراوەی لە کارە مۆسیقییە کلاسیکییەکان و رۆمانەکانی جیمس جۆیس، بەتایبەتی نموونەی رۆمانی (یۆلیسیس) دۆزیوەتەوە . پاشان هەندێ لە شانۆنامەکانی برتۆلد برێخت و نموونەی تێکستە شیعرییەکانی فێرلین و مالارمێ وەك دەقی کراوە پێشکەش دەکات . بەتایبەتی (وەرزێك لە دۆزەخ)ی شاعیری نوێخوازی فەرەنسی رامبۆ (١٨٥٤ – ١٨٩١)) . (نەوزاد ئەحمەد، فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبی، ٢٠١١، ٣٤٥)

لەوانەی خرانە روو چەند راستییەکمان بۆ روونەدەبێتەوە: یەکەمیان ئەوەیە کە ئەم چەمکە نوێیە لەدوای ئەوەی ئیکۆ لە ١٩٥٨ دایهێناوە کەوتەتە نێو تیۆرەکانی رەخنەی ئەدەبییەوە . دووەم بریتییە لەوەی کە دەستنیشانکردنی دەقی کراوە لەنێو دەقە ئەدەبییەکاندا پەیوەندی بە کۆنـی و نـوێی دەقەکـانەوە نییە . راسـتییەکی تریـش ئەوەیە کە بنـاغەی ئەم تیۆرییەی لەسەر بنیات نراوە ئەوەیە، کە دەق لە خۆیدا چەـندین خوێنـــدنەوەی شیــاو هەڵــدەگرێ . ســەرهەڵدانی ئەم چەمکە پەیوەنـدی بە قۆنـاغی دوای بونیـاد گەرییەوە هەیە، بەدیاریکراوی دوای تیۆری ئیستاتیکای وەرگرتن. کەواتە دەقی کراوەی بەرهەمهاتوو پەیوەندی بە سەرهەڵدانی چەمکی دەقی کراوەی ئیکۆوە نییە .

توێژەرانی بواری رەخنەی عەرەبی مێژووی سەرهەڵدانی ئەم چەمکە دەگەڕێننەوە بۆ دەقێکی فازل عەزاوی بە ناونیشانی (مخلوقات فاضل عزاوي الجميلة) کە بەخۆی ئاوێتەیەکە لە ژانرە ئەدەبییەکان، هەروەکو خۆیشی ئاماژەی پێدەکات و دەڵێ ((کاتێ دەقی مخلوقات الجميلەم لەناوەڕاستی شەستەکاندا نووسی لە پێشەکییەکی کورتدا ئاماژەم بەوە داوە کە ئەم دەقە دەقێکی کراوەیە، لەکاتێکدا ئەم چەمکە هێشتا دەرنەکەوتبوو .))(سیڤا علی، ٢٠١٩،النص المفتوح، ١٢) . شاعیر مەبەستی ئەوەیە لە ناوەڕاستی شەستەکان هێشتا دەقی کراوە دەرنەکەوتبوو، ئەو دەقێکی کراوەی نووسیوە . ئەم هەڵە تێگەیشتنە لە ئەدەبی عەرەبیدا لێرەوە سەری هەڵدا، کە بەلایەوە دەقی کراوە جۆرێکە لە فۆرمێکی نوێ کە شاعیر خۆی بۆ بەرهەمهێنانی ئامادە دەکات و ئاوێتەیەکە لە ژانرە ئەدەبییەکان . بەڵام بە مانا ئیکۆیەکەی ئەم چەمکە پەیوەندی بە تیۆری خوێندنەوەوە هەیە نەك بە فۆرمی دەق، پاشان ئەوەندەی پەیوەستە بە خوێنەر و خوێندنەوەوە، ئەوەندە پەیوەست نییە بە نووسەرەوە . چونکە دەقی کراوە فۆرم نییە، بەڵکو بەو دەقە دەوترێ کە خوێنەر لێکدانەوەی هەمە جۆری بۆ دەکات . شاعیر ناتوانێت ناوی دەقی کراوە لە بەرهەمەکەی خۆی بنێت، بەڵکو ئەوە خوێنەرەکانن لە ئاکامی فرە خوێندنەوەیان بە دەقەکان ئەو ناوە بەدەقەکان دەبەخشن.

بەم پێیە رەخنەگرانی عەرەب تێڕوانینیان بۆ چەمکی دەقی کراوە جیاوازە لە تیڕوانینی ئیکۆ. بەنموونە عەزاوی جەخت لەوە دەکاتەوە کە دەقی کراوە ((جۆرێکە لە نووسین هەموو ژانرەکان رێکدەخات : شیعر، رۆمان، چیرۆك، شانۆ لە پێناو گەیشتن بە نووسینێك کە لە شێوە و شێوازدا جیاواز بێ))(سیڤا علی، ٢٠١٩،النص المفتوح، ١٢) هەر بۆیە بە لای هەندێکیانەوە ((دەقی کراوە بە منداڵی شەرعی پەخشانە شیعری عەرەبی لەقەڵەم دەدەن)) .(د. رباب هاشم حسين . النص المفتوح https://www.google.com) . بەلای سەلاح فەزلەوە کرانەوەی دەق ((بریتییە لە توانای دەق بۆ ورووژاندنی ژمارەیەکی زۆر لە دەلالەت و وەڵامدانەوەی پەسەند واتە کرانەوەی بۆ راڤە و لێکدانەوە. بەپێی ئەم چەمکە کرانەوە لە بنەماکانی شیعری نوێگەرییە)). (د. صلاح فضل. التخيل من فئات الادب والنقد . 1996 .112). ئەوەی جێی سەرنجە ئەوەیە سەلاح خۆی لەوان جیادەکاتەوە کە پێی وایە دەقی کراوە واتە کرانەوەی بۆ راڤە و لێکدانەوە، بەڵام لەوەدا هاوڕانیم لەگەڵیدا کە چەمکی کرانەوە دەبەستێتەوە بە قۆناغی نوێگەرییەوە لەکاتێکدا ئەم چەمکە لەئاکامی خوێندنەوەی بەرهەمی کلاسیکییەوە سەری هەڵداوە . لەو روانگانەوە رەخنەگرانی عەرەب سێ رێچکەی سەرەکی بۆ تێگەیشتن لە چەمکی دەقی کراوە دیاری

دەکەن کە ئەمانەن:

ڕێچکەی یەکەم : کرانەوەی ژانری واتا شیعر دەکرێتەوە لە ڕووی هونەر و ژانرە ئەدەبییەکاندا . ڕێچکەی دووەم کرانەوە بە ڕووی لێکدانەوەدا. کاتێ دەق ئەوە هەڵدەگرێ کە چەند مانا و ئاماژە و راڤەیەکی لەناوئاخندا حەشاردابێ ئەمەش بە هۆی فرە لێکدانەوەیە . ڕێچکەی سێیەم بریتییە لە کرانەوەی مەعریفی واتە دەق دەکرێتەوە بەڕووی مەعریفە و ڕۆشنبیری و زانستدا . (سیڤا علی، ٢٠١٩، النص المفتوح،١٤) بەم پێیە لە ئەدەبی عەرەبیدا بە هەمان باس لەوە دەکەن کە شیعری کراوە دوا فۆرمی دەقی شیعرییە لەدوای شیعری پەخشانییەوە وەکو ژانرێکی نوێی شیعری لێی دەڕوانن کە سیماکانی ژانری ئەدەبی و هونەرەکانی تری تێدا بەکار هاتووە .

دەقی کراوە لە ڕەخنەی کوردیدا لە ڕووی تیۆرییەوە لە ئیکۆوە هاتۆتە ناو ئەدەبی کوردییەوە ئەویش بۆ دوو تێگەیشتن یەکەمیان ئەوانەن کە راستەوخۆ لە سەرچاوە ڕەسەنەکەیەوە وەریانگرتووە زۆرینەن (عەتا قەرەداغی، نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد . زاهیر لەتیف، عەبدوڵڵا تاهیر بەرزنجی، حوسێن لەتیف، ڕێبوار سیوەیلی، فوئاد ڕەشید ...) د. فوئاد ڕەشید لە توێژینەوەیەکیدا، زانستانە زاراوە و چەمکی دەقی کراوەی ڕوونکردۆتەوە، کە پێی وایە (چەمکی کرانەوە راستەوخۆ پەیوەستە بە رادەی کرانەوەی دەق لەبەردەم کردەی راڤەکاری و خوێندنەوەی جیاوازدا . هەڵبەتە هەموو دەقەکان واتای کرانەوەیان نەك هەروەك یەك نییە، بەڵکو هەندێ دەق خوێندنەوەیەکی دیاریکراو هەڵدەگرن و رێگە بە لێکدانەوە و راڤەکردنی جیاواز نادات ئیکۆ ئەم جۆرە دەقانەی بە دەقی داخراو لەقەڵەمداوە) . (فوئاد ڕەشید، ٢٠١٩، ل٣).

چەمکی دەقی کراوە لە ڕوانگەی ئیکۆوە ئەو دەقەیە کە بەسەر هەموو راڤەکردنێکی شیاودا دەکرێتەوە، یانی وەك دەڵێت هەموو تەئویلێك قبوڵ دەکات . (عەبدوڵڵا تاهیر بەرزنجی. ژ. ٣٥، ٢٠٠٦). نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد دەقی کراوەی وەکو چەمکێکی راڤەیی بۆ خوێندنەوە و لێکدانەوەی دەقی شیعری ئەحمەدی مەلا بەکارهێناوە، پێی وایە ((دەقی کراوە خوێندنەوەی کراوەمان بۆ دەڕەخسێنێ کە بەقەدەر ژمارەی خوێنەرانی ئەم دەقە خوێندنەوەی جۆراوجۆر و کاریگەری ئەم خوێندنەوانە دروست دەکات . ئەم جیاوازییەی نێوان دەستەواژەکان، خوێندنەوەکە بەکراوەیی جێدەهێڵێ)) (نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، ٢٠٠٦ ،١٤٧) . سەلاح حەسەن پاڵەوان کتێبێکی بە ناونیشانی شیعری کراوە لە ئەزموونی شیعری نوێی کوردیدا بڵاوکردۆتەوە، کە کاری لەسەر دوو بەرهەمی سەباح ڕەنجدەر کردووە، وەك هەوڵێك بۆ خوێندنەوەی

دەقەکـانی نێـو ئەو دوو بەرھەمە، بەڵـام بە بە ئەوەی ئامـاژە بە چەمکـی شیعـری کـراوە بکـات کە چییە ؟ ھەروەھـا بە ئەوەی روونـی بکاتەوە بە ئەم ناونیشانەی ھەڵبژاردووە ؟. د. زاھیر لەتیف لەم بارەیەوە بۆچوونەکانی لەوەدا کۆدەکاتەوە کە ھێڵی سوور لە نێوان دەقی کراوە و دەقی داخراودا بوونیان نامێنێت بە دیوێکی تردا دەقەکان ئاسان بن یان ئاڵۆز ئەوا لە یەك کاتدا ھەڵگری فرەمانایی و تاکگەرایییە .(د. زاھیر لەتیف . جێگۆڕکێی دەقی کراوە و دەقی داخراو . سایتی خاك) .

دووەمیـــان ئەوانەن، کە راســـتەوخۆ لەو رەخنەگـــرانەی عەرەبەوە وەریـانگرتووە، کە بە ھەڵە چەمکـی دەقـی کراوەیـان پێناسـەکردووە لێرەدا ئاماژە بە بۆچوونی شێرکۆ بێکەسی شاعیر دەکەین، کە لە بارەی دەقـی کـراوەوە لە پێشەکـی کتێـبی ملـوانکەدا دەڵێ ((مەبەسـتم لە تێکستی واڵا و کراوە چییە ؟ماڵێکە نەیەك بابەت و نەیەك فۆرمی دیاریکراوی تێدا ناژی ھیچ کام لەشیعر و چیرۆك و پەخشان و پەخشانە شیعرو شانۆنامە خاوەنی ھەموو ماڵەکە نین، بەڵام لە ھەمانکاتدا ماڵی ھەموویانە..)) (شێرکۆ بێکەس، ئەوە بە خۆشەویستی ئەسپێرین، ٢٠٠٤، ٥) ئەم تێگەیشتنەی شێـرکۆ بۆ دەقـی کـراوە ئەوەیە، کە دەق، کراوەیە لە بەردەم ژانرە ئەدەبییەکاندا و ئاوێتەبوونی دەقە لەگەڵ ژانرەکانی تری ئەدەبدا. ئەم تێڕوانینە جیاوازە لەو پێناسەیەی، کە ئیکۆ بۆ دەقـی کـراوەی کـردووە، کە بەلایەوە میکـانیزمێکی نـوێی رەخنەییە بۆ لێکـدانەوە و خوێـندنەوەی ئەو دەقـانەی، کە خـاوەنی جیھانبینیی کراوەن لە مانا . شێرکۆ ھەندێ لە دەقەکانی بە تێکستی واڵا ناودەبات، لە کتێبی کورسی نووسیوەتی (لە یەك تێکستی واڵادا : شیعر، چیرۆك، پەخشان، شانۆنامە) لە چلەی چلچرایەکدا نووسیوەتی دەقێکی ئاوێتەیە (پەخشان، شیعر، وتە). دیارە مەبەستی شێرکۆ روونە کە دەقەکەی تێکەڵەیەکە لە پەخشان و شیعر و وتە .

لوقمان رەئوف لە کتێبی بنەماکانی مۆدێرنە لە شیعرەکانی شێرکۆ بێکەسدا باس لە دەقی کراوە دەکات و ھەمان تێڕوانینی شێرکۆ دووبارە دەکاتەوە کە دەڵێ ((پێئەچێ، کە ئیتر دەقی کراوە ببێتە شکڵێکی زاڵ و لە بەرچـاوی ئەم دونیـا ئەفسوونـاوییە .)) (لـوقمـان رەئوف، بنەماکانی مۆدێرنە لە شیعرەکانی شێرکۆ بێکەسدا، ٢٠٠٩، ١٩٢). لـوقمان رەئوف لە کتێبێکی تریدا ھەمان تێڕوانینی پێشتری دووبارە دەکاتەوە کە دەڵێ ((تێکستە واڵاکان وەك دەرھاویشتە و بنەمایەکی تەکنیکی شیعری پۆست مۆدێرنە ھاتۆتە کایەوە)) (لـوقمان رەئوف، سیماکانی پۆست مۆدێرنە لە ئایدیای شیعری شێرکۆ بێکەس، ١٦٠) . حەمە سـەعید حەسـەن دەڵێ ((لە دەقـی واڵـادا کە تێکسـتی

سەردەمە ڕێز لە سنووری نەوان ژانرە ئەدەبییەکان ناگیرێت، نە هیچ شتێك دەکەوێتە سەنتەرەوە، نە هیچ چەمکێك جێگیرە و نە هیچ دەکرێت بە پێوانە . دەقی کراوە هیچ پێشمەرجێکی بۆ دانەنراوە …)) (حەمە سەعید حەسەن , فەین بۆ بابەی شیعر . ٢٠١٨ . ٦٠) سەرنجمان لەبارەی ئەو وتانەی سەرەوە لەسەر دوو خاڵە یەکەمیان تایبەتە بە دەقی کراوەوە کە ڕەخنەگر پەیوەستی دەکاتەوە بە سەردەمی نوێوە . لە کاتێکدا ئیکۆ لە بەرهەمی کلاسیکییەوە ئەم چەمکەی داهێناوە، سەرنجی دووەممان ئەوەیە کە دەقی کراوە بە تەنها دەبەستێتەوە بە ژانری شیعرەوە لە کاتێکدا زاراوەکە لە بنەڕەتدا بەرهەمی کراوەیە، چونکە ئیکۆ لە مۆسیقا و ڕۆمان و شیعرەوە زاراوەکەی داهێناوە و تایبەتی نەکردووە تەنها بە شیعرەوە .

تیۆری وەرگرتن و دەقی کراوە:

پەیڕەوکەرانی تیۆری وەرگرتن پێیان وایە، کە وەرگر (خوێنەر) ڕۆڵێکی سەرەکی هەیە لە دروستکردنی واتادا لە میانەی تێگەیشتن و گەڕان بە دوای دیوی ناوەوەی زمانی دەقدا، لەڕووەیە ئەم تیۆریە لەگەڵ تیۆرییەکانی دوای بونیادگەری بەیەکدەگەن . بەتایبەتی ئەو تیۆریانەی کە ڕەخنەی فەڕەنسی پەرەی پێدا کە پەیوەندیدار بوون بە چەمکی دەقی کراوە بە تێگەیشتنی ئەمبرتو ایکۆ .(د. عبدالقادر عبو . فلسفة الجمال . ٢٠٠٧ . ٩٤) ڕەنجدەر پێی وایە، کە شاعیر نابێت بە شێوەیەك شیعر ملکەچی واقیع بکات کە ڕێی بیرکردنەوەی خوێنەری تێدا بکوژێت (سەباح ڕەنجدەر، ئەزموون،٢٠١٤، ١١٥). خودی شاعیر بایەخ بە خوێنەر دەدات کە ڕۆڵی هەیە لە بەرهەمهێنانی واتادا، و دەقی کراوە پەیوەستی بە خوێنەری راستەقینە هەیە، ئەو خوێنەرە هەستیارەی کە دیوی شاراوەی دەق دەخوێنێتەوە و واتای لێ بەرهەم دەهێنێ، ڕوو لە ئاستی گوتراوی دەقەکە ناکات وەك ئەوەی بریتی بێت لە حیکایەتی ژیانی نووسەری دەق . (خوێنەر کاری بەسەر حیکایەتەکانی ناو دەقەوە نییە، بەڵکو کاری بەسەر ئەو پرسیارانەوە هەیە کە دەق دەیانورووژێنێت، بەو واتایانە رازی نییە دەقنووس بەرهەمی هێناوە، لەسەر ئەو گوتراوانە راناوەستێت، کە لە یەکەم خوێندنەوەدا واتاکانیان ئاشکرا دەبێت، بەڵکو روو لەو گوتراوانە دەکات کە لە ناواخندا بابەتگەلێکی تێدا حەشاردراوە، لە ژێر پەردەوە رازەکان دەدرکێنێ و پرسیارەکان دەکات، جۆرێك لە داخراویی واتا هەیە، بەڵکو خۆی واتای تر بەرهەم دەهێنێتەوە، خوێنەری هەستیار لە ڕێگەی خوێندنەوەکەیەوە، ئاسۆی خوێندنەوەی جیاوازتر دەکاتەوە . لە ڕێگەی وروژاندنی پرسیارەکانیەوە گریمانەی پرسیاری تر دروستدەکات . کاتێك دەڵێین دەقی کراوە مەبەست لەو دەقەیە هەڵگری فرە پرسیار و فرە خوێندنەوەیە قابیلیەتی پێبەخشینی واتای

جیاوازی هەیە، لە هەمان کاتدا دەقی کراوە بە خوێندنەوە و راڤەوە پەیوەستە، بەم پێیە ئەوەی دەق بەرەو کرانەوە دەبات خوێنەر و جۆرەکانی خوێندنەوەیە، چونکە دەقی کراوە بە تەنیا بەرهەمی دەقنووس نییە، بەڵکو پرۆسەیەکی دوولایەنەی نێوان دەقنووس و خوێنەرە) (حسەین لەتیف، دەق لە چاوەڕوانی خوێنەردا، ٢٤٤، ٩٥) .
((خوێنەر کاتێك دەقێك راڤە دەکات وەك ئەوە وایە لە تەجرەبەی کردەیەکی هاوبەشدا شەریك بێت . لە پرۆسەی راڤەیدا دەق و خوێنەر تا رادەیەك بەیەك رێژە دەور دەگێڕن)) (چارلز برێسلەر، رەخنەی ئەدەبی و قوتابخانەکانی، ٢٠٠٧، ١١٨)، چونکە بەلای لایەنگرانی رەخنەی هەڵوێستی خوێنەرەوە ((شیعری راستەقینە تەنیا بەی هەیە لە نەستی خوێنەردا بوونی هەبێ، نەك لەسەر رووپەڕی قاقەز، کاتێك خوێنەر و دەق کاردەکەنە سەر یەکتری، دوابەدوای ئەو واتا دەخوڵقێن. ئەمانە تەنیا لە نەستی خوێنەردا بوونیان هەیە، هەنووکە خوێندنەوە و لێکدانەوەی دەقی دەبنە تەجربەیەکی جوانیناسانە)) (چارلز برێسلەر، رەخنەی ئەدەبی و قوتابخانەکانی، ٢٠٠٧، ١١٨) . لە سەرەتای ساڵانی شەستەکاندا کۆتایی بە دەسەڵاتی دەقنووس دێت، بەڵکو سەردەمێکی تر لە کایەی ئەدەبی و رەخنەی ئەدەبیدا دەست پێدەکات .

ئەو سەردەمەش بە سەردەمی دەق / خوێنەر ناودەبرێت . لەم قۆناغە بەدواوە دەقنووس تەنیا مافێکی رەمزی بەسەر دەقەوە دەمێنێت . لەبەرانبەردا خوێنەر یاریی خۆی لەدەقدا دەکات . بە بڵاوکردنەوەی کتێبەکەی ئیکۆ (دەقی کراوە) و هەروەها راگەیاندنەکەی بارت (مەرگی نووسەر) درزێکی گەورە کەوتە نێوان خوێنەر و دەقنووسەوە، چونکە وەك چۆن خوێنەر بە واتاکانی دەقنووس رازی نییە، ئاوەهاش دەقنووس بەو واتایانە رازی نییە، کە خوێنەر بە دەقی دەبەخشێت . ئیکۆ ئاماژە بەوە دەکات کە خوێنەر بەگوێرەی ویستی دەقنووس راڤە ناکات، بەڵکو بە گوێرەی ئەو ستراتیژە ئاڵۆزە دەیکات کە لە ئەنجامی کارلێکی نێوان دەق و خوێنەردا دروست دەبێت .(حسەین لەتیف، دەق لە چاوەڕوانی خوێنەردا، رامان، ژمارە (١٤٤)، ٢٠١٧،ل ٩٤). بۆ نموونە دەقی شیعری پایزی گۆران هەمیشە کراوەیە لەبەردەم خوێندنەوەی جیاوازدا کە بە خۆی خوێندنەوەی جیاواز و هەندێك جار دژ بەیەکیشی لەسەر کراوە لەلایەن نووسەران و رەخنەگرانەوە . (نەجات حەمید . ٢٠٠٨. ٤٤٦)(د. ئەنوەر قادر . ٢٠١٨، ٤٢١)(سامان عیزەدین . ٢٠١٤ . ٤٣٨) . عەتا قەرەداخی لەڕوانگەی بۆچوونەکانی ئیکۆوە دەڵێ: (هەر دەقێك دەتوانێت کۆمەڵێك ئەزموونی ئینسانی لەخۆیدا کۆبکاتەوە و لەهەر گۆشەنیگایەکەوە لێی بڕوانرێت جۆرێك لە خوێندنەوە هەڵدەگرێ

. بەم پێیە دەقی کراوە چەند دەلالەتی هەمە چەشن هەڵدەگرێ . لەرێشەوە بنیاتی زمانی دەق کاری ئیستێتیکای وەرگرتن بەرجەستە دەکات، چونکە بنەمای بنچینەیی خەسڵەتی دەقی کراوە ئەوەیە کە لە روانگەی بنیاتی زمانی دەقەکەوە شۆڕدەبێتەوە بەجیهانبینی دیوە شاراوەکانی دەقەکەوە) . (عەتا قەرەداخی، بەدوای شیعردا لەنێوان وەهمی تازەگەری و واقیعیەتی تەقلیددا، ١٩٩٧، ١٠).

میتۆدەکانی رەخنەی دوای بونیادگەری تێڕوانینی نوێیان خستە بەردەست سەبارەت بە چەمکی دەقی ئەدەبی و چۆنێتی لێکدانەوەی لە روانگەی خوێنەرەوە ((دەقی ئەدەبی بە سروشتە خوازەییەکەی، دەقێکی کراوەیە و رێگە بە فرە خوێندنەوەیی دەدات . ئەم فرەییەش دەقەکە بە پیت و دەوڵەمەند دەکات لەم مەسەلەیەشدا تیۆری وەرگرتن لەگەڵ هەڵوەشانەوەگەرایی بەیەك دەگات)) (د. ابراهیم محمود خلیل، رەخنەی ئەدەبی نوێ، ٢٠١٧، ١٨١). لە ناوەڕاستی سەدەی بیست بەدواوە میتۆدەکانی رەخنەی ئەدەبی روویان لە خوێنەر کرد، ئەمەش بەو پێیەی ((هەر بە تەنیا دەق قسان ناکات، بەڵکو ئەمەش لە بواری دەقەکانەوە دەینە قسەکردن . ئەمە لە ئاسۆی بیر و سنوورەکانی هزری خۆمانەوە تەئویلی دەقەکان دەکەین و بە رووناکیی تێڕوانینەکانی خۆمان رووناکیان دەکەینەوە)) (رێبوار سیوەیلی، کتێبی نالی، ٢٠٠١، ١٥). بەم پێیە تا دەهات رێچکەی ئەو رێبازانەی بایەخیان بە رۆڵی خوێنەر دەدا لە شیکردنەوەی دەقدا پەرەی دەسەند، ((رەخنەی شیکردنەوەی دەقی داوای سوود وەرگرتن لە زانستە مرۆییەکان و هەستی خوێنەر دەکات، ئەم شەپۆلە نوێیە لە دیاریکردنی واتای دەقدا بەرگری لە هەڵوەست و رۆڵی خوێنەر دەکات، کە پێیان وابوو شیعر لەخۆیدا مەبەست نییە، بەڵکو مەبەستەکە ئەوەیە هەر وەرگرێك لە ئەزموونی تایبەتی خۆی بۆ زیاد دەکات)) (د. ابراهیم محمود خلیل، رەخنەی ئەدەبی نوێ، ٢٠١٧، ١٨١). ((بۆ ئەوەی ئەم رۆڵە بە دەق ببەخشین، دەبێت بە شێوەیەکی کراوە بیخوێنینەوە و لێکدانەوەی بۆ بکەین و سوود لە هەموو، یان بەشێکی زۆری ئەو ئیمکانیەتە رەخنەیی و مەعریفیانە وەربگرین کە لە ئامانجەکانی دەق نزیکمان دەخەنەوە)) (رێبوار سیوەیلی، کتێبی نالی، ٢٠٠١، ١٤) . ((ئیکۆ باسی لە خوێنەری ئینسکلۆبیدی دەکات، واتە هەتا خوێنەر مەعریفەی دەربارەی زمان و دەق و کێشەکانی سەردەم زیاتر بێت خوێندنەوەی جیاوازی بۆ دەق دەبێت .)) (حسەین لەتیف، دەق لە چاوەڕوانی خوێنەردا، ٢٠١٧) کەواتە ئاساییە کە خوێنەر بەو پاشخانە رۆشنبیرییەیی هەیەتی رۆڵی لە راڤە و لێکدانەوەی واتای جیاواز بۆ دەق هەبێت . چونکە ((دەق لە واتای خۆیدا کەلەبەرێکی گەورە دەهێڵێتەوە بۆ گوتنی تر و بیرکردنەوەی تر و هاوبەشیکردنی تر کە خوێنەر رادەکێشێتە بازنەی

بوونی خۆیەوە. ئەو بوونە مەرجدارەی هەموو کاتێك هەر دەربڕین لەکردن و بەرچاو خستنی کیانەکی عەقڵییە لە بووندا، کە هەرگیز ئەو بەرچاوخستن و دەربڕین لەکردنە ناگاتە پێگەیین و کامڵبوون .)) (نەجات حەمید،٢١٧) . لەڕەوەیە خوێنەری راستەقینەی دەق، لەدوای بەباوبوونەوەی دەقەکە ئامادەیی دەبێت و ئەو کەلەبەرانە پڕدەکاتەوە و نەوتراوەکانیش تەواو دەکات . بەم پێیە دوو جۆر خوێنەری دەق بوونی هەیە، ئەوانیش خوێنەری نادیار و خوێنەری راستەقینەیە . نادیار لەکاتی نووسینی دەقدا ئامادە دەبێت، راستەقینەش لەدوای بەباوبوونەوەی دەقەکە .

هەرمینۆتیکا و دەقی کراوە:

وشەی هەرمینۆتیکا (Hermeneutics) هونەری تێگەیشتن و لێکدانەوە دەگەیەنێت و ئامانجی ئەم تیۆرییەش بریتییە لە ئیشکردن لە واتای تێکستدا بە مەبەستی هێنانە سەر زمانی خۆمان، ڕۆشنکردنەوەی واتاکانی و شیکردنەوەی بە شێوەیەك کە ئیمکانی تێگەیشتنمان هەبێت .(ڕێبوار سیوەیلی، کتێبی نالی، ٢٠٠١، ١٠) . فرەواتایی دەق دەبێتە جێی بایەخی ڕەخنەگران ((لەڕاستیدا چەسپاندنی فرە واتایی لە دەقەکاندا تەنیا دوو گریمانە دەخاتە بیرکردنەوەمان، کە یا دەبێ مرۆڤ لە دەربڕین لەکردن لە هەموو واتایەکدا نەتوانێ بە تەواوەتی پێی بە هیچ بوونەکی راست بەرێ، یا ئەوەتا مرۆڤ ناگاتە ئاستی هیچ راڤەیەك بە بەچوونی خۆی)) (نەجات حەمید . ٢٠٠٨، ٢٢٧).

دەق توانای لەڕادەبەدەری هەیە لە راکێشانی خوێنەر بەلای خۆیدا کە خوێندنەوە و لێکدانەوەی جیاواز و جۆراوجۆری بۆ بکات . لەبەرئەوەی هێز و توانای کرانەوە دەردەکەوێت لەمیانەی دەسەڵاتی دەق کە چاوگی هەڵێنجاندنی جۆراوجۆری خوێندنەوە و جیاوازی لێکدانەوە لەخۆدەگرێ . بەو پێیەی دەقی کراوە ئەوەیە کە لەبەردەم لێکدانەوەدا بە ڕێگای جۆربەجۆر بکرێتەوە، بە بێ ئەوەی تایبەتمەندیی خۆی لەدەست بدات.((لەماوەی سی ساڵی رابردوودا تەئویل و تیۆری تا دێت پتر لێك نزیك دەبنەوە . ئەوەی راستی بێت، بەڵای زۆرێك لە ڕەخنەکاران و تیۆری داڕێژانی هاوچەرخ، بەهیچ کلۆجێك ناکرێت تیۆری و تەئویل لێك هەڵاوەبردرێن . ئەوان دەبێژن کاتێك دەقێك تەئویل دەکەین، هەموو کاتێك لە تێڕوانینەکی تیۆرێکیش وەردەگرین، جا چ خۆمان ئاگامان لەم بابەتە هەبێت، چ نەبێت هەروەتر دەڵێن تیۆری بەبێ تەئویل ناتوانێت بەردەك لە بەردەك بدات .)) (هانز بێر تێنز، بنەماکانی تیۆریی ئەدەبی، ٢٠١٤ . ٥) دەقی کراوە لە بنەڕەتەوە پەیوەستە بە هەرمەنتیکاوە چونکە ((واتای ئەم زاراوەیە پەیوەندی بە راڤەکردن و تەئویلی تێکستی ئەدەبی و هونەرییەوە هەیە، بەو پێیەی تێکست

کراوەیە لەوەی چەند مانا و چەند تەئویل هەڵدەگرێت)) (نەوزاد ئەسوەد، ٢٠١١،٣٤٥))
هەموو دەقێکی ئەدەبی و هونەری لەسەر بناغەی کێشەیەکی دیاریکراودا دروست دەبێ، هەموو دەقێك فرەمانایی بوونی بۆ واتا، سەربەخۆییبوون و سەنتەرێتی مان پرش و بڵاوەکان نایەنە ماناوە بەڵکو ئەو فرەماناییە لەبیری نووسەردا،خاوەنی ناسنامەی بنەڕەتی خۆیانن، خاوەن هێزی بناغەی خۆیانن کە بۆی هەیە بەردەوام واتای نوێ بخوڵقێنێ و لەسنووری واتایەکدا نەمێنێتەوە . (نەجات حەمید، تیۆری بنیاتی شاراوە. ٩٨).((دەقی فرەواتایی لە هەموو نووسینێکدا بوونی هەیە تەنانەت لە ساکارترین دەقەکانیشدا)) (نەجات حەمید. ٢٠٠٨، ١٠١) بەم ڕەهایەی بڕیارێکی وەها زانستییانە نییە، چونکە هەر خودی ئیکۆ دەڵێ هەندێ دەق هەن، کە فرە خوێندنەوە هەڵناگرن و بە دەقی داخراو پێناسەیان دەکات . کەواتە دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە لە تیۆری دەقی کراوەدا هەموو لێکدانەوەکان بۆ دەق هێز و کاریگەرییان لە بیرە بناغەییەکەی دەقەوە وەردەگرن . چونکە ((فرەمانایی لە دەقدا بزرکردن و پەراوێزکردنی بیری بناغەیی نییە، هەرێك لەو مانایانەی کە لە بیری سەرەتاییەوە لەدایك بوونە، بۆیان هەیە ببنە بابەتی ڕەخنەیی سەربەخۆ، بەڵام بە گەڕانەوە بۆ بیری بناغەیی، کە نووسەر لێیەوە واتای نوێ و پەیوەستدار دەخوڵقێنێ، هەرگیز واتای بنەڕەتی ئاشکرا نابێ)) (نەجات حەمید. ٢٠٠٨، ٩٩) ((خوێندنەوە جیاوازەکان دەق دەکەن بە دەقی کراوە، کاتێك ڕەخنەگرەکان بە تیۆری جیاواز لەیەکتر دەقێك دەخوێننەوە .)) (حسەین لەتیف، رامان، ٢٤٤ و ٩٧).
تیۆری ڕەخنەیی لە پرۆسەی گەڕان بە دوای واتای دەقدا سێ جۆر لە واتا دیاری دەکات :
١- واتای دانەر، کە مەبەست لێی ئەو واتایەیە کە لە زەینی نووسەری دەقدایە.
٢- واتای دەقی، بریتییە لەو واتا و مەبەستەی کە لەناو دەقدایە.
٣- واتای خوێنەر، مەبەست لێی ئەو واتایەی کە لە زەینی خوێنەردایە.
بەم پێیە چەمکی دەقی کراوە لەیەکتر بەینی هەرسێ ئەو مەبەستانەی دەقەوە بۆ پرۆسەی روونکردنەوەی واتای دەق دەگات . مەرجیش نییە کە دەقێك بە دەقی کراوە لەقەڵەمدرا ئیتر بەسەر خوێندنەوەی نوێدا دابخرێ، بەڵکو کراوەیە لەبەردەم خوێندنەوەی تردا . کەواتە تیۆری دەقی کراوە هەرمینۆتیکییە نەك ئیستێتیکی .
لەدوای ئیکۆوە، ڕەخنەگران تیۆری دەقی کراوە، بەو ڕێبازە ڕەخنەییانەی دەبەستنەوە، کە روو لە هەڵوەستی خوێنەر دەکەن،

ئەمەش لەو باوەڕەیانەوە بوو، کە خوێنەر تەوەری سەرەکییە لە لێکدانەوەی واتاکانی دەقدا . ((ڕەخنەگرانی ڕۆژئاوا دەقی کراوە پەیوەست دەکەنەوە بە مەسەلەی لێکدانەوەی بەرهەمی ئەدەبییەوە بەو پێیەی فرەخوێندنەوەیی کارە ئەدەبییەکان بە خۆی کارێکی ئاسایی چاوەڕوانکراوە لە پرۆسەی خوێندنەوەدا وەك چەمکێکی ئیستێتیکای وەرگرتن)) (ان موریل، النقد الادبي، ٢٠٠٨، ١٣٢) چەندە دەقەکان هی داهێنەرەکانیان ئەوەندەش هی خوێنەرەکانیانن بەپێی هەر خوێندنەوەیەکی کراوە بە دەق، بەرهەمهێنانی دەقێکی کراوەیشە و پرۆسەیەکی دیموکراتییانەی مەعریفی و ئەستاتیکی ڕەخنەییە لە بواری ئەدەب و ڕۆشنبیریدا . (ڕێبوار سیوەیلی، کتێبی نالی، ٢٠٠١، ١٥) . شانۆگەری (ئەنتیگۆنا)ی جان ئانۆی لە جەنگی جیهانی دووەمدا لەکاتی داگیرکردنی فەرەنسا لەلایەن نازییەکانەوە پێشکەشکراوە، چەندەها لێکدانەوەی جودای لەلایەن ڕەخنەگرانی ئەو سەردەمەوە بە کراوە هەندێکیان بە شانۆگەرییەکی بەرهەڵستکاریان لەقەڵەمداوە، کە دژ بە نازییەکانە. هەندێکی تریان بە شانۆگەرییەکی دەستخۆش لێکەری و پشتگیریکەری نازییەکانیان لە قەڵەم دەدا، هەندێکی تریشیان بە شانۆگەرییەکی وجوودی بێهودەییان لە قەڵەمدەدا.(نەجات حەمید، ٢٠٠٨، ٢٦) کەواتە دەقە ئەدەبییەکان کاتێك دەبن بە دەقی کراوە کە لەلایەن خوێنەرانیەوە خوێندنەوەی (تەئویل) جیاوازیان بۆ بکرێ . ئیکۆ دەڵێ ((دەسەڵاتی دەق لەو لێڵییەوە دروست دەبێ کە وشە و ئاماژەکانی خۆیان فرە جۆر و فرە ڕەهەند دەکەن)) دەقی کراوە پەیوەست بە فرە واتاییەوە سەربەخۆیی و ئازادی و کرانەوەیەکی فراوانی لە بەردەم خوێنەردا کردۆتەوە . کە هەموو گوتنەکانی هەز و کاریگەریان لەبیرە بناغەییەکەی دەقەوە وەردەگرن . فەنتازیای ئیستێتیکی لە دەقی کراوەدا بریتییە لە بنیاتێکی فرە ئاڕاستەیی لە بنیاتی واتای دەقدا. ((ڕەخنەگران سێ جیهانبینی بۆ بنیاتی دەق دیاریدەکەن، کە بریتین لە (جیهانبینی یەك مەدلول، جیهانبینی فرە مەدلول، جیهانبینی کراوە لە مەدلولەکان).)) (نەجات حەمید، ٢٠٠٨، ١١١). پرسیارێک لێرەدا ئەوەیە، کە دەقی کراوە لەکوێی ئەم سێ جیهانبینییەی دەقەوەیە ؟ لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا ڕوو لە بۆچوونەکی ئیکۆ دەکەین، کە دەڵێ: هەر بەرهەمێك (دەقێك) لەخۆیدا چەندین خوێندنەوەی شیاو هەڵدەگرێ. کەواتە بەلایەوە دەقی کراوە چەندین خوێندنەوەی جیاواز دەنێتە کایەوە. بۆیە خاوەن جیهانبینییەکی کراوەیە لە مەدلوولەکان،. کەواتە هەردەقێك خاوەنی جیهانبینی کراوە بێ لە مەدلوولەکان ئەوە ئەو دەقە لێکدانەوە و خوێندنەوەی زۆری بۆ دەکرێ و بە دەقی کراوە پێناسە دەکرێ . لێکدانەوەی کراوە خەسڵەتێکی زیندوو دەبەخشێتە ئەو دەقانەی، کە

خاوەن جیهانبینییەکی کراوەن لە مەدلوولەکان .
فرە واتایی دەق، یەکێکە لە سیماکانی دەقی کراوە، ئەم تێڕوانینە لەگەڵ تێڕوانینی لێکدانەوە بۆ دەق لە روانگەی تیۆری دەقی کراوە بە واتا ئیکێیەکەی دەگونجێت .((دەقی کراوە ئەو دەقەیە کە دەچێتە ناو قووڵایی و شوێنی شاراوەوە، دەقێکی فرە خوێندنەوەیە، شێوە دەبێتەوە بۆ بەشەکانی ناوەوە، لە ئاستی بنیاتی شاراوەییدا شوێنێك دەگرێ دادەبەزێتە دیوی ناوەوەی بنیاتی زمان))(سیقا، النص المفتوح، ٢٠١٩، ١٥). ((هەموو دەقێك لە جیهاندا سیفەتی دووسەریی واتا لە خۆیدا هەڵدەگرێت و ئەم سیفەتەش لە سیفەتی ناوکی زمانەوەیە .))(نەجات حەمید . ٢٠٠٨، ١٠٩) بە شێوەیەکی تر دەق دوو بنیاتی هەیە یەکێکیان ئاشکرا و ئەوی تریان شاراوە . بنیاتە شاراوەکە کراوەیە لە بەردەم خوێنەردا کە مانای کراوەی لە بەدەست بهێنێت، چونکە هەر خوێنەرێك ئازادە، کە لە دید و بۆچوونی خۆیەوە لێکدانەوە بۆ بنیاتی شاراوەی دەق بکات . لەم حاڵەتەدا دالەکان کراوەن لە بەردەم چەندین مەدلوولدا .

لە ئەدەبی کوردیدا چەندین بەرهەمی ئەدەبیمان هەیە لە چەند گۆشەنیگایەکەوە لێکدانەوە و راڤەی بۆ کراوە هەندێ جار واتای جیاواز لە یەکتریان داوە بەدەستەوە، کەواتە ئەم جۆرە دەقانە کە خوێندنەوەی جیاوازیان بۆ کراوە دەشێ ناوی دەقی کراوەیان لێ بنێین. نالی لەلایەن چەندین خوێنەرەوە لێکدانەوە بۆ دەقەکانی کراوە. لە دیارترین ئەو خوێنەرانە (مەلا عەبدولکەریمی مودەریس و کوڕەکانی، مەسعود محەمەد، د. مارف خەزنەدار، د. دڵشاد عەلی، ڕێبوار سیوەیلی، عەتا قەرەداغی ….) چونکە ((شیعرەکانی نالی جیهانبینییەکی شاراوەیان تێدایە و تێکەڵێك لە سیستەمی زانستی دەلالەتیان تێدایە و تا ئێستەکە هەر بە زیندووێتی بەکاریگەری ماونەتەوە)). (نەجات حەمید، ٢٠٩) لەبەرەوەیە روو لە جیهانبینی دەقی زەوان دەکەین و لە روانگەی بنەما و خەسڵەتەکانی تیۆری دەقی کراوە لێکدانەوە و راڤەی واتا و دەلالەتەکانی دیوی ناوەوەی دەربڕینەکانی بنیاتی زمانی دەقەکە دەکەین.

بەشی دووەم:
دەقی زەوان لە روانگەی تیۆری دەقی کراوەوە

ڕەخنەگران و توێژەران، لە چەندین گۆشەنیگاوە، روویان لە جیهانبینی دەقی شیعری زەوان کردووە و مانای جیاواز و کراوەیان لەبارەیەوە خستەتە بەردەست لەوانە(ئەحمەدی مەلا، عەبدوڵڵا ڕەحمان، سەران مامەند عەبدوڵڵا) خەسڵەتی فرە خوێندنەوەیان پێ بەخشیوە.

لەم تـوێژینەوەیەدا دەمـانەوێت بە شێـوەیەکی دیکە زەوان بهێنینە زمان و لە جیهانبینییەکی ترەوە لێکدانەوەی نوێی بۆ بکەین، بەڵام بە دووركەوتنەوە لە مانای بنـاغەیی دەقەکە . بە هـاتنە دیـی ئەم ئامانجە، پێویست دەکات سوود لە هەموو یاخود بەشێك لە تیۆرەکانی تری ڕەخنەی ئەدەبی وەرگرین، کە لە خزمەتی لێکدانەوەی بنیاتی شاراوەی دەقەکەدان . راڤەگەری فەرەنسی (هیـرش) جیاوازی دەکـات لەنێوان واتا و مەغزادا، چونکە واتا لە دەقدا جێگیرە، بەڵام مەغزا، یان دەلالە دەگۆڕێت . ئامانجی ڕەخنەی ئەدەبی ئەوەیە بگاتە مەغزای دەقەکان، بە پێچەوانەی شیکردنەوەوە کە ئامانجی گەیشتنە بە واتا، گەیشتن بە واتا بە شیکردنەوەی زمانەوانییانەی دەق بەدی دێت، بەڵام گەیشتن بە مەغزا، تەنها بەدروستبوونی پەیوەندی لەنێوان دەق وەرگردا بەدی دێت . ((د. ابراهیم محمود خلیل، ڕەخنەی ئەدەبی نوێ، ٢٠١٧،٢٠٤) .

شاعیر یەکەم شیعری خۆی لە ساڵی ١٩٨١ لە ڕۆژنامەی هاوکاری بڵاوکردۆتەوە، کە تەمەنی شانزە ساڵان بووە . دەقی زەوانی لە ١٩٨٨ بڵاوکردۆتەوە، کە تەمەنی بیست و دوو ساڵ بووە . تی . ئێس . ئێلیەت دەڵێ ((جوانترین شیعر ئەو شیعرانەن، پێش ئەوەی تەمەنمان ببێت بە بیست و پێنج ساڵی دەیاننووسین)). ئەوەی جێی سەرنجە کە بەم بنیاتە دەوڵەمەندە و بەو زمانە شیعرییە شاعیر لەو تەمەنەدا، لە یەکەم تاقیکردنەوەی شیعـری درێـژدا، دەقێکـی نـوێبەخشی بەرهەمهێناوە، کە هەست و هەناسەیەکی قووڵی شیعری لە جیهانبینیی خۆیدا شاردۆتەوە. ((سەباح ڕەنجدەر یەکێکە لەو شاعیرانەی کە شیعرەکانی بە زمانێکی سفت و سۆل و رووحییەتێکی تازە داڕێژراون، شێوازی تایبەتی خۆی هەیە و دەخرێتە خانەی شاعیرە نوێگەریخوازەکان.)) (کەمال غەمبار، چنینەوەی چەند وتارێکی ڕەخنەیی، ٢٠١٢، ٢٣) .

کۆمەڵێك توێژەر و ڕەخنەگر لە بارەی شاعیرەوە توێژینەوەیان کردووە و کۆمەڵێك ئەنجامی باشیان خستۆتە روو، لە دیارترینیان پرۆفیسۆر دکتۆر مارف خەزنەدارە، ئەمەش بەخۆی پەسەندکردنی شاعیرە وەك یەکێك لە شاعیرە هاوچەرخەکان (ئازاد عەبدولواحید، د. مارف خەزنەدار لە گۆڤاری رامان دا، ٢٠١٨، ٢٤٢،٣٢٩). شاعیر لە تاقیکردنەوەی شیعری هاوچەرخدا پێگەیەکی دیاری هەیە، چونکە شێوازی شیعری خۆی لە شاعیرانی تر جیاکردۆتەوە و زمانی شیعری تایبەت بە خۆی هەیە کە شاعیری پێ دەناسرێتەوە . لەم بارەیەوە کەمال غەمبار دەڵێ: ((مۆرکی کارتێکردنی شاعیرانی تری بەسەرەوە دیار نییە لە

شاعیرێتی و رەسەنی بخەن، ئەم بەچوونەشم ئەوە ناگەیەنێ کە شاعیر ئاوڕی لە سامان و کەلەپووری خۆماڵی و نەتەوایەتی نەداوەتەوە و سوودی لێ نەبینیون. (کەمال غەمبار، بەرەو جیهانی شیعریی چەند شاعیرێك، ٢٠٠٨. ٣٢). هەروەها سرور حەسەن محەمەد توێژینەوەیەکی زانستی بە میتۆدی بەراوردکاری لەبارەی ئەدۆنیس و سەباح رەنجدەرەوە کردووە .(سرور حسن محمد . ٢٠١٣) سەباح رەنجدەر لە دەقی زۆواندا دەیەوێ لە ژێر پەردەوە راز و نیازی خۆی بۆ خوێنەر رابگەیەنێت، چونکە (شیعری رەنجدەر لەو شیعرانەیە کە ئاسان خۆیان نادەن بەدەستەوە و لە پشت هەر وشەیەکەوە مانایەکی پەناهان حەشارداوە و هەر بۆیە بەدەگمەن لە یەکەم بەرکەوتندا لەگەڵ زۆرێك لە شیعرەکانی ئەم شاعیرەدا خوێنەر بۆی هەزم دەکرێت) (ئارام سدیق، زمان و شیعریەت، ٢٠١٧،١٣٦).

سەرەتا لە ناونیشانی دەقەکەوە دەچین بەرەو جیهانبینی دەقەکە . چونکە ناونیشان هەمیشە کلیلی چوونە ژوورەوەیە بۆ نێو دیوە شاراوەکانی دەقەکەوە . زێوان ناوێ بە ئەو کەسەی کە پارێزەر و راژەکاری شوێنی پیرۆز و ئاینییە . شاعیر هاتووە ئەم ناوەی خواستووە بۆ خۆی کە وەك ناونیشان یارمەتیدەرە بۆ گەیشتن بە ئاماژەکانی ئەو وێنانەی کە مانای خەسڵەتی راژەکار و پارێزەری شوێنێك دەگەیەنێت لەلایەن کەسێکی خۆمخۆرەوە بە مەبەستی خزمەتکردنی و دابینکردنی پێداویستییەکانی و دروستکردنی ژینگەیەکی ئارام و بێگەرد وەك ئەوەی کە مۆژدە دەداتە نواڵە کە لەو ناخۆشیانەی هاتەتە رێگەیان رزگاری دەکات و جۆرێك لە بەهەشتی بۆ دروست دەکات . شاعیر ئەو کەسەیە ماڵێك بۆ نواڵە دروست دەکات لە شێوەی ئەو شوێنە پیرۆزەی کە زێدەوان پارێزگاری لە شوێنی پیرۆز دەکات ئەو بەواو متمانەی بە خۆی هەیە کە نەمری لە بەهەشتدا لەگەڵ نواڵە بەدەست دەهێنێت .

ئێشی کوشندەی تێپەڕبوونی ساڵەکان
دەچنە چاڵی بیرچوونەوە
لە شاری جەشخواردووی سەرزەمین
خانوویەکی ساکارت لە درەختی بەردار بۆ دروست دەکەم
تێیدا پیر بە
باخەکەشی بەخاوەن کە
ئەی خاوەن باخ
هەرچوار وەرز سەوزە و میوەیان لەسەر دەستە
(سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٢٥)

شاعیر خۆی دەکاتە زێوانی ئەو ماڵەی کە لە درەختی بەردار بۆی

دروست دەكات و بەڵێنی پێدەدات كە ساڵانی رابردوو لە بیر بكەن و لەدوای بەیەكگەیشتنیان لە بەرھەمی داری خۆزگە و ئامانجەكانیان بە ئاسوودەیی لەو ماڵەی پێكەوەی دەنێن بخۆن و تا دوا تەمەنی پیریان پێكەوە بن .

شاعیر كە باس لە قۆناغی منداڵیی خۆی دەكات زیاتر یادەوەری□ خۆشەكانی خۆی دەگێڕێتەوە بەڵام هەندێ وێستگەی منداڵی نوغرۆی مەرگەساتە و ناخۆشی□ هەروەها سەرتاپای تەمەنی قۆناغی گەنجێتی ماوەیەكی كەمی لێ دەرچێت تروسكەی شادی تیا نەبووە .

خۆم هاوێشتە بۆشایی بوون

بەخشندەیەك دەستی میهری بۆ درێژ نەكردم

(سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٧٠)

ئەمە لووتكەی ئازار و خەمەكانی شاعیر دەردەخات كە لەو قۆناغەی ژیانیدا ئەوەندە تاڵی چەشتووە تەنانەت كەسێك شك نابات دەستی هاوكاری بۆ درێژبكات و بە رادەیەك هەستی بەتەنیایی كردووە كە وەك نامۆیەك دەربكەوێت . بۆیە ناونیشانی دەقەكە راستەوخۆ پەیوەندی بە ژیانی شاعیرەوە هەیە لە هەرشوێنێك ناوی زێوان بەكارهاتبێت ئەوە مەبەستی شاعیر خۆیەتی و خۆی بە زێوان ناودەبات كە دەلالەتە بۆ پێگەی پاكی و بەوەفایی ئەو بەرپرسیاریەتییەی شاعیر وەك پاسەوان دەكەوێتە ئەستۆی ئەو ماڵەی كە پەیمانی داوە بۆ نواڵەی دروست بكات، كەواتا دەقەكە بریتییە لە پانۆرامای ژیانی شاعیر بە خۆشی و ناخۆشی□كانیەوە هەر لە منداڵییەوە بۆ گەنجێتی . ژیانی شاعیر لە هەردوو قۆناغی منداڵی و گەنجیدا لە نێوان گەشبینی و رەشبینیدا سەرەتاتكێی كردووە، بەڵام زیاتر ناخۆشی و رەشبینی بەسەر شاعیردا زاڵە وەك لەم هێڵكارییەدا روونكراوەتەوە :

زێوان

منداڵی خۆش بووە گەنجێتی ناخۆش بووە مێژووی گەلی كورد ناخۆش

كاتی نووسینی دەق

رابردوو **ئێستا**

دڵەڕاوكێ

رەشبین

زێوان

بەم پێیە زێوان لە تێكچوونی هاوسەنگیی نێوان خۆشیی منداڵی و ناخۆشیی گەنجێتی و زاڵبوونی هەردوو چەمكی دڵەڕاوكێ و رەشبینی لای شاعیر هاتۆتە بەرھەم . كۆی گشتی تاقیكردنەوەكە بەرھەمی ئاماژە و

مانای خۆشی و ناخۆشییەکانن. سەرئەنجام هەردوو چەمکی دڵەڕاوکێ و رەشبینی لە ئاستی بنیاتی دەقەکەدا زاڵە . شاعیر لە دەقی زێواندا ئاشنامان دەکات بە کارەکتەرەکانی نێو دەقە شیعرییەکەی کە بریتین لە شاعیر(زێوان) و نواڵە (خۆشەویستی شاعیر) و دایك و باوك و شاعیرەکان (نالی، مەولەوی، حاجی) و کارەکتەری ئاینی و ئەفسانەیی(ئادەم و خدری زیندە و فەرهاد و برایمەك و مەسیح و مریەم و موسا و پێغەمبەر)، هەروەها بەو شوێنانەی کە رووداوەکانی نێو دەقەکە لەخۆیانی گرتووە کە بریتییە لە گوندی دەربەندی گەم و هەولێر . لە رووی کاتیشەوە قۆناغی منداڵی و گەنجێتی شاعیر دەگرێتەوە .

لە رووی بابەتەوە شاعیر زیاد لە بابەتێك دەخاتە روو کە بەلای ئەمەوە بریتین لە خۆشەویستی، مردن، ژیان، سروشت، یادەوەری، رامان لە نهێنییەکانی گەردوون و بوون، مێژوو، دڵەڕاوکێ، نائومێدی، رۆشنبیری و کلتوور . شاعیر لەم تاقیکردنەوە شیعرییەدا دەیەوێ لە ئاستێکی قووڵی مەعریفییەوە شیعرییەت بە زمانێکی نوێ بەرهەمبهێنێت . ئەو رووکەشانە لە دیاردەکان ناڕوانێت، بەڵکو دەچێتە قووڵایی و رۆدەچێتە جیهانی شاراوەیی رووداو و پرسیارەکانی حەقیقەتی بوون و گەردوون . خەسڵەتی ڵێڵی و ناڕوونی لە مانا و دەربڕینەکانی بنیاتی زمانی دەقی زێوان خوێنەر پەلکێش دەکات کە ئازادانە لێکدانەوەی هەمەجۆر بۆ جیهانبینیی دەقەکە بکات، ئەمەش بەپێی ئەو دەسەڵاتەی دەق لە رووی مەعریفییەوە هەیەتی لەلایەك و لەلایەکی ترەوە بەپێی ئاستی مەعریفی و رۆشنبیری و تێڕوانینی خوێنەر خۆیەوە . (شکلۆڤسکی لەو باوەڕەدا بوو کە هونەر و هێزی هونەری خۆی لە نائاشناسازیدا ئەبینێتەوە بۆ ئەوەی شتەکان بە شێوەیەکی نوێ پیشان بدەین). (عەبدوڵڵا تاهیر بەرزنجی . ٢٥) لەبەرئەوە فۆرمالیزم تیۆرییەکە دەربارەی شیعر وەك لادانێکی زمانی، بە هۆی چەمکی بەنامۆکردنی شیعرییەوە ئەدەب خۆی لەزمانی ئاسایی و رۆژانە دوور دەخاتەوە . (پێتەر هابەرگ و دانەرانی تر. وەرگێڕانی : ئەنوەر قادر محەمەد . ٣٢٠)

سروشت هەموو شتێکت ترساندوومی
لرفەی ئاگرت
بڵندایی چیات
گەفی رووبارت
دەشتایی رووتت (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٥)

سروشت دەستپێکە بۆ چوونە ناو جیهانی هزر و مەوداکانی لێکدانەوەی هەموو دیاردەیەك کە هەستپێکراو بێ یاخود هەست پێ نەکراو بێ. ترس لە سروشت لە کۆنەستی هەموو مرۆڤایەتیدا بوونی هەیە . هەمیشە

ه□□ش□ بووە لەسەر ژیانی و لە هەمان کاتیشدا مرۆڤ وانەی زۆری لێوە فێربووە شاعیر لە سەرەتاوە هەستی ترس لە دیاردەکانی سروشت رادەگەیەنێ . ئەم تێڕامانە لە گەردوون پرسیارە لەو هێزەی لە پشتی دروستکردنی ئەم بوونەوەیە کە چۆن ئاگر و ئاو و خاك خولقاون .

ئاگر کاتێك سەرچاوەی ترسە کە قەبارەی ئاگرەکە بە ئەندازە و ئاستێکی بەرفراوان بێت وێنەی شکۆمەندی ئاگرمان لا دروست دەبێت وەك وێنەی ئاگری دۆزەخ ترسناکە . بەڵام ئاگر لە شێوەی ئاگری نەورۆزدا بێت سەرچاوەی ترس نییە و دەبێتە خولقاندنی جوانی . ئاو کە دەبێتە سەرچاوەی مەترسی لە وێنەی دەریایەکی بێ سنوور جوانییەکی لەرادەبەدەرە کە بە شکۆمەندی ناودەبرێت . لرفەی ئاگر و بەرزی چیا و هاژەی رووبار و بەرینی بیابانەکان کە سەرچاوەی ترسن جوانییەکی لەرادەبەدەریان هەی□ م□ر□ق ل□ئاستیاندا سەرسامە و بەم جۆرە جوانییانە دەوترێت شکۆمەندی . رووناکی کە رەمزی ئارامی و دڵنیابوونە یارمەتیدەرێکی باشە بۆ چێژوەرگرتن لە دیمەنەکانی سروشت بە پێچەوانەوە تاریکیش ر□نگ□ ل□ بەردەم چارەنووس و ئایندەمان کە ناتوانین پەی بە جوانییەکانی ژیان بەرین

پەنجەم لە چاوەڕوانییەکی دوانەهاتوو یان گیان پێنەماو
بەناویەکدا دەشکێنمەوە
یادی مال□یکردنی ورچ دەبێتە بۆنە و نیشان
دیوە تاریکەکانی زەوی چی لێ دەدۆزێتەوە (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، 6)

شاعیر لە دەقی زێواندا نایەوێ وێنە مەئلووفەکانی پێشووتر کە لە نەستی خوێنەردا کەڵەکەبوونە دووبارەیان بکاتەوە . ئەم دەقە تاقیکردنەوەیەکی راستگۆیانەی شاعیرە کە لە دەروونێکی پاك و بێگەردی شاعیرانەی پڕ لە بەهای جوانی و خۆشەویستییەوە هەڵقوڵاوە. بۆیە بابەتە خودییەکان کە پەیوەندی بە شاعیرەوە هەیە، رەنگدانەوەی ئەو قۆناع□ی□ کە شاعیر لە منداڵیدا بەسەری بردووە .

قیژەی یەکەمین کتێب لەناو چاڵە بەفرەکان گوێی زرینگاندمەوە
بەیەکگەیشتنەوەی من و جزدانی ئارامبەخشی دایکم
کۆڵا نەکانی دەیگەیاندمە قوتابخانە و گۆڕەپانی رووخۆشی تۆپی پێ
پاشان دووکانە پڕ نهێنییە رەنگاوڕەنگەکانی گوندی گەنجینەی منداڵیم
(سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٦)

قیژەی یەکەمین کتێب لەناو چاڵە بەفرەکانی حەوش . یەکەمین کتێب کە منداڵ پێی ئاشنا دەبێت کتێبی ئەلف و بێی کوردی ئیبراهیم ئەمین باڵدارە، چونکە دوو دێڕ دواتر دەڵێ : کۆڵا نەکانی دەیگەیاندمە قوتابخانە . کەواتە لە خەیاڵی رۆژانی منداڵی شاعیردا قوتابخانە وێستگەیەکی گرنگی ژیانی شاعیر بووە . لەو کتێبانەی کە لە زەینی

زەبەی تاکی کورددا دەزرینگێتەوە و کاریگەری بەردەوامی لەسەر یادەوەری دەمێنێتەوە ئەو کتێبە بەنرخەی ئەلف و بێی کوردییە لە شوێنێکی تردا ئاماژە بە بابەتێکی سەرنج راکێشی ناو کتێبەکە دەکات ئەویش مێوژی زەرابە و لە شوێنێکی تردا ئاماژە بە لانك و بلوێر و گێپە و پەرژین دەکات ئەمانە لە کتێبی ئەلف و بێی کوردی باسکراون . لە زۆر شوێنی زەواندا وێنە و دەربڕینەکانی ناو یەکەمین کتێبی کوردی ئامادەییان هەیە (بزنە کەوی و گورگ و ئەسپ و سەو) وێنە ئاشناکانی نەو واقیع کە بەلامانەوە سادە و ئاسایین شاعیر نائاساییان دەکات و بە شێوەیەکی نائاشنایی سازیاندەکاتەوە:

مام زەراب لەناویدا سەبەتەی مێوژی داناوە (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٣٣)

جوانە کیژان مۆسیقا دەژەنن

گۆرانیبێژ لەبەردەمیان تاساوە (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٣٤)

گوندی گەنجینەی منداڵیم

یادەوەرییەکی جوان و ئەفسانەیەکی بەهێزە (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٣)

رابردوو لە چنینی بنیاتی دەقی زەواندا زۆر بە سفت و سۆلی وەکو تۆڕێکی ورد نەخشێنراوە . هەربۆیە شاعیر ئاماژە بەوە دەکات کە ((رابردوو، بەشی هەرە گەورەی ژیانی نووسەر پێکدەهێنێ و پێکهاتەی دەقیشە)) (سەباح رەنجدەر، چوار کتێب لەبارەی شیعرەوە، ٨))

شاعیر لە ئاستی نەگوتراوی دەقەکەدا باس لە پرسەی داهێنان دەکات تەنانەت لەم رووەوە تێڕوانینی خۆیمان بۆ دەردەبڕێت بەلایەوە شاعیر کەسێکی دیار و خاوەنی خەسڵەتی تایبەتە هەر بۆیە پێگەی شاعیران دەباتە ئاستی پێغەمبەران . پێغەمبەر کە مەبەستی محەمەدە سرووشی لای خواوە بۆ هاتووە و پەیامەکی پیرۆز و گەورە و گرنگی بۆ هاتووە . کەواتە مەسەلەی پەیام و بیروڕاکانی پێغەمبەر پەیوەست دەکاتەوە بە هێزێکی دەرەکییەوە . ئەو کاتانەی کە سرووشی بۆ دێت و پەیامەکەی لا گەڵاڵە دەبێت ئەو ئەوساتانە هەست بە ئارامی و خۆشی دەکات . بەڵام کە دێتە سەر شاعیران پرسەکە دەبەستێتەوە بە هێزێك لە ناوەوەی مرۆڤ کە تەنها بیرکردنەوە و هەستکردنی شاعیر لە ناخی خۆیدا بۆ داهێنانی شیعرەکانی دوای ئەوەی کە بەرهەمەکانی دەکەوێتە بەر دیدی خوێنەران ئەوکاتانە شاعیر دەگەشێتەوە و هەست دەکات دەرگایەکی بەڕووی خۆیدا کردەتەوە و پەیوەندیی شاعیر و دەوروبەر لە دۆخێکی ئارام و جێگیردایە و درزەکەی نێوانیان بەو داهێنانە پڕدەبێتەوە چونکە گەشانەوەی شاعیر ئەو راستییە دەردەخات کە ئەو کەسە دڵخۆش دەبێت و بارە دەروونییە ناهاوسەنگەکەی تێپەڕاندووە ئەویش بە حوکمی رەوینەوەی دڵەڕاوکەی شاعیر دوای بڵاوبوونەوەی

بەرهەمەکەی .
زۆر جار شاعیران شیعرەکانیان بۆ جگەر گۆشە و کۆرپەی خۆیان هاوشێوە کردووە جگەر زۆر ناسکە و هەستیارە کۆرپەش ئەو مەخلوقەیە کە بە موعجیزە و لە پرۆسەیەکی نۆ مانگیدا دەخولقێت و دواتر دێتە بوون و سەرەڕای ژان و ئازارێکی زۆر لە کاتی منداڵبووندا دایك کە کۆرپەکەی دەبینێت هەموو ئازار و ژانێکی بیر دەچێتەوە لە دیوی ناوەوەی ئەم دێڕە شیعرەدا شاعیر دەیەوێت پێمان بڵێت کە نووسینی شیعر وەکو منداڵبوون وایە دوای ژانێکی زۆر شیعر لەدایك دەبێت ئەم دەقە سێ ساڵ زیاتر لە سنگی شاعیردا ماوەتەوە و بۆ ماوەی چوار ساڵیش لەگەڵیدا خەریك بووە و هاتۆتە تەواوبوون شاعیر لە یادی بیست ساڵەی لەدایکبوونی زێواندا راستیی ئەو بۆچوونەمان بۆ دەسەلمێنێت . زێوان کە خودی شاعیر خۆیەتی ئەو لەکاتی نووسیندا واتە داهێنانی شیعریدا ئەو کەسێکی دڵخۆش و ئارامە بەو پێیەی نووسین هاوشێوە دەکات لەگەڵ سرووش و بیرکردنەوە و منداڵبوون کە تیایدا مرۆڤ گەشبینە و بەختەوەرە شادی و خۆشبەختی شاعیر لە هیچ پرۆسەیەکی تردا بەدەستی نایەت تەنها لەکاتی نووسیندا نەبێت ئەو بە ئارەزووە گەرم و گرنگەکانی خۆی دەگات تەنانەت لە بەیەکگەیشتنی لەگەڵ نواڵەدا ئەو هەستەی لە گەشانەوە و ئارامی دەروونی بۆ دەستەبەر نابێت . کەواتە شاعیر دەیەوێت ئەوەمان پێ بڵێ کە سرووش و بیرکردنەوە و منداڵبوون و نووسین سەرچاوەی وزە و هێزن بۆ بەردەوامیی ژیان و رێکخستنەوەی پەیوەندییەکان و بەتاوبوونەوەی پەیامی مرۆڤایەتی جوان بۆ ئامانجی بەخشینەوەی ئومێد و هیوا لەناو دەروون و لە سیما و روخساری هەموو تاکێکدا . نووسین بەلای شاعیرەوە بە سێ هەنگاو تێدەپەڕێت هەنگاوی یەکەم سرووشە هەنگاوی دووەم بیرکردنەوە و لێکدانەوە کۆتا هەنگاویش نووسینەوەیە . نووسین لە بیرکردنەوەیەکی قووڵ و لێکدانەوەیەکی هەمەلایەنەدا لەدایك دەبێت ژانی لەدایکبوونی وەکو ژانی منداڵبوون بە ئازارە بەڵام هەرکە هاتە دنیاوە شاعیر ئارام دەبێتەوە و پێی دەگەشێتەوە . پەیامەکەی شاعیر هەڵگری سۆز و خۆشەویستی و مرۆڤدۆستییە بۆیە هەموو خەڵکی سەرزەوی پێی شاد دەبن کە بەرهەمی شاعیریان دەگاتە دەست .

گۆرانیم ئاوێنەیەکە وەك بەیانیانی بەهار روون
پێغەمبەر دەموچاوی لە کاتی سرووش وەرگرتن تێیدا دەگەشێتەوە
نالی دەموچاوی لەکاتی بیرکردنەوە لە شارەزوور تێیدا دەگەشێتەوە
دایك دەموچاوی لەکاتی منداڵبوون تێیدا دەگەشێتەوە
زێوان دەموچاوی لەکاتی نووسین تێیدا دەگەشێتەوە
ئارەزووە گەرمەکانم زێویان شاد کرد (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٩)

کۆمەڵێك هۆکاری دەروونی و ژینگەیی لەوانە (مەرگ، نەگەیشتن بە یار، بێ بەشبوون لە سۆزی باوك، دابڕان لە دەوروبەر، نامۆیی) لە دیارترین و سەرەکیترین پاڵنەرەکانی داهێنانی دەقی زێوانن، هەرچەندە شاعیر خۆی پێی وایە ((مەرگ سەرەکیترین هۆیە بۆ دڵەڕاوکێی داهێنان، ئامادەکردنی ئەم مەرگەش هێزی شیعرە بۆ رووبەڕووب□وونەوەی لەگەڵ گرفتەکانی ژیان و مان)) . (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٩،٣٢) دڵەڕاوکێی شیعریش کە سەرچاوەکەی بەرھەمی شاعیرانی سەردەمەکە و پێش سەردەمی شاعیرە ئەم تاقیکردنەوە شیعرییانە لە جیهانبینیی شاعیردا رەنگ دەدەنەوە، هەروەك دەبینین لە چەند شوێنێکدا ناوی نالی و مەولەوی و حاجی قادر دەهێنێت و رەنگە چەندین شاعیری تریش هەبن کە ناڕاستەوخۆ، کاریگەریان بەسەریەوە جێهێشتووە.
لە بابەتی ئیرۆتیکیدا شاعیر راستەوخۆ بێ سڵکردنەوە ئەو جۆرە دەربڕینانە بەکاردەهێنێ، کە لەناو کۆمەڵگەی ئێمەدا رێگەپێنەدراو بوونە، ئەو بەربەستە دەشکێنێ، چونکە لە چەند شوێنێکی دەقەکەدا، جەستەی خۆشەویستەکەی رووتدەکاتەوە هەرچەندە ناوی نابات و نایەوێ بە ئاشکرا ناوی خۆشەویستەکەی بهێنێت.
پارچەیەك قوماشی مەمکدانتم دەس بخە
چاویلکەمی پێ روون دەکەمەوە (سەباح رەنجدەر 2018، ٥٨)
نواڵە کراسی سەما ل□ بەربکات
فریزی پەستی حەوشە ژەنگی کەوتن دادەماڵێ
کراسی سەماش فڕێ بدا
فریزی شادمانی حەوشه کتوپڕ رەشەتای دێتێ (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٦٧)
شاعیر بە هەندێ نموونەی ئەزموونی خۆشەویستی شکستخواردوو . لای شاعیر و کەسانی عاشق دەیەوێت پێمان بڵێت هەرمن نیم، کە نەگەیشتووم بە یارەکەم ئەو دەمانگەڕێنێتەوە بۆ رابردوو و چیرۆك شکستخواردووی نالی و حەبیبە و شیرین و فەرهاد و برایمۆك و پەریخان کە بەیەك نەگەیشتوون دەهێنێتەوە لەلای□ک□ی تریشەوە خۆشەویستی خۆی و نواڵە دەکاتە مێژوو دەیخاتە ریزی چیرۆکە بەناوبانگەکانی عەشق و خۆشەویستییەوە .
برایمۆکیش ئاگری سێبووری ونکردووە (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٤٠)
فەرهاد پەیمان شکێن بکات (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٥)
قەڵەمکێشی حەبیبەم دەداتێ بە دیاری بۆ نواڵەی ببەم
(سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٦٤)
لە ئاکامی بێبەشبوون لە حەزی سێکسی و خۆشەویستی رەگەزی مێینە لای شاعیر وێنەی ئیرۆتیکی بە راستەوخۆ دێنە نێو بنیاتی دەقەکەوە حەزی

سێکسی و بێ بەشبوون لە سۆزی یار، هەڵسووڕێنەری هێنانە کایەی ئەو شتانەن کە شاعیر لە منداڵی و گەنجێتیدا لێیان بێ بەش بووە و پێیان نەگەیشتووە :

منداڵدانی ژنان گەرمن
دەماری ئارەزووی مەمك
گەرمایی پەنجە بە ئاگای دەهێنێ (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٢)

منداڵدانی ژن مەبەست ئەندامی زاوزێی مێینەیە . مەمکیش شوێنێکی هەستیارە و بە دەست لێدان و راموسانی بە پەنجە و بە دەست حەزی سێکسی مێینە دەورووژێنێت . ئەمانەی لە ئاستی ئاگاییدا وتووە . بابزانین لە ئاستی نەوتراودا و لە ئاستی نەستدا شاعیر بە رەمز و لە ژێر پەردەوە چۆن حەزی سێکسی خۆی دەردەبڕێت .

چیا بەم روو ئەو روو دابکەون
دەشتایی لە خەسڵەتی ناز فرۆشتن خۆ پێکدادەن
منیش سرووش لە یەکەمین هێلکەی هەڵۆ دەخوازم
شیعرێکت خەون لە چێشتەخەو دەبینێ
پرچی خۆڵەمێشینی نواڵە لەناو باران گەشە دەکات
تەنیایی کەوانەیەکی ئاوریشمینە (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٦٧)

چیا لە روانگەی شیکاری دەروونییەوە رەمزە بۆ ئەندامی نێرینەی پیاو دەشتاییش رەمزی جەستەی ئافرەتە کە بە ناز و خۆشەویستییەوە بەر چیا دەکەوێت و بەیەك دەگەن و بەریەکتری دەکەون . هێلکە هێما و رەمزی تۆوە و لە بەیەکگەیشتنی جووتبوونی رەگەزی نێر و مێ تۆی نێرینە هێلکەکە دەپیتێنێ و کۆرپەلە دەخوڵقێت . شاعیران هەمیشە شیعر بە کۆرپەلە و جگەرگۆشەی خۆیان دادەنێن. لێرەشدا شاعیر ئاماژە بەوە دەکات کە منداڵێکیان دەبێت ئەم زاوزێکردنە و گەشەکردنە پێویستی بە ئاوە لێرەدا باران هەڵگری ئەو سیفەتەیە و کە دەشتایی پاراو دەکات. لێرەدا ئاماژەیە بۆ جەستەی ئافرەت، ئەو تۆوەی لە زەویدایە پێدەگات و دەبێتە بەرهەم واتا زەوی بەهۆی بارانەوە ئاوس دەبێت کە باران لە زەوی دەدات زەوی خۆی لەبەردەمیدا راکشاندووە و بە ناز و نەرمییەوە ئاوی بارانەکە هەڵدەمژێت دیارە هەموو شتێك لە سروشتدا بە هۆی بارانەوە گەشە دەکات . شاعیر لە تەنیایی و بەیەکنەگەیشتنی بە یار بەکەوانەیەکی تەواونەکراو هاوشێوە دەکات ئەو خەونی بەیەکگەیشتنی بەیارەکەی دەبێتە گرێی دەروونی ئیتر تەنیایی دەبێتە ئەو رێگایەی کە ناگاتە دوا وێستگەی خۆی و دادەخرێت بەڕووی هیواکانی شاعیرەوە .

گوندی گەنجینەی منداڵیم

ئەگەر لە روانگەی دەروونناسییەوە راق□ی ئەم دێڕە بکەین، کە چل و شەش جار دووبارە بۆتەوە، رەهەندێکی سێکس هەیە، چونکە تیۆری

شیکاری دەروونی واتای رەمزی وشەکانی بۆ دیاریکردووین (گەنجینە ئەو شوێنەیە کە لە روانگەی شیکاری دەروونیی فرۆیدەوە رەمز و ئاماژەیە بۆ ئەندامی زاوزێی ئافرەت، دەلالەتە بە حەز و سۆزی گێڕانەوەی شاعیر بۆ ئەصلەکەی بەواتای کۆرپەلەیی و جیناتی)(د. انور عبدالحمید الموسی، علم النفس الادبي، 46) کۆمەڵێك وشە هەیە لە روانگەی دەروونییەوە رەمز و دەلالەتن بۆ ئەندامی زاوزێ و منداڵدانی ژن لەوانە (چاڵ، کانەکان، ئەشکەوت، جانتا، کۆگا، گەنجینە، ژوور، دەرگا و راڕەوەکان رەمزن بۆ کونی ئەندامی زاوزێی مێینە) (د. انور عبدالحمید الموسی، علم النفس الادبي، ٤١).

ئەفسانەی خدری زیندە لە کلتووری کوردەواریدا لەسەر ئەوە بنیاتنراوە، کە خدر لەوەنەی پیرە پیاوێکی نوورانیی ریش و سمێڵ سپیدا دەردەکەوێت بە هەموو لایەکدا دەگەڕێ و خەڵکیش بە ئاسانی نایناسنەوە بەڵام ئەوەی گرنگە ئەوەیە هەرکەسێك خدری زیندە بناسێتەوە و داوای هەرچییەکی لێ بکات بۆی جێبەجێدەکات بە تایبەتی لە گەیشتن بە مرازی خۆی و بەهاناوەچوونی و رزگاربوونی لە تەنگانە. پێدەچێت شاعیر لە بێ ئومێدبوونی لە گەیشتن بە نواڵە هانای بۆ خدری زیندەش بردبێت ئەو ناچارە هانا بۆ هەموو رێگاکان بەرێت تا بە ئاواتی خۆی بگات .

بەختیاریی خدری زیندەیە (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ١٠)

خدر لەبن نوێنی گیایان مردنی لەخەوندا بینیوە (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٤٣)

تا مردن لەوێ

لە وڵاتی خەون دەژیم (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٨)

خدر رەمز و هێمای بەهاناوەچوون و بە دەنگەوەهاتن دێت کە کەسی لەقەوماو بەدوای فریادڕەسێکدا دەگەڕێ لە گێژاوی ژیان رزگاری بکات . شاعیر بە منداڵی باوکی لەدەست داوە بۆیە دەشێت کە خدر بکاتە جێگرەوەی باوك بۆ خۆی .

گیان رووناکەکانی ژێر سەبەری دێرینترین خانووی گوندی گەنجینەی منداڵیم

برادەری خدری زیندەن (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٨)

خدری زیندەش سەرگەرمی نووسینەوەی بیرەوەرییەکانیەتی

(سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٩)

شاعیر سەرسامە بە کەسێتیی خدری زیندە و خۆی بەو دەشوبهێنێت . سەباح لەزۆر شوێنی شیعرەکەدا خدری زیندە و ئاوی زمزم و گیای هوما دەکاتە مەتیفی سەرەکی بنیاتی دەقەکەی . شاعیر ویستی درێژکردنەوەی ژیانی خۆی و نەمری هەیە لەو رووەوە خۆی بە خدری زیندە هاوشێوە دەکات .

گرمۆڵەبوونی خدری زیندە ژوورەکی لاپەڕەی گوندی گەنجینەی منداڵیمە
(سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٦٣)

گیای نەمریم بەرەواژی بینی (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٦٧)

ئاوی زمزمی ناو گەلمت دەخەمەوە (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٢٠)

ئەگەر ئاوی حەیات ڕەگەزی سەرەکی و بەردەوامی ژیان بێت بۆ نەمریی خدری زیندە ئەوا گەلمی یارەکەی بۆ ئەو دەبێتە ڕەگەزی مانەوەی ژیانی هەتا هەتایی شاعیر، چونکە پێی وایە بەگەیشتنی بە نواڵە ئیتر ژیانی هەتا هەتایی بەدەست دەهێنێت لەکاتێکدا خدری زیندە بە ئومێدی خواردنەوەی ئاوی حەیاتە بۆ ئەوەی بە نەمری بگات ئەمەش ئەوەمان بۆ دەردەخات کە ئەگەر ئاوی حەیات ئاوێکی سیحری بێت ئەوە سیحری عیشق و خۆشەویستی و بەیەکگەیشتن ئەو پیرۆزییە بە گەلمی یار دەبەخشێت کە بەلایەوە ئەوەندە عیشقەکەی پیرۆزە کە دەبێتە سەرچاوەی بەخشینی ئەو هێزە سیحرییە کە نەمری بۆ شاعیر دەستەبەر دەکات . شاعیر پێش ئەوەی ئاوی حەیات بخواتەوە ئەو ئاوی ناو گەلمی یارەکەی دەخواتەوە دڵنیاشە کە گەیشتن بە یار ژیانی هەتا هەتایی دەستەبەر دەکات.

ئەی ئاو هەموو ژیان بە تۆ (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٦٩)

ئاو یەکێکە لە ڕەگەزە پێکهێنەرەکانی ژیان و بە بێ ئاو ژیان لەسەر گۆی زەوی بەردەوام نابێت کەواتە ئاو هەڵگری ماکی ژیانە لەلایەکی تریشەوە لە ڕێگەی ئاوەوەیە سەرجەم زیندەوەران دروست دەبن بەهۆی گواستنەوەی تۆو لە ڕەگەزی نێرەوە بۆ ڕەگەزی مێ . ئەم ڕەگەزانە وەکو ئامراز و بنەمای پێکهاتەی شیعر بۆ مەبەستێکی تر بەکارهاتوون وەك سیمایەکی دیاری نوێخوازی بۆ بەرهەمهێنانی شیعرییەت مامەڵەی لەگەڵدا کردوون بە مەبەستی فراوانکردنی جیهانبینی دەقەکە .

ئەفسانەی دروستبوون و دروستکردنی مرۆق لە قوڕ هەروەك لە قورئانی پیرۆزیشدا هاتووە کە خوا ئادەمی لە قوڕ دروستکرد و رووحی بەبەردا کرد و دواتریش حەوای لە جەستەی ئادەمەوە دەرهێناوە بەڵام گوناهی خواردنی سێوەکە بە یەکەم گوناه ئاماژەی پێکراوە بوو بە هۆی ئەوەی لە بەهەشت دەربکرێن و فڕێ بدرێنە سەر زەوی کەواتە ئێمە هەموومان لەخاك دروست بووینەوە بۆ خاکیش دەگەڕێینەوە . شاعیر لە ئاستی نەوتراودا ئەوە دەڵێت کە بە گەیشتن بە خۆشەویستەکەی ئەوە ئەو بەهەشتە دروست دەکەن کە هەمیشە و هەتاهەتایە بە ئاسوودەیی ژیان بەسەر بەرن، بەڵام شکاندنی بەڵێنی بە یەکبوونیان لەلایەن نواڵەوە بەهەشتەکەی کە شاعیر هەوڵی بۆ دابوو گۆڕا بە دۆزەخ بەو پێیەی ئادەم و حەوا پێشتر لە بەهەشت دەژیان بەڵام دوای خواردنی سێوەکە لە بەهەشت دەرکران و فڕێدرانە سەر زەوی کەواتە ئەم زەوییە ئێستا وەکو دۆزەخ وایە بۆ مرۆقەکانی سەری . شاعیر لە نەگەیشتنی بە

یارەکەی خۆی بێ تاوان نیشاندەدات، ئەو وەکو زێوان خۆی دەناسێنێت کە ژیانی تاڵ بووە وەکو گیا تاڵەکە لەناو بەهەشتی سەر زەوی دەریدەکەن ئەم دۆخەی بەسەریدا هاتووە باجی تاوان و هەڵەی نواڵەیە دەیداتەوە .

نواڵە هێندەی ئاگری حەفتاو پێنج دڕندەی (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٤)

شاعیر مەبەستی لە حەفتاو پێنج ساڵی ١٩٧٥ کە شۆڕشی کورد لەو ساڵەدا لە باشوور تووشی شکست بووە بە هۆی پیلانێکی نێو دەوڵەتییەوە کە کاریگەری لەسەر تاکی کوردی زۆر بوو . پەشیمانبوونەوەی نواڵە و بێ پەیمانێکەی ئەوەندە بەهێزە بەڕادەیەك، بە یارەکەی دەڵێت دڕندە، چونکە تووشی شکستێکی گەورەی کردووە شاعیر خۆی وەك قوربانی پیشاندەدات کە پیلانی لە دژی گێڕاوە .

ئێمە بۆ لێرە دەمرین
ئێوە بۆ لێرە دەژین
گەیشتوومەتە رۆخی خنکان
بێدەنگ رێوڕەسمی مردنم بەرپا دەکەم
خوێنی پێم عەرد رەنگ دەکات (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٧٠)

پرسی مردن لای شاعیر وەکو بیرکەرەوەیەکی لەبەردەم مەترسییەکانی مەرگ ئامادەبوونی هەیە هەست دەکات مەرگ لە پشتی سەریەوە راوەستاوە و کەی ویستی هێرشی بۆ دێنێت ئەو مەترسییە گەورەیەش وادەکات بەردەوام مر□ق ل□ترسدا بژی ترسی مردن و کۆتاییهاتن … پرسیارە فرە رەهەند و ئاڵۆزەکەش ئەوەیە ئاخۆ شاعیر بۆ ئەو پرسیارە ناکات کە لە نێوان ژیان و مردندا هەیە ؟

ترس لە چێورمەی گۆڕەکان کاتی سێو پێگەیشتن دیاری دەکات
(سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٧)

دوێنێ مەرگ بەرەو لام هات
تۆزێ راما
بوێری نەکرد لادا
بە منداڵی لەسەر کێلی باوکم کێشام (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ١١)

گۆڕێك لە گوندی گەنجینەی منداڵیم رێنماییکارمە
(سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ١٢)

لە سەرەتایی دروستبونی ژیان لەسەر ئەم زەوییە، مردن مرۆڤی تووشی دڵەڕاوکێ و ترس کردووە هەر بۆیە لە پێناوی مانەوەی خۆیدا هەوڵی داوە خۆی بپارێزێت و بەسەر هەموو دیاردە و رێگرییەکاندا زاڵ بێت تا درێژە بە ژیان بدات . مەرگ کەسە ئازیزەکانمان لەبەرچاو ون دەکات و لە ناز و خۆشەویستییان بێ بەش دەبین مرۆڤ هەرچەندە

بەوادارێت و خۆی وادەردەخات کە لە مردن ناترسێ، بەڵام لە کەنستی هەمووماندایە، کە دژی مردنین و ڕەتی دەکەینەوە، چونکە بەو هەوە و تەکەشانانەماندا، کە لە ژیاندا دەیدەین دەردەکەوێت ئێمە لایەنگری ژیاندۆستی و دنیا ویستین. شاعیر لە زۆر شوێندا خۆی وەك قوربانی نیشان دەدات ((زۆر لە مردن و تارمایی مردن دەترسام، دەم بە تەقەی دەرگایەك دادەخورپا، کەچی بەردەوام لەباری شیعریدا ئەم ترسە پێچەوانە دەبـــوو و بیرکـــردنەوە لە خۆکـــوشتن لە دەقەکەدا زاڵ دەبوو.))(سەباح ڕەنجدەر . ئەزموون . ١١٤) حەقیقەتی مەرگ ئەوکات دەزانرێت کە توانای باسکردنیمان نییە ئێمە بە ئەوەی لە حەقیقەتی مەرگ بگەین دەبێ بمرین، شاعیر کە باسی مردووەکان دەکات بۆ ئەوەی بیر لە مردنی خۆی نەکاتەوە یان بە پێچەوانەوە . شاعیر مردن وەك ڕاستییەك بەشێك لە بوونی خۆی تەماشا دەکات . شاعیر ئاواتی بە مردن خواستووە بەڵام مەرگ دەستیش نییە . شاعیر داوا لە مردن دەکات کە کەتایی بە ژیانی بهێنێت.

مردن ئەم و ئەو ئازارم دەدەن (سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٤٩)

خوێنم وەك خوێنی ریشەی یەکی خونگەرم بەفیڕۆ چوو

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٣٧)

گەڵا داکەوتن

کەل نووشتانەوە

ئەسك دیارن

بەم زووانە قاوەی تازەم لە دەستی مەوانان دەگیرێ

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٣٨)

گەرمترین مووچەکی شکەمەندی ئەم قوربانییە خوێن بەفیڕۆچووە منم

(سەباح ڕەنجدەر ٢٠١٨، ٤٨)

شاعیر وەسفی ئەو ژیانە کورتەی تەمەن و پڕ لە زەحمەتە دەکات و گومانیشی تێدا نییە، کە ئەویش وەك هەرکەسەکی ئاسایی تر مردنی بەلاوە نـــاخۆشە و حەز بە ژیـــان دەکـــات . شـــاعیر لە زەوانـــدا بە شێـــوەیەکی بەربڵـــاو بـــاس لە مـــردن دەکـــات، ئەمەش ئەوە دەردەخـــات سەرچاوەی ئەم بایەخدانەی بە مەرگ ترسە لە خودی مردن، کەواتە ترس لە مردن پاڵنەری سەرەکییە، کە وای لە شاعیر کردووە لە جیهانبینی شیعرەکەیدا فراوانترین ڕووبەر بە پرسی مردن داپێشێت . جگە لە نائومێدبوونی لەوەی نەگەیشتووە بە یار و دەخەکی سیاسی ناجێگیر شاعیری تووشی ڕەشبینی کردووە لە لایەکی ترەوە هەکاری خەمباربوون و بێ ئومێد بوونی شاعیر هەڵقوڵاوی تێڕوانینی ئەوە بۆ بوون و ژیان و مردن .

شاعیر مردنی باوکی وەك ڕووداوەکی تراژیدی دەکاتە میکانیزم و نـــاوەرەکی تـــاقیکردنەوە شیعـــرییەکەی . ئەو بەشـــاییە گەورەیەی کە

مەرگی باوکی بەجێیدەهێڵێت دەبێتە بەشاییەکی رووحیی گەورە بۆ تینووێتییەکی بێ ئامان بە سەرۆرێك و رابەر بۆ خۆشەویستی و باوکایەتی . شاعیر تەمەنی شەش ساڵان بووە باوکی کۆچی دوایی دەکات . شاعیر لەو پانتاییە دەقەکەدا بەدوای جێگرەوەی باوکێکدا دەگەڕێ کە سۆزی باوکێتی پێ ببەخشێ . هەربۆیەش هانا بۆ خدری زیندە دەبات، دەشێ شاعیر خدری زیندەی وەك رەمزی باوك بەکارهێنا بێت . بەڵام هیچ کام لەوانەی شاعیر کردوونی بە جێگرەوەی باوك، نەیانتوانیوە ئەو بەشاییە رووحییەی بۆ پڕبکەنەوە .

شاعیر لەڕێگەی وەسفکردنی رابردووی خۆیەوە دەیەوێت باسی رووبەرێکی بەربڵاوتر بکات کە ئەویش بریتییە لە بەنموونەکردنی خود بۆ ئاخاوتن لەسەر بابەتیبوون . شاعیر زۆر خولیای جیهانی خۆیەتی، هەست ناکات کە کات تێدەپەڕێت، هەست ناکات کە دەرەوە کاریگەری بەسەر ئەزموونی ئەوەوە هەیە (ئەحمەدی مەلا، ١٣٦)

خوداوەند مانەی منی بۆ پەسەند زانی
دابەزییە ناوی
دەبینە هەموو ژیان لەکۆیەکی زەردە
بەبرینی ژوورەکەمەوە
ژوورەکەشم ئەژدیهایە کلێری ددانی ئای کلێری ددان
رژامە شەقامەکان
ترووسکەی فسفۆڕی جادووباز
قوم لە جغارەی تەمەن دەدات
خەناوکەی گیابەندم پێوەیە
ڕنەکی لمیش ئای ڕنەکی لم
تاتەشەری مزگەفتی گوندی گەنجینەی منداڵیم تەڕێ
من و حەشاماتی گەردوونی بەرەواژی
هەریەك بەجۆری نەشیاو شکست لە پەنجەمان دەئاڵێ
هەنجیریش بە لکانەوە ڕزین
منداڵیم ئارەقەی شیشەی زیندانان بوو
ژووری زیندانیش بەنی دووکەڵەی کزری مەشك گران دەکات
گەنجیم کشا
وەك بەڵەی ئادەم و حەوای خانەوادەی دەسەزمان هەست بە هیچ نەکەن
(سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٤١ – ٤٢)

ئەو شایانی ئەو هەموو ئازار و نەهامەتی و شکستەیە، چونکە ئەوە ویستی خواوەندە، کە شاعیری دەستنیشان کردووە رووبەڕووی ئەو ململانییانەی ژیان ببێتەوە. شاعیر برینی زۆرە هەر لە نەهامەتییەکانی رۆژانی ئاوارەیی و مەرگی باوکی و نەگەیشتنی بە نواڵە و ئازاری جەستەیی و ماندوویی لە گوندێك و لەناو ژوورێك بە

تەنها دوور لەو ژینگە ڕۆشنبیری و ئەدەبییەی لە شار بۆی خولقابوو . هەموو ئەمانە لە ژیان و تەمەنی شاعیر ڕۆیشت، کە هیچ خۆشییەك نەمایەوە، لە بێ ئومێدبوون دەربازی بکات ئەو ترووسکاییەی لێی دەڕوانی جێی هیوا نەبوو شاعیر کەسە نزیك و خۆشەویستەکانی لەو ماوەیەی ماڵیان لە گوند بووە لەدەست داوە هەمیشە تاتەشەری گوندەکەیانی بە تەڵەی بینیوە . خۆی و هەرچی لە گەردووندا بوونی هەیە مەرگ کۆتایی پێ دێنێت هەریەکەو بە جۆرێك کە لە مەزەندەی کەسدا نەبێت بە جۆری نەشیاو تووشی شکستی دەکات . گەردوون هەنجیر لە دوای ماوەیەك هەر بە لقی داری ژیانەوە دەیەزێنێت و وای لێدەکات بەکەڵکی خواردن نەیەت و سیماکەشی بشێوێنێت ئەمە نموونەیەکە لە حەشاماتی گەردوون خۆیشی بە دەردی هەنجیر بردووە هەر لە تەمەنێکی زوودا ئاشنا بوو بە چەندین خەم و تاڵی لە هەردوو قۆناغی منداڵی و گەنجیدا . منداڵی زیندان بووە بۆی و هەژارو دەستکورت بوونە و گەنجێتیی شاعیریش ئاکامەکە شکست و نەگەیشتن بووە بە نواڵە و راکردن بووە لە سەربازی و خۆ قایمکردن بووە لە ژوورێکدا ئەویش بۆ شاعیر هەر وەك زیندان بووە. شاعیرگلەیی لە زەوی دەکات . شاعیر گلەیی لە داهێنەری بوون دەکات.
هەمیشە لە چیرۆکی دروستبوونی حەوادا ئاماژە بەوە دەدرێت کە حەوا لە پەراسووی ئادەمەوە دروست بووە، لە جیهانبینیی دەقەکەدا شاعیر کۆمەڵێك پرسیاری گرنگ و سەرسوڕهێنەر دەوروژێنێت کە لە کۆنەوە مرۆڤایەتی پێیەوەیان سەرقاڵ بووە بە ئامانجی ئەوەی هەم خوێنەر لەگەڵیدا هاوبەش بێت لەو پرسە چارەنووسسازانە و هەمیش شاعیر ئارام بێتەوە لەو دڵەڕاوکە و نائارامییە دەروونییەی تووشی بووە . لەم دەقەدا شاعیر جارێك وەك کەسێکی باوەڕداری بە قناع دەبینرێ و جارێکیش وەك کەسێکی بێ باوەڕ دەردەکەوێت کە هێشتا بە گومانەوە لە دیاردەکان و پرسەکانی مردن و زیندووبوونەوە دەڕوانێت گفتوگۆی نێوان شاعیران و خودا هەر لەکۆنەوە بوونی هەبووە . شاعیر لە تەمەنێکی زوودا راشکاوانە گومان و پرسە گرنگەکانی ناخ و بیرکردنەوەی خۆی نەشاردەتەوە و بەدوای وەڵامدا گەڕاوە

پەراسووی نەرمی ئادەم هومای لەناو پێبگات
بزمارێك دەکوتمە سینگی مانگ
کراسی خوداوەندی پێوە دەکەم
گیرفانی پڕۆژەی کوشتنی کەسی تێدا نییە (سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٦)

شاعیر بەدوای نهێنیی ئەو پرسیارەوەیە کە ئاخۆ بۆچی خوا سەوی لە ئادەم و حەوا قەدەغەکردووە بەهۆی سەرپێچیکردنیان لە فەرمانی خوا لە بەهەشت دەرکران هەروەك لە قورئاندا هاتووە بەهەشت هەموو

میوەیەکی تێدایە لەناو هەموویاندا سێو لە ئادەم و حەوا قەدەغەکرا
کتێبێك دەنووسم تێیدا لە رەزەوانەکان دەپرسم
ئەرێ سێو بۆ لە میوەکانی دی جیاکرایەوە
قەدەغەش کرا
کەی ئاسایی دەبێتەوە کەرتێکی بخەین
ژیان باڵی باڵندەیەکی تەنگەتاوکراوە
ماڵ له سێبەری داده نێین
پشوو دەدەین
بیر دەکەینەوە
بۆ ئەفسانە دەڵێین برادەر (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٣٦)

تا ئێستا کەس ئەو پرسیارەی نەکردووە ئایا نهێنیی قەدەغەکردنی سێو لەناو ئەو هەموو میوانەی تر چییە ؟ خوا پێی وتوون کە لەو دارە مەخۆن وەها باس دەکرێ کە دارەکە سێو بێت دەبێت نهێنیی ئەو راستییە چی بێت کە خوا خۆی ئادەم و حەوای دروستکردووە کەچی سەرپێچییان لە فەرمانی خوا کردووە سزاکەشیان دەرکردن بووە لە بەهەشت و ناردنیانە بۆ زەوی ئەم ژیانەی ئێستایی مرۆڤایەتی کە بەشێکە لە ئازارچێشتن لە پای ئەو هەڵەیەی کە ئادەم کردی کەواتە ئەمە باجی تاوان و سەرپێچی ئادەم و حەوا دەدەینەوە بۆیە هەمیشە داوای لێ خۆشبوون لە خوا دەکەین بیگەڕێنێتەوە بۆ بەهەشت ئەی سزای ئەو کەسانەی لەسەر زەوی تاوانی گەورە ئەنجام دەدەن ؟ . سێو خواردن بۆ هەڵەیە بۆ ئادەم و حەوا فەرمانی خوایان شکاند ؟ ئایا سێو خواردن زیانی بۆ کەس گەیاندووە نهێنی پشت سێو خواردنەکە چییە ؟ ئادەم یان حەوا کامیان سێوەکەی خواردووە ؟

وەك بڵێی ئادەم و حەوای خانەوادەی دەسەزمان هەست بە هیچ نەکەن
(سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٤٢)

قیژەی قورم بینی / مرۆڤ کە لە دایك دەبێت بە گریانەوە دێتە دنیاوە قیژە دەبیسترێت نابینرێت
تەماشای ئەستێرەی خۆڵەمێشیم بیست / لێرە بە پێچەوانەوە ئەستێرە دەبینرێت نابیسترێت وێنەی نائاسایی دەکاتە ئاسایی

شاعیر قۆناغی منداڵی بە گەنجینە وەسف دەکات لە پانتایی دەقەکەدا هەمیشە خەونی پێوە دەبینێت هەروەك زانراوە گەنجینە کۆگا و کاڵایەکی بە بەها و بەنرخە هەتا سەردەم و قۆناغی بەسەردا تێپەڕێت ئەوەندەی تر بە نرختر دەبێت هەر بۆیە لای شاعیر ئەم قۆناغە بەها و نرخی تایبەتی خۆی هەیە .

منداڵیی جیهانێکە پڕه لە تاج
گەنجیەتی بەدواداگەڕانی خۆشنوودی
پیریش باخچەی ماڵت بچووك دەکاتەوە (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٦١)

گەنجێتیی شاعیریش وەك هەوری کورت خایەن و کەم ئاو کە بارانی پێ نییە وەهـایە . پیریـش کە قۆنـاغی کۆتـایی ژیـانی مـرۆڤە بەرەو لەدەستدانی ژیان بە شوێنێکی نسرمی شوبهاندووە جێگایەکە ئومێدی ژیانی تێدا قورسە چونکە تیشکی خۆر نایگرێتەوە گەشە و نەشونما ناکات قۆناغی پیریش لە گەشە دەوەستێت و بەرەو لاوازبوون دەڕوات و ئێسك وەك ئەوەی تیشکی خۆری بەرنەکەوتبێت بەرەو پووکانەوە دەچێت

قاچەکانی شەمشەمەکوێرە بکەونە سەر زەوی

سەرگەردانی پتر داگیرمان دەکات (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٠)

شەمشەمەکوێرە رەمزە بۆ تاریکی و ژیانێکی ناخۆش . لێرەدا ئاماژەیە بۆ دیکتـاتۆریەتی سـەردەم ئەو دەم خۆی لە نیزامـی بەعسـییەکاندا بەرجەستەکردبوو سەرچاوەی نەهامەتییەکان بوو بۆ خەڵکی عێراق و کوردستان . ئاسۆی بەردەم هەمووان تاریك و ڵێڵ بوو . راگواستنی گوندی دەربەندی گۆم زێدی شاعیر و داگیرکردنی لەلایەن عەرەبەوە، کاریگەریی قووڵی لەسەر شاعیر جێدەهێڵێت . لەزۆر شوێندا لەبازنەی یەك واتایی و سووڕانەوە بەدەوری قۆناغی منداڵی و گەنجێتی دەچێتە دەرەوە چەـند بـابەتێکی گرنـگ و سـەرنج راکێـش کە جێـی بـایەخی مرۆڤایەتییە دەورووژێنێت

نالی ئێسکەکانی خۆی بە خاك و خۆڵ بەخشی

تا ببێتەوە خۆڵ

بەسەر برینی منداڵییدا بکرێ

ژانی بشکێت

حاجی قادری کۆیی ئێسکەکانی خۆی بە گۆڕ قەرەج بەخشی

تا ببێتەوە خۆڵ

بەسەر برینی منداڵییدا بکرێ

ژانی بشکێت

مەولەوی ئێسکەکانی خۆی بە سەرشاتە بەخشی

تا ببێتەوە خۆڵ

بەسەر برینی منداڵییدا بکرێ

ژانی بشکێت

منیش ئێسکەکانی خۆم بە دەربەندی گۆم بەخشی

تا ببێتەوە خۆڵ

بەسەر برینی منداڵیمیدا بکەم (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٠)

هاوکێشەی بابەتی لای سەباح رەنجدەر لەو دێڕە شیعرانەدا کە وەك میکانیزمێکی دەروونی بەرجەستەی کردوون . شاعیر ئازارەکانی خۆی لەنـاو ئازارەکـانی شـاعیرانی وەك نـالی و مەولەوی و حاجیـدا دەبینن□تەوە . کەسـێك کە تـووشی نوسـتالژیا و هەسـتی دابڕان لە دەوروبەری لا دروست دەبێت بۆ بەرگریکـردن و مـانەوە و ئـارامی

دەروونی، پێویستی بەوەیە ئەو هەستە دەرب□□ت، بەڵکو لە ژێر پەردەوە و بە ناڕاستەوخۆ ل□ ر□نگ□ی کەسانی ترەوە کە ئەوانیش تووشی هەمان باری دەروونی بوونەتەوە دەهێنێتەوە تا جۆرێك لەو بارە قورسەی سەرشانی خۆی سووك بكات بەم كارەشی دوو خواستی دەروونی دێنێتەدی لەلایەك بەناڕاستەوخۆ ناخی خۆی دەردەبڕێت کە لای داهێنەران دەبێتە با□□ابوون . لەلایەکی ترەوە ئارامیی دەروونی دەستەبەر دەکات و ئەو درزە پڕدەکاتەوە کە کەوتۆتە نێوان شاعیر و دەورو بەرەکەیەوە .

رۆڵی نەست لە جیهانبینیی زێواندا پانتایییەکی بەرچاوی بۆخۆی داگیرکردووە و هەمیشە ئامادەیی هەیە .

گەنجیه‌تییەکی باوان دوور و خۆڵەمێشیش

ئاگادارم باران دەتکێتە ناو گۆڕان (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٤)

یان دەڵێ :

ژیان کەف و پووشی سەرئاوکەوتووە

دوای چی بکەوم با بکشێمەوه ناو تەنیایی بێگەرد و شانازیم

(سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٤٦)

بەلای شاعیرەوە ژیان هیچ بەهایەکی نییە و کەسانی هەلپەرست رێزی خۆشەویستی ناگرن و لە مانای خۆشەویستیی پاك و بێگەرد ناگەن ئەوەی ئەو بەدوایدا وێڵە هەرگیز ناگات پێی و کەسیش لێی تێ ناگات ئەو بەو ژینگەیە نامۆیە کە بە دوو ڕوویی داپۆشراوە لە ناوەوە رق و ناحەزی ر□نگی داکوتاوە ئەم کەسێکی بێگەردە و شانازی بەخۆیەوە دەکات کە ل□ بەردەم شکستهێنانی لەگەڵ نواڵە و کەسە دڵ رەقەکان و ناحەزەکانی چۆك دانادات و بەردەوامە و خەون بەدواڕۆژیکەوە دەبینی کە تیایدا نانی ژیان و کتێبی دانایی بەختەوەری هەتاهەتایی پێ دەبەخشن . شاعیر ژیان لەگەڵ بڵقی سەر ئاودا هاوشێوە دەکات، لەو روانگەیەوە کە بڵقی ئاو چەند بەزوویی دەتەقێت و دەنیشێتەوە و بوونی نامێنێت، بەهەمان شێوە ژیانیش تەمەن کورتە و بەزوویی دەبڕێتەوە . لە کلتووری ئێمەدا ئەو وتەیە باوە کە دەڵێ (ژیان بڵقی سەر ئاوە یان ژیان پێچی مێزەرێکە) یان پێنج و دوو رۆژێکە ئەمەش دەلالەتی بێ بەهایی و بێ نرخی ژیان ه□□□د□گرێت ئەوە دەگەیەنێت پێویست ناکات ئێمە ئەوەندە خۆمان بە ژیانەوە خەریك بکەین لەکاتێکدا دەزانین ژیان کورتە و کۆتایی دێت . کۆتایی هەموومان هەر گۆڕستانە بە چاوی خۆمان دەبینین، کەچی هەر وانەی لێوە فێر نابین .

وام لە ژوورێ گەنجیم کەڕووی هەڵێناوە (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٦٣)

تەنیایی بیابانێکی یەکپارچەیە (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٦٤)

با تەنیاییم دەپشکنێ (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٦٦)

هەستی تەنیایی و تامەزرۆیی لەڕادەبەدەری بە رابردووی لە کیسچوو هەستی نۆستالژیای لە دەروونی شاعیردا دروستکردووە لە پانتایی دەقی زێواندا ناوەرۆکێکی ڕۆمانسیانەی لەسەر غەمی نۆستالژیا بنیات ناوە بەوپێیەی دەقەکە زیاتر دەربڕینە لە خودێتی شاعیر بۆیە جۆری نۆستالژیای تاکە کەسی لە دەقەکەدا ڕەنگی داوەتەوە ((شاعیر لەم جۆرەدا گرینگی بە ماوەیەکی زەمەنی لە ژیانی خۆی دەدات و لە بەرهەمەکەیدا دەیخاتە ڕوو، باسی ئەو شوێنانە دەکات، کەوا تایبەتن بە خۆی و غوربەتی تاکەکەسی)). (سەیران مامەند عەبدوڵڵا، نۆستالژیا لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا، ٢٠١٦، ٥٢) لە ژێر ئەم جۆرە لە نۆستالژیا چەند جۆر و بابەتێکی دیکەی نۆستالژیا هەن دەکەونە ناو بازنەی ئەم هەستە تاکەکەسییەوە . ١- گەڕانەوە بۆ سەردەمی منداڵی ٢- گەڕانەوە بۆ گەنجی و مێرد منداڵی ٣- نۆستالژیای دووری لە مەعشووق دڵدار ٤- نۆستالژیای پیری و بیرکردنەوە لە مردن (نۆستالژیا لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا،٢٠١٦، ٥٤)

تەنیایی یەك دوو گەز بوو بەیم (سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٦٣)

بە تەنیا خەم ترپەی پێدزەی خەم دەژمێرم (سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٦٦)

هەستی نامۆبوون لای شاعیر هەمیشە بوونی هەبووە لە کۆچی دوایی باوکییەوە تا دابڕانی لە نواڵە و تەنانەت دوای راگواستنیان بۆ هەولێر و ئاشنابوونیان بە ژینگەی شار ئەوەندەی تر نامۆیی شاعیر بەرەو هەڵکشان ڕۆیشت . شاعیر خۆی لەم بارەیەوە دەڵێ ((ورووژان و نامۆییەکی بکوژ لە ناخمدا دەستی پێکردبوو، من لەناو وڵات و کەسوکار و ماڵەکەی خۆمدا ئەو دەقەم بەرهەم هێناوە، کەچی نامۆبوون تەواو تانوپۆی چنیوە و بە ئەزموونی تاراوگەکراو نامۆبوون تێدەپەڕیم)) (سەباح ڕەنجدەر . ئەزموون . ١١٥)

ئەوەتا لە شوێنێکی تر دەڵێ:

تەنیایی کفنێکی گوڵڕەنگە

نامەوە نا (سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٧٣)

ئەم دەنگ بەرزکردنەوەیەی شاعیر ئەوپەڕەی بێ ئومێدبوونە لە دەست تەنیایی کە بۆ دوو جار جەختکردنەوە نامەوە و نا جەخت دەکاتەوە لەسەر بابەتێکی ئازار بەخش کە ناخی شاعیری لە ناوەوە تووشی تێکشکانی دەروونی کردووە .

لە پانتایی دەقی زێواندا شاعیر بایەخ بە رووداو و بەسەرهاتەکانی رابردوو دەدات و دەیکاتە هەوێنی داهێنان و بە هۆیانەوە جیهانێکی نۆستالژی بەرهەم دەهێنێت .

هەرچەندە بەشی زۆری بنیاتی دەقەکە لەسەر وێستگەی ژیانی منداڵی و گەنجی شاعیرە، بەڵام لەپاڵ ئەوانەشدا کەمێك پرس و چەمکی گرنگ دەهێنێتە پێشەوە کە گرنگی و بایەخ و کاریگەرییان هێندەی کاریگەری

یادەوەرییەکانی قۆناغی منداڵی و گەنجیی شاعیر ڕەنگیان هەیە .
چونکە دەقی زەوان خاوەنی خەسڵەتێکی تایبەتییە ئەویش ئەوەیە پابەندی یەك بابەت نەبووە بەڵکو چەندین بابەتی لەو دەقەدا کۆکردۆتەوە جگە لە یادەوەری منداڵی و گەنجێتی و خۆشەویستی لەگەڵ نواڵە کە بابەتی سەرەکی و بنچینەیی دەقەکەن چەند بابەتێکی گرنگی تریشی هێناوەتە نێو جیهانی دەقەکە ئەم بابەتانەیشی بە هەستێکی نۆستالژیا بەرهەمهێناوە، لەوانەش مردن، سروشت، مێژووی دروستبوونی گەردوون، ئادەم و حەوا و دروستبوونیان و دەرکردنیشیان لە بەهەشت، نەمری، نادادپەروەری، حەزی سێکسی، پرسی کورد، لە ئەنجامی شیکردنەوەی ئەو چەمکانە بە پێی ئاماژەکانیان و ئەو دەلالەتە زمانانەی لەناو دەقەکەدا هەیانە تێڕوانین و تێگەیشتنی مەعریفیی شاعیرمان بۆ رووندەبێتەوە .((جیهانی ئەم شاعیرە وەك نارنجۆکێك هەپروون بە هەپروون بووە، هیچی بەسەر یەکەوە نەماوە، پارچەکانی جارێکی دی مەحاڵە پێکەوە گرێ بدرێنەوە، بەڵام هەر پارچەیەك خۆی لە خۆیدا پێکهاتەیەکی شیعرییە (ئەحمەدی مەلا، سەردەمی نوێ، ١٣٥) ئەحمەدی مەلا پێی وایە کە جیهانی شیعریی شاعیر پارچە پارچەیە و مەحاڵە پێکەوە گرێ بدرێنەوە . بەڵام بە پێچەوانەوە من لێرەدا هاتووم بە پێی سروشتی بنیاتی بابەتی دەقەکە پارچەکانم پێکەوە گرێ داوە.

منداڵیم لە راوە ماسی و کۆلارە هەڵدان و هێلکەشکان داماڵدرا
(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،١٤)

پاش ئەوەی لە گوندەکەیان و لە کەشێکی ئارام و جێگیردا لەگەڵ دایکی و باوکی و منداڵان و کەسەکانیان ژیانێکی بەختەوەری بەسەردەبرد گوندەکەیان تووشی شاڵاوی بەعسییەکان دەبێتەوە و بە هەولێریان رادەگوێزن جا لەوە ناخۆشتر نییە کە بە زۆر و دوور لە خواستی خۆت لە زێدی باو باپیرانت هەڵتەکێنن و دوورتبخەنەوە ئەم ژینگە نوێیە شاعیر تووشی جۆرێك لە دابڕان و نائارامی دەروونی دەکاتەوە لەلایەك بە هۆی ئەوەی ئەو خۆشیانەی منداڵی لە دەست چووە لەلایەکی تریش بە بێ باوکی روو لە جێگایەکی نوێ دەکات .

دەنگێك لە هەستی جەربەزەیی شیری دایکمەوە
ئەو گۆڕەی باوکتە (سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٢٣)
باوکم پیاوێکی زۆر باش بوو (سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٦٠)

خۆ گونجاندن لەگەڵ ئەم بارودۆخە نوێیەدا کارێکی قورس دەبێت، چونکە خۆشەویستی بۆ دەوروبەر و کەسەکانی لەدەست داوە .. بەڵام لەدوای ئاشنابوونی بە نواڵە کچێکی خانەدانی هەولێر تاڕادەیەك کەشێکی ئارامی بۆ دروست دەبێت .
هەر وەك خۆی دەڵێ :

نواڵە ئەی خانەدان
سێبەر و هێشووی درەختی من
دەتوانی پرچی بڵاوت لە ناوەندی سەرت کۆکەیتەوە گەشتم لەناوی تەواو دەبێ
(سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨،١٠)
نەرمە دەنگت ئەسپی بەیدەستی مەشقپێکراو بە مۆسیقا یە
(سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨،١٥)
نواڵە بۆ هەمیشەیی دەمکاتە دۆستی بێهوودەیی
سبەینەی ٣١ ی ٣ی ١٩٨٣ لە درەختی شانازیم خوارد
(سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨،٢٧)

لە بری درەختی شانازی گەر درەختی نەمری بوایا مانا یەکی قووڵتر و فراوانتری دەبەخشییە بێگەردی و پاکیی پەیوەندییەکەی نێوان شاعیر و نواڵە وەك سۆزێکی راستەقینە کە لە دەروونی شاعیردایە. شاعیر کاتی ئێستا رادەگرێت و لەناو رابردوو هەست بە خۆشی و شانازی ژیانی کۆنی خۆی دەکات بۆ کاتێکی دیاریکراو. شاعیر تاڕادەیەك توانی ئەو درزەی کەوتبووە نێوان خۆی و دەوروبەرەکەیەوە بە دروستبوونی ئەو پەیوەندییە خۆشەویستییەی لەگەڵ نواڵەدا پڕبکاتەوە، یادەوەرییەکانی لەگەڵ نواڵە زۆرە . بەڵام ئەم خۆشەویستی و بەختەوەرییە درێژە ناکێشێت بەهۆی شکستهێنانی خۆشەویستییەکەیانەوە و پەشیمانبوونەوەی نواڵە لەو پەیمانەی بە شاعیری دابوو وەك شاعیر دەڵێ :

هەست دەکەم زەوی بێ پەیمانە
خۆی لە پێیەکانمان دەدزێتەوە
خۆری ئێرەش رووما ن ناداتێ (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨،١٤)
نواڵە ئێستا کاتژمێرەکەی نوستووە
ماوەیەکە پیاسەمان بەتاڵکردووە (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨،٢١)

نامۆیی شاعیر لە هەولێر دەگاتە لووتکە ئەو پەیمان شکاندنەی نواڵە وا لە شاعیر دەکات هەموو دنیا بێ پەیمانیان بزانێت . شاعیر لە ١٩٨١ بۆ ١٩٨٣ ژینگەیەکی رۆشنبیریی هاوسەنگی لە هەولێر بەدەست هێنابوو کە بەلای شاعیرەوە رۆژانێکی خۆش بووە .

گڵکەند و مەچکۆش کۆتی داچۆڕاوی ناو خوێن و ئێسك و گیان
کێ دەڵێ بە کۆچکردنی باڵندە خێرخوازەکانیم نەزانیوە
(سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨،١٤)

لەهەمان کاتیشدا شاعیر ناوی دێتەوە بۆ سەربازی و بەناچاری خۆی لە ژوورێکی ماڵەکەیاندا حەشار دەدات بۆ ماوەی چوار ساڵ لە دەوروبەر دادەبڕێت ئەو لەم قۆناغەدا دوو شتی لەدەست داوە خۆشەویستەکەی و ژینگە رۆشنبیرییەکەی هەولێر .

جانتای گەنجیم پڕکرد لە خواستەکانی زەوی
بۆ لای مانگی بێ بەزەیی رادەکەم
داوای پەناگەیەکی لێ دەکەم پێشی رادەگەیەنم
ئێسکی هوما پایپی پاشایه کوێرەکانە
رۆژووی جەنگ لە پەنجەی داگرتنێك ئاگری دا (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، ٧٣)

گەنجێتی خۆی لە ژوورێکدا بەسەر دەبات. شاعیر رووبەڕووی نا ئومێدی و رەشبینی دەبێتەوە دیسانەوە درزێکی تر دەکەوێتە نێوان شاعیر و ئەوانی دەوروبەرەوە شاعیر لەبارێکی دەروونیی نائارام و ناجێگیردا دەژی بۆیە هەوڵ دەدات کەشێکی ئارام بێنێتە ئاراوە و هەم ئەو درزە پڕبکاتەوە و هەمیش ئارامیی دەروونی بۆ خۆی بەدەست بهێنێتەوە بۆیە بە نووسینی دەقی زەوان لەماوەی چوار ساڵدا ئەو خواستە دەروونییەی دەهێنێتە دی.

رۆژانێکە کەسێ دەنگێك لە دەرگای کەسێکی دیکە هەڵناستێنێ
(سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨،٢٤)

درزێکی رووحیی گەورە دەکەوێتە نێوان شاعیر و کەسانی دەوروبەر ئەوانەی بڕوایان بە هەندێ شت هێناوە بە بیرکردنەوە دەربارەی هەندێ دیاردە کە هەمیشە خەیاڵ و خولیایی مرۆڤەکان داگیر دەکات ئەمەش لەو پرسیارانەوە دەردەکەوێت کە شاعیر لە بنیاتی دەقەکەیدا رووبەڕوومانی دەکاتەوە و گومانی لە راستێتی بڕواو لێکدانەوەکان هەیە گەیشتن بە راستییەکانی کارێکی قورس و ماندووکەرە.

ئاوی گومان بەسەر ئەو گیایانە دەڕێژێ
لەسەری دادەنیشن (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨،٣٥)
برایمەکیش ئاگری سەبووری ونکردووە
ژەنگ لە گۆی مەمك ژەکن (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨،٤٠)

برایمۆك : بەیتێکی میللیی کۆنی کوردەواری و داستانێکی پڕ لە کارەساتە برایمێکی هەژارو رووتەڵەیە حەز لە پەری خان خوشکی میر دەکات و ئاشقی یەکدی ئەبن کە میر بەم دڵداریییە دەزانێ لە شەوێکی تۆف و کڕێوەدا برایمۆك دەرئەکا… (توحفەی موزەفەرییە. ٢٠١١، ٢٨٣)

شاعیر خۆی بە برایمۆك شوبهاندووە کە بە ئەندازەیەك ئاشقی نواڵەیە ئاگرێکی لەناخیدا هەڵکردووە هەرگیز ناگات بە ئارامی کە خۆی لە بەیەکگەیشتنی نواڵەدا دەبینێتەوە بەڵام ئەو ئەو ئەشقەی ونکردووە چیدی نایەزێتەوە هەروەك چۆن منداڵ سەبووری بە مەمکێك نایەتەوە کە پڕبێت لە ژەك و واتە نەگەیشتنی منداڵ بە شیری دایك و نەگەیشتنی دەستی کیژان بە رێواس و بەسەرچوونی وادەکەی و داخ بۆ ئەوە دەخوات کە نەیتوانیوە لەکاتی خۆیدا بگات بە خۆشەویستەکەی
سواری حیلە هاواری فریاکەوتن بەفر دایپۆشت

ئاگری سەبووری پەریخان گەرمی کردەوە
برینی هەڵوەشاوەی داکەوت و کفت نووست (سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٤١)
لەم شەوە چاوەڕاوەدا تەنیا گەپاڵەکم بەخەم دروست کردووە
چۆن بتوانم دەست بە برینی کەسێکی دیکەوە بگرم
رووم لەنێو ڕەنگەکان یەکتری ناسێنەوە
لەناو برژانگ و چاوی خودا فەچەیان تێکردووە (سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٤٣)

فەرهاد داستانێکی خۆشەویستیی کوردەوارییە زۆربەی شاعیرانی کورد وەکو عاشقێکی راستگۆ لە شیعرەکانیاندا بەکاریانهێناوە.

پیرەژنێك گرەوی لەگەڵ چیایە
دەمی کوڵینگ بپەڕێنێ
فەرهاد پەیمان شکێن بکات
پەیمان هەورە لەناو ئاسمان خەوتووە (سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٥٥)

پیرەژن کە ڕەمزی خراپەیە لەڕەدا ئاماژە و دەلالەتە بە تەکدانی نەوان دوو خۆشەویست و دیارە کەسێکی خراپ هەبووە لە ژیانی شاعیر و نوانەدا رۆڵێکی خراپی گێڕاوە و بەشێکی شکستهێنانی شاعیر بە ئەو کەسە دەگەڕێتەوە، چونکە شکستی فەرهاد شکستی شاعیرە . شاعیر پەیمانەکەی نەوان خۆی و نوانە بە هەورە دەشوبهێنێ، کە ئاکامەکەی هیچی لە شین نەبوو، چونکە هەور، کە دەبێتە باران ئیتر شتێك بەناوی هەورەوە بوونی نامێنێت .

کە ڕەنگی شینی بەدەریا دا
باوکی ئاو دەڵاقە نەبەرەی خۆی لە ڕەنگ بەبەری کرد (سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، 43)

پرسیارەکانی شاعیر بە گەیشتنە بە حەقیقەت کە گومانیان لە دەی شاعیردا دروستکردووە . لەناو ئەندێشەی خولقێنراودا باس لە واقیع دەکات .

ژیان گەڵای رژاوی ژێر پێی پیادە و نووکی بلیاردە
بەدەم لەرینەوەی گەردەلوولەوە کۆتایی دێ (سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٤٤)

ئەم رستە شیعرییانە کە رستەی ئاسایی و یاسایی نین بەخۆیان خاوەن خەسڵەتێکی زمانی تایبەتن دەکرێ لە روانگەی جیاجیاوە لێکدانەوەیان بۆ بکرێ لەلایەن خوێنەرانەوە . تەمەنی ژیانی بە گەڵای وەریو شوبهاندووە دەکەوێتە سەرزەوی و دوای هەڵکردنی گەردەلوولی سەختی ژیان کۆتایی بە بوونمان دێت گۆڕستانەکان دەبنە دوا وێستگەی حەسانەوەمان گۆڕی شاعیر دەبێتە نزرگەی کیژان و ژنان وەك شوێنێکی پیرۆز لیێ دەڕوانن تەنانەت پیرەکانیش بە ئازار و سکاڵاکانیان رووی لێ دەکەن .

بزمارێك دەكوتمە سینگی مانگ
كراسی خوداوەندی پێوە دەكەم
گیرفانی پەڕژەی كوشتنی كەسی تێدا نییە (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨،56)

لەو دەربڕینە شیعرییەدا شاعیر وەك سەفییەكی شەشگۆشە دەردەكەوێت. (شیعر لای سەباح رەنجدەر لە شێوەی جیهانێكدایە، كە نەسەرەتای دیارە و نەكۆتایی، بەڵكو لە پەڕەی جوانی، لە دەنگی نامە، لە بزاوتێك، لە ئاماژەیەك، لە ساتمەیەك، لە بیرەوەرییەك پێكهاتووە، لە كۆتاییدا هەموو شتێك لای شاعیر دەبێتە مادە و مایەی شیعر).(ئەحمەدی مەلا . سەردەمی نوێ، ١٣٥)

ئەم شیعرە بە چوار سالە نووسراوە بەپێی ژمارەكان و رووداو و وێنەی دوور لەیەك و بابەتی جوێی تێدا كۆبۆتەوە بەڵام یەك شت شادەمار و خوێنیان دەداتێ پەرە بە ژیانیان ئەدات ئەویش بابەتی بنەڕەتی بنیاتی شیعرەكەیە كە تاڵی و تەنیایی ژیانی شاعیرە . كارێكی رووحی لەپێ دەبێ بە كارێكی سێكسی لەپاشدا خامۆشی بەجێ دێڵێ كارە سێكسییەكە نەبێتە كارێكی ئەبەدی و هەرگیز نەمر لای شاعیر لە كۆپلەی دواتردا نامەیی كارێكی وەها دەكات كە دڵی شاعیر دەڕێپ بەسەر رووحیدا بتوێتەوە گەر شاعیر بە نواڵەش بگەیشتایە ئەو هەست و بیركردنەوانەی بە ساتێكیش لە هزر و خەیاڵی شاعیردا دوور ناكەونەوە نەدەبووە مایەی ئەوەی پرسیارە جەوهەرییەكانی دەربارەی بوون و نەبوون و رەگەزەكانی سروشت و گەردوونی لەبیر بەرێتەوە یاخود ببنە هۆكاری دامركاندنەوەی حەز و خولیا سێكسییەكانی كەواتە هەر بەتەنیا نواڵە لە پشت تەنیایی و زەوانی شاعیرەوە نییە بەڵكو ئەبێت شتی تر هەبێت ئەوەی سەرەكییە و دەبێت ئاماژەی پێبدرێ مەسەلەی ترسە لە مردن كە لە پانتاییەكی زۆردا بابەتی بنەڕەتی شیعرەكەیە بە ئەوەی شاعیر لایەنگری هەستی مەرگ دەستی بێت، بەڵكو ئەو هاوشێوەی خەدری زیندە ئاواتی تەمەندرێژی دەخوازێت تاكو خولیاكانی بە ئاكام بگەیەنێت و راستییەكانی بە روونبێتەوه وەڵامی پرسیارە جەوهەرییەكانی دەست كەوێت كە پێی وایە مەرگ بەربەستە و خەونەكانی ناهێنێتە دی.

شاعیر سەوداسەری گەڕانە، گەڕان بەدوای ئامانجێكدا كە دەیەوێت بیدۆزێتەوە یان پێی بگات لەرێوە وای نیشان دەدات، وشەكانی لە حاڵەتی گەڕانن بەدوای شتە نەدۆزراوەكان هەر لەو بەستێنەدا بەرەو رابردوو دەگەڕێتەوە، واتە بە نێو پانتایی مێژوو . رابردوویەك كە پەیوەستە بە ئەوی دڵدارەوە كە پێدەچێت بە گوێرەی ئەم رابردوویەكی خۆش و پڕ لە ئاسوودەیی بێت، لەكاتێكدا پێی وایە لە رێگای یادەوەرییەوە دەگاتەوە بە ئەوی دڵدار و لە چاوی ئەویشدا رێگای

خۆی دەدۆزێتەوە لە سەرتاپای دەقەكەدا وێنەی هەستێكی دوولایەنە بە دەربڕینی خۆشەویستی لەلایەك و رەخنەگرتن لە لایەك لە یار بەرجەستە دەكات بەڵام هەستی رۆمانسیانە و وەسفێكی رۆمانسیانەی یار وەك خۆشەویستییەكی پاك و بێگەرد زاڵە بەسەر شاعیردا. لایەنی ژیان دۆستی شاعیر لە ئاستێكی قووڵتردا ئەو هۆكارەیە كە دۆخێك بۆ مر□ق د□ن□ت□ ك□ایەوە كە بە ئامانجەكانی خۆی بگ□ات . ل□ز□ر ش□و□نی دەقەكەدا ئەو راستییەمان بۆ دەردەكەوێت كە خۆشەویستی و عەشق دوو هۆكاری سەرەكین لە هێنانەكایەوەی ژینگەیەك بۆ مر□ق تا بتوانێت بەدوای حەز و خواستەكانی خۆیدا بگەڕێت بێگومان كاتێك مر□ق ح□ز و خواستەكانی هاتە دی جۆرێك لە دڵنیایی و ئارامیی دەروونی بڕوابوون بە خود بەدەست دەهێنێت . خۆشەویستییە كە مانا و جوانی بە ژیان دەبەخشێت ئەوەی كە هارمۆنیای گەردوون و پێكهاتەكانی بە گشتی و هارمۆنیای ژیانی بەرهه□مهناوە . خۆشەویستییە واتا ئەوەی ژیان رێكدەخات و مانای جوانی پێ دەبەخشێت، خۆشەویستییە، ئەوەی ژیان رێكدەخات و بەڕێوەی دەبات و مانا و جوانی پێ دەبەخشێت خۆشەویستییە . پەنابردن بۆ دروستكردنی عەشقێكی بێگەرد لەگەڵ نواڵە خەونێكی گەورەی شاعیرە لەگەڵ ئەوەشدا هەوڵی دروستكردنی جیهانێكی پاكژو بێگەرد دەدات كە نموونەیی بێت و دوور بێت لە خراپەكاری و رق و دووبەرەكی تێیدا هەمووان هەست بە ئارامی و خۆشگوزەرانی بكات هەستی نۆستالژیا پ□ن□رێكی بەهێزە بۆ ئەوەی شاعیر پەنا بەرێتە بەر یۆتۆبیای عەشق و دروستكردنی شوێنێكی نموونەیی

دەچمەوە گوندی گەنجینەی منداڵیم
خۆڵی رووی بەردەكانی هەموو دەسنووسەكانیم دەداتێ
دەمكات بە نووسەری بێهاوتا و بێباك
ئەو مانگەی لە مانگگیراندا
دەسووتێ و بەدەرەوەیە
ئەوە ئاوێنەی تا بڵێی روونی گەشتنامەی منە
ئەو گۆرانییەی پاش شەو شكانەوە
خورپەی بەهەشتیانەی گوێ دەزرینگێنێتەوە
ئەوە دەنگی مردووەكانی گۆڕستانی سنگی منە
ئەو چڵە رەیحانە بەژن باریكانەی لە دەمی نەرمی دێراو
بای وادە بۆنیان هەڵدەگرێ بۆ ناو شاری رازاوە بە باخچەی گشتی
ئەوە بارانی خودایی گوندی گەنجینەی منداڵیی منە
ئەو گیایەی تنۆكەی خوناو بەژنی دەشوات
دەچێتە ناو گوڵەكانی شانازی
ئەوە برژانگی پەرژینی چاوی منە (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨، 29)

هەموو كەسێك بە رادەيەك خەسڵەتى نەرگسييەت لە رەفتاريا ندا هەيە
بەبێ ئەوەى هەستى پێ بكات بەو پێيەى هەموو مرۆڤەكان هاوبەشن لە
خەم و بيركردنەوەيان بۆ دياردەكانى ژيان لە هەمان كاتيشدا
نەرگسييەتيان بە رادە و ئەندازەيەك تێدا دەردەكەوێت بە گوێرەى
ئەو ژيانەى تێدا دەژين بەلەبەر چاوگرتنى ژينگە تايبەتى و گشتيى
كەسەكە و پێگەكەى لەناو كۆمەڵدا . نەرگسييەت هەميشە لاى شاعيران و
هونەرمەندان زياتر لە كەسانى ئاسايى دەبينرێت چونكە نەرگسييەت بە
ئەندازەيەكى گونجاو وەك ميكانيزمێكى دەروونى بۆ رەوينەوەى دۆخێكى
ناخۆش كە شاعير هەست بە جۆرێك لە پەراوێز خستن بكات ئاساييە و
رێگە پێدراوە . رەنجدەر لە يەكەم تاقيكردنەوەى شيعريى خۆيدا ئەم
خەسڵەتەى نە شاردۆتەوە و لە چەند شوێنێكى زێواندا نەرگسييەتى
شاعير دەخوێنينەوە كە وەك بنەمايەكيش بۆتە بەرهەمهێنانى وێنەى
داهێنراو .

شاعير لەناو سورياليزميدا هەستە رۆمانسييەكانى تێكەڵ بە خەون و
يۆتۆپياى ژيانێكى نموونەيى دەكات كە لەو واقيعە تاڵ و سەختەدا
بەدەست ناهێنرێت . واقيعەكە تاڵە، جيهانێكە شتەكان وەكو جيهانى
منداڵى شاعير سادە و پاك نين

كسپەى تەنيايى
پرسيارەكانى نالى
رنووى دەم زريان
بەهاوارەوە چوون
ناڵەى گەرمى هێمن

هەر هەموويان پێمان دەڵێن چيا جانتاى زەنگيانەيە (سەباح رەنجدەر، ٢٠١٨،٤٩)

شاعير سەرسامە بە ناوەرۆكى شيعرەكانى نالى و ئەو پرسيارانەى
شاعير لە جيهانبينيى دەقەكانيدا لەبارەى هەندێ پرسى گرنگەوە
رووبەڕووى خوێنەرى دەكاتەوە . لەگەڵ رووحى بەرهەڵستكارانە و
خۆبەدەستەوەنەدانى نالى رەمزى نامۆيى و نەگەيشتن بە حەبيبە و لە
جيهانبينى و خۆزگە قووڵە پەستێنراوەكانى شاعير بەرەو بردنى
ئاشكراكردنى نهێنييەكانى ناوەوەى دەروونى خۆيان لە بنهۆشى
شاعيردا حەشارداوە . چياكان رەمزى مانەوەى كوردن و شوێنى
حەوانەوەمان بوونە لێرەوە ئەوە رووندەبێتەوە كە لە پرسيارەكانى
نالي□وە وانەيەك فێربين ئەوەيە، كە چيا – رەمزە بۆ شوێنى دێرينى
كوردستان – شوێنى پاراستنى هەموومان لە هەر پەلامار و هێرشێك و
ئافاتێك .

زەويش جەنگەڵێكە پڕ لە ستايشكەرى كيسەڵ و چرا كوژێنەرەوە
بوێرى ئەوە دەكات زێوان بێتە ناوى ناڕێكييەكانى ببينن

گومان دەڵێ من ماوم
ئومێدێکی خودا بەخش و نایابم
بەختی گوڵەکان دەکەمەوە
ڕەگیشیان دەبەمەوە ناو زەویی نەرم
نانی گەرم و باوەڕ و زیندووبوونەوە
لە دیداری پیری حیکمەتدا دەکەمە یادگار
ژیان جوانە
منداڵەکانی لاستیکەکی خەت سڕینەوەیان بەدەستەوەیە
ئەم دەڵێ دەکوژێننەوە
لەشکرکێشی بۆ بەرماڵی ئێمەیە
تەشقەڵەچییەکانیش لە پاقژگەوە نەهاتوون (سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٧٥)

لە دیدی شاعیرەوە جوانیی ژیان هەرگیز لە دەروون و ئاواتی مرۆڤدا ناسڕێتەوە هەرچەندە لە پانتایی دەقەکەدا ئەوەمان پێ دەڵێ کە ژیانی شاعیر پڕە لە نائومێدی و نامۆیی و دابڕان و ڕەشبینی، بەڵام لە ئاستی نەوتراوی دەقدا و هەندە جار بە ناڕاستەوخۆ لە تاکە دێڕێکیشدا بێت ئەو هەستە ژیاندۆستییەی نەشاردەتەوە و دەریبڕیوە، کە دەڵێ (ژیان جوانە) ئەمە ئاواتی سەرەکی شاعیرە، بەڵام لەبەرانبەر ئەم ڕاستییە ئەوەمان پێ دەڵێ، کە لە واقیعدا ژیان جۆرێکی ترە جوانییەکانی شێوێنراوە و کەسانی خراپ بەڕێوەی دەبەن، هەر بۆیە ژیانی بە جەنگەڵ پێناسە کردووە، کە پڕە لە کەسانی دووڕوو و ماستاوچی، کە هەمیشە دژی جوانییەکانی ژیان ڕادەوەستنەوە فوو لە مۆمی تەمەنمان دەکەن. شاعیر خۆی واپیشان دەدات کە هەڵە و کەموکورتی نییە و ئامادەیە و لەخۆی ڕادەبینێت لەناو ئەو جەنگەڵستانەدا بە دادگاییکردن کە وەک جوانپەرستێک و مرۆڤدۆستێک هەمیشە تۆویی خۆشەویستی دەچێنێت و بڕوای بە بوونی خۆی هەیە و ئامادەیە لە پێناوی چاکەی مرۆڤدا قوربانی بدات. ئەو بە بیرکردنەوە لەسەر بابەتەکان بڕیاری کۆتایی نادات گومان لە هەبوونی هەموو شتەکان دەکات ئەم ڕایەیی شاعیر لەوە هاتووە کە دەڵێ (من بیر دەکەمەوە کەواتە من هەم) لێرەدا مەرجی گەیشتن بە ڕاستی گومانە. کەی مرۆڤ گومانی لا دروست بوو ئەو کات ئەو کەسە بوونێکی ڕاستییە.

ئومێدێکی خودا بەخش و نایابم لێرەوە شاعیر دەڵێ من کەسێکی جیاوازم خوا منی بە پاکی بۆ ئێوە بەخشیوە کەسێکی بە سوود و نایابم بۆ ئێوە و بە سروشت لەلایەک تۆوی خۆشەویستی دەچێنم و سەوزایی و جوانی لەسەر ئەو جەنگەڵستانە دەخولقێنم لەلایەکی تریشەوە مژدەی ژیان و مانەوە دەبەخشمەوە کە نانی گەرم وەک ڕەمز بۆ بوونی یەکەم هەوڵی مرۆڤایەتی لە کوردستان کە گەنمی چاندووە

ژیان بەردەوام بووە و وشەی باوەڕ ڕەگوێشەی قووڵی دەگەڕێتەوە بۆ سەرهەڵدانی ئاینەکان بۆ تایبەتی ئەوانەی بڕوایان بە زیندووبوونەوە هەیە . چرا ڕەمزی رووناکییە جەنگەڵ و هەموو زەوی رووناك دەکاتەوە بەڵام بە نەمانی رووناکی گەردوون (سروشت) جوانییەکەی دەرناکەوێت هەروەها لە واقیعشدا گەر تیشکی خۆر نەبێت زەوی شوێنێکی تاریك و ترسناك دەردەکەوێت کە بەکەڵکی ژیان نایەت .
ئەو دەیەوێت پێمان بڵێت کە ژیان جوانە و ئاواتیشی ئەو جۆرە ژیانەیە، بەڵام کەسانێك هەن ڕەفتاریان، وەکو منداڵ وایە، کە لە نەزانیانەوەیە هەوڵی ئەوە دەدەن، کە ئەم هەستە جوانەی شاعیر لەناوبەرن، چونکە بەرەی ستایشکەرەکان و تەشقەڵەچییەکان ئەوەندە زۆرن لە شێوەی لەشکرێکی بێ بەزەیدان کە هێرش دەکەنە سەر ماڵی شاعیر خەون و ئاواتی شاعیر لەگەڵ دەنێن، کە بە ئاماژەکانی سڕینەوە و کوژاندنەوە هەیانە، کە مانای مردن و نەمان دەگەیەنن هەر بەدوای شاعیرەوەیە و بەرۆکی بەرنادات تەشقەڵەچییەکان ڕەمزە بۆ کەسانی خراپ، کە بە چاوێکی کەمەوە لە شتەکان دەڕوانن بۆ کەسانی دووڕوو باسیان دەکات، کە ئەمانە (لە پاقژگەی دانتی-یەوە نەهاتوون تا بەرەو بەهەشت بچن، بەڵکو ئەوانە ژیان تاڵ دەکەن)(عەبدولڕەزاق بیمار،٢٠٠٦، ٨٤)، چونکە کەسانی سەر ئەم زەوییەن و بەدەر نین لە کەمو کوری و خراپەکاری. ئەم جۆرە کەسانە کە دوژمنی بەها مرۆڤایەتییەکانن ڕێز لە پاکی و بێگەردیی پێکهاتەی ڕەگەزی مرۆڤ و ژیاندۆستی ناگرن . لەشکرکێشی دەلالەتی سوپایەك دەگەیەنێ بۆ لەناوبردنی شتە جوانەکان لە ژیان چ گیاندار بێ و چ بێ گیان . کەواتە سەربازەکانی ئەم جەنگەستانە کەسانی ستایشکەر و تەشقەڵەچی و خراپەکارانن کە دوژمنی رووناکی و خۆشەویستی و جوانی و مرۆڤایەتین . درزی نێوان شاعیر و ئەوان لە ئاستی منی شاعیر و ئەوانی دەوروبەر . شاعیر لەگەل ژینگەی ڕۆشنبیرییە کۆمەڵایەتییە سیاسییەکە ناتەبایە بەهۆی ڕێگرییەکانەوە .

ئەنجام

1- دەقی کراوە لە بەرهەمی ئەدەب و هونەر بەگشتی بوونی هەیە وەك چەمکێکی ڕەخنەیی لە دوای ڕێبازی بونیادگەری هاتەتە نێو ڕەخنەی جیهانییەوە . دەقی کراوە بەپێی هەردوو میتۆدی هەڵوەشاندنەوەگەرایی و وەرگرتن، زیاتر لە خوێندنەوەیەك هەڵدەگرێ. دەناسرێتەوە بە پتەوی بنیاتەکەی و [illegible] و فرەڕەهەندی لە واتادا .

٢- ئەستاتیکای شیعرییەت لە شیعری کراوەدا بە پلەی یەکەم لە فرەواتایی و بنیاتەکەیدایە و لایەنەکانی تر ڕۆڵیان لە پێکهێنانیدا لاوەکییە. واتای ئەدەبی دۆزینەوەی واتای جوانییە لە دیوە

شاراوەکانی دەقدا کە خوێنەر لە روانگەی مەعریفیی خۆیەوە ئەیبەخشێ بە دەقەکە . دەقی کراوە پەیوەندییەکی تیۆری و زەینی لە خوێنەر دەخوازێ کە دەبێتە مایەی بنیاتنانی ئاڵوگۆڕکردنی پەیوەندیی نێوان خوێنەر و رەگەزەکانی دەق .

-3 دەقی زەوان یەکێکە لەو دەقە شیعرییانەی تایبەتمەندیی کراوەیی و خەسڵەتی فرەواتایی هەیە لەبەردەم خوێنەردا . کە وەك دەقێکی زیندوو بە تەکمەیی و دەوڵەمەندی لە زمان و تەکنیك و فرە بنیاتدا دەمێنێتەوە . بەجۆرێك خوێنەر لەگەڵ هەر خوێندنەوەیەکدا کۆمەڵێك جوانیی دیکە دەدۆزێتەوە کە لە خوێندنەوەکانی پێشووتردا پەی پێ نەبراوە . پابەندی زمانی شیعری جیاوازە، چونکە روو لە تەقاندنەوەی زمان و بارگاویکردن و پێکاندنی لە سەیرترین بەکارهێنانیدا دەکات.

-4 سیمایەکی دیاری دەقەکە ئەوەیە کە ئەم دەقە پەیوەستە بە ژیانی تایبەتی قۆناغی منداڵی و گەنجێتیی شاعیرەوە . کە سۆزێکی راستەقینەی لە پشتەوەیە و شاعیر راستگۆیە لە گێڕانەوەی رابوردوو بە خۆشی و ناخۆشییەکانیەوە.

-5 بابەت و پرسی نهێنییەکانی بوون لە بنیات و جیهانبینیی شیعرەکەدا جۆرێك لە نەمری و زیندوویەتی بە دەقەکە بەخشیوە، چونکە ئەو بابەتانە لە هەموو قۆناغەکانی مرۆڤایەتیدا جێی بایەخ و تێڕامان بوونە لە گەڕان بەدوای راستییەکان و کردنەوەی دەرگاکان بەڕووی راستییە نەدۆزراوەکاندا.

-6 حەزی سێکس وەك بنەمایەکی غەریزەیی و وەك پاڵنەرێکی دەروونی هۆکاری بنچینەیی پرۆسەی تاقیکردنەوەی دەقی زەوانە، شاعیر نەیشاردەتەوە، کە خەفەکردنی خواستە سێکسییەکانی و نەگەیشتن بە یارەکەی، تووشی نائارامی دەروونی کردەتەوە خۆی وەك کەسێکی تەنیا و نامۆ دەردەخات .

-7 شاعیر دەیەوێ لەڕێگەی مردنی ئەوانی ترەوە ئەزموونی مردنی خۆی بکات دەیەوێ مردن بکات بەو چەمکەی کە دنیای پێ راڤەبکات یاخود مردن لە میتافیزیکەوە بێنێتەوە بۆ دنیای واقیع و لەم رێگەیەوە تەمومژی مردن بڕەوێنێتەوە و بڵێت ئەمە لە مردن تێدەگەین .

-8 هەستی تەنیایی و تامەزرۆی لەڕادەبەدەری بۆ رابردووی لەکیسچوو هەستی نەستالژیای لە دەروونی شاعیردا دروستکردووە لە پانتایی دەقی زەواندا ناوەرۆکێکی رۆمانسییانەی لەسەر غەمی نەستالژیا بنیات ناوە بەو پێیەی دەقەکە زیاتر دەربڕینە لە خودێتیی شاعیر بۆیە جۆری نەستالژیای تاکە کەسی لە دەقەکەدا رەنگی داوەتەوە .

نامەیی

دیاردەیەکە هەر لە سەرەتاوە رەگی خۆی لەناو دەروون و رەفتاری

شاعیر داکوتیوە .
9- شکستی بەیەك نەگەیشتنی بە نواڵە کاریگەری لەسەر تاقیکردنەوە شیعرییــەکەی دەبێـت لە رووی دەروونییەوە وەك کەســێکی تێکشکــاو دەردەکەوێت هەر بۆیە لە دیدێکی رەشبینانەوە وێنای پەیوەندیی خۆی بەدەوروبەرەوە دەستنیشان دەکات.
10- نەرگسییەت و داهێنان، رەنجدەر لە یەکەم تاقیکردنەوەی شیعری خۆیدا ئەم خەسڵەتەی نە شاردۆتەوە و لە چەند شوێنێکی زێواندا نەرگســییەتی شــاعیر دەخــوێنینەوە کە وەك بنەمــایەکیش بۆتە بەرهەمهێنانی وێنەی داهێنراو .
11- کارەکتەرە کلتووری و ئەدەبییەکان لە زێواندا یەکسانە بە خودی شاعیر و ناوهێنانی هەریەکەیان بۆ بار□ت□ك د□گ□□ت□وە نالی بۆ غەریبی و نەگەیشتن بە یارەکەی. حاجی بیری نەتەوەیی. مەولەوی ســروشت و بێگەردیــی بۆچوونەکــانی. هەموویــان لە ئەزمــوونی خۆشەویستییاندا بێ ئاکام بوون .
١٢- لە زێواندا شاعیر بەردەوام لە هەوڵی ئەوەدایە کە مامەڵەیەکی ئەفسانەیی لەگەڵ واقیعدا بکات سەرجەمی ئەندێشەکان بەرهەمهێنراوی خەیاڵی شاعیرە و لەزۆر بار□ت و هەڵوێستی گرنگ و هەستیاردا خۆی دەخاتە ئاست پیاوە پاك و بێگەردەکان کە ئاشقێکی راستگۆیە و شاعیرێکی بێ هاوتا و کەسێکی ژیاندۆستە .

سەرچاوە:

١- امبرتو ايكو، الاثر المفتوح، ترجمة عبدالرحمن بو علي، الطبعة الثانية، 2001، دار الحوار للنشر، سورية.
٢- ئەحمەدی مەلا، باجی جیا نووسین : ئەزموونی سەباح رەنجدەر، سەردەمی نوێ، ژمارە (١)، ٢٠١٩، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی.
٣- ئازاد عەبدولواحید، د. مارف خەزنەدار لە گۆڤاری رامان دا، ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠١٨ .
٤- د. ئیبراهیم مەحموود خەلیل، رەخنەی ئەدەبی نوێ، وەرگێڕانی : د. محەمەد تاتانی، چ١، ٢٠١٧، کەرکوك .
٥- ئۆسکارمان، توحفەی موزەفەرییە، پێشەکی و ساغکردنەوەی هێمن موکریانی، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، چ٣، هەولێر، ٢٠١١ .
6- د. انور عبدالحميد الموسى، علم النفس الادبي, منهج السيكولوجي في قراءة الاعماق، بيروت، لبنان، 2011 .
7- پیتەر هالبێرگ و دانەرانی تر، تیۆریی ئەدەبی و شێوازناسی، ئامــادەکردن و وەرگێڕانــی ئەنــوەر قــادر محەمەد، چ ٣، ئەنــدێشە

سلێمانی، ٢٠١٨ .
8- د. زاهیر لەتیف . جۆگەکەی دەقی کراوە و دەقی داخراو، سایتی ناوەندی چاپەمەنی و ڕاگەیاندنی خاك، ٢٠١٩ .
9- د. رباب هاشم حسين، النص المفتوح، مفهومه ومرجعياته، دكتورا، جامعة بغداد، كلية التربية، https://www.google.com.
10- ڕێبوار سیوەیلی، کتێبی نالی، چ ١، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی.
11- حەمە سەعید حەسەن . فڕین بە باڵی شیعر . ناوەندی ئاوێر، هەولێر، ٢٠١٨ .
12- حوسێن لەتیف، دەق لە چاوەڕوانی خوێنەردا، رامان، ژمارە (٢٤٤)، ٢٠١٧، هەولێر.
13- چارلز برێسلەر، وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە : عەبدولخالق یەعقوبی، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٢ .
14- سەباح ڕەنجدەر، ئەزموون وەك ئاخاوتنێك لەناو ژیان، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠١٤.
15- سەباح ڕەنجدەر، ئەزموون وەك ئاخاوتنێك لەناو ژیان، هەولێر، ٢٠١٤ .
16- سەباح ڕەنجدەر . (٢٠١٨) دیوانی سەباح ڕەنجدەر . بەرگی یەکەم . چاپی یەکەم، تاران
17- سەباح ڕەنجدەر. (٢٠١٩) چوار کتێب لەبارەی شیعرەوە . وەزارەتی ڕۆشنبیری و لاوان، هەولێر.
18- سامان عیزەدین سەعدوون، دەقە شیعرییەکانی گۆران لە روانگەی دەروونناسییەوە،.٢٠١٥
19- سەڵاح حەسەن پاڵەوان، شیعری کراوە لە ئەزموونی شیعری نوێی کوردیدا، چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠١٠ .
20- سێران مامەند عەبدوڵڵا، نۆستالژیا لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا، چاپی یەکەم، ٢٠١٦، تاران .
21- سيڤا على عارف، النص المفتوح في الادب, فلك الدين كاكەيی، اطروحة دكتورا، جامعة السليمانية، كلية اللغات قسم اللغة العربية، ٢٠١٩ .
٢٢- سرور حسن محمد، ملامح سريالية في شعر، ادونيس و صباح رنجدر، اربيل، 2013 .
٢٣- د. صلاح فضل . التخيل من فئات الادب والنقد . الشركة المصرية العالمية للنشر ، القاهرة، .1996
٢٤- لوقمان ڕەئووف، بنەماکانی مۆدێرنە لە شیعرەکانی شێرکۆ بێکەسدا، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، چ ١، سلێمانی، ٢٠٠٩ .
٢٥- لوقمان ڕەئووف. ٢٠١٢ ڕەهەندەکانی شوێنکات لە دەقە واڵاکانی

شێرکۆ بێکەس، چاپ و بڵاوکردنەوەی سلێمانی، چاپخانەی کەمال.
٢٦- نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، ئەزموونی خوێندنەوەی چەند لاپ□□□□کی رەخنەیی، چاپی یەکەم، سلێمانی، سەردەم، ٢٠٠٦.
٢٧- نەجات حەمید ئەحمەد، تیۆری بنیاتی شاراوە، چاپی یەکەم هەولێر، ٢٠٠٨، بڵاوکراوەی ئاراس .
٢٨- عەبدوڵڵا رەحمان، رۆمان شیعر مێژوو سەرھەڵدان چ ١، چ رۆژھەڵات، هەولێر، ٢٠١٢.
٢٩- کەمال غەمبار، بەرەو جیهانی شیعری چەند شاعیرێك، ئاراس، چ ١، هەولێر، ٢٠٠٨ .
٣٠- کەمال غەمبار، چنینەوەی چەند وتارێکی رەخنەیی، چ١، چاپخانەی خانی , دھۆك، دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوەی موکریان، ٢٠١٢.
٣١- د. میجان الرویلی، د. سعد البازعی : دنیا الناقد الادبی، المركز الثقافي العربي, الدار البيضاء – المغرب, بيروت لبنان, الطبعة الرابعة 2005 .
٣٢- دەربارەی دەقی کراوە و دەقی داخراو، وەرگێڕانی : عەبدوڵڵا تاهیر بەرزنجی، رەخنەی چاودێر، ژ ٣٥، ٢٠٠٦ .
٣٣- عەتا قەرەداخی، بەدوای شیعردا لەنێوان وەهمی تازەگەری و واقیعیەتی تەقلیددا، گ□قاری ئێستا، ژمارە (٧) ئابی ١٩٩٧، سلێمانی.
٣٤- د. عبدالقادر عبو . فلسفة الجمال في فضاء الشعرية العربية المعاصرة، دمشق ٢٠٠٧.
٣٥- د. فوئاد رەشید محەمەد، زاراوەی دەقی کراوە لە رەخنەی ئەدەبی کوردیدا، بژوهشنامەی ادبیاتی کوردی، دەورەی (٥)، ژمارە (٦)، ٢٠١٩ .
٣٦-https://en.wikipedia.org/wiki/Open_text

گرنگی هونەر لە کۆمەڵگادا.. بەشی -1- هەندرێن خۆشناو

هونەر شێوازێکە لە شێوازەکانی دەربڕینی مرۆڤایەتی، و هۆکارێکە بۆ دەوڵەمەندبوونی ئەزموونی مرۆڤایەتی، و خۆشگوزەرانی و بەرزکردنەوەی ئاستی رۆشنبیریی و چاکترکردنی کەسایەتی، و تەنانەت

گۆڕانکاریی کۆمەڵایەتیش، چونکە هونەر بە شێوەیەك لە شێوەکان کاریگەری لەسەر ژیانی مرۆڤ و کۆمەڵگادا هەیە.
هونەر رۆڵێکی بنەڕەتی لە پەروەردەکردن و فێرکردن دەبینێت، چونکە هونەر کارلێکردنی نێوان تاکەکانی کۆمەڵگا زۆرتردەکات، ئەمەش لە ڕێی دەربڕین لە خۆیان بە شێوازێکی ناباو، کە متمانە و بیرکردنەوەیەکی ئەرێنیان پێدەبەخشێت، هەروا هونەر رۆڵێکی دیکە دەبینێت لە پتەوکردنی ئەفراندن لە نێو تاکەکانی کۆمەڵگادا، ئەمەش لە ڕێی گەشەپێکردنی سینگ فراوانی، و توانای هزری رەخنەگرتن و رەخنە قبوڵکردن، هەروا لە گەشەپێکردنی هەڵسوکەوت و دابونەریتە ئەرێنیەکاندا، چونکە بۆ نمونە فێربوونی کێشانی تابلۆیەکی شێوەکاری یان ژەنینی ئامێرێکی مۆسیقایی، راهێنانن بۆ چاکترکردن و بەردەوامبوون و کۆڵنەدان و ئارامگرتن، ئەمەش گرنگی خۆی هەیە لە گەشەکردنی هەڵسوکەوتەکانی تاك، کە متمانەبەخشن، کاتێك کە هەوڵدەدەن ئەرکێکی ئەستەم جێبەجێ بکەن، ئەمەش فێرە دیسپلینیان دەکات، کە هاوکارە بۆ گەشەکردنی کەسایەتیان، و فێربوونی هەڵوێست وەرگرتنی پێویست بۆ سەرکەوتن، لە هەر بوارێك لە بوارەکانی ژیاندا.

هونەر چەندین پتەوکاری هەیە لە کۆمەڵگادا، لەوانەش پتەوکاری هەڵسەنگاندن، لە ڕێی نرخاندنی شتەکان، بەمەش دەبێتە هۆی بایەخدان و بەهادانان بۆ شتەکانی دەوروبەرمان، و پتەوکردنی بیرەوەری، لە ڕێی تۆمارکردن و پاراستنی مەبەست و ئامانجەکانی کارێکی هونەریی، بە شێوەی کۆمەڵێك هەستی مرۆڤایەتی، و پتەوکردنی خۆشی و خەم، هونەر دیدێکی جیاواز بە هەستەکان دەبەخشێت، هونەر تەنیا خۆشی و دڵشادی نابەخشێت بە مرۆڤەوە، بەڵکو دۆزینەوەی رێگایەك بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ خەمەکانیشدا پێدەبەخشێت.

هونەر شێوەیەکە لە شێوەکانی سەربەستی، رێگایەکە بۆ دەربڕین لە خود و ئازادی کەسایەتی، کارێکە کە دەربڕی بڕوا بەخۆبوونە، و ئاوێنەی رەنگدانەوەی رۆح و ئارەزووەکانی مرۆڤە، هونەر لەهەر کۆمەڵگایەکدا تایبەتمەندی خۆی هەیە، کە رەنگدانەوەی تایبەتمەندی کۆمەڵگایە، هونەری هەر کۆمەڵگایەك جیایە لە کۆمەڵگایەکی ترەوە، لە شێوازی دەربڕین لە بارودۆخە رامیاری و ئابووری و کۆمەڵایەتیەکانی کۆمەڵگاکەوە، زۆرێك لە هونەرمەندانی شێوەکار تەنیا بە مەبەستی گۆڕان بەرەو چاکتر تابلۆ دەکێشن، نەك بۆ پارە پەیداکردن، چونکە هونەر شێوازێکە لە شێوازەکانی دەربڕین بەبێ بەکارهێنانی قسە و زمان.

هونەر هۆکارێکی بنەڕەتییە لە هۆکارەکانی ئەخلاق، چونکە هونەر لە خودی خۆیدا زیانبەخش نیە (لەوانەیە بەکارهێنانەکانی زیانبەخش بن)، بەڵکو دەبێت سوودبەخش بێت، لە خزمەتکردنی مرۆڤ و بەخشینی چێژ و بیرکردنەوە و ئاسودەیی، زۆرێك لە کارە هونەرییەکان بیروڕاکان و هەڵوێستە ئەخلاقیەکان پتەوتردەکەن، چونکە کاریگەرییەکی کارای هەیە لەسەر رەفتاری تاکەکانی کۆمەڵگا، ئەویش لە ڕێی وەرگرتن و هەڵچنینی ئەو مەبەست و بنەما و ڕێنماییانەی کە هونەرمەند مەبەستیەتی پێشکەشی بکات و بیبەخشێت.

ژنان نۆتەی مۆسیقان، ناڵێکی قبوڵ ناکەن.. عبدالرحمن محمد (مەلا ڕەحمان ئاوارەکان)

ژن،ئاوازێکە، بۆ میوزیک ژەنێک،پەیڤێکە بۆ نووسەرێکی سەکۆلار و خاوەن وویژدان،تابلۆیەکە بۆ مرۆڤێک کە دەتوانیت جوانی و نەرم و نیانی لە سروشتدا بناسێت و جیایی بکاتەوە لە جیهانی ڕق و توووند و تیژی،ئامرازێکە بۆ کەسێک کە خەریکی داهێنانە بەرەو باشتر، خشتێکە بۆ مرۆڤێک، کە دەیەوێت تەنها بنیات بنێت و ئاوەدان بکاتەوە،فڵچەیەکە بۆ تابلۆکێشێک، کە دەزانێت مانایی ڕەنگ و تێهەڵکێشان چیە و چۆنە، ئاسۆیەکە بۆ سیاسەتمەدارێک، کە بۆ دیار بەرنامەیەکەوە دانیشتووە بۆ بنیادنانی دنیایەکی باشتر، خێرێکە، بۆ کەسێک کە چاوەڕوانی بەرومەکەیەتی، ڕوبارێکە، لە وەرزی بێ بارانیدا، پێشمەرگەیەکە، لە کاتی هێرش بردندا، ئاشتیخوازیە لە کاتی شەڕ و ناکۆکیدا، دەرمانە، لە کاتی چارەسەریدا، گوڵە لە کاتی دڵتەنگیدا، ڕێبوارێکە، لە کاتی تەنهایدا، سنورێکە لە کاتی ترسدا، هاوڕێیەکە لە کاتی بێ هاوڕێتیدا.

زاناکان، بۆ ماووەی ١٥٠ سەدو پەنجا ساڵ، وایانزانیبوو، کە تەنها باڵدارە نێرەکان گۆرانی بۆ مێیەکان دەڵێن، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی چارلس داروین، لە نووسینەکانی هەڵبژاردەی سێکسیدا ! تا ئەو دوو دەیەیەی پێش ئێستا، کاتێک ژنان خۆیان زانایان لە دروست

بوو و چونە ئەو بوارەوە و ئەم بیردۆزەیان بە درۆ خستەووە ! زۆر جار مرۆڤە سادەکان، بڕوایەکەی کوێرانە بە زانایان دەکەن و تا ئەوەی ڕەشیان لێ بکەن بە سپی و سپیان لێ ڕەش بکەن، بۆیە ئەم ماووە درێژە، واماندەزانی تەنها نێرینە دەبێت گۆرانی بۆ مێینە بڵێن! نێرینە هۆنراوە و پەخشان و پیاه□دان و گۆرانی بۆ مێینە بنووسێتەووە و سەرنجی ڕاکێشێت! کە بۆچوونی باو بوو لە کۆمەڵگایی مرۆڤایەتیدا.
لە کۆمەڵێک لێکۆڵینەوەدا، لە سەر ک□م□□□ک باڵندەی مێینە، لە ناوچە ئیستوایەکان، وەک فینزویلا، دەرکەووت□وو□، ک□ با□ند□ مینەکانیش لە وەرزی زاوزێدا دەخوێنن، بۆ گرتنی پەیوەندی لە گەڵ نێرینەکاندا، هەروەها لێکۆڵینەوەکان دەریدخ□ن، کە زۆر پێشتریش مێینە هەر خوێندوێەتی بۆ ڕاکێشانی سەرنجی نێرەکان.

وا دەردەکەویت، کە ئەگەر ژنان زوووتر و پێشتر لەم بوارەدا کاریان بکردایە، ئەم چەواشەکاریە ڕووی نەدەدا، بۆیە زۆرێک لە خەڵک، ئەم چەواشەکاریە دەگەڕێننەوە بۆ کارێکی هۆشیارانەی پیاوان و بە ئەنقەست دژی ڕەگەزی مینە ئەنجام دراووە، بەڵام هەندێکیان دەڵێن، لە بوارەکانی تریشدا ئەم هەڵە و نادروستیانە هەبووە، مەرج نیە بە هۆشیاری ئەم کارە کرابێت، دەبێت ناهۆشیارانە، زانا پیاوەکان هەستیان بەم ڕۆڵەی ب□داری مێینەکان نەکردبێت لە خوێندندا لە وەرزی زاوزێدا. بەڵام هەندێک دەڵین، ئەگەر ژنان خۆیان نەچونایە ئەم بوارەووە، ماوەیەکی زۆر درێژتر ئەم چەواشەکاریە بەردەوام دەبوو.

لە کۆمەڵگا مۆدێرن وسێکۆلارەکاندا، ژنان ئەم کارە بە هەڵاواردنی سێکسی دەژمێرن و کەمکردنەوو□ی ل□ پایە و ڕۆڵ و توانایی مێینە لە کۆمەڵگاکاندا، ئەم پیاوسالاریە کە لە زۆربەی کۆمەڵگاکاندا تا دەگاتە کۆمەڵگا پیشەسازی و پێشکەوتووەکان تا ئێستاش درێژەی هەیە، بۆیە ژنان لە مووچە و پلە و پایەی کۆمەڵایەتیدا، کەمتر دەتوانن بە فلتەری نێتینەدا یا پیاواندا تێپەڕن بۆ پلەکانی سەرەووە.ب ۆ ئەمەش چەندین نموونەی بەرجەستەی زیندوومان لە بەردەستدایە، کە ژنان، چۆن توانیوویانە کۆمەڵیک ماف بە سەر ئەم نێرانەدا بسەپێنن.
ڕێنا کانۆگی، لە ساڵی ١٩٥٩ دا، توانی خۆی لە شێوەی پیاودا بگۆڕێت و بەشداری پێشبڕکێیەکی یاری جۆدۆدا بکات لە نیۆرک. ڕێنا توانی یەکەمی پێشبڕکێکە بێت، بەڵام دوایی ئەوەی پێیزانرا کە ژنە، مەدالیەکەی لێ سەندرایەووە! بەڵام هەر کۆڵی نەدا و چووە یابان و لە گەڵ پیاواندا بەشداری ڕاهێنانەکانی کرد و گەڕایەووە و یەکەم

تیپی جۆدۆی ژنانی دامەزراند.

نەورا ڤینسینت، بە ماوەی ١٨ هەژدە مانگ خۆی گۆڕی لە شێوەی پیاودا، تا بزانێت، مامەڵەی کۆمەڵگا لە گۆڕیدا چۆن دەبێت، ئایا جیاوازە!؟ دەڵێت لە گەڵ پیاواندا لە پێشبڕکێیەکی بۆڵیندا بەشدار بووم، کاتێک ژنی لێ نەبوایە، شتی وایان لە سەر ژنان باس دەکرد، هەر ناگوترێت!؟ هەروەها دەڵێت؛ بە منیان دەگووت تۆ زۆر کەسێکی دادپەروەریت.
کاترین سویتزەر، بەشداری کرد لە ماراثۆنی بۆستندا، لە ساڵی ١٩٦٧ دا، کە تەنها بۆ پیاوان بوو، ژنان ڕێگە پێدراو نەبوون، دیارە دوایی ئەوەی ئاشکرا بوو، ڕێگا درا بە ژنان کە بە ئاشکرا و بە فەرمی بەشداری ڕاکردنەکانی ماراثۆن بکەن، بۆیە کاترین لە ساڵی ١٩٧٤ دا توانی ژمارەیەکی بەرچاو بە دەست بهێنێت لە ماراثۆنی نیۆرکدا.
کەواتە، ئەوەی مەبینە لە خەباتی وەدەستهێنانی یەکسانی و مافەکانیاندا، زۆر گرنگە، کە پێشەنگی بکەن و بیسەلمێنن، کە لە ئاواز و گۆرانیەکانەوە تا پێشبڕکێ وەرزشیەکان ،ئەمانیش بەشدارن ، مێژووی ئەمەش ژنانی دەست پێ و کارامە و بنیاتنەری کەم نەبووە، لە ئایشە شانەوە تا زێڕخا و کچە هونەرمەندەکانی ئەمڕۆمان، لە کچە کۆمۆنیستەکانی ؛کۆمۆنیستی کرێکاری عێراق و کوردستانەوە، کە خاوەنی دەیان داستانی ڕزگاری ژنانی دەستبەسەر و کۆیلە بوون لە ساڵانی نەوەدەکاندا، خاوەنی یەکەم و گەورەترین بنکەی پارێزگاری لە ژنانی چەوساوەی ژێردەستی پیاوان بوون، تا دەگاتە ژنانی گەریلای بەزێنەری داعش. بۆیە ژنان ئاوازیکن، ناڕێکی قبوڵ ناکەن.

azzady22@gmail.com 02/02/2021

تۆ. شیعری: ستیڤان شەمزینی

لە ئاسماندا تۆ بەدی ئەکەم
لەگەڵ دەڵپە بارانەکان ئەڕژێیتە سەر جەستەم
باران فرمێسکی ئەشقی تۆیە
دەروونی ژەنگگرتووی پیاوێکی ڕۆژهەڵاتی ئەشواتەوە

ئاسمان نیشتمانی جاویدانی تۆیە
دەروازەی بە سەرکەشی و فڕینەکانم کردەتەوە
ئەشق گۆرانی سەرمەدیی تۆیە
کە رۆحی من ئەلەرێنێتەوە
تۆ دەستت گرتم بۆ ناو باخچەکانی ئەوین
بە ماڵی فریشتەکانت ناساندم
تۆ منت لەگەڵ رووناکی ئاشت کردەوە
بە ئیرۆست ئاشنا کردم
تۆ فێری فڕینت کردم
هەر خۆت دوو باڵی زیویت پێبەخشیم
تۆ تامی میوەکانی بەهەشتت پێ چەشتم
تنۆک تنۆک ئاوی ئومێدت پێدام
تۆ منت بردە سەر زنەی روون و
مۆمەکت لە تاریکی دڵما داگیرساند
تۆ سەهۆڵبەندانی ناخمت تواندەوە
ئاگری ئەشقێکی بێتینت چێ کرد
تۆ بە دەستە میهرەبانەکەت لە دۆزەخ قوتارت کردم
شەوەزەنگ کردم بە رۆژی رووناک
تۆ لە کەناری مەرگ منت دەرهێنا
شاڕێی روونی ژیانت بۆ کردمەوە
تۆ واتکرد سەرلەنوێ لە دایکبمەوە
تۆ واتکرد سەرلەنوێ بڕسکێمەوە
تۆ واتکرد جارێکی دی لەگەڵ گوڵا بپشکوێم
تۆ واتکرد زمانم بە ئەشق بپژێ
تۆ واتکرد ببمە سترانێکی تەواو نەبوو
واتکرد جارێکی دی لە تۆدا خۆم بدۆزمەوە
ئای لەو میهرەبانییەی تۆ
کە منی سەرلەنوێ ژیاندەوە
ئای لە دڵناسکی تۆ
پێڵای رۆحی کردم بە ئاوریشم
ئای لە تۆ
ئای لە تۆ

وای لە تۆ

دیسەمبەری 2014
هۆڵەندا – ئارنهەم

کۆمپانیاکان داگیرکاریەکی نوێ.. ڕەسوڵ بێسکێنی

زۆر لەو وڵاتانەی سەروەری خاك و نیشتمان و نەتەوەی خۆیان هەیە، بەپێی بنەماکانی دیموکراسی و بەڕێوەبردنێکی شایستە وڵاتەکەیان بەڕێوە دەبەن و گەلەکەیان ژیانێکی خۆش و ئارام بەسەر دەبەن، لەهەمان کاتدا ئەو وڵات و نەتەوانەی لەهەژاری و کەموکوڕی خزمەتگوزاری ژیان دەگوزەرێنن، یاخود بۆ ماوەیەکی درێژ ژێردەستە بوون و دوای ڕزگاربوون دەیانەوێ وڵاتەکەیان ئاوەدان بکەنەوە و لەڕووی ئاسوودەیی و خۆشگوزەرانی گرنگی بە نیشتمانەکەیان بدەن، لەگەڵ ئەوەشدا دەیانەوێت هەموو شتێك لە پێناوی مانەوەی هێزی دەوڵەتدا بکەن، بە شێوەیەك نابێ دەوڵەت هیچ لایەنێکیتر بکاتە هاوبەشی هێزی خۆی، بەتایبەت کارەکتەرە نادەوڵەتی و دەرەکیەکان، بەڵام گۆڕانکاریەکانی کۆتایی سەدەی ڕابردوو، بەهۆی ڕووخانی یەکێتی سۆڤیەت و شکستی بلۆکی ڕۆژهەڵات و هەستی کاڵبوونەوەی سنووری نێوان دەوڵەتان و هاتنەکایەی سەردەمی جیهانگیری، بەهۆی پێشکەوتن و سەرهەڵدانی تەکنەلۆژیای نوێ و تۆڕی پەیوەندی و بەیەکەوەبەستن، تائەو ڕادەی جیهان بەگوندێکی بچکۆلە سەیربکرێ، چەندان ڕێکخراوی نێودەوڵەتی و کۆمپانیای گەورەی جیهانی سەریانهەڵدا، کەخزمەتگوزارییەکانیان لەحکومەتەکان زۆر خێراتربوو، لەڕووی گەیاندنی زانست و لایەنەخزمەتگوزارییەکان بەهەموو گۆشەیەکی دنیادا، ئەم تێڕوانینە گۆڕانی بەسەرداهات و ئەم کۆمپانیا گەورە جیهانیانەی وەك ئەکسۆن مۆبیل و ڕووس نەفت و گۆڵف کیستۆن و چەندانیتر، لە وڵاتانی وەك ئەمریکا و بەریتانیا و ڕووسیا… هتد، ڕژانە ناو وڵاتانەوە و بەهەموو شوێنێکدا بڵاوبوونەوە و شوێنی هێزی حکومەتیەکانیان گرتەوە، بۆئەوەی حیساب بۆ ئەوەبکرێت ئەمانە لەکوێوە ئاراستەدەکرێن، کەبێگومان ئەو کۆمپانیا گەورانە لەڕووی سەرمایەگوزاری پاڵپشتی دەوڵەتەکانیان دەکەن و باج دەدەن و سوودی زۆر بەسەرمایەی دەوڵەتەکانیان دەگەیەنن و مسۆگەرکردنی کار لەبواری تەکنیکی و دەستی کار بۆ وڵاتەکانیان جێبەجێدەکەن، بێگومان دەوڵەتەکانیش هاوکاری و کارئاسانی دەکەن، لەشارەزایی و گەیاندنی هەموو جۆرە کەلوپەلێك بۆ هەموو وڵاتانی دنیا، لەهەمان

کاتیشدا دەبنەهۆی قۆرخکاری و دەستبەسەرداگرتنی داهاتی ئەو وڵاتانەی خزمەتەکانیان پێشکەش دەکەن، کەلەڕێگای گرێبەستێکەوە دەستپێدەکات و وڵاتە تازەپێگەیشتوو یا خانەخوێیەکە دەکەوێتە ناو تۆڕەکەوە، چونکە ئەو کۆمپانیا گەورانە لەسەر بنەمای بەشداری بەرهەمهێنان گرێبەستەکانیان دەکەن، دەوڵەتی خانەخوێش ئەمەی پێخۆشە، چونکە لەلایەك سوود لە تەکنیك و بەڕێوەبردنی کۆمپانیاکان وەردەگرێت، واتە سەرکێشی قازانج و زەرەر کۆمپانیاکە دەیکات، بەپێی گرێبەستەکە تێچووی کارەکە ناکەوێتەسەر دەوڵەتی خانەخوێ تاکۆتایی کارەکە، لەمەوە بەڕووکەش کارئاسانیەکی زۆر بۆ دەوڵەتە تازەپێگەیشتووەکان هەیە، بێگومان ناچاری و کەوتنە ژێرباری کۆمپانیاکە بەهۆی شارەزایانی ئابووری کۆمپانیاکە و سروشتی گرێبەستەکە بۆ دەوڵەتی خانەخوێیە، لەمەوە دەکرێ زۆرجار ئەوە ڕووبدات دەوڵەتی خانەخۆێ ناچاربکرێ دەست لەبەشێك یان لەڕێژەیەکی دیاریکراو لەبەرهەم هەڵبگرێت بۆ ئەو کۆمپانیایەی کارەکەی پێبەخشراوە، دوای بەرهەمهاتنیش سەرەڕای ئەوەی کۆمپانیا سوودمەندێکی زۆرە، بەهۆی فرۆشتنی بەشێك لەمادەی خام و هەندێك لەو بەرهەمانەی دەکرێت لەلایەن کۆمپانیاوە بفرۆشرێن، کەحکومەتی خانەخوێ تێیدا بەش نیە، خەرجی تێچوون و باجی هاتنە ناوەوە و چوونە دەرەوە و باجی ناوخۆش لەقازانجی گشتی بەرهەم دەدات و لەهەمان کاتیشدا بڕێکی کەم لەقازانج بەشی دەوڵەتی خانەخوێ دەدات بەناوی شیرینی، ئەمە لایەنێکی ئاڵۆزە و دەوڵەتی خانەخوێ دەکەوێتە ژێر ئەو بارەوە، لەکاتێکدا کۆمپانیاکە ئامادە نیە کرێکار و پێویستیەکانی لە دەوڵەتی خانەخوێ بەکاربێنێ، یان ڕێژەیەکی کەم وەردەگرێ و ئەوەی تر هەمووی لە دەرەوە دێنێ.

وەك باوە هەر کۆمپانیایەك لەهەر بوارێکدا بەرهەمهێنان بکات، بودجەیەکی دیاریکراو لەبەشێکی بەرهەمی ئەو کۆمپانیایە بۆ بوژاندنەوە و خزمەتگوزاری ناوچەکە، وەك ڕێگاوبان و کەرتی پەروەردە و پێویستیەکانی تر خەرج دەکرێ، بەڵام زۆرجار ئەمەش بەهۆی سەرۆك خێڵ و عەشیرەت و کەسایەتیە دەستڕۆیشتووەکان کێشەی بۆ دروستدەکرێ، بۆیە زۆرجار کۆمپانیا دەکرێ خۆی بدزێتەوە لەدابینکردنی ئەو بودجە تایبەتیە بۆ ناوچەکە، یاخود لەلایەن کەس و لایەنی نزیك بەدەسەڵات ئەو پارەیە وەربگیرێت، زۆرجاریش حکومەت چاودەپۆشێت لەو بودجە تایبەتیە بۆ ئەوەی دواجار بەشی حکومەت لەداهاتی کۆمپانیاکە کەم نەکات، لەگەڵ ئەوەشدا کەمترین خزمەتگوزاری نابینرێت لەدروستکردنی خوێندنگا و هاوکاری پەروەردە و دروستکردنی ڕێگاوبان پێشکەش بکرێت، لەسەر حیسابی ئەو

کۆمپانیایانە، بۆ نموونە وەك ئەو کۆمپانیایانەی لە هەرێمی کوردستان کاردەکەن، لەکاتێکدا بەشی زۆری جادەکانی هەرێمی کوردستان بەهۆی ئەو تانکەر و بارهەڵگرە گەورانەوە تێکدەچێت، کەنەوت و کەرەستەکان دەگوازنەوە.

وڵاتە تازەگەشەکردووەکان یان وەك ئەوەی دەگوترێ وڵاتانی جیهانی سێیەم، بەهۆی دواکەوتوویی وڵاتەکەیان لەوانەیە خۆیان وەك دەستی کار و تەکنەلۆژیا نەتوانن وەك پێویست وڵاتەکەیان ئاوەدان بکەنەوە و خزمەتگوزارییەکان بۆ هاووڵاتیان دابین بکەن، سەرەڕای دەستی کار و کۆمپانیا خۆماڵییەکان پەنا بۆ دەرەوە و کۆمپانیای بیانی ببەن، بەڵام ئەم کۆمپانیا بیانیانە وەك وتمان، بەپێی گرێبەستەکان و سروشتی کارەکەیان، سەرەڕای لەبەرچاوگرتنی سوودگەیاندن بەوڵاتی خانەخوێ، ئەگەر بەوریاییەوە مامەڵەیان لەگەڵ نەکرێ لەلایەن حکومەتی خۆماڵییەوە، کاتێك بۆنە هەر وڵاتێك ئەم وڵاتە دائەتەپێ و دەکەوێتە ژێرقەرزەوە، چونکە ئەوان تاکە مەبەستی سەرەکیان قازانج و بەرژەوەندی خۆیان و وڵاتەکانیانە، ئەوان بەناوی هاوکارییەوە دێن، ئیتر هەموو شتێك لە خوێندن و ڕێگاوبان و کار و ئاوەدانکردنەوەی وڵات و ئەو شتانە هەمووی دەوێتە ژێر ڕکێفی ئەوان، وڵاتی خانەخوێش دەبێتە بەردەستیان، ئیتر کۆمپانیاکان مەرج لەسەرحکومەت دادەنێن، لەبەرامبەر پێشکەش کردنی شتێك شتێکی گەورەتر وەردەگرێت، بەبێ ئەوەی بەخۆت بزانیت کەوتویتە ژێر ڕکێفی ئەو، تۆ وابەستەی بۆئەوەی بتوانیت خۆت دەربازبکەیت، چونکە تۆ پەیوەستی بەو گرێبەستەی لەسەرەتاوە گرفتاری بوویت، ئیتر بۆئەوەی بتەوێت هەموو شتێك بەدەست ئەوانە و لەکاتی سەرپێچی حکومەتی خانەخوێ دەکەوێتەبەر لێپرسینەوە.

زۆرجار هاتنی کۆمپانیا بیانیەکان وەك شانازی لێکدەدرێتەوە، لە کاتێکدا نازانن ئەمە گەورەترین داگیرکاریە، جاران داگیرکەر یان یەکێك لەوڵاتە زلهێزەکان بەشێوەیەکی سەربازی دەهات و بەزەبری هێزی سەربازی وڵاتەکەی داگیردەکرد و خێروبێری وڵاتەکەی دەبرد، بەڵام ئێستا بەقات و ڕێبات و جانتایەکی دیبلۆماسی، دێت لێت نزیك دەبێتەوە، نازانی ئەوە گەورەترین دوژمن و داگیرکاریە، چونکە ئەو وەکو کەسێکی خزمەتگوزار هاتووە و خزمەتگوزاریت پێشکەش دەکات، لەکاتێکدا زۆر کێشەی وڵات هەیە لەدوای هاتنی ئەو کۆمپانیایانە سەرهەڵدەدات، حکومەت کەوتۆتە ژێر قەرزی ئەو کۆمپانیانەوە، ئەوەش کێشەیەکەی نەك بۆ هاووڵاتیانی ئێستا، بەڵکو بۆ نەوەی داهاتووش دەمێنێتەوە، ئەو کۆمپانیایانەی بەناوی بوژاندنەوەی وڵات دێن،

کەچی ئەو وڵاتانە دەکەونە ژێرباری قەرزەوە، بۆ نموونە وڵاتانی ئەفەریقا سەرەڕای ئەوەی وڵاتەکانیان پڕ لە سەوزایی و خێروبێر و کانزا و سامانی سەرزەوی و ژێرزەوی و زۆربەی زێڕی جیهان لەو کیشوەرە بەهەم دێت، کەچی لەژێر سیاسەتی ئەم جۆرە کۆمپانیا و دەوڵەتەکانیان هەمیشە لەبارێکی هەژاری و نەدارییدا ژیان دەگوزەرێنن.

وڵاتی خۆشمان لەم هاوکێشەیە بەدەرنیە، دوای کرانەوەی کوردستان لە ساڵی ٢٠٠٤ بە ڕووی وڵاتانی دەرەوەدا، سەرەڕای کۆمپانیا خۆماڵیەکان، بەڕێژەیەکی بەرچاو کۆمپانیا بیانیەکان ڕوویان لەهەرێم کرد، بەشێوەیەك لە ساڵانی ڕابردوو ژمارەی پێوانەیيان تۆمار کرد، بەپێی داتاکانی بەڕێوەبەرایەتی تۆمارکردنی کۆمپانیاکان، سەرباری تەنگژەی دارایی، دامەزراندنی کۆمپانیای خۆماڵی و هاتنی کۆمپانیا بیانییەکان نەوەستاوە، هەزاران کۆمپانیا تۆمارکراون و ڕۆژانە ژمارەیان زیاتردەبێت. بەپێی داتاکان، کوردستان سێ بەرامبەری کۆی پارێزگاکانی عێراق کۆمپانیای بیانی هەن، بەشێوەیەك هەرێمی کوردستان بووەتە بازاڕێکی گەورە بۆ کۆمپانیا بیانییەکان، کۆمپانیا تورکی و ئێرانیەکان پشکی گەورەیان بەرکەوتووە و کۆمپانیا تورکیەکان لە ڕیزی پێشەوەن لە هەرێمی کوردستاندا، لەڕێگای کاڵاکانیانەوە کۆنتڕۆڵی بازاڕی هەرێمیان کردووە و ململانێیەکی توند لەنێوانیاندا هەیە، بۆ ساغ کردنەوەی کاڵاکانیان لەهەرێم، سەرەڕای تەنگژەی دارایی هەرێم، بەهۆی دۆخی ئەمنیەتی هەرێم و پاراستنی سەروماڵ و کاریان پارێزراوە، تائێستاش هاتنی کۆمپانیا بۆ هەرێم نەوەستاوە، بەهیوای ئەوەی لەلایەن حکومەتی هەرێمەوە مامەڵەیەکی دروست لەگەڵ کۆمپانیاکان بکرێت لە بەرژەوەندی ئەم نیشتمانە‌.

نەوت بنێرن و چیتر مەپارێنەوە.. ئەحمەد رەجەب

کاتێك بەرپرسانی هەرێم و حکومەتی کوردستان پارەیەکی مۆڵ لە بەردەستیان بوو لە ساویلکەیی بۆ ئەزموونی و نەزانین

ونەشارەزاییان لە چۆنێتی خەرج کردنی و بێباکی و پشتکردن لە کۆمەڵگاو بایەخنەدان بە هاوڵاتیان کە بەهیچ شێوەیەك (بۆ نموونە) بیریان نەکردەوەو چەند کارگەیەك دابمەزرێنن یان بەلای کەمەوە بایەخ بدەن بە کارگەکە کۆنەکانی کاتی رژێمی سەدام حوسەێن و نەوژەنیان بکەنەوەو بیانخەنەکار بۆ چارەسەرکردنی بێ ئیشی و یارمەتیدانی گەنجینەی نیشتمانی و هاوڵاتیان بۆ بژێو نەمێننەوەێو تووشی قەیران و ماڵوێرانی نەبن.
بەڵێ ، بەرپرسان پارەکەیان خەرج کردو ، بە تەمابوون هەولێر بکەنە دوبەی و بۆ ئەو مەبەستە چەند شەقامیکیان دروستکردو جوانی بەخشییە هەولێرو شارەکان تریش کەمتر لە هەولێر بایەخیان پێدراو لە پاڵ جوانی شارەکان هەموو کیڵگە نەوتییەکان لە کەرکوك و خانەقین و شوێنەکانی تر بەردەوام بوون لە هەنارنی نەوت بەریگای بۆری و تانکەر بۆ دەرەوەی وڵات و ئەو پرۆسەیە تا ئێستاش بەردەوامە بە بێ ئەو کێڵگانە کە لە 16 ی تۆکتۆبەری ساڵی 2017 بە هۆی سازشی خودی بەرپرسان لە دەستیانداو جێی ئاماژەیە فرۆشتنی نەوت هیچ سوودێکی نەبووەو نییە بۆ گەل.
دەمیکە حکومەت فێری یاری چاوشارکێ بووەو لە مانگیکدا چەند جارێك شاند رەوانەی بەغدا ئەکات و لە پاش گفتوگۆو دانوستان لە گەڵ لایەنە شیعە عێراقییەکان شاندی حکومەت ئەگەرێتەوەو هەندێ درۆ بڵاو ئەکەنەوەو جاروبار بەشیر حەداد جێگری دووەمی ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق دیتە سەر خەت و حەزی لە کونفرانس بەستن و لەوێدا هەموو جار ئەڵێت بەم نزیکانە گفتوگۆکان سەر ئەگرن و پارەی کوردستان رەوانە ئەکرێت بەڵام تا هنوکە هەر قسەیەو هیچ نەهاتووە دڵخۆشکەرە بێت بۆ فەرمانبەران و مامۆستایان و، زۆرجار سەرۆك کۆمار بەرهەم ساڵح پێشوازی لە شاندی کوردستان و نوێنەری لایە سیاسییەکان ئەکات و لە هەموو چاوپێکەوتنێکدا ئەڵێت نابیت کێشەی موچە تێکەڵ بە سیاسەت بکرێت!.
لە مێژەوە حکومەتی عێراق داوا ئەکات رۆژانە نەوت بنێرن بۆ کۆمپانیای سۆمۆو لەبری ئەوەش پارە بۆ مۆچەی فەرمانبەرو مامۆستایان ئەنێرن بەڵام حکومەتی کوردستان لە رۆژی واژوکردنی گرێبەستە شەرمەزارییە 50 ساڵەکە لە گەڵ تورکیادا باڵی شکاوەو ناتوانێت لەو قەیرانە خۆی قوتار بکات و چیتر هاوڵاتیانی کوردستان برسی نەکات بۆیە گەڵ داوا ئەکات پەردە لە سەر ناوەرۆکی ئەو گرێبەستە هەڵماڵرێت و ئەوانەی ئەو کارەیان دژ بە هەرێم ئەنجامداوە بدرێنە دادگاو سزا بدرێن چونکە ئەو کارە قیزوەنە بە ئارەزووی هەندێ کەس کراوە دوور لە پەرلەمان و هاوڵاتیان.
لێرەدا ئەپرسین ئایا هەرێمی کوردستان ئەتوانێت بریارێکی نیشتمانی

دەربكات و بە توركیا بڵێت: لەمرۆ بە دواوە پابەند نابین بەو رێككەوتنامە پر شەرمەزارییەو نەوتی كوردستان نادەین بە ئێوە چونكە تا ئەو رێكەوتنە مابێت ناتوانین نەوت بدەینە بەغدا.
دیارە پەرلەمانی كوردستان بە هۆی بۆچوونی حزبایەتی و دۆگمای بیروباوەری بەرپرسان ئیفلیج بووەو نەیتوانیوە رۆڵی خۆی بەباشی بگێرێت یان راستر ئەوەیە خاوەن حزبەكانی دەسەڵات ئارەزوومەندانە لە پێناو پەرژەوەندی خۆیان و بنەماڵەكانیان بەبێ گەرانەوە بۆ پەرلەمان بریاریانداوە و گەلی كوردستانیان فەرامۆش كردووەو تووشی قەیران بووە.
** پێویستە حكومەتی كوردستان بۆ دەربازبوون لە قەیرانە كەڵەكەكراوەكان ئەم كارانە بكات :
ـــ بە راستگۆیی مامەڵە لە گەڵ هاوڵاتیان بكرێت و، ئیتر درۆ بەسە.
ـــ هەوڵ بدرێت گرێبەستی نەوت لە گەڵ توركیا هەڵبووەشێتەوەو نەوتی كوردستان بە بەلاش نەدریت بە توركیا.
ـــ موچەی شەهیدان و زیندانیانی سیاسی و پێشمەرگەو فەرمانبەرو مامۆستایان و خانەنشینان بەبێ برینی 21% بدات.
ـــ هەوڵ بدرێت رۆژانە نەوت رەوانەی بەغدا بكرێت.
ـــ حكومەتی كوردستان ئەگەر نەوت بدات بە حكومەتی ناوەند ئیتر پیویست بە پارانەوە ناكات.
ـــ واز لە شاند ناردن بێنێت و لەوە زیاترە خۆی ریسوا نەكات.
ـــ نابێت حكومەت پیر لە شەر بكاتەوەو پلانی دزژمنان جێبەجێ بكات.
ـــ دەستبەجێ ئەوانەی لە سەر موچە كە مافی خۆیانە گیراون ئازاد بكرێن و، حكومەت واز لەو ئاوازە ناسازە بهێنێت و نەهێڵێت ئەو گیراوانە بەپێی دادگا گیراون و، هەموو لایەك باش ئەزانن دادگاكانی كوردستان سەر بە حزبی دەسەڵاتە.
ـــ پێویستە هاوڵاتیانی كوردستان لە ئاستی كردەوەكانی حكومەت بێدەنگ نەبن.
ئەگەر بەرپرسانی حكومەت ناتوانن ئەو گرێ كوێرەیە كە خۆیان دروستیان كردووە بكەنەوە، باشتروایە لە حكومەت بكشێنەوەو دانی بە شكستی خۆیان بنێن.
حكومەتی كوردستان بەو بیروبۆچوونە دوگمایەی ئێستا پەیرەوی ئەكات نەهامەتیی و ناخۆشی زیاتر بۆ هاوڵاتیان ئەهێنێت.
لە كوتاییدا پرسیارێك : ئەوە بۆچی جارێك سەرێك وەزیرانی حكومەتی كوردستان مەسرور بارزانی نەچووە بەغدا؟ ئەی بۆچی بە نهێنی و ئاشكرا ئەچێتە ئەنكەرە؟.
2/2/2021

بـە خۆ گەيشتن.. شيعر: مەولـەوی/ وەرگێڕانی : پشكـۆ ناكام

شیعر : مەولـەوی
داڕشتن: شهريار قنبری
ئاواز : فريد زولاند
گۆرانی : داريوش اقبالی

“”””””””””””,

بێ هەموو ئەوانی تر،

ئەتوانم دونیا بەسەر بەرم

بێ تۆ ،

ناتوانم بەسەری بەرم

ئەم دڵەم داغی تۆی ه□ یە

شوێنێکی تر شک نا بەم

بۆ شیعر ، بێ تۆ

ووشە کەڵکی نیە

کینەی دووبارە دیدەنیت

لە تۆیا تێنا پەڕێت

بیری گەیشتن بە تۆ

بیری گەیشتن بە خۆم

لە تۆوە گەیشتن بە خۆم

ئەو گەیشتنەی نا بێ بە سەفەر

بێ هەموو ئەوانی تر،

ئەتوانم دونیا بەسەر بەرم

بێ تۆ ،

ناتوانم بەسەری بەرم

ئەم دڵەم داغی تۆی هەیە

شوێنێکی تر شک نا بەم

گەر دڵم بە دەستی تۆ

بوو بە” ڕم “ی نیشان

بۆ زامی ڕمەکەت

دڵ نا بێ بە قەڵغان

سەبووری و ئارام گرتنم

هەمیشە لە پشتی شووشەوەن

ئارامیی جوانی

هاوبەشی هاوارەکانی من

خەندەی شەکەت بووبم

نا بێ بە زەنگی مەترسی من

ئەوەی کە ڕووی یا

ڕووداوێکی تازە بوو

ئەوانەی وەک تۆ، جگە لە تۆ

کەس سەرە و ژێر نەکەوت

پشت بە شانت ئەبەستم

لە بیری سەر سپاردنم

گریانی پاکانەی من

کە بێ بەرھەم نابـێ

بەردەوام ترینی من

ناڵەی نازەنینی من

وەرە کە بە ڕەنگی تۆ نەبێ

کازیوە سەر ھەڵنایەتەوە

بێ ھەموو ئەوانی تر،

ئەتوانم دونیا بەسەر بەرم

بێ تۆ ،

ناتوانم بەسەری بەرم

ئەم دڵەم داغی تۆی ھەیە

شوێنێکی تر شک نا بەم

،،،،،،،،،،،،،،،،،،،،،،،،،

وەرگێڕانی : پشکۆ ناکام

“بە خۆ گەیشتن/ بخود رسیدن “

دەستپێکێکی ڕەخنەیی بۆ داڕشتنی مێژووی “کۆمەڵەی ڕەنجدەران”.. کاوە جەلال

کاوە جەلال
2015

بۆ ئەمەومانان کە لە دوورەوە کەممان بینیوە و لە نزیکەوە زۆرمان بیستووە، بە تایبەتی بۆ نەوەکانی دوای "ڕاپەڕین" کە نزیکەی تەنیا حیکایەتیان بیستووە، تێگەیشتن لە "ئەودیو" پێویستە، چونکە ڕاستەوخۆ کاریگەریی لەسەر ڕەفتار و پەیوەندییە نێوکەسییەکانمان هەبووە، بەڵێ تەنانەت کاریگەریی لەسەر ژیان و چێژمان یان لەسەر هەڵوەستمان بەرانبەر ئەدەب و هونەرەکان هەبووە. جگە لەوە لە "ئەودیو" کەس و برادەرمان کوژراون، یان کەسان بەهۆی چالاکبوونیانەوە بە خەباتی چەکداریی نێو "ئەودیو" گیراون، حوکمدراون یان لەداردراون. بەمەش تێکچوونی دەیان هەزار ڕێچکەی ژیانی خۆیی!

مێژوو هاوشێوەی زانستەکانی وەک سۆسیۆلۆگی، ماتماتیک و پسیکۆلۆگی و هتد، زانستێکی تایبەتییە کە ئەرکەکەی توێژینەوەیە لە هۆکار و سەرەنجامی ڕووداوە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی نێو جیهان، یان لە پاڵهێزی کرداری سیاسی-جیهانییەکان و هتد. بەم توێژینەوانە مێژوو دروست دەبێت – لەسەر کاغەز. مێژوو تەنیا وەک نووسراو هەیە، بە واتایەکی دی، ڕووداوە کاتێکییەکانی نێو کردەکەتی (ئەکتوالیتاس) جارێ مێژوو نیین؛ گەر ئەمە واژەی "مێژوویی" بە ئەو ڕووداوانە بەکاربهێنین، ئەوا مەبەستمان لە کاتێکیبوونی هەر ڕووداو و ڕەوتێکی سیاسی یان کۆمەڵایەتییە.

مێژووناسی لە هەرێم، وەک هەموو بوارە زانستییەکانی دی، زۆر هەژارە. بەڵام لەنێو زانستی مێژوو خۆیشیدا توێژینەوەی مێژوویی لە یاخیبوونە کوردییەکان، یان لە بزووتنەوە رزگاریخوازییەکانی کورد، هەژارترینە – بە تایبەتی لە بزووتنەوەکانی دوای 1961 و مێژووی پارت و ڕێکخراوە سیاسییەکان. لە بنەڕەتدا هەتا ئەمڕۆ پ.د.ک. و ی.ن.ک. بێمێژوون. هۆیەکی ئەمە لەوەدایە کە زانکۆکانی هەرێمی کوردستان هیچ گرنگییەک بە مەئریفە نادەن، چونکە ئەکادیمییەکانیان دەرکیان بەوە نەکردووە کە زانست بەبێ زەمینەی مەئریفی بنیات نانرێت، بە پێچەوانەوە ئەوان لە زانکۆکاندا زانیاری (ئینفۆرماسیۆن) کۆدەکەنەوە و وەک کاری ئەکادیمی بەچاپیان دەگەیەنن، بۆیە زانکۆکان ناتوانن ببن بە ڕێبەری هزرین و کرداری ئێستێتیکی، سیاسی، ئابووری و تەکنەلۆژی و هتد. بێگومان ئەمە واتایەکی ئەوتۆ ناگەیەنێت کە ئەکادیمیی بەتوانا کەم بن، بەڵکو ڕەوشەکە لەبەر چەند هۆیەک بەو چەشنەیە:

یەکەم، ئەقڵییەتی زانستکردنی ئیسلامی-سوننی زانستە مۆدێرنە خۆرئاواییەکان تەنیا وەک ئینفۆرماسیۆن دادەنێت و بەگوێرەی هەر

بەشەکی زانستی و کایەیەک لە یەکیان دەدات (ئەمە ئەو بەرواڵەت نوێگەرایانەش دەگرێتەوە کە بەناو کەڵەگۆڤاریان دەردەکرد و هەناویان هیچ جیاوازییەکی نییە لە هەناوی بەرپرسێکی حیزبی)، هەروەها، دووەم، ئازادیی توێژینەوە نییە، بە نموونە پەیوەند بەمەوە دەتوانین بپرسین، کە داخۆ چی بەسەر توێژەرێکدا لە هەولێر یان لە سلێمانی بێت گەر هاتوو توێژینەوەیەکی ڕەخنەیی لەسەر “پ.د.ک” و بەمەش لەسەر بارزانی بنووسێت، یان لەسەر “ی.ن.ک” و بەمەش لەسەر تاڵەبانی! لە هاوکات پێویستە پەیوەند بە توێژینەوەی ڕەخنەییەوە ڕەچاوی تەوەری “سەبژێکتی/بکەری” توێژینەوە بکەین، چونکە لە یەکتری جیانابنەوە. لەم پەیوەندیەدا دەبینین کە توێژەری ئازاد یەکجار کەمن، لە پێدەچێت ئەمان خۆیان بە هەندێک بواری دی تەرخان کردبێت. بە کورتی: ئەمە دەتوانین زانکۆکان وەک پلەیەک لە سەرووی خوێندنگەی ئامادەییەوە دابنێین و ناویان بنێین “خوێندنگەی باڵا”.

لەنێو کاری مێژووناسیدا یادوەری و نووسینی کەسانی کارای سیاسی ڕۆڵێکی بەواتایان هەیە. ئەمە لە دوو ڕووەوە: ڕوویەکی لاوەکی و ڕوویەکی سەرەکی. ئەو نووسینانە لە ڕووی لاوەکییەوە کەم یان زۆر پەردە لەسەر نهێنییەکان لادەبەن و بەمەش دەرفەت بە ڕوانین لە ڕەوشەکان دەڕەخسێنن، بەڵام نووسینەکان لە ڕووی سەرەکییەوە “کەرەسە”یەکی لەبارن کە دەشێت تێدا بکرێت: بۆ کەرتکردنیان، هەڵوەشاندنەوەیان، بەراوردکردنیان لەتەک یەکتریدا، کە ئیدی دەشێت لەم کارەوە دات و هۆکاری بڕیارە (قەرارە) سیاسییەکان، یان هۆکانی ناکۆکیی سیاسی و ڕۆڵی کەسانی نێو ناکۆکییەکان و هتد وەک سەرەنجام دەربکێشرێن، لێرەشدا بێگومان پێویستە بە توێژینەوەی مەیدانی پاڵپشت بە ڕاستاندنیان یان پوچەڵکردنەوەیان بدۆزرێتەوە.

٢

ئەو کەرەسانە کە ئەمڕۆ بە توێژینەوە لە “کۆمەڵەی مارکسی-لێنینی کوردستانی” (پاشان ناونراو بە “کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان”) لە بەردەستدان، زۆر کەمن، هەروەها لە بواری توێژینەوەی مەیدانیشدا زۆر کەم کار بە ئەم بابەتە گرنگە کراوە. بەڵام یادوەرییەکانی نەوشیروان مستەفا، نووسینەکانی پشکۆ نەجمەدین، یادوەرییەکانی ئاشتی برایمە فەندی، نووسینەکانی ئیبراهیم جەلال، نووسین و دژەوەڵامەکانی مەلا بەختیار و فازیل کەریم، یان یادوەرییەکانی ئاوات قارەمانی و هتد، کەرەسەی یەکجار پڕواتان بە توێژینەوە لەم بزووتنەوە بەناو مارکسی-لێنینی-ماوییە، بەمەش کەرەسەی

لەبەنەهاتوون بە ڕەواندنەوەی داستانەکان، چونکە کاتێک ئەو بەڕێزانە ڕووداوەکانمان لە ڕوانگەی خۆیانەوە بۆ دەنووسنەوە، ئیدی پەردەیەک لەسەر ناوەکی مەزن لادەبەن کە "کۆمەڵە"یە – "کۆمەڵە" وەک بەواتاترین بزووتنەوەی سیاسی و سیاسی-چەکداری کە لە ئاشبەتاڵی 1975 بەدوواوە تا ساڵی 1992 خەباتگێڕی سەرەکی بوو لە کوردستانی باشور. لە ئەم ڕێکخراوە سیاسییە زۆر کەم ناسراوە، بە پێچەوانەوە بە چەندین چیرۆک و داستان تەنراوە کە دەشێت فریومان بدەن. بەڵام گێڕانەوەکانی ئەو بەڕێزانە، داڕشتنی ڕوانگەی خۆیان و دژە وەڵامە توندەکانیان، بە تایبەتی ئەو کەسانەیان کە لە ئاستی باڵای بەرپرسیاریدا بوون، وا دەکەن کە سەرجەمی حیکایەت و داستانەکان لەکاربکەون، بەڵێ ئەوان تەنانەت ئەفسانەیەتی خۆیان لەکاردەخەن – ئەوان کە بۆ ئێمەومانان هەمیشە "ناو" بوون و پێیان هەشسام بووین: بە بزێوییەکانیان، بە خەبات و ئازایەتییان، کە دەماودەم بۆمان دەگێڕرانەوە. ئێمە ئەوانمان وەک کەسانی ئەفسانەیی، وەک دیپلۆمات و سیاسیی بەواتا پێشبینی دەکرد. بەڵام کاتێک ئەوان خۆیان بوێرانە دەنە گۆ، ئیدی گەر تەنانەت هەوڵ بدەن چییەتیان و کردارەکانیان بشارنەوە، هێشتا هەر پەردەیەکی ئەستوور هەڵدەدەنەوە و لەتێک خۆیاندا دەمانبەن بۆ نێو خەباتی ژێرزەمینییان لە شار و خەباتی چەکدارییان لە "ئەودیو" – "ئەودیو"ی پڕمەترسی کە لە شار ڕۆمانتیکیانە پێشبینیی دەکرا و لە بنەڕەتدا تا ڕادەیەک هەر ئەم ڕۆمانتیکەی "ئەودیو" بوو کە لاوانی لەژمارەنەهاتووی بەرەو نەمان برد.

بەگشتی خوێندنەوەی نووسینەکانی ئەو بەڕێزانە، ئەوجا ڕەچاوکردنی ڕوانگەکانی خەباتگێڕانی بەئەزموون، دەمانگەیەنن بە هەندێک تێڕوانینی کرۆکی سەبارەت بە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی کوردی بەگشتی و "کۆمەڵە" بەتایبەتی. تێڕوانینەکان بریتین لە:2015

١) بزووتنەوە "ڕزگاریخوازی"-چەکدارییەکەی 1961 هەنگاوی بەئاگای ڕێکخراوێک نەبوو کە لە کات و شوێنی گونجاودا خەباتی چەکداری بەربخات، بەڵکو کێشەکە بەهۆی "یاخیبوونی ئاغاکانەوە" تەقییەوە: یاخیبوون لە یاسای ڕیفۆرمی کشتیاری کە حکومەتی ئێراق دەریکرد، پاشان سەرۆکی پ.د.ک.، مەلا مستەفای بەرزان، چوو بە هانای ئاغا یاخیبووەکانەوە و پێکەوە کەوتنە شەڕکردن لەدژی حکومەتی ئێراق. ئەم هەڵوێستەی سەرۆکی پ.د.ک. خودی پارتەکەی سەغڵەت کرد کە پاشان سەرکردایەتییەکەی بە ناچاری داوای لە ئەندامانی خۆی کرد بدەنە شاخ و لەدژی حکومەتی ئێراق بجەنگن. لە ئەمە لەم ڕەوشەدا دوو شێوەی هەڵوێستی سیاسی دەبینین کە لەکاتی مەلا مستەفای بەرزانەوە

تا ئەمڕۆ بەردەوامە: یەکێکیان بێباکانە لە دەمارگیریی خێڵەکێتییەوە دەکەوێتەوە و باقییەکەی دیکەی کەمێ لە هەر سەرەنجامەکەوە دەگلێنێت، ئەویدیکەیان تێوەگلێنراوە.
مۆرکێکی کرۆکیی ئەم تێوەگلێنراوە ئەوەیە کە لە زۆر ڕووەوە بەرانبەر کەسانی شارنشین توندڕەوە، لە بەرانبەر گوند و خێڵەکێتی حەزەرمەند و سڵەمیوەیە: بۆ نموونە هەرگیز بوێریی نەبووە و نییە بە یەکلاکردنەوەی ئەو دژبەریانە کە خۆی لەژێر دروشمەکانی پێشکەوتنخوازی و شۆڕشدا زەقیکردوونەتەوە یان بەردەوام جەختی لێکردوون. ڕوونتر ببێژین: چۆن کاتی خۆی مەلا مستەفای بەرزان بێباکانە بڕیاری بە بەهاناچوونی ئاغاکان دا و بێ چەند و چوون کەوتە شەڕکردن لەدژی حکومەتی ئێراق، ئەوجا سەرکردایەتی پ.د.ک چۆکی لە بەردەم ویستی ئەودا دادا، ئەمڕۆش مەسعودی مەلا مستەفای بەرزان بێباکانە سیاسەت دەکات، لەڕێشدا "یەکێتی" و "گۆڕان" سووک و ئاسان دەبن بە پاشکۆی هەر هەنگاوێکی ئەو.
بە هەر حاڵ، بە دەستپێکردنی بزووتنەوە چەکدارییەکەی 1961 شار بەتەواوی کەوتە ژێر ڕکێفی خێڵەکێتی و ڕەفتارە گوندی-تراديسيۆنییەکانەوە — شار کە بەهۆی دامەزراوە دەوڵەتییەکان و جووڵەی ئابوورییەوە، نێوەندێکی بزێوتر و گەشبینتری ژیان بوو لە نێوەندی گوندی. ئەمە لەم پرسەی دەستپێکردنی خەباتی چەکداریدا هاوکات ژێرکەوتنی ئاگایی سیاسیی دەبینین: ئاخر گەر پەیوەندییەکانی پارتەک لەتەک دەسەڵاتی ناوەندیدا گرژییان تێکەوت، پاشان پارتەکە بییەوێت بە هەر شێوەیەک بێت درێژە بە خەباتی سیاسی بدات، ئەوا ئەم هەڵوێستە نیشانەی ئاگایی سیاسییە، بەڵام گەر مەکتەبی سیاسیی پارتەکە تەسلیمی ویستی سەرۆکە شۆڕشگێڕەکەی بوو، ئەوا ئاگاییە سیاسییەکەی لەکاردەکەوێت، ئەمەش بە سەرەنجامێکی ستەمەوە: ئێستا لای خێڵەکیش هەست و سۆز سەروەریی بەسەر ئاگایی سیاسیدا وەردەگرن، کە ئیدی هەزاران کەس بە دروشم دەچن بە پیر مەرگەوە.
لەم ڕوانگەیەوە ئاگایی دانیشتوان لە شار هەندە کەم و تایبەت شکۆفەی کرد کە چیدی نەیدەتوانی کاریگەری لەسەر گوند بنوێنێت، بە پێچەوانەوە کوردەکانی ئێراق بەگشتی لە ساڵی 1961 بەدواوە بەردەوام "پتر" خێڵەکییزە بوون (ئەوە سەرباری تەنینەوەی خانوو و پۆشاکی مۆدێرن، یان ئامرازە تەکنەلۆژییەکان و ئەدەبیاتی بیانی).
گرنگترینی ئەو فاکتەرانە کە کاریگەریی ستەمیان نواند، بریتی بوون لە: ئەقڵییەتی ئیسلامی-سوننی کە لە سەرکردایەتیی پ.د.ک.دا باڵادەست بوو، مارکسیزم-لێنینیزمی وەک ئەتەکێت بە بەرۆکی پارتەکەیدا هەڵواسی، واتا تەنیا کاری بە ئیفۆرماسیۆنی کەکراوە

دەکرد، بۆیە نەیدەتوانی میرات□ک□ی گونجاو لە ڕووی ئەدەبیات و پراکسیسی ئاگامەندانەی سیاسییەوە بۆ هەر نەوەیەکی دیکەی سیاسی بخاتەوە، بە پێچەوانەوە مێنتالێتیی ئاستگەریی (“پێگەیەک بۆ خۆم مسۆگەر دەکەم و توند دەیگرم”) درێژەی پێدرا. فاکتەرێکی دی ئەوە بوو کە شارنشینان و شارییەکان بە زۆرینەی هۆشمەندانی ئەدەبیشەوە چۆکیان لە بەردەم سەروەرانی خێڵەکیدا دادا، بەمەش خێڵەکێتی ل□ نێو بزووتنەوەی (بەناو) ڕزگاریخوازییەوە پتر دەسەڵاتی خۆی بەسەر شارنشیناندا بەهێز کرد.

ئاخر سومعەی گەورەتر بوو بوو. ئەوجا ئەم ڕەوشە پێکەوە لەتەک خۆزگەی قووڵی کوردەکاندا بۆ سەرکردەیەکی بەهێز بوون بە هۆیەک کە سەرۆک خێڵان یان ئاغایان وەک بەرپرسی عەسکەری، ببن بە مایەی شانازیی خزمانی دوور یان نزیکیان لە شار، بەڵی خزمان خۆیانیان پێوە بابدەن (ئەمە بۆ نموونە لە شارێکی وەک سلێمانی تەنانەت لە گەڕەکی “عەقاری” یان درەنگتر لە گەڕەکی “تویمەلیک” دەبینین. خوێنەر دەتوانێت خۆی لە شار و قەزا و ناحییەکانی دی نموونە وەربگرێت). سەرەنجامی ئەو بەدڕەوتە ئەوەیە کە ئەمڕۆ تا ڕادەیەکی زۆر ئاگایی ناوەرۆکبینی ترادیسیۆنی لەکارکەوتووە و “رواڵەتگەرایی”یەک جێی گرتۆتەوە کە سواڵکردن یان تەنانەت دزینی بەلاوە ئاساییە، بەڵی تەنانەت وەک “فەزیلە” دەیانبینێت.

بێگومان دیاردەی سواڵکەری، واتا دەستپانکردنەوە، مۆرکی سەرجەم گەلانی موسڵمانە، بە تایبەتی مۆرکی موسڵمانانی سوننەم□زب□، کە دەستیان بۆ بەرهەمە هۆشەکی و ماتەرییەکانی خۆرئاوا گرتۆتەوە، بێشەرمانە وەریاندەگرن و بابەتی بە خۆ تایبەتیان لێ چێدەکەن. لێ ئەمڕۆ ڕەوشەکە لای کوردەکانی هەرێم لەوە تێپەڕدەکات، ئەمڕۆ مرۆ سووک و ئاسان، دووپاتی دەکەینەوە، مرۆ هەروا سووک و ئاسان “کتێب” دەنووسێت و ڕایدەگەیەنێت گۆیا بە مێتۆدێکی نوێ نووسیوێتی، بەبێ ئەوەی بزانێت کە دەبێت بەدووی ئەوەدا یەکسەر ڕوونی بکاتەوە، ئەو مێتۆدە چییە و چۆن بووە بە ڕێبڕینی هزریی ئەو؛ کەس هەر لە خۆیەوە “گۆڤار” یان “ڕۆژنامە” دەردەکات، “خانوو” دروست دەکات، “خۆراک” لێدەنێت، “کەناڵی تەلەڤیزیۆن”ی دادەمەزرێنێت یان دەبێت بە “میدیاکار”، بە “پەرلەمانتار” و هتد.، بەبێ ئەوەی پرسیاری کردبێت: گۆڤار چییە؟ خانوو چییە؟ میدیا چییە؟ خۆراک چییە؟ و هتد. نەخێر، مرۆ بۆ ئەو مەبەستانە هەموو بەرهەمێکی خۆئاوایی بە تایبەتی لە ئینتەرنێتەوە دادەگرێت، ئەوجا دوای تەواوکردنی ئەو کارەی ڕەحەتبوونە سۆسیالەکەی (سۆسیال-ئۆرجازمەکەی) خۆی پێشانی هەمووان دەدات. لێرەوە ڕووندەبێتەوە کە بۆچی ئەمڕۆ “پرسی فۆرم”

یەکێکە لە قووڵترین تەنگژەکانی کوردانی هەرێم: لە توێژینەوەی زانستیدا کە توێژینەوەکان بەزۆریی ڕێکخستنی پاڵیەکیین نەک فۆرمێنراو و تێیدا توێژەر دەربکەوێت، لە تەلارسازیدا کە خانوو و تەلارەکان دەردراوی هۆشێکی ئێستێتیکیی ئازاد نین، بەڵکو کۆلاژ و کۆپیی ڕاستەوخۆن، بە تایبەتیی کۆپیی تەلارسازیی دوبەیین کە ئەو خۆیشی بەرھەمی خۆرئاوایە، لێرەشدا دەشێت هەست و سۆزی چڵێس بەرھەمی قێزەوەن بخەنەوە (بۆ نموونە بینا نوێکەی شارەوانی لە سلێمانی).

2) بڕێک لە نەوەی نوێی “کوڕان”ی شار لە میانەی خواستی ڕزگاریخوازی و بزووتنەوەی چەکداریی کوردیدا پتر بە هزری چەپ بارگاوی بووبوون، ئەوجا ژمارەیەکیان هەوڵیان بۆ کرداری سەربەخۆی سیاسی دا و خۆیان لە “کۆمەڵە”دا بینییەوە – بێگومان نەک “دامەزراند”، چونکە کەسەکان کە بە هزری چەپ بارگاوی بوون، پتر تاقم تاقم خڕبووبوونەوە: زۆرینەیان دەستە دەستە لە کاتی ناکۆکیی جەلالی-مەلاییەوە دۆست و برادەر بوون یان لانی کەم یەکدیان دەناسی. لەم ڕوانگەیەوە “کۆمەڵە” وەک ڕێکخراو تا دوای ئاشبەتاڵ وجودی نەبوو. بە هەر حاڵ: کاتێک خەباتگێڕانی بارگایبوو بە هزری چەپ خۆیان لەنێو “کۆمەڵە”دا بینییەوە، ئەوان ئەوپەڕی ترادیسیۆنی بوون، واتا ئەوان هێشتا کوڕانی باوانیان بوون کە وەک “خەمخۆر” و “لەخۆبوردوو” دژی چەوساندنەوەی نەتەوەیی “و” چینایەتی (!) هاتنە مەیدانەوە، یان هێشتا ئەوەندە باوکسالار بوون کە بە گۆرانیی وەک “شیرین شیرین، ئەی کچە کوردی نازنین!” هەوڵیان دەدا ڕەگەزی مێینە بۆ خەباتەکەیان ببنەوە.
ئەوان نەیاندەزانی کە کەسانی ترادیسیۆنی ناتوانن چەپ بن، چونکە وەرگرتنی ڕوانگەی چەپ هەڵوێستێکی سەبژێکتییە (بکەرییە)، کە بەدووی هەڵوەشاندنەوەی کەسێتیی سۆسیۆکولتووریی خۆدا دێتەئاراوە و ئاگامەندانە ڕەوشەکان دەسەنگێنێت و ئەوجا بەرانبەریان هەڵوێست وەردەگرێت. بەڵێ، ئەوان لە ناخدا لە “کاژیکەکان” کاژیکتر بوون، هێندە نەبێت کە بوێریی ئەوانیان نەبوو بە ئاشکرا پرسی نەتەوەیی بخەنە نێوەندی خەباتیانەوە. ئێمە لێرەدا دوو شێوازی جیای هەڵوێستمان هەیە: یەکێکیان خزانە بۆ ژێر کارگەریی بزووتنەوە چەپەکانی وڵاتانی دی کە تەنیا دەنگدانەوەیان بە خەباتگێڕانی “کۆمەڵە” دەگات، لێرەشدا ترادیسیۆنیبوونی خەباتگێڕان وا دەکات، کە ئەوان هەندێک تێڕوانینی هزرمەندانی یاخیی خۆرئاوایی یان “ماو تسی تۆنگ” پتر بۆ مەبەستی سیاسی وەربگرن و بە شێوەی جیا بیاندەنەوە، بۆ نموونە ل□ گ□قار یان ڕۆژنامەدا. بەڵام

ه□و□ستەکەی دی سەبژێکتبوونی خۆیە کە وەک چەپ سەرجەم پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و کولتوورییەکان دەبینێت و دیارییان دەکات، ئەوجا دەشێت (واتا مەرج نیە) ببپەڕێتەوە بۆ کرداری سیاسی. بۆ نموونە "ئوێجئالانیزم". ئەمە یەکێکە لەو هۆیانە کە بۆچی خەباتگێڕانی خۆبینییەوە لەنێو "کۆمەڵە"دا پێش ١٩٧٠ و ئەوجا لەم کاتە بەدواوە تا ١٩٧٦ پێیان نەکرا هیچ بەرھەمێکی تیۆری بخەنەوە، یان سۆسیل□گییەکی خەبات ئاوەڵا و پیادە بکەن، بەمەش مۆدێلێکی نوێ بۆ خەباتی گەنجان بهێننە پێشەوە. ئاخر دەبێت سەرەتا هزرین هەبێت کە ل□ د□ق□ری خەبات جیانا بێتەوە، واتا لە توێژینەوەی مارکسیستیانەی خەڵکی کوردەواری لە شار و گوند.

هاوکات خەباتگێڕانی "کۆمەڵە" خزابوونە نێو گێژاوێکی ستەمتری سیاسییەوە ک□ ل□وولی دان و نەیهێشت هیچ نەبێت وەک کەسە ترادیسیۆنییە هەمواربۆوەکە رێگەی خۆیان لە سیاسەتدا بگرنە بەر: شێخایەتی. لە بنەڕەتدا شێخایەتی ڕووی لە دەروون دەکرد و خۆی لە پەیوەندیی شێخ-موریددا دەبینییەوە، لێ وەک میراتێکی ئاشنا بە تایبەتی لە لایەن بەچکە شێخەکانی نێو کوردایەتییەوە کرا بە مۆدێلی سیاسەتکردنی کوردی لە ئێراق و پاشان لێوەی مافیای سیاسیی نێو کوردایەتی هێنرایەگۆڕێ کە تا ئەمڕۆ باڵادەستە. ئەم مۆدێلەی شێخ-مورید بە تایبەتی لە لایەن شێخزادەکەی تاڵەبانەوە، واتا لە لایەن جەلال تا□□بانییەوە، سووک و ئاسان درێژەی پێژەی پدرا، بەمەش هێدی هێدی لەنیو "کۆمەڵە"دا بەرھەمهێنرایەوە. بەبێ هیچ گومانێک گەر سەرەتا کۆمەڵەییەکان خەباتگێڕی بەپەرۆش و لەخۆبوردووی شارنشین بووبن، هەروەها ڕێزی نەریتی هەمواربۆوە و بزاوتووی نێو شاریان گرتبێت، ئەوا تێوەگلانیان بە شێوازی سیاسەتکردنی شێخانەوە کاریگەریی ستەمی لەسەر ڕەفتار و بیرکردنەوەیان بەجێهێشت.

3) ئاشبەتاڵ بوو بەهۆی نەهامەتییەکی گەورە بۆ کورد، بەڵام لەتەک ئاشبەتاڵدا تەمێک ڕەوییەوە:
دەسەڵاتی بنەماڵە. بۆ نموونە لە شارێکی وەک سلێمانی (خوێنەر دەتوانێت خۆی نموونەی قەزا و ناحیە و شارەکانی دی وەربگرێت) ژمارەیەکی کەم گەنج (ئەمە مایەی تەوسە) بزێوتر بوون و جار جار دوای کۆڕێکی ئەدەبی بە سپۆنتان (عەفەویانە) خۆپیشاندانیان ئەنجام دەدا. هێندەی نەخایاند بۆمبێک بە گوێیاندا تەقییەوە: ناوی "کۆمەڵە"، کە زۆر کەسی ڕاچڵەکاند و کەمینەیەکی زۆر بچووکی بزێوتر کرد. بەڵام ئەوە بەتایبەتی گەنجانی زانکۆیی و ئامادەییەکان بوون کە بۆ نێو باوەشی "کۆمەڵە" خزان نەک کاسبکاران و "ڕەنجدەران" و

هتد. ئەمان زۆر کەم بەپیر بزووتنەوەکەوە چوون. هەر چۆنێک بێت، “مارکسییەت” دوای ئاشبەتاڵی 1975 بوو بە مۆدە، لێرەشدا لاوازیی هۆشی کۆم□□ییەکان نەیدەتوانی بەهای نوێ بە خەباتگێرە لاوەکان بدات، بەڵکو هەر ئەوەندەی پێدەکرا کە جرپنانە هەوڵ بدات گەنجان بۆ خەبات ڕابکێشێت. بەڵێ، دوای ئەوە کە مارکسییەت بوو بە مۆدە، ئیدی لە شارەکاندا نەک “مۆرالی خەباتگێڕ”، بەڵکو ڕەفتاری سایکۆلۆژییانە بوو بە باو، بۆ نموونە بەدڕەفتارێکی وەک “لێدان” بوو بە فەزیلەیەک و لەبریی دانوستاندن دانرا: “فڵان زۆر زیرەکە، بینیت لە کۆڕەکەدا چۆنی لێ دا؟”، واتا مر□ق ن□ریتی دانوستانی نەدەناسی، بەڵکو هەر لە سەرەتاوە، بۆ نموونە لە چایخانەکە یان لەنێو کۆڕە ئەدەبییەکەدا، خۆی بۆ لێدانێک لە کەسی ئاخ□□ر یان کۆڕگر مەڵاس دەدا. بەم شێوەیە جرپنی و دەمەوەری و سەرەڕۆیی بوون بە مۆرکی خەباتگێڕانی نوێ و بەوەش کاریگەریی نێگەتیڤیان لەسەر نەوەکانی دی نواند. بەڵێ “کۆمەڵە” کە دوای ئاشبەتاڵ بوو بە بزووتنەوەیەکی سیاسی، ل□ بەر ئەوەی ژمارەیەک چالاکوانی ترادیسیۆنی لە ئاستی سەرەوەیدا بوون و کەمترین توانستی پ□ر□و□ردەی خەباتگێڕییان نەبوو، ئەوا بوو بە حیزبی شەهیدان، بوو بە حیزبی ئەو گەنجانە کە زۆر جار بەهۆی هەڵپەی دەرکەوتنەوە دەگیران و حوکم دەدران یان لە داردەدران، یان لە نەزانییەوە لە شەڕدا دەکوژران.

ئەوجا خەباتگێڕانیش کە ل□ نێو “کۆمەڵە”دا بوون، یان لە دەوری کۆبوونەوە، یان هیچ نەبێت هاوسۆزییان بۆی هەبوو، زۆر ناتەبا و بە یەک نەساز بوون. کەسانی کۆمەڵەیی هەبوون کە بەناو ئاتێئیست (مولحید) بوون، یان لەنێویاندا ئەوانەش هەبوون کە بەردەوام خۆیان بە وشەی نەگونجاو یان تەنانەت بە جنێو بەرانبەر خودا و پەیامبەری ئیسلام دەردەبڕی (ئەمە بەڕاستی یەکێکە لە فاکتەرەکانی بەهێزبوونی ئیسلامی سیاسی)، هەروەها کۆمەڵەیی هەبوو کە سەری بچووایە نوێژی نەدەچوو. کۆمەڵەیی هەبوو کەشخە و فیزدار بوو، هینی دیکەش هەبوو ڕەنجدەرانە هەڵکەوتبوو. کۆمەڵەیی هەبوو فێڵبازی خۆپارێز بوو لە هەر گێچەڵێک، کەسانی دیکەشی تێدا بوو کە لە ساویلکەیی و نیازباشییانەوە زوو ئاشکرا دەبوون و تێدادەچوون. هەروەها کۆمەڵەیی هەبوون کە کوڕی د□و□م□ند نەبوون، کەواتا خاوەنی سامان و ئۆتۆمۆبیل نەبوون و بەمەش دەسوێژێکی خوازراویان بۆ مێبازی نەبوو، بەڵکو ئێستا مارکسیزم و خەمخۆریی بۆ هەژاران دەسوێژی نزیککەوتنەوەیان بوو لە کیژان. ئەوجا هەر لە دەوری ئەم بزووتنەوە پشکوتووە کەسان هەبوون کە لە شار خۆیان وەک چەپی شۆڕشگێر دەردەخست، لێ ڕووی دەدا کە هەڵپەی دەسەڵات بییان بات بۆ گوند و

لەوە بە شێخایەتی بکەونە چەوساندنەوەی جوتیاری کورد. هەرچۆنێک بێت، ئەمانە سەرباری هەموو مۆرک و تایبەتمەندییە مرۆڤییەکان بریتی بوون لە پێکهاتەی بزووتنەوەیەک کە ڕێگەی خەباتی لەنێو خۆی و هاوکات لەنێو پەیوەندییەکی سیاسیانەی گەورەتردا (ی.ن.ک.دا) بەرخست و دوای ئاشبەتاڵ بوو بە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازییە سەرەکییەکەی کوردستانی باشوور: ڕێکخراوێک کە داستانی تۆمارکرد و شکستی هێنا، زۆرینەی گەلی بە خۆی بردەوە، لە پاشان سووک و ئاسان لەنێو جەلاییەتدا توایەوە- توێنرایەوە.

4) خەباتگێڕی چەکداری "کۆمەڵە" بە ڕۆمانتیکی پێشمەرگە دەژیا، واتا ڕۆمانتیکی ئەو قارەمانەی گەل کە پێش بە مەرگ دەگرێت تاکو گەلەکەی لە ستەمی بێگانە ڕزگار بکات. بەڵام ئەم قارەمانە بەدەر بوو لە ڕاهێنان و دیسپلینی سەربازی، لە بنەڕەتدا وشەی سەربازی بەلاوە شورەیی بوو، چونکە تەنیا سۆزمەندانە وشەکەی وەرگرتبوو — لە کیینەوە بەرانبەر دەوڵەتی مەرکەزی. تەنانەت ئەو گەنجانەیان کە نێرران بە لوبنان یان لیبیا تاکو ڕاهێنانی سەربازی بکەن و فێری شەڕکردن ببن، لە تەمەڵیی خۆیانەوە شکستیان هێنا ("کاکە، خۆ من عەسکەر نیم بەیانی زوو لە خەو هەستم!"). ئاخر کۆمەڵەییەکانی سەرەوە هەرگیز دیدێکی گشتگیریان نەبوو کە لە هەر هەنگاوێکی سیاسیدا کارا ببێت و بتوانێت بە ئەرگومێنت هەر ئەندامێک بە گوێرەی توانست و پەروەردەی هونەری و تەکنیکی، یان پیشەی دەستی، چالاک بکات، ئەمە بێگومان تەنانەت بە چەکمەنی (ڕەنگە هەندێک بەڕێزی "کۆمەڵە" پێکەنینی بەم تێڕوانینە بێت). لێرەدا پرسیار ئەوەیە، ئایا ئەو بەڕێزانە کە بەرپرسی باڵای بزووتنەوەکە بوون، ئیشیان چی بوو لە سەرکردایەتیدا؟ لە بنەڕەتدا "لە سەرەوە" ئەقڵییەتی "ئاستگەرا"ی کوردی وروژابوو، بەمەش هەموو پەیوەندییەکان شێوا بوون، خودی کەسەکان پێشەکابوون و لە ناکۆکیی کەسیی و پەستەوە گلابوون. ئەمەش شۆڕدەبۆوە بە خوارەوە بە لای پێشمەرگەکان — ئەو بێچارانە!

هەڵە دەبێت گەر تەنیا لەم ڕووەوە پێشمەرگایەتی بنرخێنین. ئاخر ئەمە لێرەدا خۆمان لە بەردەم پرسیاری دەسەڵاتدا دەبینینەوە، کە تێگەیەکی فراوانە. لە بنەڕەتدا هەموو هەڵچوونێکی مرۆڤیی بەنێو دراوەی کولتووری و سیاسی و ئابوورییەکاندا بەدەستهێنانی دەسەڵاتە. مرۆڤ لە هەموو ساتێکی ژیانیدا دەیەوێت دەسەڵاتدار بێت: وەک کاسب لە کرداری فرۆشتندا، وەک مێرد، وەک ژن، وەک ئەکادیمی و هتد. وەرگرتنی بڕوانامە گەیشتنە بە شێوەیەکی دەسەڵات. کەواتە

بزووتنەوەی رزگاریخوازیش لەم پرنسیپە مرۆڤییە بەدەر نییە. خەباتگێڕان کە بە نهێنی خۆیان ڕێکدەخەن، ئەوا بەم ڕێیەوە بە شێوەیەکی دەسەڵاتی ڕەوانی (مەعنەوی) و تەنانەت ماددی (بۆ نموونە چەکهەڵگرتن یان توانستی ئیختیال) دەگەن کە جیایان دەکاتەوە لە باقییەکەی کۆمەڵ.
لە ناخی هەموو خەباتگێڕێکدا شانازییەکی یان تەنانەت فیزێکی لەڕادەبەدەر سەرهەڵدەدات و گەر بۆی بلوێت بەئاشکرا پێشانی هەمووانی دەدات، لەم پەیوەندییەشدا "پێشمەرگە" دەسەڵاتدارێکی زۆر تایبەتە، چونکە خۆی وەک بەرجەستەی ئەو پێشبینییە ئەندێشەییە دەبینێت کە لە ناخی هەموو تاکێکی ئەو گەلە چەوساوەیەدا هەیە: ئەم ئێستا تەنانەت بە "لەش" پێشمەرگەیە، بەمەش ئەم ئێستا جیاوازە لە هەڤاڵانی گەڕەک و فێرگە، لە فەرمانبەران، لە پزیشکان و بەڵێندەران و هتد. ئەو سەربەستە! ئەو بەربووە لە پابەندیی خێزانی! ئەو بەنێو چیاکاندا لە گوندەوە بۆ گوند جەولە دەکات، بە چەک دەست لە دوژمن دەوەشێنێت. بەڵام هەڤاڵان لە شار بەترسەوە دەژین، خەریکی دابینکردنی گوزەرانیانن، هەندێک جار گەڕەمز ساز دەکەن یان ڕەنگە هەندێک شەو بە ترسەوە بڕۆن بە مەیخانەیەک تاکو مەی بنۆشن و کەمێک سەریان گەرم بکەن. لە بنەڕەتدا ئەوی پێشمەرگە دەخوازێت هەڤاڵان و خزمانی پێی هەشسام بن، ئەو پێشبینی دەکات کە هەڤاڵانی لەکاتی پیاسەکانیاندا باسی دەکەن، یادیدەکەنەوە، تەنانەت ڕەنگە ئیرەیی پێبەرن. ئاخر ئەم توانیویەتی کەس و کاری جێبهێڵێت و تەنانەت بە خاتری گەل بیانخاتە مەترسییەوە. ئەوجا کاتێک هەڤاڵانی شار تەنیا ناوی "مامە" و "کاکە نەوە"، "جەبار فەرمان" و "مەلا بەختیار"یان بیستووە، ئەو بە پێچەوانەوە دەرفەتی هەیە لەگەڵیان دابنیشێت، یان لایەنی کەم لە نزیکەوە بییان بینێت!

5) مرۆڤی کورد بەگشتی خۆی هەمیشە لە بەرهەڵستیدا دەبینێتەوە: ئەو هەرچییەک بکات، سنوورێک بە دەوری ئەو شتەیدا دەکێشێت و ئامادەیە هەموو شێوەیەکی بەرهەڵستی بۆ پاراستنی ئەو سنورەی بەگەڕبخات: لە چەکەوە تا وشە و ڕەفتارە ساختەچییەکانی ماچ و پاشقول. ئەو دەشێت خەریکی نووسین یان شێوەسازی یان تەلارسازی بێت، یان دکتۆرایەک لەسەر هەزانڤانەک بنووسێت، یان لە ڕەفتاری کۆمەڵایەتیدا "چاکی"ی خۆی پێشانی هەمووان بدات و هتد. لە گرنگ ئەوەیە کە هەر یەکەی ئەو چالاکییانە یان داواکارییانە سنووری ئەون و نابێت هیچ کەس بیانبەزێنێت، کەواتە نابێت ساغبکرێتەوە کە داخۆ ئەو نووسەر بێت یان نەبێت، هونەرمەند بێت یان نەبێت، تەلارساز بێت یان نەبێت، ئەو کەسە چاکە دەسەزە بێت کە پێشانی هەمووانی دەدات یان لە بنەڕەتدا

ئەوە نەبێت. هیچ بە گوێیدا ناچێت. ئەمە هۆکارێکی بەهێز بوو بۆ کێشە نێوخۆییەکانی کۆمەڵەییەکان کە وای دەکرد کەس "ئەویدی نەخوێنێتەوە". لێرەشدا "مامجەلال" وەک چارەسەری ئەو دۆخە زیتبۆوە(بێگومان دوای کوژرانی عەلی عەسکەری، ئاخر حەددی چی بوو لە بەردەمی ئەودا دەنگ بەرزبکاتەوە و گۆچان بووەشێنێت!).

جەلال تاڵەبانی لە بنەڕەتدا زیتکرایەوە و هەموو پێی ڕازی بوون. کەواتە سەرلەنوێ گوندییەکی خێڵخواز وەک چارەسەر وەرگیرا و زۆرینەی شارنشینان خۆیان خستە ژێر ڕکێفییەوە. بێگومان ڕاستە کە تاڵەبانی هۆزەکی نەبوو، بەڵکو کوڕێکی تەکیەی تاڵەبان بوو! لێ ئەمیش لەنێو پەیوەندیی خێڵەکییانەی گوندییەوە پێگەیشتبوو، هێندە نەبێت کە مۆرکە کەسییەکانی خۆی پێکەوە لەتەک نەریتی گوندییانە و شێخگەرییدا هێنابووە نێو سیاسەتەوە: گەنجێک کە تەنیا لەبەر ئەوەی بەچکە شێخ بوو، ئەوا زوو لە "قوتابیان"دا پێگەی سیاسیی پێدرا (کەواتە نەک لەبەر بلیمەتی!)؛ هەروەها گەنجێکی چەقاوەسوو بوو کە بەشی یاسای لە زانکۆ تەواوکردوو، لەگەڵ ئەوەشدا لە دەروونەوە هێشتا هەر گوندی بوو و تا سەر ئەوها مایەوە؛ پیاوێکی گەنج کە پێشتر خۆسەپێنانە هاتبوو بۆ نێو سلێمانی، ئەوجا بۆڕی سەرجەم کەڵە پیاوانی ئەو باڵە سیاسییەی دایەوە کە تەوەرێکی ناکۆکییەکەی شەستەکان بوون: باڵەکەیان ناو نرا "جەلالی!" نەک "ئیبراهیمی!". بە هەر حاڵ، مام جەلالی گوندی، کوڕە شێخێکی ناودار و خاوەن پشت و پەنا، بەسەر کۆمەڵییەکانەوە زیت بۆوە و لەسەر ڕێسای شێخایەتی هێندەی دی بچووکی کردنەوە و کردنی بە پاشکۆی خۆی، ئەوەش بە چەشنێک کە ئیدی لەتەک پەککەوتنی جەستەیی و سیاسیی خۆیدا هەموویانی سەرگەردان کرد.

6) بەبێ دانوستاندنی "ئاسۆی ئەزموون" و "دەسەڵات" توخمێکی کرۆکی لەم پەزلەی خەباتی "کۆمەڵە"دا نوقسان دەبێت. "تەسکی یان فراوانیی ئاسۆی ئەزموونە کەسییەکان" دەشێت بڕی دەسەڵاتی کەسیی دیاری بکەن. ئەو خەباتگێڕانە کە لە ئەوروپا یان ئەمەریکاوە بۆ نێو بزووتنەوەکە دەگەڕێنەوە، بە حوکمی ئەزموونەکانیان "تەنیا بە ناو لەتەک خەباتگێڕانی نێو وڵاتدا یەکدەگرنەوە، وەکو دی لە گشت ڕوویەکەوە لە ئەوان جیاوازن". ئەزموونی هەمەلایەنی، شارەزایی لە زمانێکی خۆرئاوایدا و بەمەش لە کولتوورەکەیدا، ئەوجا بەرینبوونی ئاسۆی بیرکردنەوە، ئەمانە پ□ک□□ا بڕێک دەسەڵاتی زۆرتر دەدەن بە خەباتگێڕانی گەڕاوە بۆ نێو بزووتنەوەکە. بەبێ هیچ گومانێک، بەدەر لە ڕابوردووی سیاسییان کە جێیان بۆ مسۆگەر دەکات، بە "موهیمتر"

دادەنرێن. هەموو ئەو کەسانە، تەنانەت خوێندکارانی وڵاتێکی وەک ئەڵمانیا، کە لە ئەوروپاوە سەردانی کەس و کاریان لەو وڵات دەکرد، لە لایەن دانیشتوانەوە وەک "موهیم" دەبینران.
بەڵام گەرەکە لەم پەیوەندییەدا هەندێک پرسیار بوروژێنین: ئایا ناشێت خەباتگێڕانی بە وڵات گەڕاوە کە دیدێکی ئۆبژەکتییانەی فراوانتریان بە کێشە سیاسییەکانی وڵات هەبوو، ستراتیژییەکیان هەبووبێت بۆ رابەرایەتیکردنی بزووتنەوەکە؟ ئایا ناشێت بەهۆی "لە-ئەوروپا-بوونیان"ەوە، واتا گریمانەکردنیانەوە وەک "موهیمتر"، دەرفەتیان لای گەنجانی "کۆمەڵە" بۆ ڕەخسابێت پتر هێز پەیدا بکەن، ئەوجا هەوڵیان دابێت تێڕوانینە سیاسییەکانیان بەدیبهێنن و لە روانگەی خۆیانەوە سنوورێک بۆ سەرجەم ناکۆکییەکان دابنێن یان لایەنی کەم لە سەرەوە کپیان بکەن؟
سەرەڕای ئەوە گەرەکە لەم پەیوەندییەدا خۆمان بە هەندێک پرسیاری دیکەوە خەریک بکەین: ئایا خودی کەسەکان کە لە ئەوروپاوە گەڕابوونەوە، کە بوون؟ ئایا ئەوان هەرگیز بە ڕاستی لە ئەوروپا ژیابوون؟ ئایا توانیبوویان بە ڕەخنەی هزر و ڕەفتاریان گۆڕان بە جیهاندیدی و ڕەفتاری دیکە بدەن؟ یان ئایا ئەوان تەنیا پیاوانی خەمخۆر و کۆکەرەوانی زانست بوون؟ ئاخر ئاشکرایە خۆبینینەوە لە وڵاتێکی ئەوروپیدا واتای ژیاندنی ژیان نییە لە ئەوروپا. بەبێ بوێری بە خەریکبوونی ڕەخنەیی بەخۆوە هەرگیز دەرفەت بە کرانەوەی خۆیی بە کولتوورانی دی ناڕەخسێت.

7) کۆمەڵە خاوەنی دیپلۆماتی نەبوو. دیپلۆماتی توانستی هۆشێکە کە پەیوەند بە پراکسیسەوە گرێدراوە، ئەوەش بە: تۆژینەوەی قووڵی لۆگیک و فەلسەفەی زمان، هونەری ئەرگومێنتهێنانەوە و دانوستاندن، سایکۆلۆژی و پراکتیکی سیاسی. لە "کوڕی باشەکانی کۆمەڵە" هەر فەیان بەسەر ئەم توخمە کرۆکییەی سیاسەتەوە نەبوو. بۆ ئەوان زمانی شیرین و فێڵبازی، قسەی ڕەق و تەریقکردنەوە، تەنانەت شکاندنی ئەنقەستی کەسان لەنێو کۆڕ و کۆمەڵەدا، بریتی بوون لە خووی سیاسی. ئەوان "لە سەرکردایەتی" کەمترین ڕاهێنانیان نەکرد کە چۆن بە زمانێکی ورد بنیاتراوی دیپلۆماتی بچنە سەر مێزی موفاوەزات. تەنانەت کاتێک دەچن بۆ موفاوەزاتێک لە بەغدا، بەبێ خۆئامادەکردن و دیاریکردنی داواکاری دەچن! پێدەچێت ئەوان زمانی دیپلۆماتییان پێ شوورەیی بووبێت، چونکە زمانێکە کە ورد بنیاتنراوە و ڕەچاوی ڕێژەییبوونی دەربڕین دەکات، ئەمەش پێدەچێت لە سەرەتاوە، پێش چوونیان بۆ شاخ، لەتەک کارەکتەری ئەواندا نەگونجابێت، هەروەها پێدەچێت ئەو کاریگەرییانە کە ڕواڵەت (پۆشاکی میللی و جامەدانی)

لەسەر ناوەرۆک دەیانوێنێت، ئەوانیان پتر “فیزدار” کردبێت و ڕووەو ئاکاری “خولە-چەخماخەیی”ان بردبن. هەر چۆنێک بێت، کوردی هۆشهەژار کە زمانێکی دواکەوتووی هەیە، پاشان ئەو هۆشەی لەکاتی موفاوەزاتدا چالاک دەبێت و گوێ دەگرێت و دەیەوێت لە شێوازەکانی “قەنا ئەت-پێ-هێنان” تێبگات، هەروەها ئارەبی خاوەن ئەزموونی دیپلۆماتی بە زمانێکی دەوڵەمەندەوە، بەرانبەر یەک دادەنیشن و موفاوەزات دەکەن! بۆیە ئەو بڕیارە بێبنەما نییە کە دەبێژێت: “کورد دەستکەوتەکانی کە بە خوێن چنگی خستوون، لە موفاوەزاتدا د□د□□ن□ت”.

8) پێدەچێت لە شاخ “زۆرینە”ی، لایەنی کەم “بڕێکی زۆری” بەرپرسان خزابنە نێو دازنانی کەسێتییەوە. ئەمە بێگومان چواندنی بۆ پێشمەرگەش هەیە.
ئێمە پتر لە سەرەنجامەکانەوە لەم کێشەیە دەڕوانین، واتا دوای گەڕانەوەی دەسەڵاتدارانی شاخ بۆ نێو شار و دەستگرتن بەسەریدا. برسێتی و هەڵپەی ئەوان بۆ کچ و ژن و خانووی غەربی، بۆ سەفتە دیناری نێو باخەڵ، بۆ ئاوتۆمۆبیلی گرانبەها و حەرەسی بەردەرگە، گەواهی دەدەن کە لای ئەوان نەک تەنیا کەمترین ئیدیالی ئازادی و پێکەوەژیانی سۆسیال نەبووە، بەڵکو تەنانەت کەسێتییان لە شاخ بەدجۆر بووە، ئەوەش پارەیە کە بەدجۆربوونی ئەوان ئاشکرا دەکات و پێشانی دەدات کە لە کارەکتەرەوە چەند چڵێسن یان لە شاخ چەند چڵێسیان لێدەرچووە. ئاخر پارە مر□ق ت□کنادات، بەڵکو دەسوێژێکە کە هەقیقەتی مر□ق ئاشکرا دەکات.

بۆ نزیککەوتنەوە لەم کێشەیە پێویستە لە ژیانی شاخ و خەباتەکەی نێوی بڕوانین. لە شاخ، لە ڕەوتی خەبات و مەترسییەکانی ژیاندا، هەروەها ل□ نێو هەژاری و یادوەریی ژیانی شاردا، “پنتێتی و تەمەڵی و بێسەلیقەیی” س□رڕه□□دەدەن، لێ ئەوان هاوکات خەون بە خۆشگوزەرانییەوە دەبینن – ئەوە بێگومان چە لای خەباتگێڕی چەکدار کە شێوازە بوونێکی لە نێوان ژیان و مەرگدا هەیە، و چە لای بەرپرسەکان. سەرەڕای ئەوە خەباتگێڕان ل□ نێو ئەم جۆرەی ژیاندا ڕادێن و ل□ نێو ئەم ڕاهاتووییەوە گۆڕان بە ڕەفتار و تێڕوانینی دیکە دەدەن، کە پێشتر بە زۆریان نامۆ بوون. جگە لەوە لە شاخ کە تێیدا “مافی سروشتی” (Right of Nature) باڵادەستە، زۆر جار کێشەکان بە زەبر چارەسەر دەکرێن و ئەمەش کەسەکان بەزەبرتر دەکات. زەبر و ئازاری ویژدان، چەپاندنی کوشتن و ئیئدامکردن، ئەوجا لەپاڵیاندا چەپاندنی جەستەی خوێناویی ه□قا□انی خۆ کە لە شەڕدا

کوژراون، بەڵام هەروەها نشوستییەکان، بەناو تاکتیکەکانی ماچ و پاشقول، دۆڕاندنیان بەرانبەر سوپای ئێراقی کە فڕێی دانە دەرەوەی سنوورەکانی ئێراق، بە کورتی ئەم ڕەوشانە سەرجەم کەسێتیی خەباتگێڕان دەتەنن و بە بزێویی یان بە چەپێنراوی لە ناخیاندا کارا دەمێننەوە. لەم پرسانەوە دەبینین، کە بۆچی خەباتگێڕانی بزووتنەوەی چەکداری توانای بەڕێوەبەرایەتیی سیاسیان نییە. ئاخر ئاکاری سیاسیی گۆڕدراو لە شاخ و ئەرکی دامەزراوەیی دژبەرن. ئەمە هاوکات پێشانی دەدات کە بۆچی مەزنەکانی شاخ بەتایبەتی حەز دەکەن لەنێو بارەگای پارتەکانیانەوە یان لە ماڵ-دیوەخانی خۆیانەوە دەسەڵات بنوێنن. مەسەلەکە لێرەدا هەڵوێستێکی خۆڕەخنەیی نییە و کەس بیدرکێنێت کە "ئەو بە سیاسەتی دامەزراوەیی نامۆیە"، بە پێچەوانەوە مەسەلەکە کایەیەکی دەسەڵاتە کە ئەو وەک نزم دەینرخێنێت و بە کەسانی دیکەی جێدەهێڵێت: ئەمان گەرەکە ئیشی بە بکەن و خواستەکانی ئەو بەجێبگەیەنن. لای ئەوی "مەزن"(!) لە ڕووتی خەبات و ژیانی شاخدا تێگەیشتنێکی دیکەی دەسەڵات هاتۆتەئاراوە و لە سەرەتاشەوە مۆدێلەکەی لە دیوەخانی ئاغایانەوە ناسیوە، کە ئیدی گەر نەبێژین هەموویان، ئەوا بەبێ گومان زۆرینەیان نزیک دەکاتەوە لە کارەکتەری "خولە چەخماخە" (بێگومان گەر کەس خۆی سەرەتا خولە چەخماخەیەک نەبووبێت).

بەم شێوەیە خەباتگێڕانی بەرپرس کە ئێستا دیلی کەشخەیەتین، درێژە بە ڕەفتاری یان بە شێوەی سیاسەتکردنی نێو شاخ دەدەن؛ ئەوان هاوکات دەبن بە خۆشەویستی زۆر گەنجی شار و لاساییان دەکەنەوە، هەروەها دەبن بە خۆشەویستی ئەو خوازیارە جەبانانەی دەسەڵات کە بەدووی هەر سەرکەوتنێکی کوردیدا دێنە نێو کایەی سیاسەتەوە و خۆیان بە مەرایی و ملنەوێنی بە مەزنە سەروەرەکانی شاخەوە دەلکێنن، سەروەرانیش پایەگایان پێدەدەن، چونکە ئەو جۆرە کەسانە دەسەڵاتەکەیان بۆ مسۆگەر دەکەن. کاریگەریی ستەمی ئەم بەدپەیوەندییانە بە تایبەتی ئەو مرۆڤە لاوانە دەگرێتەوە، کە حەز و ژیانی سەردەمییان دەهێننە نێوەندی ژیانی کۆمەڵایەتییەوە، بەڵام ئێستا ڕێیان لێدەگیرێت ئەم ژیانە خوازراوەیان بەدیبهێنن، ئەوجا لە ڕەوشە توندەکاندا، بە نموونە لەتەک هەڵگرتنی چەکدا، سەختترین ڕێگرێسۆن (پاشڤەچوون) لە ژیانیاندا دێتە گۆڕێ، چونکە هێزە هەرزەکارە نوێکەیان بە ژیان ناخەنە گەڕ، بەڵکو بە شەڕ.

بەڵام یەکلایەنی دەبین گەر خەباتگێڕانی "کۆمەڵە" تەنیا لە ڕووی ژیانی سیاسییانەوە بنرخێنین. کێشەیەکی کەسێتیی لای خەڵکی کورد هەیە و بریتییە لە "ئاستگەریی" کە لە سەرەوە ئاماژەمان پێدا و

گەرەکە لەم پەیوەندییەی ئێرەدا وردتر ڕووی تێبکەینەوە. سەرەتا گەرەکە ئاماژە بۆ ئەوە بدەین کە “هەوڵی ئاستگرتن” جیهانبینیەکی زۆر تایبەتیی ئیسلامییە و ئاشکرایە وەک ئەوە مۆرکی کوردەکانیشە، واتا: مرۆ ناتوانێت پێشبینی بکات کە ئەو “بەردەوام بەڕێوە بێت”، بۆ نموونە لە پرۆژەوە بۆ پرۆژە بڕوات، بەڵکو ئەوەندەی بەسە کۆشش بۆ ئاستێک بکات و توند بیگرێت:

“ببێت بە فەرمانبەر و بحەسێتەوە”، “ببێت بە مامۆستا و پاڵی لێ بداتەوە”، “وەک نووسەر بناسرێت و تا مردن چێژی ناسراوییەکەی بکات”. بێگومان پێگەی بەرپرسی سیاسیش لەم هەقیقەتە بەدەر نییە. خەباتگێڕ پێگەیەکی بۆ خۆی دابینکردووە و گەرەکە ژیانی ئەو لە ئایندەشدا مسۆگەر بکات. ئاخر ئەو تازە دەرکەوتووە، کەواتا□ ئاستەکەی خۆی دابین کردووە و دوورکەوتنەوە لە سیاسەت نیشانەی دابەزینە لەو ئاستە، ئەوەش کارێکی ستەمە کە نابێت ئەنجام بدرێت! لەم ڕوانگەیەوە هەر هەوڵێك بۆ ئەوە کە یەک تاکە کەس (جەلال تاڵەبانی یان مەسعودی مەلا مستەفای بەرزان) لە دۆخەکە بەرپرسیار بکرێن، یەکلایەنییە و بەمەش هەڵەیە. بەرپرسیارکردنی بەم چەشنە لەنێو شی□شیڕی کوردیدایە کە هەر تاکێک بۆ خاتری دەرخستنی چاکێتیی و دڵسۆزییەکەی خۆی تێیدا قاڵ بووە و هەر تاکێک بەردەوام هۆشی هەر بەرانبەرێکی خۆی پێ وڕدەکات. چۆن هیچ تاکێک توانای وازهێنانی لە پێگەکەی یان پۆستەکەی خۆی نییە، بەرپرسانیش ناتوانن دەستبەرداری ئەو دەرکەوتووییە ببن کە پێی گەیشتوون. لەم جۆرە پەیوەندییانەدا شتێک کە ناوی بەرژەوەندیی گەشتی بێت، لەگۆڕێ نییە. لێ ئەمە هاوکات بەڵگەیەکە بۆ ئەوە کە قەومگەلەکەی باکوری ئێراق کە لە ڕووی ئێتنیکییەوە کوردن، جارێ گەل نین، بە واتایەکی دی، ئەوان دامەزراندنی دەوڵەتییان لێ ناوەشێتەوە و سیاسەتکارانیشیان لەنێو دەوڵەتدا جێیان نابێتەوە. بێگومان پێدەچێت شێوەیەکی میرۆچکەگەری لەگۆڕێ بێت، لێ ئەمیش بەدەگمەن مۆرکی دەوڵەت لە خۆ دەگرێت:
دەوڵەت وەک دامەزراوە کە هەر کردارن□و□نێکی نێوی بە تایبەتی دامەزراو□یانە و بەبێ لایەنگیریی کەسی چالاک ببێت. دەوڵەتی کوردی لای ئەوان هیچی دیکە نییە جگە لە خەونی شاعیران. بەڵێ، کوردستان تەنیا خاکێکە کە مرۆ لەسەری دەژی.
کوردستان تێگەیەکی ئاگایی نییە کە بەمە هەرگیز لە ڕەهەندی ئایندە جیانەبێتەوە؛ کوردستان ناوێکی سواوە و مرۆ ڕاهاتووە بەردەوام بەکاری ب□ه□نێت. لەسەر ئەم خاکە عەوام تاقم تاقم دەژین، وەک خێڵ، وەک تایەفە، وەک خێزان و دەستەی هاوبەرژەوەندیان و

هتد، لێ ئەوان ئەمڕۆیی ناژین، چونکە ئەمڕۆ لە دوێنێ و ئایندە جیانا بێتەوە. ئەوان تەنیا دەتوانن “بیدن□ بەر”. هەموویان کەسی چاکن، هیچ کام لەوان پێی قبووڵ ناکرێت پێی بگۆترێت “بەری چاوی کلی پێوەیە”، ئەوە گەر تەنانەت بە کل سواغی دابێت. خائین لەنێو قەومگەلی بێپێوردا هەرگیز خائین نییە، جا خیانەتەکەی چەند ئاشکرا بێت، دەمەوەری هیستریایی هەرگیز نەخۆشیی دەروونیی نییە، جا کەس چەند ئاشکرا بەلەسە ببێت.

لێرەوە پتر ڕوون دەبێتەوە، کە بۆچی مەسئولەکانی “کۆمەڵە” تا ئەمڕۆ ناتوانن واز لە سیاسەت بهێنن. لێ نەک ئەوە بە تەنیا، بەڵکو لە نێویاندا کەسان دەرکەوتوون کە لە پێناوی خۆهێشتنەوەیاندا خێڵەکیەکان وەک مۆدێل وەردەگرن. بەڵێ، ئەمان خۆیان پاساوێکیان بۆ خۆهێشتنەوەی خێلەکی□ ترادیسیۆنییەکان بەدەستەوە داوە، چونکە زۆرینەی ئەمانیش شەڕ بۆ ئەوە دەکەن، کە تا لە ژیاندا ماون پێگەیەک بە تایبەتی بۆ کوڕ و کچەکانیان مسۆگەر بکەن. مەسئولیش وەک هەموو ئەوانی دی پیاوێکی چاکە، کەواتا ئەویش گەرەکە وەک سەرۆکی زانکۆ و ڕاگری کۆلێژ، وەک بەڕێوەبەری فەرمانگە و هتد، باوکێکی چاک بێت. جگە لەوە هەموو مەسئولێک بەردەوام دەوری ب□ خ□□□ک تەنراوە، کەسان دەچن بۆ لای و داوای خزمەتێکی لێ دەکەن، ئەویش “دەبێت” بۆیان بکات: پارچەیەک زەویان بۆ مسۆگەر بکات، دەرفەتی بەشداریان لە “عەلوەیەک”دا یان وەرگرتنی “بەڵێندەرایەتییەک”یان بۆ بڕخسێنێت، لێرەشدا بێگومان گەر ئەو هێندە بێئابڕوو نەبێت و داوای “شەراکەت”یان لێ بکات، ئەوا هێشتا هەر بڕێکی گونجاو پارە دەچێتە گیرفانییەوە. تەنانەت گەر ئەوەی نەوێت، هێشتا هەر پارەی بۆ دەچێت، بەڵێ “هەنگوینی کێوی”، “بەرخ” و “قاز” و “مراوی”ی بۆ دەهێننە ماڵەوە و پاساوانەکانی دەیانبەن بۆ جێی تەرخانکراو. کەواتا گەر ئەو هێندە “پیاوی چاک” بێت، ئیدی بۆچی پێگەی باش بۆ کوڕ و کچی خۆی دابین نەکات؟ لێ ئەم “پیاوی چاک”انە تاقم تاقم لە ناکۆکیدان، بۆیە ناچارن دەسوێژێکی هەرە دێرینی سیاسی بەگەڕبخەن کە بریتییە لە چێکردنی خزمایەتی بەڕێی هاوسەرگیرییەوە: کچی مەسئول بۆ کوڕی مەسئول، یان بە پێچەوانەوە.
هەر چۆنێک بێت، کۆمەڵەییەکانی سەرەتا کە وەک گیرخواردوو دەستیان پێکرد، تا ئەمڕۆ هەر گیرخواردوو ماونەتەوە. هەموو نەخۆشن. نازانن چێژی خواردن یان سێکس چییە. نازانن مر□ق ل□ چ□ ج□ر□ خانوو□ی□کی گوزاراندا دەحەوێتەوە. کەمترین دیدیان بۆ سروشتی وڵاتەکەیان نییە کە ئیدی هەناسەیەکی ڕەحەتیی تێدا بدەن. شاناز و مەزن دیدێکی قووڵ ئاڕاستەی دەوروبەریان بکەن. ئای کە “ڕووتن”؟ لە چە “فوگر”ێکدا

دۆژین؟

10.10.2016

کتێبی (ئیدیۆم لە ڕواندز و دەوروبەری) چەند سەرنجێك.. یاسین برایم

کۆکردنەوەی فۆلکلۆر، کارێکی پیرۆزە و جێگای بایەخە. بەداخەوە، هێشتا ئێمەی کورد، وەکوو پێویست ئاوڕمان لەو گەنجینە زەنگینە نەداوەتەوە، لە لایەکی تریش، کەسانی دڵسۆز و خەمخۆریش بەم کارە هەستاون و باوەشیان بۆ ئەم لایەنە کردۆتەوە. هەر دەڤەرێکیش، ڕەنگە خاوەن تایبەتمەندی خۆی بێت و جیا بێت لە دەڤەرێکی تر، لەم ڕووە کورد دەوڵەمەندە لەو ئەدەبە زارەکییە. دەڤەری ڕواندزیش، وەك دەڤەرێك، هەر لە کۆنەوە لانکەی شارستانیەت و مرۆڤایەتیی بووە، ڕەنگە بوونی ئەشکەوتی شانەدەریش، ڕاستییەکی حاشاهەڵنەگر بێت. بەدەر لەوەش شاری ڕواندز، شارێکی کۆن و خاوەن و مێژووە. لە ڕووی ئەدەبیی زارەکیش، هەندێك داستان و حکایەت و شیعر و پەند و گۆرانی و حەیران و لاوك و مەتەڵ و پەند و ئیدیۆمی خۆی هەیە. لێ تا نهۆش، دەست بۆ ئەم لایەنە نەبردراوە. ڕەنگە یەکەم کەس لەم دەڤەرە، دەستی بۆ برد بێت (مەعرووف جیاوۆك) بێت. ئەو کۆمەڵێك پەندی پێشینانی بە چاپ گەیاند، ئەگەر چی پەندەکان گشتی بوون، نەك تایبەت بە دەڤەرەکە. لە حەفتاییەکانیش، (عومەر شێخەڵڵا دەشتەکی)، کۆمەڵێك مەتەڵ و شیعر و چیرۆکی و پەندی پێشینانی ئەو ناوچەیەی کۆکردەوە و جێگای دەستخۆشییە. مەغدیش ڕواندزیش، دەستی بۆ ئەم لایەنە برد و ئەفسانەی (شێتۆکە و بەئاقڵۆکە)ی بە چاپ گەیاند، کە بۆن و بەرامەی شارەکەی لێ دەهات، بەڵام مەرگ خەونە جوانەکەی ئەو فۆلکلۆردۆستەی نەهێشت.

کتێبی (ئیدیۆم لە ڕواندزی و دەوروبەری)، لە لایەن سەنتەری هەندرێن بۆ زمان و توێژینەوەی کەلتووری لە زانکۆی سۆران. هەولێکی تری خەمخۆرانەی ئەو دەڤەرەیە. لە یەکەم نێبەرەیان لە پڕۆژەی ئەدەبی

سەرزاری و فۆلکلۆرناسیدا، کتێبێکی جوان و نایابیان پێشکێش کردووە. وەك دەزانیین، کتێبێك لەو بوارە، کاری شەونخوونی و گەڕان و لێکۆڵینەوە و ساغکردنەوەی دەوێت. بۆ ئەمەش، هەر سێ مامۆستای بەڕێز، دڵسۆزانە و خەمخۆرانە، بۆ ماوەیێکی زۆر کارکرن لەم کارە جوانە، خۆشبەختانە، بەرگی یەکەمیان پێشکێش بە کتێبخانەی کوردیی کردووە. ئەمەش دەرخەری ئەو ڕاستییەیە، کە پێمان دەڵێن، ئەوە بۆ بەرگی دووەمیش، گەڕان و ماندووبوونی زۆرتر دەکەین تا ئەوانەی ماون، کۆبکرێنەوە و لە فەوتان ڕزگار بکرێن. لێرەشدا، ئەوانەی خەمخۆری کارەکەن و ئەوانەی حەز بە خزمەتکردنی فۆلکلۆر و خزمەتکردنی ئەم دەڤەرە دەکەن، ئێوەش قۆڵی لێهەڵبماڵن و هاوکاری ئەو سێ مامۆستا دڵسۆزە بکەن و کتێبەکە زەنگینتر بکەن. هەر کەس لەلای خۆی دەستی خێر بۆ ئەم پڕۆژە جوانە درێژ بکات، کە خزمەتی هەمووومان دەکات.

د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف، لەسەر ئیدیۆم، دەبێژێت: ((ئیدیۆم دەربرە و پێکهاتەیێکی تایبەت و ئاڵۆزە لە بەیکگرتنی هەندێك وشە و واتایێکی تایبەت پەیدا دەبێت کە لە مانا لە وشەکە نزیك دەبێتەوە. (1))) جا ئیدیۆمەکان، ئەگەر پەیڤێك بۆ، گرێیێك، یان ڕستەیەکی جوان و بچووك و کورت و پوخت بۆ. زۆر جار ئەو وتەیە، لە شێوەیی ئیدیۆم خۆی دەردەخات، وەك ڕستەیێکی ئیدیۆمی. جا ئەم دەربرینە کەسێك ئاڕاستەی کەسێکی دیکە دەکات، بۆ ئەوەی مەبەستێکی تر بە بەرانبەر بگەینێت. هەر لە پێناسەی ئیدیۆمدا، (د. نەسرین)، دەڵێت: ((ئەوەیە کە ڕاستە و ڕاست ناوی شتێك نەبەیت، بەڵکوو ناوی شتێکی تر ببەیت کە پەیوەندیی بە مانای یەکەمەوە هەبێت، بۆ ئەوەی پیاو لە مانا باسکراوەکە بۆ مانا مەبەستە هێما بۆ کراوەکە بچێ… (2)))
لە پێناسەیێکی ئاسان، زیاتر تێگەیشتن و زانیین، (عەبدولوەهاب کانەبی شەریف)، لەم بارەیەوە، دەڵێت: ((لە ئیدیۆمدا وشەیەك چەند وشەیەك یان ڕستەیەك، دوو مانا دەبەخشێ، یەکەمیان مانای ڕاستەقینەی خۆی، دووەمیان مانای (مەجازی) کە پێی دەڵێن ئیدیۆم. بۆ نموونە (کەر)، واتە: 1. ئاژەڵێکە. 2. واتای بێ عەقڵی بەکاردێت. ئەمە دەبێتە ئیدیۆم. مەبەستمان مانا ڕاستەقینەکە نییە، بەڵکو بۆ سەلماندنی قسەیێك و کار و کردەویێك بە مانای مەجازی بەکاری دەهێنین…(3))) مەرج نییە، هەموو پەندێکیش بخەینە خانەی ئیدیۆم، هەموو ئیدیۆمێکیش بە پەند لە قەڵەم بدەین. لەسەر ڕستەی ئیدیۆمی و پەند، ڕا و بۆچوونی زۆر لە خۆ هەڵدەگرێت و لێکۆڵەران قسەیان بۆ ئەم جۆرە ڕستەیە هەیە. ((هەندەك قسە هەنە لە ناو کوردەواری هەر چەندە پەند نیینە، بەڵام لە پەند کەمتر نینە. هەر

قسە و لە کات و ساتی خۆی دەکرێت هەر قسەیێك جێگا و ڕێگای تایبەتی خۆی هەیە، هەندەك هەنە بۆ پێکەنین هەیە بۆ تووڕەبوون هەیە، ئامۆژگاریی ئەو قسە خۆشانەی لە ناو کۆڕ و کۆمەڵ دەکرێن، هەریەکەی ئامانجی خۆیان هەنە … (4))) ڕەنگە مەبەستی ئێمەش ئەوە نەبێت ئیدیۆمەکان لە ڕووی پێکهاتە و دروستبوون و ئەو خەسڵەتانەی، کە ئیدیۆم لە خۆی دەگرێت، باسبکەین، بەڵکو دەمانەوێت وەك خوێنەرێك، ئاوڕ لەو کتێبە بدەینەوە، (ئیدیۆم لە ڕواندزێ و دەوروبەری(5))، کە مەبەستی ئێمەیە. دوای خوێندنەوە و دڵخۆشبوون بە هەبوونی ئەو جۆرە کتێبە. لێرەدا چەند سەرنج و تێبینی خۆم، دەخەمە ڕوو، بە ئومێدی ئەوەی سوودبەخش بێت و جێگای خۆی بگرێت.

یەکەم: دەبوایە ناونیشانەکەی، پەند و ئیدیۆم لە ڕواندز و دەوروبەری بوایە، چونکە بەشی زۆری ئەم کتێبە پەندە یان ئیدیۆمی ڕستەیین، بە نووسینی ئەم وشەیە، دەبووە ناونیشانێکی دروست بۆ کتێبەکە. ناونیشانی سەر بەرگەکەی (ئیدیۆم لە رواندزێ و دەوروبەری) نوسراوە.

وەکوو لاپەڕەی یەکەم و پێناسەی کتێبەکە بە دروستی نووسراوە. ڕواندزێ و دەوروبەری بەیەکەو بنووسرێت, لە بەرگەکە (و دەوربەری). پێویست ناکات بەو شێوەیە بنووسرێت.

دووەم: دەبوایە سەرجەم پەندەکان بە ڕێزبەندی ئەبجەدی، بە پێی پیتەکان ڕیزکرابانە، وەکوو وشەکانی ناو فەرهەنگ. بۆ نموونە، ئەگەر لە ئیدیۆمی (ئاهیان نییە)، دەبوایە لە پیتی(ئ) بنووسرابایە، ئێستا دەبێ هەموو پەرتووکەکە بگەڕێیت تا دەیدۆزیەوە، ئەم شێوازە ئاسانکاری بۆ خوێنەر دروست دەکات و یاسایێکی فەرهەنگیشە، دەکرا لەم کتێبەش پەندەکان و ئیدیۆمەکان لە یەکتر جیا بکرابانەوە. چونکە هەموو پەندێك، ئیدیۆم نییە و هەموو ئیدیۆمێکیش پەند نییە. نموونە: (کەری دۆزە، چاولەدەر، کونەسە، چێدێ، حیزی حیلەی، … هتد،) ئەمانە ئیدیۆمن، زۆر بە ئاسانی دەتواندرێت لە پەندەکان جیابکرێنەوە، پەندەکانیش دیارن.

سێیەم: هەندێك ئیدیۆم و پەند، شێوەی شیعریان هەیە، وەزن و قافیەیە، دەبێت وەکوو خۆی بنووسرێت، ئەمەش بۆ ئەوەیە، بە ئاسانی لەبەر بکرێت. بۆ نموونە:

پەندی104. دەڵێت: (هەتا سەر بژی، قون عاجباتیا ئەبینی)، ڕاستەیەکەی: (تا سەر بمینێ، قوون عاجباتیا ئەبینێ).

پەندی170. دەڵێت: (در مێشە لە گوش هەرەنیشی) ڕاستییەکەی: (در وەکی مێشێ، لە گوش هەرەنیشێ). لە ڕووی واتاوە وەکوو یەکە، تەنها ئاوازەکەی جیایە.

پەندی203. دەڵێت: (مەیمون بەخۆ لە خۆ نەبوو، خوریکەشی لێ هاتن)، ڕاستیەکەی: (مەیمون بە خۆ نەبوو، خۆریکەشی لێ هاتبوو).
پەندی229. دەڵێت: (فەقیر لێ فەقیرە، با هەر برنج بەشیری بخوات)، ڕاستیەکەی (فەقیر لێ چی فەقیرە، با بخوات برنج بەشیرا). هەریر و باتاس برنجیان لێ دەچاند و خەڵکی گوندەکانی دەوروبەریش هەژاربوون. کاتێ هاتنە لای خانزادی میری سۆران، ئەو قسەیەی بە خەڵکە هەژارەکەی وتووە، وایزانیووە، وەکوو خەڵکی هەریر و باتاس، برنجیان زۆرە و شیری حەیوانیشان هەیە، با هەر برنج بەشیری بخۆن.
برنج بەشیر: خواردنێکی فۆلکلۆرییە.
پەندی282. دەڵێت: (قالب مێشی دەنگ گامێش)، ڕاستیەکەی (لە قالبی مێشە، لە دەنگێ گامێشە).
پەندی 371. دەڵێت: (مەگەڕێن لە کەکاڤارا، هەون لە چەقەرا)، ڕاستیەکەی (ڕامەمینێن لەڕەقەرا، یان (کەفەڵا_ کەفەڵ))، . وز هەوە لە چەقەڵا).
زۆر پەندی تری تێدایە، ئەوە لە مانا و ناوەڕۆکی پەندەکە کەم ناکاتەوە، بەڵام ئاوازی شیعری و کێش و سەروا بە پەندەکە دەبەخشێت، ئەمە ڕاستییەکەیە.
چوارەم: بەڕای خۆم هەندێکیان نووسراون، ئەمە لە ڕاستیدا نە پەندن و نە ئیدیۆمن، بەڵکو قسەی ئاسایین و کەسێك لە گوندێك یان دانیشتنێك وای وتووە، یان مێژوویان زۆر دوور نییە، بۆ نموونە:
پەندی213. دەڵێت: (ئەرێی میسریە). ئەو قسەیە لە هەشتایەکان پەیدابوو لە ڕواندز، کرێکارە میسریەکان زۆر کاسب بوون و دەهاتنە ڕواندز و هەموو کارێکیان دەکرد. ئەمە لە نێو گوندەکان بە گاڵتە بە خەڵکی گوندی (سەران)یان دەوت: میسری! واتە کاسب و خاوەن کاری جوان و ڕێك و پێك.
پەندی: 319. دەڵێت: (هەی پەکت خۆن). پارتی کرێکارانی کوردستان، لە دوای ڕاپەڕین لە دەڤەری ئێمە هەبوون و لەشەڕی براکوژیش لە دەوروبەری ڕواندزی لە 1993 بەسەرەوە، لە گوندەکانی ڕواندزی جموجۆڵیان پەیدابوو. ڕاستییەکەی، ئەو قسەیە هی مام قادری فەقیانەییە! کە پیاوێکی قسە خۆش بوو، بە گاڵتە ئەم قسەیەی کردووە.
پەندی517. دەڵێت: (ئەڕێی نەوەی پیرەخانێیە). پیرەخان: نەنکی منە و ناوی خانم جبرائیل (1927_2003) بووە و لەو ساڵانە ئەمری خوای کردووە، ڕاستە ئەو مامانێکی چالاك و ژنێکی ئازا و دەستوبرد و بەکارە بووە. منیش شانازی بەو ئافرەتە دەکەم و خەڵك باسی سیفەتە جوانەکانی دەکەن. منداڵەکانیشی ناسراون، بە تایبەتی کوڕی گەورەی، وەستا جبرائیل. بەڵام ئەمەش نابێتە ئیدیۆم، ڕەنگە تەنها لە

ئاكۆیان بەكارهاتبێت، ئەویش زیاتر وەك و توانج تێگرتن و گاڵتە پێكردن بەكاردێت بۆ نەوەكانی ئەو!

پەندی 307. دەڵێت: (سەرم بەخۆ سوڕاوە)، ڕووداوەكەتان نووسیوە، بەڵام ئەمە ئیدیۆم نییە، كەسێك لە ترسان ئەو قسەیەی كردووە، بەڵام كۆ ئەو قسەیە بەكاردەهێنێت. ڕەنگە ئەم جۆرە قسانە زۆر بن، كەس ناڵێت.

پەندی 939. دەڵێت: (بەرمیلی هێنا سرەی)، هەر لە قسەیەكی تەنز دەچێت. نەوت دابەشكردن و بەرمیل ڕیز كردنیش هەر ئەم ساڵانە پەیدابووە.

پەندی 955. دەڵێت: (هەر كەس لە جێی خۆی)، دیارە ئەم ڕووداوە بە پێی نووسینی ئێوە، لە گوندی ئاكۆیان ڕوویداوە، پێش ساڵی 1974. ئەمە نابێتە ئیدیۆم، ئەمە قسەیەكی خۆشە یەك لە شاییكەرەكە وای وتووە و ژنی لە دەست بووە. خۆتان دەزانن لە دەڤەری ئێمە خەڵكی ڕواندز و گوندەكانی حەزیان لە گاڵتە و قسەی خۆشە. وشە و ڕستەی تەنز و ناو و ناتۆرەی سەیر بە یەكتر دەڵێن، تەنانەت جنێودانیش كەلتوورێكی باوە. وەكوو قسەی (ڕواندزی كفتە دزی)، (هەولێری بە مریشكە كوركێ نەویری). ئەمانە ناچنە خانەی ئیدیۆم. بەڵام ئیدیۆمیش هەیە تەنز و پێكەنیناوییە.

پێنجەم: ڕاستكردنەوەی چەند ئیدیۆم و پەندێك:

لە پەندی 54. دەڵێت: (مار لە خۆنەبوو، میوانیش هاتن)، ڕاستیەكەی (مار لە خۆ نەبوو، میوانیش سەربار).

لە پەندی 216. دەڵێت: (چێردێشین و قەسكوان خواردن نەگێترایە)، ڕاستیەكەی (چیردێشین و قەسكوان كرێشتن نەگێترایە). قەسكوان دەكرێشترێت ئەوجا دەخورێت.

لە پەندی 101دەڵێت: (ژن هەندووە، مێرد لە دووە)، ڕاستیەكەی (مێرد هەندووە، ژن لە دووە).

لە پەندی94. دەڵێت: (ئەوەی گەڕا درا) ئەمە تەنها بۆ كیژەكی گەڵێك بەكاردێت، نەك منداڵ و ئافرەت. زیاتر بۆ ئەوانەی پەردەی كچێنیان هەیە و هێشتا هەر كچن و شوویان نەكردووە، ئەگەر زۆر بگەڕێن ڕەنگە تووشی ڕووداوی دەستدرێژی و شتی وا بن.

پەندی 129 دەڵێت: (خوا تا سەرا نەبینێ بەفرێ ناوێتی)، پەندەكە دروستە، بەڵام لە خوارەوە وشەی سەران هاتووە، گوندێكە سەر بە قەزای ڕواندزە، لێرە مەبەستی گوندی سەران نییە، ئەم وتەیە لە بادینانیش هەیە، واتە خوا تا سەری مرۆڤ و بارودۆخی كەسەكەی نەبینێت، تووشی ئەو بارودۆحە نەخوازراوە نایێت. خوا هیچ كارێك بۆ هۆكار ناكات وەك خۆتان نووسیوە.

پەندی 417. دەڵێت: (ئەرێی عرووسە)، مەبەست كەسانی سوور و سپی و

جوانە، بە تایبەتی ئافرەت، من بەم لێکدانەوەیە ناڵێم هەڵەیە، بەڵام ڕاستییەکەی، بۆ کەسی بێدین و زۆردار و بێویژدان بەکاردێت، چونکە لە جەنگی یەکەمی جیهانی یەکەم، لە ساڵی 1916 عرووسەکان (ڕووسەکان)، کوشتار و خوێنڕشتنێکی زۆریان لە ڕواندز کردووە، ئەو پەندە لەو کوشتن و کۆشتارییە هاتووە!

پەندی 537. دەڵێت: (خۆ مارێ ئەحمەد قەدێی نییە)، ئەم پەندە ڕاستییەکەی ئەوهایە: (خۆ ئەحمەد قەدێی موسڵێ نیم).

لە پەڕاوێز نوسراوە: ئەحمەد قەدێ دەوڵەمەندێکی خەڵکی ڕواندز بووە. ئەگەر بڕوانینە ڕاستی پەندەکە دەردەکەوێت، کوردە وخەڵکی موسڵە و کەسێکی دەوڵەمەند و دەستڕۆیشتی موسڵ بوو. ناوی محەمەد عەبدولقادر بووە، خانەی ئەحمەد قەدێی لە موسڵ بەناوبانگ بووە و مزگەوتێکیشان بنیات ناوە و لەشەڕی داعش، بەداخەوە تەقێندراوە. گویە یەکەم ترومبێلیش ئەوان هێناویانەتە موسڵ!(6)

خاڵێکی تر، وشەی قەدێ لەنێو ڕواندزییەکان نییە، لە سلێمانی، کورتکراوەی قادر (قاڵە)یە و لە ڕواندزێ (قادێ)یە، لە لای موسڵ و برا شەبەکەکان (قەدێ)یە.

لە پەندی 540. دەڵێت: (شێتیان کرد و بە شێتیشیان باکردێ)، پەندێکیش هەیە، لە ڕاستیەکەی، ئەو زیاتر بەکاردێت، دەڵێت: (کەریان پێگا و بانگیشان لێ ڕاهاوێشت).

پەندی685. دەڵێت: (ئەرێی لە هەندوات ڕەبا دایە)، ئێوە نووسیوتانە: (ئەنجامی کارێکی جوانە لە لایەن کەسێك، دەبێتە هۆی سەرنجڕاکێشانی ئەوانی تر، کە لایان چاوەڕوان نەکراو بووە، بۆیە باوەڕی پێ ناکەن و بۆ کەسی تر دەگێڕنەوە). ڕاستیی ئەم پەندە، بە کەسێك دەوترێت: چەقۆ یان داسولکە و داسی تیژ بێت، لە تیژیان موو بکات، ئەمەی پێدەڵێن!

لە پەندی143. دەڵێت: (ماری لە بنەی هەریرە، جەم جەمەی نان و شیرە، ئەوی قامکانی…ە.)

ئەمە دەمەتەقێیەکە لە نێوان کوڕە شوانێك و بێریێك لە کاتی کوێستان و گەرمیان لە شوێنێك بە یەك دەگەن، مەڕ و ماڵاتەکەیان بەیەك دەگەن و تێکەڵاو دەبن. بە قسەی (حاجی ساڵح حەسەن ئاکۆیی) بێت کە بەشی زۆری تەمەنی خۆی بە شوانی بردۆتە سەر، ئەو بەسەرهاتە لە گەردەگەردێ ڕواندزێ بووە.

کوڕە شوانەکە، کیژێك دەبینێت و بەم شێوەیە دەڵێت:

مارم لە بنەی هەریرە

جەم جەمەم نان و شیرە

ئەوەم قاتێری . یرە

کورەکە ئاماژە بۆ دەستی ڕاست دەکات و نیشانەی کیژەکە دەدات.

کیژەکەش یەکسەر بە تەنز، وەڵامی کوڕە شوانەکە دەداتەوە:
مارم لە بنەی ڕواندزە
جەم جەمەم نان و گێرمزە
ئەوەم قاتێری . وزە
ئەویش پەنجەکانی هەردوو دەستی بە شێوەی بازنەی پێشیانی شوانەکە دەدات.
ئەو کوڕو کیژە، هی ڕەوەندەکانی هەریر و ئەو دەڤەرە بووینە، کە کۆچیان دەکرد، هەواریان لە گەردەگەرد و بێرێ و ڕووباری کاولێکان هەڵدەدا، وەکوو پشووێك دوای سەردەکەوتن. ساڵانە ڕەوەندەکان کوێستان و گەرمیانیان دەکردن، ئەمە ئەو بەڵگەیە بووە هیچ لەگەڵ ئیدیۆمەکە و شرۆڤەکردنی ئێوە ناهێتەوە. ئەو جۆرە دەمەتەقێیانە لە نێوان، کوڕ و کچ لە شیعری فۆلکلۆری کوردی زۆرە و جنێو و تەنزیشی تێدایە.
پەندی66. دەڵێت: (خۆ زەویێ لەعلی خانێ نییە). ڕاستییەکەی: (خۆ میراتێ لە علی خانێ نییە). چونکە (عەبدوڵڵا پاشا)، هەموو میرات و سامان و زەوییەکانی دەشتی دیانا و هەریری، بۆ (سەعید بەگی) بەجێ هێشتن، کە ئەویش کوژرا، هەمووی بۆ ئیسماعیل بەگی تاقانە مایەوە، کاتێ ئەویش تیرۆر کرا، بۆ لەعلی خانێ و مستەفا ئاغا و ئەوانە بەجێ ماوە. حکوومەتیش دەستی بەسەر هەندێکی داگرت و زوو زووش هەندێك کەس پەیدا دەبن و داوای ئەو بەشە میراتە دەکەن.
پەندی492. دەڵێت: (کلی لە چاوێ مرێیا کاتێ) ڕاستییەکەی: (کلی لە چاوێ مردیا ئەکاتێ).
لە پەندی124. دەڵێت: (صەی خۆ لێ بدات، ئاوەگرە بیت)، لە پەندی 523. دەڵێت: (صەی هار)، لە پەندی 737. دەڵێت: (سەگ ساحێبی خۆ نەناسیتێ)، لە پەندی 793. (کونە صە)، لە پەندی 659. دەڵێت: (هێسکا بشکێنن گو کسێکی تێدانە). من تەنها قسە لە سەر وشەی (صە، سەگ، کسێك) دەکەم. ڕواندزی وشەی (سەگ) بەکار ناهێنن، وشەی (کسێك) یان (سە) نەك (صە)، نازانم بۆچی بە (ص) عەرەبییتان نووسیوە، ((لە کوردیدا پێویست بە بەکارهێنانی (ص) نییە، ئەگەرچی لە هەندێ وشەی کوردیش وەك ئاخاوتن هەبێت، وەکوو: صباح و صوبحی و صاڵح و پاص و چێندە… لە دەربڕیندا لە هەندێك وشەدا دەنگی (س) بووە (ص)، وەکوو: صێدە و صەگ و صەڵتەنەت و صەڵەتە و صوڵتان و صاڵ… پێویستە هەموو ئەوانە، وەکوو(س) بنووسرێن و وەکوو ئەلەفۆنی دەنگی (س) مامەڵەیان لەگەڵدا بکرێت.(7))) خو ئەگەر بڵێین (سە) کێشە نییە. لە ساغکردنەوەی وشەکان زۆر جار ئەو کەسەی دەڵێت وشەکان دەگۆڕن، یان بە شێوەی زمانی نووسین دەڵێن.
لە پەندی 312. دەڵێت: (ژنێ ئەگە مێرد بەدرێ نەبی، قونێ لە بە

نانی دینی و ئەبا) و لە پەندی دواتر دەڵێت: (ئەگەر پیاو هەنجەتی بە ژنێ گرت، ئەرێ لە بەر نانی قونا داوێی). ئەو دوو پەندە پێچەوانەی یەکن و جارێك بۆ هەنجەتی پیاو، جارێك بۆ هەنجەتی ژن، من ناڵێم، ئەوی هی ئێوە هەڵەیە، لە پەندی دووەم (لە بەر نانی قونا داوێی). بۆ زانییاری قوون ناهاویشترێت، بەڵکوو بادەدرێت, زیاتر ئەوەی من بیستوومە و ئەوەیە: (خەسوێ کەیف بە بووکێ نەدەهات، دەیگۆ قووونا لەبەر نانی بادەدا). ئەم پەندە ڕەنگە بۆ هەردووکی سەرەووە گونجاوتر بێت.

زۆر پەندی تر هەیە لە ڕووی نووسینەوە یان لە ڕووی لێکدانەوەی ماناکانیان کەموکورتی تێدایە.

شەشەم: لە دوا لاپەڕەی کتێبەکە نوسراوە: (جەواد محەمەد نەورۆز، لە دایکبووی ساڵی 1963) ڕاستیەکەی: (جەواد ساڵح نەورۆزە، باوکی ناوی محەمەد نییە، ساڵی لە دایکبوونی بریتییە لە 1957)(8).

حەوتەم: ئەو وشانە دەبێت لێکدراو بن، نەك بە جیا بنووسرێن، یان بۆشایی لە نێوانیاندا هەبێت:

شیر پیس : شیرپیس

دەست دۆ: دەستدۆ

لاق تیرۆك: لاقتیرۆك

چاومەلە بۆق: چاو بەلە بۆق، نەك مەلە بۆق!

پشیلەی حەفت ڕۆح: پشیلەی حەفتڕۆح

ڕدێن جوو: ڕدێنجوو

بنە پیتۆر: بنەپیتۆر

کەپ زورنا: کەپزوڕنا

پێ ڕەش: پێڕەش

وەجاغ كۆر: وەجاغكۆر

بابان كۆر: بابانكۆر

قوون فرە: قوونفرە

کدو شامی : کدوشامی

قوونکە جێسك: قوونکەجێسك

بێ ودم: بێودم

پێ حەبەش: پێحەبەش

پێ پان: پێپان

داوێن پیس: داوێنپیس

زۆر وشەی تریش بەم شێوەیە بەرچاو دەکەون و لە ئیدیۆمەکانیش زۆر وشە پێکەوە نووساون.

هەشتەم: پەندی 295 و 396 دووبارەیە (بووە گێرەی ئۆمەرە كۆری).

نۆیەم: هەندێك وشە هەیە لە ڕووی نووسین و هەڵەی تایپ و هەتا

خاڵبەندیش زۆر کەموکورتی تێدایە، واتە هەڵەی هەڵەچن و ڕێزمانی وخاڵبەندی. لە کاتێکدا، لە بەرگی کتێبەکە نووسراوە، سێ کەس هەڵەچنی بۆ کردووە، یەکێکیان خۆی خاوەنی کتێبی خاڵبەندییە، لەو بارەیەوە ئەزموونی هەیە، بۆیە نەدەکرا ئەو هەموو هەڵەیە ڕوویدات. لە خوارەوە ئەو وشانەم دەستنیشان کردوون، بەڵکو بۆ کتێبیی (pdf)، یان بۆ چاپی داهاتوو هەڵەکان ڕاستبکەنەوە.

پ10. هەڵە و نەنگی و ناتەوایی: لێرەدا وشەی(نەنگی) واتە شەرم، دەبوایە (لەنگی) نووسرابوایە واتە ناتەواویی.

پ 29. دەخەنە دەخەڕوو: دەخەنەڕوو.

پ 35. کە لە کوردیدا، ئەو (کە)یە، زیادە.

پ 5. سروستی: سروشتی.

پ65. سوپاسگوزران: سوپاسگوزارن.

پ 65. پەشمانی: پەشیمانی.

پ66. مراتگری: میراتگری.

پ70. قەسە: قسە.

پ91. لە گەڵی دەڵێن: لەگەڵی دەڵێن. بە هۆی لێکجیاکردنەوەی (لە، گەڵی) ئەم ڕستەیە وەك جنێو لێهاتووە.

پ92. بەڕستەوخۆ: بەڕاستەوخۆ.

پ97. بە هیچ شتێك ڕازی نین، لە نێوان دوو بژاردەشدا بە هیچیان ڕازی نین. کە وتت بە هیچ ڕازی نین، کەواتە ڕستەی (لەنێوان دوو بژاردە بە هیچیان ڕازی نین)زیادە.

پ 116. ڕحەتە: ڕەحەتە.

پ120. سەرکەو توو: سەرکەوتوو.

پ126. گفتگۆی: گفتوگۆی.

پ146. پێوەر پێوەر نییە. پێوەرێك زیادە.

پ150. بەغداێش: بەغدایێش.

پ154. نا ڕحەتن : ناڕەحەتن.

پ158. هەڵسوکەتیان: هەڵسوکەوتیان.

پ170. پێیوانەیەکی: پێوانەیەکی.

پ176. هاتەووە: هاتووە.

پ177. بارامبەر: بەرامبەر، بەرانبەر.

پ191. قازانیان: قازانجیان.

پ192. ناگونێن: ناگونجێن.

پ205. هەڵسووکەوت: هەڵسوکەوت.

پ220. بزنی گێ و: بزنی گێوو.

پ221. پێی ئەویش پێی دەڵێت: وشەی (پێی)ی یەکەم زیادە.

پ227. کارکردن زۆر کەسێك: کارکردنی زۆری کەسێك.

پ228. دوایان: داوایان.
پ249. خواردێك: خواردنێك.
پ252. لە دەنیشتن و کوڕ: لە دانیشتن و کۆڕ.
پ255. هە□دزب□رێت: هەڵدەبژێرێت.
پ262. ناه□ن□نەوە: ناهێڵنەوە.
پ285. ئامۆژگارییە: ئامۆژگارییە.
پ293. دەوسڕێن: دەسوڕێن.
پ300. سوژن: سووژن. لە پەندی 590. سووژن: سوژن. ئەگەر چی ئەم کێشەیە، هی دوو (وو) ڕووبەڕووی زۆربەمان دەبێتەو. بە ڕای خۆم بۆ هەندێك وشە لە ڕووی واتاوە کێشە دروست ناکات، وەکوو(سوژن و سووژن)، بەڵام بۆ هەندێکی تر هەڵەی مانای لێدەکەوێتەوە. لەم کتێبە، ئەم وشانەش بەرچاو دەکەون. وەکوو: (شو: شوو، قوت: قووت، توڕە، تووڕە، قون: قوون … هتد.) ماناکەیان دەگۆڕێت بە هۆی زیاد و کەمی پیتێك.
پ312. نزیی یەکترن: نزیکی یەکترن.
پ318. زیادەڕوەییە: زیادەڕەوییە.
پ341. ئەو کەسانەی کە لە کاتی خۆی، (کە) زیادە.
پ343. تفتی ناو دەمیان: تفی ناو دەمیان. بڕوانە (تفت و تف)، چەن مانای وشەکەی گۆڕیووە.
پ351. ڕووحگەورەیی: ڕۆحگەورەیی، ڕوحگەورەیی.
هاتە هاتێ بەرازی: هاتە هاتێ بەزاری.
پ361. بەرژەوندی: بەرژەوەندی.
پ365. برینج: برنج.
پ365. کەرێ یان: کەرێیان.
پ377. زانروە: زانراوە.
پ400. ئەکسانە: ئەو کەسانە.
پ419. کە کەتونەتە: کەوتونەتە.
ڕیبواران: ڕێبواران.
پ431. هەلۆسکەوت: هەڵسوکەوت.
مامەڵ: مامەڵە.
پ436. بۆ ئاوو: بۆ ئاو.
پ442. ساحبە: ساحێبە.
پ447. دەیبنی: دەیبینی.
پ452. دوست: دۆست.
پ462. داچرووو: دارچروو.
پ468. ئاڕەستە: ئاڕاستە.
پ472. دەوڵمەند: دەوڵەمەند.

پ475. پیاوتیان: پیاوەتیان.
هێله: هێلکە.
پ574. کونە فرە: قوون فرە.
پ583. کەسێکەکەدا: کەسێکدا.
پ585. دەربڕ□نی: دەربڕ□ینی.
پ602. بە ئاڕاستە: بەو ئاڕاستە.
کە کەسەکە: (کە) زیادە.
کاریگەریگەر ترە: کاریگەرترە.
پ605. تووش: تووشی.
پ607. ئامەژەیە: ئاماژەیە.
پ608. گونهات دەگات: گوناهت دەگاتێ.
پ617. هەل و دەرفەتەێك: هەڵ و دەرفەتێك.
پ621. نە بارن: نە باران.
پ624. بەرنبەر: بەرامبەر. وشەی (بەرانبەر) دروسترە!
پ640. قەڵە و : قەڵەو.
پ642. کەتۆتە: کەوتۆتە.
پ667. توانانی: توانای.
پ677. شەیان: شەیتان.
پ677. سستت: سست.
پ686. ئەستمە: ئەستەمە.
پ699. دەسکەتێکیان: دەستکەوتێکیان.
پ724. بەڵنیان: بەڵێنیان.
پ735. بزمان: ڕەنگە مەبەستی بزمار بێ، لەگەڵ قافیە پەندەکەش دێتەوە!
پ790. چاو مەلە بۆق: چاو بەلەبۆق. بەل: مانای فرە و گەورە. مەبەستی مەلەبۆق نییە، کە جۆرێکە لە مەلەوانی!
پ807. بێسەرووبەر: بێسەروبەر.
پ809. قۆڵ: مانای قۆڵی کراس دێت، باسك. نەوەك کە ئێوە نووسیوتانە بۆ قۆڵایی. قووڵ: واتە قۆڵایی.
پ819. زەیا: زەلیل.
پ845. قزەون: قیزەوەن.
پ857. نانی ئیللەلڵایێی، نانی ئیلاهییێ. ئیلایێ.
پ869. لەناو خەڵیدا: لەناو خەڵکی دا.
پ879. لەو قورشیەی: لەو قوڕەی.
پ921. سە بە بەڵا: سەر بەبەڵا.
پ955. قازانێکیان: قازانجێکیان.
پ972. گفتە: کفتە.

پ976. هوڵدەقورتێنن: هەڵدەقورتێنن.
پ992. نا ڕکییە: ناڕێکییە.

دەیەم: هەڵەی پەڕاوێزوکان

سماسل: سمایل ل17.
ئەسعد حدێ: ئەسعەد عەدێ.
(لەعلی خان لە دوای مردنی کوڕە تاقانەکەی خۆشی بۆ ماوەیەکی کەم، کۆچی دوایی کرد.) لەعلیخان لە ساڵی 1968 کۆچی دوایی کردووە، ماوەیەکی زۆرە، (35)ساڵ دەکات. ئەم ماوەیەش کەم نییە بەقەد تەمەنی کوڕەکەیەتی.
پێی ە وەی: بۆئەوەی، ل21.
گوزە: گۆزە، ل27.
تەڵا قۆ: تەڵاقی، ل70.
کەرترینی: کەرتێینێ.
هەوارزی کەرترٍینێ: هەروازی کەرترینێ. ل135.
ئ ا کێیان: ئاکێیان. ل151.
ناحیەی وەتێی: ناحیەی وەرتێی. ل156
ڕەنگە زۆر وشە و گۆڕ و شتی تر هەبێت، هەڵەی تێکەوتووە، من هەر ئەوەندەم دەستنیاکردووە.

-______________

سەرچاوەکان:

1. ئیدیۆم لە زمانی کوردیدا، جەلال مەحمود عەلی، بەغدا، 1982، ل16.
2. هەمان سەرچاوە پێشوو. ل16
3. فەرهەنگی ئیدیۆم لە زمانی کوردیدا، عەبدولوەهاب کانەبی شەریف، سلێمانی، 2005، ل5.
4. پەندی کوردی، حەمید ڕەشاش، لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، هەولێر، 2020، ل7.
5. ئیدیۆم لە ڕواندزێ و دەوروبەری، هەڵمەت بایز، ڕێبوار عەبدوڵڵا، هێمن ڕەقیب، بەرگی یەکەم، سەنتەری هەندرێن بۆ زمان و توێژینەوەی کەلتووری، چاپی یەکەم، 2020.
6. حەمەد قەدڕی موسێ، داناز عەبولڕەحمان، دیپلۆماتیك مەگەزێن، 2019 /12/1.
7. ڕێنووسی خاڵبەندی، د. هەڵمەت بایز، سەنتەری هەندرێن بۆ زمان و توێژینەوەی کەلتووری/ زانکۆی سۆران، 2020، ل21_22.

8. وەستا ڕەجەب چەکسازی بلیمەت. جەواد ساڵح نەورۆز، ساڵی یەکەم، 2018، ل 263.

لە بارەی کێشەی گەلی کلدۆ ئاشوورەوە.. نووسینی: ستیڤان شێمزینی

خوێندنەوە و شرۆڤەکردنی دۆزی گەلی کلدۆ ئاشووری هەروا تەمایەکی ئاسان نییە و هەموو کەسیش ناتوانێت دەرەقەتی بێت، بەو پێیەی خۆی لە خۆیدا دۆزێکی مێژوویی و سیاسیی فرە ڕەهەندە. ئاگایی مێژوویی و سیاسیی زۆر پێویستە بۆ ئەوەی بتوانیت بابەتییانە لەمەڕ ئەو پرسە بدوێیت. ئێمە لێرەدا لە ڕێگەی دوو وتاری ڕۆژنامەوانییەوە هەوڵماندا وە بەشێک بین لە پرسەی قسەکردن لەمەڕ کێشەی گەلی کلدۆ ئاشوور. لێرەدا دەبێت خوێنەر سەرنجی ئەوە بدات هەردوو وتارەکە بۆ زەمانێکی ڕۆژنامەوانی بەحت نوسراون و هەر لە ڕۆژنامەکانیشدا بڵاوکراونەتەوە. ئەگەرچی کلدۆ ئاشوورییەکان لەچوەی عێراقدا دوو ئاڕاستەی سەرەکین لە رووی سیاسییەوە، یەکەمیان گووتارێکی کوردستانیی هەیە، هەرچی دووەمیشیانە ئەنتی کورد و خاوەنی نەزعەیەکی عێراقچێتییە. لەگەڵ ئەمەشدا ئێمە وەک یەک مەسەلە لە پرسی ئاڵۆزی گەلی کلدۆ ئاشوور دەڕوانین و شیکاریی بۆ دەکەین. هەڵبەتە دابەشبوونی جوگرافیی پێکهاتەکە ڕۆڵێکی گەورەی هەبووە لەوەی دۆزەکە بەهەند وەرنەگیرێت، چوونکە لە هەموو شوێنەکانی عێراق بوونی پێکهاتەی کلدۆ ئاشووری هەروەک کەمینەیەک دەرکەوتووە.

لە ساتەوەختی پێشووی فەرمانڕەوایی بەعس و سەددامدا تێکڕای ئەو پێکهاتەیە وەک عەرەبی مەسیحیی لێیان دەڕوانرا، واتە سیمای ئاینیی زاڵکرابوو بەسەر ئەو گەلە دێرینەی میسۆپۆتامیادا، ئەگەرچی حزبی سیاسیی و ڕێکخراوی جۆراوجۆری کولتووریی لە ئارادابوون کە پارێزگارییان لە مانەوەی ئەو گەلە دەکرد، بەڵام هەموو ئەوانە بەپێی یاساکانی بەعس یاساغ بوون و هیچ کۆمەڵە و حزبێکی کلدانی سریانی ئاشووری مۆڵەت پێدراوی تەنانەت کارتەنیش ڕێگەپێدراو

نەبووە، هەروەک چۆن لە ماوەی فەرمانڕەوایی بەعسدا ئۆتۆنۆمی کارتۆنی و پارتی دیموکراتی کارتۆنی بۆ کورد چێکرابوو کە لە واقیعدا بەعسیزمی کوردەنراو بوو، بەڵام ئەو ڕێکخراوانە بە هیچ پێکهاتەیەکی تر بۆ دیاریکراویی کلدۆ ئاشوورییەکان لە ئارادا نەبووە، چوونکە لە کولتووری بەعسیزمدا حاشا لە گەلێک بەو ناوەوە دەکرا، هەروەک ئاماژەم پێدا وەک کەمینەیەکی ئاینیی بە ڕەگەز عەرەب شوناس دەکران.

لە پاش رووخانی سەدام، بارودۆخی سیاسیی لە عێراقدا لە سەرەتادا و لە کاتی هەبوونی سوپای هاوپەیمانان دەرفەتێکی باشی بۆ هەموو لایەک ڕەخساند تاکوو خۆیان تەرح بکەن، لەوانەش گەلی کلدۆ ئاشووری دەرفەتی بۆ ڕەخسا کە گوزارشت لە خۆی بکات. هەرچەند لە ساڵی 1992ەوە لە یەکەم خولی پەرلەمانی کوردستاندا پێنج کورسی کۆتا بۆ کلدۆ ئاشوورییەکان جێگیرکرا و مافی دامەزراندنی حزب و کۆڕ و کۆمەڵەی سیاسیی و فەرهەنگییەکانی ئەو گەلە بە یاسایی کرا و چەندان خوێندنگەش بە زمانی سریانی دامەزران و دواجاریش عەینکاوە وەک ناوەندی دەسەڵاتێکی ئۆتۆنۆمی نافەرمیی ڕۆڵی دەگێڕا، بەڵام لەسەر ئاستی عێراق ئەمە لە ئارادا نەبوو، تا هەنووکەش بەو ئاستە نییە لە کوردستان هەیە، بە پێچەوانەوە حکوومەتی عێراقی نەیتوانیوە پارێزگاریی لە ژیان و ماڵی هاووڵاتیانی کلدۆ ئاشووری بکات، لە ئەنجامیشدا زۆرتر لە نیوەی ئاشوورییەکانی بەغداد و موسڵ ئاوارەی کوردستان و وڵاتانی ئەوروپا بوون.

ڕێگەچارەی هەرە دروست بۆ چارەسەری کێشەی ئەم گەلە کە پێکهاتەیەکی ڕەسەنی کوردستان و عێراقن، بە دیتنی من پێدانی مافی ئۆتۆنۆمییە لە چوارچێوەی کوردستان یان عێراق، لەو شوێنانەشی زۆرینە پێکدەهێنن مافی دامەزراندنی ئیدارەی تایبەت بە خۆیان هەبێت، ئەمەش بە پێی یاسایەکی روون و کۆنکرێتی ڕێکبخرێت و لە هەردوو پەرلەمانی کوردستان و عێراق بە دەنگی پەرلەمانتاران پەسەند بکرێت. هەروەک پێویستە ئەم مافە بە دەستووریش گرانتی بکرێت. بە تورکمانەکانیش هەمان بیردۆز چارەسەرێکی دادپەروەرانەیە. پێموایە لە کوردستان لە ئێستادا کە هەرێمێکی فیدراڵییە و ڕەنگە لە دواڕۆژیشدا ببێتە دەوڵەت هیچ ئاستەنگ و کەسپێک نابینم لەسەر ڕێی پیادەکردنی ئەو بیرەکەیە، ئەوەی دەمێنێتەوە عێراقە، عێراقیش تاکوو ئێستا بەهەمان لۆژیکی دیکتاتۆرییەتی زۆرینەیەکی شیعەمەزهەب بەسەر ئەوانیتردا بۆ کورد و سوونە و ئاشوورییەکانەوە بیر دەکاتەوە و هەنگاو هەڵدەگرێت.

چاپتەری یەکەم
تەنگژەی عێراق و چارەنووسی ئاشوورییەکان

گەلی ئاشوور یان کلدە ئاشووری بە یەکێک لە دێرینترین گەلانی میزۆپۆتامیا دەژمێردرێت، ئەم گەلە بە رەسەن سامییە سەرەتا وەک چەند هۆزێک لە نیوە دورگەی عەرەبی ژیاون، بەڵام بە پێی سەرچاوە مێژووییەکان لە چوار هەزار ساڵ بەر لە زایینەوە بەرەو وڵاتی میزۆپۆتامیا کۆچیان کردووە. لەگەڵ ئەو کۆچکردنەشدا دەوڵەتێکیان لە ناوچەکە دروستکردووە کە دواتر بووەتە ئیمپراتۆریایەکی مەزن و شاری نەینەوا (موسڵی ئێستا)یان کردووە بە پایتەخت، هاوکات رۆژ لە دوای رۆژ سنووری قەڵەمڕەوی ئەم دەوڵەتە رووی لە زیادبوون کردووە، تا دواجار بووەتە یەکێک لە گەورەترین ئیمپراتۆرییەتەکانی ناوچەکە. هەرواش ئیمپراتۆریای ئاشوور بەردەوام لە جەنگدا بووە تا بتوانێت دەسەڵاتی خۆی بەسەر تەواوی ئەو ناوچەیەی کە ئێستا پێی دەڵێن رۆژهەڵاتی ناڤین بسەپێنێ، بۆ نموونە لە ساڵانی 884-860 (پ.ز) چەندین هەڵمەتیان بردەتە سەر (لۆلۆ)کان، لە ئەنجامدا لە ناوچەکانی زاموا (سلێمانی) و مەریوان و پێنجوێن دەریان پەڕاندوون، کە دوای سەرکەوتنەکانی پادشای ئاشووری (ئاشوور ناسرپاڵ) بەسەر (ئامینخا)ی پادشای لۆلۆ (ئەستونی سەرکەوتنی) لە سەرای نەینەوا نیشانداوە، بەڵام لە دواهەمین جاردا بە هاوپەیمانێتی مادەکان و بابلییەکان لە سەردەمی پادشا (سەنحاریب)دا ئیمپراتۆریەتی ئاشوور تووشی شکستی گەورە هات و لە ئاکامدا ئیمپراتۆریەتەکە لە بەریەک هەڵوەشایەوە، ئیتر لەو کاتەوە گەلی ئاشوور بووەتە گەلێکی پەڕاگەندە و وڵاتەکەی لەسەر ئەتڵەسی جیهان سڕاوەتەوە و مێژوو بە درێژایی زیاتر لەم دوو هەزار ساڵە رووبەرێک بووە بۆ پاکتاو و لەناوبردنی گەلی ئاشووری، هەر لەو رێکەوتەوە مێژووییەوە، کێشەیەک خۆی خزاندەتە ئەم دەڤەرەوە کە ناوی کێشەی ئاشوورییەکانە و تا بە ئەمڕۆش دەگات بە چارەسەر ماوەتەوە، بەڵکو لەنێو کورەی ئاگری رۆژهەڵاتی ناویندا بوونی ئەو گەلە خەریکە دەتوێتەوە.

کێشەیەکی مێژوویی و پەڕاوێزکراو

کێشەی گەلی ئاشوور یەکێکە لە گرنگترین کێشە نەتەوەییەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، بەڵام دابەشبوونی ئاشوورییەکان بەسەر چەند دەوڵەتێکدا کارێکی وایکردووە کێشەکە ئاڵۆزتر بێت، لەوەش گرنگتر ئەوەی کارەکەی کردووەتە کارێکی ئەستەم و زەحمەت نەبوونی

نیشتمانە، راستە ئاشوور لەسەردەمی ئیمپراتۆیەکەیدا خاوەنی جوگرافیایەکی پان و پۆڕ و فراوان بووە، بەڵام لەگەڵ کەوتنی ئاشووردا و لە پرۆسەیەکی مێژوویی و داگیرکارییدا بەتایبەت دوای زاڵبوونی دەسەڵاتی فارسە ئەخمینییەکان و دواتریش فتوحاتی ئیسلامی سنووری جوگرافیای پێشووی ئیمپراتۆریای ئاشوور و نیشتمانی ئاشوورییەکان رۆژ بە رۆژ رووی لە کەمی کردووە، تا کار گەیشتووە بەوەی گەلی ئاشوور لە ناوچەیەکی بەرتەسکی نێوان دەوڵەتی عوسمانلی و سەفەویدا لە چەند جەنگەیەکی وەک شەمزینان و هەکاری و دەوروبەری قەتیس بکرێت. گەرچی دەشتی نەینەوا مەڵبەندی سەرەکیی نیشتەجێبوونی ئاشوورییەکان بووە، کەچی لەگەڵ پرۆسەی غەزاوەتی ئیسلامیدا ناسنامەی ناوچەکە دەگۆڕێت و تەعریب دەکرێت و دەبێتە خاکی عەرەب.

پاشانیش هاوکێشە سیاسییەکانی دوای جەنگی جیهانی یەکەم و دروستبوونی چەند دەوڵەتێکی نوێ لەسەر جەستەی ئیمپراتۆریای عوسمانلی “پیاوە نەخۆشەکە” بە تایبەتی دەوڵەتی تورکیای عەلمانی رادیکاڵ لەسەر دەستی مستەفا کەمال ئەتاتورک و قەلاچۆکردنی ئاشوورییەکان لەسەر دەستی ئەو دەوڵەتە بووە فاکتەری توانەوەی تەواوەتی جوگرافیا و نیشتمانی گەلی ئاشوور، چوونکە ئاشوورییەکان ناچار بوون لەژێر کاریگەریی پرۆسەی پاکتاو و جینۆسایدا بەشێوەیەکی بەرفراوان کۆچ بکەن، بە نموونە کۆچ بەرەو ئەوروپا و دەوڵەتانی تری دراوسێ. لە پایتەختی مێژوویی ئەو گەلەشدا “دەشتی نەینەوا” ئاشوورییەکان کەمینەیەکیان پێکدەهێنا لەسەر ئەو زەوییەی لە پرۆسەی غەزەواتدا بەر لە سیانزە سەدە تەعریبکرابوو، بۆیە لەو زێدە رەسەنەدا وەک هاووڵاتی پلە دوو بگرە پلە سێش دەبینران بەهۆی جیاوازیی ئیتنیکی و ئاینییەوە. بەمجۆرە کێشەی ئاشووری لە کێشەیەکی نەتەوەیی و میللییەوە گۆڕا بۆ کێشەی کەمایەتی و ئیتنی کە ئەمەش دیسان بووە هۆی ئاڵۆزکانی فایلی قەزیەی گەلی ئاشوور.

لەلایەکی ترەوە کێشەی ئاشوورییەکان (وەک کێشەی کورد) لە بەرژەوەندیی زلهێزەکان نەبووە تا داکۆکی لێبکەن، بۆیە تەرکیزی رۆژئاواییەکانی هەتا هەنووکەش رانەکێشاوە، ئەمەش دۆزەکەی کردووە بە کێشەیەکی پەراوێزخراو، هەرچەندە لە سەرەتای سەدەی رابردوودا روسیا و دواتر بەریتانیا هەریەک لە دوو قۆناغی جیادا پشتگیریی خۆیان بۆ کێشەی ئاشوورییەکان دەربڕی، بەڵام ئەمانە تەنیا بەکارهێنان بوون چونکە هاوکێشەکانی دوای یەکەم جەنگی جیهانی و هاتنە سەرکاری دەسەڵاتی بەڵشەفیکی لە روسیا، هەردوو دەوڵەتەکە پشتیان لەم گەلە کرد و دواتریش چاوپۆشیان لە کوشتار و بە کۆمەڵ

کوشتن و قڕکردنی ئاشوورییەکان کرد!، بۆ نموونە ئەو کوشتارگایەی حکوومەتی پادشایی کۆڵۆنیکراوی ئینگلیز لە عێراق لە ساڵی 1933 لە شارۆچکەی سیمێڵ لە سنووری پارێزگای دهۆکی ئێستا بەرپایکرد.

ونبوون لە بۆتەی مەسیحییەتدا

دوای بڵاوبوونەوەی ئاینی کریستیانی، گەلی ئاشوور لە یەکەمین ئەو گەلانە بوو کە باوەڕیان بە ئاینەکە هێنا و لە پەرستنی خودا رەسەنەکانی ئاشوورەوە بەرەو ئاینی یەکتاپەرستیی عیسایی وەرچەرخان، بەڵام مەسیحییەت بووە مایەی ئیشکالییەتێکی گەورە بۆ ئەم گەلە، لەبەرئەوەی هەندی نەتەوەکە لە چوارچێوە و بۆتەی ئاینی مەسیحییەتدا توایەوە و زەمینەی بۆ ئەوە خۆشکرد کە ئاشوور لە گەلێکەوە بە کەمینەیەکی ئاینی وەرچەرخێت، چونکە قبوڵکردنی ئاینی نوێ (مەسیحییەت) لای ئاشوورییەکان بە جۆرێک بوو کە هەستی ئاینی زاڵتر بوو یان زاڵترە بەسەر هەستی نەتەوەییدا، دروست بەپێچەوانەی جولەکەوە کە هەمیشە ئاینیان بە خزمەتی خەونە نەتەوەییەکانیان بەکارهێناوە بەڵکو ئاین پەیژە و میکانیزمێکی دەستی بزووتنەوەی ناسیۆنالیستی گەلی جولەکە بووە!.
زیاتر پابەندبوون و توانەوەی ئاشوورییەکان لە بۆتەی مەسیحییەتدا وەک پابەندبوونی کورد وایە بە ئاینی ئیسلامەوە. هەمیشە و تا ناوەڕاستی سەدەی بیستەمیش کورد وزە و هێز و بەرژەوەندییە نەتەوەییەکانی خۆی خستۆتە خزمەتی ئیسلامەوە، ئەوەتا سەرکردەیەکی وەک سەلاحەدینی ئەیوبی بە رەگەز کورد خۆی و سوپاکەی دەخاتە خزمەتی ئاینی ئیسلامەوە و لە ئاکامیشدا ئاینپەروەریی کوێرانە دەیخاتە نێو گێژاوێکی مەزهەبی و بارودۆخێکی نەخوازراوی نەگەتیڤ و دەبێتە سوارچاکی کوشت و بڕی کریستیانەکان و گەلی جولەکە “بنی اسرائیل” لەسەر زەمینی رەسەنی خۆیاندا! ئەمە لە میانەی ئەو جەنگەی بە جەنگی خاچپەرستان ناودێر کراوە لە مێژوودا، کە بە دووەم جار پاش غەزوی قودس لە سەروەختی خەلافەتی عومەری کوڕی خەتابدا، موسڵمانەکان دەستیان گرت بەسەر رووگە و ناوچەی پیرۆزی هاوبەشی جولەکە و کریستیانەکاندا.

بەو شێوەیەش هەستی ئاینپەروەریی ئاشوورییەکان و زاڵبوونی شوناسی ئاینیی ئەوەی خستەوە کە کێشەی ئاشووری بچووک بێتەوە بۆ کێشەیەکی مەزهەبی، بۆ وێنە لە عێراقدا دەسەڵاتی بەعس هەوڵیدەدا کە ئاشوورییەکان تەعریب بکات و بە عەرەب حیسابیان بکات. هەر بۆیە هەموو ئاشوورییەکیان بەوە ناچار دەکرد کە خۆیان بە عەرەبی مەسیحی ئەژمار بکەن!. ئێستاش بە تایبەتی لە دوای رووخانی رژێمی بەعسەوە،

کێشەی ئاشووری یەکێک لەو کێشانەیە کە باس و خواسی زۆری لەسەرە و هاتۆتەوە ناو هاوکێشە سیاسییەکانی عێراقەوە، بەڵام هەتا ئەمڕۆش لە عێراقدا کێشەی ئاشووری وەک کێشەی کەمایەتییەکی ئاینیی سەیر دەکرێ نەک کێشەیەکی نەتەوەیی.
ئاشوورییەکان چی هەڵدەبژێرن؟
وەک ئاماژەمان پێدا لە بارودۆخی نوێی عێراقدا چانسێکی کەم لە بەردەم دۆسێی کێشەی ئاشوورییەکاندا کراوەتەوە، ئاشوورییەکان تا راددەیەک بەشدارن لە گێڕانەوەی دەسەڵاتی حکوومەتی نوێی عێراقدا، بەڵام هیچ کاریگەریەکیان نییە بە ئاقاری بە رۆژەڤکردنی دۆزەکەیاندا، بەڵکو کێشەکەیان وەک کێشەی نەتەوەیی هێشتا بەردەوامی هەیە، دانانی وەزیرێک وەک نوێنەری گەلی ئاشوور بە هیچ جۆرێک بەڵگەی سەلماندنی مافی تەواوەتی ئاشوورییەکان نییە، ئەگەر وا بێت خۆ لە سەردەمی دیکتاتۆرەکەی پێشوودا (تاریق عەزیز) وەک کەسێتییەکی ئاشووری تەعریبکراو لە بەرزترین ئۆرگانی حزبی بەعس و حکوومەتەکەی سەدامدا بوو□! یان چەندان وەزیری کورد هەبوون لە حکوومەتی بەعسدا کەچی لە هەمان کاتدا کورد بە کیمیایی قەسف دەکرا و قڕ و ئەنفال دەکرا!. کەوابوو ئاشوورییەکان دەبێ چی بکەن؟، چی سەر پشک بکەن؟، چۆن بەرەو رووی واقیعەکان ببنەوە؟.

سەرپشکردنی عێراق

دەشێ بەو پرسیارە دەست پێبکەین: ئایا ئاشوورییەکان عێراق سەرپشک دەکەن یان نا؟ واتە هەڵبژاردنی هەرێمی عەرەبیی عێراق کە هەردوو پێکهاتەی سووننە و شیعە قەڵەمڕەوی دەکەن، بەڵام تاب□ل□ سیاسییەکە دەری دەخات حکومی رەها دەکەوێتە دەستی شیعە، ئەوانیش بەپێی رێساکانی مەرجعیەت و ویلایەتی فەقیەی هاوشێوەی کۆماری ئیسلامی ئێران دەوڵەت تیۆکراتیزە دەکەن، وەڵامی پرسیارەکە گەلەک قورس و زەحمەتە و دەشێ هەر تاکێکی ئاشووریی وەڵامێکی تایبەتی خۆی بۆی هەبێت، بە باوەڕی من ئاشوورییەکان نا بێت هەرێمی عەرەبیی عێراق سەرپشک بکەن، ئەمیش ل□ بەر دوو هۆکار:

یەکەم: ل□ بەر ئەوەی هەموو ئەو ئاشووریانەی لە عێراقدا دەژین لە رووی دابەشبوونی سوکانییەوە نەکەوتوونەتە هەرێمی عەرەبییەوە بەڵکو ژمارەیەکی زۆر لەوە زیاتر لە کوردستان، لە شارەکانی کەرکوک و هەولێر و سلێمانی و دهۆک و شەقلاوە و ئامێدی و زاخۆ تاد.. دەژین، لە حاڵەتی سەرپشکردنی هەرێمی عەرەبیدا کارێکی قورسە کە هەموو ئاشوورییەکان بەرەو هەرێمی عەرەبی کۆچ بکەن، لە ئاوها حاڵەتێکدا دەبێتە هۆی دابڕانێکی گەورەتری نەتەوەیی لە نێوان

تاکەکانی گەلی ئاشووردا.

دووەم: چونکە دەسەڵاتی عەرەب هەمیشە خەڵکانی جیاواز لە خۆی بە هەڕەشە دەزانێ لەسەر خۆی. ئەمەش دەبێتە بناغەی کێشەیەکی قەبەتر لە ئایندەدا، ئاشوورییەکان هەم عەرەب نین، هەم موسڵمان نین، ئەم خاڵەش کەلێنەکە فراوانتر دەکات، جگە لەوەش ئەزموونی دەسەڵاتی عەرەبیمان دیوە لە بەرامبەر کەمایەتی و نەتەوەکانی ژێر دەستیان، ئەگەر بە سەرنجەوە بڕوانین بۆ مامەڵەی عەرەب لەگەڵ قیبتییەکانی میسر و ئەمازیغ و بەربەر و گەلی دارفۆر و کورد و تورکمان و چەندان نموونەی تریش، ئەو راستییەمان لەلا ئاشکرا دەبێت کارێکی ئەستەمە عەرەب بتوانێت لەگەڵێت هەڵبکا بە نەفیکردن و پلە نزمیی تۆ، بە تایبەتی لەکاتێکدا ئەگەر تۆ بتەوێ شوناس و کولتوور و هەبوونی نەتەوایەتی خۆت بپارێزی و هاوکات مومارەسەی دینێک بکەیت جیاواز لە دینی عەرەبەکان کە ئیسلامە. کەوابوو زۆر زەحمەتە ئاشوورییەکان بتوانن لە چوارچێوەی دەسەڵاتی عەراقی عەرەبی و مەزهەبیدا بگەنە مافەکانی خۆیان، ئەم نوقتەیەش سەرپشکردنی عەراقی کردۆتە کارێکی دوور و نەکردە. خۆ ئەگەر پلاتفۆرمی هێزە ئاشوورییەکان ڕووەو بەغداد بێت، ئەوە قووڵەکە خەستتر دەکاتەوە.

سەرپشکردنی کوردستان

ئەگەر بە پێچەوانەوە گەلی ئاشوور کوردستان سەرپشک بکا، دیسان تووشی هەمان ئیشکالییەت دەبێ کە لە کاتی سەرپشکردنی هەرێمی عەرەبیدا دێتە بەردەمی، لە بەر ئەوەی چۆن هەموو ئاشوورییەکان لە باشوور و ناوەڕاستی عەراق چڕ نەبوونەتەوە بۆ هەمان شێوەش هەموو لە هەرێمی کوردستان چڕ نەبوونەتەوە، بەڵام دەبێ هێما بۆ ئەوە بکرێ بارودۆخی کوردستان جیاوازیگەلی زۆری هەیە لە زەمینە و فەزای هەرێمی عەرەبیی، هەموو ئەوەی لە ماوەی (13) ساڵی رابردوودا لە سایەی دەسەڵاتی کوردستان بەڕێوە چووە "سەرباری هەر کەموکوڕییەک" ئەوە بووە بە هیچ جۆر و شێوەیەک ئاشوورییەکان نەکەوتوونەتە بەر هەڕەشە و پەلاماردان لەبەرئەوەی لە رووی نەتەوەیی و ئاینییەوە لە کورد جیاوازن، بەڵکو بە پێچەوانەوە ئەم جیاوازییە بۆتە مایەی رێزگرتن و خۆشەویستی بۆیان لەلای کوردەکان!. هەرواش بەشداریی چالاکانەیان هەبووە لە دەسەڵات و حکوومەتی هەرێمی کوردستاندا چ وەک ئەوەی لیستێکی تایبەت بە ئاشوورییەکان هەیە لە پەرلەمانی کوردستان چ وەک بەشداریی لە کابینەکانی حکوومەتی هەرێمدا.
ئەوەشی بووەتە هۆی ئەوەی ئاشوورییەکان بە شێوەیەکی گشتیی ئینتمایەکی کوردستانیان نەبێ، لەوانەیە لەو ترسەوە سەرچاوەی

گرتبەت ئەگەر کوردستان لە عێراق جیا بێتەوە دەبێتە شۆکێکی مەزن بۆ ئاشوورییەکان چوونکە ئەو یەکبوونەی ئاشوورییەکان کە ئێستا لە عێراقدا هەیانە (هەرچەندە پەرش و بڵاویشە) نامێنێ و دەبێتە هۆی دوولەتبوونی ئەو یەکبوونە. کەواتە ئاشوورییەکانی کوردستان پێویستە ئەجیندای خۆیان لە کوردستان لەوەدا چڕ بکەنەوە، مافی ئۆتۆنۆمی دەستەبەر بکەن، بەشدارییان لە پرۆسەی سیاسیی ببێتە بەشدارییەکی کردەیی، ئەمە جگە لەوەی پێداگریی زۆرتر بکەن لە راستای بەدیهێنانی مافە کولتوورییی و فەرهەنگیی و نەتەوەییەکانیان. ئەمە رێگەیەکی دروستە بۆ گەلێکی بێ نیشتمان.

قەیرانی ئەڵتەرناتیڤ

ئەگەر ئاشوورییەکان لە چوارچێوەی عێراق و کوردستان تووشی ئیشکالیەت دەبن، ئەی رێگا چارەسەر چییە؟ ئایا دەتوانن مافی چارەنووس بڕیار بدەن؟ ئایا دەتوانن داوای دەوڵەتێکی ئاشووریی سەربەخۆ بکەن؟ بێگومان نەخێر! چونکە گرنگترین رەگەزی دەوڵەتی نەتەوەیی هەبوونی نیشتمانە کە لە ئێستا ئەو پێشمەرجە گەلی ئاشوور نییەتی، ئەمەش وا دەکات کە بە درێژایی ساڵان و قۆناغەکانی ئایندەش ئەم خواستە دەستەبەر نەکرێت. گرنگترین شت ئەوەیە کە پلاتفۆرم و ئەجیندای گەلی ئاشوور و پارتەکان لە دەوری ستراتیژیەتێک کۆبکرێتەوە کە بریتییە لە دانان بە هەبوونی نەتەوەیی گەلی ئاشووریی لە دەستووری هەمیشەیی دەوڵەتی عێراقدا و حسابکردنی هاووڵاتیانی ئاشووریی وەک هاووڵاتی پلە یەک و بە دەستهێنانی مافی نەتەوەیی و ئیتنییەکان کە وەک وتم لە رێگەی ئۆتۆنۆمییەکەوە لە چوارچێوەی دەوڵەتێکی فراواندا کە ناوی عێراقە. لە دواجاریشدا پێویستە پڕۆژەی سیاسیی گەلی ئاشوور لە دەوری ئەو تەرحە کۆببێتەوە کە لایەنگری دەکات لە دامەزراندنی دەوڵەتێکی عەلمانی و فیدراڵی و دیموکراتیک لە عێراق، چوونکە بەبێ مسۆگەرکردنی عەلمانیەت و دیموکراسییەت لە عێراق و لە کاتی هەبوونی دەوڵەتێکی سەنتراڵی نەتەوەیی یان مەزهەبی لە هەر چرکەیەکدا مافی گەلی ئاشوور موعەرەزە بۆ پێشێلکردن.

چاپتەری دووەم
دەستووری هەرێمی کوردستان و مافی گەلی کلدۆ ئاشووری

من پسپۆری بواری دەستوور و دیزاینی دەستووریی نیم، بەڵکو رەنگە کەمترین زانیاریم لەو بارەوە هەبێت، بۆیە ناتوانم بەشێوەیەکی ئەکادیمیی شەنوکەوی دەستووری هەرێمی کوردستان بکەم، بەڵام لە

دوای چەند جارێک لە خوێندنەوەی دەستوور هەر لە دیباجەکەیەوە تا دوا رستەی دەروازەی حەوتەم کە دوا دەروازەی دەستوورەکەیە چەند سەرنج و تێبینییەکم لەلا دروست بوو. هەروەک پێشتر وتم چوونکە کەسەکی شارەزای دەستوور نیم نەمویست لە بارەیەوە هیچ بنووسم، بەڵام بە وردبوونەوەی زیاترم لە دەستوورەکە بۆم دەرکەوت پێگەی گەلی کلدانی ئاشووری سریانی لەم دەستوورەدا جێگەی قسەوباس لەسەرکردنە، بۆیە هەوڵدەدەم کەمێک لە دەرگای ئەو مەسەلەیە بدەم و چەند تیشکیش بخەمە سەر هەندێ خاڵی ناکۆک و پێچەوانەی ناو دەستوورەکە. بۆ کورت و کرمانجی لە رەهەندە سیاسییەکەوە زیاتر لەم بابەتە دەدەم تا رەهەندە یاسایی و دەستوورییەکە.

گەلی کلدانی ئاشووری سریانی یەکێک لەو گەلانەیە لە پاڵ گەلی کورد و تورکماندا نیشتەجێی سەر خاکی کوردستانە و بەشداربووە لە هەموو ساتەکی خۆش و ناخۆشی ئەم وڵاتەدا. دیرۆک و مێژووی ئەم گەلە لە پێشخستنی ژیار و شارستانێتی ئەم وڵاتە دیرەکەکی دیار و پڕ لە گرنگییە، چوونکە هەبوونی هەزاران ساڵەی ئەم گەلە لەم دەڤەرەدا کاریگەریی و کارتێکردنی زۆری هەبووە لەسەر هەموو دەخ و بارە جۆراوجۆرەکانی کۆمەڵگە لە هەموو قۆناغە مێژووییەکاندا، بە تایبەتی لەو کاتەوەی ئیمپراتۆریای ئاشووری لە بەهێزترین حاڵی خۆیدا بوو. هەرچەندە ئەستا بواری ئەوەمان نییە رووناکی بخەینە سەر مێژووی تژ لە هەڵبەز و دابەزەی ئەم گەلە و لە کاریگەرییان بکەینەوە لەسەر کولتوور و رۆشنبیریی ناوچەکە و ناتوانین خەبات و قوربانیدان و چەوساندنەوەی ئەم گەلە وەبیر بخەینەوە، بەڵام هیچ گومانێک لەسەر ئەوە نییە هاووڵاتیانی گەلی کلدە ئاشووری هاووڵاتییەکی پلە یەک و رەسەنی کوردستانن، بۆیە دەکرێت لە ماف و ئەرکدا لەگەڵ هاووڵاتیانی کورد یەکسان بن.

لە هەست بەوە دەکەین تێنەگەیشتن هەیە لەمبارەوە، ناوهێنان و بە پلە یەک دانانی هاووڵاتیانی ئەم گەلە لە ریاکاریی و مجامەلەی رووکەشی تێنەپەڕیووە. بۆ نموونە ئەگەر سەیری خاڵی یەکەم لە ماددەی (6)ی دەروازەی یەکەمی دەستوور بکەین نووسراوە: گەلی کوردستان- عێراق پێکهاتووە، لە کورد و نەتەوەکانی دی (تورکمان – کلدان– ئاشووری– ئەرمەن- عەرەب) لەوانەی بە پێی یاسا هاووڵاتی هەرێمن!. ئەگەر کەمێک لەم پەرەگرافە وردبینەوە تێدەگەین چەندە کاڵفامی هەیە لە تێگەیشتنی گەلی کلدە ئاشووری، چون لە راستیدا دوو گەل نییە یەکێکیان بە ناوی گەلی ئاشووری و ئەویتریان بە ناوی کلدانی، بەڵکو تەنیا یەک گەل هەیە ئەویش بەناوی (گەلی کلدانی

ئاشووری سریانی) نەک ئەوەی هەریەک لە کلدان و ئاشووری دوو نەتەوە و گەلی جیابن، ئەمە هەروەک ئەوە وایە بڵێی گەلی هەورامی و گەلی سۆرانی و گەلی لوڕیی لە کاتێکدا ئەمانە گەل نین و لقی بچووکن لە میللەتی کورد. قسە لەسەر ئەوەیە: ئاخۆ دەسەڵاتێک یان حکوومەتێک هەشتا تێنەگەیشتبێت لەوەی کلدانی و ئاشووری یەک گەلن!، ئیتر چۆن لە مافەکانی تێدەگات و بە کام میکانیزم دەیپارێزێت لە دەستدرێژیی و پەلاماردان؟!.

ئەم لێک جیاکردنەوەیەی کلدان و ئاشووری بووە مایەی ناڕەزایەتییەکی زۆر لەنێو هاووڵاتیانی ئەم گەلە و لە ئاستی نێوەندی سیاسیشدا قسە و باسی زۆری بەدوی خۆیدا هێناوە. تەنانەت گەیشتەتە راددەیەک، کادری پێشکەوتووی پارتی و وەزیری دارایی و ئابووری حکوومەتی هەرێم (سەرکیس ئاغاجان) ناڕەزایەتی دەرببڕێ و وەک ئاشوورییەک بەرگریی لە گەلەکەی بکات و کەموکورتییەکانی ڕەشنووسی دەستووری هەرێم باس بکا. ئەو لە لێدوانێکدا بە ماڵپەڕەی (عەینکاوە) ناڕەزایەتییەکانی خۆی دەربڕی و لە بەشێکی قسەکانیدا وتی (دەستوور ئەمەی جیا کردەتەوە بە شێوەیەک هاتووە وەک ئەوەی ئەمە دوو گەل بیـن ئەوەش جێگەی قبـوڵ نییە، ئەمە لەگەڵ دەستەواژەیەکی لێکدراوین بەمشێوەیە: الشعب الکلدانی الاسوری السریانی). هەروەها ئاغاجان لە وتەکانیدا داوای ئۆتۆنۆمی و مافی خۆجێیی بۆ ئەم گەلە کرد کە لە دەستوور و ئەجیندای حکوومەتی هەرێمدا تەواو فەرامۆشکراوە. لەگەڵ ئەمیشدا پارت و ڕێکخراوەکانی ئاشووری کلدانی سریانی داوای مافی ئۆتۆنۆمی دەکەن لە چوارچێوەی هەرێمی کوردستاندا، چوونکە باروودۆخی کوردستان بە دەورانێکدا تێدەپەڕێ هەنگاو بەرەو دەوڵەتبوون دەنێ، ئەمەش مافێکی سروشتی و ئاسایی ئەم گەلەیە، بەڵام لایەنی کوردیی ناچنە ژێر باری ئەم داواکاریانە، ئەوەش دیسان ئەزموونی عەرەبی عێراقمان وەبیر دەخاتەوە لە پێنەدانی مافی ئۆتۆنۆمی بە کورد، کەچی هەنووکە کورد لە دۆخێکدایە بەرزترین پۆستی بەڕێوەبردنی عێراقی لە دەستدایە و وەک دەڵێن ئەمەستا قەندیل حوکمی بەغداد دەکات.

بە درێژایی هەموو ماددە و بڕگە و دەروازەکانی دەستوور هیچ بەندێکی ئەوتۆ نابینین مرۆ هەست بکات وەک گەلێکی سەربەخۆ و خاوەن ئیرادە لە گەلی کلدانی ئاشووری سریانی روانرا بێت، بەڵکو بە شاراوەیی و لە بۆتەی دەستووردا مافەکانی ئەم گەلە سنووردار کراون و بچووک کراونەتەوە. دەستووری هەرێمی کوردستان یەکێکە لەو دەستوورانەی لافی پێشکەوتنخوازیی و دیموکراسییەت لێدەدات و بە

ئاشکراش مافی گەلەکی هاوپەیمان ڕەش دەکاتەوە. خۆ جارانیش سەدام حسێن لە چوارچێوەی یاسای ئۆتۆنۆمی کە بە ئۆتۆنۆمی کارتۆنی نێودەبرا هەندێ مافی کولتووریی و ڕۆشنبیریی و تەنانەت نەتەوەیشی بە کورد بەخشی بوو،ـ بەڵام سەرئەنجام کورد وەک نەتەوەیەک کەت و بەند بوو لە زیندانی ڕەگەزپەرستی عەرەبیدا. هەروا سنوور و ئەوپەڕی مافەکانی کورد تەنیا لەو چوارچێوەیەدا بوون کە بەعس دیاری کردبوون، ئەمڕۆش دەسەڵاتی کوردیی هەندێک مافی کارتۆنی دەدات بەم گەلە، خۆ ئەگەر پارتەکانی کلدانی ئاشووری سریانی پێی ڕازی بن بوونیان دەکەوێتە ژێر پرسیارەوە و ناتوانن لە پارتی شۆڕشگێڕی کوردستان و پارتی دیموکراتی کوردستانی ئەوسای سەردەمی بەعس شتێکی زیاتر بن.

بەداخیشەوە لایەنی کوردیی لە ڕوانگەی پارسەنگی هێز و بەهێزیی پێگەی سیاسیی خۆی و پاڵپشتیی و هاوپەیمانەتی لەگەڵ ئەمەریکا بە پارادایمێکی ئەپەرتەنیستانە مامەڵە لەگەڵ گەلی کلدۆ ئاشووری دەکات، لە کاتێکدا ئەمە کتومت دووبارەکردنەوەی هەمان ئەزموونی فاشیلی ڕژێمی بەعسی عێراقە. ڤۆڵتێر وتی (خەڵکانی وڵاتێک لە هێزدا یەکسان نین، بەڵام دەکرێت لە ئازادیدا یەکسان بن) دەکرێت هێزی گەلی کلدۆ ئاشووری سریانی و پاڵپشتی و هاوپەیمانییەکانی لە بازنەیەکی تەسک و لاوازتردا بن لە چاو کورد، ئەوەش مانای ئەوە دەرنا بڕێت کورد گەمە بەم حزورە لاوازەی ئەم گەلە بکات و ویست و ئەجینداکانی خۆی بەسەردا بسەپێنێت. با هێز و تواناییەکان جیاواز بن و یەکێک لەوی دیکە کەمتری هەبێت، بەڵام دەبێت لە ئازادیدا وەک یەک بن، ئەوەش کلیلی دەرگای دیموکراسی و سیحری سەرکەوتنی ئەزموونی کوردستان دەبێت. نابێت دیموکراسی لە ئاکامدا ببێتە ئەو نەریت و دیاردە دزێوەی بۆ نموونە لە تورکیا پەیڕەو دەکرێت کە بریتییە لە دیکتاتۆرییەتی زۆرینە بەسەر کەمینەدا.

کورد بەوە سەرکەوتوو نابێت هێڵی سوور بە دەوری مافەکانی گەلی کلدۆ ئاشووریدا بکێشێت، هەروەک ئەوەی هیچ سوودمەند نابێت لە سەپاندنی دەستوورێکی تژ لە کەموکوڕیی بەسەر ئەم گەلەدا، چوونکە دواجار کێشەیەکی زۆر بەرێکی دەگرێت و دەبێتە مایەی سەرئێشەیەکی گەورە بۆی، مارکس وتەنیش (نەتەوەیەک نەتەوەیەکی دی بچەوسێنێتەوە مەحاڵە ئازاد بێت). جگە لە هەموو ئەمانەش ئەم دەستوورە دەستوورێکی عەلمانی نییە و ئاین ئامادەگی هەیە لە داڕشتن و تەبەنیکردنیدا، مەبەستیش لە ئاین بێگومان ئیسلامە. بڕوانە لە مادەی حەوت لە دەروازەی یەکەم چی هاتووە؟!! (ئەم دەستوورە جەخت

لەسەر ناسنامەی موسڵمانەتی زۆرینەی گەلی کوردستان دەکاتەوە و بنەماکانی شەریعەتی ئیسلام یەکێکن لە سەرچاوە سەرەکییەکانی یاسادانان). لێرەدا جگە لەوەی بە زۆری زۆرداریی ناسنامەی ئیسلامیبوون و موسڵمانبوون بەسەر گەلی کورددا سەپێنراوە و نووسێنراوە بە تەوەڕییانەوە، شەریعەتی ئیسلامیشی کردەتە چاوگەکی گرنگی تەشریع لە کوردستاندا، ئەمەش راستەوخۆ پێچەوانەی سروشتی عەلمانییەتە.

ئەم دەستوورە هەزار جار لەوە زیاتریش هاواری عەلمانیبوون و دیموکراسیبوون بکات مادام دین بێتە رەگەزێکی تەشریعی و بنەمایەکی دەستووریی هەرگیزاو هەرگیز نابێتە عەلمانی. لەبەرئەوەشی دەستوور عەلمانی نییە پەیڕەوکارانی ئاین و ئاینزاکانی تری غەیرە ئیسلام دەکەونە ژێر هەڕەشە و مەترسییەوە، گەلی کلدە ئاشووری وەک پەیڕەوانی ئاینی کریستیانی بە دوور نابن لە هیچ یەکێک لەو هەڕەشە و مەترسییانە. عەلمانییەت رەگەز و بنەمایەکی پتەوی دیموکراسییەتە، مادام باڵ مەرجی فڕین و زمان مەرجی قسە و چاو مەرجی بینینە، ئاوهاش عەلمانییەت مەرجی دیموکراسییە. (فرێد هالیدی) دەنووسێت (بەبێ بوونی دەوڵەتێکی عەلمانی راستەقینە دیموکراسی بەرجەستە ناکرێت). حکوومەتی کوردستان لەلایەک خوازیاری دیموکراسییە و لەلایەکی تریشەوە ئاین بەشدار دەکات لە داڕشتن و فۆرمەڵەبەندیی دەستووردا!!!، دیارە بەشداریی پێکردنی ئیسلام لە دەسەڵات و دەستووردا ئەوەندەی تر بوار بە ئیسلامگەراکان و مەلا فەتواچییەکان دەڕەخسێنێ بە دەستگرتن بەسەر کۆمەڵگەدا و گڵۆپی سەوزیان بۆ هەڵدەکات تا لاشەی دیموکراسی هەلا هەلا بکەن.

دووبارە (فرێد هالیدی) دەنووسێت (بە سەرچاوەکردنی ئاین بۆ دەسەڵات و یاسا و حوکمکردن و تەشریع لە کۆمەڵگەدا وا دەکات پیرە پیاوانی ئاینی بێنە سەر دەسەڵات، ئەمەش حوکمێکی نادیموکراتیکە). ئامادەبوونی ئاین لە دەستووردا لە قازانجی کەس نییە جگە لە گروپە توندڕەوە ئیسلامییەکان، ئەوانەی دەیانەوێ رەوڕەوەی مێژوو بۆ هەزار و چوار سەد ساڵ لەمەوبەر و سەردەمی محەمەد بگەڕێننەوە. ئەوانەی دەیانەوێ ژن لە حیجابدا تەلبەند بکەن و وەزارەتی حەڵاڵ و حەرام و قانوونی سەنگەسار و چەقۆکێشی و شووڵ لێدان بهێننەوە سەر شانەی کۆمەڵگە. هەتا ئیسلامییە منەوەرەکان و موسڵمانە ڕۆشنگەر و موحایدەکان لەگەڵ دەوڵەتی ئاینیدا نین و بانگەشەی بۆ ناکەن!، بەڵکو دەیانەوێت ئیسلام وەک دیاردە و پارادایمێکی ڕۆحیی لە بووندا بێت. بۆ وێنە نووسەر و موسڵمانی ڕۆشنگەری عەرەب (جەمال بەننا) لە

چاوپێکەوتنەکیدا دەڵێت (ئەگەر پیاوێکی ناموسڵمان دادپەروەرانە حوکمی نەتەوەی موسڵمان بکات، ئەوا زۆر باشترە لەوەی شێخێک یان ئیمامێک بەشێوەیەکی ناڕەوا و درۆزنانە حوکم بکات!!).

لێرەدا مەبەست لەوەیە ڕۆحی ئیسلام بریتییە لە دابینکردنی ئازادیی و دادپەروەریی لەسەر زەوی جا ئەم شتانە کافرێکیش بیهێنێتەدی مەسەلەیەک نییە، کەوابوو دادپەروەریی ئەولەویی و گرنگە نەک دەوڵەتی ئاینیی، خۆ پیاوێکی ناموسڵمان "وەک جەمال بەننا باسی دەکات" هەڵبەتە بەپێی قورئان و ڕەسای ئیسلام کار ناکات بەڵکو بەپێی میتۆد و ڕێڕەوێکی دنیایی و مرۆڤکرد دەسەڵات بەڕێوە دەبات.

ئەم نموونەیەم بۆیە بە یاد هێنانەوەیە تا بە بەڵگەوە بیسەلمێنم موسڵمانە میانڕەو و ڕۆشنگەرەکان موهتەم نین بە دەوڵەتی ئاینیی-ئیسلامی و نایانەوێ بە گەڕانەوەی خەلافەت خوێنی چوار ملیار مرۆڤی سەر گۆی زەوی حەڵاڵ بکەن، تەنیا و تەنیا ئەوانەی لەم رووەوە سوودمەند دەبن گروپە ئیسلامییەکانن کە دەستوور وەک چەکێکی دووسەر و مەتاتی دەخەنە خزمەتی خۆیانەوە.

هەر لێرەشەوە ئەرکی ریفۆرمکردن و تەئویلی هاوچەرخ بە ئیسلام دەست پێدەکات بەوەی ئیسلام بگەڕێنرێتەوە بۆ نێو مزگەوت و بکرێتە پەیوەندییەکی رووتی ڕۆحیی بەندە لەگەڵ هێزە میتافیزیکییەکەی سەرو خۆی و دوور بخرێتەوە لە کاری سیاسیی و دروستکردنی بڕیاری سیاسیی و یاسا و حوکم و کایەی پەروەردە. تەنانەت زۆرێک لە ڕۆشنبیرانی عەرەب بە دیقەت گرتنیان لەم مەسەلەیە گەیشتنە ئەو بڕوایەی لەکردەی بە عەلمانیکردندا ڕیفۆرمکردنی ئیسلام ئەرکێکی پێویست و یارمەتیدەرە. بۆ نموونە (عەفیف ئەخزەر) لە بارەی عەلمانیەتەوە دەنووسێت: هەنگاوی یەکەم و سەرەکی بۆ بە ئەنجام گەیاندنی پرۆسەیەکی لەم جۆرە (عەلمانیەت) ئەوەیە چاکسازیی لە ئیسلامدا بکەین، ئەویش لە ڕێگەی ریفۆرمکردن لە بواری خوێندنی ئاینیی و گووتاری ئاینییدا، ئەرکی دووەممان بۆ تاڵکردنەوەی ئەو خودئەڤینییە ئاینییەیە کە ئیسلام بە تەنیا ئاینی سەر زەوی دادەنێت، هەرچی یەهودیەت و مەسیحییەتیشە وەک دوو شەریعەتی بەر لە ئیسلام سەیر دەکات و پێیوایە بەهاتنی ئیسلام هەردووکیان نەسخ بوونەتەوە، یان پێیوایە سەرجەمی پێغەمبەران هەر لە ئیبراهیمەوە تاوەکوو عیسا موسڵمان بوون.

یەکێکیش لە نهێنییە ئاینییەکانی تیرۆری ئیسلامی لێرەدایە، بەمجۆرە دەتوانین لەوە تێبگەین بۆچی سەرەکی پێشووی لیژنەی فەتوا لە ئەزهەر ساڵی 2001 رایگەیاند (دیالۆگی ئاینەکان هیچ مانایەکی نییە، تەنیا بەوە نەبێ پاپای ڤاتیکان بانگەشەی هاتنە نێو ئیسلام

بکات). پێموایە عەلمانی نەبوونی دەستووری هەرێم و بە سەرچاوەکردنی ئیسلام بۆ یاسادانان هەڕەشەیە لە چارەنووسی کلدە ئاشوورییەکان دەکات وەک مەسیحییەک، لەبەرئەوەی هیچ گەرەنتی و زامنەیەک نییە بۆ پاراستنی ئەم هاووڵاتیانە لە دەستی ئەو ئیسلامگەرانەی پێیانوایە دەبێت پاپاش ببێتە موسڵمان. بۆیە تا ئەو (با) یە لە کونەوە بێت پێڕەوانی ئاینەکانی تری غەیرە ئیسلام هەست بەدڵنیایی و ئاسایش ناکەن. هەنووکەش پڕۆژەی عەلمانیەت کەمەکەکی باشی دەسەڵاتەکان دەکات بۆ ڕێکخستنەوەی کۆمەڵگاکان و هاووڵاتیان، ئەزموونی عەلمانییەت بەشێوەیەکی گشتیی ئەزموونێکی سەرکەوتوو بووە لە دنیادا، هەرچەندە ئیسلامییەکان و کۆنەپارێزەکان پێیانوایە عەلمانیەت تەنیا شەقڵێکی ڕۆژئاوایی یان مەسیحیی هەیە، بەڵام لە ڕاستیدا عەلمانیەت ئەزموونێکی یونیڤرساڵە و دەکرێت لەهەر سوچێکی ئەم جیهانەدا پەیڕەو بکرێت. هەروەک بیرمەندی ئەمەریکی (فرانسیس فۆکۆیاما) دەڵێت (سکۆلاریزم دیاردەیەکی ڕۆژئاواییە لە کاتێکدا ئەم ئەزموونە ئەزموونێکی مرۆڤایەتییە و دەکرێت بەسەر هەموو شوێنێکدا گشتگیر بکرێتەوە).

ئەگەر دواتریش سەیری تەواوی دەستووری هەرێم بکەین دەبینین زۆر بڕگە و ماددەی باش هاتووە لە ئەوەی لە زۆر لایەنەوە پڕ لە کەموکورتی و ناتەواوییە لە ڕاستای دابینکردنی مافەکانی تاک و مافە مەدەنییەکان، بۆ نموونە ئایا یاسا ڕێگە دەدات موسڵمانێک ئاینی خۆی بگۆڕێت بۆ مەسیحی و ناسنامەی موسڵمانبوون لەسەر پسووڵەی ناسنامەی باری کەسێتی ئەو بسڕدرێتەوە و بکرێتە مەسیحی هەروەها بە پێچەوانەوەشەوە؟ یان یاسا ڕێگە دەدات بە زەواجی دوو کەسی ئاین جیاواز؟ یان… بەدەر لەمەش خۆ ئەگەر سەیری دەستوورەکانی وڵاتانی چواردەور و دەوڵەتانی عەرەبی و ڕۆژهەڵات بکەین زۆر بڕگە و بەندی باش و دیموکراسی و راقییان تێدایە!، بەڵام ئەوەش واقیعی حاڵیانە و تا بینەقاقایان کێشە و قەیرانە و گیرۆدەی چەند سەرکردەیەکی دیکتاتۆر و زەمینەیەکی پڕ لە سانسۆر و بەربەست بوون، مرۆڤ لەو وڵاتەکانیاندا کراوەتە ڕۆبۆتێک و دەسەڵات بە ویستی خۆی وەک بووکەڵەیەک دەیجووڵێنێ و نمایشی پێ دەکات.
ڕەنگە دەستووری هەرێمی کوردستانیش هەروەکو دەستووری ئەو دەوڵەتانە بێت، ئەوی خراپە لەسەر ژیانی خەڵک بەردەوام زەق بکرێتەوە و بخرێتە بواری پراکتیزەکردنەوە، ئەویشی لە بەرژەوەندیی گشتیی خەڵکە ببێتە قسەی ناو داستان و حکایەت و مرەکەبی وشکەوەبووی سەر کاغەز. بە ئەوەی زیاتر لەمە دوور نەکەومەوە لە تایتڵی نووسین و ناوەڕۆکی باسەکەم، دەڵێم دەستووری هەرێم

دەستوورێکە جێگەی دڵخۆشیی گەلی کلدانی ئاشووری سریانی نییە بگرە و لەوانەیە نهۆ پیرە پیاوێکی دنیادیدەی ئاشووری دەست بخاتە ژێر چەنگەیەوە و بە قووڵی لە بیرکردنەوەدا بێت و بە دەنگێکی مات و مەلوول و ل□ بەرخۆوە بڵێت: ئایا تراژیدیای سیمێڵ کۆتایی پێهاتووە؟ ئایا سمکۆی شکاک هێشتا لە کەمیندا نییە بۆ مار شەمعون؟ ها…ها.. نا.. نازانم… نازانم.

نووسینی: ستیڤان شەمزینی
ستۆکهۆڵم – سۆلنا

پەڕاوێز:
*چاپتەری یەکەم وتارێکی شیکارییە و پێش چواردە ساڵ، لە ژمارە (81)ی رۆژنامەی (باسەڕە) لە شاری کەرکوک، لە زستانی ساڵی 2004 بڵاوبووەتەوە.

*چاپتەری دووەم وتارێکی رۆژنامەوانییە و پێش دوانزە ساڵ، لە ژمارە (88)ی رۆژنامەی (کوردستان راپۆرت) لە 2006-10-15 بڵاوبووەتەوە.

تێبینی:
کۆی ئەم وتارە وەک بەشی شەشەمی کتێبی “گەمەی شەیتان” لەلاپەڕە 232-212 بڵاوکراوەتەوە کە ئەو کتێبەش سەرەتای ساڵی 2018 بەشێوەی کاغەز چاپ و بلاوکراوەتەوە.

زمانی سارد.. شیعری: کەویار محمد

زمانی سارد

فەرمووی گەر من، لەم کوچەیە

وێڵی خاك و خۆڵ و ئاسمانی تاڵ بم

هەر بێدەنگ بە!

ئەسڵەن، زمان لە شێوەی وتنی خۆی وەك پارچە بەردێك

لە کەلێنی شەقامە شکاوەکان ئەچەقێ

خۆ من لە نێو کاڵبوویەکی وەکوو تۆ گەورە بووم

ئیدی ناوی گەورەیی مەهێنە!

ئەم وشانە ،چەندە بێتام لە تۆ ئەبیستم، ئەی دڵ!

مەگەر شایەنیم؟

کە ئەوەندە سارد و سڕ ئەمخەوێنی !

مەگەر من چیم،

تا لەنێو ئەم بەفرە ڕەشە بملاوێنی ئەی دڵ!

زمان چارەی سەری خۆی نیە، ئیتر خۆش بە حاڵم

بێ چارەیی لەچکە سووتاوەکەم خۆش بە مەرگم

تا ئەو ڕادەیەی

تەنها مێشوولە باڵ شکاوەکەی نێو ژووری قوتابخانە

دێتە نێو تاڵە قژەکانم

خودی ئاسمانیش لە دنیای سارد و عەتری گۆرەوی تۆ

بێدەنگە!

هەناسەم لە دەریای سەوزی عومرم و لە ئیشقی دووراوی پەتی باریکی درۆ ئازادە

نە دەنکە هەناری نێو کەلێنی پەنجەکانت

خوێنیان لێ ئەچۆڕێ، نا

خۆش بە حاڵی هەنار

داشکاندنی ئەم مەرگە

بخەرە سەر زمانی ساردت

نووسین: کەویار محمد

Kawyar Muhamad